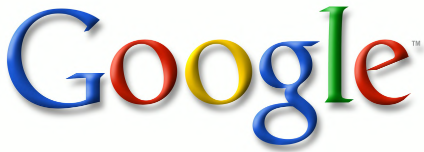
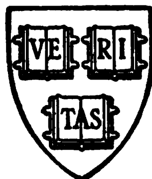

Google

VE RI
TAS

PHILONIS

IUDAEI

OPERA OMNIA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS II.

De posteritate Caini. De Gigantibus. Quod Deus sit immutabilis. De agricultura. De plantatione Noë. De ebrietate. De sobrietate. De confusione linguarum. De migratione Abrahami.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.

1851.

1850.

STEREOTYP-AUSGABEN
der
GRIECHISCHEN UND LATEINISCHEN CLASSIKER
im Verlage von
KARL TAUCHNITZ
in Leipzig.

Jeder Band ist einzeln zu haben.

I. Griechische Autoren.

	Thlr.	Ngr.
Aeschyli Tragoediae	—	7½
Anacreontis Carmina	—	3¾
Anthologia Graece, 3 Voll.	—	27
Apollonii Rhodii Argonautica	—	5
Aristophanis Comoediae, 3 V.	—	22½
Babrii Fabulae	—	5
Euripidis Tragoediae, 4 Voll.	—	25
Hesiodi Carmina	—	2½
Homeri Ilias, 2 Voll.	—	12½
Homeri Odyssea, 2 Voll.	—	12½
Orphica, Procli, Musaei et Callimachi Carmina	—	8
Pindari Epinicia	—	7½
Poetae Graeci Gnomici	—	5
Quinti Smyrnaei, Tryphiodori, Tzetzae et Coluthi Carmina de reb. Troianis	—	10
Sophoclis Tragoediae, 2 Voll.	—	12½
Theocritus, Bion et Moschus	—	5

	Thlr.	Ngr.
Aeliani Varia Historia, Heraclides Ponticus et Nicolaus Damascenus	—	7½
Aeschinis oratoris Opera	—	7½
Aesopicae Fabulae	—	5
Antonini Commentarii	—	5
Apollodorus	—	7½
Appiani Romanae Hist., 4 V.	1	—

	Thlr.	Ngr.
Aristotelis Opera omnia, 16 V.	4	25
Arriani Expeditio Alex.	—	10
Athenaeus Deipnosophistes, 4 V.	1	26
Demosthenis Opera, 5 Voll.	1	7½
Demosthenis or. de Corona	—	4
Demosthenis or. Philipp.	—	4
Dio Cassius, 4 Voll.	1	10
Diodorus Sic., 6 Voll.	2	—
Diogenes Laertius, 2 Voll.	—	24
Dionysius Halicarn., 6 Voll.	1	24
Herodiani Hist. Rom.	—	7
Herodotus, 3 Voll.	—	22½
Isaei Orationes	—	6 1/[illegible]
Isocrates, 2 Voll.	—	18
Luciani Opera, 4 Voll.	1	10
Lysiae Orationes	—	8
Pausaniae Gr. Descriptio, 3 V.	—	27
Platonis Opera, 8 Voll.	2	20
Plutarchi vitae parall., 9 V.	2	7½
Plutarchi Moralia, 6 Voll.	2	7½
Polybii Historiae, 4 Voll.	1	20
Ptolemaei Geographia, 3 Voll.	1	25
Stobaei Florilegium, 3 Voll.	1	12
Strabo, 3 Voll.	1	6
Theophrasti Charact., Epicteti Manuale et Cebetis Tabula	—	2½
Thucydides, 2 Voll.	—	18
Xenophontis Opera, 6 Voll.	1	—

PHILONIS
IUDAEI
OPERA OMNIA

AD

LIBRORUM OPTIMORUM FIDEM

EDITA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS II.

De posteritate Caini. De Gigantibus. Quod Deus sit immutabilis. De agricultura. De plantatione Noë. De ebrietate. De sobrietate. De confusione linguarum. De migratione Abrahami.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.
1851.

ΦΙΛΩΝΟΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΥ
ΔΟΚΗΣΙΣΟΦΟΥ
ΚΑΙΝ ΕΓΓΟΝΩΝ
ΚΑΙ ΩΣ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ ΓΙΝΕΤΑΙ.

DE
POSTERITATE CAINI
SIBI VISI SAPIENTIS
ET QUO PACTO SEDEM MUTAT.

(Cf. Gen. 4, 16-26.)

[I, 226.]

Num Deus vultum habet? — ἀπὸ προςώπου.

1. [*] †) „Ἐξῆλθε δὲ Κάϊν ἀπὸ προςώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ᾤκησεν ἐν γῇ Ναΐδ κατέναντι Ἐδέμ.“ (Gen. 4, 16.) Νυνὶ διαπορῶμεν, εἰ χρὴ τῶν ἐν ταῖς διερμηνευθείσαις

†) Haec stellula cum numero respondente in margine superiori posito tomum et paginam editionis Mangeyanae indicat.

βίβλοις ὑπὸ Μωϋσέως τροπικώτερον ἀκούειν, τῆς ἐν τοῖς ὀνόμασι προχείρου φαντασίας πολὺ τοῦ ἀληθοῦς ἀποδεούσης. Εἰ γὰρ πρόσωπον μὲν ἔχει τὸ ὄν, ὁ δὲ βουλόμενος αὐτὸ καταλιπεῖν ἑτέρωσε μετανίστασθαι ῥᾷστα δύναται, τί τὴν Ἐπικούρειον ἀσέβειαν ἢ τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότητα ἢ τὰς μυθικὰς ὑποθέσεις, ὧν μεστὸς ὁ βίος ἐστί, παραιτούμεθα; Πρόσωπον μὲν γὰρ ζώου τμῆμά ἐστιν, ὁ δὲ θεὸς ὅλον, οὐ μέρος. Ὥστ᾽ ἀνάγκη καὶ τὰ ἄλλα προσαναπλάττειν, αὐχένα καὶ στέρνα καὶ χεῖρας, ἔτι [*] δ᾽ αὖ γαστέρα, βάσεις, καὶ τὰ γεννητικά, καὶ τὸ ἄλλο τῶν ἐντός τε καὶ ἐκτὸς ἀνάριθμον πλῆθος. Ἀκολουθεῖ δὲ ἐξ ἀνάγκης τῷ ἀνθρωπομόρφῳ τὸ ἀνθρωποπαθές· ἐπεὶ καὶ ταῦτα οὐ περιττὰ καὶ παρέλκοντα, τῆς δὲ τῶν ἐχόντων ἐπίκουρα ἀσθενείας ἡ φύσις ἀπειργάζετο, τὰ ὅσα πρὸς τὰς οἰκείας χρείας τε καὶ ὑπηρεσίας ἀκολούθως ἐφαρμόττουσα. Τὸ δὲ ὂν οὐδενὸς χρεῖον, ὥστε μηδὲ τῆς ἀπὸ τῶν μερῶν ὠφελείας, οὐδ᾽ ἂν ἔχοι μέρη τὸ παράπαν.

Num Deum aliquis effugere potest? — Necessitas interpretationis allegoricae.

2. Ἐξέρχεται δὲ πόθεν, ἢ ἐκ τῶν βασιλείων τοῦ πανηγεμόνος; θεοῦ δὲ οἶκος αἰσθητὸς τίς ἂν εἴη πλὴν ὅδε ὁ κόσμος, ὃν καταλείπειν ἀμήχανόν τε καὶ ἀδύνατον; πάντα γὰρ ὧν γένεσίς ἐστιν, οὐρανοῦ κύκλος περισφίγξας ἐντὸς ἑαυτοῦ κατέχει· καὶ γὰρ αἱ τῶν τετελευτηκότων ἀναστοιχειούμεναι μοῖραι πάλιν εἰς τὰς τοῦ παντὸς δυνάμεις ἐξ ὧν συνέστησαν ἀποκρίνονται, τοῦ δανεισθέντος ἑκάστῳ δανείσματος κατὰ προθεσμίας ἀνίσους ἀποδεδομένου συμβαλούσῃ φύσει, ὁπότε βουληθείη τὰ

ἑαυτῆς χρέα κομίζεσθαι. Καὶ μὴν ὅ γε ἐξιὼν ἀπό τινος, ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ τὸ ἀπολειπόμενον ἑαυτοῦ· τῷ δὲ συμβέβηκεν ἀκολουθεῖν τὸ χηρεύειν τινὰ μέρη τῶν ἐν κόσμῳ θεοῦ, μηδὲν κενὸν μηδὲ ἔρημον ἑαυτοῦ καταλελοιπότος, ἀλλὰ πάντα διὰ πάντων ἐκπεπληρωκότος. Εἰ δὲ μήτε πρόσωπον ἔχει ὁ θεός, ἅτε τὰς τῶν γεγονότων ἰδιότητας ἁπάντων ἐκβεβηκώς, μήτε ἐν μέρει καταγίνεται, ἅτε περιέχων, οὐ περιεχόμενος, ἀδύνατόν ἐστιν, ὥςπερ ἐκ πόλεως, τοῦδε τοῦ κόσμου μεταναστῆναί τι, μέρους αὐτοῦ μηδενὸς ἀπολειφθέντος ἔξω. Λοιπὸν ἂν εἴη λογισαμένους, ὅτι τῶν προταθέντων οὐδὲν κυριολογεῖται, τὴν δι᾽ ἀλληγορίας ὁδὸν φυσικοῖς φίλην ἀνδράσι τρέπεσθαι, τὴν ἀρχὴν ἐνθένδε τοῦ λόγου ποιησαμένους. Εἰ τὸ ἐκ προσώπου μεταναστῆναι βασιλέως θνητοῦ χαλεπόν ἐστι, πῶς οὐ παγχάλεπον τὴν θεοῦ φαντασίαν καταλιπόντα οἴχεσθαι, μηκέτι εἰς ὄψιν ἀφικνεῖσθαι τὴν αὐτοῦ διεγνωκότα, τοῦτο δ᾽ ἔστιν ἀφάνταστον αὐτοῦ γενέσθαι, τὸ ψυχῆς ὄμμα πηρωθέντα; Καὶ ὅσοι μὲν ἐξ ἀνάγκης τοῦτο ὑπέμειναν, ἀπαραιτήτου δυνάμεως κράτει πιεσθέντες, ἐλέου μᾶλλον ἢ μίσους τυγχάνοιεν ἄν· ὅσοι δὲ ἑκουσίῳ γνώμῃ τὸ ὂν ἐξετράποντο, ὑπερβάλλοντες καὶ τὸν αὐτῆς ὅρον κακίας — τί γὰρ ἰσοστάσιον εὑρεθείη κακόν; — μὴ τὰς ἐξ ἔθους, ἀλλὰ καινὰς καὶ παρηλλαγμένας διδότωσαν δίκας. Ἦ καινότερον καὶ μείζονα ἐπινοῶν οὐκ ἄν τις εὕροι τῆς ἀπὸ τοῦ πανηγεμόνος ἐξόδου καὶ φυγῆς.

Adamum „eiicit“ Deus, Cain sponte „egreditur“.

3. [*] Τὸν μὲν οὖν Ἀδὰμ ὁ θεὸς ἐκβάλλει (Gen. 3, 24), ὁ δὲ Κάϊν ἐθελοντὴς ἐξέρχεται, δηλοῦντος ἡμῖν

Μωϋσέως ἑκατέρου τρόπου εἶδος, ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀκούσιον, ἅτε οὐχ ἡμετέρᾳ γνώμῃ συνιστάμενον, λήψεται τὴν ἐνδεχομένην αὖθις ἴασιν· ἐξαναστήσει γὰρ ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν, ψυχῇ τῇ μὴ παρ᾽ ἑαυτῆς τραπείσῃ γέννημα ἄῤῥεν, Σὴθ, τὸν ποτισμόν (Gen. 4, 25). Τὸ δὲ ἑκούσιον, ἅτε βουλῇ καὶ προμηθείᾳ γενόμενον, ἀνιάτους εἰς ἀεὶ κῆρας ἐνδέξεται· καθάπερ γὰρ τὰ ἐκ προνοίας ἀμείνω τῶν ἀκουσίων κατορθώματα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν τοῖς ἁμαρτήμασι κουφότερα τῶν ἑκουσίων τὰ ἀκούσια.

Deus non mente, sed fide comprehendendus, quo studio delectati sunt Moses et Abrahamus. Secus Cain. (4-6.)

4. Τὸν μὲν οὖν Κάϊν ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ μεταστάντα ἡ τιμωρὸς ἀσεβῶν ἐκδέξεται δίκη. Μωϋσῆς δὲ τοῖς γνωρίμοις αὐτοῦ παράγγελμα κάλλιστον ὑποθήσεται, „ἀγαπᾶν τὸν θεόν, καὶ εἰσακούειν καὶ ἔχεσθαι αὐτοῦ“· ταύτην γὰρ εἶναι ζωὴν τὴν πρὸς ἀλήθειαν εὐήμερόν τε καὶ μακραίωνα (Deut. 30, 20). Πάνυ δ᾽ ἐμφαντικῶς ἐπὶ τὴν τοῦ τριποθήτου καὶ ἀξιεράστου καλεῖ τιμήν, εἰπὼν „ἔχεσθαι αὐτοῦ“, τὸ συνεχὲς καὶ ἐπάλληλον καὶ ἀδιάστατον τῆς κατ᾽ οἰκείωσιν ἁρμονίας καὶ ἑνώσεως παριστάς. Ἃ μὲν δὴ τοῖς ἄλλοις παραινεῖ, ταῦτά ἐστι καὶ τοιαῦτα. Αὐτὸς δὲ οὕτως ἄπαυστος ὀρέγεται τοῦ ὁρᾶν καὶ πρὸς αὐτοῦ ὁρᾶσθαι, ὥςθ᾽ ἱκετεύει δυςτόπαστον οὖσαν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν δηλῶσαι γνωρίμως, ἵν᾽ ἤδη ποτὲ ἀψευδοῦς δόξης μεταλαβὼν ἀβεβαίου ἐνδοιασμοῦ βεβαιοτάτην πίστιν ἀλλάξηται. Καὶ ἐπιτείνων οὐκ ἀνήσει τὸν πόθον, ἀλλὰ καὶ γνούς, ὅτι δυςθηράτου, μᾶλλον δὲ ἀνεφίκτου πράγματος ἐρᾷ, ὅμως ἐπαγωνιεῖται,

μηδὲν συντόνου σπουδῆς ἀνιείς, ἀλλὰ πᾶσι παρ᾽ ἑαυτοῦ εἰς τὸ τυχεῖν ἀπροφασίστως καὶ ἀόκνως συγχρώμενος.

5. Ἤδη γοῦν καὶ εἰς τὸν „γνόφον ὅπου ἦν ὁ θεὸς“ εἰςελεύσεται (Exod. 20, 21), τουτέστιν εἰς τὰς ἀδύτους καὶ ἀειδεῖς περὶ τοῦ ὄντος ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἐν χρόνῳ τὸ αἴτιον, οὐδὲ συνόλως ἐν τόπῳ, [*] ἀλλ᾽ ὑπεράνω καὶ τόπου καὶ χρόνου· τὰ γὰρ γεγονότα πάντα ὑποζεύξας ἑαυτῷ περιέχεται μὲν ὑπ᾽ οὐδενός, ἐπιβέβηκε δὲ πᾶσιν. Ἐπιβεβηκὼς δὲ καὶ ἔξω τοῦ δημιουργηθέντος ὢν οὐδὲν ἧττον πεπλήρωκε τὸν κόσμον ἑαυτοῦ· διὰ γὰρ δυνάμεως ἄχρι περάτων τείνας ἕκαστον ἑκάστῳ κατὰ τοὺς ἁρμονίας λόγους συνύφηνεν. Ὅταν οὖν φιλόθεος ψυχὴ τὸ τί ἐστι τὸ ὂν κατὰ τὴν οὐσίαν ζητεῖ, εἰς ἀειδῆ καὶ ἀόρατον ἔρχεται ζήτησιν, ἐξ ἧς αὐτῇ περιγίνεται μέγιστον ἀγαθόν, καταλαβεῖν, ὅτι ἀκατάληπτος ὁ κατὰ τὸ εἶναι θεὸς πάντῃ, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἰδεῖν, ὅτι ἐστὶν ἀόρατος. Δοκεῖ δέ μοι καὶ πρὶν ἄρξασθαι τῆςδε τῆς σκέψεως ὁ ἱεροφάντης τὸ μέγιστον αὐτῆς κατανοῆσαι, ἐξ ὧν αὐτὸν ἱκετεύει τὸν ὄντα μηνυτὴν καὶ ὑφηγητὴν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως γενέσθαι. Λέγει γάρ· „Ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν“ (Exod. 33, 13), ἐναργέστατα διὰ τούτου παριστάς, ὅτι τῶν γεγονότων ἱκανὸς οὐδὲ εἷς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν κατὰ τὸ εἶναι θεὸν ἀναδιδαχθῆναι.

6. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀβραὰμ ἐλθὼν εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ θεός, „τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναβλέψας ὁρᾷ τὸν τόπον μακρόθεν“ (Gen. 22, 4). Ποῖον τόπον; ἆρ᾽ εἰς ὃν ἦλθε; καὶ πῶς ἔτι μακράν, εἴπερ ἔφθη παραγενόμενος; Ἀλλὰ μήποθ᾽ ὅπερ αἰνίττεται τοιοῦτόν ἐστιν. Ὁ

σοφός, ἀεὶ γλιχόμενος κατανοῆσαι τὸν ἡγεμόνα τοῦ παντός, ὅταν τὴν δι᾽ ἐπιστήμης καὶ σοφίας ἀτραπὸν βαδίζῃ, λόγοις μὲν προεντυγχάνει θείοις, παρ᾽ οἷς προκαταλύει· τρέπεσθαι δὲ τὴν ἄλλην ἐγνωκὼς ἐπέχεται, διοιχθέντων γὰρ τῶν διανοίας ὀμμάτων ὀξυδερκέστερον εἶδεν, ὅτι ἐπὶ τὴν δυςαλώτου πράγματος θήραν ἀναδέδυκεν, ἐξαναχωροῦντος ἀεὶ καὶ μακρὰν ἀφισταμένου, καὶ φθάνοντος ἀπείρῳ τῷ μεταξὺ διαστήματι τοὺς διώκοντας. Εὖ οὖν νομίζεις, ὅτι πάνθ᾽ ὅσα τῶν ὑπ᾽ οὐρανὸν ὠκυδρομώτατα ἑστάναι ἂν δέξαι, πρὸς τὴν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων φορὰν ἀστέρων ἀντεξετασθέντα. Καίτοι σύμπας οὐρανὸς ὑπὸ θεοῦ γέγονεν· ἀεὶ δὲ τὸ ποιοῦν τοῦ γινομένου προελήλυθεν· ὥςτε ἐξ ἀνάγκης οὐ μόνον τὰ ἄλλα τῶν παρ᾽ ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ πάντων ὀξυκινητότατον, ὁ νοῦς, ἀπεριγράφοις ἀπολειφθείη τῆς καταλήψεως τοῦ αἰτίου διαστήμασιν. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν ἀστέρες παραμείβονται τὰ κινούμενα, καὶ αὐτοὶ κινούμενοι· ὁ δὲ θεός, τὸ παραδοξότατον, ἑστὼς ἔφθακε πάντα. Λέγεται δέ, ὅτι καὶ ἐγγύτατα ὁ αὐτὸς ὢν καὶ μακράν ἐστιν, ἁπτόμενος μὲν ταῖς ποιητικαῖς καὶ κολαστηρίοις δυνάμεσι, πλησίον ὑπαρχούσαις ἑκάστου,ποῤῥώτατον δὲ τῆς κατὰ τὸ εἶναι φύσεως αὐτοῦ τὸ γεννητὸν ἀπεληλακώς, ὡς μηδὲ κατὰ τὰς ἀκραιφνεῖς καὶ ἀσωμάτους τῆς [*] διανοίας ἐπιβολὰς ψαύσασθαι δύνασθαι. Τοῖς μὲν οὖν φιλοθέοις τὸ ὂν ἀναζητοῦσι, κἂν μηδέποθ᾽ εὕρωσι, συγχαίρομεν· ἱκανὴ γὰρ ἐξ ἑαυτῆς προςευφραίνειν ἐστὶν ἡ τοῦ καλοῦ ζήτησις, κἂν ἀτυχῆται τὸ τέλος. Τῷ δὲ φιλαύτῳ Κάϊν συναχθόμεθα, ὡς ἀφάνταστον τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τοῦ ὄντος καταλέλοιπε, τό, ᾧ μόνῳ βλέπειν ἠδύνατο, ἑκουσίως πηρώσας.

Hominis a Deo aversi, qualis Cain, fluctuatio, hominis pii quies est. (7-9.)

7. Ἄξιον δὲ σκέψασθαι καὶ τὴν χώραν, εἰς ἣν ἐκ προςώπου γενόμενος θεοῦ στέλλεται, ἐπειδὴ καλεῖται σάλος· δηλοῦντος τοῦ νομοθέτου, ὅτι ὁ ἀφραστάτοις καὶ ἀνιδρύτοις ὁρμαῖς κεχρημένος σάλον καὶ κλόνον, οἷα κυμαῖνον πέλαγος πρὸς ἐναντίων πνευμάτων χειμῶνος ὥρᾳ, ὑπομένει, γαλήνης δὲ ἢ νηνεμίας ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὄναρ ἐπῄσθηται. Ὥςπερ δὲ ὅταν ναῦς σαλεύῃ θαλαττεύουσα, τότ᾽ οὔτε πλεῖν οὔτε ὁρμεῖν ἐστιν ἱκανή, διαφερομένη δὲ ὧδε καὶ ἐκεῖ πρὸς ἑκάτερον τοῖχον ἀποκλίνει καὶ θαλαττεύουσα ἀντιῤῥέπει· οὕτως ὁ φαῦλος παραφόρῳ καὶ χειμαινούσῃ διανοίᾳ κεχρημένος, εὐθύνειν τὸν ἑαυτοῦ πλοῦν ἀπταίστως ἀδυνατῶν, ἀεὶ σαλεύει, βίου μελετῶν ἀνατροπήν. Ὁ δὲ εἱρμὸς τῆς ἀκολουθίας οὐ μετρίως με καταπλήττει· συμβαίνει γὰρ τὸ μὲν τῷ ἑστῶτι πλησιάζον ἠρεμίας διὰ πόθον ὁμοιότητος ἐφίεσθαι. Τὸ μὲν οὖν ἀκλινῶς ἑστὼς θεός ἐστιν, τὸ δὲ κινητὸν ἡ γένεσις· ὥςτε ὁ μὲν προςιὼν θεῷ στάσεως ἐφίεται, ὁ δὲ ἀπαλλαττόμενος, ἅτε γενέσει τῇ τρεπομένῃ προςιών, κατὰ τὸ εἰκὸς φορεῖται.

8. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς ἀραῖς γέγραπται, ὅτι „οὐκ ἀναπαύσεις, οὐδ᾽ οὐ μὴ γένηται στάσις τῷ ἴχνει τοῦ ποδός σου (Deut. 28, 65), καὶ μικρὸν ὕστερον, ὅτι „ἔσται ἡ ζωή σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου" (ibid. v. 66). Πέφυκε γὰρ ὁ ἄφρων ἀεὶ περὶ τὸν ὀρθὸν λόγον κινούμενος ἠρεμίᾳ καὶ ἀναπαύσει δυςμενὴς εἶναι καὶ ἐπὶ μηδενὸς ἑστάναι παγίως καὶ ἐρηρεῖσθαι δόγματος. Ἄλλοτε γοῦν ἀλλοῖα δοξάζει, καὶ περὶ τῶν

αὐτῶν ἔστιν ὅτε, μηδενὸς περὶ αὐτὰ συμβεβηκότος καινοτέρου, τὰ ἐναντία μέγας καὶ μικρός, καὶ ἐχθρὸς καὶ φίλος, καὶ πάντα, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ μαχόμενα ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ γινόμενος. Καὶ „ἔστιν αὐτῷ", [*] ὅπερ ἔφη ὁ νομοθέτης, „πᾶσα ἡ ζωὴ κρεμαμένη," βάσιν οὐκ ἔχουσα ἀκράδαντον, ἀλλὰ πρὸς τῶν ἀντισπώντων [καὶ] μεθελκόντων ἀεὶ φορουμένη πραγμάτων. Οὗ χάριν ἐν ἑτέροις „Κεκατηραμένον ὑπὸ θεοῦ τὸν κρεμάμενον ἐπὶ ξύλου" (Deut. 21, 23) φησίν, ὅτι θεοῦ *δεῖ* ἐκκρεμᾶσθαι. Ὅδε ἀπηώρησεν ἑαυτὸν σώματος, ὅ ἐστιν ἐν ἡμῖν ξύλινος ὄγκος, ἐπιθυμίαν ἐλπίδος ἀντικαταλλαξάμενος, ἀγαθοῦ τελείου μέγιστον κακόν. Ἐλπὶς μὲν γὰρ τῶν ἀγαθῶν οὖσα προσδοκία, ἐκ φιλοδώρου θεοῦ τὴν διάνοιαν ἀρτᾷ· ἐπιθυμία δὲ ἀλόγους ἐμποιοῦσα ὀρέξεις, ἐκ τοῦ σώματος, ὃ δεξαμενὴν καὶ χώραν ἥγουν ἡ φύσις ἐδημιούργησεν.

9. Οὗτοι μὲν οὖν ὥςπερ ἀπ' ἀγχόνης τῆς ἐπιθυμίας ἐκκρεμάσθωσαν. Ἀβραὰμ δὲ ὁ σοφὸς ἐπειδὴ ἕστηκε, συνεγγίσας τῷ ἑστῶτι θεῷ· λέγει γάρ, ὅτι „ἑστὼς ἦν ἐναντίον κυρίου, καὶ ἐγγίσας εἶπεν" (Gen. 18, 22 s.). Ὄντως γὰρ ἀτρέπτῳ ψυχῇ πρὸς τὸν ἄτρεπτον θεὸν μόνη πρόσοδός ἐστι, καὶ ἡ τοῦτον διακειμένη τὸν τρόπον ἐγγὺς ὡς ἀληθῶς ἵσταται δυνάμεως θείας. Τό γε μὴν χρησθὲν τῷ πανσόφῳ Μωϋσῇ λόγιον ἐναργέστατα δηλοῖ τὴν περὶ τὸν σπουδαῖον βεβαιοτάτην εὐστάθειαν. Ἔστι δὲ τὸ λόγιον τοιόνδε· „Σὺ δὲ αὐτὸς στῆθι μετ' ἐμοῦ." (Deut. 5, 31.) Ἐξ οὗ δύο παρίστανται· ἓν μέν, ὅτι τὸ ὂν τὸ τὰ ἄλλα κινοῦν καὶ τρέπον ἀκίνητόν τε καὶ ἄτρεπτον, ἕτερον δέ, ὅτι ἑαυτοῦ φύσεως, ἠρεμίας, τῷ σπουδαίῳ μεταδίδωσιν. Ὡς γάρ, οἶμαι, κανόνι ὀρθῷ τὰ

στρεβλὰ εὐθύνεται, οὕτως τὰ κινούμενα κράτει τοῦ ἑστῶτος ἐπέχεταί τε καὶ ἵσταται. Νυνὶ μὲν οὖν ἑτέρῳ στῆναι μετ᾽ αὐτοῦ παραγγέλλει. Ἀλλαχόθι δέ φησι· „Ἐγὼ καταβήσομαι μετὰ σοῦ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἀναβιβάσω σε εἰς τέλος.“ (Gen. 46, 4.) Οὐχί· σὺ μετ᾽ ἐμοῦ. Διὰ τί; Ὅτι θεοῦ μὲν ἴδιον ἠρεμία καὶ στάσις, γενέσεως δὲ μετάβασίς τε καὶ μεταβατικὴ πᾶσα κίνησις. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὸ ἴδιον ἀγαθὸν καλῇ, „σὺ μετ᾽ ἐμοῦ στῆθι“ φησίν, οὐκ· ἐγὼ μετὰ σοῦ· οὐ γὰρ στήσεται ὁ θεός, ἀλλ᾽ ἀεὶ ἕστηκεν. Ὅταν δὲ πρὸς τὸ οἰκεῖον γενέσεως ἔρχηται, ὀρθότατα ἐρεῖ· „Ἐγὼ μετὰ σοῦ καταβήσομαι.“ „Σοὶ γὰρ ἡ τόπων ἐνάλλαξις ἁρμόζει· ὥστε μετ᾽ ἐμοῦ οὐδεὶς κάτεισιν, ἐγὼ γὰρ οὐ τρεπόμενος· στήσεται δέ, ὅ τί περ ἠρεμίᾳ μοι φίλον. Σὺν δὲ τοῖς κατιοῦσι μεταβατικῶς — ἀδελφὸν γὰρ καὶ συγγενὲς αὐτοῖς μετάβασις — ἐγὼ καταβήσομαι, οὐ τοπικῶς χωρία ἐναλλάττων, ὃς τὸ πᾶν ἐμαυτοῦ πεπλήρωκα. Καὶ τοῦτο μέντοι ποιῶ διὰ φύσεως οἶκτον λογικῆς, ἵνα ἐκ τῶν παθῶν ᾅδου πρὸς τὸν [*] ὀλύμπιον χῶρον ἀρετῆς ἀναβιβασθῇ, ποδηγετοῦντος ἐμοῦ, ὃς τὴν εἰς οὐρανὸν ἄγουσαν ὁδὸν ἀνατέμνων λεωφόρον ἱκέτισι ψυχαῖς, ὡς μὴ χαῦνοι ἐμβαδίζωσι, πάσαις ἀποδέδειχα.“

Naïd ex adverso Edem.

10. Δεδηλωκότες οὖν ἑκατέραν, ἠρεμίαν τε ἀστείου, καὶ ἄφρονος σάλον, τὸ ἑπόμενον τῷ λόγῳ συνεπισκεψώμεθα. Φησὶ γὰρ Ναΐδ, τὸν κλόνον, εἰς ὃν ἡ ψυχὴ μετῳκίσατο, ἀπέναντι Ἐδέμ. Συμβολικῶς δέ ἐστιν Ἐδὲμ ὀρθὸς καὶ θεῖος λόγος, παρ᾽ ὃ ἑρμηνείαν ἔχει τρυφήν· ὅτι ἐνευφραίνεται καὶ ἐντρυφᾷ πρὸ τῶν ἄλλων ἀμιγέσι

καὶ ἀκράτοις, ἔτι δὲ ἀρτίοις καὶ πλήρεσι κεχρημένος ἀγαθοῖς, ὕοντος τοῦ πλουτοδότου θεοῦ τὰς παρθένους καὶ ἀθανάτους χάριτας αὑτοῦ. Φύσει δὲ μάχεται ἀγαθῷ κακόν, ἄδικον δικαίῳ, φρόνιμον ἄφρονι, καὶ πάνθ᾽ ὅσα ἀρετῆς πρὸς τὰ κακίας εἴδη. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ Ναῒδ ἄντικρυς εἶναι Ἐδέμ.

Mentem humanam omnium rerum esse mensuram — commentum Caini.

11. Ταῦτ᾽ εἰπών φησιν ἑξῆς· „Καὶ ἔγνω Κάϊν", φησί, „τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Ἐνώχ· καὶ ἦν οἰκοδομῶν πόλιν, καὶ ἐπωνόμασε τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐνώχ." (Gen. 4, 17.) Ἆρ᾽ οὐκ εἰκὸς διαπορῆσαι, τί „ἔγνω γυναῖκα ὁ Κάϊν"; γένεσις γὰρ οὐδὲ μιᾶς ἄλλης μετὰ τὴν ἐκ τῆς πλευρᾶς διαπλασθεῖσαν Εὔαν ἄχρι νῦν μεμήνυται γυναικός. Εἰ δέ φησί τις ἀδελφῇ τὸν Κάϊν συνεληλυθέναι, χωρὶς τοῦ ἀνοσίου καὶ ψεύσεται, τὰς γὰρ θυγατέρας Ἀδὰμ ὀψὲ γεγενημένας εἰςάγει. Τί οὖν χρὴ λέγειν; Γυναῖκα ἀσεβοῦς λογισμοῦ, ὥς γε οἴομαι, καλεῖ δόξαν, ἣν περὶ τῶν πραγμάτων τίθεται, καθάπερ μύριοι τῶν φιλοσοφησάντων, οἱ μὲν τὰ αὐτά, οἱ δὲ καὶ διαφέροντα ἡγησάμενοι τῷ βίῳ δόγματα. Τί οὖν ἐστιν ἀσεβοῦς δόξα; Μέτρον εἶναι πάντων χρημάτων τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· ᾗ καὶ τῶν παλαιῶν τινα σοφιστῶν ὄνομα Πρωταγόραν φησὶ χρήσασθαι, τῆς Κάϊν ἀπονοίας ἔκγονον. Τεκμαίρομαι δὲ ἐνθένδε, ὅτι γνωρισθεῖσα αὐτῷ ἡ γυνὴ τὸν Ἐνὼχ ἀπέτεκεν· ἑρμηνεύεται δὲ Ἐνὼχ χάρις σου. Εἰ γὰρ πάντων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, χάρις ἐστὶ καὶ δωρεὰ τοῦ νοῦ τὰ πάντα, ὥστε ὀφθαλμῷ μὲν κεχαρίσθαι τὸ βλέ-

πειν, ὠσὶ δὲ τὸ ἀκούειν, ἑκάστῃ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ τῷ κατὰ τὴν προφορὰν μέντοι λόγῳ τὸ λέγειν. Εἰ δὲ καὶ [*] ταῦτα, καὶ αὐτὸ δήπου νοεῖν, ἐν ᾧ μυρία ἐννοήματα, διανοήσεις, βουλαί, προμήθειαι, καταλήψεις, ἐπιστῆμαι, τέχναι, διαθέσεις, ἄλλων ἀριθμὸς δυνάμεων *ἀδιεξίτητος*. Τί οὖν ἐστιν *ὃ σεμνομυθούμενοι περὶ ὁσιότητος καὶ θεοῦ τιμῆς λέγειν τε καὶ ἀκούειν ἐγνώκασιν*; εἰ δὲ ἔχετε παρ' ἑαυτοῖς τὸν ἀντίθεον νοῦν, ὃς πάντα ἀνὰ κράτος τὰ κατ' ἀνθρώπους ἀναψάμενος ἀγαθά τε καὶ κακὰ τοῖς μὲν ἀμφότερα *κερασάμενος*, τοῖς δὲ θάτερα ἄκρατα ἐπινέμει; Καὶ ἂν ἄρα τις γραφὴν ἀσεβείας ἐπενέγκῃ καθ' ὑμῶν, ἀπολογούμενοι θαῤῥεῖτε, φάσκοντες παρ' ὑφηγητῇ καὶ διδασκάλῳ πάνυ καλῶς πεπαιδεῦσθαι Κάϊν, ὃς τὸ πλησίον πρὸ τοῦ μακρὰν αἰτίου παρῄνει τιμᾶν· ᾧ διά τε ἄλλα προσεκτέον, καὶ μάλισθ' ὅτι σαφέσιν ἔργοις τὴν τοῦ δόγματος ἰσχὺν ἐπεδείξατο — νικήσας τὸν τῆς ἐναντίας δόξης εἰσηγητὴν Ἄβελ καὶ ἅμ' αὐτῷ τὴν δόξαν ἐκποδὼν ἀνελών. Ἀλλὰ παρ' ἔμοιγε καὶ φίλοις τοῖς ἐμοῖς τῆς μετὰ ἀσεβῶν ζωῆς ὁ μετὰ εὐσεβῶν αἱρετώτερος ἂν εἴη θάνατος· τοὺς μὲν οὕτως ἀποθανόντας ἡ ἀθάνατος ἐκδέξεται ζωή, τοὺς δὲ ἐκείνως ζῶντας ὁ ἀΐδιος θάνατος.

Duplex nominum Enoch, Mathusalem, Lamech, et ad Sethi et ad Caini genus, ratio. (12. 13.)

12. Ἐπεὶ δὲ ὁ Κάϊν τὸν Ἐνὼχ γεγέννηκε, καὶ αὖθις ἔγγονος τοῦ Σὴθ πάλιν Ἐνὼχ ὀνομάζεται, σκεπτέον ἂν εἴη, πότερον ἑτέρους ἢ τοὺς αὐτοὺς εἶναι συμβέβηκεν. Ἐρευνήσωμεν δὲ ἅμα τούτοις καὶ τῶν ἄλλων ὁμωνύμων διαφοράς· ὥσπερ γὰρ Ἐνώχ, οὕτως καὶ Μαθουσάλεμ

καὶ Λάμεχ ἀπόγονοι μὲν Καῒν, ἀπόγονοι δὲ οὐδὲν ἧττ καὶ τοῦ Σῆθ εἰσι. Χρὴ τοίνυν εἰδέναι, ὅτι τῶν λεχθέ των ἕκαστον ὀνομάτων ἑρμηνευθὲν διπλοῦν ἐστιν· ἑρμη νεύεται δὲ ὁ μὲν Ἐνὼχ, καθάπερ εἶπα, χάρις σου, Μα θουσάλεμ δὲ ἐξαποστολὴ θανάτου, ὁ δ' αὖ Λά μεχ ταπείνωσις. Τὸ μὲν οὖν „χάρις σου" λέγετ μὲν πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν νοῦν ὑπ' ἐνίων, λέγεται δὲ καὶ πρὸ τὸν τῶν ἄλλων ὑπὸ τῶν ἀμεινόνων. Οἱ μὲν οὖν φά σκοντες δωρεὰν εἶναι τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς πάνθ' ὅσα ἐ τῷ νοεῖν ἢ αἰσθάνεσθαι ἢ λέγειν, ἀσεβῆ καὶ ἄθεον εἰ ἡγούμενοι δόξαν, γένει τῷ Καῒν προςκεκληρώθωσαν, ὁ μηδὲ αὐτοῦ κρατεῖν ἱκανὸς ὢν, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντω ἀπετόλμησεν εἰπεῖν, ὡς ἔχοι τὴν παντελῆ κτῆσιν· οἱ δ ὅσα ἐν γενέσει καλὰ μὴ σφετεριζόμενοι, χάρισι δὲ ταῖ θείαις ἀναγράφοντες, εὐγενεῖς πρὸς ἀλήθειαν, οὐκ ἐ παλαιπλουσίων, ἀλλ' ἐκ φιλαρέτων καὶ ... φύντες, ὑπὸ ἀρχηγέτῃ τῷ [*] Σῆθ τετάχθωσαν. Δυςεύρετον σφόδρα τὸ τούτων ἐστὶ γένος, ἀποδιδρασκόντων τὸν ἐπίβουλον καὶ ῥαδιουργὸν καὶ πανοῦργον καὶ κεχυμένον, παθῶν τε καὶ κακιῶν πλήρη βίον. Ὅσους γὰρ ὁ θεὸς εὐαρεστήσαντας αὐτῷ μετεβίβασε καὶ μετέθηκεν ἐκ φθαρτῶν εἰς ἀθάνατα γένη, παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐκέθ' εὑρίσκονται.

13. Διεσταλκότες οὖν τὰ περὶ τὸν Ἐνὼχ σημαινόμενα μέτιμεν ἑξῆς ἐπὶ τὸν Μαθουσάλα, ὃς ἦν „ἐξαποστολὴ θανάτου". Δύο δ' ἐκ ταύτης παρίσταται φωνῆς· ἓν μέν, καθ' ὃ τινὶ ἐπιπέμπεται θάνατος, ἕτερον δέ, καθ' ὃ ἀπό τινος ἀποστέλλεται. Ὅτῳ μὲν οὖν ἐπιπέμπεται, θνήσκει πάντως ἐκεῖνος, ἀφ' οὗ δὲ ἀποστέλλεται, ζῇ τε καὶ περίεστι· τῷ μὲν δὴ Καῒν ὁ τὸν θάνατον δεχόμενος ἐστὶν *οἰκεῖος*, ἀεὶ τὸν πρὸς ἀρετὴν βίον θνή-

σκοντι, τῷ δὲ Σὴθ συγγενέστατος, ἀφ' οὗπερ ἀποστέλλεται καὶ διατειχίζεται τὸ ἀποθνήσκειν, τὴν γὰρ ἀληθῆ ζωὴν ὁ σπουδαῖος κεκάρπωται. Καὶ μὴν ὅ γε Λάμεχ „ταπείνωσις" ὢν ἀμφίβολός ἐστιν· ἢ γὰρ ὑφιεμένων τῶν τῆς ψυχῆς τόνων κατὰ τὰ ἐξ ἀλόγων παθῶν ἐγγενόμενα νοσήματά τε καὶ ἀῤῥωστήματα ταπεινούμεθα, ἢ κατ' ἀρετῆς ζῆλον στέλλοντες ἑαυτοὺς ἀπ' οἰδούσης οἰήσεως. Η μὲν οὖν προτέρα γίνεται κατ' ἀσθένειαν, εἶδος τῆς πολυμόρφου καὶ πολυτρόπου λέπρας οὖσα. „Ὅταν γὰρ ἡ ὄψις ταπεινοτέρα φαίνηται" (Lev. 13, 3) τὴν ὁμαλὴν καὶ εὔψονον κλασθεῖσα φαντασίαν, τὴν χαλεπὴν νόσον „λέπραν" ὁ νομοθέτης φησὶ γενέσθαι. Ἡ δὲ ἑτέρα ἀπὸ ἰσχύος συνίσταται [καὶ] καρτερίας, ᾗ καὶ ἱλασμὸς ἕπεται, κατὰ τὸν τῆς δεκάδος ἀριθμὸν τέλειον· προστέτακται γὰρ τὰς ψυχὰς ταπεινοῦν δεκάτῃ τοῦ μηνός (Lev. 23, 27), ὅπερ ἐστὶ μεγαλαυχίαν ἀποτίθεσθαι, ἧς ἡ ἀπόθεσις ἀδικημάτων ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἐργάζεται παραίτησιν. Ὁ μὲν οὖν οὕτως ταπεινὸς Λάμεχ ἔγγονος μέν ἐστι Σὴθ, πατὴρ δὲ τοῦ δικαίου Νῶε, ὁ δὲ ἐκείνως ἐκβλάστημα Κάϊν.

Urbs, quam aedificat Enoch, est opinio, quam stabilire satagit. Aliae urbium structurae. (14-18.)

14. Ἑπόμενον δὲ ἂν εἴη σκέψασθαι, τίνος ἕνεκα κτίζων καὶ οἰκοδομῶν πόλιν αὐτὸς οὗτος εἰσάγεται. Πλήθει γὰρ ἀνθρώπων *μεγέθους* δεῖ πόλεως πρὸς οἴκησιν· τρισὶ δὲ κατ' ἐκεῖνον οὖσι τὸν χρόνον ὑπόρειά τις ἢ μικρὸν ἄντρον αὐταρκέστατον ἦν δίαιτημα. Καὶ ἐγὼ μὲν εἶπον „τρισί", τὸ δ' εἰκὸς ἑνὶ μόνῳ ἑαυτῷ· οὐδὲ γάρ οἱ γονεῖς δολοφονηθέντος τὴν αὐτὴν τῷ κτείναντι πόλιν

ὑπέμειναν οἰκεῖν, μεῖζον ἀνδροφονίας ἄγος ἀδελφοκτο-νίαν [*] ἐργασαμένῳ. Τὸ μὲν γὰρ οὐ παράδοξον μό-νον, ἀλλὰ καὶ παράλογον παντὶ τῷ δῆλον, ἕνα ἄνδρα πό-λιν οἰκοδομεῖν — τίνα ἐστὶ τρόπον; ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἂν οἰκίο-μέρος τὸ ἀφανέστατον, μὴ χρώμενον ὑπηρέταις ἑτέροι. Ἢ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ λιθοτομεῖν ἂν δύναιτο, ὑλοτο-μεῖν, σίδηρον, χαλκὸν ἐργάζεσθαι, τείχη, μέγαν κύκλο-πόλεων περιβάλλεσθαι, προπύλαια καὶ προτειχίσματα-ἱερὰ καὶ τεμένη καὶ στοὰς καὶ νεωσοίκους καὶ οἰκίας κα-ὅσα ἄλλα δημόσια καὶ ἴδια ἔθος οἰκοδομεῖσθαι; καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἀχ[θοφορεῖν] καὶ γῆν ἀναστέλλειν, στενω-ποὺς ἀνευρύνειν, κρήνας καὶ ὑδρορρόας καὶ ὅσων ἄλλω-πόλει δεῖ κατασκευάζεσθαι; Μήποτ᾽ οὖν, ἐπειδὴ ταῦτε-τῆς ἀληθείας ἀπᾴδει, βέλτιον ἀλληγοροῦντας λέγειν ἐστίν ὅτι καθάπερ πόλιν τὸ αὑτοῦ δόγμα κατασκευάζειν ὁ Κάϊν ἔγνωκε.

15. Ἐπειδὴ τοίνυν πᾶσα πόλις ἐξ οἰκοδομημάτων καὶ οἰκητόρων καὶ νόμων συνέστηκε, τὰ μὲν οἰκοδομή-ματά ἐστιν αὐτῷ λόγοι οἱ ἀποδεικνύντες, οἷς καθάπερ ἀπὸ τείχους πρὸς τὰς τῶν ἐναντίων ἀπομάχεται προσβο-λὰς πιθανάς, εὑρέσεις κατὰ τῆς ἀληθείας μυθοπλαστῶν· οἰκήτορες δὲ οἱ ἀσεβείας, ἀθεότητος, φιλαυτίας, μεγα-λαυχίας, ψευδοῦς, δόξης ἑταῖροι, δοκησίσοφοι, τὸ πρὸς ἀλήθειαν σοφὸν οὐκ εἰδότες, ἄγνοιαν καὶ ἀπαιδευσίαν καὶ ἀμαθίαν, καὶ τὰς ἄλλας ἀδελφὰς καὶ συγγενεῖς κῆρας συγκεκροτηκότες· νόμοι δὲ ἀνομίαι, ἀδικίαι, τὸ ἄνισον, τὸ ἀκόλαστον, θρασύτης, ἀπόνοια, αὐθάδεια, ἡδονῶν ἀμετρίαι, τῶν περὶ φύσεως ἄλεκτοι ἐπιθυμίαι. Τοιαύ-της πόλεως ἕκαστος τῶν ἀσεβῶν ἐξ ἑαυτοῦ τῇ παναθλίᾳ ψυχῇ δημιουργὸς εὑρίσκεται, μέχρις ἂν ὁ θεὸς ἐνθυμη-

θεὶς ταῖς σοφιστικαῖς αὐτῶν τέχναις ἀθρόαν καὶ μεγάλην ἐργάσηται σύγχυσιν (Gen. 11, 4 ss.). Τοῦτο δ' ἔσται, ὅταν μὴ μόνον „πόλιν καὶ πύργον οἰκοδομῶσιν, οὗ ἡ κεφαλὴ εἰς οὐρανὸν ἀφίξεται“, τοῦτ' ἔστιν ... ἢ λόγον ἑκάστου κατασκευαστικόν, ὅνπερ εἰσηγοῦνται κεφαλὴν ἔχοντα τὸ οἰκεῖον νόημα, ὃ προςαγορεύεται συμβολικῶς οὐρανός. Ἀνάγκη γὰρ παντὸς λόγου κεφαλὴν καὶ τέλος εἶναι τὸν δηλούμενον νοῦν, οὗ χάριν αἱ μακραὶ διέξοδοί τε καὶ ῥήσεις ὑπὸ λογίων ἀνδρῶν εἰώθασι γίνεσθαι.

16. Τοσοῦτον δὲ ἐπαράτου ἀσεβείας ἐπιβεβήκασιν, ὥςτ' οὐ μόνον δι' ἑαυτῶν ἐγείρειν τὰς τοιαύτας πόλεις ἀξιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ φιλάρετον πληθὺν Ἰσραὴλ ἀναγκάζουσιν, ἐπιστάτας καὶ διδασκάλους κακῶν ἔργων ἐπ' αὐτῆς χειροτονήσαντες. Λέγεται γὰρ (Exod. 1, 11), ὅτι κακωθέντες ὑπὸ τῶν ἐπιστατῶν τῷ βασιλεῖ τῆς χώρας [*] τρεῖς πόλεις οἰκοδομοῦσι, Πειθώ, Ῥαμεσσή, Ὢν, ἥ ἐστιν Ἡλιούπολις. Αὗται δὲ τροπικώτερον νοῦν, αἴσθησιν, λόγον τὰ περὶ ἡμᾶς ὄντα δηλοῦσιν. Ἡ μὲν γὰρ Πειθὼ ὁ λόγος ἐστίν, ὅτι περὶ τοῦτον τὸ πείθειν, ἔχει δὲ ἑρμηνείαν στόμα ἐκθλῖβον, ἐπειδήπερ καὶ ὁ τοῦ φαύλου λόγος *ἐξωθεῖν* καὶ ἀνατρέπειν τὰ σπουδαῖα μελετᾷ. Ῥαμεσσὴ δὲ ἡ αἴσθησις, καθάπερ γὰρ ὑπὸ σητὸς ὑφ' ἑκάστης τῶν αἰσθήσεων νοῦς ἐκβιβρώσκεται καὶ διεσθίεται, σειόμενος καὶ σπαραττόμενος· αἱ γὰρ ἐπεισιοῦσαι μὴ καθ' ἡδονὴν φαντασίαι [ἀνά]πηρον καὶ ἐπίπονον ἀποτίκτουσιν αὐτὸν βίον. Ἡ δὲ Ὢν καλεῖται μὲν βουνός· ἔστι δὲ συμβολικῶς ὁ νοῦς, ἐπὶ γὰρ τοῦτον οἱ πάντων θησαυρίζονται λόγοι. Μάρτυς δὲ καὶ ὁ νομοθέτης τὴν Ὢν ἡλίου πόλιν προσαγορεύσας: ὥςπερ γὰρ ἀνατείλας ἥλιος τὰ κρυπτόμενα νυκτὶ ἐμφανῶς ἐπιδείκνυ-

ται, οὕτως ὁ νοῦς τὸ οἰκεῖον φῶς ἀποστέλλων πάντα κ τὰ σώματα καὶ πράγματα τηλαυγῶς παρασκευάζει κα ταλαμβάνεσθαι. Διόπερ οὐκ ἄν τις εἰπὼν ἁμάρτοι τ συγκρίματος εἶναι ἡμῶν τὸν νοῦν ἥλιον, ὃς ἐν ἀνθρώπ τῷ βραχεῖ κόσμῳ, μὴ ἀνατείλας καὶ τὸ ἴδιον φέγγ ἐκλάμψας, πολὺ σκότος τῶν ὄντων καταχέας, οὐδὲν προφέρεσθαι.

17. Τὸν βουνὸν τοῦτον ὁ ἀσκητὴς Ἰακὼβ ἐν το πρὸς Λάβαν δικαίοις μάρτυρα καλεῖ, δογματικώτατα δη λῶν, ὅτι ὁ νοῦς ἑκάστῳ μάρτυς ἐστὶν ὧν ἐν ἀφανεῖ βου λεύεται· καὶ τὸ συνειδός, ἔλεγχος ἀδέκαστος καὶ πάντω ἀψευδέστατος, πρὸ τούτων τῶν πόλεων οἰκοδομεῖτα Φησὶ γὰρ „τοὺς κατασκόπους ἐλθεῖν εἰς Χεβρών, ἐκεῖ δ εἶναι Ἀχειμὰν καὶ Σεσεὶν καὶ Θαλαμείν, γενεὰς Ἐνώχ· Εἶτ' ἐπιφέρει·' „καὶ Χεβρὼν ἑπτὰ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη πρ τοῦ Τανὶν Αἰγύπτου." (Num. 13, 23.) Φυσικωτάτως τὰ ὁμωνυμίας εἴδεσι διαστέλλεται. Χεβρὼν ἑρμηνεύεται συ ζυγή· δισσὸν δὲ τοῦτο, ψυχῆς ἢ σώματι συνεζευγμένη ἢ πρὸς ἀρετὴν ἡρμοσμένης. Ἡ μὲν οὖν σωματικαῖς συ ζυγίαις ὑποβάλλουσα αὑτὴν οἰκήτορας ἔχει τοὺς λεχθέν τας· ἑρμηνεύεται δὲ ὁ μὲν Ἀχειμὰν ἀδελφός μου, δὲ Σεσεὶν ἐκτός μου, ὁ δὲ Θαλμεῖν κρεμάμενός τις ἀνάγκη γὰρ ψυχαῖς ταῖς φιλοσωμάτοις ἀδελφὸν μὲν νο μίζεσθαι τὸ σῶμα, τὰ δὲ ἐκτὸς ἀγαθὰ διαφερόντως τε τιμῆσθαι. Ὅσαι δὲ τοῦτον διάκεινται τὸν τρόπον, ἀψύ χων ἐκκρέμανται καί, [*] καθάπερ οἱ ἀνασκολοπισθέν τες, ἄχρι θανάτου φθαρταῖς ὕλαις προσήλωνται. Ἡ δ τῷ καλῷ συνεζευγμένη διαφερόντων ταῖς ἀρεταῖς ἔλαχε οἰκητόρων, οὓς τὸ διπλοῦν σπήλαιον ζυγάδην κεχώρηκεν Ἀβραὰμ Σάῤῥαν, Ἰσαὰκ Ῥεβέκκαν, Λείαν Ἰακώβ, ἀρε-

ιὰς καὶ τοὺς ἔχοντας. Χεβρὼν αὕτη, μνήμας ἐπιστήμης καὶ σοφίας θησαυροφυλακοῦσα, προτέρα καὶ τῆς Τανέως καὶ πάσης ἐστὶν Αἰγύπτου. *Πρεσβυτέρας* γὰρ ἡ φύσις ψυχὴν μὲν σώματος, *Αἰγύπτου*, ἀρετὴν δὲ κακίας, Τανέως — ἐντολὴ γὰρ ἀποκρίσεως ἑρμηνεύεται Τανίς — εἰργάζετο, τὸ πρεσβύτερον ἀξιώματι μᾶλλον ἢ χρόνου μήκει δοκιμάσασα.

18. Παρ' ὃ καὶ τὸν Ἰσραὴλ νεώτερον ὄντα χρόνῳ „πρωτόγονον υἱὸν" ἀξιώματι καλεῖ (Exod. 4, 22), διασυνιστάς, ὅτι τὸν θεὸν ὁρᾶν, ἀρχεγονώτατον ὄν, τετίμηται τοῦ ἀγεννήτου διασυνήτου γέννημα πρώτιστον, ἐκ τῆς παρὰ τοῖς θνητοῖς μισουμένης ἀρετῆς ἀποκυηθέν, ᾧ ὁ νόμος ἐστὶν ὡς πρεσβυτάτῳ „διπλᾶ δίδοσθαι τὰ πρεσβεῖα" (Deut. 21, 17). Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἑβδόμη τάξει μὲν ἐπιγέννημά ἐστιν ἑξάδος, δυνάμει δὲ πρεσβυτάτη παντὸς ἀριθμοῦ, μηδὲν διαφέρουσα μονάδος. Δηλώσει δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ τῆς κοσμοποιΐας ἐπιλόγῳ φάσκων· „Καὶ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε. Καὶ εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι." Εἶτ' ἐπιλέγει· „Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο, ᾗ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν." (Gen. 2, 2-4.) Τῇ δὲ πρώτῃ ταῦτα γέγονεν, ὥστε τὴν ἑβδόμην εἰς μονάδα τὴν πρώτην καὶ ἀρχὴν τῶν ὅλων ἀναφέρεσθαι. Ταῦτ' ἐμηκύναμεν ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τηλαυγέστερον δόξαν, ἣν ὁ Κάϊν, ὥσπερ τινὰ πόλιν, οἴεται δεῖν κατασκευάζειν.

Enochi filius est Gaidad i. e. grex i. e. vires brutae in gregem collectae.

19. Υἱὸς δὲ τοῦ Ἐνὼχ λέγεται Γαϊδὰδ (Gen. 4, 18), ὃ ἑρμηνεύεται ποίμνιον. Σφόδρα ἀκολούθως· τῷ γὰρ τῷ νῷ χαριζόμενον τὰ πάντα, τῷ μηδὲ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἥτις ἐστί, καταλαβεῖν δυναμένῳ, γεννῆσαι ἀλόγους ἥρμοττε δυνάμεις, ἀγειρομένας εἰς ποίμνιον· οὐ γὰρ λογικῶν ἀνδρῶν τὸ δόγμα. Ποίμνη δὲ πᾶσα τὸν ἐπιστάντα οὐκ ἔχουσα ποιμένα, μεγάλαις ἐξ ἀνάγκης κακοπραγίαις [*] χρῆται, ἅτ' οὐ δυναμένη δι' ἑαυτῆς ἀπωθεῖσθαι μὲν τὰ βλάπτοντα, αἱρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφελήσοντα. Παρ' ὃ καὶ Μωϋσῆς εὐχόμενός φησιν· „Ἐπισκεψάσθω κύριος, ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς συναγωγῆς ταύτης, ὅςτις ἐξελεύσεται πρὸ προσώπου αὐτῶν καὶ ὅςτις εἰσελεύσεται, καὶ ὅςτις ἐξάξει αὐτοὺς καὶ ὅςτις εἰσάξει, καὶ οὐκ ἔσται ἡ συναγωγὴ κυρίου ὥςπερ πρόβατα, οἷς οὐκ ἔστι ποιμήν." (Num. 27, 16.) Ὅταν γὰρ ὁ προστὰς ἢ ὁ ἐπίτροπος ἢ πατήρ, ἢ ὅ τι φίλον καλεῖν, τοῦ συγκρίματος ἡμῶν, ὁ ὀρθὸς λόγος, οἴχηται καταλιπὼν τὸ ἐν ἡμῖν ποίμνιον, ἀτημέλητον ἐαθὲν διόλλυται μὲν αὐτό, μεγάλη δὲ τῷ δεσπότῃ ζημία γίνεται· τὸ δ' ἄλογον καὶ ἀποστασίαστον θρέμμα χηρεῦσαν ἀγελάρχου τοῦ νουθετήσοντός τε καὶ παιδεύσοντος μακρὰν λογικῆς καὶ ἀθανάτου ζωῆς ἀπῴκισται.

Gaidadi filius Meel i. e. a vita Dei sc. seclusus.

20. Διὸ τοῦ Γαϊδὰδ υἱὸς εἶναι λέγεται Μεήλ, οὗ τὸ ὄνομα μεταληφθέν ἐστιν ἀπὸ ζωῆς θεοῦ. Ἐπεὶ

γὰρ τὸ ποίμνιον ἄλογον, ὁ δὲ θεὸς πηγὴ λόγου, ἀνάγκη τὸν ἀλόγως βιοῦντα τῆς θεοῦ ζωῆς ἀπεσχοινίσθαι. Τὸ μὲν οὖν κατὰ θεὸν ζῆν ἐν τῷ ἀγαπᾶν αὐτὸν ὁρίζεται Μωϋσῆς· λέγει γάρ, ὅτι „ἡ ζωή σου τὸ ἀγαπᾶν τὸν ὄντα.“ (Deut. 30, 20.) Τοῦ δ' ἐναντίου βίου παράδειγμα τίθεται τὸν ἀποτυχόντα τοῦ κλήρου τράγον· „στῆσαι γὰρ αὐτόν,“ φησί, „ζῶντα ἐναντίον κυρίου, τοῦ ἐξιλάσασθαι ἐπ' αὐτοῦ, ὥστε ἐξαποστεῖλαι αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπομπήν“ (Lev. 16, 10)· ἄγαν ἐξητασμένως. Ὡς γὰρ ἡδονῶν ἀπεχομένους πρεσβύτας εὖ φρονῶν οὐκ ἄν τις ἀποδέξαιτο, ὅτι τὸ γῆρας, ἡ μακρὰ καὶ ἀνίατος νόσος, τοὺς τῶν ὀρέξεων ἐχάλασέ τε καὶ ἔλυσε τόνους, ἐπαίνου δ' ἂν ἀξιώσειε τοὺς ἡβῶντας, ὅτι φλεγούσης τῆς ἐπιθυμίας ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς ὅμως *σχαστηρίων* ὀργάνων, τῶν κατὰ παιδείαν λόγων, εὐπορήσαντες τὸν πολὺν φλογμόν, ἀλλὰ καὶ βρασμὸν τῶν παθῶν ἐπεκούρισαν· *οὕτως* οἷς μὲν οὐδὲν νόσημα ἐκ πονηρᾶς φιλεῖ διαίτης ἐπανίστασθαι, ἐλάττων ἔπαινος ἔσται, ὅτι κατὰ φύσεως εὐμοιρίαν ἀπροαιρέτως ἐχρήσαντο εὐτυχίᾳ, οἷς δ' ἐξεγερθὲν ἀντιστατεῖ, μείζων, εἰ δὴ διαγωνισάμενοι καθελεῖν αὐτὸ βουληθεῖέν τε καὶ δυνηθεῖεν· τὰ γὰρ ἡδονῆς ὁλκοῦ δελέαστρα αὐστηρῷ τόνῳ καθελεῖν ἰσχῦσαι τὸν ἐφ' ἑκουσίοις ἔχει κατορθώμασιν ἔπαινον. *Ὅταν* οὖν τούτων εὐδαίμονα κλῆρον ἀπολαχόντα μηδέν,... ζῇ δὲ ἐν ἡμῖν τὰ ἀποπομπαῖα νοσήματα καὶ ἀῤῥωστήματα, [*] σπουδάζωμεν αὐτὰ ἀνατρέπειν καὶ καταβάλλειν· τὸ γὰρ ἐξιλάσασθαι ἐπ' αὐτῶν τοιοῦτόν ἐστιν ὁμολογῆσαι, ὅτι ἔχοντες αὐτὰ ἐν ψυχῇ ζῶντα καὶ περιόντα οὐκ ἐνδίδομεν, ἀλλ' ἀντιβαίνοντες ἅπασι καρτερῶς ἀπομαχόμεθα, μέχρις ἂν παντελῶς ἀποδιοπομπησώμεθα.

Meelis filius Mathusala i. e. emissio mortis; Mathusalae filius Lamech i. e. humiliatio.

21. Τί δὲ ἕπεται τῷ μὴ κατὰ βούλημα τὸ τοῦ Θε ζῶντι, ἢ θάνατος ὁ ψυχῆς; Οὗτος δὲ ὀνομάζεται Μα θουσάλα, ὃς ἑρμηνευθεὶς ἦν ἐξαποστολὴ τοῦ θα νάτου. Διὸ τοῦ Μεὴλ υἱός ἐστι, τοῦ τὸν ἴδιον βί ἀπολελοιπότος, ᾧ τὸ ἀποθνήσκειν ἐπιπέμπεται· ψυχ θάνατος, ὃς κατὰ πάθους *ἀλόγου* ἐστὶν αὐτῆς μετα βολή. Τοῦτο μέντοι τὸ πάθος ὅταν κυοφορήσῃ, μετ χαλεπῶν ὠδίνων νοσήματα καὶ ἀῤῥωστήματα ἔτεκεν ἀνία τα, ὑφ᾽ ὧν ἰλυσπωμένη ταπεινοῦται καὶ κάμπτεται· πιε ζει γὰρ αὐτὴν ἕκαστον, ἐπιφέρον ἄχθος ἀνήνυτον, ὡ *μηδ᾽ ἀνακῦψαι* δύνασθαι. Τοῦθ᾽ ἅπαν ὠνόμαστα Λάμεχ, ἑρμηνείαν γὰρ ἔχει ταπείνωσιν, ἵν᾽ εἰκότω τοῦ Μαθουσάλα γένηται ὁ Λάμεχ υἱός, πάθος τοῦ πε ψυχὴν θανάτου ταπεινόν, ὑπεῖκον, ἀλόγου ὁρμῆς ἔχο νον ἀῤῥώστημα.

„Humilis“ Lamech duas uxores ducit, maxima mala sibi ipse imponens. (22. 23.)

22. „Ἔλαβε δὲ ἑαυτῷ Λάμεχ δύο γυναῖκας· ὄνομ τῇ μιᾷ δὲ Ἀδά, καὶ ὄνομα τῇ δευτέρᾳ Σέλλα.“ (Gen. 4 19.) Πᾶν ὅ τι ἐὰν ἑαυτῷ λαμβάνῃ φαῦλος, πάντω ἐστὶν ἐπίληπτον, ἅτε γνώμῃ δυςκαθάρτῳ μαινόμενον καὶ γὰρ ἔμπαλιν αἱ τῶν σπουδαίων ἑκούσιοι πράξει ἐπαινεταὶ πᾶσαι. Διὸ νῦν μὲν ὁ Λάμεχ ἑαυτῷ γυναῖκα αἱρούμενος κακὰ μέγιστα αἱρεῖται· αὖθις Ἀβραάμ, Ἰακώβ, Ἀαρὼν ἑαυτοῖς λαμβάνοντες ἀγαθοῖς οἰκείοις συνέρχονται. Λέγει ἐπὶ μὲν Ἀβραὰμ οὕτως· „Καὶ ἔλαβον

Ἀβραὰμ καὶ Ναχὼρ ἑαυτοῖς γυναῖκας· ὄνομα τῇ γυναικὶ Ἀβραὰμ Σάῤῥα." (Gen. 11, 29.) Ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ· „Ἀναστὰς ἀπόδραθι εἰς τὴν Μεσοποταμίαν εἰς τὸν οἶκον Βαθουὴλ πατρὸς τῆς μητρός σου, καὶ λάβε σεαυτῷ ἐκεῖθεν γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων Λάβαν ἀδελφοῦ τῆς μητρός σου." (Gen. 28, 2.) Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀαρών· „Ἔλαβε δὲ Ἀαρὼν τὴν Ἐλιζαβέτ, θυγατέρα Ἀμιναδάμ, ἀδελφὴν Ναασσὼν ἑαυτῷ γυναῖκα." (Exod. 6, 23.) Ἰσαὰκ δὲ καὶ Μωϋσῆς λαμβάνουσι μέν, οὐ δι' ἑαυτῶν δὲ λαμβάνουσιν, ἀλλ' ὁ μὲν Ἰσαὰκ ὅτε „εἰςῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς" (Gen. 24, 67) λαμβάνειν λέγεται, Μωϋσεῖ δὲ „ὁ ἄνθρωπος, παρ' ᾧ κατῴκησε, τὴν θυγατέρα Σέπφωραν ἐκδίδοται." (Exod. 2, 21.)

23. Τούτων δ' οὐ παρέργως αἱ διαφοραὶ παρὰ τῷ νομοθέτῃ [*] μεμήνυνται. Τοῖς μὲν γὰρ ἀσκηταῖς προκόπτουσι καὶ βελτιουμένοις ἡ ἑκούσιος αἵρεσις τοῦ ἀγαθοῦ μαρτυρεῖται, ἵνα μηδ' ὁ πόνος ἀστεφάνωτος ἀφεθῇ· τοῖς δ' αὐτοδιδάκτου καὶ αὐτομαθοῦς σοφίας ἀξιωθεῖσιν ἕπεται τὸ μὴ δι' ἑαυτῶν, παρὰ θεοῦ δὲ ἐγγυᾶσθαι λόγον καὶ λαμβάνειν τῶν σοφῶν σύμβιον ἐπιστήμην. Ὁ δὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἀποῤῥιφεὶς, ὁ ταπεινὸς καὶ χαμαίζηλος Λάμεχ, προτέραν Ἀδὰ ἄγεται γυναῖκα; ἥτις ἑρμηνεύεται *μαρτύρια*, προξενήσας ἑαυτῷ αὐτὸς τὸν γάμον· οἴεται γὰρ τὴν κατὰ τὰς εὐθίκτους ἐπιβουλὰς λείαν κίνησιν καὶ διέξοδον τοῦ νοῦ, μηδενὸς τῶν εἰς εὔμαρῆ κατάληψιν κωλυσιουργοῦντος, ἀγαθὸν εἶναι πρῶτον ἀνθρώπῳ. Τί γὰρ ἂν εἴη, φησί, κρεῖττον τοῦ τὰς ἐννοίας, τὰς διανοήσεις, τὰς εἰκασίας, τοὺς στοχασμούς, συνόλως τὰς βουλάς, τὸ λεγόμενον, ἀρτίοις ποσὶ βαίνειν, ὡς ἐπὶ τὸ τέλος ἀπταίστως προςέρχεσθαι, μαρτυρουμέ-

νης ἐν ἅπασι λεχθεῖσι διανοίας; Ἐγὼ δέ, εἰ μέν τις εὐθυβόλῳ καὶ εὐθίκτῳ γνώμῃ πρὸς μόνα χρῆται τὰ καλά, τοῦτον εὐδαίμονα γράφω, διδασκάλῳ τῷ νόμῳ χρώμενος, καὶ γὰρ αὐτὸς „ἄνδρα ἐπιτυγχάνοντα" εἶπε τὸν Ἰωσὴφ (Gen. 39, 2 s.), οὐκ ἐν ἅπασιν, ἀλλ' „ἐν οἷς ὁ θεὸς τὸ εὐοδεῖν ἐχαρίζετο" — δωρεαὶ δὲ αἱ τοῦ θεοῦ καλαὶ πᾶσαι. Εἰ δέ τις τῷ τῆς φύσεως εὐστόχῳ καὶ εὐτρόχῳ μὴ πρὸς τὰ ἀστεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἐναντία κέχρηται, *ἐν διαφορᾷ* ἀδιάφορος ὤν, κακοδαιμονιζέσθω. Ἐν γοῦν ἀρᾶς εἴδει λέγεται κατὰ τὸν τῆς συγχύσεως τόπον, ὅτι „οὐκ ἐκλείψει ἐξ αὐτῶν πάνθ' ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν" (Gen. 11, 6)· ὄντως γὰρ ἀνήκεστός ἐστι συμφορὰ ψυχῇ εὐοδεῖν, οἷς ἂν ἐπιθῆται καὶ τὰ αἴσχιστα. Ἐγὼ δ' ἂν εὐξαίμην, εἴ ποτε διανοηθείην ἀδικεῖν, ἐπιλιπεῖν τὸ ἀδικεῖν, καὶ εἴπερ ζῆν ἀνάνδρως, ἐπιλιπεῖν τὸ ἀκολασταίνειν, καὶ εἰ θρασέως μέντοι καὶ πανούργως, ἔνδειαν θρασύτητος καὶ πανουργίας γενέσθαι παντελῆ· εἰ μὴ καὶ τοῖς κλέπτειν ἢ μοιχεύειν ἢ ἀνδροφονεῖν ἐγνωκόσιν, οὐκ ἔστιν ἄμεινον ἐπιδεῖν τούτων ἕκαστον ἐκλελοιπὸς καὶ διεφθαρμένον.

(Lamechi uxor) Ada i. e. „testimonium", pravis quidem serviens, mater est Iobeli i. e. „mutantis", omnia pervertentis. (24-29.)

24. Τὴν οὖν Ἀδὰ παραίτησαι, ὦ διάνοια, τὴν μαρτυροῦσάν τε τοῖς φαύλοις, μαρτυρουμένην ἐν [*] ταῖς πρὸς ἕκαστα αὐτοῦ ἐπιβουλαῖς. Εἰ δὲ κοινωνὸν αὐτὴν ἀξιώσεις ἔχειν, μέγιστον ἀποτέξεταί σοι κακόν, τὸν Ἰωβὴλ (Gen. 4, 20), ὃς ἑρμηνεύεται μεταλλοιῶν· εἰ γὰρ τῇ μαρτυρίᾳ χαίρεις ὧν ἂν τύχῃ, στρέφειν καὶ ἀνακυλίειν

ἕκαστα βουλήσῃ, τοὺς παγέντας ὑπὸ τῆς φύσεως τοῖς πράγμασιν ὅρους μετατιθείς. Σφόδρα καὶ Μωϋσῆς ἀχθόμενος τοῖς τοιούτοις καταρᾶται λέγων· „Ἐπικατάρατος ὁ μετατιθεὶς ὅρια τοῦ πλησίον." (Deut. 27, 17.) Καλεῖ δὲ πλησίον καὶ ἐγγὺς τὸ ἀγαθόν· „Οὐ γὰρ ἂν ἀπεῖναι," φησίν, „εἰς οὐρανόν, οὐδὲ πέραν θαλάττης ἀφικέσθαι δεῖ" (Deut. 30, 12 ss.) κατὰ ζήτησιν τοῦ καλοῦ, „ἐγγὺς γὰρ καὶ πλησίον ἵστασθαι ἑκάστῳ." Καὶ τριχῇ αὐτὸ διαιρεῖ, φυσικώτατα· „Ἐν γὰρ τῷ στόματί σου," φησίν, „ἐστίν, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν ταῖς χερσί," τοῦτο δὲ ἐν λόγοις, ἐν βουλαῖς, ἐν πράξεσι. Μέρη γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ταῦτα, ἐξ ὧν πέφυκε πήγνυσθαι, ὡς ἤδη ἡ ἑνὸς ἔνδεια οὐκ ἀτελὲς μόνον ἀπεργάζεται τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ συνόλως ἀναιρεῖ. Τί γὰρ ὄφελος λέγειν μὲν τὰ βέλτιστα, διανοεῖσθαι δὲ καὶ πράττειν τὰ αἴσχιστα; Σοφιστῶν οὗτος ὁ τρόπος· τοὺς γὰρ περὶ φρονήσεως καὶ καρτερίας ἀπομηκύνοντες λόγους τὰ ὦτα καὶ τῶν σφόδρα διψώντων ἀκοῆς ἀποκναίουσιν, ἐν δὲ ταῖς βουλαῖς καὶ ταῖς κατὰ τὸν βίον πράξεσιν εὑρίσκονται διαμαρτάνοντες. Τί δὲ ὄφελος ἃ μὲν χρὴ διανοεῖσθαι, ἔργοις δὲ ἀτόποις καὶ λόγοις χρῆσθαι, διὰ δὲ τῶν ἔργων τοὺς ὑπομένοντας ζημιοῦντας; Πράττειν δὲ *μὴν* τὰ ἄριστα, οὐ σὺν διανοίᾳ καὶ λόγῳ, πάλιν ὑπαίτιον· τὸ γὰρ ἄνευ τούτων τῆς ἀκουσίου μερίδος ὂν οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἐπαινετόν. Εἰ δέ τινι ἐξεγένετο, καθάπερ λύρας ἁρμόσασθαι τοὺς τοῦ ἀγαθοῦ πάντας ἤχους, καὶ συνῳδὸν ἀποφῆναι λόγον μὲν διανοίᾳ, διάνοιαν δὲ ἔργῳ, τέλειος καὶ πρὸς ἀλήθειαν εὐάρμοστος ὁ τοιοῦτος ἂν νομίζοιτο. Ὥσθ' ὁ μετατιθεὶς ὅρους τοῦ καλοῦ δικαίως ἐπάρατός ἐστί τε καὶ λέγεται.

25. *Τοὺς δὲ ὅρους τούτους οὐχ ἡ καθ' ἡμᾶς γένεσις ἔστησεν, ἀλλ' οἱ πρὸ ἡμῶν καὶ παντὸς τοῦ γεώδους πρεσβύτεροι λόγοι καὶ θεῖοι. Καθ' ἃ καὶ ὁ νόμος δεδήλωκεν, ἐπισκήπτων ἡμῶν ἑκάστῳ μὴ κιβδηλεύειν τὸ ἀρετῆς νόμισμα. Ἐν τούτοις· „Οὐ μετακινήσεις ὅρια τοῦ πλησίον, ἃ ἔστησαν οἱ πατέρες σου.“* (Deut. 19, 14) *Καὶ ἐν ἑτέροις· „Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί σοι. Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ· καὶ ἐγένετο μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ.“* (Deut. 32, 7-9.) [*] *Ἆρ' οὖν ἐὰν πύθωμαι τοῦ γεννήσαντος καὶ θρέψαντός με πατρός, ἢ τῶν ἐκείνου μὲν ἡλικιωτῶν, ἐμοῦ δὲ πρεσβυτέρων· Ἢ διένειμεν ἔθνη ὁ θεός, ἢ ἔσπειρεν, ἢ ᾤκισεν; ἀποκρινοῦνταί μοι παγίως, ὥσπερ τῷ μερισμῷ παρηκολουθηκότες ἑκάστῳ; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλὰ φήσουσιν, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἡλικίας παρὰ τῶν γονέων καὶ ἔτι ἀρχαιοτέρων φιλοπευστήσαντες οὐδὲν σαφὲς ἀνεμάθομεν, οὐδὲν γὰρ εἶχον ὅ τι διδάξουσιν ἡμᾶς, καὶ αὐτοὶ πάλιν ἄλλων ἀξιώσαντες γενέσθαι ἐπιστημόνων ἀνεπιστήμονες γνωρισμοί.*

26. *Μήποτ' οὖν „πατέρα“ μὲν τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὸν ὀρθὸν λόγον καλεῖ, „πρεσβυτέρους“ δὲ τοὺς ἑταίρους αὐτῶν καὶ φίλους. Οὗτοι τῆς ἀρετῆς τοὺς ὅρους ἐπήξαντο πρῶτοι, πρὸς οὓς ἄξιον φοιτῆσαι μαθήσεως καὶ διδασκαλίας ἕνεκα τῶν ἀναγκαίων. Τὰ δ' ἀναγκαῖα ταῦτα. Ὁπότε ὁ θεὸς διένεμε καὶ διετείχιζε τὰ τῆς ψυχῆς ἔθνη, τὰ ὁμόφωνα τῶν ἀλλογλώττων διϊστάς, καὶ διοικίζων τε τοὺς γῆς παῖδας, ἔσπειρε καὶ ἐξετόξευσεν*

ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὓς Ἀδὰμ ὠνόμασεν υἱούς, τότε τῶν ἀρετῆς ἐγγόνων τοὺς ὅρους ἔστησεν ἰσαρίθμους ἀγγέλοις· ὅσοι γὰρ θεοῦ λόγοι, τοσαῦτα ἀρετῆς ἔθνη τε καὶ εἴδη. Τίνες αἱ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ λήξεις, καὶ τίς ἡ τοῦ πανάρχου καὶ ἡγεμόνος ἀποκεκληρωμένη μοῖρα; Τῶν μὲν οὖν ὑπηρετῶν αἱ ἐν εἴδει ἀρεταί, τοῦ δὲ ἡγεμόνος τὸ ἐπίλεκτον γένος Ἰσραήλ. Ὁ γὰρ ὁρῶν τὸν θεὸν ὑπὸ ἐκπρεπεστάτου κάλλους ἀγόμενος τῷ ὁρωμένῳ προσκεκλήρωταί τε καὶ μεμέρισται. Πῶς οὖν οὐκ ἐπιπληκτέος Ἰωβήλ, ὃς Ἑλλάδι γλώττῃ μεταλλοιῶν καλεῖται τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων ἢ μεταποιῶν; Τὰ γὰρ φρονήσεως καὶ καρτερίας καὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς κάλλη θεοειδέστατα τύποις ἐναντίοις ἀφροσύνης καὶ ἀκρασίας, ἀδικίας, ἁπάσης κακίας μετεχάραττεν, ἀφανίζων τὰ ἐνσημανθέντα πρότερα.

27. Αἱ γὰρ ἐπιτεθειμέναι δεύτεραι σφραγῖδες τοὺς τῶν προτέρων τύπους διαφθείρουσιν· ὁ δὲ γενόμενος *τοσούτου δεῖ κακὰ ἀγαθῶν ἐπιτρέπειν* ἀντικαταλλάττεσθαι, ὥστ᾽ οὐδὲ καλὰ πονηρῶν ἐᾷ, — πονηρὰ οὐ τὰ φαῦλα *παραλαμβάνω*, ἐπεὶ τοῦτο δὴ εὔηθες μὴ προσίεσθαι τὰ κακὰ ὑπὲρ κτήσεως τῶν [*] ἀμεινόνων, ἀλλὰ τὰ χαματηρὰ καὶ ἐπίπονα, ἅπερ Ἀττικοὶ τὴν πρώτην ὀξυτονοῦντες συλλαβὴν καλοῦσι πόνηρα. Ἔστι δὲ τὸ διάταγμα τοιοῦτο· „Πᾶν ὃ ἂν ἔλθῃ ἐν τῷ ἀριθμῷ ὑπὸ τὴν ῥάβδον, τὸ δέκατον ἅγιον τῷ κυρίῳ. Οὐκ ἀλλάξεις καλὸν πονηρῷ· ἐὰν δ᾽ ἀλλάξῃς, αὐτό τε καὶ τὸ ἄλλαγμα ἔσται ἅγια“. (Lev. 27, 32 s.) Καίτοι πῶς τό γε πονηρὸν γένοιτ᾽ ἂν ἅγιον; Ἀλλ᾽ ὅπερ ἔφην, τὸ ἐπίπονον, ἀλλ᾽ οὐ φαῦλον παρείληπται, ὥςτε τοιοῦτον εἶναι τὸ δηλούμενον: Τέλειον μὲν ἀγαθόν ἐστι τὸ καλόν, ἀτελὲς δὲ

ὠφέλιμον, πόνος. Ἐὰν οὖν τὸ παντελὲς κτήσῃ, μηκέτι ζήτει τὸ ἐνδέον. Εἰ δὲ προςυπερβάλλων ἐθελήσειας ἔτι πονεῖν, ἴσθ᾽ ὅτι δόξεις μὲν ἓν ἐνὶ καταλλάττειν, κτήσῃ δὲ πρὸς ἀλήθειαν ἀμφότερα· ἑκάτερον γὰρ εἰ καὶ ἰσότιμον, ἀλλ᾽ οὐ τὸ πάντως ἅγιόν ἐστιν.

28. Ἅγιον δὲ πρᾶγμα δοκιμάζεται διὰ τριῶν μαρτύρων, ἀριθμοῦ μέσου, παιδείας, ἀριθμοῦ τελείου. Διὸ λέγεται· „Πᾶν ὃ ἂν ἔλθῃ ἐν τῷ ἀριθμῷ ὑπὸ τὴν ῥάβδον, τὸ δέκατον ἅγιον.“ Τὸ μὲν γὰρ ἀπαξιωθὲν ἀριθμοῦ βέβηλον, οὐχ ἅγιον, τὸ δὲ κατ᾽ ἀριθμόν, ἅτε ἐγκεκριμένον ἤδη, δόκιμον. Τὸν γοῦν ὑπὸ Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ συναχθέντα σῖτόν φησιν ὁ νόμος „μὴ δυνηθῆναι ἀριθμηθῆναι“ (Gen. 41, 49), καὶ ἐπιφέρει· „οὐ γὰρ ἦν ἀριθμός,“ ἐπειδὴ τὰ τοῦ σώματος καὶ τῶν Αἰγυπτίων παθῶν θρεπτικὰ οὐκ ἄξια συνόλως ἀριθμεῖσθαι. Ἡ δὲ ῥάβδος παιδείας σύμβολον· ἄνευ γὰρ τοῦ δυςωπηθῆναι καὶ περὶ ἐνίων ἐπιπληχθῆναι νουθεσίαν ἐνδέξασθαι καὶ σωφρονισμὸν ἀμήχανον. Δέκας δὲ τῆς κατὰ προκοπὴν τελειώσεως πίστις, ἀφ᾽ ἧς ὅσιον ἀπάρχεσθαι τῷ τέξαντι, τῷ παιδεύσαντι, τῷ τὰ ἐλπισθέντα τελεςφορήσαντι.

29. Ταῦτα ἀποχρώντως λελέχθω περὶ τοῦ μεταλλοιοῦντος καὶ τὸ ἀρχαῖον νόμισμα κιβδηλεύοντος, ὃν καὶ πατέρα ὀνομάζει „κατοικούντων ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων.“ Κτήνη μὲν οὖν εἰσιν αἱ ἄλογοι αἰσθήσεις, κτηνοτρόφοι δ᾽ οἱ φιλήδονοι καὶ φιλοπαθεῖς τροφὰς παρέχοντες αὐταῖς τὰ ἐκτὸς αἰσθητά, μακρὰν διεστηκότες ποιμένων· οἱ μὲν γάρ, ἀρχόντων τρόπον, τὰ πλημμελῶς ζῶντα τῶν θρεμμάτων κολάζουσιν, οἱ δέ, ἑστιατόρων, τροφὰς ἀφθόνους [*] παρασκευάζοντες ἄδειαν ἁμαρτη-

μάτων παρέχουσιν, ἀνάγκη γὰρ εὐθὺς τὴν ἀπληστίαν καὶ κόρου θυγατέρα γεννᾶσθαι ὕβριν. Πατὴρ οὖν ἐστιν εἰκότως ἅπαντα μεταχαράττων καὶ μεταποιῶν τὰ καλὰ τῶν τὸ αἰσθητὸν καὶ ἄψυχον ἅπαν ἐζηλωκότων· εἰ γὰρ τὰς ἀσωμάτους νοητὰς φύσεις μετεδίωκε, τοὺς ὁρισθέντας ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ὅρους ἐφύλαττεν ἄν, οὓς ὑπὲρ ἀρετῆς ὥρισαν, ἕκαστον αὐτῆς εἶδος οἰκείῳ τύπῳ χαράξαντες (Deut. 27, 2).

Iobelis frater est Iobal i. e. „inclinans", res, voces mutans, hinc etiam pater musicae. (30-32.)

30. „Τοῦ δὲ Ἰωβὴλ ἀδελφὸν εἶναι" φησι „τὸν Ἰωβάλ." (Gen. 4, 21.) Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ οὗτος μετακλίνων, διὰ συμβόλου ὁ κατὰ προφορὰν λόγος· φύσει γὰρ οὗτος διανοίας ἀδελφός ἐστι. Τὸν δὲ τοῦ μεταποιοῦντος νοῦ τὰ πράγματα λόγον, „μετακλίνοντα" *σφόδρα* δεόντως ὠνόμασε, συμβαίνει γὰρ τρόπον τινὰ καὶ ἐπαμφοτερίζει, καθάπερ ἐπὶ πλάστιγγος ἀντιῤῥέπον ἢ ὥσπερ θαλαττεῦον σκάφος ὑπὸ πολλοῦ κλύδωνος πρὸς ἑκάτερον τοῖχον ἀποκλίνει· βέβαιον γὰρ ἢ σταθηρὸν οὐδὲν ὁ ἄφρων λέγειν ἔμαθε. Μωϋσῆς δὲ οὔτ᾽ εἰς δεξιὰ οὔτ᾽ εἰς ἀριστερὰ οὐδ᾽ ὅλως εἰς μέρη τοῦ γηΐνου Ἐδὼμ ἀποκλίνειν οἴεται δεῖν, τῇ δὲ μέσῃ ὁδῷ περιέρχεσθαι, ἣν κυριώτατον καλεῖ βασιλικήν (Num. 20, 17). Ἐπειδὴ γὰρ πρῶτος καὶ μόνος τῶν ὅλων βασιλεὺς ὁ θεός ἐστι, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ὁδός, ἅτε βασιλέως οὖσα, εἰκότως ὠνόμασται βασιλική. Ταύτην δὲ ἡγοῦ φιλοσοφίαν, οὐχ ἣν μέτεισιν ὁ νῦν ἀνθρώπων σοφιστικὸς ὅμιλος — λόγων γὰρ οὗτοι τέχνας μελετήσαντες κατὰ τῆς ἀληθείας τὴν πανουργίαν σοφίαν ἐκάλεσαν, ἔργῳ μοχθηρῷ θεῖον ἐπι-

φημίσαντες ὄνομα —, ἀλλ' ἣν ὁ ἀρχαῖος ἀσκητῶν θίασος διῆθλει, τὰς πιθανοὺς τῆς ἡδονῆς γοητείας ἀποστρεφόμενος, ἀστείῳ καὶ αὐστηρῷ χρώμενος τῇ τοῦ καλοῦ μελέτῃ. Τὴν βασιλικὴν ταύτην ὁδόν, ἣν ἀληθῆ καὶ γνήσιον ἔφαμεν εἶναι φιλοσοφία, ὁ νόμος καλεῖ θεοῦ ῥῆμα καὶ λόγον. Γέγραπται γάρ· „Οὐκ ἐκκλινεῖς ἀπὸ τοῦ ῥήματος, οὗ ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, δεξιὰ οὐδὲ ἀριστερά.“ Ὥςτε ἐμφανῶς ἐπιδεδεῖχθαι, ὅτι ταὐτόν ἐστι τῇ βασιλικῇ ὁδῷ τὸ θεοῦ ῥῆμα, εἴγε προτρέπει, μήτ' ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ μήτ' ἀπὸ τοῦ ῥήματος, ὡς συνωνύμων ὄντων, ἀποκλίνοντας ὀρθῇ διανοίᾳ τὴν ἐπ' εὐθεῖαν ἄγουσαν ἀτραπὸν μέσην τε καὶ λεωφόρον βαδίζειν.

31. [*] „Ὁ δὲ Ἰωβὰλ οὗτος,“ φησίν, „ἔστι πατὴρ ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν.“ (Gen. 4, 20. 21.) Πατέρα μουσικῆς καὶ τῶν κατὰ μουσικὴν πάντων ὀργάνων τὸν γεγωνὸν λόγον προςφυέστατα καλεῖ. Τὸ γὰρ φωνητήριον ὄργανον ζώοις ἡ φύσις πρῶτον καὶ τελειότατον ἐργασαμένη πάσας αὐτῷ τὰς ἁρμονίας καὶ τὰ γένη τῶν μελῳδιῶν εὐθὺς ἐχαρίζετο, ἵν' ᾖ τοῖς ἐκ τέχνης μέλλουσι δημιουργεῖσθαι προειργασμένον παράδειγμα. Καὶ καθάπερ γὰρ τὸ οὖς ἡμῶν κύκλους ἐν κύκλοις, ἐλάττους ἐν μείζοσι, γράφουσα σφαιρικὸν ἐτόρνευε, τοῦ τὴν προσιοῦσαν φωνὴν μὴ *χεομένην* ἔξω σκεδάννυσθαι, εἴσω δὲ ὑπὸ τὸν κύκλον συναγομένην καὶ σφιγγομένην, οἷα διαχεομένης τῆς ἀκοῆς εἰς τὰς τοῦ ἡγεμονικοῦ δεξαμενὰς ἐπαντλεῖσθαι — καὶ τοῦτ' εὐθὺς ἦν παράδειγμα θεάτρων τῶν κατὰ πόλεις εὐδαίμονας· πρὸς τὸ ὤτων σχῆμα ἄκρως ἡ θεάτρων κατασκευὴ μεμίμηται —· οὕτως καὶ τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν ἡ τὰ ζῶα φύσις διαπλά-

σασα, ὥσπερ μουσικὸν κανόνα τείνασα, τὰ ἐναρμόνια καὶ χρωματιστικὰ καὶ διατονικὰ γένη συνυφαίνουσα, κατὰ τὰς τῶν συνημμένων καὶ διεζευγμένων μελῳδιῶν παμπληθεῖς ποικιλίας παντὸς ὀργάνου μουσικοῦ παράδειγμα ἱδρύετο.

32. Ἴσως γοῦν αὐλοὶ καὶ λύραι, καὶ τὰ παραπλήσια *μελῳδοῦντα* τῆς ἀηδόνων ἢ κύκνων μουσικῆς τοσοῦτον ἀπολείπονται, ὅσον ἀπεικόνισμα καὶ μίμημα ἀρχετύπου παραδείγματος, φθαρτὸν εἶδος ἀφθάρτου γένος. Τὴν μὲν γὰρ ἀνθρώπων μουσικὴν οὐδενὶ τῶν ἄλλων συγκρίνειν ἄξιον, ἔχουσαν γέρας ἐξαίρετον, ᾧ τετίμηται, τὴν ἔναρθρον σαφήνειαν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῇ περὶ τὴν φωνὴν κράσει χρώμενα καὶ τῇ ἐπαλλήλῳ τῶν τόνων μεταβολῇ ἀκοὰς αὐτὸ μόνον ἡδύνει, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὥσπερ πρὸς τὸ λέγειν, οὕτως καὶ πρὸς τὸ ᾄδειν ἀρθρωθεὶς ὑπὸ φύ[σεως], ἑκάτερον, ἀκοήν τε καὶ νοῦν, ἐπάγεται, τὴν μὲν τῷ μέλει κηλῶν, τὸν δὲ τοῖς νοήμασιν ἐπιστρέφων. Καθάπερ γὰρ ὄργανον, ἀμούσῳ μὲν παραδοθέν, ἀνάρμοστον, μουσικῷ δέ, κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ τέχνην εὐάρμοστον γίνεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ λόγος ὑπὸ μὲν φαύλου νοῦ κινούμενος ἀνάρμοστος, ὑπὸ δὲ σπουδαίου πάνυ εὐμελὴς εὑρίσκεται. Λύρα γε μὴν ἢ εἴ τι τῶν ὁμοίων, εἰ μὴ πληχθείη πρός τινος, ἠρεμεῖ· λόγος τε αὖ [*] μὴ πληχθεὶς ὑφ᾽ ἡγεμονικοῦ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ἡσυχίαν ἄγει. Καὶ μὴν ὥσπερ ὄργανα κατὰ τὰς τοῦ μέλους ἀπείρους ὅσας κράσεις μεθαρμόττεται, οὕτως καὶ ὁ λόγος συνῳδός ἐστιν, [καὶ] ἑρμηνεὺς πραγμάτων γινόμενος ἀμυθήτους λαμβάνει μεταβολάς. Τίς γὰρ ἂν ὁμοίως γονεῦσι καὶ τέκνοις διαλεχθείη, τῶν μὲν φύσει δοῦλος, τῶν δὲ γένει δεσπότης ὤν; τίς δ᾽ ἂν ἀδελφοῖς ἢ

ἀνεψιοῖς ἢ συνόλως τοῖς ἐγγὺς γένους καὶ μακρὰν οὖσιν; Τίς δ' ἂν οἰκείοις καὶ ἀλλοτρίοις, ἢ πολίταις καὶ ξένοις οὐ μακρὰς οὐδὲ τύχης ἢ φύσεως ἢ ἡλικίας ἔχουσι διαφοράς; Πρεσβύτῃ γὰρ ἑτέρως ὁμιλητέον καὶ νέῳ, καὶ πάλιν ἐνδόξῳ καὶ ταπεινῷ, καὶ πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ ἄρχοντι καὶ ἰδιώτῃ, καὶ θεράποντι καὶ δεσπότῃ, γυναικί τε αὖ καὶ ἀνδρί, καὶ ἀτέχνῳ καὶ τεχνίτῃ. Καὶ τί δεῖ τὰς τῶν προσώπων ἀμυθήτους ἰδέας κατάγεσθαι, πρὸς ἃς ὁ λόγος τρεπόμενος ἄλλοτ' ἄλλα λαμβάνει σχήματα; καὶ γὰρ ἢ [μεγάλα καὶ] μικρά, ἢ πολλὰ καὶ ὀλίγα, ἢ ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια, ἢ ἱερὰ καὶ βέβηλα, ἢ ἀρχαῖα καὶ νέα οὐ τὸν αὐτὸν ἂν ἑρμηνεύσαι τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἑκάστοις ἐφαρμόζοντα τῷ πλήθει καὶ ἀξιώματι καὶ μεγέθει, τοτὲ μὲν [εἰς ὑ]ψηλὸν αἴρων ἑαυτόν, τοτὲ δ' ἔμπαλιν συνάγων τε καὶ διαστέλλων. Παρέχουσι δὲ ὥσπερ τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα τῷ λόγῳ μεταβολάς, οὕτως καὶ αἱ τῶν γενομένων αἰτίαι, καὶ οἱ τρόποι καθ' οὓς γίνεται, προσέτι μέντοι καὶ τὰ ὧν [ἄνευ] οὐκ ἂν ἅπαντα, χρόνοι καὶ τόποι. Παγκάλως οὖν ὁ μετακλίνων λόγους Ἰουβὰλ „πατὴρ εἴρηται ψαλτηρίου καὶ κιθάρας“ (Gen. 4, 21), ἀπὸ μέρους τῆς ὅλης μουσικῆς, ὡς ἐπιδέδεικται.

(Altera Lamechi uxor) Sella, i. e. umbra s. res vanae, mater est Thobeli, i. e. universi s. abundantiae.

33. Τὰ μὲν οὖν τῆς Ἀδᾶς ἔγγονα, καὶ αὕτη τίς ἐστι, δεδήλωται· τὴν δὲ ἑτέραν γυναῖκα τοῦ Λάμεχ, Σέλλαν, καὶ ἃ ἀποκύει, θεασώμεθα. Σέλλα τοίνυν ἑρμηνεύεται σκιά, τῶν περὶ σῶμα καὶ ἐκτὸς ἀγαθῶν, ἃ τῷ ὄντι σκιᾶς οὐδὲν διαφέρει, σύμβολον. Ἢ κάλλος οὔτε σκιά, ὃ πρὸς βραχὺν ἀνθῆσαν χρόνον ἀφανίζεται; ἰσχὺς δὲ

καὶ εὐτονία σώματος, ἃς ἡ τυχοῦσα νόσος ἐξέλυσεν; αἰσθητήρια δὲ καὶ ἡ περὶ ταῦτα ἀκρίβεια, ἣν ῥεῦμα δυσῶδες ἐνέφραξεν, ἢ γῆρας ἢ ἀναγκαία καὶ κοινὴ πάντων νόσος ἐπήρωσεν; *Ἔτι* δέ, οὐχὶ πλοῦτοι καὶ δόξαι καὶ ἀρχαὶ καὶ τιμαί, καὶ ὅσα τῶν ἐκτὸς ἀγαθὰ νενόμισται, [*] σκιὰ πάντα; Χρὴ δὲ τὴν διάνοιαν ὅπως δι' ἀναβαθμῶν ἐπὶ τὴν τοῦ παντὸς ἐπάγειν ἀρχήν. Εἰς Δελφοὺς γεγόνασιν ἄνθρωποι τῶν λεγομένων ἐνδόξων, οἱ τοὺς εὐδαίμονας βίους ἐκεῖσε ἐνκατεθήκασι. Καθάπερ οὖν ἐξίτηλοι γραφαὶ οὐ χρόνου μήκει μόνον διερρύησαν, ἀλλὰ καὶ καιρῶν ἐξ[απιναίαι]ς μεταβολαῖς ἀπαπονεύκασιν. Εἰσὶ δὲ οὓς οἷα χειμάῤῥου φορὰ πλημμύρουσα ἐξαίφνης ἐκκλύσασα ἠφάνισεν. Ἐκ τῶν οὖν τῆς σκιᾶς καὶ τῶν ἀβεβαίων ὀνειρώττων ἀποκυεῖται υἱωνός, ὃν ὠνόμασε Θόβελ — ἑρμηνεύεται δὲ σύμπασα —· τῷ γὰρ ὄντι αὐτὸς παρὰ πολλοῖς ἀγόμενον ἀγαθεῖν συνετὸν *) πλουθυγείαν στερούμενοι, μικρὰ καὶ μεγάλα καὶ πάνθ' ἁπλῶς ἀνῆφθαι δοκοῦσιν. Εἰ δὲ καὶ παραγίνοιτό τις αὐτεξούσιος ἡγεμονία, φυσηθέντες καὶ μετεωρισθέντες ὑπὸ κούφης ἐννοίας, ἐκλαθόμενοι ἑαυτῶν καὶ ὕλης φθαρτῆς, ἐξ ἧς γεγόνασιν, μείζονος ἢ κατ' ἀνθρωπίνην σύστασιν οἰηθέντες φύσεως ἐπιλαχεῖν, ταῖς τιμαῖς ἑαυτοὺς ὑπὸ μεγαλαυχίας ἀποσεμνύναντες ἐξεθείωσαν. Ἤδη γοῦν τινες ἐπετόλμησαν τὸν ἀληθῶς „θεὸν φάναι μὴ εἰδέναι" (Exod. 5, 2), τῆς περὶ αὐτοὺς ἀνθρωπότητος ἐκλαθόμενοι, διὰ τὴν τῶν περὶ σῶμα καὶ ἐκτὸς ἀμετρίαν ἀφθόνως...... ἕκαστος χαρακτηρίζων.

*) Mang. pro τῷ-συνετὸν coniecit: οἱ γὰρ ἀντὶ πάντων παρὰ πολλοῖς ἀγομένων ἀγαθῶν συνετῶς κτλ.

Thobel „faber aeris et ferri" est anima hominis voluptatib dediti, quae quasi in incude in varias extensiones ducitur.

34. Εἶτά φησιν, ὅτι „οὗτος ἦν σφυροκόπος χαλκευ χαλκοῦ καὶ σιδήρου." (Gen. 4, 22.) Τοῦ γὰρ σεσοβη μένου περὶ τὰς ἢ σωματικὰς ἡδονὰς ἢ τὰς ἐκτὸς ὕλας ψυχὴ καθάπερ ἐπ᾽ ἄκμονος σφυρηλατεῖται, κατὰ τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν μακρὰς καὶ διωλυγίους ἐκτάσεις ἐλαυνο μένη. Τοὺς μέν γε φιλοσωμάτους ἴδοις ἂν ἀεὶ καὶ παν ταχοῦ λίνα καὶ πάγας πρὸς τῶν ὧν ὀρέγονται θήραν τι θέντας, τοὺς δ᾽ αὖ φιλαργύρους καὶ φιλοδόξους τὸν περὶ ταῦτα οἶστρον καὶ ἵμερον ἐπὶ τὰ πέρατα γῆς και θαλάττης ἀποστέλλοντας, καὶ ὥςπερ δικτύοις ταῖς ἀορίσταις αὐτῶν ὀρέξεσιν ἐπισπωμένους τὰ πανταχόθεν, μέχρις ἂν ὑπὸ βίας ἢ σφόδρα τάσις ῥῆξιν λαβοῦσα καὶ τοὺς ἕλκοντας ἀντεπισπωμένην πρηνεῖς καταβάλλῃ. Δημιουργοὶ δέ εἰσι πάντες οὗτοι πολέμου, παρ᾽ ὃ σίδηρον καὶ χαλκὸν ἐργάζεσθαι λέγονται, δι᾽ ὧν οἱ πόλεμοι [*] συνίστανται· τὰς μὲν γὰρ μεγίστας καὶ ἀνδρῶν ἰδίᾳ καὶ πόλεων κοινῇ διαφορὰς εὕροι τις ἂν *σκοπῶν* καὶ πάλαι γεγενημένας καὶ νῦν ὑπαρχούσας καὶ ἐσομένας αὖθις ἢ εὐμορφίας γυναικὸς εἵνεκα ἢ χρημάτων ἢ συνόλως ὅσα σώματος καὶ τῶν ἐκτός ἐστι πλεονεκτήματα. Παιδείας δὲ καὶ ἀρετῆς χάριν, ἃ τοῦ κρατίστου τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθά, διανοίας, ἐστίν, οὔτε ξενικὸς οὔτε ἐμφύλιος πώποτε κατέσχε πόλεμος· εἰρηναῖα γὰρ φύσει ταῦτα, ὑφ᾽ ὧν εὐνομία καὶ εὐστάθεια, καὶ ὅσα περικαλλέστατα εἴδη τῆς ψυχῆς ὀξυδερκεστάτοις ὄμμασιν, οὐχὶ τοῖς σώματος ἀμυδροῖς θεωρεῖται — ταῦτα μὲν γὰρ τὰ ἐκτὸς ἐπιφα-

κίας μόνον ὁρᾷ, ὁ δὲ τῆς διανοίας ὀφθαλμὸς εἴσω προελθὼν καὶ βαθύνας τὰ ἐν αὐτοῖς *σπλάγχνοις* ἐγκεκρυμμένα κατεῖδε. Γίνονται δὲ αἱ ταραχαὶ ἢ αἱ στάσεις πᾶσαι τοῖς ἀνθρώποις ἀεὶ σχεδὸν περὶ μὲν οὐδενός, ἀλλὰ περί γε τῆς πρὸς ἀλήθειαν σκιᾶς. Τὸν γὰρ δημιουργὸν τῶν πολεμιστηρίων ὅπλων χαλκοῦ καὶ σιδήρου Θόβελ υἱὸν Σέλλας, τῆς σκιᾶς, ὠνόμασεν, οὐ λόγων τέχναις, ἀλλ' ὀνομάτων ὑπερβάλλοντι κάλλει φιλοσοφῶν· ἔγνω γάρ, ὅτι πᾶς ἢ ναυτικὸς ἢ πεζὸς στρατὸς τοὺς μεγίστους αἱρεῖται κινδύνους ἕνεκα σωματικῶν ἡδονῶν ἢ χάριν περιουσίας τῶν ἐκτός, ὧν οὐδὲν βέβαιον ἢ πάγιον ὑπὸ τοῦ πάντα ἐξελέγχοντος αἰῶνος μαρτυρεῖται· σκιαγραφίαις γὰρ ἐπιπολαίοις ἐξ ἑαυτῶν *διαρρεούσαις* ἔοικε.

Thobeli soror est Noema i. e. pinguedo, qua repleti qui sunt, insolescunt.

35. Τοῦ δὲ Θόβελ ἀδελφὴν εἶναί φησι Νοεμάν (Gen. 4, 22), ἧς ἑρμηνεία πιότης· ἀκολουθεῖ γὰρ τοῖς εὐπάθειαν σώματος καὶ ἃς εἶπον ὕλας μεταδιώκουσιν, ὅταν τινὸς ὧν ὀρέγονται λάβωσι, πιαίνεσθαι. Τὴν δὲ τοιαύτην πιότητα οὐκ ἰσχύν, ἀλλ' ἀσθένειαν ἔγωγε τίθημι, διδάσκει γὰρ ἀφίστασθαι θεοῦ τιμῆς, ἣ πρώτη καὶ ἀρίστη ψυχῆς ἐστι δύναμις. Μάρτυς δὲ ὁ νόμος ἐν ᾠδῇ μείζονι λέγων οὕτως· „Ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη, καὶ ἐγκατέλιπε θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν, καὶ ἐπελάθετο θεοῦ σωτῆρος αὐτοῦ.“ (Deut. 32, 15.) Ὄντως γὰρ οὐκέτι μέμνηται τοῦ αἰωνίου, οἷς πρὸς καιρὸν ὁ βίος ἤνθησε· νομίζουσι γοῦν τὸν καιρὸν θεόν. Διὸ καὶ Μωϋσῆς μαρτυρεῖ προτρέπων πολεμεῖν ταῖς ἔναντι δόξαις, λέγει γάρ· „Ἀφέστηκεν ὁ καιρὸς ἀπ' αὐτῶν, ὁ δὲ

κύριος ἐν ἡμῖν." (Num. 14, 9.) Ὥςθ' [*] οἷς μὲν ὁ ψυχῆς βίος τετίμηται, λόγος θεῖος ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ, οἷς δὲ ὁ τῶν ἡδονῶν, ἐφήμερον καὶ κατεψευσμένην ἔχουσι ἀκαιρίαν. Οὗτοι μὲν οὖν ὑπὸ διαῤῥεούσης πιότητός τε καὶ τέρψεως ἐπὶ πλέον οἰδήσαντες καὶ περιταθέντες ἐξεῤῥάγησαν· οἱ δὲ τῇ τρεφούσῃ τὰς φιλαρέτους ψυχὰς σοφίᾳ πιαινόμενοι βέβαιον καὶ ἀκράδαντον ἴσχουσι δύναμιν, ἧς ὑπόδειγμα τὸ ὁλοκαυτούμενον ἀπὸ παντὸς ἱεροῦ στέαρ. Λέγει γὰρ Μωϋσῆς· „Πᾶν στέαρ τῷ κυρίῳ νόμιμον αἰώνιον" (Lev. 3, 16), ὡς τῆς κατὰ μὲν διάνοιαν πιότητος ἀναφερομένης ἐπὶ θεὸν καὶ οἰκειουμένης *αὐτῷ*, διόπερ ἀποθανατίζεται, τῆς δὲ κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐκτὸς ἀναφερομένης ἐπὶ τὸν ἀντίθεον καιρόν, δι' ὃν καὶ τάχιστα *παρήκμασεν*. —

Abel quasi resuscitatus est Seth i. e. potus, imago verbi divini, quo irrigata anima ad virtutem evehitur. (36. 37.)

36. Περὶ μὲν οὖν τῶν Λάμεχ γυναικῶν τε καὶ ἐκγόνων ἱκανῶς οἶμαι δεδηλῶσθαι. Τὴν δὲ ὥςπερ παλιγγενεσίαν Ἄβελ τοῦ δολοφονηθέντος σκεψώμεν. „Ἔγνω," φησίν, „Ἀδὰμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Εὔαν, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ· Ἐξανέστησε γάρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν." (Gen. 4, 25.) Σὴθ ἑρμηνεύεται ποτισμός. Ὥςπερ οὖν τὰ κατὰ γῆν σπέρματα καὶ φυτὰ ποτιζόμενα αὔξεται καὶ βλαστάνει καὶ πρὸς καρπῶν γενέσεις εὐτοκεῖ, στερόμενα δὲ ἐπιῤῥοῆς ἀφαναίνεται· οὕτως ἡ ψυχή, καθάπερ φαίνεται, ὅταν νάματι ποτίμῳ σοφίας ἄρδηται, βλαστάνει γὰρ καὶ ἐπιδίδωσι πρὸς τὸ βέλτιον. Ποτισμὸς δὲ ὁ μέν ἐστι ποτίζοντος, ὁ δὲ αὖ πο-

τιζομένου. Ἢ οὐκ ἂν εἴποι τις τῶν αἰσθήσεων ἑκάστην ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ νοῦ ποτίζεσθαι, τὰς δυνάμεις καθάπερ ὀχετοὺς ἀνευρύνοντός τε καὶ τείνοντος; Οὐδεὶς γ᾿ οὖν εὐφρονῶν εἴποι ἂν ὀφθαλμοὺς ὁρᾶν, ἀλλὰ νοῦν δι᾿ ὀφθαλμῶν, οὐδ᾿ ὦτα ἀκούειν, ἀλλὰ δι᾿ ὤτων ἐκεῖνον, οὐδὲ μυκτῆρας ὀσφραίνεσθαι, ἀλλὰ διὰ μυκτήρων τὸ ἡγεμονικόν.

37. Διὸ καὶ ἐν Γενέσει λέγεται· „Πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.“ (Gen. 2, 6.) Ἐπεὶ γὰρ ὅλον τοῦ σώματος μέρος ἐξαίρετον ἔνειμεν ἡ φύσις τὸ πρόσωπον αἰσθήσεσιν, ἡ ἀνιοῦσα ἀφ᾿ ἡγεμονικοῦ πηγὴ σχιζομένη πολλαχῇ, καθάπερ τινὰς ὑδρορρόας ἀναστείλασα μέχρι προσώπου, δι᾿ αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἐφ᾿ ἕκαστον ἄγει τῶν αἰσθητικῶν ὀργάνων. Οὕτως μέντοι καὶ ὁ θεοῦ λόγος [*] ποτίζει τὰς ἀρετάς· ἀρχὴ γὰρ καὶ πηγὴ καλῶν πράξεων οὗτοσί. Δηλοῖ δὲ ὁ νομοθέτης φάσκων· „Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδὲμ ποτίζειν τὸν παράδεισον, ἐκεῖθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχάς.“ (Gen. 2, 10.) Γενικαὶ μὲν γάρ εἰσιν ἀρεταὶ τέσσαρες· φρόνησις, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη. Τούτων δὲ ἡγεμονὶς ἑκάστη καὶ βασιλίς ἐστι, καὶ ὁ κτησάμενος αὐτὰς ἄρχων καὶ βασιλεὺς εὐθέως, καὶ ἂν μηδεμιᾶς ὕλης εὐπορῇ. Τὸ γὰρ ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχὰς . . . . . . οὐθ᾿ ἡ διάστασις, ἀλλ᾿ ἀρετὴ ἡγεμονίαν ἐμφαίνει καὶ κράτος. Αὗται δὲ καθάπερ ἐκ μιᾶς ῥίζης ἐκπεφύκασι τοῦ θείου λόγου, ὃν εἰκάζει ποταμῷ διὰ τὴν ἀέναον καὶ συνεχῆ φορὰν ποτίμων λόγων καὶ δογμάτων, οἷς τὰς φιλοθέους τρέφει καὶ συναύξει ψυχάς.

Eadem sententia alta continetur in urceo Agaris et hydria Rebeccae. (38-48.)

38. Ποῖαι δὲ αὗται, κατ᾿ ὀλίγων ἐπάγων ἐκδιδάσκει, ποιούμενος ἀπὸ τῶν φύσει τὴν ὑφήγησιν τεχνῶν. Εἰςάγει γὰρ τὴν „Ἄγαρ πληροῦσαν ἀσκὸν ὕδατος, καὶ τὸ παιδίον ποτίζουσαν" (Gen. 21, 19 ss.). Ἔστιν ἡ Ἄγαρ θεραπαινὶς Σάῤῥας, τῆς τελείας ἀρετῆς, καὶ *μέση παιδεία*· φυσικώτατα. Ἐπειδὰν οὖν ἄχρι τοῦ βάθους ἔλθοῦσα τῆς ἐπιστήμης, ἣν ὀνομάζει φρέαρ, ἀρύσηται ὥςπερ εἰς ἄγγος τὴν ψυχὴν τά τε δόγματα καὶ θεωρήματα, ἃ μέτεισιν, οἷς τέθραπται, τούτοις τρέφειν τὸ παιδίον *ἀξιοῖ*. Παιδίον δὲ καλεῖ τὴν ἄρτι διδασκαλίας ὀρεγομένην ψυχὴν καὶ πρὸς τὸ μαθεῖν νυνὶ τρόπον τινὰ γεγεννημένην, παρ᾿ ὃ καὶ ἀνδρωθεὶς ὁ παῖς γίνεται σοφιστής, ὃν προςαγορεύει „τοξότην"· ἐφ᾿ ὃ γὰρ ἂν προθῆται κεφάλαιον, ὥςπερ ὀϊστούς, ἀφίησι.

39. Ῥεβέκκα δὲ οὐκέτι προκοπαῖς, ἀλλὰ τελειότητι ποτίζουσα τὸν μαθητὴν εὑρίσκεται. Πῶς δέ, αὐτὸς διδάξει ὁ νόμος. „Ἡ γὰρ παρθένος," φησίν, „ἦν καλὴ τῇ ὄψει σφοδρα̃ς· παρθένος ἦν, ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Καταβᾶσα δὲ ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔπλησε τὴν ὑδρίαν, καὶ ἀνέβη. Προςέδραμε δὲ ὁ παῖς εἰς συνάντησιν αὐτῇ καὶ εἶπε· Πότισόν με δὴ μικρὸν ὕδωρ ἐκ τῆς ὑδρίας σου. Ἡ δὲ εἶπε· Πίε, κύριε. Καὶ σπεύσασα καθεῖλε τὴν ὑδρίαν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς καὶ ἐπότισεν αὐτόν, ἕως ἐπαύσατο πίνων, [*] καὶ εἶπε· Καὶ ταῖς καμήλοις σου ὑδρεύσομαι, ἕως ἂν πᾶσαι πίωσι. Καὶ ἐσπεύσατο, ἐξεκένωσε τὴν ὑδρίαν εἰς τὸ ποτιστήριον, καὶ δραμοῦσα ἐπὶ τὸ φρέαρ ὑδρεύσατο ταῖς καμήλοις." (Gen. 24, 16-20.)

Τίς οὐκ ἂν θαυμάσειε τὴν περὶ πάντα ἀκρίβειαν τοῦ νομοθέτου; Παρθένον εἶπε τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ πάνυ καλὴν παρθένον, ὅτι ἀμιγὴς καὶ ἄδολος καὶ ἀμίαντος ἡ ἀρετῆς φύσις, καὶ μόνη τῶν ἐκ γενέσει καλή τε καὶ ἀγαθή. Ἀφ᾽ ἧς καὶ τὸ Στωϊκὸν ἐβλάστησε δόγμα, τὸ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν.

40. Τῶν τεσσάρων ἀρετῶν αἱ [μὲν] εἰσιν ἀεὶ παρθένοι, αἱ δὲ ἐκ γυναικῶν εἰς παρθένους μετέβαλον, ὥσπερ Σάῤῥα, „ἐξέλιπε γὰρ γίνεσθαι τὰ γυναικεῖα" (Gen. 18, 11), ὁπότε ἄρχεται τὸ εὔδαιμον γένος κυοφορεῖν, Ἰσαάκ. Ἡ δὲ ἀεὶ παρθένος, ὑπὸ ἀνδρός," ἥ φησι, „συνόλως οὐ γινώσκεται" (Gen. 24, 16)· θνητῶν γὰρ πρὸς ἀλήθειαν οὐδενὶ τὴν ἀδιάφθορον φύσιν μιαίνειν ἐφεῖται, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἥτις ἐστὶν εἰλικρινῶς εἰδέναι· ἐὰν μέντοι καὶ γνῶναι δυνηθῇ, μισῶν καὶ προβεβλημένος οὐ παύεται. Διὸ καὶ Λείαν φυσικῶς εἰσάγει „μισουμένην" (Gen. 29, 31)· οὓς γὰρ τὰ φίλτρα τῶν κατὰ Ῥαχήλ, τὴν αἴσθησιν, ἡδονῶν ἐπάγεται, τούτους οὐκ ἀνέχεται ἡ ἐκτὸς τῶν παθῶν Λεία. Διόπερ σκορακιζόμενοι μισοῦσιν αὐτήν· τῇ δὲ ἡ πρὸς τὸ γεννητὸν ἀλλοτρίωσις πρὸς θεὸν οἰκείωσιν εἰργάσατο, παρ᾽ οὗ τὰ φρονήσεως παραδεξαμένη σπέρματα ὠδίνει, καὶ ἀποτίκτει καλὰς καὶ ἀξίας ἐννοίας τοῦ γεννήσαντος πατρός. Ἐὰν οὖν καὶ σὺ μιμησαμένη Λείαν, ὦ ψυχή, θνητὰ ἀποστραφῇς, ἐξ ἀνάγκης ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν ἄφθαρτον, ὃς ὅλας ἐπομβρήσει σοι τὰς τοῦ καλοῦ πηγάς.

41. „Ἡ δὲ Ῥεβέκκα κατέβη," φησίν, „ἐπὶ τὴν πηγὴν πλῆσαι τὴν ὑδρείαν, καὶ ἀνέβη." Πόθεν γὰρ τὴν φρονήσεως διψῶσαν διάνοιαν εἰκός ἐστι πληροῦσθαι πλὴν ἀπὸ σοφίας θεοῦ, τῆς ἀνελλιποῦς πηγῆς, εἰς ἣν

κατιοῦσα ἀναβαίνει κατὰ τὸ συγγενὲς σπουδαῖον μαθητοῦ; Τοὺς γὰρ ἀπ᾽ οἰήσεως χαύνου κατελθόντας ὁ ἀρετῆς ἐκδεξάμενος καὶ ὑπολαβὼν δι᾽ εὐκλείας εἰς ὕψος αἴρει λόγος. Οὗ ἕνεκά μοι δοκεῖ καὶ *Μωϋσῇ* διαλέγεσθαι· „Βάδιζε, κατάβηθι, καὶ ἀνάβηθι" (Exod. 32, 7), ὡς παντός, τοῦ τὴν ἴδιον [*] ταπεινότητα μετροῦντος, ἐπικυδεστέρου παρὰ τοῖς ἀληθείας κριταῖς γενομένου. Παρατετηρημένως δὲ σφόδρα. Ἡ μὲν γὰρ Ἄγαρ ἀσκὸν πρὸς τὴν ὑδρείαν, Ῥεβέκκα δὲ ὑδρίαν ἐπιφέρεται· ὅτι τῇ μὲν τοῖς παιδεύμασι καὶ *ἐγκυκλίοις ἐγχορευούσῃ* δεῖ, καθάπερ τινῶν *σωμάτων*, τῶν αἰσθήσεων, ἀγγείων, ὀφθαλμῶν, ὤτων, πρὸς τὴν τῶν θεωρημάτων ἀνάληψιν — ἐκ γὰρ τοῦ πολλὰ μὲν ἰδεῖν, πολλῶν δὲ ἐπακοῦσαι περιγίνεται τοῖς φιλομαθέσιν ἡ ἐξ ἐπιστήμης ὠφέλεια — τῇ δὲ ἀκράτου σοφίας πεπληρωμένῃ δερματίνου μὲν οἴκου *τὸ παράπαν* οὐδενός. Ἔμαθε γὰρ ἡ ἀσωμάτων ἐρῶσα ὅλον ἀποδύεσθαι λογισμῶν τὸν ἀσκόν, τὸ σῶμα, ὑδρίας δὲ αὐτὸ μόνον *), ἣ σύμβολόν ἐστιν ἀγγείου, τὸ πολύχουν, ὕδατος τρόπον, ἡγεμονικὸν κεχωρηκότος, ὅπερ εἴτε μήνιγγα, εἴτε καρδίαν εἶναι συντέτευχεν, οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ φιλοσοφείσθωσαν. Ὑδρευσομένους οὖν ἀπὸ σοφίας, τῆς θείας πηγῆς, τὰς ἐπιστήμας ὁ φιλομαθὴς ἰδὼν ἐπιτρέχει καὶ ὑπαντιάσας ἱκέτης γίνεται, ὅπως τὴν τοῦ μαθεῖν δίψαν ἀκέσηται. Ἡ δὲ τὸ πρεσβύτατον τῶν παιδευμάτων διδαχθεῖσα, τὸ ἀβάσκανον καὶ φιλόδωρον, εὐθὺς ὀρέγει τὸ σοφίας νᾶμα καὶ ἐμπιεῖν ἀθρόου παρακαλεῖ, μετὰ τοῦ καὶ κύριον ὀνομάζειν τὸν οἰκέτην. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ δογματικώτατον, ὅτι ὁ σοφὸς μόνον

*) Mang. pro ὑδρίας-μόνον conlicit: ὑδρίαν δὲ ἐπιφέρεται κτλ.

ἐλεύθερός τε καὶ ἄρχων, καὶ ἂν μυρίους τοῦ σώματος ἔχῃ δεσπότας.

42. Ὀρθότατα μέντοι, φαμένου „Πότισόν με μικρὸν ὕδωρ“, οὐκ ἀποκρίνεται τὸν ἀκόλουθον τρόπον „Ποτιῶ“, ἀλλά φησι „Πίε“· τοῦτο μὲν γὰρ ἐπιδεικνυμένης τὸν θεῖον ἣν πλοῦτον, ὃς ἅπασι τοῖς ἀξίοις καὶ δυναμένοις χρῆσθαι προκέχυται, ἐκεῖνο δὲ ἐπαγγελλομένης διδάξειν, οὐδὲν δὲ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος οἰκεῖον ἀρετῇ. Τεχνικώτατον μέντοι χαρακτηρίζει τὴν τῆς διδασκούσης καὶ ὠφελούσης ὑφήγησιν· „Σπεύσασα“ γάρ, φησί, „καθεῖλε τὴν ὑδρίαν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς·“ διὰ μὲν τοῦ σπουδάσαι τῆς πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ἐμφανομένης ὀξύτητος, ἣ ἀπὸ γνώμης συνίσταται, ἧς ὑπερόριος ἐκτετόξευται φθόνος, διὰ δὲ τοῦ καθελεῖν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς πρὸς τὸν μανθάνοντα τοῦ διδάσκοντος ἐπικλινοῦς καὶ προσεχοῦς οἰκειώσεως. Εὐήθεις γὰρ ὅσοι τῶν διδασκάλων μὴ πρὸς τὴν τῶν γνωρίμων δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἑαυτῶν ὑπερβάλλουσαν [*] ἕξιν ἐπιχειροῦσι ποιεῖσθαι τὰς ὑφηγήσεις, οὐκ εἰδότες, ὡς διδασκαλίας ἐπίδειξις μακρῷ διενήνοχεν. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιδεικνύμενος τῇ τῆς παρούσης ἕξεως εὐφορίᾳ καταχρώμενος, ἀνεμποδίστως τὰ ἐν μακρῷ χρόνῳ πονηθέντα *οἴκοι*, καθάπερ γραφέων ἔργα ἢ πλαστῶν, εἰς τὸ ἐμφανὲς προφέρει, τὸν παρὰ τῶν πολλῶν θηρώμενος ἔπαινον· ὁ δ᾽ αὖ διδάσκειν ἐπιχειρῶν, οἷά τις ἰατρὸς ἀγαθός, οὐ πρὸς τὸ τῆς τέχνης μέγεθος, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ θεραπευομένου δύναμιν ἀφορῶν, οὐχ ὅσα ἐκ τῆς ἐπιστήμης πεπόρικε — ἀμύθητα γάρ ταῦτά γε —, ἀλλ᾽ ὅσων τῷ κάμνοντι δεῖ, στοχαζόμενος τοῦ μετρίου, προφέρων ἐπιδίδωσι.

43. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἐν ἑτέρῳ φησί· „Δάνειον δα-

νεῖς τῷ χρήζοντι, ὅσον δεῖται, καθ᾽ ὃ δεῖται" (Deut. 15, 8), διὰ μὲν τοῦ δευτέρου διδάσκων, ὅτι οὐ πάντα χαριστέα, ἀλλὰ τὰ οἰκεῖα τῇ τῶν δεομένων χρείᾳ. Τὸ γὰρ ἄγκυραν ἢ πλάτην ἢ πηδάλιον γεωπόνῳ, ἢ ἄροτρα καὶ σκεπάρνην κυβερνήτῃ, ἢ λύραν μὲν ἰατρῷ, μουσικῷ δὲ τὰ κατὰ τὴν χειρουργίαν δωρεῖσθαι ὄργανα, καταγέλαστον· εἰ μὴ καὶ διψῶσι μὲν πολυτελῆ σιτία, πεινῶσι δὲ πολὺν ἄκρατον ἐπιφέρειν δεῖ, πρὸς ἐπίδειξιν εὐπορίας τε ἅμα καὶ μισανθρωπίας, χλεύην τὰς ἑταίρων ψυχὰς τιθεμένους. Τὸ πόσον ἐν ταῖς χάρισιν αὐτῷ παρείληπται διὰ συμμετρίαν, πράγματα ὠφελιμώτατα· μὴ γὰρ ὅσα δύνασαι, φησὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, χαρίζου, ἀλλ᾽ ὅσον ἱκανὸς ὁ δεόμενός ἐστι δέξασθαι. Ἢ οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἀναλογοῦντας τῷ μεγέθει τῆς αὐτοῦ λογιότητος χρησμοὺς ἀναφθέγγεται, πρὸς δὲ τὴν τῶν ὠφεληθησομένων ἀεὶ δύναμιν; ἐπεὶ καὶ τίς ἂν ἐχώρησε θεοῦ λόγων ἰσχὺν τῶν ἁπάσης κρεισσόνων ἀκοῆς; Ὃ ἀψευδέστατα δοκοῦσιν οἱ Μωϋσῇ λέγοντες· „Λάλησον σὺ ἡμῖν, καὶ μὴ λαλείτω πρὸς ἡμᾶς ὁ θεός, μὴ ἀποθάνωμεν" (Exod. 20, 19) — ἔγνωσαν γάρ, ὅτι οὐδὲν ἔχουσι παρ᾽ ἑαυτοῖς ἀξιόχρεων ὄργανον θεοῦ νομοθετοῦντος ἐκκλησίαν. Οὐδὲ γάρ, εἰ πλοῦτον ἐπιδείκνυσθαι βουληθείη τὸν ἑαυτοῦ, χωρῆσαι ἄν, ἠπειρωθείσης καὶ θαλάττης, ἡ σύμπασα γῆ· εἰ μὴ νομίζομεν ὑετῶν *καὶ* τῶν ἄλλων ἐν κόσμῳ φορὰν κατὰ τεταγμένας καιρῶν περιόδους, ἀλλὰ μὴ συνεχῶς γίνεσθαι διὰ σπάνιν καὶ ἔνδειαν αὐτῶν, ἀλλ᾽ οὐχ ἕνεκα προμηθείας τῶν χρηζόντων, οὓς ἡ συνεχὴς τῶν ὁμοίων δωρεῶν ἀπόλαυσις βλάψειν [*] μᾶλλον ἔμελλεν *ἢ ὠφελήσειν*. Διὸ τὰς πρώτας ἀεὶ χάριτας, πρὶν *κορεσθέντας ἐξυβρίσαι* τοὺς λαχόντας, ἐπισχὼν καὶ ταμιευ-

σάμενος εἰσαῦθις ἑτέρας ἀντὶ ἐκείνων, καὶ τρίτας ἀντὶ τῶν δευτέρων, καὶ ἀεὶ νέας ἀντὶ παλαιοτέρων, τοτὲ μὲν διαφερούσας, τοτὲ δ' αὖ καὶ τὰς αὐτὰς ἐπιδίδωσι. Τὸ γὰρ γεννητὸν οὐδέποτε μὲν ἀμοιρεῖ τῶν τοῦ θεοῦ χαρίτων, ἐπεὶ πάντως ἂν διέφθαρτο· φέρειν δὲ τὴν πολλὴν καὶ ἄφθονον αὐτῶν ῥύμην ἀδυνατεῖ. Διὸ βουλόμενος ὄνησιν ἡμᾶς ἔχειν ὧν ἐπιδίδωσι, πρὸς τὴν τῶν λαμβανόντων ἰσχὺν τὰ διδόμενα σταθμᾷ.

44. Ἐπαινετέον οὖν καὶ Ῥεβέκκαν, ἣ τοῖς τοῦ πατρὸς ἑπομένη διατάγμασιν, ἀφ' ὑψηλοτέρου χωρίου καθελοῦσα τὸ σοφίας ἀγγεῖον ἐπὶ τὸν βραχίονα, τὴν ὑδρίαν δὴ ὀρέγει τῷ μαθητῇ, ἃς ἱκανὸς ἐκεῖνός ἐστι δέξασθαι διδασκαλίας. Μετὰ δὲ τῶν ἄλλων καὶ τὸ ἄφθονον αὐτῆς καταπέπληγμαι. Μικρὸν γὰρ αἰτηθεῖσα πόμα πολὺ δίδωσι, ἕως ὅλην τὴν ψυχὴν τοῦ μανθάνοντος ποτίμων θεωρημάτων ἐπλήρωσεν. Λέγει γάρ· „ἐπότισεν αὐτὸν ἕως ἐπαύσατο πίνων" — πρὸς φιλανθρωπίαν δίδαγμα θαυμασιώτατον. Ἐὰν γάρ τις πλειόνων μὲν τυγχάνῃ χρεῖος ὤν, ὀλίγα δὲ ὑπ' αἰδοῦς προσιὼν αἰτῇ, μὴ ταῦθ' ἃ φησι μόνα παρέχωμεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἡσυχαζόμενα ἐκεῖνα, ὧν πρὸς ἀλήθειαν ἐνδεής ἐστιν. Ἀλλ' οὐκ ἀπόχρη μόνον πρὸς τελείαν ἀνάπαυσιν τῷ γνωρίμῳ καταλαμβάνειν, ὅσα ἂν ὁ διδάσκων ὑφηγῆται, εἰ μὴ προςγένοιτο καὶ μνήμη· διόπερ ἐπιδεικνυμένη τὸ φιλόδωρον, ὅτε αὐτὸν πληρῇ *ποτισμός, ὑπισχνεῖται* καὶ ταῖς καμήλοις ὑδρεύσασθαι, ἃς συμβολικῶς μνήμας εἶναί φαμεν. Μηρυκᾶται γὰρ τὸ ζῷον τὴν τροφὴν ἐπιλεαῖνον, καὶ ὅταν ὀκλάσαν δέξηται βαρύτατον φόρτον, μετὰ πολλῆς ἄγαν εὐτονίας ἐγείρεται κούφως. Οὕτως δὲ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ φιλομαθοῦς, ὅταν ἐπιφορηθῇ τὸ τῶν θεω-

ῥημάτων ἄχθος, ταπεινοτέρα μὲν γίνεται, διαναστᾶσα δὲ γέγηθεν· ἐκ δὲ τῆς ἐπαναπολήσεως καὶ ὥςπερ ἐπιλεάνσεως τῆς πρῶτον καταβληθείσης τροφῆς περιγίνεται μνήμη τῶν θεωρημάτων. Ἰδοῦσα δὲ εὐπαράδεκτον ἀρετῆς τοῦ παιδὸς φύσιν, ὅλην ἐξεκένωσε τὴν ὑδρίαν εἰς τὸ ποτιστήριον, τουτέστι τὴν τοῦ διδάσκοντας ἅπασαν ἐπιστήμην εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μανθάνοντος. Σοφισταὶ μὲν γὰρ ὑπὸ μισθαρνίας ἅμα καὶ φθόνου τὰς τῶν γνωρίμων κολούοντες φύσεις, πολλὰ τί χρὴ λέγειν ἡσυχάζουσι, ταμιευόμενοι τὸν ἀργυρισμὸν εἰςαῦθις ἑαυτοῖς. Ἄφθονον δὲ καὶ δωρητικὸν ἀρετὴ πρᾶγμα, ὡς, τὸ λεγόμενον, χειρὶ καὶ ποδὶ [*] καὶ πάσῃ δυνάμει μὴ ὀκνεῖν ὠφελεῖν. Ὅσα οὖν ἠπίστατο, καθάπερ εἰς δεξαμενὴν τὴν τοῦ γνωρίμου προχέουσα διάνοιαν, ἔρχεται πάλιν ἐπὶ τὸ φρέαρ ἀντλῆσαι, ἐπὶ τὴν ἀένναον τοῦ θεοῦ σοφίαν, ἵνα καὶ τὰ παγίως ὀχυρώσηται διὰ μνήμης, καὶ ἄλλων καινοτέρων ἐπιστήμαις ποτισθῇ· ἀπερίγραφος γὰρ ὁ σοφίας θεοῦ πλοῦτος καὶ νέα ἐπὶ παλαιοῖς ἐκφέρων βλαστήματα, ὡς ἀνηβῶν δὲ καὶ *ἐπακμάζων* μηδέποτε λήγειν. Διὸ καὶ πάνυ εὐήθεις, ὅσοι πρὸς τὸ πέρας ἥςτινος οὖν ἐπιστήμης ἀφικέσθαι διενοήθησαν· τὸ γὰρ ἐγγὺς εἶναι δόξαν μακρὰν ἄγαν τοῦ τέλους ἀφέστηκεν, ἐπεὶ τέλειος τῶν γεγονότων οὐδεὶς πρὸς οὐδὲν μάθημα, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐνδεῖ, ὅσον κομιδῇ νήπιος παῖς ἄρτι τοῦ μανθάνειν ἀρχόμενος πρὸς τὸν ἤδη διὰ τὴν ἡλικίαν ἅμα καὶ τὴν τέχνην ὑφηγητήν.

45. Ἐρευνητέον δὲ τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν τὸν μὲν παῖδα „ἀπὸ τῆς πηγῆς", τάς τε καμήλους „ἀπὸ τοῦ φρέατος" ποτίζει. Μήποτε οὖν τὸ μὲν νᾶμα αὐτὸς ὁ τὰς ἐπιστήμας ἄρδων ὁ ἱερὸς λόγος, τὸ δὲ φρέαρ συγγενὲς μνήμης·

ἃ γὰρ βύθια ἀπέφηνεν ἤδη, ταῦθ᾽ ὥσπερ ἐκ φρέατος δι᾽ ὑπομνήσεως ἄγεται. Τοὺς μὲν οὖν τοιούτους τῆς περὶ τὴν φύσιν εὐμοιρίας ἀποδεκτέον· εἰσὶ δέ τινες τῶν ἀσκητῶν, οἷς τὴν ἐπ᾽ ἀρετὴν ἄγουσαν ὁδὸν τραχεῖαν καὶ δυςαντῆ καὶ χαλεπὴν νομισθεῖσαν τὸ πρῶτον, λεωφόρον αὖθις ὁ τὰ πάντα εὐεργέτης ἀπέδειξε θεός, εἰς γλυκύτητα τὸ πικρὸν τοῦ πόνου μεταβαλών. Ὃν δὲ τρόπον μετέβαλε, σημανοῦμεν. Ὅτε ἡμᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τῶν κατὰ τὸ σῶμα παθῶν, ἐξήγαγε, τὴν „ἔρημον“ ἡδονῆς ἀτραπὸν ὁδεύοντες, ἐν Μεῤῥᾷ ἐστρατοπεδευόμεθα χωρίῳ, πότιμον μὲν οὐκ ἔχοντι νᾶμα, πικρὸν δὲ σύμπαν (Exod. 15, 22 ss.)· ἔτι γὰρ αἱ δι᾽ ὀφθαλμῶν καὶ ὤτων, γαστρὸς αὖ καὶ τῶν μετὰ γαστέρα τέρψεις ἔναυλοί τε ἦσαν καὶ σφόδρα ἐκήλουν ὑπηχοῦσαι. Ὁπότ᾽ οὖν διαποζεύγνυσθαι κατὰ τὸ παντελὲς ἐθέλοιμεν, ἀνθεῖλκον ἐλαυνόμεναι καὶ περιπλεκόμεναι καὶ λιπαρῶς καταγοητεύουσαι, ὥςτε πρὸς τὰς συνεχεῖς τιθασσείας αὐτῶν ἐνδόντες πόνῳ μὲν ἠλλοτριούμεθα ὡς πικρῷ πάνυ καὶ δυςκόλῳ, παλινδρομεῖν δὲ εἰς Αἴγυπτον ἐβουλευόμεθα, τὸν ἀσελγοῦς καὶ ἀκολάστου *βίου* ὑπόδρομον· — εἰ μὴ θᾶττον ὁ σωτὴρ οἶκτον λαβὼν καθάπερ ἥδυσμα „ξύλον γλυκαῖνον“ (ib. v. 25) εἰς τὴν ψυχὴν ἐνέβαλε, φιλοπονίαν ἀντὶ μισοπονίας ἐργασάμενος· ᾔδει γάρ, ἅτε δημιουργὸς ὤν, ὅτι τῶν ὄντων οὐδενός, εἰ μὴ προςγένοιτο σφοδρὸς [*] ἔρως, ἔνεστι περιγενέσθαι. Ὅσα οὖν ἐπιτηδεύουσιν ἄνθρωποι δίχα μὲν οἰκειώσεως τῆς πρὸς αὐτὸ τὸ ἁρμόττον, τέλος οὐ λαμβάνει· προςγενομένης δὲ φιλίας καὶ τῆς πρὸς τὸ ποθούμενον συντήξεως, ἄκρως κατορθοῦται.

46. Αὕτη τροφὴ ψυχῆς ἀσκητικῆς, ἥδιστον ἀντὶ πι-

κροῦ τὸ πονεῖν ὑπολαβεῖν, ἧς οὐχ ἅπασι κοινωνῆσαι θέμις, ἀλλ᾽ οἷς ὁ χρυσὸς μόσχος, τὸ Αἰγυπτίων ἀφίδρυμα, τὸ σῶμα, πυρωθὲν καὶ λεανθὲν σπείρεται καθ᾽ ὕδατος· λέγεται γὰρ ἐν ἱεραῖς βίβλοις, ὅτι „λαβὼν Μωϋσῆς τὸν μόσχον κατέκαυσε πυρὶ καὶ κατήλεσε λεπτὸν καὶ ἔσπειρεν ἐπὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπότισε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ“ (Exod. 32, 20). Ὁ γὰρ φιλάρετος, ὑπὸ τῆς αὐγοειδοῦς τοῦ καλοῦ φαντασίας πυρωθείς, καταφλέγει τὰς σωματικὰς ἡδονάς, εἶτα κατακόπτει καὶ ἐπιλεαίνει τῷ ἀεὶ *διαιρέτῃ* λόγῳ χρώμενος, καὶ διδάσκει τὸν τρόπον τοῦτον, ὅτι τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν ἐστιν ὑγιεία, ἢ κάλλος, ἢ ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀκρίβεια, ἢ τὸ ὁλόκληρον μετὰ ἰσχύος καὶ ῥώμης κραταρᾶς, ἀλλά γε πάντα καὶ τῶν ἐπαράτων καὶ ἐξαγίστων ἐστὶ κοινά, ὧν, εἴπερ ἦν ἀγαθά, φαῦλος οὐδενὸς οὐδεὶς ἂν μετέχει. Ἀλλ᾽ οὗτοι μέν, εἰ καὶ παντάπασι μοχθηροί, ἀλλ᾽ ἄνθρωποι ὄντες καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως τοῖς ἀστείοις κεκοινωνηκότες, μετέχουσιν αὐτῶν. Νυνὶ δὲ καὶ τῶν θηρίων τὰ ἀτιθασσότατα μᾶλλον τοῖς ἀγαθοῖς τούτοις, εἰ δὴ ἀγαθὰ πρὸς ἀλήθειάν ἐστιν, ἢ οἱ λογικοὶ κέχρηνται. Τίς γὰρ ἂν ἀθλητὴς πρὸς ταύρου δύναμιν ἢ ἐλέφαντος ἀλκὴν ἐξισωθείη; Τίς δὲ αὖ δρομεὺς πρὸς σκύλακος ἢ λαγωδαρείου ποδώκειαν; Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπων ὀξυδερκέστατος πρὸς δορκάδων ἢ ἀετῶν ὄψιν ἀμβλυωπέστατος. Ἀκοαῖς γε μὴν ἢ ὀσμαῖς πολλῷ τῷ περιόντι τὰ ἄλλα κεκράτηκεν, ὡς καὶ ὄνος μέν, τὸ δοκοῦν ἐν ζώοις εἶναι νωθέστατον, κωφὴν ἀναποδείξῃ τὴν ἡμετέραν ἀκοήν, ἐλθὼν εἰς ἐπίκρισιν, κύων δὲ περιττὸν ἐν ἀνθρώπῳ μυκτῆρα μέρος δι᾽ ὑπερβολὴν τοῦ περὶ τὰς ὀσμὰς τάχους, ἐξικνοῦνται γὰρ ἐπὶ μήκιστον, ὡς ὀφθαλμῶν ἁμιλλᾶσθαι φορᾷ.

47. *Καὶ τί δεῖ περὶ ἑκάστου διεξιόντα μακρηγορεῖν;* ἤδη γὰρ τοῦτο παρὰ τοῖς δοκιμωτάτοις τῶν πάλαι λογίων ὡμολόγηται, οἳ τῶν μὲν ἀλόγων μητέρα τὴν φύσιν, ἀνθρώπων δὲ μητρυιὰν [*] ἔφασαν εἶναι, τὴν κατὰ σώματα μὲν ἀσθένειαν, τὴν δὲ ὑπερβάλλουσαν ἐν ἅπασιν ἰσχὺν κατανοήσαντες. Εἰκότως οὖν κατήλεσε τὸν μόσχον ὁ τεχνίτης, τουτέστιν εἰς μέρη διελών, τὰ οἷς σῶμα πλεονεκτεῖ πάντα, τοῦ πρὸς ἀλήθειαν ἐπίδειξιν ἀγαθοῦ μακρὰν διεστῶτα καὶ μηδὲν τῶν ἐφ᾽ ὕδατος σπειρομένων διαφέροντα. Διὸ καὶ τὸν καταλεσθέντα μόσχον „ἐπὶ τὸ ὕδωρ“ λόγος κατέχει σπαρῆναι, τοῦ μηδὲν γνήσιον ἀγαθοῦ φυτὸν ἐν ὕλῃ φθαρτῇ ποτε δύνασθαι βλαστάνειν σύμβολον. Ὡς γὰρ εἰς ποταμοῦ ῥεῦμα ἢ θαλάττης καταβληθὲν σπέρμα τὰς ἰδίας οὐκ ἂν ἐπιδείξαιτο δυνάμεις — ἀμήχανον γάρ, εἰ μὴ ῥίζαις ὥσπερ ἀγκύραις ἐχυροῦ τινος γῆς μέρους ἅπαξ λαβόμενον, ἱδρυθῆναι ἢ ἔρνος ἀναβλαστῆσαι, καὶ οὐ μὴ περιμηκέστατον, ἀλλά τι χαμαίζηλον, ἢ καρποὺς καθ᾽ ὥρας τὰς ἐτησίους ἐνεγκεῖν, φθείρει γὰρ τοὺς σπερματικοὺς ἅπαντας τόνους ἡ τοῦ ὕδατος πολλὴ καὶ βίαιος προσκλύσασα φορά — τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅσα τοῦ τῆς ψυχῆς ἀγγείου λέγεταί τε καὶ ᾄδεται πλεονεκτήματα, πρὶν ὑποστῆναι φθείρεται, τῆς σωματικῆς οὐσίας ἀεὶ ῥεούσης. Πῶς γὰρ νόσος καὶ γῆρας καὶ παντελεῖς ἐπεγίνοντο φθοραί, εἰ μὴ συνεχὴς ἦν λόγων θεωρητῶν [ὡς] ῥευμάτων ἀπάντλησις; Τούτοις οὖν παίζειν *ἀξιοῖ* ἱεροφάντης τὴν διάνοιαν ἡμῶν τῷ καταφλέξαι τὰς ἡδονάς, τῷ τὸ σύστημα τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν εἰς λεπτὸν καὶ ἀνωφελῆ χοῦν *καταλέσαντας* ἀναλῦσαι, τῷ ὑπολαβεῖν, ὅτι ἐξ οὐδενὸς αὐτῶν ἐβλάστησέ ποτε καὶ ἤνθησε τὸ πρὸς ἀλήθειαν κα-

λόν, ὥςπερ οὐκ ἐκ σπερμάτων, ἃ σπείρεται καθ' ὕδατος.

48. Ταῦροι δὲ καὶ κριοὶ καὶ τράγοι, οὓς Αἴγυπτος διὰ τιμῆς ἔχει, καὶ ὅσα ἄλλα φθαρτῆς ὕλης *ἀφιδρύματα* ἀκοῇ μόνον νομίζονται θεοί, πρὸς ἀλήθειαν οὐκ ὄντες, ψευδόμενοι πάντες. Ἁπαλαῖς γὰρ ἔτι ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς οἱ τραγῳδίαν τὸν βίον ἐρώντων τύφων νομίζοντες, κεκιβδηλευμένους χαρακτῆρας ἐναπομάττοντες *), διακόνοις ἀκοαῖς χρώμενοι, ὧν μυθικὸν λῆρον καταχέαντες καὶ μέχρι διανοίας αὐτὸν ἐντήξαντες θεοπλαστεῖν τοὺς τὰ φρονήματα ἄνδρας μὲν μηδέποτε γινομένους, ἀεὶ [δὲ] θηλυδρίας ὄντας, ἠνάγκασαν. Ὁ γοῦν μόσχος οὐκ ἐξ ἅπαντος τοῦ γυναικείου κόσμου κατασκευάζεται, ἀλλὰ ἐκ τῶν ἐνωτίων [*] αὐτὸ μόνον, διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ νομοθέτου, ὅτι χειρόκμητος οὐδείς ἐστιν ὄψει καὶ πρὸς ἀλήθειαν θεός, ἀλλ' ἀκοῇ καὶ τῷ νομίζεσθαι, καὶ ἀκοῇ μέντοι γυναικός, οὐκ ἀνδρός· ἐκνενευρισμένης γὰρ ἔργα καὶ ἐκτεθηλυμένης τῷ ὄντι ψυχῆς τοὺς τοιούτους ὕθλους περιδέχεσθαι. Τὸ δὲ πρὸς ἀλήθειαν ὂν οὐ δι' ὤτων μόνον, ἀλλὰ τοῖς διανοίας ὄμμασιν ἐκ τῶν κατὰ τὸν κόσμον δυνάμεων καὶ ἐκ τῆς [τῶν ἀστέρων] φορᾶς κατανοεῖσθαί τε καὶ γνωρίζεσθαι συμβέβηκε. Διόπερ ἐν ᾠδῇ μείζονι λέγεται ἐκ προςώπου τοῦ θεοῦ· „Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι“ (Deut. 32, 29), τοῦ ὄντως ὄντος ἐναργείᾳ μᾶλλον ἀντικαταλαμβανομένου ἢ λόγων ἀποδείξει συνισταμένου. Τὸ δὲ ὁρατὸν εἶναι τὸ ὂν οὐ κυριολογεῖται, κατάχρησις δέ ἐστιν, ἐφ' ἑκάστην αὐτοῦ τῶν δυνάμεων

*) **Mang.** verba sic legi vult: τραγῳδίαν τὸν βίον νομίζοντες τύφων καὶ ἐρώτων τοὺς κεκιβδηλευμένους χαρακτῆρας ἐναπομάττονται κτλ.

ἀναφερομένου. Καὶ γὰρ νῦν οὔ φησιν „Ἴδετε ἐμέ" — ἀμήχανον γὰρ τὸν κατὰ τὸ εἶναι θεὸν ὑπὸ γενέσεως τὸ παράπαν κατανοητικόν —, ἀλλ' „ὅτι ἐγώ εἰμι, ἴδετε", τουτέστι, τὴν ἐμὴν ὕπαρξιν θεάσασθε· ἀνθρώπου γὰρ ἐξαρκεῖ λογισμῷ, μέχρι τοῦ καταμαθεῖν, ὅτι ἔστι τι καὶ ὑπάρχει τὸ τῶν ὅλων αἴτιον, προελθεῖν· περαιτέρω δὲ σπουδάζειν τρέπεσθαι, ὡς περὶ οὐσίας ἢ ποιότητος ζητεῖν, ὠγύγιός τις ἠλιθιότης. Οὐδὲ γὰρ Μωϋσῇ τῷ πανσόφῳ κατένευσεν ὁ θεὸς τοῦτό γε, καίτοι γε μυρίας ποιησαμένῳ δεήσεις, ἀλλὰ χρησμὸς ἐξέπεσεν αὐτῷ, ὅτι „τὰ μὲν ὀπίσω θεάσῃ, τὸ δὲ πρόσωπον οὐκ ὄψει" (Exod. 33, 23). Τοῦτο δὲ ἦν πάνθ' ὅσα μετὰ τὸν θεὸν τῷ σπουδαίῳ κατάληπτα, αὐτὸς δὲ μόνος ἀκατάληπτος· ἀκατάληπτος δὲ ἐκ τῆς ἄντικρυς καὶ κατ' εὐθυωρίαν προςβολῆς — διὰ γὰρ ταύτης οἷος ἦν ἑρμηνεύεται ἄν —, ἐκ δὲ τῶν ἑπομένων καὶ ἀκολούθων δυνάμεων· αὗται γὰρ οὐ τὴν οὐσίαν, τὴν δὲ ὕπαρξιν ἐκ τῶν ἀποτελουμένων αὐτοῖς παριστᾶσι.

1b *Abele autem Seth differt in eo, quod ille mortale relinquens ad meliorem naturam commigrat, hic contra humanum genus non deserit, sed semen virtutis et sapientiae humanae fit in Mose summum fastigium nactae.* (49-54.)

49. Γεννήσας τοίνυν ὁ νοῦς ἀρχὴν σπουδαίας διά... αὶ ἀρετῆς τινα πρῶτον τρόπον τὸν Σήθ, τὸν ποτισμόν, νεανιεύεται καλὴν καὶ ὁσίαν νεανείαν. Φησὶ γάρ· Ἐξανέστησέ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ, ὃν πέκτεινε Κάϊν" (Gen. 4, 25)· ἐξητασμένως γὰρ καὶ πεττῶς εἴρηται τὸ μηδὲν τῶν θείων σπερμάτων χαμαὶ

πίπτειν, ἅπαντα δὲ εἰς *τὸ* ἄνω χωρεῖν ἀπὸ τῶν περιγείων ἐξανιστάμενα. Τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν θνητῶν καταβαλλόμενα σπέρματα πρὸς ζώων [*] ἢ φυτῶν γένεσιν οὐ πάντα τελεσιουργεῖται — ἀγαπητὸν δέ, εἰ μὴ τὰ φθειρόμενα πλείω τῶν διαμενόντων ἐστί —, σπείρει δὲ ὁ θεὸς ἐν ψυχαῖς ἀτελὲς οὐδέν, ἀλλ' οὕτως καίρια καὶ τέλεια, ὡς εὐθὺς ἐπιφέρεσθαι τὴν τῶν ἰδίων καρπῶν πληθὺν ἕκαστον.

50. Τὸν δὲ Σὴθ σπέρμα ἕτερον εἰπὼν ἀναβλαστῆσαι, ὁποτέρου ἕτερον οὐ δεδήλωκεν. Ἆρά γε τοῦ δολοφονηθέντος Ἄβελ, ἢ τοῦ κτείναντος Κάϊν; Ἀλλὰ μήποτε ἑκατέρου διαφέρει τὸ γέννημα· τοῦ μὲν Κάϊν ὡς ἐχθρόν, δίψα γὰρ ἀρετῆς αὐτομολούσῃ κακίᾳ πολεμιώτατον· τοῦ δὲ Ἄβελ ὡς φίλον καὶ συγγενές. Ἕτερον γάρ, οὐ μὴν ἀλλότριον, τὸ ἄρτι ἀρχόμενον τοῦ τελείου, καὶ τὸ πρὸς γένεσιν τοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον. Διὰ τοῦθ' ὁ μὲν Ἄβελ τὸ θνητὸν ἀπολιπὼν πρὸς τὴν ἀμείνω φύσιν μεταναστὰς οἴχεται, ὁ δὲ Σὴθ ἅτε σπέρμα ὢν ἀνθρωπίνης ἀρετῆς οὐδέποτε τὸ ἀνθρώπων ἀπολείψει γένος, ἀλλὰ πρῶτον μὲν παραύξησιν ἄχρι δεκάδος, ἀριθμοῦ τελείου, λήψεται, καθ' ἣν ὁ δίκαιος Νῶε συνίσταται· δευτέραν δὲ καὶ ἀμείνω τὴν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Σήμ, ἑτέραν δεκάδα τελευτῶσαν, ἧς Ἀβραὰμ ὁ πιστὸς ἐπώνυμος· τρίτην δὲ καὶ τελεωτέραν δεκάδος ἑβδομάδα ἀπὸ τούτου μέχρι Μωϋσῆ τοῦ πάντα σοφοῦ παρήκουσαν. Ἕβδομος γὰρ ἀπὸ Ἀβραὰμ οὗτός ἐστιν, οὐκέτι κατὰ τὸν ἔξω τῶν ἁγίων κύκλον οἷα μύστης *ἀλώμενος*, ἀλλ' ὥςπερ ἱεροφάντης ἐν τοῖς ἀδύτοις ποιούμενος τὰς διατριβάς.

51. Σκόπει δὲ τάς τε πρὸς βελτίωσιν ἐπιτάσεις τῆς ἀπλήστου καὶ ἀκορέστου τῶν καλῶν ψυχῆς, καὶ τὸν

ἀπερίγραφον τοῦ θεοῦ πλοῦτον, ὃς ἄλλοις ἀρχὰς τὰ ἑτέρων δεδώρηται τέλη· τὸ μὲν γὰρ πέρας τῆς κατὰ Σὴθ ἐπιστήμης ἀρχὴ τοῦ δικαίου γέγονε Νῶε· τὴν δὲ τούτου τελείωσιν Ἀβραὰμ ἄρχεται παιδεύεσθαι· ἡ δὲ ἀκροτάτη τοῦδε σοφία Μωϋσέως ἐστὶν ἄσκησις ἡ πρώτη. Τοῦ δὲ ἀνωσμένου καὶ κλιθέντος ὑπὸ ψυχῆς ἀσθενείας Λὼτ αἱ δύο θυγατέρες, βουλὴ καὶ συγκατάθεσις, ἐκ τοῦ νοῦ, τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἐθέλουσι παιδοποιεῖσθαι, μαιόμεναι τῷ λέγοντι· „Ἐξανέστησέ μοι ὁ θεός.“ (Gen. 19, 32 s.) Ὃ γὰρ ἐκείνῳ τὸ ὄν, τοῦτ᾽ αὐταῖς φασι τὸν νοῦν περιποιεῖσθαι δύνασθαι, μεθυούσης καὶ παραφρόνου ψυχῆς δόγμα εἰσηγούμεναι· νήφοντος μὲν ἔργον λογισμοῦ, καὶ τὸν θεὸν ὁμολογεῖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ παντός, πίπτοντος δὲ ὑπὸ μέθης καὶ παροινίας, αὐτὸν ἑκάστου τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων εἶναι δημιουργόν. Πρότερον οὖν αἱ κακαὶ γνῶμαι εἰς ὁμιλίαν οὐκ ἀφίκονται τῷ πατρί, πρὶν ἐπιφορῆσαι τὸν ἀφροσύνης πολὺν ἄκρατον καὶ εἴ τι συνετὸν ἦν ἐν αὐτῷ κατακλύσαι· γέγραπται [*] γάρ, ὅτι „ἐπότισαν τὸν πατέρα αὐτῶν“· ὥσθ᾽, ὁπότε μὴ ποτίζουσιν, ὑπὸ νήφοντος οὐδέποτε δέξονται σπορὰν ἔννομον, ὅταν δὲ ὑποβεβρεγμένος κραιπάλῃ, κυοφορήσουσι καὶ ἐπιμέμπτοις μὲν ὠδῖσιν, ἀκράτοις δὲ ταῖς γοναῖς χρήσονται.

52. Διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν ἀσεβῆ καὶ ἄναγνον αὐτοῦ φορὰν συλλόγου θείου παντὸς ἀπεσχοίνισε. Λέγει γάρ· „Ἀμμανῖται καὶ Μωαβῖται οὐκ εἰσελεύσονται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου“ (Deut. 23, 3)· οὗτοι δέ εἰσιν ἔγγονοι τῶν Λὼτ θυγατέρων, ὑπολαβόντες, ἐξ αἰσθήσεως καὶ νοῦ, ἄῤῥενός τε καὶ θήλεος, ὥσπερ ὑπὸ πατρὸς καὶ μητρός, πάντα γεννᾶσθαι, τοῦτο πρὸς ἀλήθειαν γενέσεως αἴτιον

ὑπειληφότες. Ἡμεῖς μέντοι, καὶ ἐὰν δεξώμεθα πε τὴν τροπὴν ταύτην, καὶ ὥςπερ ἐκ κλύδωνος ἀνανηξά νοι λαβώμεθα μετανοίας, ἐχυροῦ καὶ σωτηρίου πράγ τος, καὶ μὴ πρότερον μεθώμεθα, ἢ κατὰ τὸ παντελὲς κυμαῖνον πέλαγος, τὴν φορὰν τῆς τροπῆς, διεκδῦ Καθ' ἃ καὶ Ῥαχὴλ πρότερον αἰτησαμένη τὸν νοῦν ὡς τιον τοῦ ποιεῖν ἔκγονα καὶ ἀκούσασα „Μὴ ἀντὶ θε ἐγώ εἰμι;" (Gen. 30, 2) προςέσχε τε τῷ λεχθέντι μαθοῦσα παλινῳδίαν ἱερωτάτην ἐποίησε· γέγραπται γ Ῥαχὴλ παλινῳδία, θεοφιλὴς εὐχή· „Προςθέτω μοι θεὸς υἱὸν ἕτερον" (Gen. 30, 24), ἣν οὐδενὶ τῶν ἀφρό νων ἔξεστι ποιήσασθαι τὴν ἴδιον ἡδονὴν αὐτὸ μόνον τε θηρωμένων, τὰ δὲ ἄλλα πλατὺν γέλωτα καὶ χλεύην νο μιζόντων.

53. Χορηγὸς δέ ἐστι τούτου τοῦ δόγματος ὁ το δερματίνου Ἢρ συγγενὴς Αὐνάν· „Γνοὺς" γάρ, φησί „οὗτος, ὅτι οὐκ αὐτῷ ἔσται τὸ σπέρμα, ὅταν εἰςῆλθε πρὸ τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ, ἐξέχει τοῦτο ἐπὶ τὴν γῆν" (Gen. 38, 9.) Φιλαυτίας καὶ φιληδονίας ὑπερβέβηκε τοὺς ὅρους. Οὐκ ἂν εἴποιμ' ἂν αὐτῷ· Εἰ τὸ ἴδιον πο ρίζεις λυσιτελές, πάνθ' ὅσα ἄριστα καταλύσεις, ἐὰν μη δὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελῆσαι; τιμὴν γονέων, ἐπιμέλειαν γυ ναικός, παίδων ἀγωγάς, χρήσεις ἀμέμπτους οἰκετῶν, ἐπι τροπὴν οἰκίας, πόλεως προστασίαν, βεβαίωσιν νόμων φυλακὴν ἐθῶν, τὴν πρὸς πρεσβυτέρους αἰδῶ, τὴν πρὸ τοὺς τετελευτηκότας εὐφημίαν, τὴν πρὸς τοὺς ζῶντας κοι νωνίαν, τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἐν λόγοις καὶ ἔργοις εὐσέ βειαν; Ἀνατρέπεις γὰρ καὶ ἐκχεῖς πάντα ταῦτα, σπείρω σεαυτῷ καὶ τιθηνούμενος τὴν [*] γάστριν καὶ ἀκόλαστο καὶ ἀρχὴν κακῶν ἁπάντων ἡδονήν.

54. Ἀφ᾽ ἧς ἐξαναστὰς ὁ ἱερεὺς καὶ θεραπευτὴς τοῦ μόνου καλοῦ Φινεές (Num. 25, 11), ὁ τῶν σωματικῶν στομίων καὶ ῥημάτων δίοπος, ὡς μηδὲν αὐτῶν διαμαρτάνον ἐξυβρίζειν — ἑρμηνεύεται γὰρ στόματος μός — λαβὼν τὸν σειρομάστην, τουτέστι ματεύσας καὶ ἀναζητήσας τὴν τῶν ὄντων φύσιν καὶ μηδὲν σεμνότερον ἀρετῆς ἀνευρών, κατεκέντει καὶ ἀνῄρει τῷ λόγῳ τὴν ἀνάρεστον καὶ φιλήδονον γένεσιν, καὶ τοὺς τόπους, ἐξ ὧν βλάστησαν αἱ παράσημοι καὶ παράκοποι χλιδαί τε καὶ θρύψεις. Ὁ γὰρ νόμος φησίν, ὅτι „διὰ τῆς μήτρας ἐξεκέντησε τὴν γυναῖκα.“ Οὕτως οὖν καταπαύσας μὲν ἣν ἐν αὐτῷ στάσιν καὶ τὴν ἰδίαν ἀποστραφεὶς ἡδονήν, ζηλώσας τὸν θεοῦ τοῦ πρώτου καὶ μόνου ζῆλον, ἄθλων ῖς μεγίστοις δυσὶ τετίμηται καὶ κατέστεπται, εἰρήνῃ ὶ ἱερωσύνῃ· τῇ μέν, ὅτι ἀδελφόν ἐστιν εἰρήνῃ καὶ ὄνοι καὶ ἔργον. Τὴν γὰρ ἱερωμένην διάνοιαν λειτουργὸν ὶ θεραπευτρίδα οὖσαν αὐτοῦ πάνθ᾽ οἷς ὁ δεσπότης ρει πράττειν ἀνάγκη· χαίρει δὲ εὐνομίας καὶ εὐσταίας βεβαιώσει, πολέμων δὲ καὶ [στάσεων] ἀνατροπῇ, χὶ τῶν μόνων, οὓς αἱ πόλεις ποιοῦνται πρὸς ἀλλήλας, λὰ καὶ τῶν κατὰ ψυχήν — μείζονες δέ εἰσιν οὗτοι καὶ λεπώτεροι, ἅτε καὶ τὸ θειότερον τῶν ἐν ἡμῖν λογιῶν αἰκιζόμενοι, τῶν μὲν ὅπλων ἄχρι τῆς σωμάτων ὶ χρημάτων ζημίας προσερχομένων, ψυχὴν δὲ ὑγιαίνουν μηδέποτε βλάψαι δυναμένων. Διόπερ ὀρθῶς ἂν αἱ λεις ἐποίησαν, πρὶν ὅπλα καὶ μηχανήματα ἀντεπιφέν ἀλλήλαις ἐπ᾽ ἀνδραποδισμῷ καὶ ἀναστάσει παντε, τῶν πολιτῶν ἕκαστον ἀναπείσασαι, τὴν ἐν ἑαυτῷ μελην καὶ πολλὴν καὶ συνεχῆ στάσιν κατα[ῤ]γήσ[ασθαι]· τη μὲν γὰρ πολέμων, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀπάν-

των ἀρχέτυπόν ἐστιν, ἧς ἀναιρεθείσης οὐδὲ οἱ κατὰ
μησιν ἔτι συνιστάμενοι γενήσονται. Βαθείας δὲ εἰρή
χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν σχήσει τὸ ἀνθρώπων γένος ὑ
νόμου φύσεως διδασκόμενον, ἀρετῆς, θεὸν τιμῶν λ
τουργίας αὐτοῦ περιέχεσθαι· πηγὴ γὰρ εὐδαιμονίας
βίου μακραίωνος ἥδε.

ΠΕΡΙ
Γ Ι Γ Α Ν Τ Ω Ν.

DE
G I G A N T I B U S.

(Cf. Gen. 6, 1-4.)

[I, 262.]

Paucitas iusti Noachi filiorumque eius ex adverso monstrat iniustorum multitudinem; neque ex iniusto gignitur proles mascula, iusta, sed foeminea, iniusta.

1. [*] „Καὶ δὴ ἐγένετο, ἡνίκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς.“ (Gen. 6, 1.) Ἄξιον οἶμαι διαπορῆσαι, διά τί μετὰ τὴν Νῶε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ γένεσιν εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδίδωσιν ἡμῶν τὸ γένος. Ἀλλ' ἴσως οὐ χαλεπὸν ἀποδοῦναι τὴν αἰτίαν· ἀεὶ γὰρ ἐπειδὰν τὸ σπάνιον φανῇ, πάμπολυ τὸ ἐναντίον εὑρίσκεται. Ἑνὸς οὖν εὐφυΐα τὴν περὶ μυρίους διαδείκνυσιν ἀφυΐαν, καὶ τὰ τεχνικὰ μέντοι καὶ ἐπιστημονικὰ καὶ ἀγαθὰ καὶ καλὰ

ὄντα ὀλίγα τὴν τῶν ἀτέχνων καὶ ἀνεπιστημόνων καὶ ἀδ κων καὶ συνόλως φαύλων ἄπειρον ὅσον πληθὺν ἐπεσκια σμένην ἀποφαίνει. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ἐν τῷ παντὶ ἥλι εἷς ὢν τὸ μυρίον καὶ βαθὺ σκότος κατὰ γῆν καὶ κατ θάλατταν κεχυμένον ἐπιλάμψας ἀνασκίδνησιν; Εἰκότω οὖν καὶ ἡ τοῦ δικαίου Νῶε γένεσις καὶ τῶν υἱῶν αὐτο τοὺς ἀδίκους πολλοὺς διασυνίστησι· τῷ γὰρ ἐναντίῳ τ ἐναντία πέφυκέ πως μάλιστα γνωρίζεσθαι. Ἄδικος δ οὐδεὶς ἄῤῥενα γενεὰν ἐν ψυχῇ σπείρει τὸ παράπαν, ἀλλ θηλυγονοῦσιν ἐκ φύσεως ἄνανδροι καὶ κατεαγότες κα θηλυδρίαι τὰ φρονήματα, δένδρον οὐδὲν ἀρετῆς, οὗ κα λοὺς καὶ γενναίους ἐξ ἀνάγκης ἔδει τοὺς καρποὺς γενέ σθαι, πάντα δὲ κακίας καὶ παθῶν, ὧν γυναικώδεις α βλάσται, φυτεύσαντες. Οὗ χάριν θυγατέρας οἱ ἄνθρω ποι οὗτοι γεννῆσαι λέγονται, υἱὸν δὲ οὐδεὶς αὐτῶν. Ἐπε γὰρ ὁ δίκαιος ἀῤῥενογονεῖ Νῶε, τέλειον καὶ ὀρθὸν λό γον καὶ ἄῤῥενα ὄντως μετιών, θηλυτόκος ἡ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἀδικία πάντως [*] ἀναφαίνεται· ἀμήχανον γὰρ τὰ αὐτὰ πρὸς τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ μὴ τὰ ἐναντία πάλιν γενέσθαι.

Angeli — animae per aërem volitantes.

2. „Ἰδόντες δὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὧν ἐξελέξαντο." (Gen. 6, 2.) Οὓς ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλους Μωϋσῆς εἴωθεν ὀνομάζειν· ψυχαὶ δέ εἰσι κατὰ τὸν ἀέρα πετόμεναι. Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ μῦθον εἶναι τὸ εἰρημένον· ἀνάγκη γὰρ ὅλον δι' ὅλων τὸν κόσμον ἐψυχῶσθαι, τῶν πρώτων καὶ στοιχειωδῶν μερῶν ἑκάστου τὰ οἰκεῖα καὶ πρόσφορα ζῶα

περιέχοντος, γῆς μὲν τὰ χερσαῖα, θαλάττης δὲ καὶ ποταμῶν τὰ ἔνυδρα, πυρὸς δὲ τὰ πυρίγονα — λόγος δὲ ἔχει ταῦτα κατὰ Μακεδονίαν μάλιστα γίνεσθαι —, οὐρανοῦ δὲ τοὺς ἀστέρας. Καὶ γὰρ οὗτοι ψυχαὶ ὅλαι δι' ὅλων ἀκήρατοί τε καὶ θεῖαι, παρ' ὃ καὶ κύκλῳ κινοῦνται, τὴν συγγενεστάτην νῷ κίνησιν· νοῦς γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ἀκραιφνέστατος. Ἔστιν οὖν ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἀέρα ζώων πεπληρῶσθαι· ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐστιν ἀόρατα, ὅ τί περ καὶ αὐτὸς οὐχ ὁρατὸς αἰσθήσει. Ἀλλ' οὐ παρ' ὅσον ἀδύνατος ἡ ὄψις ψυχῶν φαντασιωθῆναι τύπους, διὰ τοῦτ' οὐκ εἰσὶν ἐν ἀέρι ψυχαί· καταλαμβάνεσθαι δὲ αὐτὰς ἀναγκαῖον ὑπὸ νοῦ, ἵνα πρὸς τῶν ὁμοίων τὸ ὅμοιον θεωρῆται. Ἐπεὶ τί φήσομεν; πάνθ' ὅσα χερσαῖα καὶ ἔνυδρα οὐκ ἀέρι καὶ πνεύματι ζῇ; Τί δέ, οὐκ ἀέρος κακωθέντος τὰ λοιμικὰ συνίστασθαι παθήματα φιλεῖ, ὡς ἂν αἰτίου τῆς ψυχώσεως ἑκάστοις; Τί δέ, ὁπότε ἀπήμων καὶ ἀβλαβὴς εἴη, ὁποῖον ἐν ταῖς βορείοις μάλιστα αὔραις εἴωθε γίνεσθαι, οὐ καθαρωτέρου σπῶντα τοῦ πνεύματος, πρὸς πλείονα καὶ κραταιοτέραν διαμονὴν ἐπιδίδωσιν; Ἆρ' οὖν εἰκός, δι' οὗ τὰ ἄλλα, ἔνυδρά τε καὶ χερσαῖα, ἐψύχωται, ἔρημον εἶναι ἢ ψυχῶν ἀμοιρεῖν; Τὸ ἐναντίον μὲν οὖν, εἰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ζώων ἄγονα ἦν, μόνος ἀὴρ ὤφειλε ζωοτοκῆσαι, τὰ ψυχῆς κατ' ἐξαίρετον χάριν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ σπέρματα λαβών.

Duplex animarum illarum et angelorum genus est: alterum res terrestres sectans et hominibus mala inferens, alterum rebus divinis studens Deique benigni ministeria exsequens. (3. 4.)

3. Τῶν οὖν ψυχῶν αἱ μὲν πρὸς σώματα κατέβησαν,

αἱ δὲ [*] οὐδενὶ τῶν γῆς μορίων ἠξίωσάν ποτε συνενεχθῆναι, αἷς ἀφιερωθείσαις καὶ τῆς τοῦ πατρὸς θεραπεία περιεχομέναις ὑπηρέτισι καὶ διακόνοις ὁ δημιουργὸς εἴωθε χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν θνητῶν ἐπίστασιν· ἐκεῖναι δ ὥςπερ εἰς ποταμὸν τὸ σῶμα καταβᾶσαι τοτὲ μὲν ὑπὸ συρμοῦ δίνης βιαιοτάτης ἁρπασθεῖσαι κατεπόθησαν, τοτὲ δὲ πρὸς τὴν φορὰν ἀντισχεῖν δυνηθεῖσαι τὸ μὲν πρῶτον ἀνενήξαντο, εἶτα, ὅθεν ὡρμήθησαν, ἐκεῖσε πάλιν ἀπέπτησαν. Αὗται μὲν οὖν εἰσι ψυχαὶ τῶν ἄνωθέν πως φιλοσοφησάντων, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους μελετῶσαι τὸν μετὰ σωμάτων ἀποθνήσκειν βίον, ἵνα τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀφθάρτου παρὰ τῷ ἀγεννήτῳ καὶ ἀφθάρτῳ ζωῆς μεταλάχωσιν· αἱ δὲ καταποθεῖσαι, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὅσοι σοφίας ἠλόγησαν, ἐκδόντες ἀστάτοις καὶ τυχηροῖς πράγμασιν ἑαυτούς, ὧν οὐδὲν εἰς τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἡμῖν, ψυχὴν ἢ νοῦν, ἀναφέρεται, πάντα δὲ ἐπὶ τὸν συμφυᾶ νεκρὸν ἡμῶν, τὸ σῶμα, ἢ ἐπὶ τὰ ἀψυχότερα τούτου, δόξαν λέγω καὶ χρήματα καὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς καὶ ὅσα ἄλλα ἀπὸ τῶν μὴ τεθεαμένων τὰ πρὸς ἀλήθειαν καλὰ ἀπάτῃ ψευδοῦς δόξης ἀναπλάττεται ἢ ζωγραφεῖται.

4. Ψυχὰς οὖν καὶ δαίμονας καὶ ἀγγέλους ὀνόματα μὲν διαφέροντα, ἓν δὲ καὶ ταὐτὸν ὑποκείμενον διανοηθεὶς, ἄχθος βαρύτατον ἀποθήσῃ δεισιδαιμονίαν. Ὥςπερ δὲ ἀγαθοὺς δαίμονας καὶ κακοὺς λέγουσιν οἱ πολλοί, καὶ ψυχὰς ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀγγέλους τοὺς μὲν τῆς ἀγαθῆς προςρήσεως ἀξίους πρεσβευτάς τινας ἀνθρώπων πρὸς θεὸν καὶ θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, ἀσύλους καὶ ἱεροὺς διὰ τὴν ἀνυπαίτιον καὶ παγκάλην ταύτην ὑπηρεσίαν, τοὺς δ᾽ ἔμπαλιν ἀνιέρους καὶ ἀναξίους τῆς προςρήσεως καὶ αὐτὸς ὑπολαμβάνων οὐχ ἁμαρτήσεις. Μαρτυρεῖ δὲ

μου τῷ λόγῳ τὸ παρὰ τῷ ὑμνογράφῳ εἰρημένον ἐν ᾄσματι τούτῳ· „Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλῖψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν.“ (Ps. 77, 49.) Οὗτοί [*] εἰσιν οἱ πονηροί, οἱ τὸ ἀγγέλων ὄνομα ὑποδυόμενοι, τὰς μὲν ὀρθοῦ λόγου θυγατέρας, ἐπιστήμας καὶ ἀρετάς, οὐκ εἰδότες, τὰς δὲ θνητὰς τῶν ἀνθρώπων θνητῶν ἀπογόνους, ἡδονάς, μετερχόμενοι, γνήσιον μὲν οὐδὲν ἐπιφερομένας κάλλος, ὃ διανοίᾳ μόνῃ θεωρεῖται, νόθον δὲ εὐμορφίαν, δι' ἧς ἡ αἴσθησις ἀπατᾶται. Λαμβάνουσι δὲ οὐ πάσας ἅπαντες τὰς θυγατέρας, ἀλλ' ἔνιοι ἐνίας ἐκ μυρίων ὅσων ἐξελέξαντο ἑαυτοῖς, οἱ μὲν τὰς δι' ὄψεως, ἕτεροι δὲ τὰς δι' ἀκοῆς, τὰς δ' αὖ διὰ γεύσεως καὶ γαστρὸς ἄλλοι, τινὲς δὲ τὰς μετὰ γαστέρα, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πορρωτάτω διῳκισμένων ἀνελάβοντο, τὰς ποικίλας ἐν ἑαυτοῖς τείναντες ἐπιθυμίας· ποικίλαι γὰρ ἐξ ἀνάγκης αἱ ποικίλων ἡδονῶν αἱρέσεις, ἄλλων ᾠκειωμένων ἄλλαις.

„Spiritus Dei“ duplex: alter aër, elementum illud tertium; alter immortalis sapientia, quo Moses perfusus. (5. 6.)

5. Ἐν δὴ τοῖς τοιούτοις ἀμήχανον τὸ τοῦ θεοῦ καταμεῖναι καὶ διαιωνίσαι πνεῦμα, ὡς δηλοῖ καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης. „Εἶπε“ γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεός· Οὐ καταμενεῖ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις εἰς τὸν αἰῶνα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας.“ (Gen. 6, 3.) Μένει μὲν γὰρ ἔστιν ὅτε, καταμένει δὲ οὐδ' εἰς ἅπαν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡμῖν. Τίς γὰρ οὕτως ἄλογος ἢ ἄψυχός ἐστιν, ὡς μηδέποτε ἔννοιαν τοῦ ἀρίστου μήθ' ἑκὼν μήτ' ἄκων λαβεῖν; Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἐξαγίστοις ἐπιποτᾶται πολλάκις αἰφνίδιος ἡ τοῦ καλοῦ φαντασία, συλλαβεῖν δὲ αὐ-

τὴν καὶ φυλάξαι παρ' ἑαυτοῖς ἀδυνατοῦσιν· οἴχεται γὰρ εὐθέως μεταναστᾶσα, τοὺς προσεληλυθότας οἰκήτορας νόμον καὶ δίκην ἐκδεδιῃτημένους ἀποστραφεῖσα, πρὸς οὓς οὐδ' ἂν ποτε ἧκεν, εἰ μὴ τοῦ διελέγξαι χάριν τοὺς ἀντὶ καλῶν αἰσχρὰ αἱρουμένους. Λέγεται δὲ θεοῦ πνεῦμα καθ' ἕνα μὲν τρόπον ὁ ῥέων ἀὴρ ἐπὶ γῆς, τρίτον στοιχεῖον ἐποχούμενον ὕδατι, παρ' ὅ φησιν ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ· „Πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος“ (Gen. 1, 2), ἐπειδήπερ ἐξαιρόμενος ὁ ἀὴρ κοῦφος ὢν ἄνω φέρεται, ὕδατι βάσει χρώμενος· καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ἀκήρατος ἐπιστήμη, ἧς πᾶς ὁ σοφὸς εἰκότως μετέχει. Δηλοῖ δὲ ἐπὶ τοῦ τῶν ἁγίων ἔργων δημιουργοῦ καὶ τεχνίτου φάσκων, ὅτι „ἀνεκάλεσεν ὁ θεὸς τὸν Βεσελεὴλ καὶ ἐνέπλησεν αὐτὸν πνεύματος θείου, σοφίας, συνέσεως, ἐπιστήμης, ἐπὶ παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι“ (Exod. 31, 1 - 3)· ὥστε τὸ τί ἐστι πνεῦμα θεῖον ὁρικῶς διὰ τῶν λεχθέντων ὑπογράφεσθαι.

6. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ Μωϋσέως πνεῦμα, ὃ ἐπεφοίτησε τοῖς ἑβδομήκοντα πρεσβυτέροις, τοῦ διενεγκεῖν ἑτέρων καὶ βελτιωθῆναι χάριν· [*] οἷς οὐδὲ πρεσβυτέροις ἔνεστι γενέσθαι πρὸς ἀλήθειαν, μὴ μεταλαβοῦσι τοῦ πανσόφου πνεύματος ἐκείνου. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί, καὶ ἐπιθήσω ἐπὶ τοὺς ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους.“ (Num. 11, 17.) Ἀλλὰ μὴ νομίσῃς οὕτω τὴν ἀφαίρεσιν κατὰ ἀποκοπὴν καὶ διάζευξιν γίνεσθαι, ἀλλὰ οἷα γένοιτ' ἂν ἀπὸ πυρός, ὃ καὶ ἂν μυρίας δᾷδας ἐξάψῃ, μένει μήθ' ὁτιοῦν ἐλαττωθὲν ἐν ὁμοίῳ. Τοιαύτη τίς ἐστι καὶ τῆς ἐπιστήμης ἡ φύσις· τοὺς γὰρ φοιτητὰς καὶ γνωρίμους ἀποφήνασα ἐμπείρους πάντας, κατ' οὐδὲν μέρος ἐλαττοῦται, πολλάκις δὲ καὶ

πρὸς τὸ ἄμεινον ἐπιδίδωσιν, ὥσπερ φασὶ τὰς ἀπαντλουμένας πηγάς, καὶ γὰρ ἐκείνας λόγος ἔχει τότε μᾶλλον γλυκαίνεσθαι. Αἱ γὰρ συνεχεῖς πρὸς ἑτέρους ὁμιλίαι μελέτην καὶ ἄσκησιν ἐμποιοῦσαι ὁλόκληρον τελειότητα ἐργάζονται. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἴδιον αὐτοῦ Μωϋσέως πνεῦμα ἢ τινος ἄλλου γεννητοῦ τοσούτῳ πλήθει γνωρίμῳ ἔμελλε διανέμεσθαι, καὶ ἂν κατακερματισθὲν εἰς μοίρας τοσαύτας ἐμειοῦτο· νῦν δὲ τὸ ἐπ᾽ αὐτῷ πνεῦμά ἐστι τὸ σοφόν, τὸ θεῖον, τὸ ἄτμητον, τὸ ἀδιαίρετον, τὸ ἀστεῖον, τὸ πάντῃ δι᾽ ὅλων ἐκπεπληρωμένον, ὅπερ ὠφελοῦν οὐ βλάπτεται μεταδοθὲν ἑτέρῳ, οὐδ᾽ αὖ προστεθὲν ἐλαττοῦται τὴν σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην καὶ σοφίαν.

Spiritus Dei immortalis ut in anima maneat, fieri potest, ut permaneat, non; causa est „caro", cuius malam partem fugiunt qui vere homines sunt, quam vero e vestigio sectantur sapientes falsi. (7-9.)

7. Διὸ δὴ πνεῦμα θεῖον μένειν μὲν δυνατὸν ἐν ψυχῇ, διαμένειν δὲ ἀδύνατον ὡς εἴπομεν. Καὶ τί θαυμάζομεν; οὐδὲ γὰρ ἄλλου τὸ παράπαν οὐδενὸς ἐχυρὰ καὶ βέβαιος ἐγγίνεται κτῆσις, ἀντιῤῥεπόντων καὶ πρὸς ἑκάτερα ταλαντευόντων τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ ἄλλοτε ἀλλοίας ἐνδεχομένων μεταβολάς. Αἴτιον δὲ τῆς ἀνεπιστημοσύνης μέγιστον ἡ σὰρξ καὶ ἡ πρὸς σάρκα οἰκείωσις· καὶ αὐτὸς δὲ ὁμολογεῖ φάσκων, διὰ „τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας" μὴ δύνασθαι τὸ θεῖον πνεῦμα καταμεῖναι. Καίτοι καὶ γάμος, καὶ παιδοτροφία, καὶ πορισμὸς τῶν ἀναγκαίων, ἀδοξία τε μετὰ ἀχρηματίας, καὶ πραγματεῖαι, ὧν αἱ μὲν ἴδιαι, αἱ δὲ κοιναί, καὶ μυρία ἄλλα, πρὶν σοφίαν ἀνθῆσαι, κατεμάραναν. Ἀλλ᾽ οὐδὲν οὕτως ἐμ-

πόδιον πρὸς αὔξησιν αὐτῆς, ὡς ἡ σαρκῶν φύσις· αὕτη γὰρ καθάπερ τις θεμέλιος ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας πρῶτος καὶ μέγιστος ὑποβέβληται, ᾧ τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐποικοδομεῖται. Ψυχαὶ μὲν γὰρ ἄσαρκοι καὶ ἀσώματοι ἐν τῷ τοῦ παντὸς θεάτρῳ διημερεύουσαι, θεαμάτων καὶ ἀκουσμάτων θείων, [*] ὧν ἄπληστος εἰς ταύτας εἰςελήλυθεν ἔρως, μηδενὸς κωλυσιεργοῦντος ἀπολαύουσιν· ὅσαι δὲ τὸν σαρκῶν φόρτον ἀχθοφοροῦσι, βαρυνόμεναι καὶ πιεζόμεναι, ἄνω μὲν βλέπειν εἰς τὰς οὐρανίους περιόδους ἀδυνατοῦσι, κάτω δὲ ἑλκυσθεῖσαι τὸν αὐχένα βιαίως δίκην τετραπόδων γῇ προςεῤῥίζωνται.

8. Παρ' ὃ καὶ τὰς ἐκνόμους καὶ ἐκθέσμους ὁμιλίας τε καὶ μίξεις ἐγνωκὼς ὁ νομοθέτης ἀναιρεῖν, προοιμιάζεται τὸν τρόπον τοῦτον· „Ἄνθρωπος ἄνθρωπος πρὸς πάντα οἰκεῖον σαρκὸς αὐτοῦ οὐ προςελεύσεται ἀποκαλύψαι ἀσχημοσύνην· ἐγὼ κύριος.“ (Lev. 18, 6.) Πῶς ἄν τις προτρέψαιτο μᾶλλον σαρκὸς καὶ τῶν σαρκὸς οἰκείων καταφρονεῖν, ἢ τοῦτον τὸν τρόπον; Καίτοι οὐκ ἀποτρέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ παγίως ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπος οὐ προςελεύσεταί ποτε ἑκὼν ταῖς φίλαις καὶ συγγενέσι σώματος ἡδοναῖς, ἀλλοτρίωσιν δὲ τὴν πρὸς αὐτὰς ἀεὶ μελετήσει· τὸ μὲν οὖν μὴ ἅπαξ, ἀλλὰ δὶς φάναι, „ἄνθρωπος ἄνθρωπος,“ σημεῖόν ἐστι τοῦ μὴ τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἀλλὰ τὸν ἀρετῇ κεχρημένον δηλοῦσθαι. Ὄντως γὰρ ὁ ἀληθινὸς οὗτός ἐστιν, ὃν καὶ τῶν παλαιῶν λύχνον τις μεσημβρίας ἁψάμενος πρὸς τοὺς πυνθανομένους ἄνθρωπον ἔφη ζητεῖν. Τὸ δὲ μὴ πρὸς πάντα οἰκεῖον προςέρχεσθαι τῆς σαρκός, ἔχει λόγον ἀναγκαῖον. Ἔνια γὰρ προςετέον, οἷον αὐτὰ τὰ ἐπιτήδεια, οἷς χρώμενοι ζῆν ἀνόσως καὶ ὑγιεινῶς δυ-

νησόμεθα· τὰ δὲ περιττὰ σκορακιστέον, ὑφ' ὧν ἐξαπτόμεναι αἱ ἐπιθυμίαι τὰ σπουδαῖα πάντα ῥύμῃ μιᾷ καταφλέγουσι. Μὴ πρὸς πάντα οὖν τὰ τῇ σαρκὶ φίλα αἱ ὀρέξεις ἀνερεθιζέσθωσαν· ἡδοναὶ γὰρ αἱ ἀτίθασσοι πολλάκις, ὅταν κυνῶν τρόπον προσσαίνωσιν, ἐξ ὑποστροφῆς ἀνίατα ἔδακον, ὥστε τὴν ἀρετῆς φίλην ὀλιγοδείαν πρὸ τῶν σώματος οἰκείων ἀσπαζόμενοι τὸν πολὺν καὶ ἀνήνυτον ὄχλον ἀσπόνδων ἐχθρῶν καταλύομεν. Ἐὰν δέ πού τις καιρὸς βιάζηται πλείω τῶν μετρίων καὶ ἱκανῶν λαμβάνειν, αὐτοὶ μὴ προσερχόμεθα, λέγει γάρ· „Οὐ προσελεύσεται αὐτὸς ἀποκαλύψαι ἀσχημοσύνην."

9. *Τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ἄξιον ἀναπτύξαι.* Πολλάκις οὐ γενόμενοί τινες πορισταὶ τῶν χρημάτων ἄφθονον ἔσχον περιουσίαν· ἕτεροι δὲ δόξαν οὐκ ἐπιτηδεύσαντες ἐπαίνων δημοσίᾳ καὶ τιμῶν ἠξιώθησαν· τοῖς δὲ οὐδὲ μικρὰν ἰσχὺν ἐλπίσασι μεγίστη προσεγένετο εὐτονία. Μαθέτωσαν δὴ πάντες οὗτοι μηδενὶ προσέρχεσθαι γνώμῃ τῶν εἰρημένων, τοῦτο δέ ἐστι, μὴ θαυμάζειν αὐτὰ καὶ ἀποδέχεσθαι πλέον τοῦ μετρίου, κρίνοντας ἕκαστον αὐτῶν οὐκ [*] ἀγαθὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ μέγιστον κακόν, τὰ χρήματα, τὴν δόξαν, τὴν σωμάτων δύναμιν. Φιλαργύροις μὲν γὰρ ἡ πρὸς ἀργύριον, φιλοδόξοις δὲ ἡ πρὸς δόξαν, φιλάθλοις δὲ καὶ φιλογυμνασταῖς ἡ πρὸς ἰσχὺν πρόσοδος οἰκεία· τὸ γὰρ ἄμεινον, τὴν ψυχήν, τοῖς χείροσιν ἐκδεδώκασιν, ἀψύχοις. Ὅσοι δὲ ἑαυτῶν ἐντός εἰσι, τὰς λαμπρὰς καὶ περιμαχήτους εὐπραγίας ὑπηκόους ἀποφαίνουσιν ὡς ἡγεμόνι τῷ νῷ, προσιούσας μὲν δεχόμενοι πρὸς ἐπανόρθωσιν, μακρὰν δὲ ἀφεστηκυίας οὐ προσερχόμενοι, ὡς καὶ δίχα αὐτῶν δυνηθέντες ἂν εὐδαιμονῆσαι. Ὁ δὲ μετιὼν καὶ κατ' ἴχνος βαίνειν ἐθέλων, εὐ-

σχρᾶς ἀναπίμπλησι δόξης φιλοσοφίαν, οὗ χάριν λέγεται „ἀποκαλύψαι τὴν ἀσχημοσύνην“. Πῶς γὰρ οὐκ ἐναργῆ καὶ πρόδηλα τὰ ὀνείδη τῶν λεγόντων μὲν εἶναι σοφῶν, πωλούντων δὲ σοφίαν καὶ ἐπευωνιζόντων, ὥςπερ φασὶ τοὺς ἐν ἀγορᾷ τὰ ὤνια προκηρύττοντας, τοτὲ μὲν μικροῦ λήμματος, τοτὲ δὲ ἡδέος καὶ εὐπαραγώγου λόγου, τοτὲ δὲ ἀβεβαίου ἐλπίδος ἀπὸ μηδενὸς ἠρτημένης ἐχυροῦ, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὑποσχέσεων, αἳ διαφέρουσιν ὀνειράτων οὐδέν;

Carnis bonum, voluptatem, qui contulerit cum bono animae, Deo, praestantiam in hac parte inveniet Deoque utpote vero bono adhaerebit.

10. Τὸ δὲ ἐπιφερόμενον „ἐγὼ κύριος“ παγκάλως καὶ σφόδρα παιδευτικῶς εἴρηται. Ἀντίθες γάρ, φησίν, ὦ γενναῖε, τὸ σαρκὸς ἀγαθὸν τῷ τῆς ψυχῆς καὶ τῷ τοῦ παντὸς ἀγαθῷ· οὐκοῦν τὸ μὲν σαρκός ἐστιν ἄλογος ἡδονή, τὸ δὲ ψυχῆς καὶ τοῦ παντὸς ὁ νοῦς τῶν ὅλων, θεός. Ἐφάμιλλός τε καὶ ἀσύγκριτος ἡ σύγκρισις, ὡς παρὰ τὴν ἐγγὺς ὁμοιότητα ἀπατηθῆναι, εἰ μὴ καὶ ἔμψυχα ἀψύχοις ἐρεῖ τις, καὶ λογικὰ ἀλόγοις, καὶ ἡρμοσμένα ἀναρμόστοις, καὶ περιττοῖς ἄρτια, καὶ φωτὶ σκότος, καὶ ἡμέραν νυκτί, καὶ πάντα τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις τὰ αὐτὰ εἶναι πρὸς ἀλήθειαν. Καίτοι εἰ καὶ ταῦτα τῷ γένεσιν ἐνδεδέχθαι κοινωνίαν τινὰ ἔχει καὶ συγγένειαν, ἀλλά γε ὁ θεὸς οὐδὲ τῷ ἀρίστῳ τῶν φύντων ὅμοιος· ὅ τί περ τὸ μὲν γέγονέ τε καὶ πείσεται, ὁ δὲ ἐστιν ἀγέννητός τε καὶ ποιῶν ἀεί. Καλὸν δὴ μὴ λειποτακτῆσαι μὲν τῆς τοῦ θεοῦ τάξεως, ἐν ᾗ τοὺς τεταγμένους πάντας ἀριστεύειν ἀνάγκη, αὐτομολῆσαι δὲ πρὸς τὴν ἄνανδρον καὶ

κεκλασμένην ἡδονήν, ἣ βλάπτει μὲν τοὺς φίλους, ὠφελεῖ δὲ τοὺς ἐχθρούς. Καινοτάτη γάρ τις αὐτῆς ἡ φύσις· οἷς μὲν ἂν ἐθελήσῃ τῶν οἰκείων ἀγαθῶν μεταδοῦναι, τούτους εὐθὺς ἐζημίωσεν, οὓς δ᾽ ἂν ἀφελέσθαι, τὰ μέγιστα ὤνησε· βλάπτει μὲν γάρ, ὅταν διδῷ, χαρίζεται δέ, ὅταν ἀφαιρῆται. Ἐὰν οὖν, ὦ ψυχή, προςκαλῆταί σέ τι τῶν τῆς ἡδονῆς φίλτρων, μετάκλινε σεαυτήν, καὶ ἀντιπεριάγουσα τὴν ὄψιν κάτιδε τὸ γνήσιον ἀρετῆς κάλλος, καὶ ὁρῶσα ἐπίμεινον, ἄχρις ἂν ἵμερος ἐντακῇ σοι καὶ ὡς σιδηρίτης λίθος ἐπισπάσηταί σε, καὶ ἐγγὺς ἀγάγῃ καὶ ἐξαρτήσῃ τοῦ ποθουμένου.

Deum non solum diligentes, sed etiam timentes reddimur perfectiores eoque participes spiritus divini, qui pro virtute nostra apud nos aut longius aut brevius ad tempus manet. (11. 12.)

11. Τὸ δὲ „ἐγὼ [*] κύριος“ ἀκουστέον οὐ μόνον ἐν ἴσῳ τῷ „ἐγὼ τὸ τέλειον καὶ ἄφθαρτον καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθόν“, οὗ περιεχόμενός τις τὸ ἀτελὲς καὶ φθαρτὸν καὶ σαρκῶν ἠρτημένον ἀποστραφήσεται· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ „ἐγὼ ὁ ἄρχων καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ δεσπότης“. Οὔτε δὲ ὑπηκόοις παρόντων ἡγεμόνων, οὔτε δούλοις δεσποτῶν, ἀδικεῖν ἀσφαλές· ἐγγὺς γὰρ ὅταν ὦσιν οἱ κολασταί, φόβῳ σωφρονίζονται οἱ ἐξ αὑτῶν μὴ πεφυκότες νουθετεῖσθαι. Πάντα γὰρ πεπληρωκὼς ὁ θεὸς ἐγγύς ἐστιν, ὥςτε ἐφορῶντος καὶ πλησίον ὄντος μάλιστα μὲν αἰδεσθέντες, εἰ δὲ μὴ τοῦτο, εὐλαβηθέντες γοῦν τὸ ἀνίκητον κράτος τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ τὸ φοβερὸν καὶ ἀπαραίτητον ἐν ταῖς τιμωρίαις, ὁπότε τῇ κολαστηρίῳ χρῆσθαι δυνάμει διανοηθείη, ἠρεμήσομεν ἀδικοῦντες, ἵνα

καὶ τὸ σοφίας πνεῦμα θεῖον μὴ ῥᾳδίως μεταναστὰν οἰχήσηται, πάμπολυν δὲ χρόνον καταμείνῃ παρ' ἡμῖν, ἐπεὶ καὶ παρὰ Μωϋσεῖ τῷ σοφῷ. Χρῆται γὰρ οὗτος ταῖς εἰρηνικωτάταις σχέσεσιν, ἢ ἑστὼς ἢ καθεζόμενος ἥκιστα τροπαῖς τε καὶ μεταβολαῖς χρῆσθαι πεφυκώς. Λέγει γάρ· „Ὁ Μωϋσῆς καὶ ἡ κιβωτὸς οὐκ ἐκινήθησαν“ (Num. 14, 44), ἤτοι παρ' ὅσον ὁ σοφὸς ἀχώριστος ἀρετῆς, ἢ παρ' ὅσον οὔτε ἀρετὴ κινητὸν οὔτε σπουδαῖος μεταβλητόν, ἀλλ' ἑκάτερον ὀρθοῦ λόγου βεβαιότητι ἱδρυμένον. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις· „Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ' ἐμοῦ“ (Deut. 5, 31)· λόγιον γάρ ἐστι τοῦτο χρησθὲν τῷ προφήτῃ, στάσις τε καὶ ἠρεμία ἀκλινὴς ἡ παρὰ τὸν ἀκλινῶς ἑστῶτα ἀεὶ θεόν. Ἀνάγκη γὰρ ὑγιεῖ κανόνι τὰ παρατιθέμενα εὐθύνεσθαι. Διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ ὁ περισσὸς τῦφος, ἐπίκλησιν Ἰοθόρ, καταπλαγεὶς τὴν ἀρρεπῆ καὶ ἰσοτάτην καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν προαίρεσιν τοῦ σοφοῦ, σχετλιάζειν καὶ ἀναπυνθάνεσθαι τὸν τρόπον τοῦτον· „Διὰ τί σὺ κάθησαι μόνος;“ (Exod. 18, 14.) Ἰδὼν γάρ τις τὸν ἐν εἰρήνῃ συνεχῆ πόλεμον ἀνθρώπων, οὐ κατὰ τὰ ἔθνη καὶ χώρας καὶ πόλεις αὐτὸ μόνον συνιστάμενον, ἀλλὰ καὶ κατ' οἰκίας, μᾶλλον δὲ καὶ καθ' ἕνα ἄνδρα ἕκαστον, καὶ τὸν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἄλεκτον καὶ βαρὺν χειμῶνα, ὃς ὑπὸ βιαιοτάτης φορᾶς τῶν κατὰ βίον πραγμάτων ἀναῤῥιπίζεται, τεθαύμακεν εἰκότως, εἴ τις ἐν χειμῶνι εὐδίαν καὶ ἐν κλύδωνι κυμαινούσης θαλάσσης γαλήνην ἄγειν δύναται. Ὁρᾷς, ὅτι οὐδὲ ὁ ἀρχιερεύς, λόγος, ἐνδιατρίβειν ἀεὶ καὶ ἐνσχολάζειν τοῖς ἁγίοις δώμασι δυνάμενος, ἄδειαν ἔσχηκε κατὰ πάντα καιρὸν πρὸς [*] αὐτὰ φοιτᾶν, ἀλλ' ἅπαξ δι' ἐνιαυτοῦ μόλις; Τὸ μὲν γὰρ μετὰ λόγου τοῦ κατὰ προφο-

ρὰν οὐ βέβαιον, ὅτι δυάς· τὸ δὲ ἄνευ φωνῆς μόνῃ ψυχῇ τὸ ὂν θεωρεῖν ἐχυρώτατον, ὅτι κατὰ τὴν ἀδιαίρετον ἵσταται μονάδα.

12. Ὥστε οὖν ἐν μὲν τοῖς πολλοῖς, τουτέστι τοῖς πολλὰ τοῦ βίου τέλη προτεθειμένοις, οὐ καταμένει τὸ θεῖον πνεῦμα, καὶ ἂν πρὸς ὀλίγον χρόνον ἀναστραφῇ· μόνῳ δὲ ἀνθρώπων εἴδει ἑνὶ παραγίνεται, ὃ πάντα ἀπαμφιασάμενον τὰ ἐν γενέσει καὶ τὸ ἐσώτατον καταπέτασμα καὶ προκάλυμμα τῆς δόξης ἀνειμένῃ καὶ γυμνῇ τῇ διανοίᾳ πρὸς θεὸν ἀφίξεται. Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἔξω τῆς παρεμβολῆς καὶ τοῦ σωματικοῦ παντὸς στρατοπέδου πήξας τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν (Exod. 33, 7), τουτέστι τὴν γνώμην ἱδρυσάμενος ἀκλινῆ, προςκυνεῖν τὸν θεὸν ἄρχεται, καὶ εἰς τὸν γνόφον, τὸν ἀειδῆ χῶρον, εἰςελθὼν αὐτοῦ καταμένει, τελούμενος τὰς ἱερωτάτας τελετάς. Γίνεται δὲ οὐ μόνον μύστης, ἀλλὰ καὶ ἱεροφάντης ὀργίων καὶ διδάσκαλος θείων, ἃ τοῖς ὦτα κεκαθαρμένοις ὑφηγήσεται. Τούτῳ μὲν οὖν τὸ θεῖον ἀεὶ παρίσταται πνεῦμα, πάσης ὀρθῆς ἀφηγούμενον ὁδοῦ· τῶν δὲ ἄλλων, ὡς ἔφην, τάχιστα διαζεύγνυται, ὧν καὶ τὸν βίον ἐν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἐτῶν ἀριθμῷ πεπλήρωκε. Λέγει γάρ· „Ἔσονται αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἔτη ἑκατὸν εἴκοσιν.“ (Gen. 6, 3. Deut. 34, 7.) Ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς τῶν ἴσων γενόμενος ἐτῶν τοῦ θνητοῦ βίου μετανίσταται. Πῶς οὖν εἰκὸς ἰσοχρονίους εἶναι τοὺς ὑπαιτίους τῷ πανσόφῳ προφήτῃ; Εἰς μὲν οὖν τὸ παρὸν ἀρκέσει τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι τὰ ὁμώνυμα οὐ πάντως ἔσθ' ὅμοια, πολλάκις δὲ καὶ ὅλῳ γένει διέζευκται, καὶ ὅτι τὸ φαῦλον τῷ σπουδαίῳ δύναται μὲν καὶ ἀριθμοὺς καὶ χρόνους ἔχειν τοὺς ἴσους, ἐπεὶ καὶ δίδυμον εἰςάγεται, ἀπηρτημένας δὲ καὶ μακρὰν ἀλλήλων δυνκι-

σμένας δυνάμεις. — Τὸν δὲ ἀκριβῆ λόγον τῶν εἰκο[σι] καὶ ἑκατὸν ἐτῶν ὑπερθησόμεθα εἰς τὴν τοῦ προφητικο[ῦ] βίου παντὸς ἐξέτασιν, ὅταν αὐτὸν ἱκανοὶ γενώμεθα μ[η]-νύσθαι. Νυνὶ δὲ τὰ ἑξῆς λέγωμεν.

*„Gigantes" sunt **homines terrae**, voluptatibus dediti — Nebrodis regnum —, diversi ab **hominibus coeli**, artes et litteras sectantibus, et ab **hominibus Dei**, sacerdotibus et prophetis, cuius utriusque hominum generis Abrahamus fuit.* (13-15.)

13. „Οἱ δὲ γίγαντες ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις." (Gen. 6, 4.) Ἴσως τις τὰ παρὰ τοῖς ποιηταῖς μεμυθευμένα περὶ τῶν γιγάντων οἴεται τὸν νομοθέτην αἰνίττεσθαι, πλεῖστον ὅσον διεστηκότα τοῦ μυθοπλαστεῖν καὶ τοῖς ἀληθείας ἴχνεσιν αὐτῆς ἐπιβαίνειν ἀξιοῦντα· παρ' ὃ καὶ τὰς δοκίμους καὶ γλαφυρὰς τέχνας, ζωγραφίαν καὶ ἀνδριαντοποιΐαν, ἐκ τῆς καθ' αὑτὸν πολιτείας [*] ἐξήλασεν, ὅτι, τὴν τοῦ ἀληθοῦς ψευδόμεναι φύσιν, ἀπάτας καὶ σοφίσματα δι' ὀφθαλμῶν ψυχαῖς εὐπαραγώγοις τεχνιτεύουσι. Μῦθον μὲν οὖν οὐδένα περὶ γιγάντων εἰσηγεῖται τὸ παράπαν, βούλεται δὲ ἐκεῖνό σοι παραστῆσαι, ὅτι οἱ μὲν γῆς, οἱ δὲ οὐρανοῦ, οἱ δὲ θεοῦ γεγόνασιν ἄνθρωποι· γῆς μέν, οἱ θηρευταὶ τῶν σώματος ἡδονῶν, ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν ἐπιτηδεύοντες αὐτῶν, καὶ πορισταὶ τῶν συντεινόντων εἰς ἑκάστην· οὐρανοῦ δέ, ὅσοι τεχνῖται καὶ ἐπιστήμονες καὶ φιλομαθεῖς, τὸ γὰρ οὐράνιον τῶν ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς, νοῦς δὲ καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν ἕκαστον, τὰ ἐγκύκλια καὶ τὰς ἄλλας ἅπαξ ἁπάσας ἐπιτηδεύει τέχνας, παραθήγων καὶ ἀκονῶν ἔτι τε γυμνάζων καὶ συγκροτῶν ἐν τοῖς νοητοῖς αὐτόν·

θεοῦ δὲ ἄνθρωποι ἱερεῖς καὶ προφῆται, οἵτινες οὐκ ἠξίωσαν πολιτείας τῆς παρὰ τῷ κόσμῳ τυχεῖν καὶ κοσμοπολῖται γενέσθαι, τὸ δὲ αἰσθητὸν πᾶν ὑπερκύψαντες εἰς τὸν νοητὸν κόσμον μετανέστησαν καὶ ἐκεῖθι ᾤκησαν, ἐγγραφέντες ἀφθάρτων ἀσωμάτων ἰδεῶν πολιτείᾳ.

14. Ὁ γοῦν Ἀβραάμ, μέχρι μὲν διατρίβων ἦν ἐν τῇ Χαλδαίων γῇ τε καὶ δόξῃ, πρὶν ἂν μετονομασθῆναι καλούμενος Ἄβραμ, ἄνθρωπος οὐρανοῦ, τήν τε μετάρσιον καὶ τὴν αἰθέριον φύσιν διερευνῶν, καὶ τά τε συμβαίνοντα καὶ τὰς αἰτίας καὶ εἴ τι ἄλλο ὁμοιότροπον φιλοσοφῶν· οὗ χάριν καὶ προσρήσεως οἷς ἐπιτετήδευκε ἔτυχεν οἰκείας. Ἄβραμ γὰρ ἑρμηνευθεὶς π α τ ή ρ ἐστι μ ε τ έ ω ρ ο ς, ὄνομα τοῦ τὰ μετέωρα καὶ ἐπουράνια περισκοπουμένου πάντα πάντη νοῦ πατρός· πατὴρ δὲ τοῦ συγκρίματος ὁ νοῦς ἐστιν, ὁ ἄχρις αἰθέρος καὶ ἔτι παραιτέρω μηκυνόμενος. Ὅταν δὲ βελτιωθεὶς μέλλῃ μετονομάζεσθαι, γίνεται ἄνθρωπος θεοῦ, κατὰ τὸ χρησθὲν αὐτῷ λόγιον· „Ἐγώ εἰμι ὁ θεός σου· εὐαρέστει ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ γίνου ἄμεμπτος.“ (Gen. 17, 1.) Εἰ δὲ ὁ τοῦ κόσμου θεὸς καὶ μόνος ὢν θεὸς καὶ αὐτοῦ κατὰ χάριν ἐξαίρετον ἰδίᾳ θεός, ἐξ ἀνάγκης δήπου καὶ αὐτὸς θεοῦ. Καλεῖται γὰρ π α τ ὴ ρ ἐ κ λ ε κ τ ὸ ς ἠ χ ο ῦ ς ἑρμηνευθεὶς Ἀβραάμ, ὁ τοῦ σπουδαίου λογισμός· ἐξειλεγμένος τε γὰρ καὶ κεκαθαρμένος καὶ πατὴρ φωνῆς ᾗ συνηχοῦμεν. Ὁ δὲ τοιοῦτος τῷ ἑνὶ μόνῳ προςκεκλήρωται θεῷ, οὗ γενόμενος ὀπαδὸς εὐθύνει τὴν ἀτραπὸν τοῦ παντὸς βίου, βασιλικῇ τῷ ὄντι χρώμενος ὁδῷ τῇ τοῦ μόνου βασιλέως καὶ παντοκράτορος, ἐπὶ μηδέτερα ἀποκλίνων καὶ ἐκτρεπόμενος.

15. Οἱ δὲ γῆς παῖδες τὸν νοῦν ἐκβιβάσαντες τοῦ

λογίζεσθαι καὶ [*] μεταλλεύσαντες εἰς τὴν ἄψυχον καὶ ἀκίνητον σαρκῶν φύσιν — „ἐγένοντο γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν“ (Gen. 2, 24), ἥ φησιν ὁ νομοθέτης — τὸ ἄριστον ἐκιβδήλευσαν νόμισμα καὶ τὴν μὲν ἀμείνω καὶ οἰκείαν τάξιν ἔλιπον, πρὸς δὲ τὴν χείρω καὶ ἐναντίαν ηὐτομόλησαν, ἄρξαντος τοῦ ἔργου Νεβρώδ. Λέγει γὰρ ὁ νομοθέτης· „Ὅτι οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας ἐπὶ τῆς γῆς“ (Gen. 10, 9 s.) — ἑρμηνεύεται δὲ Νεβρὼδ αὐτομόλησις. Οὐ γὰρ ἐξήρκεσε τῇ πανωλεθρίᾳ ψυχῇ μετὰ μηδετέρων στῆναι, ἀλλὰ προσχωρήσασα τοῖς ἐχθροῖς ὅπλα κατὰ τῶν φίλων ἤρατο καὶ φανερῶς ἀνθεστῶσα αὐτοῖς ἐπολέμει· παρ᾽ ὃ καὶ τὴν ἀρχὴν τῷ Νεβρὼδ τῆς βασιλείας ὑπογράφει Βαβυλῶνα — μετάθεσις δὲ καλεῖται Βαβυλών, συγγενὴς αὐτομολίᾳ, καὶ ὄνομα ὀνόματι, καὶ ἔργον ἔργῳ· παντὸς γὰρ αὐτομολοῦντος προοίμια γνώμης μεταβολὴ καὶ μετάθεσις. Ἀκόλουθον ἂν εἴη λέγειν, ὅτι κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσέα ὁ μὲν φαῦλος, ὥσπερ ἄοικος καὶ ἄπολις καὶ ἀνίδρυτος καὶ φυγάς, οὕτω καὶ αὐτόμολος, ὁ δὲ σπουδαῖος βεβαιότατος σύμμαχος. Τοσαῦτα εἴς γε τὸ παρὸν ἀρκούντως περὶ τῶν γιγάντων εἰρηκότες ἐπὶ τὰ ἀκόλουθα τοῦ λόγου τρεψώμεθα. Ἔστι δὲ ταῦτα.

ΟΤΙ
ΑΤΡΕΠΤΟΝ
ΤΟ ΘΕΙΟΝ.

QUOD
DEUS SIT IMMUTABILIS.

(Cf. Gen. 6, 4—12.)

[I, 272.]

„Angeli Dei ad filias hominum ingressi genuerunt sibi“ (non Deo), i. e. tenebrarum amici cum affectibus dissolutis congressi omnia suâ, non Dei caussâ faciunt. Exempla sibi opposita: Abrahamus, Anna — Onan. (1-4.)

1. „*Καὶ μετ᾽ ἐκεῖνο*“, φησίν, „ὡς ἂν εἰσεπορεύοντο οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐγεννῶσαν αὐτοῖς.“ (Gen. 6, 4.) Οὐκοῦν ἄξιον σκέψασθαι, τίνα ἔχει λόγον τὸ „μετ᾽ ἐκεῖνο“. Ἔστι τοίνυν ἀναφορὰ δεικνύουσά τι τῶν προειρημένων ἐναργέστερον· προείρηται δὲ περὶ θείου πνεύματος, ὃ καταμεῖναι μέχρι τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐν πολυσχιδεῖ καὶ πολυ-

μόρφῳ ψυχῇ, σαρκῶν ὄχλον βαρύτατον ἄχθος ἀνημμένῃ, δυσεργότατον εἶπεν εἶναι. Μετ᾽ ἐκεῖνο δὴ [*] τὸ πνεῦμα οἱ ἄγγελοι πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων εἰςίασιν. Ἕως μὲν γὰρ ἐκλάμπουσι τῇ ψυχῇ καθαραὶ φρονήσεως αὐγαί, δι᾽ ὧν τὸν θεὸν καὶ τὰς αὐτοῦ δυνάμεις ὁρᾷ ὁ σοφός, οὐδεὶς τῶν ψευδαγγελούντων ἐπειςέρχεται τῷ λογισμῷ, ἀλλ᾽ ἔξω περιῤῥαντηρίων ἅπαντες εἴργονται. Ὅταν δὲ ἀμυδρωθὲν ἐπισκιασθῇ τὸ διανοίας φῶς, οἱ τοῦ σκότους ἑταῖροι παρευημερήσαντες, πάθεσι τοῖς κατεαγόσι καὶ τεθηλυμμένοις, ἃς θυγατέρας εἴρηκεν ἀνθρώπων, συνέρχονται καὶ γεννῶσιν ἑαυτοῖς, οὐ τῷ θεῷ· τὰ μὲν γὰρ οἰκεῖα τοῦ θεοῦ γεννήματα αἱ ὁλόκληροι ἀρεταί, τὰ δὲ συγγενῆ τῶν φαύλων αἱ ἀνάρμοστοι κακίαι. Μάθε δέ, εἰ θέλεις, ὦ διάνοια, τὸ μὴ ἑαυτῇ γεννᾶν οἷόν ἐστι, παρὰ Ἀβραὰμ τοῦ τελείου, ὃς τὸ „ἀγαπητὸν καὶ μόνον τῆς ψυχῆς ἔγγονον γνήσιον" (Gen. 22, 2), τῆς αὐτομαθοῦς σοφίας εἰκόνα ἐναργεστάτην, ἐπίκλησιν Ἰσαάκ, ἀνάγει θεῷ καὶ ἀποδίδωσι μετὰ πάσης εὐθυμίας, ἀναγκαῖον καὶ ἁρμόττον χαριστήριον, „συμποδίσας" (ib. v. 9), ὥς φησιν ὁ νόμος, τὸ καινουργηθὲν ἱερεῖον, ἤτοι παρ᾽ ὅσον ἐπ᾽ οὐδενὸς θνητοῦ βαίνειν ἅπαξ ἐπιθειάσας ἠξίου, ἢ παρ᾽ ὅσον ἀνίδρυτον καὶ ἄστατον κατεῖδε τὴν γένεσιν, ὅτε τὴν περὶ τὸ ὂν ἀνενδοίαστον ἔγνω βεβαιότητα, „ᾗ λέγεται πεπιστευκέναι" (Gen. 15, 6).

2. Τούτου γίνεται μαθητρὶς καὶ διάδοχος Ἄννα, τῆς τοῦ θεοῦ δώρημα σοφίας· ἑρμηνεύεται γὰρ χάρις αὐτῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκύμων ἐγένετο, παραδεξαμένη θείας γονάς, καὶ ταῖς τελεσφόροις ἐχρήσατο ὠδῖσι, τὸν τεταγμένον ἐν τῇ τοῦ θεοῦ τάξει τρόπον ἀποκυήσασα,

ὃν ἐφήμισε Σαμουήλ· καλεῖται δὲ ἑρμηνευθεὶς τεταγμένος θεῷ. Λαβοῦσα ἀνταποδίδωσι τῷ δόντι, μηδὲν ἴδιον ἑαυτῆς κρίνουσα ἀγαθόν, ὃ μὴ χάρις ἐστὶ θεία. Λέγει γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν βασιλειῶν (1 Sam. 1, 20) αὕτη τὸν τρόπον τοῦτον· „Δίδωμί σοι αὐτὸν δοτόν“ (ibid. v. 28), ἐν ἴσῳ τῷ „δοτὸν ὄντα“, ὥστ᾽ εἶναι „τὸν δεδομένον δίδωμι“, κατὰ τὸ ἱερώτατον Μωϋσέως γράμμα τοῦτο· „Τὰ δῶρά μου, δόματά μου, καρπώματά μου διατηρήσετε προσφέρειν ἐμοί.“ (Num. 28, 2.) Τίνι γὰρ εὐχαριστητέον ἄλλῳ, πλὴν θεῷ; διὰ τίνων δέ, ὅτι μὴ διὰ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ δοθέντων; Οὐδὲ γὰρ ἄλλων εὐπορῆσαι δυνατόν. Χρεῖος δὲ οὐδενὸς ὢν κελεύει προσφέρειν αὐτῷ τὰ ἑαυτοῦ δι᾽ ὑπερβολὴν τῆς πρὸς τὸ γένος ἡμῶν εὐεργεσίας. Μελετήσαντες γὰρ εὐχαριστικῶς ἔχειν καὶ τιμητικῶς αὐτοῦ, καθαρεύσωμεν ἀδικημάτων, ἐκνιψάμενοι τὰ καταῤῥυπαίνοντα τὸν βίον ἔν τε λόγοις καὶ εἴδεσι καὶ ἔργοις· καὶ γὰρ εὔηθες, εἰς μὲν τὰ ἱερὰ [*] μὴ ἐξεῖναι βαδίζειν, ὃς ἂν μὴ πρότερον λουσάμενος φαιδρύνηται τὸ σῶμα, εὔχεσθαι δὲ καὶ θύειν ἐπιχειρεῖν ἔτι κεκηλιδωμένῃ καὶ πεφυρμένῃ διανοίᾳ. Καίτοι τὰ μὲν ἱερὰ λίθων καὶ ξύλων ἀψύχου τῆς ὕλης πεποίηνται, καθ᾽ αὑτὸ δὲ καὶ τὸ σῶμα ἄψυχον ἀψύχων οὐ προσάψεται, μὴ περιῤῥαντηρίοις καὶ καθαρσίοις ἁγνευτικοῖς χρησάμενον, ὑπομενεῖ δέ τις τῷ θεῷ προσελθεῖν, ἀκάθαρτος ὢν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ τῷ καθαρωτάτῳ, καὶ ταῦτα μὴ μέλλων μετανοήσειν; Ὁ μὲν γὰρ πρὸς τῷ μηδὲν ἐπεξεργάσασθαι κακὸν καὶ τὰ παλαιὰ ἐκνίψασθαι δικαιώσας γεγηθὼς προσίτω· ὁ δ᾽ ἄνευ τούτων δυςκάθαρτος ὢν ἀφιστάσθω, λήσεται γὰρ οὐδέποτε τὸν τὰ ἐν μυχοῖς τῆς διανοίας ὁρῶντα καὶ τοῖς ἀδύτοις αὐτῆς ἐμπεριπατοῦντα.

8. Τῆς μέντοι θεοφιλοῦς ψυχῆς δεῖγμα ἐναργέστατόν ἐστι καὶ τὸ ᾆσμα, ἐν ᾧ περιέχεται τὸ „Στεῖρα ἔτεκεν ἑπτά, ἡ δὲ πολλὴ ἐν τέκνοις ἠσθένησε." (1 Sam. 2, 5.) Καίτοι γε ἑνός ἐστι μήτηρ τοῦ Σαμουὴλ ἡ λέγουσα. Πῶς οὖν ἑπτὰ τετοκέναι φησίν, εἰ μή τις μονάδα ἑβδομάδι τὴν αὐτὴν φυσικώτατα νομίζοι, οὐ μόνον ἐν ἀριθμοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ παντὸς ἁρμονίᾳ, καὶ ἐν τοῖς τῆς ἐναρέτου λόγοις ψυχῆς; Ὁ γὰρ τεταγμένος μόνῳ θεῷ, Σαμουήλ, ἄλλῳ δὲ τὸ παράπαν συνιὼν μηδενί, κατὰ τὸ ἓν καὶ τὴν μονάδα τὸ ὄντως ὂν κεκόσμηται. Αὕτη δὲ ἡ κατάστασίς ἐστιν ἑβδομάδος, ἀναπαυομένης ἐν θεῷ ψυχῆς καὶ περὶ μηδὲν τῶν θνητῶν ἔργων ἔτι πονουμένης, κατὰ ἀπόλειψιν ἑξάδος, ἣν ἀπένειμε τοῖς τὰ πρωτεῖα λαβεῖν μὴ δυνηθεῖσι, δευτερείων δ' ἐξ ἀνάγκης μεταποιουμένοις. Τὴν μὲν οὖν στεῖραν, οὐ τὴν ἄγονον, ἀλλὰ τὴν στεῤῥὰν καὶ ἔτι σφριγῶσαν, τοὺς διὰ καρτερίας καὶ ἀνδρείας καὶ ὑπομονῆς ἐπὶ κτήσει τοῦ ἀρίστου διαθλοῦσαν ἄθλους, ἑβδομάδα τὸν ἰσότιμον μονάδι τίκτειν εἰκός, ὧν εὔτεκνος καὶ εὔπαις ἡ φύσις. „Τὴν δὲ πολλὴν ἀσθενεῖν ἐν τέκνοις" εἶπεν, ἀψευδῶς καὶ σφόδρα ἐναργῶς. Ὅταν γὰρ μία οὖσα ψυχὴ πολλὰ ὠδίνῃ τοῦ ἑνὸς ἀποστᾶσα, μυρία κατὰ τὸ εἰκὸς γίνεται, καὶ ἔπειτα πλήθει τέκνων ἐξηρτημένων βαρυνομένη καὶ πιεζομένη, ἔστι δὲ ἠλιτόμηνα καὶ ἀμβλωθρίδια τὰ πλεῖστα αὐτῶν, ἐξασθενεῖ· τίκτει μὲν γὰρ τὰς πρὸς σχήματα καὶ χρώματα δι' ὀφθαλμῶν ἐπιθυμίας, τίκτει δὲ τὰς πρὸς φωνὰς δι' ὤτων, ἐγκύμων δέ ἐστι καὶ τῶν γαστρὸς καὶ τῶν ὑπ' αὐτήν, ὥστε πολλῶν ἐκκρεμαμένων ἐγγόνων βαρύτατον ἄχθος φέρουσα παρίεται καὶ χεῖρας ὑπ' ἀσθενείας καθεῖσα ἀπολέγεται.

Τοῦτον μὲν δὴ τὸν τρόπον ἡττῆσθαι συμβαίνει πᾶσιν, ὅσοι φθαρτοῖς ἑαυτοῖς φθαρτὰ γεννῶσιν.

4. Ἔνιοι δὲ [*] οὐχ ἧτταν μόνον, ἀλλὰ καὶ θάνατον ὑπὸ φιλαυτίας ἀνεδέξαντο. Ὁ γοῦν Αὐνάν, „αἰσθόμενος, ὅτι οὐχ αὐτῷ ἔσται τὸ σπέρμα" (Gen. 38, 9), οὐ πρότερον ἐπαύσατο τὸ λογικόν, ὅπερ ἄριστον τῶν ὄντων γένος ἐστί, διαφθείρων, ἢ καὶ αὐτὸς ἀνεδέξατο φθορὰν παντελῆ· σφόδρα ὀρθῶς καὶ προσηκόντως. Εἰ γὰρ ἅπαντα πράξωσί τινες αὑτῶν ἕνεκα, μὴ γονέων τιμῆς, μὴ παίδων εὐκοσμίας, μὴ σωτηρίας πατρίδος, μὴ νόμων φυλακῆς, μὴ ἐθῶν βεβαιότητος, μὴ ἰδίων, μὴ κοινῶν ἐπανορθώσεως, μὴ ἱερῶν ἁγιστείας, μὴ τῆς πρὸς θεὸν εὐσεβείας ἐπιστρεφόμενοι, κακοδαιμονήσουσιν. Ἑνὸς γὰρ ὧν εἶπον χάριν ἀντικαταλλάξασθαι καὶ αὐτὸ τὸ ζῆν εὐκλεές· οἱ δ᾽ ἄρα καὶ ἀθρόων τῶν οὕτω περιμαχήτων φασίν, εἰ μή τινα ἡδονὴν μέλλοι περιποιεῖν, κατολιγωρήσειν. Τοιγάρτοι πονηρὰν εἰςήγησιν ὁ ἀδέκαστος θεὸς ἐκφύλου δόγματος, ἐπίκλησιν Αὐνάν, ἐκποδὼν ποιεῖ. Ἀμέλει παραιτητέοι δὴ πάντες οἱ „γεννῶντες αὑτοῖς", τὸ δὲ ἔστιν, ὅσοι τὸ ἴδιον λυσιτελὲς μόνον θηρώμενοι τῶν ἄλλων ὑπερορῶσιν, ὥςπερ αὑτοῖς μόνοις φύντες, οὐχὶ δὲ μυρίοις ἄλλοις, πατρί, μητρί, γυναικί, τέκνοις, πατρίδι, ἀνθρώπων γένει, εἰ δὲ δεῖ προελθόντας τι περαιτέρω φάναι, οὐρανῷ, γῇ, τῷ παντὶ κόσμῳ, ἐπιστήμαις, ἀρεταῖς, τῷ πατρὶ καὶ ἡγεμόνι τῶν συμπάντων, ὧν ἑκάστῳ κατὰ δύναμιν ἀπονεμητέον τὸ ἁρμόττον, μὴ τὰ πάντα προςθήκην ἑαυτοῦ, ἑαυτὸν δὲ τῶν πάντων νομίζοντα.

Deum nullius unquam rei poenitere potest. (5. 6.)

5. Τούτων μὲν δὴ ἅλις, τὰ δὲ ἀκόλουθα τῷ λόγῳ

συνυφήνωμεν. „Ἰδὼν οὖν,“ φησίν, „κύριος ὁ θεός, ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας, ἐνεθυμήθη ὁ θεός, ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διενοήθη καὶ εἶπεν ὁ θεός· Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐποίησα ἀπὸ προςώπου τῆς γῆς.“ (Gen. 6, 5-7.) Ἴσως τινὲς τῶν ἐναγεστάτων ὑποτοπήσουσι τὸν νομοθέτην αἰνίττεσθαι, ὅτι ἐπὶ τῇ γενέσει τῶν ἀνθρώπων ὁ δημιουργὸς μετέγνω, κατιδὼν τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν, ἧς χάριν αἰτίας ἐβουλήθη σύμπαν διαφθεῖραι τὸ γένος. Ἀλλ᾽ ἴστωσαν, ὅτι ταῦτα δοξάζοντες ἐπελαφρίζουσι καὶ ἐπικουφίζουσι τὰ τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἁμαρτήματα, δι᾽ ὑπερβολὴν τῆς περὶ αὐτοὺς ἀθεότητος. Τί γὰρ ἂν ἀσέβημα μεῖζον γένοιτο τοῦ ὑπολαμβάνειν τὸ ἄτρεπτον τρέπεσθαι· καίτοι [*] τινῶν ἀξιούντων, μηδὲ ὄντας ἀνθρώπους ταῖς γνώμαις ἐπαμφοτερίζειν, τοὺς γὰρ ἀδόλως καὶ καθαρῶς φιλοσοφήσαντας μέγιστον ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἀγαθὸν εὕρασθαι, τὸ μὴ τοῖς πράγμασι συμμεταβάλλειν, ἀλλὰ μετὰ στεῤῥότητος ἀκλινοῦς καὶ παγίου βεβαιότητος ἅπασι τοῖς ἁρμόττουσιν ἐγχειρεῖν.

6. Ἀρέσκει δὲ καὶ τῷ νομοθέτῃ τὸν τέλειον ἠρεμίας ἐφίεσθαι· τὸ γὰρ εἰρημένον τῷ σοφῷ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ· „Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ᾽ ἐμοῦ“ (Deut. 5, 31), τὸ ἀκλινὲς καὶ ἀῤῥεπὲς τῆς γνώμης καὶ ἱδρυμένον πάντῃ σαφέστατα παρίστησι. Τῷ γὰρ ὄντι θαυμάσιον, ὥςπερ τινὰ λύραν τὴν ψυχὴν μουσικῶς ἁρμοσάμενον οὐκ ὀξέσι καὶ βαρέσι τοῖς φθόγγοις, ἀλλ᾽ ἐπιστήμῃ μὲν τῶν ἐναντίων, χρήσει δὲ τῶν ἀμεινόνων μήτε ἐπιτεῖναι προςυπερβάλλοντα, μήτε ἀνεῖναι μαλθάξαντα τὴν ἀρετῶν καὶ τῶν

φύσει καλῶν ἁρμονίαν, δι' ἴσου δ' αὐτὴν φυλάξαντα κροτεῖν καὶ ἐπιψάλλειν ἐμμελῶς. Ὄργανον γὰρ τελεώτατον ὑπὸ φύσεως δημιουργηθὲν ἀρχέτυπον τῶν χειροτμήτων τοῦτό γε· ὅπερ εἰ καλῶς ἁρμοσθείη, τὴν πασῶν ἀρίστην συμφωνίαν ἀπεργάσεται, ἥτις οὐκ ἐν κλάσει καὶ τόνοις ἐμμελοῦς φωνῆς, ἀλλ' ἐν ὁμολογίᾳ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων ἔχει τὸ τέλος. Ὅπου γε οὖν ἀνθρώπου ψυχὴ τὸν πολὺν κλύδωνα καὶ σάλον, ὃν καταῤῥαγὲν σφοδρὸν πνεῦμα τὸ κακίας αἰφνίδιον ἤγειρεν, ἐπιστήμης καὶ σοφίας αὔραις ἀποτίθεται, καὶ τὸ κυμαῖνον καὶ παρῳδηκὸς ὑφεῖσα νηνέμῳ εὐδίᾳ χρωμένη γαληνιάζει· εἶτ' ἐνδοιάζεις, ὅτι ὁ ἄφθαρτος καὶ μακάριος καὶ τῶν ἀρετῶν καὶ αὐτῆς τελειότητος καὶ εὐδαιμονίας ἀνημμένος τὸ κράτος οὐ χρῆται γνώμης μεταβολῇ, μένει δὲ ἐφ' ὧν ἐξ ἀρχῆς ἐβουλεύσατο, οὐδὲν αὐτῶν μετατιθείς; Ἀνθρώποις μὲν οὖν τὸ εὐμετάβολον, ἢ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἢ διὰ τὴν ἐκτὸς ἀβεβαιότητα, συμβαίνειν ἀνάγκη, οἷον·οὕτω· φίλους ἑλόμενοι πολλάκις καὶ βραχύν τινα αὐτοῖς συνδιατρίψαντες χρόνον, οὐδὲν ἐπεγκαλεῖν ἔχοντες, ἀποστρέφημεν, ὥστ' εἰς ἐχθρῶν ἢ ἀγνοουμένων γοῦν τάξιν ἐμβιβάσαι. Τοῦτο τὸ ἔργον κούφην εὐχέρειαν ἡμῶν αὐτῶν ἐλέγχει, τὰς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεις ἀδυνατούντων κραταιῶς διαφυλάττειν. Ὁ δὲ θεὸς οὐχ ἁψίκορος. Καὶ μὲν ἔστιν ὅτε διανοούμεθα μὲν ἐπιμένειν κριτηρίοις τοῖς αὐτοῖς, οἱ δὲ προςελθόντες οὐκ ἔμειναν ἐν ὁμοίῳ, ὥστ' ἐξ ἀνάγκης καὶ αἱ ἡμέτεραι γνῶμαι συμμετέβαλον· προϊδέσθαι γὰρ ἢ μελλόντων πραγμάτων συντυχίας ἢ γνώμας ἑτέρων ἄνθρωπον ὄντα ἀμήχανον. Τῷ δὲ θεῷ, ὡς ἐν αὐγῇ καθαρᾷ, πάντα ἀρίδηλα· καὶ γὰρ ἄχρι καὶ ψυχῆς μυχῶν [*] φθάσας, ἃ τοῖς ἄλλοις ἐστὶν ἀόρατα, τη-

λαυγῶς πέφυκε καθορᾶν, καὶ προμηθείᾳ καὶ προνοίᾳ χρώμενος, οἰκείαις ἀρεταῖς, οὐδὲν ἀπελευθεριάζειν καὶ ἔξω τῆς ἑαυτοῦ καταλήψεως βαίνειν ἐᾷ, ἐπειδήπερ οὐδ' ἡ μελλόντων ἀδηλότης αὐτῷ συμβατή, οὔτε γὰρ ἄδηλον οὔτε μέλλον ἐστὶ θεῷ οὐδέν. Δῆλον μὲν οὖν, ὅτι καὶ τῶν γεννηθέντων τὸν φυτεύσαντα, καὶ τῶν δημιουργηθέντων τὸν τεχνίτην, καὶ τὸν ἐπίτροπον τῶν ἐπιτροπευομένων ἐπιστήμονα ἀναγκαῖον εἶναι δεῖ· ὁ δὲ πατὴρ καὶ τεχνίτης καὶ ἐπίτροπος τῶν ἐν οὐρανῷ τε καὶ κόσμῳ πρὸς ἀλήθειάν ἐστι. Καὶ μὴν τά γε μέλλοντα συσκιάζεται ὑπὸ τοῦ αὖθις χρόνου, τοτὲ μὲν βραχεῖ, τοτὲ δὲ μακρῷ διαστήματι. Δημιουργὸς δὲ καὶ χρόνου θεός, καὶ γὰρ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πατήρ, πατὴρ δὲ χρόνου κόσμος, τὴν κίνησιν αὐτοῦ γένεσιν ἀποφήνας ἐκείνου· ὥστε υἱωνοῦ τάξιν ἔχειν πρὸς θεὸν τὸν χρόνον. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος οὗτος νεώτερος υἱὸς θεοῦ, ἅτε αἰσθητὸς ὤν· τὸν γὰρ πρεσβύτερον τούτου *ἰδέαν* εἶπε, νοητὸς δ' ἐκεῖνος, πρεσβείων δὲ ἀξιώσας παρ' ἑαυτῷ καταμένειν διενοήθη. Οὗτος οὖν ὁ νεώτερος υἱὸς ὁ αἰσθητὸς κινηθεὶς τὴν χρόνου φύσιν ἀναλάμψαι καὶ ἀνασχεῖν ἐποίησεν, ὥστε οὐδὲν παρὰ θεῷ μέλλον, τῷ καὶ τὰ τῶν χρόνων ὑπηγμένῳ πέρατα. Καὶ γὰρ οὐ χρόνος, ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ χρόνου καὶ παράδειγμα αἰὼν ὁ βίος ἐστὶν *αὐτοῦ*· ἐν αἰῶνι δὲ οὔτε παρελήλυθεν οὐδέν, οὔτε μέλλει, ἀλλὰ μόνον ὑφέστηκεν.

„Recogitavit Deus, quod fecisset hominem" — hominem praeditum mente, cuius ope eligere meliora, deteriora fugere possit. (7 - 10.)

7. Ἱκανῶς οὖν διειλεγμένοι περὶ τοῦ μὴ χρῆσθαι

μετανοίᾳ τὸ ὄν, ἀκολούθως ἀποδώσομεν, τί ἐστι τὸ „ἐνεθυμήθη ὁ θεός, ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διενοήθη“. Ἔννοιαν καὶ διανόησιν, τὴν μὲν ἐναποκειμένην οὖσαν νόησιν, τὴν δὲ νοήσεως διέξοδον, βεβαιοτάτας δυνάμεις ὁ ποιητὴς τῶν ὅλων κληρωσάμενος καὶ χρώμενος ἀεὶ ταύταις, τὰ ἔργα ἑαυτοῦ καταθεᾶται· τὰ μὲν δὴ μὴ λιπόντα τὴν τάξιν τῆς πειθαρχίας ἕνεκα ἐπαινεῖ, τὰ δὲ μεθιστάμενα τῇ κατὰ λειποτακτῶν ὡρισμένῃ μετέρχεται δίκῃ. Τῶν γὰρ σωμάτων τὰ μὲν ἐνεδύσατο ἕξει, τὰ δὲ φύσει, τὰ δὲ ψυχῇ, τὰ δὲ καὶ λογικῇ ψυχῇ. Λίθων μὲν οὖν καὶ ξύλων, ἃ δὴ τῆς συμφυΐας ἀπέσπασται, δεσμὸν κραταιότατον ἕξιν [*] εἰργάσατο· ἡ δέ ἐστι πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ᾽ ἑαυτῷ. Ἄρχεται μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα τείνεσθαι, ψαῦσαν δὲ ἄκρας ἐπιφανείας ἀνακάμπτει πάλιν, ἄχρις ἂν ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀφίκηται τόπον, ἀφ᾽ οὗ τὸ πρῶτον ὡρμήθη. Ἕξεως ὁ συνεχὴς οὗτος δίαυλος ἄφθαρτος, ὃν οἱ δρομεῖς ἀπομιμούμενοι ταῖς τριετηρίσιν ἐν τοῖς ἀνθρώπων ἁπάντων κοινοῖς θεάτροις ὡς μέγα δὴ καὶ λαμπρὸν καὶ περιμάχητον ἔργον ἐπιδείκνυνται.

8. Τὴν δὲ φύσιν ἀπένειμε τοῖς φυτοῖς, κερασάμενος αὐτὴν ἐκ πλείστων δυνάμεων, θρεπτικῆς τε καὶ μεταβλητικῆς καὶ αὐξητικῆς· καὶ γὰρ τρέφεται τροφῆς ὄντα χρεῖα. Τεκμήριον δέ, ὅτι τὰ μὴ ἀρδόμενα φθίνει καὶ ἀφαυαίνεται, ὥσπερ αὖ τὰ ποτιζόμενα ἐμφανῶς αὔξεται· τὰ γὰρ τέως διὰ βραχύτητα χαμαίζηλα ἐξαίφνης ἀναδραμόντα ἔρνη γίνεται περιμηκέστατα. Τί χρὴ λέγειν περὶ μεταβολῆς αὐτῶν; Ταῖς μὲν γὰρ χειμεριναῖς τροπαῖς τὰ πέταλα μαρανθέντα εἰς τὸ ἔδαφος κεῖται, οἵ τε ἐν τοῖς κλημάτισι λεγόμενοι πρὸς τῶν γεωπόνων ὀφθαλμοὶ κα-

θάπερ ἐν τοῖς ζώοις καταμύουσι, τά τε πρὸς τὰς ἐκφύσεις στόμια πάντα ἔσφιγκται, τῆς φύσεως εἴσω τότε συνειλημμένης καὶ ἡσυχαζούσης, ἵνα διαπνεύσασα, οἷά τις ἀθλητὴς προηγωνισμένος, καὶ συλλεξαμένη τὴν ἰδίαν ἰσχὺν πρὸς τοὺς ἐθάδας ἄθλους ἐξ ὑπαρχῆς ὑπαντᾷ. Γίνεται δὲ τοῦτο ταῖς ἐαριναῖς καὶ κατὰ θέρος ὥραις· ὥσπερ γὰρ ἐκ βαθέος ὕπνου περιαναστᾶσα τούς τε ὀφθαλμοὺς διοίγνυσι, τά τε μεμυκότα τῶν στομίων ἀναστείλασα εὐρύνει. Ὧν δὲ ἐστιν ἐγκύμων, πάντα ἀποτίκτει, πέταλα καὶ κληματίδας, ἕλικας, οἴναρα, καρπὸν ἐπὶ πᾶσιν· εἶθ᾽, ὅταν τελεσθῇ, παρέχεται τὰς τροφάς, οἷα μήτηρ τῷ γενομένῳ, διά τινων ἀφανῶν πόρων, οἳ τοῖς ἐν γυναιξὶ μαστοῖς ἀναλογοῦσι· καὶ οὐ πρότερον παύεται τρέφουσα, ἢ τὸν καρπὸν τελεσφορηθῆναι. Τελεσφορεῖται δὲ ὁ πεπανθεὶς ἄκρως, ἡνίκα, καὶ ἂν μηδεὶς δρέπηται, τῆς συμφυΐας αὐτὸς ἐπείγεται διαζεύγνυσθαι, ἅτε μηκέτι τροφῶν τῶν ἀπὸ τῆς τεκούσης δεόμενος, ἱκανὸς δ᾽ ὤν, εἰ χώρας ἀγαθῆς ἐπιλάχοι, σπείρειν καὶ γεννᾶν ὅμοια τοῖς φυτεύσασι.

9. Ψυχὴν δὲ φύσεως τρισὶ διαλλάττουσαν ὁ ποιῶν ἐποίει αἰσθήσει, φαντασίᾳ, ὁρμῇ. Τὰ μὲν γὰρ φυτὰ ἀόρμητα, ἀφάνταστα, αἰσθήσεως ἀμέτοχα· τῶν δὲ ζώων ἕκαστον ἀθρόων μετέχει τῶν εἰρημένων. Αἴσθησις μὲν οὖν, ὡς αὐτό που δηλοῖ τὸ ὄνομα, εἴςθεσίς τις οὖσα, τὰ φανέντα ἐπειςφέρει τῷ νῷ· τούτῳ γάρ, ἐπειδὴ μέγιστόν ἐστι ταμεῖον καὶ πανδεχές, πάνθ᾽ ὅσα δι᾽ ὁράσεως καὶ ἀκοῆς καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητικῶν ὀργάνων ἐντίθεται καὶ ἐναποθησαυρίζεται. Φαντασία δὲ ἐστι τύπωσις [*] ἐν ψυχῇ· ἃ γὰρ εἰςήγαγεν ἑκάστη τῶν αἰσθήσεων, ὥςπερ δακτύλιός τις ἢ σφραγὶς ἐναπεμάξατο τὸν οἰκεῖον χαρα-

πῆρα. Κηρῷ δὲ ἐοικὼς ὁ νοῦς, τὸ ἐκμαγεῖον δεξάμενος, ἄκρως παρ' ἑαυτῷ φυλάττει, μέχρις ἂν τὸν τύπον λεάνασα λήθη, ἡ ἀντίπαλος μνήμης, ἢ ἀμυδρὸς ἐργάσηται ἢ παντελῶς ἀφανίσῃ. Τὸ δὲ φανὲν καὶ τυπωθὲν ποτὲ μὲν οἰκείως, ποτὲ δὲ καὶ ὡς ἑτέρως διέθηκε τὴν ψυχήν. Τοῦτο δὲ αὐτῆς τὸ πάθος ὁρμὴ καλεῖται, ἣν ὁριζόμενοι πρώτην ἔφασαν εἶναι ψυχῆς κίνησιν. Τοσούτοις μὲν δὴ ζῶα προέχει φυτῶν. Ἴδωμεν δέ, τίνι τῶν ἄλλων ζώων ὑπερβέβηκεν ὁ ἄνθρωπος.

10. Ἐξαίρετον οὗτος τοίνυν γέρας ἔλαχε, διάνοιαν, ἣ τὰς ἁπάντων φύσεις σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων εἴωθε καταλαμβάνειν. Καθάπερ γὰρ ἐν μὲν τῷ σώματι τὸ ἡγεμονικὸν ὄψις ἐστίν, ἐν δὲ τῷ παντὶ ἡ τοῦ φωτὸς φύσις, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῶν ἐν ἡμῖν τὸ κρατιστεῦον, ὁ νοῦς· ψυχῆς γὰρ ὄψις οὗτος, ταῖς οἰκείαις περιλαμπόμενος αὐγαῖς, δι' ὧν ὁ πολὺς καὶ βαθὺς ζόφος, ὃν κατέχεεν ἄγνοια τῶν πραγμάτων, ἀνασκίδναται. Τοῦτο τῆς ψυχῆς τὸ εἶδος οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων, ἐξ ὧν τὰ ἄλλα ἀπετελεῖτο, διεπλάσθη, καθαρωτέρας δὲ καὶ ἀμείνονος ἔλαχε τῆς οὐσίας, ἐξ ἧς αἱ θεῖαι φύσεις ἐδημιουργοῦντο, παρ' ὃ καὶ μόνον τῶν ἐν ἡμῖν εἰκότως ἄφθαρτον ἔδοξεν εἶναι διάνοια· μόνην γὰρ αὐτὴν ὁ γεννήσας πατὴρ ἐλευθερίας ἠξίωσε καὶ τὰ τῆς ἀνάγκης ἀνεὶς δεσμὰ ἄφετον εἴασε, δωρησάμενος αὐτῇ τοῦ πρεπωδεστάτου καὶ οἰκείου κτήματος αὐτῷ τοῦ ἑκουσίου μοῖραν, ἣν ἠδύνατο δέξασθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ζῶα, ὧν ἐν ταῖς ψυχαῖς τὸ ἐξαιρούμενον εἰς ἐλευθερίαν, νοῦς, οὐκ ἔστι, καὶ καταζευχθέντα καὶ ἐγχαλινωθέντα πρὸς ὑπηρεσίαν ἀνθρώποις παραδέδοται, ὥσπερ οἰκέται δεσπόταις· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐθελουργοῦ καὶ αὐτοκελεύστου

γνώμης λαχών, καὶ προαιρετικαῖς χρώμενος τὰ πολλ ταῖς ἐνεργείαις, εἰκότως ψόγον μὲν ἔσχεν ἐφ' οἷς ἐκ προ νοίας ἀδικεῖ, ἔπαινον δὲ ἐφ' οἷς ἑκὼν κατορθοῖ. Τῶ μὲν γὰρ ἄλλων, φυτῶν τε καὶ ζώων, οὔτε αἱ εὐφορία ἐπαινεταί, οὔτε αἱ κακοπραγίαι ψεκταί· τὰς γὰρ ἐφ' ἑκάτερα κινήσεις καὶ μεταβολὰς ἀπροαιρέτους καὶ ἀκουσίου ἔλαβον. Μόνη δὲ ἡ ἀνθρώπου ψυχὴ δεξαμένη παρ θεοῦ τὴν ἑκούσιον κίνησιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιωθεῖσ αὐτῷ, χαλεπῆς καὶ ἀργαλεωτάτης δεσποίνης, τῆς ἀνάγκης ὡς οἷόν τε ἦν ἐλευθερωθεῖσα, [*] κατηγορίας ἂν δεόντως τυγχάνοι, ὅτι τὸν ἐλευθερώσαντα οὐ περιέπει. Τοιγάρτοι τὴν κατὰ ἀπελευθέρων ἀχαρίστων ἀπαραίτητον δίκην ὀρθότατα τίσει. Ὥστε „ἐνεθυμήθη" καὶ „ἐνενοήθη" ὁ θεός, οὐχὶ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἔξέτι πάλαι, παγίως καὶ βεβαίως, ὅτι „ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον" (Gen. 6, 6), τουτέστιν, ὁποῖον αὐτὸν εἰργάσατο. Εἰργάσατο γὰρ αὐτὸν ἄφετον καὶ ἐλεύθερον, ἑκουσίοις καὶ προαιρετικαῖς χρησάμενον ταῖς ἐνεργείαις, πρὸς τήνδε τὴν χρείαν, ἵνα ἐπιστάμενος ἀγαθά τε αὖ καὶ κακά, καὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν λαμβάνων ἔννοιαν, καὶ δικαίοις καὶ ἀδίκοις καὶ ὅλως τοῖς ἀπ' ἀρετῆς καὶ κακίας καθαρῶς ἐπιβάλλων, αἱρέσει μὲν τῶν ἀμεινόνων, φυγῇ δὲ τῶν ἐναντίων χρῆται. Παρ' ὃ καὶ λόγιον ἔστι τοιοῦτον ἀναγεγραμμένον ἐν Δευτερονομίῳ· „Ἰδοὺ δέδωκα πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· ἔκλεξαι τὴν ζωήν." (Deut. 30, 15.) Οὐκοῦν ἀμφότερα διὰ τούτου παρίσταται, ὅτι καὶ ἐπιστήμονες τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐναντίων γεγόνασιν ἄνθρωποι, καὶ ὀφείλουσι πρὸ τῶν χειρόνων αἱρεῖσθαι τὰ κρείττω, λογισμὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς ὥσπερ τινὰ δικαστὴν ἀδωροδόκητον, οἷς ἂν ὁ

ὀρθὸς λόγος ὑποβάλλῃ πεισθησόμενον, οἷς δ᾽ ἂν ὁ ἐναντίος ἀπειθήσοντα.

Deus non irascitur. Dicit autem Moses et non esse Deum sicut hominem et esse eum sicut hominem, illud ad veritatem, hoc docendorum rudiorum causa. (11-14.)

11. Δεδηλωκότες οὖν ἀποχρώντως περὶ τούτων τὰ ἑξῆς ἴδωμεν. Ἔστι δὲ τοιαῦτα· „Ἀπαλείψω," φησί, „τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, ἀπὸ ἑρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ἐνεθυμήθην, ὅτι ἐποίησα αὐτόν." Πάλιν τινὲς τῶν εἰρημένων ἀκούσαντες ὑπολαμβάνουσι θυμοῖς καὶ ὀργαῖς χρῆσθαι τὸ ὄν. Ἔστι δὲ οὐδενὶ ληπτὸν πάθει τὸ παράπαν· ἀσθενείας γὰρ ἀνθρωπίνης τὸ κηραίνειν ἴδιον· θεῷ δὲ οὔτε τὰ ψυχῆς ἄλογα πάθη, οὔτε τὰ σώματος μέρη καὶ μέλη συνόλως ἐστὶν οἰκεῖα. Λέγεται δὲ οὐδὲν ἧττον παρὰ τῷ νομοθέτῃ μέχρι τινὸς εἰσαγωγῆς τὰ τοιαῦτα, τοῦ νουθετῆσαι χάριν τοὺς ἑτέρως μὴ δυναμένους σωφρονίζεσθαι. Τῶν γὰρ ἐν ταῖς προστάξεσι καὶ ἀπαγορεύσεσι νόμων, οἳ δὴ κυρίως εἰσὶ νόμοι, δύο τὰ ἀνωτάτω πρόκειται κεφάλαια περὶ τοῦ αἰτίου· ἓν μέν, ὅτι „οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός" (Num. 23, 19), ἕτερον δέ, ὅτι „ὡς ἄνθρωπος". Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἀληθείᾳ βεβαιοτάτῃ πεπίστωται, τὸ δὲ ὕστερον πρὸς τὴν τῶν πολλῶν διδασκαλίαν εἰσάγεται, παρ᾽ ὃ καὶ [*] λέγεται ἐπ᾽ αὐτούς (Deut. 1, 31)· „Ὡς ἄνθρωπος παιδεύσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ"· ὥστε παιδείας ἕνεκα καὶ νουθεσίας, ἀλλ᾽ οὐχὶ τῷ πεφυκέναι τοιοῦτον εἶναι λέλεκται. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων οἱ μὲν ψυχῆς, οἱ δὲ σώματος γεγόνασι φίλοι. Οἱ μὲν οὖν ψυχῆς ἑταῖροι, νοηταῖς καὶ

ἀσωμάτοις φύσεσιν ἐνομιλεῖν δυνάμενοι, οὐδεμιᾷ τῶν γε γονότων ἰδέᾳ παραβάλλουσι τὸ ὄν, ἀλλ᾽ ἐκβιβάσαντες αὐτὸ πάσης ποιότητος — ἓν γὰρ τῶν εἰς τὴν μακαριότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἄκραν εὐδαιμονίαν ἦν, τὸ ψιλὴν ἄνευ χαρακτῆρος τὴν ὕπαρξιν καταλαμβάνεσθαι — τὴν κατὰ τὸ εἶναι μόνον φαντασίαν ἐνεδέξαντο, μὴ μορφώσαντες αὐτό· οἱ δὲ συμβάσεις καὶ σπονδὰς πρὸς σῶμα θέμενοι ἀδυνατοῦντες ἀπαμφιάσασθαι τὸ σαρκῶν περίβλημα καὶ μόνην καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν ἀπροσδεᾶ καὶ ἁπλῆν φύσιν ἰδεῖν ἀμιγῆ καὶ ἀσύγκριτον, ὁποῖα περὶ ἑαυτῶν, τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ πάντων αἰτίου διενοήθησαν, οὐ λογισάμενοι ὅτι τῷ μὲν ἐκ πλειόνων συνόδου δυνάμεων γενομένῳ πλειόνων ἔδει μερῶν πρὸς τὴν τῶν καθ᾽ ἕκαστον χρειῶν ὑπηρεσίαν.

12. Ὁ δὲ θεός, ἅτε ἀγέννητος ὢν καὶ τὰ ἄλλα ἀγαγὼν εἰς γένεσιν, οὐδενὸς ἐδεήθη τῶν τοῖς γεννήμασι προσόντων. Ἐπεὶ καὶ τί φῶμεν; Εἰ κέχρηται τοῖς ὀργανικοῖς μέρεσι· βάσεις μὲν ἔχει τοῦ προέρχεσθαι χάριν; Βαδιεῖται δὲ ποῖ πεπληρωκὼς τὰ πάντα; καὶ πρὸς τίνα, μηδενὸς ὄντος ἰσοτίμου; καὶ ἕνεκα τίνος; οὐ γὰρ ὑγείας φροντίζων ὥσπερ καὶ ἡμεῖς. Καὶ χεῖρας μέντοι πρὸς τὸ λαβεῖν τε καὶ δοῦναι; Λαμβάνει μὲν δὴ παρ᾽ οὐδενὸς οὐδέν, πρὸς γὰρ τῷ ἀνεπιδεεῖ καὶ τὰ σύμπαντα ἔχει κτήματα· δίδωσι δὲ λόγῳ χρώμενος ὑπηρέτῃ δωρεῶν, ᾧ καὶ τὸν κόσμον εἰργάζετο. Ὀφθαλμῶν γε μὴν οὐκ ἐδεῖτο, οἷς ἄνευ φωτὸς αἰσθητοῦ κατάληψις οὐ γίνεται· τὸ δὲ αἰσθητὸν φῶς γενητόν, ἑώρα δὲ ὁ θεὸς καὶ πρὸ γενέσεως φωτὶ χρώμενος ἑαυτῷ. Τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν τῆς τροφῆς ὀργάνων; Εἰ γὰρ ταῦτ᾽ ἔχει, καὶ τρέφεται, καὶ πληρωθεὶς μὲν ἀποπαύεται, παυσάμενος δὲ δεῖται

πάλιν, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τούτοις ἀκόλουθα οὐκ ἂν εἴποιμι. Ἀσεβῶν αὗται γὰρ αἱ μυθοποιΐαι λόγῳ μὲν ἀνθρωπόμορφον, ἔργῳ δὲ ἀνθρωποπαθὲς εἰσαγόντων τὸ θεῖον.

13. Τίνος οὖν ἕνεκα Μωϋσῆς βάσεις, χεῖρας, εἰσόδους, [*] ἐξόδους φησὶν εἶναι περὶ τὸ ἀγένητον; Τίνος δὲ χάριν ὁπλίζει τοῦτον πρὸς ἐχθρῶν ἄμυναν; ξιφηφοροῦνται γὰρ καὶ βέλεσι χρώμενον καὶ πνεύμασι καὶ φθοροποιῷ πυρί; καταιγίδα καὶ κεραυνόν, ἑτέροις ὀνόμασι ταῦτα ποιηταὶ προσαγορεύοντες, ὅπλα τοῦ αἰτίου φασὶν εἶναι. Πρὸς δὲ ἔτι ζῆλον, θυμόν, ὀργάς, ὅσα τούτοις ὅμοια, ἀνθρωπολογῶν διεξέρχεται. Ἀλλὰ τοῖς πυνθανομένοις ἀποκρίνεται· Ὦ οὗτοι, τῷ ἄριστα νομοθετήσαντι τέλος ἓν δεῖ προκεῖσθαι, πάντας ὠφελῆσαι τοὺς ἐντυγχάνοντας. Οἱ μὲν οὖν εὐμοίρου φύσεως λαχόντες καὶ ἀγωγῆς ἐν πᾶσιν ἀνυπαιτίου, τὴν μετὰ ταῦθ᾽ ὁδὸν τοῦ βίου λεωφόρον καὶ εὐθεῖαν εὑρίσκοντες ἀληθείᾳ συνοδοιπόρῳ χρῶνται, παρ᾽ ἧς μυηθέντες τὰ περὶ τοῦ ὄντος ἀψευδῆ μυστήρια τῶν γενέσεως οὐδὲν προσαναπλάττουσιν αὐτῷ. Τούτοις οἰκειότατον πρόκειται κεφάλαιον ἐν τοῖς ἱεροφαντηθεῖσι χρησμοῖς, ὅτι „οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός“, — ἀλλ᾽ οὐθ᾽ ὡς οὐρανός, οὐθ᾽ ὡς κόσμος, ποῖα γὰρ εἴδη ταῦτά γε καὶ εἰς αἴσθησιν ἐρχόμενα· ὁ δ᾽ ἄρα οὐδὲ τῷ νῷ καταληπτός, ὅτι μὴ κατὰ τὸ εἶναι μόνον· ὕπαρξις γάρ ἐστι ὃ καταλαμβάνομεν αὐτοῦ, τὸ δὲ χωρὶς ὑπάρξεως οὐδέν.

14. Οἱ δέ γε νωθεστέρᾳ μὲν καὶ ἀμβλείᾳ κεχρημένοι τῇ φύσει, περὶ δὲ τὰς ἐν παισὶ τροφὰς πλημμεληθέντες καὶ ὀξὺ καθορᾶν ἀδυνατοῦντες ἰατρῶν δέονται νομοθετῶν, οἳ πρὸς τὸ παρὸν πάθος τὴν οἰκείαν ἐπινοήσουσι

θεραπεῖαν. Ἐπεὶ καὶ ἀναγώγοις καὶ ἄφροσιν οἰκέταις φοβερὸς δεσπότης ὠφέλιμος· τὰς γὰρ ἐπανατάσεις καὶ ἀπειλὰς αὐτοῦ δεδιότες ἄκοντες φόβῳ νουθετοῦνται. Μανθανέτωσαν οὖν πάντες οἱ τοιοῦτοι τὰ ψευδῆ, δι' ὧν ὠφεληθήσονται, εἰ μὴ δύνανται δι' ἀληθείας σωφρονίζεσθαι. Καὶ γὰρ τοῖς τὰ σώματα κάμνουσιν ἐπισφαλῶς οἱ νομιμώτατοι τῶν ἰατρῶν τὰ ἀληθῆ λαλεῖν οὐχ ὑπομένουσιν, εἰδότες ἀθυμοτέρους μὲν ἐκ τούτου γενησομένους καὶ οὐ ῥωσθησομένην τὴν νόσον, ἐκ δὲ τῆς τῶν ἐναντίων παρηγορίας πρᾳότερον τὰ ἐν χερσὶν οἴσοντας καὶ τὸ ἀῤῥώστημα λωφῆσον. Τίς γὰρ ἂν τῶν εὖ φρονούντων εἴποι τῷ θεραπευομένῳ· Ὦ οὗτος, τετμήσῃ, κεκαύσῃ, ἀκρωτηριασθήσῃ, — καὶ ἂν εἰ μέλλοι ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ὑπομένειν; Οὐδὲ εἷς ἐρεῖ. Προαναπεσὼν γὰρ τὴν γνώμην ἐκεῖνος καὶ νόσον ἑτέραν τῇ ψυχῇ ἀργαλεωτέραν τῆς προϋπούσης τοῦ σώματος προςλαβὼν ἀπερεῖ πρὸς τὴν θεραπείαν ἄσμενος· [*] ἐκ δὲ τοῦ τὰ ἐναντία ἀπάτῃ τοῦ θεραπεύοντος προσδοκῆσαι τλητικῶς πάνθ' ὑποστήσεται, καὶ ἂν ἀλγεινότατα ᾖ τὰ σώζοντα. Γενόμενος οὖν τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν καὶ νοσημάτων ἄριστος ἰατρὸς ὁ νομοθέτης ἓν ἔργον καὶ τέλος προέθετο, αὐταῖς ῥίζαις τὰς τῆς διανοίας νόσους ἐκτεμεῖν, ἵνα μή τις ὑπολειφθεῖσα βλάστην ἀῤῥωστήματος ἐνέγκῃ δυσιάτου. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἤλπισεν ἐκκόψαι δυνήσεσθαι, εἰ χρώμενον ἀπειλαῖς καὶ ἀγανακτήσεσι καὶ ἀπαραιτήτοις ὀργαῖς, ἔτι δὲ ἀμυντηρίοις ὅπλοις πρὸς τὰς κατὰ τῶν ἀδικούντων ἐπεξόδους εἰςαγάγοι τὸ αἴτιον· μόνος γὰρ οὕτως ὁ ἄφρων νουθετεῖται. Παρ' ὅ μοι δοκεῖ τοῖς προειρημένοις δυσὶ κεφαλαίοις, τῷ τε „ὡς ἄνθρωπος“ καὶ τῷ „οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός“, ἕτερα δύο συνυφῆ-

ναι ἀκόλουθα καὶ συγγενῆ, φόβον τε καὶ ἀγάπην· τὰς γὰρ διὰ τῶν νόμων εἰς εὐσέβειαν ὁρῶ παρακελεύσεις ἁπάσας ἀναφερομένας ἢ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν ἢ πρὸς τὸ φοβεῖσθαι τὸν ὄντα. Τοῖς μὲν οὖν μήτε μέρος μήτε πάθος ἀνθρώπου περὶ τὸ ὂν νομίζουσιν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς αὐτὸ δι᾽ αὐτὸ μόνον τιμῶσι, τὸ ἀγαπᾶν οἰκειότατον, φοβεῖσθαι δὲ τοῖς ἑτέροις.

„Indignatus sum, quod fecerim" tantum ad malos referendum: erga bonos, quamvis non per omnes partes bonos, Deus est misericors, quae eius virtus iustitià antiquior est; sicut omnino Deus erga creatos nonnisi temperatis potentiis utitur. (15-18.)

15. Ἃ μὲν οὖν προκαταστήσασθαι τῆς ζητήσεως ἁρμόττον ἦν, τοιαῦτά ἐστιν. Ἐπανιτέον δὲ ἐπὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς σκέψιν, καθ᾽ ἣν ἠπορούμεν, τίνα ὑπογράφει νοῦν τὸ „ἐθυμώθην, ὅτι ἐποίησα αὐτούς" (Gen. 6, 7). Ἴσως οὖν τοιοῦτόν τι βούλεται παραστῆσαι, ὅτι οἱ μὲν φαῦλοι θυμῷ γεγόνασι θεοῦ, οἱ δ᾽ ἀγαθοὶ χάριτι, καὶ γὰρ ἑξῆς φησι· „Νῶε δὲ εὗρε χάριν." (Gen. 6, 8.) Τὸ δὲ κυριολογούμενον ἐπ᾽ ἀνθρώπων πάθος ὁ θυμὸς εὐθυβόλως εἴρηται, τροπικώτερον δὲ ἐπὶ τοῦ ὄντος, εἰς τὴν ἀναγκαιοτάτην τοῦ πράγματος δήλωσιν· ὅτι πάνθ᾽, ὅσα δι᾽ ὀργὴν ἢ φόβον ἢ λύπην ἢ ἡδονὴν ἤ τι τῶν ἄλλων παθῶν πράττομεν, ὑπαίτια καὶ ἐπίληπτα ὁμολογουμένως ἐστίν, ὅσα δὲ μετ᾽ ὀρθότητος λόγου καὶ ἐπιστήμης, ἐπαινετά. Ὁρᾷς, ὅση καὶ περὶ τὴν προφορὰν κέχρηται προφυλακῇ, ὅτι „ἐθυμώθην, ὅτι ἐποίησα αὐτοὺς" εἰπών, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ ἀντιστροφήν· διότι ἐποίησα αὐτούς, ἐθυμώθην. Τοῦτο μὲν γὰρ μετανοοῦντος ἦν, ὅπερ ἡ τὰ

πάντα προμηθουμένη θεοῦ φύσις οὐκ ἀνέχεται· ἐκεῖνο δὲ δόγμα συνεκτικώτατον, εἰσηγουμένου, ὅτι πηγὴ μὲν ἁμαρτημάτων θυμός, λογισμὸς δὲ κατορθωμάτων. Μεμνημένος δὲ τῆς περὶ πάντα τελείας ἀγαθότητος ἑαυτοῦ ὁ θεός, καὶ ἂν τὸ σύμπαν ἢ τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων πλῆθος ἐξ ἑαυτοῦ δι' ὑπερβολὰς ἁμαρτημάτων περιπίπτῃ, τὴν δεξιὰν καὶ σωτήριον χεῖρα ὀρέγων [*] ὑπολαμβάνει καὶ ἐξανίστησιν, οὐκ ἐῶν εἰς ἅπαν φθαρῆναι καὶ ἀφανισθῆναι τὸ γένος.

16. Διὸ νῦν φησι τὸν Νῶε χάριν εὑρεῖν παρ' αὐτῷ, ὅτε οἱ ἄλλοι φανέντες ἀχάριστοι τίνειν μέλλουσι δίκας, ἵνα τὸν σωτήριον ἔλεον ἀνακεράσηται τῇ κατὰ ἁμαρτανόντων κρίσει, καθάπερ καὶ ὁ ὑμνῳδός εἶπέ που· „Ἔλεον καὶ κρίσιν ᾄσομαί σοι“. (Psalm. 101 [100], 1.) Εἰ γὰρ βουληθείη ὁ θεὸς δικάσαι τῷ θνητῷ γένει χωρὶς ἐλέου, τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον οἴσει, μηδενὸς ἀνθρώπων τὸν ἀπὸ γενέσεως μέχρι τελευτῆς βίον ἄπταιστον ἐξ ἑαυτοῦ δραμόντος, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἑκουσίοις, τοῦ δὲ ἀκουσίοις χρησαμένου τοῖς ἐν ποσὶν ὀλισθήμασιν. Ἵνα οὖν ὑπάρχῃ τὸ γένος, καὶ ἂν πολλὰ τῶν ἰδικῶν βύθια χωρῇ, τὸν ἔλεον ἀνακίρνησιν, ᾧ πρὸς εὐργεσίας καὶ τῶν ἀναξίων χρῆται· καὶ οὐ μόνον δικάσας ἐλεεῖ, ἀλλ' ἐλεήσας δικάζει· πρεσβύτερος γὰρ δίκης ὁ ἔλεος παρ' αὐτῷ ἐστιν, ἅτε τὸν κολάσεως ἄξιον οὐ μετὰ τὴν δίκην, ἀλλὰ πρὸ δίκης εἰδότι.

17. Διὰ τοῦτο ἐν ἑτέροις εἴρηται· „Ποτήριον ἐν χειρὶ κυρίου, οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος“ (Psalm. 75 [74], 9), καίτοι τὸ κεκραμένον οὐκ ἄκρατον· ἀλλ' ἔχει λόγον ταῦτα φυσικώτατον καὶ τοῖς προειρημένοις ἀκόλουθον· ὁ γὰρ θεὸς ταῖς δυνάμεσι πρὸς μὲν ἑαυτὸν

ἀκράτοις χρῆται, κεκραμέναις δὲ πρὸς γένεσιν, τὰς γὰρ ἀμιγεῖς θνητὴν ἀμήχανον φύσιν χωρῆσαι. Ἢ νομίζεις ἄκρατον μὲν τὴν ἡλίου φλόγα μὴ δύνασθαι θεαθῆναι — σβεσθήσεται γὰρ πρότερον ἡ ὄψις μαρμαρυγαῖς τῶν ἀκτίνων ἀμυδρωθεῖσα, ἢ προσβάλλουσα καταλήψεται, καίτοι καὶ ἥλιος ἓν ἦν ἔργον θεοῦ, μοῖρα οὐρανοῦ, πίλημα αἰθέριον —, τὰς δὲ ἀγεννήτους ἄρα δυνάμεις ἐκείνας, αἳ περὶ αὐτὸν οὖσαι λαμπρότατον φῶς ἀπαστράπτουσιν, ἀκράτους περινοῆσαι δύνασθαι; Ὥσπερ οὖν τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἔτεινε μὲν ἀπ᾽ οὐρανοῦ μέχρι γῆς τερμάτων, τὸ σφοδρὸν τῆς ἐν αὐταῖς θερμότητος ἀνεὶς καὶ χαλάσας ἀέρι ψυχρῷ — τούτῳ γὰρ αὐτὰς ἀνεκεράσατο, ὅπως τὸ αὐγοειδὲς ἀπὸ τοῦ φλογώδους πυρὸς ἀνασταλέν, τὴν μὲν τοῦ καίειν μεθειμένον δύναμιν, τὴν δὲ τοῦ φωτίζειν περιέχον, τῷ ταμιευομένῳ ἐν ταῖς ὄψεσι συγγενεῖ αὐτοῦ καὶ φίλῳ ὑπαντάσαν ἀσπάσηται· ἡ γὰρ τούτων ἐξ ἐναντίας εἰς ταὐτὸ σύνοδός τε καὶ δεξίωσις τὴν δι᾽ ὁράσεως ἀντίληψιν ἐργάζεται —· οὕτως ἐπιστήμην θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ φρόνησιν καὶ δικαιοσύνην καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστην ἀρετῶν τίς ἂν ἀκραιφνῆ δέξασθαι δύναιτο θνητὸς ὤν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὁ σύμπας οὐρανός τε καὶ κόσμος; Εἰδὼς τοίνυν ὁ δημιουργὸς τὰς περὶ αὐτὸν ἐν ἅπασι τοῖς ἀρίστοις ὑπερβολὰς καὶ τὴν τῶν γεγονότων, εἰ καὶ σφόδρα μεγαλαυχοῖεν, φυσικὴν ἀσθένειαν, οὔτε [*] εὐεργετεῖν οὔτε κολάζειν ὡς δύναται βούλεται, ἀλλ᾽ ὡς ἔχοντας ὁρᾷ δυνάμεως τοὺς ἑκατέρου μεθέξοντας. Εἰ δὴ τοῦ ἀνειμένου καὶ μεσότητα ἔχοντος τῶν δυνάμεων αὐτοῦ κράματος ἐμπιεῖν καὶ ἀπολαῦσαι δυνηθείημεν, ἀποχρῶσαν εὐφροσύνην καρπωσαίμεθα, ἧς τελειοτέραν μὴ ζητείτω λαβεῖν τὸ ἀνθρώπων γένος· ἐδείχθησαν γὰρ

αἱ μιγεῖς καὶ ἄκρατοι καὶ τῷ ὄντι ἀκρότητες περὶ τὸ ὂν μόνον ὑπάρχουσιν.

18. Τοῖς δὲ εἰρημένοις ὅμοιόν ἐστι καὶ τὸ ἑτέρωθι λεχθέν· „Ἅπαξ κύριος ἐλάλησε, δύο ταῦτα ἤκουσα“. (Psalm. 62 [61], 12.) Τὸ μὲν γὰρ ἅπαξ ἔοικε τῷ ἀκράτῳ, καὶ γὰρ τὸ ἄκρατον μονάς, καὶ ἡ μονὰς ἄκρατον· τὸ δὲ δὶς τῷ κεκραμένῳ, *κεκραμένον* γὰρ οὐχ ἁπλοῦν, ἅτε καὶ σύγκρισιν καὶ διάκρισιν ἐπιδεχόμενον. Μονάδας μὲν οὖν ἀκράτους ὁ θεὸς λαλεῖ· οὐ γάρ ἐστιν ὁ λόγος αὐτῷ *γεγωνὸς* ἀέρος πλῆξις, ἀναμιγνύμενος ἄλλῳ τὸ παράπαν οὐδενί, ἀλλὰ καὶ ἀσώματός τε καὶ γυμνός, ἀδιαφορῶν μονάδος. Ἀκούομεν δὲ ἡμεῖς δυάδι· τὸ γὰρ ἀφ᾿ ἡγεμονικοῦ πνεῦμα διὰ τραχείας ἀναπεμπόμενον ἀρτηρίας τυποῦται μὲν ἐν στόματι ὥσπερ ὑπὸ δημιουργοῦ τινος, γλώττης, φερόμενον δ᾿ ἔξω καὶ ἀναμιχθὲν ἀέρι συγγενεῖ καὶ πλῆξαν αὐτὸν τὴν δυάδος κρᾶσιν ἁρμονίας ἀποτελεῖ· τὸ γὰρ συνηχοῦν ἐκ φθόγγων διαφερόντων δυάδι μεριστῇ τὸ πρῶτον ἁρμόζεται, ὀξὺν καὶ βαρὺν τόνον ἐχούσῃ. Παγκάλως οὖν τῷ πλήθει τῶν ἀδίκων λογισμῶν ἀντέθηκεν ἕνα τὸν δίκαιον, ἀριθμῷ μὲν ἐλάττονα, δυνάμει δὲ πλείονα, ἵνα μὴ ταλαντεῦσαν ὥσπερ ἐπὶ πλάστιγγος βρίσῃ τὸ χεῖρον, ἀλλὰ κράτει τῆς ἐναντίας περὶ τὸ βέλτιον ῥοπῆς ἀνακουφισθὲν ἀσθενήσῃ.

„Invenit Noë gratiam coram Deo“: — variae inveniendi et non inveniendi rationes. (19-22.)

19. Τί δέ ἐστι τὸ „Νῶε εὗρε χάριν ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ“ (Gen. 6, 8), συνεπισκεψώμεθα. Τῶν εὑρισκόντων οἱ μὲν ἃ πρότερον ἔχοντες ἀπέβαλον αὖθις εὑρίσκουσιν, οἱ δὲ ἃ μὴ πάλαι νῦν δὲ πρῶτον περιεποιή-

ναντο. Τουτὶ μὲν οὖν τὸ ἔργον εὕρεσιν, ἐκεῖνο δὲ ἀνεύρεσιν οἱ ζητητικοὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων καλεῖν εἰώθασι. Τοῦ μὲν οὖν προτέρου παράδειγμα ἐναργέστατον τὰ περὶ τῆς μεγάλης εὐχῆς (Num. 6, 2) διατεταγμένα. Ἔστι δὲ εὐχὴ μὲν αἴτησις ἀγαθῶν παρὰ θεοῦ, μεγάλη δὲ εὐχὴ τὸ αὐτὸν τὸν θεὸν αἴτιον ἀγαθῶν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ νομίζειν, μηδενὸς ἑτέρου τῶν εἰς τὸ δοκεῖν ὠφελεῖν συνεργοῦντος, μὴ γῆς ὡς καρποτόκου, μὴ ὑετῶν ὡς σπέρματα καὶ φυτὰ συναυξόντων, μὴ ἀέρος ὡς τρέφειν ἱκανοῦ, μὴ γεωργίας ὡς φορᾶς αἰτίας, μὴ ἰατρικῆς ὡς ὑγείας, μὴ γάμου ὡς γενέσεως παίδων· πάντα γὰρ ταῦτα δυνάμει θεοῦ [*] μεταβολὰς δέχεται καὶ τροπάς, ὡς τὰ ἐναντία πολλάκις τοῖς ἐξ ἔθους ἀποτελεῖν. Τοῦτον οὖν φησι Μωϋσῆς „ἅγιον“ εἶναι, „τρέφοντα κόμην τρίχα κεφαλῆς“ (Num. 6, 6), ὅπερ ἦν τὰς ἐν τῷ ἡγεμονικῷ τῶν ἀρετῆς δογμάτων κεφαλαιώδεις ἀνατολὰς συναύξοντα, καὶ τρόπον τινὰ κομῶντα καὶ σεμνυνόμενον ἐπ᾽ αὐταῖς. Ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε ἀπέβαλεν αὐτάς, αἰφνίδιον κατασκήψαντος οἷά τινος τυφῶνος εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὰ καλὰ πάντα αὐτῆς ἐξαρπάσαντος — ὁ δὲ τυφὼν οὗτος τροπή τίς ἐστιν ἀκούσιος παραχρῆμα τὸν νοῦν μιαίνουσα, ἣν καλεῖ „θάνατον“ (ibid. v. 9). Ἀλλ᾽ ὅμως ἀποβαλὼν αὖθις καὶ καθαρθεὶς ἀναλαμβάνει καὶ ἀναμιμνήσκεται ὧν τέως ἐπελέληστο, καὶ ἅπερ ἀπέβαλεν εὑρίσκει, ὡς „τὰς προτέρας τῆς τροπῆς ἡμέρας ἀλόγους ἐξετάζεσθαι“, ἢ διότι παράλογον ἡ τροπὴ πρᾶγμα, ἀπᾶδον ὀρθοῦ λόγου καὶ φρονήσεως ἀμέτοχον, ἢ παρ᾽ ὅσον οὐκ ἔστιν ἀξία καταριθμεῖσθαι· „τῶν γὰρ τοιούτων“, ἔφη τις, „οὐ λόγος, οὐδ᾽ ἀριθμός“.

20. Πολλάκις δὲ ἐνετύχομεν τούτοις, ἃ μηδ᾽ ὄναρ πρότερον εἴδομεν· ὥσπερ γεωπόνον φασί τινες ὑπὲρ τοῦ

τι τῶν ἡμερῶν δένδρων φυτεῦσαι σκάπτοντα χωρίον θησαυρῷ περιτυχεῖν, ἀνελπίστῳ χρησάμενον εὐτυχίᾳ. Ὁ γοῦν ἀσκητὴς πυθομένου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης τὸν τρόπον τοῦτον· „Τί τοῦτο ὃ ταχὺ εὗρες, τέκνον;“ ἀποκρίνεται καί φησιν· „Ὁ παρέδωκε κύριος ὁ θεὸς ἐναντίον μου.“ (Gen. 27, 20.) Ὅταν γὰρ ὁ θεὸς παραδιδῷ τὰ τῆς ἰδίου σοφίας θεωρήματα καμάτου χωρὶς καὶ πόνου, ταῦτα ἐξαίφνης οὐ προςδοκήσαντες θησαυρὸν εὐδαιμονίας τελείας εὑρίσκομεν. Συμβαίνει δὲ πολλάκις τοῖς μὲν ἐπιπόνως ζητοῦσιν ἀποτυγχάνειν τοῦ ζητουμένου, τοῖς δ᾽ ἄνευ φροντίδος, ῥᾷστα καὶ ἃ μὴ διενοήθησαν εὑρίσκειν· οἱ μὲν γὰρ νωθέστεροι καὶ βραδεῖς τὰς ψυχάς, ὥςπερ οἱ τὰ ὄμματα πεπηρωμένοι, τὸν εἰς τὸ θεωρῆσαί τι τῶν κατ᾽ ἐπιστήμην πόνον ἴσχουσιν ἀτελῆ, οἱ δὲ φύσεως εὐμοιρίᾳ δίχα ζητήσεως μυρίοις ἐνέτυχον, εὐθυβόλῳ καὶ εὐθίκτῳ χρησάμενοι προςβολῇ, ὡς δοκεῖν αὐτοὺς μὲν μὴ σπουδάσαι τοῖς πράγμασιν ἐντυχεῖν, ἐκεῖνα δὲ μεθ᾽ ὁρμῆς προαπαντήσαντα εἰς ὄψιν ἐλθεῖν ἐπειχθῆναι καὶ τὴν ἀπ᾽ αὐτῶν ἀκριβεστάτην ἐμποιῆσαι κατάληψιν.

21. Τούτοις ὁ νομοθέτης φησὶ δεδόσθαι „πόλεις μεγάλας καὶ καλάς, ἃς οὐκ ᾠκοδόμησαν, οἰκίας πλήρεις τῶν ἀγαθῶν, ἃς οὐκ ἐνέπλησαν, λάκκους [*] λελατομημένους, οὓς οὐκ ἐξελατόμησαν, ἀμπελῶνας καὶ ἐλαιῶνας, οὓς οὐκ ἐφύτευσαν.“ (Deut. 6, 11.) Πόλεις μὲν οὖν καὶ οἰκίας συμβολικῶς τάς τε γενικὰς καὶ τὰς εἰδικὰς ἀρετὰς ὑπογράφει· πόλει μὲν γὰρ ἔοικε τὸ γένος, ὅτι καὶ ἐν μείζοσιν ἐξετάζεται περιγραφαῖς καὶ πλειόνων κοινόν ἐστιν, εἶδος δὲ οἰκίᾳ, τῷ συνῆχθαί τε μᾶλλον καὶ πεφευγέναι τὴν κοινότητα. Προητοιμασμένοι δὲ λάκκοι τὰ

τέροις τῶν πόνων, τούτοις πρόχειρα ἆθλα, οὐρανίων αὶ ποτίμων δεξαμεναὶ ναμάτων, πρὸς φυλακὴν τῶν προιρημένων ἀρετῶν εὐτρεπεῖς θησαυροί, ἐξ ὧν εὐφροσύη περιγίνεται ψυχῇ τελείᾳ, φῶς τὸ ἀληθείας ἀπαστράτουσα. Τοὺς μὲν οὖν ἀμπελῶνας εὐφροσύνης, τοὺς δ' λαιῶνας φωτὸς πεποίηται σύμβολον. Εὐδαίμονες μὲν ὖν οὗτοι, παραπλήσιόν τι πάσχοντες τοῖς ἐκ βαθέος πνου διανισταμένοις καὶ τὸν κόσμον ἐξαίφνης ἀπόνως αὶ χωρὶς πραγματείας ὁρῶσιν. Ἄθλιοι δέ, οἷς πρὸς μὴ πεφύκασιν ἀντιφιλονεικεῖν συμβαίνῃ, ἔριδι, ἀργαεωτάτῃ νόσῳ, ἐπαιρόμενοι· πρὸς γὰρ τῷ τοῦ τέλους ποτυγχάνειν ἔτι μετ' οὐ μικρᾶς βλάβης μεγάλην αἰσχύην ὑπομένουσιν, ὥσπερ αἱ πρὸς ἐναντία πνεύματα νῆες θαλαττεύουσαι· πρὸς γὰρ τῷ μὴ τυγχάνειν ὑποδρόμων, φ' οὓς ἐπείγονται, πολλάκις αὐτοῖς πλωτῆρσι καὶ φορίοις ἀνατραπεῖσαι λύπην φίλοις, ἡδονὴν δ' ἐχθροῖς ἐμαρέσχον.

22. Λέγει οὖν ὁ νόμος, ὅτι „παραβιασάμενοί τινες ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ ὄρος, καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ἀμοῤῥαῖος ὁ κατοικῶν ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ, καὶ ἐτίτρωσκεν αὐτούς, ὡς ἂν ποιήσειαν αἱ μέλισσαι, καὶ ἐδίωξεν αὐτοὺς ἀπὸ Σηεὶρ ἕως Ἑρμᾶ.“ (Deut. 1, 43. 44.) Ἀνάγκη γάρ, καὶ τοὺς ἀφυῶς ἔχοντας πρὸς τὰς τῶν τεχνῶν ἀναλήψεις, εἴ τι βιαζόμενοι πονοῖντο περὶ αὐτάς, μὴ μόνον σφάλλεσθαι τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνην ὀφλεῖν, καὶ τοὺς ἄλλο τι τῶν δεόντων ἀσυγκαταθέτῳ γνώμῃ πράττοντας ἐθελουσίως, βιαζομένους δὲ τὸ παρ' αὐτοῖς ἑκούσιον, μὴ κατορθοῦν, ἀλλὰ πρὸς τοῦ συνειδότος τιτρώσκεσθαι καὶ διώκεσθαι. Καὶ τοὺς τὰς ὀλιγοχρημάτους παρακαταθήκας ἀποδιδόντας ἐπὶ θήρᾳ στερήσεως μειζόνων εἴποις ἂν πίστει διαφέρειν,

οί, καὶ ὅτε δὴ ἀπέδοσαν, πολλὰ τὴν ἔμφυτον ἀπιστί ἐβιάσαντο, ὑφ' ἧς μήποτε παύσαιντο κατακεντούμεν Θεραπείαν δὲ ὅσοι τοῦ μόνου σοφοῦ νόθον ἐπετήδευσα ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς ἱεροπρεπεστάτης, ἄχρι τοῦ μόνον ἐπι δείξασθαι τοῖς συνεληλυθόσι θεαταῖς προαίρεσιν ἐνδύ τες βίου, βωμολοχίαν πρὸ εὐσεβείας ἐν τῇ ψυχῇ φέροντε οὐχ αὐτοὺς ὥσπερ ἐπὶ τροχοῦ κατατείνουσι καὶ [*] βασα νίζουσιν, ἀναγκάζοντες ἐπιμορφάζειν ψευδῶς ἀλήθειαν Τοιγάρτοι βραχὺν χρόνον ἐπισκιασθέντες διὰ τῶν δεισι δαιμονίας συμβόλων, ἡ *κώλυσις* μέν ἐστιν ὁσιότητος μεγάλη δὲ καὶ τοῖς ἔχουσι καὶ τοῖς συνιοῦσι ζημία, εἶτ αὖθις ἀπαμφιασάμενοι τὰ περίαπτα γυμνὴν ἐπιδείκνυν ται τὴν ὑπόκρισιν· καὶ τότε ὥσπερ οἱ ξενίας ἁλόντες νο θεύονται, τῇ μεγίστη πόλεων ἀρετῇ μηδὲν προσήκοντας ἑαυτοὺς παρεγγράψαντες. Τὸ γὰρ βίαιον ὀλιγοχρόνιον, ὡς καὶ αὐτό που δηλοῖ τὸ ὄνομα, παρὰ τὸ βαιὸν εἰρημέ νον· βαιὸν δὲ τὸ ὀλιγοχρόνιον ἐκάλουν οἱ παλαιοί.

Quamnam gratiam Noë invenerit. — Falsam, o anima, gratiam hominum fuge, Dei veram quaere. **(23-25.)**

23. *Τί δέ ἐστι τὸ „Νῶε εὗρε χάριν παρὰ κυρίῳ τῷ θεῷ“* (Gen. 6, 8), *διαπορητέον. Ἆρ' οὖν τοιοῦτόν ἐστι τὸ δηλούμενον, ὅτι χάριτος ἔτυχεν, ἢ ὅτι χάριτος ἄξιος ἐνομίσθη; Ἀλλὰ τὸ μὲν πρότερον οὐκ εἰκὸς ὑπονοεῖν· τί γὰρ αὐτῷ πλέον δεδώρηται πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὅσα οὐ συγκέκριται μόνον, ἀλλὰ καὶ στοιχειώδεις ἁπλαῖ φύσεις εἰσὶ χάριτος ἠξιωμέναι θείας; Τὸ δὲ ὕστερον ἔχει μέν τινα οὐκ ἀνάρμοστον λόγον, κρίνοντος τοῦ αἰτίου δωρεῶν ἀξίους τοὺς τὸ θεῖον ἐν ἑαυτοῖς νόμισμα, τὸν ἱερώτατον νοῦν, αἰσχροῖς ἐπιτηδεύμασι μὴ διαφθείρου-*

ας, — ἴσως δὲ οὐκ ἀληθῆ. Πηλίκον γάρ τινα εἰκὸς γενέσθαι τὸν ἄξιον χάριτος κριθησόμενον παρὰ θεῷ; Ἐγὼ μὲν γὰρ ἡγοῦμαι μόλις ἂν καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον τούτου λαχεῖν, καίτοι τό γε πρῶτον καὶ μέγιστον καὶ τελειότατον τῶν θείων ἔργων οὗτός ἐστιν. Μήποτ' οὖν ἄμεινον ἂν εἴη ἐκδέχεσθαι τοῦτο, ὅτι ζητητικὸς καὶ πολυμαθὴς γενόμενος ὁ ἀστεῖος, ἐν οἷς ἅπασιν ἐζήτησε, τοῦθ' εὗρεν ἀληθέστατον, χάριν ὄντα θεοῦ τὰ πάντα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, ἥλιον, ἀστέρας, οὐρανόν, ζῷα καὶ φυτὰ σύμπαντα· κεχάρισται δὲ ὁ θεὸς αὑτῷ μὲν οὐδέν — οὐδὲ γὰρ δεῖται —, κόσμον δὲ κόσμῳ, καὶ τὰ μέρη ἑαυτοῖς τε καὶ ἀλλήλοις, ἔτι δὲ τῷ παντί. Οὐδὲν δὲ κρίνας ἄξιον χάριτος, ἄφθονα γὰρ καὶ τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς μέρεσι δεδώρηται τὰ ἀγαθά, ἀλλ' ἀπιδὼν εἰς τὴν ἀΐδιον ἀγαθότητα καὶ νομίσας ἐπιβάλλον τῇ μακαρίᾳ καὶ εὐδαίμονι φύσει ἑαυτοῦ τὸ εὐεργετεῖν· ὥστε, εἴ τίς μ' ἔροιτο, τίς αἰτία γενέσεως κόσμου, μαθὼν παρὰ Μωϋσέως ἀποκρινοῦμαι· ὅτι ἡ τοῦ ὄντος ἀγαθότης ἐστὶ [*] πρεσβυτάτη τῶν χαρίτων οὖσα ἑαυτῇ.

24. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὸν μὲν „Νῶε" φησιν „εὐαρεστῆσαι" ταῖς τοῦ ὄντος δυνάμεσι, „κυρίῳ τε καὶ θεῷ" (Gen. 6, 8), Μωϋσῆν δὲ τῷ δορυφορουμένῳ πρὸς τῶν δυνάμεων καὶ δίχα αὐτῶν κατὰ τὸ εἶναι μόνον νοουμένῳ· λέγεται γὰρ ἐκ προσώπου θεοῦ, ὅτι „εὕρηκας χάριν παρ' ἐμοί" (Exod. 33, 17), δεικνὺς ἑαυτὸν τὸν ἄνευ παντὸς ἑτέρου. Οὕτως ἄρα τὴν μὲν κατὰ Μωϋσῆν ἄκρατον σοφίαν ἀξιοῖ χάριτος ὁ ὢν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ μόνου, τὴν δὲ ἀπεικονισθεῖσαν ἐκ ταύτης, δευτέραν καὶ εἰδικωτέραν οὖσαν, διὰ τῶν ὑπηκόων δυνάμεων, καθ' ἃς καὶ κύριος καὶ θεὸς ἄρχων τε καὶ εὐεργέτης ἐστίν. Ἔτε-

ρος δέ τις, φιλοσώματος καὶ φιλοπαθὴς νοῦς, „πραθεὶς τῇ ἀρχιμαγείρῳ" (Gen. 39, 1), τοῦ συγκρίματος ἡμῶν ἡδονῇ, καὶ ἐξευνουχισθεὶς τὰ ἄῤῥενα καὶ γεννητικὰ τῆς ψυχῆς μέρη πάντα, σπάνει κεχρημένος καλῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀκοὴν παραδέξασθαι θείαν ἀδυνατῶν, ἐκκλησίας τῆς ἱερᾶς ἀπεσχοινισμένος, ἐν ᾗ σύλλογοι καὶ λόγοι περὶ ἀρετῆς ἀεὶ μελετῶνται, εἰς μὲν τὸ δεσμωτήριον τῶν παθῶν εἰςάγεται, „χάριν δὲ εὑρίσκει" τὴν ἀτιμίας ἀδοξοτέραν „παρὰ τῷ ἀρχιδεσμοφύλακι" (ibid. v. 21)· δεσμῶται μὲν γὰρ κυρίως εἰσίν, οὐχ οὓς ἐν δικαστηρίῳ καταδικασθέντας ὑπὸ κλήρῳ ἀρχόντων ἢ καὶ χειροτονηθέντων δικαστῶν ἀπάγουσί τινες εἰς ἀποδεδειγμένον χῶρον κακούργων, ἀλλ' ὧν ἡ φύσις κατεδίκασε ψυχῆς τρόπων, οἵτινες ἀκολασίας καὶ δειλίας καὶ ἀδικίας καὶ ἀσεβείας καὶ ἄλλων ἀμυθήτων κηρῶν γέμουσιν. Ὁ δὲ ἐπίτροπος καὶ φύλαξ καὶ ταμίας τούτων „ὁ ἡγεμὼν τοῦ δεσμωτηρίου" (ibid. v. 22), σύστημα καὶ συμφόρημα κακιῶν ἀθρόων καὶ ποικίλων εἰς ἓν εἶδος συνυφασμένων ἐστίν, ᾧ τὸ εὐαρεστῆσαι μεγίστη ζημία· ἣν οὐχ ὁρῶντες ἔνιοι, ἀπατώμενοι δὲ περὶ τὸ βλάπτον ὡς ὠφελοῦν, προσίασί τε αὐτῷ μάλα γεγηθότες καὶ δορυφοροῦσιν, ἵν' ὕπαρχοι καὶ διάδοχοι φυλακῆς ἁμαρτημάτων ἀκουσίων τε καὶ ἑκουσίων πιστοὶ κριθέντες γένωνται. Ἀλλὰ σύ γε, ὦ ψυχή, τὴν δεσποτείαν καὶ ἡγεμονίαν ταύτην ἀργαλεωτέραν τῆς ἐπαχθοῦς δουλείας νομίσασα, μάλιστα μὲν ἀδέσμῳ καὶ λελυμένῃ καὶ ἐλευθέρᾳ χρῆσαι προαιρέσει τοῦ βίου. Ἂν δ' ἄρα ἀγκιστρευθῇς ὑπὸ πάθους, δεσμῶτις μᾶλλον ἢ εἱρκτοφύλαξ ὑπόμεινον γενέσθαι, κακωθεῖσαι μὲν γὰρ καὶ στενάξασα ἔλεον εὑρήσεις· [*] σπουδαρχίαις δὲ καὶ λιμαδοξίαις ὑποβαλοῦσα σαυτήν, ἡδὺ κακὸν τὸ εἱρκτο-

φυλακεῖν καὶ μέγιστον ἀναδέξῃ, ὑφ' οὗ γενήσῃ πάντα εὐγώγιμος τὸν αἰῶνα.

25. Τὰς μὲν οὖν παρὰ τοῖς ἀρχιδεσμοφύλαξιν εὐαρεστήσεις ἀνὰ κράτος ἀπόθου, τῶν δὲ παρὰ τῷ αἰτίῳ διαφερόντως μετὰ πάσης σπουδῆς ἐφίεσο. Ἐὰν δ' ἄρα ἀδυνατῇς — ὑπερβάλλον γὰρ τὸ τοῦ ἀξιώματος μέγεθος —, ἴθι ἀμεταστρεπτὶ πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ τούτων ἱκέτις γενοῦ, μέχρις ἂν ἀποδεξάμεναι τὸ συνεχὲς καὶ γνήσιον τῆς θεραπείας, ἐν τῇ τῶν εὐαρεστησάντων αὐταῖς κατατάξωσι χώρᾳ καθάπερ καὶ τὸν Νῶε, οὗ τῶν ἐγγόνων θαυμαστότατον καὶ καινότατον πεποίηται τὸν κατάλογον. Φησὶ γάρ· „Αὗται αἱ γενέσεις Νῶε. Νῶε ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· τῷ θεῷ εὐηρέστησε Νῶε.“ (Gen. 6, 9.) Τὰ μὲν γὰρ τοῦ συγκρίματος γεννήματα πέφυκεν εἶναι καὶ αὐτὰ συγκρίματα· ἵπποι γὰρ ἵππους, καὶ λέοντες λέοντας, καὶ βόες ταύρους, ὁμοίως δὲ καὶ ἄνθρωποι ἀνθρώπους ἐξ ἀνάγκης γεννῶσι. Διανοίας δὲ ἀγαθῆς οὐ τὰ τοιαῦτα οἰκεῖα ἔγγονα, ἀλλ' αἱ προειρημέναι ἀρεταί, τὸ ἄνθρωπον εἶναι, τὸ δίκαιον εἶναι, τὸ τέλειον εἶναι, τὸ θεῷ εὐαρεστῆσαι, ὅπερ, ἐπειδὴ καὶ τελεώτατον ἦν καὶ ὅρος τις ἄκρας εὐδαιμονίας, ἐφ' ἅπασιν εἴρηται. Γένεσις δὲ ἡ μὲν ἀγωγὴ καὶ ὁδός τίς ἐστιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· ταύτῃ φυτά τε καὶ ζῶα ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ χρῆσθαι πέφυκεν· — ἑτέρα δέ ἐστιν ἡ ἐκ βελτίονος γένους εἰς ἔλαττον εἶδος μεταβολή, ἧς μέμνηται, ὅταν φῇ· „Αὗται δὲ αἱ γενέσεις Ἰακώβ· Ἰωσὴφ δέκα ἑπτὰ ἐτῶν ἦν, ποιμαίνων μετὰ τῶν ἀδελφῶν τὰ πρόβατα, ὢν νέος μετὰ τῶν υἱῶν Βάλλας καὶ μετὰ τῶν υἱῶν Ζελφᾶς, τῶν γυναικῶν πατρὸς αὐτοῦ.“ (Gen. 37, 2.) Ὅταν γὰρ ὁ ἀσκητικὸς καὶ φιλομαθὴς

οὗτος λόγος ἀπὸ τῶν θειοτέρων ἐννοημάτων εἰς ἀνθρωπίνας καὶ θνητὰς δόξας καταβιβασθῇ, ὁ τοῦ σώματος καὶ τῶν περὶ αὐτὸς χορευτὴς Ἰωσὴφ ἀπογεννᾶται, νέος ὢν ἔτι — καὶ ἂν μήκει χρόνου πολιὸς γένηται —, πρεσβυτέρας οὔτε γνώμης οὔτε ἀκοῆς εἰς ἅπαν ἐπησθημένος, ἣν οἱ Μωϋσέως θιασῶται κατασταθέντες κτῆμα καὶ ἀπόλαυσμα ὠφελιμώτατον ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν εὕραντο. Διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ, τὸν τύπον αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκριβεστάτην τοῦ χαρακτῆρος ἰδέαν βουλόμενος ἐκδηλοτέραν ἐγγράψαι, ποιμαίνοντα εἰσάγειν μετὰ γνησίου μὲν οὐδενός, μετὰ δὲ τῶν νόθων ἀδελφῶν, οἵ, παλλακίδων ὄντες, ἀπὸ τοῦ χείρονος γένους, τοῦ πρὸς γυναικῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ κρείττονος, τοῦ πρὸς ἀνδρῶν, χρηματίζουσιν· υἱοὶ γὰρ τῶν γυναικῶν Βάλλας καὶ Ζελφᾶς, ἀλλ' οὐκ Ἰσραὴλ τοῦ πατρὸς νυνὶ καλοῦνται.

Statim post Noë virtute perfectum terra fuisse corrupta narratur, quia quaevis res ardua rem tenuem eo evidentiorem reddit, ut caro sana lepram. (26-29.)

26. [*] Ζητήσαι δ' ἄν τις προσηκόντως, τίνος ἕνεκα μετὰ τὴν ἐν ταῖς ἀρεταῖς τοῦ Νῶε τελείωσιν εὐθὺς εἴρηται, ὅτι „ἐφθάρη ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπλήσθη ἀδικίας.“ (Gen. 6, 11.) Ἀλλ' ἴσως οὐ χαλεπὸν λύσεως εὐπορῆσαι, τῷ μὴ σφόδρα παιδείας ἀπείρῳ. Λεκτέον οὖν, ὅτι, ἐπειδὰν ἐν ψυχῇ τὸ ἄφθαρτον εἶδος ἀνατείλῃ, τὸ θνητὸν εὐθέως φθείρεται· γένεσις γὰρ τῶν καλῶν θάνατος αἰσχρῶν ἐπιτηδευμάτων ἐστίν, ἐπεὶ καὶ φωτὸς ἐπιλάμψαντος ἀφανίζεται τὸ σκότος. Διὸ τοῦτο ἐν τῷ νόμῳ τῆς λέπρας ἀκριβέστατα διείρηται, ὅτι „ἐὰν ἀνατείλῃ χρὼς ζῶν ἐν τῷ λεπρῷ, μιανθήσεται“ (Lev. 13, 14). Καὶ προσ-

πισφέγγων αὐτὸ τοῦτο καὶ ὥσπερ ἐναποσημαινόμενος πιφέρει· „Καὶ μιανεῖ ὁ χρὼς ὁ ὑγιής“, ἀντιτάττόμενος ῷ εἰκότι καὶ συνήθει. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὰ οσοῦντα φθορὰς τῶν ὑγιαινόντων, καὶ τὰ νεκρὰ τῶν ώντων, οὐκ ἔμπαλιν τὰ ὑγιαίνοντα καὶ ζῶντα τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ σωτήρια νομίζουσι. Καινότατος δὲ ἐν ἅπασι τὴν σοφίαν ὁ νομοθέτης ὢν καὶ τοῦτ᾽ ἴδιον εἰςηγήσατο, διδάσκων, ὅτι τὰ ὑγιαίνοντα καὶ ζῶντα τοῦ μὴ καθαρεύειν μιασμάτων αἴτια γίνεται· τὸ γὰρ ὑγιαῖνον καὶ ζῶν ἐν ψυχῇ χρῶμα ὡς ἀληθῶς φαινόμενος ἐπ᾽ αὐτῆς ἔλεγχός ἐστιν. Οὗτος, ὅταν ἀνάσχῃ, κατάλογον ποιεῖται τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῆς ἁπάντων, καὶ ὀνειδίζων καὶ δυςωπῶν καὶ ἐπιπλήττων μόλις παύεται· ἡ δ᾽ ἐλεγχομένη γνωρίζει τὰ καθ᾽ ἕκαστα, ὧν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐπετήδευσε, καὶ τότε ἄφρονα καὶ ἀκόλαστον καὶ ἄδικον καὶ πλήρη μιασμάτων ἑαυτὴν καταλαμβάνει.

27. Διὸ καὶ παραδοξότατον νόμον ἀναγράφει, ἐν ᾧ „τὸν μὲν ἐκ μέρους ὄντα λεπρὸν ἀκάθαρτον, τὸν δὲ ὅλον δι᾽ ὅλων ἀπὸ ἄκρων ποδῶν μέχρι κεφαλῆς ἐσχάτης κατεσχημένον τῇ λέπρᾳ καθαρόν φησιν εἶναι“ (Lev. 13, 11 ss.), τάχα ἄν τινος τὸ ἐναντίον, ὅπερ εὔλογον ἦν ὑπολαβεῖν, εἰκάσαντος, τὴν μὲν ἐσταλμένην καὶ περί τι βραχὺ τοῦ σώματος λέπραν ἧττον ἀκάθαρτον, τὴν δὲ κεχυμένην, ὡς ἅπαν περιλαβεῖν αὐτό, μᾶλλον. Δηλοῖ δέ, ὡς ἔμοιγε φαίνεται, διὰ συμβόλων τούτων ἀληθέστατον ἐκεῖνο, ὅτι τὰ μὲν ἀκούσια τῶν ἀδικημάτων, καὶ ἐπιμήκιστα ὄντα, ἀνυπαίτια καὶ καθαρά, τὸ συνειδός, βαρὺν κατήγορον, οὐκ ἔχοντα, τὰ δὲ ἑκούσια, καὶ ἂν μὴ ἐπὶ πλεῖστον ἀναχέηται, πρὸς τοῦ κατὰ ψυχὴν ἐλεγχόμενα δικαστοῦ, ἀνίερα καὶ μιαρὰ καὶ ἀκάθαρτα [*] δοκιμάζεται.

Ἡ μὲν οὖν διφυὴς καὶ δύο ἐξανθοῦσα χρώματα λέπρα τὴν ἑκούσιον ἐμφαίνει κακίαν· ἔχουσα γὰρ ἡ ψυχὴ τὸν ὑγιαίνοντα καὶ ζωτικὸν καὶ ὀρθὸν ἐν αὑτῇ λόγον τῷ μὲν οὐ χρῆται ὡς κυβερνήτῃ πρὸς τὴν τῶν καλῶν σωτηρίαν, ἐκδοῦσα δὲ αὑτὴν τοῖς ναυτιλίας ἀπείροις ὅλον τὸ τοῦ βίου δὴ σκάφος, ἐν εὐδίᾳ καὶ γαλήνῃ δυνάμενον σώζεσθαι, περιέτρεψεν. Ἡ δὲ εἰς ἓν εἶδος λευκὸν μεταβαλοῦσα τὴν ἀκούσιον διασυνίστησι τροπήν, ἐπειδὰν τὸ λογίζεσθαι ὁ νοῦς ἐκτμηθεὶς ὅλον δι᾽ ὅλων, μηδενὸς τῶν εἰς τὸ συνιέναι σπέρματος ὑπολειφθέντος, ὥςπερ ὁ ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότῳ βαθεῖ μηδὲν ὁρᾷ τῶν πρακτέων, ἀλλ᾽, οἷα τυφλὸς ἀπροοράτως πᾶσιν ἐμπίπτων, συνεχεῖς ὀλίσθους καὶ ἐκπτώματα ἐπάλληλα καὶ ἀκούσια ὑπομένει.

28. Τούτῳ ὅμοιόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τῆς οἰκίας διάταγμα, ἐν ᾗ γίνεσθαι συμβαίνει λέπραν πολλάκις. Φησὶ γάρ, ὅτι „ἐὰν γένηται ἁφὴ λέπρας ἐν οἰκίᾳ, ἀφίξεται ὁ κεκτημένος καὶ ἀναγγελεῖ τῷ ἱερεῖ, λέγων· „Ὥςπερ ἁφὴ λέπρας ἑώραταί μοι ἐν τῇ οἰκίᾳ.“ Εἶτα ἐπιφέρει· „Καὶ προστάξει ὁ ἱερεὺς ἀποσκευάσαι τὴν οἰκίαν, πρὸ τοῦ εἰςελθόντα τὸν ἱερέα εἰς τὴν οἰκίαν ἰδεῖν, καὶ οὐ γενήσεται ἀκάθαρτα ὅσα ἐν τῇ οἰκίᾳ· καὶ μετὰ ταῦτα εἰςελεύσεται ὁ ἱερεὺς καταμαθεῖν.“ (Lev. 14, 35. 36.) Οὐκοῦν πρὶν μὲν εἰςελθεῖν τὸν ἱερέα καθαρὰ τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἀφ᾽ οὗ δ᾽ ἂν εἰςέλθῃ, πάντα ἀκάθαρτα· καίτοι τὸ ἐναντίον εἰκὸς ἦν, ἀνδρὸς ἐκκεκαθαρμένου καὶ τελείου, ὃς τὰς ὑπὲρ ἁπάντων εὐχάς, ἁγιστείας, ἱερουργίας εἴωθε ποιεῖσθαι, παρελθόντος εἴσω βελτιοῦσθαι τὰ ὄντα καὶ ἐξ ἀκαθάρτων καθαρὰ γίνεσθαι. Νυνὶ δὲ οὔτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένει χώρας, τρέπεται δὲ πρὸς μερίδα τὴν χείρω κατὰ τὴν εἴςοδον τὴν τοῦ ἱερέως. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰ συνᾴδει

τῇ ῥητῇ καὶ προχείρῳ διατάξει, σκέψονται οἷς ἔθος καὶ φίλον· ἡμῖν δὲ ἄντικρυς λεκτέον, ὅτι συνῳδὸν οὕτως οὐδὲν ἄλλῳ, ὡς τὸ εἰςελθόντος τοῦ ἱερέως τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν μιαίνεσθαι. Ἕως μὲν γὰρ ὁ θεῖος λόγος εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν, καθάπερ τινὰ ἑστίαν, οὐκ ἀφῖκται, πάντα αὐτῆς τὰ ἔργα ἀνυπαίτια· ὁ γὰρ ἐπίτροπος ἢ πατὴρ ἢ διδάσκαλος, ἢ ὅ τί ποτε χρὴ καλεῖν τὸν ἱερέα, ὑφ᾽ οὗ νουθετηθῆναι καὶ σωφρονισθῆναι μόνου δυνατόν, μακρὰν ἀφέστηκε· συγγνώμη δὲ τοῖς δι᾽ ἀμαθίαν ἀπειρίᾳ τῶν πρακτέων ἁμαρτάνουσιν, οὐδὲ γὰρ ὡς ἁμαρτημάτων αὐτῶν ποιοῦνται κατάληψιν· ἔστι δὲ ὅτε κατορθοῦν ἐν οἷς πταίουσι μεγάλα, νομίζουσιν. Ὅταν δὲ εἰςέλθῃ ὁ ἱερεὺς ὄντως, ἔλεγχος, εἰς ἡμᾶς, ὥςπερ φωτός τις αὐγὴ [*] καθαρωτάτη, τηνικαῦτα γνωρίζομεν τὰ ἐναποκείμενα ἡμῖν οὐκ εὐαγῆ τῇ ψυχῇ βουλεύματα καὶ τὰς ἐπιλήπτους καὶ ὑπαιτίους πράξεις, αἷς ἀγνοίᾳ τῶν συμφερόντων ἐνεχειροῦμεν. Ταῦτ᾽ οὖν ἅπαντα ὁ ἱερωμένος ἔλεγχος μιάνας „ἀποσκευασθῆναι“ καὶ ἀποσυληθῆναι κελεύει, ὅπως αὐτὴν „καθαρὰν ἴδῃ“ τὴν τῆς ψυχῆς „οἰκίαν“ (Lev. 14, 35) καί, ἐάν τινες ἐν αὐτῇ νόσοι γεγόνασιν, ἰάσηται.

29. Μεμίμηται δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἐν ταῖς βασιλείαις ἐντυγχάνουσα τῷ προφήτῃ γυνὴ (1 Reg. 17, 10). Χήρα δ᾽ ἔστιν, οὐχ ἣν φαμεν ἡμεῖς, ὅταν ἀνδρὸς ἐρήμη γένηται, ἀλλὰ τῷ χηρεύειν τῶν φθειρόντων καὶ λυμαινομένων τὴν διάνοιαν παθῶν, ὥςπερ καὶ ἡ παρὰ Μωϋσεῖ Θάμαρ. Καὶ γὰρ ταύτῃ προςτέτακται (Gen. 38, 11) χηρευούσῃ καθέζεσθαι ἐν τῷ τοῦ μόνου καὶ σωτῆρος οἴκῳ πατρός, δι᾽ ὃν ἀεὶ καταλιποῦσα τὰς τῶν θνητῶν συνουσίας καὶ ὁμιλίας ἠρήμωται μὲν καὶ κεχήρευκεν ἀνθρωπίνων ἡδονῶν, παραδέχεται δὲ θείαν γονήν, καὶ πληρουμένη τῶν

τῆς ἀρετῆς σπερμάτων κυοφορεῖ καὶ ὠδίνει καλὰς πράξεις· ἃς ὅταν ἀποτέκῃ, τὰ κατὰ τῶν ἀντιπάλων αἴρεται βραβεῖα καὶ νικηφόρος ἀναγράφεται, σύμβολον ἐπιφερομένη φοίνικα τῆς νίκης — Θάμαρ γὰρ ἑρμηνεύεται φοῖνιξ. Λέγει δὲ πρὸς τὸν προφήτην πᾶσα διάνοια, χήρα καὶ ἐρήμη κακῶν μέλλουσα γίνεσθαι· „Ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, εἰςῆλθες πρός με ἀναμνῆσαι τὸ ἀδίκημά μου καὶ τὸ ἁμάρτημά μου.“ (1 Reg. 17, 18.) Εἰςελθὼν γὰρ εἰς τὴν ψυχὴν ὁ ἔνθους οὗτος καὶ κατεσχημένος ἐξ ἔρωτος ὀλυμπίου, καὶ διηρεθισμένος τοῖς τῆς θεοφορήτου μανίας ἀκατασχέτοις οἴστροις, μνήμην ἀδικημάτων καὶ ἁμαρτημάτων ἀρχαίων ἐργάζεται, οὐχ ἵνα πάλιν αὐτοῖς χρήσηται, ἀλλ' ἵνα μέγα στενάξασα καὶ μέγα κλαύσασα τὴν παλαιὰν τροπὴν τὰ μὲν ἐκείνης ἔγγονα μισήσασα ἀποστραφῇ, οἷς δὲ ὑφηγεῖται ὁ ἑρμηνεὺς τοῦ θεοῦ λόγος καὶ προφήτης ἕπηται· τοὺς γὰρ προφήτας ἐκάλουν οἱ πρότερον τοτὲ μὲν ἀνθρώπους θεοῦ, τοτὲ δὲ „ὁρῶντας“ (1 Sam. 9, 9), κύρια ὀνόματα καὶ ἐμπρεπῆ τῷ ἐπιθειασμῷ καὶ τῇ περιαθρήσει τῶν πραγμάτων ᾗ ἐκέχρηντο τιθέμενοι.

„Τὴν ὁδὸν αὐτοῦ“ — cur non αὐτῆς? Ὁδὸς est sapientia, fines scientia et cognitio Dei.

30. Προςηκόντως οὖν ὁ ἱερώτατος Μωϋσῆς τότε φθείρεσθαι τὴν γῆν εἶπεν, ὅτε αἱ τοῦ δικαίου Νῶε ἀρεταὶ διεφάνησαν. „Ἦν δὲ“ φησι „κατεφθαρμένη ἡ γῆ, ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.“ (Gen. 6, 12.) Δόξει μέν τισιν ἡ λέξις ἡμαρτῆσθαι, καὶ τὸ ἀκόλουθον τοῦ λόγου καὶ τὸ ἄπταιστον οὕτως ἔχειν, ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν [*] ὁδὸν

κῦτῆς· ἀνοίκειον γάρ ἐστι θηλικῷ ὀνόματι, τῇ σαρκί, ἀῤῥενικὴν ἐπιφέρεσθαι πτῶσιν, τὴν αὐτοῦ. Μήποτε δὲ οὐ περὶ μόνης σαρκός ἐστιν ὁ λόγος τὴν αὐτῆς φθειρούσης ὁδόν, ἵνα εἰκότως ἡμαρτῆσθαι τὰ περὶ τὴν λέξιν δοκῇ, ἀλλὰ περὶ δυοῖν, σαρκός τε τῆς φθειρομένης καὶ ἑτέρου, οὗ τὴν ὁδὸν λυμαίνεσθαί τε καὶ φθείρειν ἐπιχειρεῖ, ὥςθ' οὕτως ἀποδοτέον· Κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν τοῦ αἰωνίου καὶ ἀφθάρτου τελείαν ὁδὸν τὴν πρὸς θεὸν ἄγουσαν. Ταύτην ἴσθι σοφίαν· διὰ γὰρ ταύτης ὁ νοῦς ποδηγετούμενος, εὐθείας καὶ λεωφόρου ὑπαρχούσης, ἄχρι τῶν τερμάτων ἀφικνεῖται. Τὰ δὲ τέρματα τῆς ὁδοῦ γνῶσίς ἐστι καὶ ἐπιστήμη θεοῦ. Ταύτην τὴν ἀτραπὸν μισεῖ καὶ προβέβληται καὶ φθείρειν ἐπιχειρεῖ πᾶς ὁ σαρκῶν ἑταῖρος· οὐδενὶ γὰρ οὕτως οὐδὲν ἀντίπαλον, ὡς ἐπιστήμη σαρκὸς ἡδονῇ. Βουλομένοις γοῦν ταύτην πορεύεσθαι τὴν ὁδὸν βασιλικὴν οὖσαν τοῖς τοῦ ὁρατικοῦ γένους μετέχουσιν, ὅπερ Ἰσραὴλ κέκληται, διαμάχεται ὁ γήϊνος Ἐδώμ — τοῦτο γὰρ διερμηνευθεὶς ὀνομάζεται — μετὰ σπουδῆς καὶ παρασκευῆς πάσης εἴρξειν ἀπειλῶν τῆς ὁδοῦ, καὶ ἄτριβῆ καὶ ἀπόρευτον αὐτὴν κατασκευάσειν εἰς ἅπαν.

„*Viam*“ *illam*, „*regiam*“ *et mediam*, *ingredi volenti*, *quae voluntas erat Israelitarum* (τοῦ ὁρατικοῦ γένους μετεχόντων), *repugnat* „*terrenus*“ *Edom*, *i. e. rerum terrestrium, cito illarum periturarum, amor, qui* „*praetereundus*“ *est*, „*neque ad dextram neque ad sinistram deflectendum*“. (31-37.)

31. Οἱ μὲν οὖν πεμφθέντες πρέσβεις λέγουσι ταῦτα· „Παρελευσόμεθα διὰ τῆς γῆς σου· οὐ διελευσόμεθα δι'

ἀγρῶν, οὐ δι᾽ ἀμπελώνων· οὐ πιόμεθα ὕδωρ λάκκου σου· ὁδῷ βασιλικῇ πορευσόμεθα· οὐκ ἐκκλινοῦμεν δεξιά, οὐδὲ εὐώνυμα, ἕως ἂν παρέλθωμέν σου τὰ ὅρια. Ὁ δὲ Ἐδὼμ ἀποκρίνεται φάσκων· Οὐ παρελεύσῃ δι᾽ ἐμοῦ· εἰ δὲ μή, ἐν πολέμῳ διεξελεύσομαί σοι εἰς συνάντησιν. Καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ· Παρὰ τὸ ὄρος παρελευσόμεθα· ἐὰν δὲ τοῦ ὕδατός σου πίω ἐγώ τε καὶ τὰ κτήνη, δώσω σοι τιμήν· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα οὐδέν ἐστι, παρὰ τὸ ὄρος διελευσόμεθα. Ὁ δὲ εἶπεν· Οὐ διελεύσῃ δι᾽ ἐμοῦ.“ (Num. 20, 17 ss.) *Τῶν παλαιῶν τινα λόγος ἔχει θεασάμενον ἐσταλμένην πολυτελῆ πομπὴν πρός τινας τῶν γνωρίμων ἀποδόντα εἰπεῖν· „Ὦ ἑταῖροι, ἴδετε, ὅσων χρείαν οὐκ ἔχω“, διὰ βραχείας φωνῆς μέγιστον καὶ οὐράνιον ὡς ἀληθῶς ἐπάγγελμα αὐχήσαντα. Τί λέγεις; τὸν ὀλυμπικὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ πλούτου παντὸς ἐστεφάνωσαι, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κεκράτηκας οὕτως, ὡς μηδὲν εἰς ἀπόλυσίν τε καὶ χρῆσιν τῶν ἀπ᾽ αὐτοῦ παραδέχεσθαι; Θαυμάσιος μὲν ὁ λόγος, πολὺ δὲ ἡ γνώμη θαυμασιωτέρα, τοσοῦτον πρὸς ἰσχὺν ἐπιδεδωκυῖα, ὡς ἤδη καὶ ἀκονιτὶ δύνασθαι νικᾶν ἀνὰ κράτος.*

32. *Ἀλλ᾽ οὐχ ἑνὶ ἀνδρὶ ἔξεστι μόνον αὐχῆσαι παρὰ Μωϋσεῖ τὰ προτέλεια τῆς σοφίας ἀναδιδαχθέντι, ἀλλὰ* [*] *καὶ ὅλῳ ἔθνει πολυανθρωποτάτῳ. Τεκμήριον δέ· τεθάῤῥηκε καὶ ἐπιτετόλμηκεν ἡ ἑκάστου ψυχὴ τῶν γνωρίμων αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν φαινομένων ἁπάντων ἀγαθῶν, τὸν γήϊνον Ἐδὼμ — ὄντως γὰρ τὰ τῷ δοκεῖν ἀγαθὰ πάντα γήϊνα —, λέγειν· „Ἤδη παρελεύσομαι διὰ τῆς γῆς σου.“ Ὦ ὑπερφυεστάτης καὶ μεγαλοπρεποῦς ὑποσχέσεως! Πάντα, εἴπατέ μοι, ὑπερβῆναι, παρελθεῖν, παραδραμεῖν τὰ φαινόμενα καὶ νομιζόμενα γῆς ὄν-*

τα ἀγαθὰ δυνήσεσθε; καὶ οὐδὲν ἄρα τὴν εἰς τὸ πρόσω ὑμῶν ὁρμὴν ἀντιβιασάμενον ἐφέξει καὶ στήσει, ἀλλὰ τοὺς μὲν τοῦ πλούτου θησαυροὺς ἅπαντας ἑξῆς πλήρεις ἰδόντες ἀποστραφήσεσθε καὶ ἀποκλινεῖτε τὰς ὄψεις, τὰ δὲ τῶν προγόνων ἀξιώματα, τῶν πρὸς πατρὸς καὶ μητρός, καὶ τὰς ᾀδομένας παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐγενείας ὑπερκύψετε; δόξαν δέ, ἧς ἀντικαταλλάττονται πάντα ἄνθρωποι, κατόπιν ὥσπερ τι τῶν ἀτιμωτάτων ἀπολείψετε; Τί δέ; ὑγείαν σώματος, καὶ αἰσθήσεων ἀκρίβειαν, καὶ κάλλος περιμάχητον, καὶ ῥώμην ἀνανταγώνιστον, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσοις ὁ τῆς ψυχῆς οἶκος ἢ τύμβος, ἢ ὁτιοῦν χρὴ καλεῖν, κεκόσμηται, παραδραμεῖσθε, ὡς μηδὲν αὐτῶν κατατάξαι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν μερίδι; Ὀλυμπίου καὶ οὐρανίου ταῦτα ψυχῆς τὰ μεγάλα τολμήματα, τὸν μὲν περίγειον χῶρον ἀπολελοιπυίας, ἀνειλκυσμένης δὲ καὶ μετὰ τῶν θείων φύσεων διαιτωμένης· θέας γὰρ ἐμπιπλαμένη τῶν γνησίων καὶ ἀφθάρτων ἀγαθῶν εἰκότως τοῖς ἐφημέροις καὶ νόθοις ἀποτάττεται.

33. Τί οὖν ὄφελος παρελθεῖν πάντα τὰ θνητῶν θνητὰ ἀγαθά, παρελθεῖν δὲ μὴ σὺν ὀρθῷ λόγῳ, ἀλλ', ὡς ἔνιοι, δι' ὄκνον ἢ ῥᾳθυμίαν, ἢ ἀπειρίαν ἐκείνων; οὐ γὰρ πανταχοῦ πάντα, ἄλλα δὲ παρ' ἄλλοις τετίμηται. Τούτου χάριν βουλόμενος ἔτι μετ' ὀρθότητος λόγου καταφρονητικοὺς τῶν εἰρημένων γενέσθαι παραστῆσαι, τῷ „παρελεύσομαι“ προστίθησι τὸ „διὰ τῆς γῆς σου“. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀναγκαιότατον γενομένοις ἐν ἀφθόνοις τῶν φαινομένων ἀγαθῶν ὕλαις ἁπάσαις, ὑπὸ μηδενὸς τῶν προβληθέντων ὑφ' ἑκάστης δικτύων ἁλῶναι, πυρὸς μέντοι τὸν τρόπον ἰσχῦσαι ῥύμῃ μιᾷ τὰς ἐπαλλήλους καὶ συνεχεῖς φορὰς διακλάσαι. Διὰ μὲν δὴ τούτων φασὶ

„παρελεύσεσθαι", διὰ δὲ „ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων" οὐκέτι (Num. 20, 17)· τὰ γὰρ ἥμερα ἐν ψυχῇ φυτὰ ἡμέρους ἀποτίκτοντα καρπούς, ἀστείους μὲν λόγους, ἐπαινετὰς δὲ πράξεις, *διωλύγιος* εὐήθεια παρέρχεσθαι· μένειν γὰρ ἔδει καὶ δρέπεσθαι καὶ ἀπλήστως ἐμφορεῖσθαι. Κάλλιστος γὰρ ἡ ἐν ἀρεταῖς τελείαις ἀκόρεστος εὐφροσύνη, ἧς οἱ λεχθέντες ἀμπελῶνες σύμβολα. [*] Οἷς δὲ ὁ θεὸς ἐπινίφει καὶ ἐπομβρεῖ τὰς ἀγαθῶν πηγὰς ἄνωθεν, ἐκ λάκκου πίνωμεν, καὶ βραχείας καὶ κατὰ γῆς λιβάδας ἀναζητῶμεν, ὕοντος ἡμῖν ἀνεπισχέτως οὐρανοῦ τὴν νέκταρος καὶ ἀμβροσίας τῶν μεμυθευμένων ἀμείνω τροφήν.

34. Ἔτι δὲ ποτὸν τεθησαυρισμένον ἐξ ἐπιτεχνήσεως ἀνθρώπων ἐξανιμῶντες ὑπόδρομον καὶ καταφυγὴν δυσελπιστίας ἔργον προσιέμεθα, οἷς τὸν ὀλύμπιον θησαυρὸν εἰς χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν ὁ σωτὴρ τοῦ παντὸς ἤνοιξεν; Εὔχεται γὰρ Μωϋσῆς ὁ ἱεροφάντης, ἵνα „ἀνοίξῃ κύριος ἡμῖν τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαθόν, τὸν οὐράνιον, δοῦναι ἡμῖν τὸν ὑετὸν αὐτοῦ." (Deut. 28, 12.) Ἐπήκοοι δὲ αἱ τοῦ θεοφιλοῦς εὐχαί. Τί δὲ ὁ μηδ' οὐρανὸν ἢ ὑετὸν ἢ λάκκον ἢ συνόλως τι τῶν ἐν γενέσει νομίσας ἱκανὸν εἶναι τρέφειν ἑαυτόν, ὑπερβὰς δὲ ταῦτα πάντα καὶ ὃ ἔπαθεν εἰπών· „Ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητος" (Gen. 48, 15), ἆρα οὐ δοκεῖ σοι πάνθ' ὅσα κατὰ γῆς ὕδατος συστήματα μηδ' ἂν ἀξιῶσαι προσιδεῖν; Οὐδὲ ἂν οὖν ἐκ λάκκου πίοι, ᾧ δίδωσιν ὁ θεὸς τὰς ἀκράτου μεθύσματος πόσεις, τοτὲ μὲν διά τινος ὑπηρετοῦντος τῶν ἀγγέλων, ὃν οἰνοχοεῖν ἠξίωσε, τοτὲ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ, μηδένα τοῦ διδόντος καὶ τοῦ λαμβάνοντος μεταξὺ τιθείς. Ἀνυπερθέτως οὖν τῇ βασιλικῇ πειρώμεθα βαδίζειν ὁδῷ, οἱ τὰ γήϊνα παρέρχεσθαι δικαιοῦντες· βασι-

λικὴ δέ ἐστιν ὁδός, ἧς δεσπότης ἰδιώτης μὲν οὐδὲ εἷς, μόνος δὲ ὁ καὶ μόνος βασιλεὺς ἀληθείᾳ. Αὕτη δέ ἐστι, καθ᾽ ἃ καὶ μικρῷ πρότερον εἶπον, σοφία, δι᾽ ἧς μόνης ἱκέτισι ψυχαῖς ἡ ἐπὶ τὸν ἀγένητον καταφυγὴ γίνεται· εἰκὸς γὰρ τὸν δι᾽ ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς ἀκωλύτως ἰόντα μὴ πρότερον καμεῖν, ἢ ἐντυχεῖν τῷ βασιλεῖ. Τότε δὲ τήν τε ἐκείνου μακαριότητα καὶ τὴν ἰδίαν εὐτέλειαν γνωρίζουσιν οἱ προσελθόντες· καὶ γὰρ Ἀβραὰμ ἔγγιστα τῷ θεῷ ἑαυτὸν ποιήσας, εὐθὺς ἔγνω „γῆν καὶ τέφραν" ὄντα (Gen. 18, 27). Μήτε δὲ ἐπὶ δεξιὰ μήτε ἐπὶ θάτερα τῆς βασιλικῆς ἀποκλινέτωσαν ὁδοῦ, ἀλλ᾽ αὐτῇ τῇ μέσῃ προϊέτωσαν· αἱ γὰρ ἐφ᾽ ἑκάτερα ἐκτροπαὶ τῇ μὲν ὑπερβολὰς πρὸς ἐπίτασιν, τῇ δὲ ἐλλείψεις πρὸς ἄνεσιν ἔχουσαι ὑπαίτιοι. Οὐ γὰρ ἧττον τοῦ εὐωνύμου τὸ δεξιὸν ψεκτὸν ἐνταῦθα· παρὰ μέν γε τοῖς προπετῶς ζῶσι τὸν μὲν θράσος δεξιόν, ἀριστερὸν δὲ ἡ δειλία, παρὰ δὲ τοῖς ἀνελευθέροις περὶ χρημάτων [*] διοίκησιν δεξιὸν μὲν ἡ φειδωλία, εὐώνυμον δὲ αἱ ἀνειμέναι δαπάναι· καὶ ὅσοι μέντοι περὶ τὸ λογίζεσθαι περιττοί, κρίνουσι τὸ μὲν πανουργὸν αἱρετόν, τὸ δὲ εὐηθικὸν φευκτόν· καὶ δεισιδαιμονίαν μὲν ὡς δεξιὰν ἄλλοι μεταδιώκουσιν, ἀποδιδράσκουσι δὲ ὡς φευκτὸν ἀσέβειαν.

35. Ἵνα οὖν μὴ ταῖς μαχομέναις κακίαις ἀναγκασθῶμεν ἐκτρεπόμενοι χρῆσθαι, τὴν μέσην ὁδὸν εὐθύνειν βουλώμεθά τε καὶ εὐχώμεθα. Μέση δὲ θράσους μὲν καὶ δειλίας ἀνδρεία, ῥᾳθυμίας δὲ ἐκκεχυμένης καὶ φειδωλίας ἀνελευθέρου σωφροσύνη, πανουργίας τε αὖ καὶ μωρίας φρόνησις, καὶ μὴν δεισιδαιμονίας γε καὶ ἀσεβείας εὐσέβεια. Αὗται μέσαι τῶν παρ᾽ ἑκάτερα ἐκτροπῶν εἰσι, βάσιμοι καὶ λεωφόροι ὁδοὶ πᾶσαι, αἷς οὐ θέμις ὀργά-

ναις σωματικοῖς, ἀλλὰ ψυχῆς κινήσεσιν ἐφιεμένης τοῦ ἀρίστου συνεχῶς ἐμπεριπατεῖν. Ἐπὶ τούτῳ μάλιστα δυσχεράνας ὁ γήϊνος Ἐδώμ — δέδιε γὰρ περὶ τῆς τῶν ἑαυτοῦ δογμάτων ἀνατροπῆς τε καὶ συγχύσεως — ἀπειλήσει πόλεμον ἀκήρυκτον, εἰ βιαζοίμεθα διέρχεσθαι, τέμνοντες καὶ κείροντες ἀεὶ τὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καρπόν, ὃν ἐπ' ὀλέθρῳ φρονήσεως σπείρας οὐκ ἐθέρισε. Φησὶ γάρ· „Οὐ δὴ διελεύσῃ δι' ἐμοῦ· εἰ δὲ μή γε, ἐν πολέμῳ ἐξελεύσομαί σοι εἰς ἀπάντησιν.“ (Num. 20, 18.) Ἀλλὰ μηδὲν αὐτοῦ τῶν ἐπανατάσεων φροντίσαντες ἀποκρινώμεθα, ὅτι „παρὰ τὸ ὄρος πορευσώμεθα“, τουτέστιν, ὑψηλαῖς καὶ μετεώροις ἔθος ἔχοντες ἐνομιλεῖν δυνάμεσι καὶ ὁρικῶς ἕκαστα σκοπεῖν, τὸν παντὸς οὑτινοσοῦν λόγον ἐρευνῶντες, δι' οὗ τὸ τί ἦν εἶναι γνωρίζεται, καταφρονητικῶς ἔχομεν πάντων ὅσα ἐκτός τε καὶ περὶ σῶμα· ταπεινὰ γὰρ ταῦτά γε καὶ λίαν χαμαίζηλα, σοὶ μὲν φίλα, ἐχθρὰ δὲ ἡμῖν αὐτοῖς, οὗ χάριν οὐδενὸς αὐτῶν προσαψόμεθα. Εἰ γὰρ ἄκρῳ δακτύλῳ τὸ τοῦ λόγου δὴ τοῦτο μόνον ψαύσομεν, γέρας καὶ τιμήν σοι παρέξομεν· φρυαττόμενος γὰρ αὐχήσεις, ὡς καὶ ἡμῶν τῶν φιλαρέτων δελεάσμασιν ἡδονῆς ὑπαχθέντων.

36. „Ἐὰν γὰρ τοῦ ὕδατός σου,“ φησί, „πίω ἐγώ τε καὶ τὰ κτήνη μου, δώσω τιμήν σοι,“ οὐ τὸν λεγόμενον ὦνον παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ἀργύριον ἢ χρυσίον, ἢ ἄλλα ὅσα πρὸς τοὺς πιπράσκοντας ἔθος τοῖς ὠνουμένοις ἀντικαταλλάττεσθαι, ἀλλὰ τιμὴν τὸ γέρας νῦν παραλαμβάνει. Τῷ γὰρ ὄντι πᾶς ἀκόλαστος ἢ ἄδικος ἢ δειλός, ὅταν ἴδῃ τινὰ τῶν αὐστηροτέρων ἢ πόνον φεύγοντα ἢ λήμματος ἡττώμενον ἢ πρός τι τῶν ἡδονῆς φίλτρων ἐκνενευκότα, χαίρει καὶ γέγηθε καὶ τετιμῆσθαι [*] δοκεῖ, καὶ

πρὸς τοὺς πολλοὺς ἔτι νεανιευόμενος καὶ ἐπιχειρονομῶν ἄρχεται περὶ τῶν ἰδίων κακῶν ὡς σφόδρα ἀναγκαίων καὶ χρησίμων φιλοσοφεῖν, οὐκ ἂν εἰ μὴ τοιαῦτα ἦν, φάσκων ὑπομεῖναι ἂν τὸν δεῖνα εὐδόκιμον ἄνδρα χρῆσθαι. Λέγωμεν οὖν παντὶ μοχθηρῷ· Ἐὰν τοῦ ὕδατός σου πίωμεν, ἐάν τινος τῶν σοῦ κατὰ τὴν ἄκριτον φορὰν ψαύσωμεν, τιμὴν καὶ ἀποδοχὴν ἀντὶ δυςκλείας καὶ ἀτιμίας — τούτων γὰρ ἄξιος ὢν τυγχάνεις — παρεξόμεθα. Καὶ γὰρ ἀμέλει τὸ πρᾶγμα ὃ ἐσπούδακας συνόλως οὐδέν ἐστιν. Ἢ νομίζεις τι τῶν θνητῶν πραγμάτων ὄντως πρὸς ἀλήθειαν εἶναι καὶ ὑφεστάναι, ἀλλ᾽ οὐχ ὥςπερ ἐπ᾽ αἰώρας τινὸς ψευδοῦς καὶ ἀβεβαίου δόξης φορεῖσθαι κατὰ κενοῦ βαίνοντα, μηδὲν ψευδῶν ὀνειράτων διαφέροντα; Εἰ δὲ μὴ θέλεις τὰς τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων ἐξετάζειν τύχας, τὰς χωρῶν ὅλων καὶ ἐθνῶν πρός τε τὸ εὖ καὶ χεῖρον μεταβολάς. Ἤκμασέ ποτε ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ Μακεδόνες αὐτῆς τὴν ἰσχὺν ἀφείλοντο. Μακεδονία πάλιν ἤνθησεν, ἀλλὰ διαιρεθεῖσα κατὰ μοίρας ἠσθένησεν, ἕως εἰς τὸ παντελὲς ἀπεσβέσθη. Πρὸ Μακεδόνων τὰ Περσῶν ἐν εὐτυχίᾳ ἦν, ἀλλὰ μία ἡμέρα τὴν πολλὴν καὶ μεγάλην βασιλείαν αὐτῶν καθεῖλε. Καὶ νῦν Παρθυηνοὶ Περσῶν τῶν πρὸ μικροῦ ἡγεμόνων ἐπικρατέστεροι, καὶ ἐπικρατοῦσιν οἱ τότε ὑπήκοοι. Ἔπνευσέ ποτε λαμπρὸν καὶ ἐπὶ μήκιστον Αἴγυπτος, ἀλλ᾽ ὡς νέφος αὐτῆς ἡ μεγάλη παρῆλθεν εὐπραγία. Τί δὲ Αἰθίοπες, τί δὲ καὶ Καρχηδὼν καὶ τὰ πρὸς Λιβύην; Τί δὲ οἱ Πόντου βασιλεῖς; Τί δὲ Εὐρώπη καὶ Ἀσία, καὶ συνελόντι φράσαι, πᾶσα ἡ οἰκουμένη; οὐκ ἄνω καὶ κάτω κλονουμένη καὶ τινασσομένη ὥςπερ ναῦς θαλαττεύουσα τοτὲ μὲν δεξιοῖς, τοτὲ δὲ καὶ ἐναντίοις πνεύμασι χρῆται; Χορεύει γὰρ ἐν

κύκλῳ λόγος ὁ θεῖος, ὃν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσι τύχην. Εἶτα ἀεὶ ῥέων κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ χώρας τὰ ἄλλων ἄλλοις καὶ πᾶσι τὰ πάντων ἐπινέμει, χρόνοις αὐτὸ μόνον ἀλλάττων τὰ παρ᾽ ἑκάστοις, ἵνα ὡς μία πόλις ἡ οἰκουμένη πᾶσα τὴν ἀρίστην πολιτειῶν ἄγῃ, δημοκρατίαν.

37. Οὐδὲν οὖν ἔστι τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων ἔργον καὶ πρᾶγμα οὐδέν, ἀλλὰ σκιά τις ἢ αὔρα, πρὶν ὑποστῆναι παρατρέχουσα· ἔρχεται γὰρ καὶ πάλιν ἄπεισιν, ὥςπερ ἐν ταῖς παλιῤῥοίαις. Τὰ γὰρ ἀμπωτίζοντα πελάγη ποτὲ μὲν μετὰ συρμοῦ καὶ πατάγου βίᾳ φέρεται καὶ ἀναχεόμενα λιμνάζει τὴν τέως χέρσον, ποτὲ δὲ ἐξαναχωροῦντα πολλῆς θαλάττης μοῖραν ἠπειροῖ. Οὕτως οὖν ἔστιν ὅτε [*] μέγα καὶ πολυάνθρωπον ἔθνος ἐπικλύσασα εὐπραγία, ἑτέρωσε τὴν φορὰν τοῦ ῥεύματος περιτρέψασα οὐδὲ βραχεῖαν εἴασε λιβάδα, ἵνα μή τι ἴχνος ὑπολειφθῇ πιότητος ἀρχαίας. Τούτων δὲ οὐχ ἅπαντες ἀρτίοις καὶ πλήρεις λαμβάνουσι λογισμούς, ἀλλ᾽ οἷς ἔθος συνομαρτεῖν ὀρθῷ καὶ πεπηγότι ὅρῳ καὶ λόγῳ· οἱ γὰρ αὐτοὶ ἄμφω ταῦτα λέγουσι, καί· Τὸ γενέσεως πρᾶγμα ὅλον οὐδέν ἐστι, καί· Παρὰ τὸ ὄρος πορευσώμεθα. Ἀδύνατον γὰρ τὸν μὴ ταῖς ὑψηλαῖς καὶ ὁρικαῖς χρώμενον ὁδοῖς ἀπογνῶναι μὲν τὰ θνητά, μετακλῖναι δὲ καὶ μεταναστεῦσαι πρὸς τὰ ἄφθαρτα. Ὁ μὲν οὖν γήϊνος Ἐδὼμ τὴν οὐρανίαν καὶ βασιλικὴν ἀρετῆς ὁδὸν ἐπιφράττειν ἀξιοῖ, ὁ δὲ θεῖος λόγος ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνου καὶ τῶν ὁμοζήλων. Ὧν ἕνα καὶ τὸν Βαλαὰμ ἀναγραπτέον· γῆς γὰρ θρέμμα καὶ οὗτος, οὐκ οὐρανοῦ βλάστημα. Τεκμήριον δέ· οἰωνοῖς καὶ ψευδέσι μαντείαις ἑπόμενος οὐδ᾽ ὅτε τὸ τῆς ψυχῆς μεμυκὸς ὄμμα ἀναβλέψαν „εἶδε τὸν

ἄγγελον τοῦ θεοῦ ἀνθεστῶτα" (Num. 22, 31), μετατρεπόμενος ἐπέσχετο ἀδικεῖν, ἀλλὰ πολλῷ τῷ τῆς ἀφροσύνης χρησάμενος ῥεύματι ἐπικλυσθεὶς κατεπόθη. Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς οὐ δυςθεράπευτα μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνίατα γίνεται τὰ τῆς ψυχῆς ἀῤῥωστήματα, ὅταν ἐπιστάντος ἐλέγχου — λόγος δέ ἐστι θεῖος ἄγγελος ποδηγετῶν καὶ τὰ ἐν ποσὶν ἀναστέλλων, ἵνα ἄπταιστοι διὰ λεωφόρου βαίνωμεν τῆς ὁδοῦ — τὰς ἀκρίτους ἑαυτῶν γνώμας πρὸ τῶν ὑφηγήσεων τάττωμεν τῶν ἐκείνου, ἃς ἐπὶ νουθεσίᾳ καὶ σωφρονισμῷ καὶ τῇ τοῦ παντὸς ἐπανορθώσει βίου συνεχῶς ὧδε ποιεῖσθαι. Διὰ τοῦθ' ὁ μὴ πεισθείς, μὴ μετατρεπόμενος τῷ ἀντιβαίνοντι ἐλέγχῳ, „φθορὰν τὴν μετὰ τῶν τραυματιῶν" (Num. 31, 8) αὖθις ἀναδέξεται, οὓς κατεκέντησε καὶ κατέστρωσε τὰ πάθη. Γενήσεται δὲ ἡ τούτου συμφορὰ τοῖς μὴ τελέως δυςκαθάρτοις δίδαγμα αὐταρκέστατον, τοῦ πειρᾶσθαι τὸν ἔνδον δικαστὴν ἔχειν εὐμενῆ· σχήσουσι δέ, εἰ μηδὲν τῶν ὀρθῶς ὑπ' αὐτοῦ γνωσθέντων ἀναδικάζοιεν.

ΠΕΡΙ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΝΩΕ.

DE

AGRICULTURA NOE.

(Cf. Gen. 9, 20.)

[I, 300.]

Agricolam inter et terrae operarium discrimen et ad indolem eorum et ad propositum.

1. [*] „*Καὶ ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος γεωργὸς εἶναι, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα. Καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.*“ (Gen. 9, 20 s.) *Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων οὐκ εἰδότες καὶ περὶ τὴν τῶν ὀνομάτων θέσιν ἐξ ἀνάγκης ἁμαρτάνουσι· τοῖς μὲν γὰρ ὥσπερ ἐξ ἀνατομῆς περινοηθεῖσι κύριαι προσρήσεις ἕπονται, τοῖς δὲ ὑποσυγκεχυμένοις οὐ σφόδρα ἠκριβωμέναι. Μωϋσῆς δὲ κατὰ πολλὴν περιουσίαν τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπιστήμης ὀνόμασιν εὐθυβολωτάτοις καὶ ἐμφαντικωτάτοις εἴωθε χρῆσθαι.*

Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς νομοθεσίας τὴν ὑπόσχεσιν ἐπαληθεύουσαν εὑρήσομεν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἐν τῷ προτεθέντι κεφαλαίῳ, καθ᾽ ὃ γεωργὸς ὁ δίκαιος Νῶε εἰςάγεται. Τίνι γὰρ τῶν προχειροτέρων οὐκ ἂν δόξαι τὰ αὐτὰ εἶναι γεωργία τε καὶ γῆς ἐργασία; Καίτοι πρὸς ἀλήθειαν οὐ μόνον οὐκ ὄντα τὰ αὐτά, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀπηρτημένα, ὡς ἀντιστατεῖν καὶ διαμάχεσθαι· δύναται μὲν γάρ τις καὶ ἄνευ ἐπιστήμης περὶ τὴν γῆς ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι, γεωργὸς δὲ τὸ μὴ ἰδιώτης, ἀλλ᾽ ἔμπειρος εἶναι καὶ τῷ ὀνόματι πεπίστωται, ὅπερ ἐκ τῆς γεωργικῆς τέχνης, ἧς φερώνυμός ἐστιν, εὕρηται. Πρὸς δὲ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο λογιστέον, ὅτι ὁ μὲν γῆς [*] ἐργάτης πρὸς ἓν τέλος, τὸν μισθόν, ἀφορῶν — ἔμμισθος γὰρ ὡς ἐπίπαν οὗτος — οὐδεμίαν ἔχει φροντίδα τοῦ καλῶς ἐργάσασθαι· ὁ μέντοι γεωργὸς πολλὰ ἂν ἐθελήσαι καὶ τῶν ἰδίων εἰςφέρειν καὶ προςαναλίσκειν οἴκοθέν τι περὶ τοῦ καὶ τὸ χωρίον ὀνῆσαι καὶ πρὸς μηδενὸς τῶν εἰδότων μεμφθῆναι, βούλεται γὰρ οὐκ ἑτέρωθέν ποθεν, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν γεωργηθέντων εὐτοκίᾳ χρωμένων ἀνὰ πᾶν ἔτος τοὺς καρποὺς ἀναλαμβάνειν. Οὗτος τὰ μὲν ἄγρια τῶν δένδρων ἡμεροῦν, τὰ δὲ ἥμερα ἐπιμελείαις συναύξειν, τὰ δὲ ὑπὸ πλεοναζούσης τροφῆς κεχυμένα τομαῖς στέλλειν, τὰ δὲ ἐσταλμένα καὶ πεπιλημένα ἐπιφύσεων ἐκτάσεσι μηκύνειν, καί, ὅσα μὲν εὐγενῆ πολυκληματοῦντα, κατὰ γῆς τείνειν ἐν οὐ πάνυ τάφροις βαθείαις, ὅσα δὲ μὴ εὔκαρπα, ἑτέρων εἰς τὸν πρὸς ταῖς ῥίζαις κορμὸν ἐνθέσει καὶ συμφυεστάτῃ ἑνώσει βελτιοῦν ἐθελήσει — καὶ γὰρ ἐπ᾽ ἀνθρώπων τυγχάνει ταὐτόν, ὡς τοὺς θετοὺς παῖδας γένεσιν ἀλλοτρίους διὰ τὰς σφετέρας οἰκειουμένους ἀρετὰς παγίως ἐναρμόζεσθαι. — μυρία τοίνυν καὶ αὐτόσπερμα ῥίζαις

αὐταῖς ἀνασπάσας κατέβαλε τὰ εἰς εὐκαρπίαν φύσει ἐστειρωμένα καὶ τοῖς φέρουσι μεγάλην ζημίαν ἐκ τοῦ παρεμπεφυτεῦσθαι πλησίον ἐνεγκόντα. Τοιαύτη μὲν τίς ἐστιν ἡ περὶ τὰ βλαστάνοντα ἐκ γῆς φυτὰ τέχνη· τὴν δὲ ψυχῆς γεωργικὴν ἐν μέρει πάλιν ἐπισκεψώμεθα.

Agricultura ad animi culturam relata. (2-4.)

2. *Πρῶτον μὲν τοίνυν σπείρειν ἢ φυτεύειν ἄγονον οὐδὲν ἐπιτηδεύει, πάντα δὲ ἥμερα καὶ καρποτόκα, φόρους ἐτησίους οἴσοντα τῷ ἡγεμόνι ἀνθρώπῳ· τοῦτον γὰρ ἄρχοντα ἡ φύσις δένδρων τε καὶ ζώων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα θνητὰ ἅπαξ ἁπάντων ἀνέδειξεν. Ἄνθρωπος δὲ ὁ ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν τίς ἂν εἴη πλὴν ὁ νοῦς, ὃς τὰς ἀπὸ τῶν σπαρέντων καὶ φυτευθέντων ὠφελείας εἴωθε καρποῦσθαι; Ἐπεὶ δὲ νηπίοις μὲν ἐστι γάλα τροφή, τελείοις δὲ τὰ ἐκ πυρῶν πέμματα, καὶ ψυχῆς γαλακτώδεις μὲν ἂν εἶεν τροφαὶ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τὰ τῆς ἐγκυκλίου μουσικῆς προπαιδεύματα, τέλειαι δὲ καὶ ἀνδράσιν εὐπρεπεῖς αἱ διὰ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ ἁπάσης ἀρετῆς ὑφηγήσεις· ταῦτα γὰρ σπαρέντα καὶ φυτευθέντα ἐν διανοίᾳ καρποὺς ὠφελιμωτάτους οἴσει, καλὰς καὶ ἐπαινετὰς πράξεις. Διὰ ταύτης τῆς γεωργικῆς, καὶ ὅσα παθῶν ἢ κακιῶν δένδρα ἀναβλαστοῦντα εἰς ὕψος ἐξήρθη, φθοροποιοὺς φέροντα καρπούς, ὑποτεμνόμενα καθαίρεται, [*] ὡς μηδὲ βραχύ τι λείψανον ἐαθῆναι, ἀφ᾽ οὗ νέαι βλάσται πάλιν ἁμαρτημάτων ἀναδραμοῦνται. Καὶ ἂν εἴ τινα μέντοι δένδρα ᾖ μήτ᾽ ὠφελίμων μήτ᾽ αὖ βλαβερῶν καρπῶν οἰστικά, ταῦτα ἐκκόψει μέν, οὐ μὴν ἐάσει γε ἀφανισθῆναι, κατατάξει δὲ αὐτὰ εἰς ἐναρμόνιον χρῆσιν,

ἢ βαλλομένη χάρακας καὶ σταυροὺς ἐν κύκλῳ στρατοπέδου, ἢ φραγμὸν πόλεως, ἵνα ἀντὶ τείχους ᾖ.

3. Λέγει γάρ· „Πᾶν ὃ οὐ καρπόβρωτόν ἐστιν, ἐκκόψεις, καὶ ποιήσεις χαράκωσιν ἐπὶ τὴν πόλιν, ἥτις ποιήσει πρὸς σὲ τὸν πόλεμον.“ (Deut. 20, 20.) Ταῦτα δὲ εἰκάζεται τὰ δένδρα ταῖς περὶ λόγους δυνάμεσι θεωρίαν ψιλὴν ἐχούσαις, ἐν αἷς θετέον ἰατρολογίαν ἀπεζευγμένην ἔργων, δι' ὧν τοὺς κάμνοντας εἰκός ἐστι σώζεσθαι, καὶ ῥητορικῆς τὸ συνηγορικὸν καὶ ἔμμισθον εἶδος, οὐ περὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ δικαίου πραγματευόμενον, ἀλλὰ περὶ τὴν δι' ἀπάτης πειθὼ τῶν ἀκουόντων, ἔτι μέντοι καὶ διαλεκτικῆς καὶ γεωμετρίας ὅσα εἰς μὲν ἐπανόρθωσιν ἤθους οὐδὲν συνεργεῖ, παραθήγει δὲ τὸν νοῦν, οὐκ ἐῶντα ἀμβλείᾳ χρῆσθαι τῇ πρὸς ἕκαστα τῶν ἀπορουμένων προςβολῇ, τομαῖς δὲ ἀεὶ καὶ διαστολαῖς χρῆσθαι, ὡς τὴν ἑκάστου πράγματος ἰδιότητα τῶν κοινῶν διαζευγνύναι ποιοτήτων. Τὸν γοῦν κατὰ φιλοσοφίαν λόγον τρίδυμον ὄντα τοὺς παλαιοὺς ἀγρῷ φασιν ἀπεικάσαι, τὸ μὲν φυσικὸν αὐτοῦ δένδροις καὶ φυτοῖς παραβαλόντας, τὸ δ' ἠθικὸν καρποῖς, ὧν ἕνεκα καὶ τὰ φυτά, τὸ δ' αὖ λογικὸν φραγμῷ καὶ περιβόλῳ. Καθάπερ γὰρ τὸ περικείμενον τεῖχος ὀπώρας καὶ φυτῶν τῶν κατὰ τὸν ἀγρόν ἐστι φυλακτήριον τοὺς ἐπὶ τὸ σίνεσθαι παρειςφθείρεσθαι βουλομένους ἀνεῖργον, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ λογικὸν μέρος φιλοσοφίας φρουρά τίς ἐστιν ὀχυρωτάτη τῶν δυοῖν ἐκείνων ἠθικοῦ τε καὶ φυσικοῦ· τὰς γὰρ διπλᾶς καὶ ἀμφιβόλους ὅταν ἐξαπλοῖ λέξεις καὶ τὰς διὰ τῶν σοφισμάτων πιθανότητας ἐπιλύῃ καὶ τὴν εὐπαράγωγον ἀπάτην, μέγιστον ψυχῆς δέλεαρ καὶ ἐπιζήμιον, ἀναιρῇ, διὰ λόγων ἐμφαντικωτάτων καὶ ἀποδείξεων ἀνενδοιάστων ὥσπερ κηρὸν λε-

λειασμένον τὸν νοῦν ἀπεργάζεται, ἕτοιμον δέχεσθαι τούς τε φυσιολογίας καὶ τοὺς ἠθοποιΐας ἀστείους κάρτα καὶ πάνυ δοκίμους χαρακτῆρας.

4. Ταῦτ᾿ οὖν ἡ ψυχῆς ἐπαγγελλομένη γεωργικὴ προκηρύττει· Τὰ ἀφροσύνης δένδρα καὶ ἀκολασίας, ἀδικίας τε καὶ δειλίας πάντ᾿ ἐκκόψω· ἐκτεμῶ καὶ τὰ ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας, ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ καὶ τῶν παραπλησίων παθῶν, καὶ ἂν ἄχρις οὐρανοῦ μηκύνῃ, τὰ φυτά· ἐπικαύσω καὶ τὰς ῥίζας αὐτῶν, ἐφιεῖσα ἄχρι τῶν ὑστάτων τῆς γῆς φλογὸς ῥιπήν, ὡς μηδὲν [*] μέρος, ἀλλὰ μηδ᾿ ἴχνος ἢ σκιὰν ὑπολειφθῆναι τὸ παράπαν. Ἀνελῶ μὲν δὴ ταῦτα. Φυτεύσω δὲ ταῖς μὲν ἐν ἡλικίᾳ παιδικῇ ψυχαῖς μοσχεύματα, ὧν ὁ καρπὸς αὐτὰς τιθηνήσεται. Ἔστι δὲ ταῦτα· ἡ τοῦ γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν εὐτρόχως ἐπιτήδευσις, ἡ τῶν παρὰ σοφοῖς ποιηταῖς ἀκριβὴς ἔρευνα, γεωμετρία καὶ ἡ περὶ τοὺς ῥητορικοὺς λόγους μελέτη, καὶ ἡ σύμπασα τῆς ἐγκυκλίου παιδείας μουσική. Ταῖς δὲ νεανιευομέναις καὶ ἀνδρουμέναις ἤδη τὰ ἀμείνω καὶ τελειότερα· τὸ φρονήσεως φυτόν, τὸ ἀνδρείας, τὸ σωφροσύνης, τὸ δικαιοσύνης, τὸ ἀρετῆς ἁπάσης. Ἂν μέντοι τι καὶ τῆς λεγομένης ἀγρίας Μούσης ἐδώδιμον μὲν οὐ φέρῃ καρπόν, δύνηται δὲ ἐδωδίμου φραγμὸς εἶναι καὶ φυλακτήριον, καὶ τοῦτο ταμιεύσομαι, οὐ δι᾿ ἑαυτό, ἀλλ᾿ ὅτι ὑπηρετεῖν ἀναγκαίῳ καὶ χρησίμῳ σφόδρα πέφυκε.

Iustus Noë agricola, iniustus Cain terrae operarius.

5. Διὰ τοῦτο ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς τῷ μὲν δικαίῳ τὴν τῆς ψυχῆς γεωργικὴν ὡς ἐναρμόνιον καὶ ἐπιβάλλουσαν τέχνην ἀνατίθησι λέγων· „Ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος εἶναι γεωργός“, τῷ δὲ ἀδίκῳ τὴν ἄνευ ἐπιστήμης φέρου-

σαν ἄχθη βαρύτατα γῆς ἐργασίαν· „Κάϊν“ γάρ, φησίν, „ἦν ἐργαζόμενος τὴν γῆν“ (Gen. 4, 11 s.), καὶ μικρὸν ὕστερον, ἡνίκα τὸ ἐπὶ τῇ ἀδελφοκτονίᾳ ἄγος ἐργασάμενος καταφωρᾶται, λέγεται· „Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς, ἣ ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δέξασθαι τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐκ τῆς χειρός σου, ἣ ἐργᾷ τὴν γῆν, καὶ οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι.“ Πῶς οὖν ἄν τις περιφανέστερον ἐπιδεῖξαι δύναιτο, ὅτι γῆς ἐργάτην, ἀλλ᾽ οὐ γεωργὸν ὁ νομοθέτης νομίζει τὸν φαῦλον, ἢ τὸν τρόπον τοῦτον; Οὐ μὴν ὑποληπτέον, ἢ περὶ ἀνθρώπου χερσὶν ἢ ποσὶ καὶ τῇ ἄλλῃ δυνάμει ἐνεργεῖν τοῦ σώματος ἱκανοῦ, ἢ περὶ τῆς ὀρεινῆς καὶ πεδιάδος εἶναι τὸν λόγον, ἀλλὰ περὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστον ἡμῶν δυνάμεων· τὴν γὰρ τοῦ φαύλου ψυχὴν περὶ οὐδὲν ἄλλο πραγματεύεσθαι συμβέβηκεν ἢ τὸ γήϊνον σῶμα καὶ τὰς τοῦ σώματος ἁπάσας ἡδονάς. Ὁ γοῦν πολὺς ὅμιλος ἀνθρώπων τὰ γῆς ἐπιὼν κλίματα καὶ ἄχρι τῶν περάτων φθάνων αὐτῆς, καὶ τὰ πελάγη περαιούμενος, καὶ τὰ ἐν μυχοῖς θαλάττης ἀναζητῶν, καὶ μηδὲν μέρος ἐῶν τοῦ παντὸς ἀδιερεύνητον, ἀεὶ καὶ πανταχοῦ πορίζει ταῦτα, δι᾽ ὧν ἡδονὴν συναυξήσει. Καθάπερ γὰρ οἱ ἁλιευόμενοι δίκτυα καθιᾶσιν ἔστιν ὅτε μήκιστα, πολλὴν ἐν κύκλῳ περιβαλλόμενοι θάλατταν, ἵν᾽ ὡς πλείστους ἐντὸς ληφθέντας ἀρκύων, οἷα τειχήρεις γεγονότας, ἰχθῦς συλλάβωσι· τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ πλείστη μοῖρα ἀνθρώπων οὐκ ἐπὶ μέρος θαλάττης μόνον, [*] ἀλλ᾽ ἐφ᾽ ἅπασαν τὴν ὕδατος καὶ γῆς καὶ ἀέρος φύσιν, τὰ πάναγρα, ὡς οἱ ποιηταί πού φασι, λίνα τείνασα, πάντα πανταχόθεν δι᾽ ἡδονῆς ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν ἀγκιστρεύεται. Καὶ γὰρ γῆν μεταλλεύουσι, καὶ τὰ πελάγη διαβαίνουσι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα εἰρήνης

καὶ πολέμου ἔργα δρῶσιν, ὕλας ἀφθόνους, ὡς βασιλίδι ἡδονῇ πορίζοντες, οἱ γεωργίας μὲν ἀμύητοι ψυχικῆς, σπείρουσα καὶ φυτεύουσα τὰς ἀρετὰς καρπὸν δρέπετα τὸν εὐδαίμονα βίον ἀπ' αὐτῶν, ἐργαζόμενοι δὲ καὶ μ θοδεύοντες τὰ φίλα τῇ σαρκί, καὶ τὸν σύνεθον χοῦν τὸν πεπλασμένον ἀνδριάντα, τὸν ψυχῆς ἔγγιστα οἶκον ὃν ἀπὸ γενέσεως ἄχρι τελευτῆς — ἄχθος τοσοῦτον — οὐκ ἀποτίθεται νεκροφοροῦσα, μετὰ σπουδῆς τῆς πάσης οἰκειούμενοι. —

Pastor et pecuarius non vulgari, at sensu allegorico inter se differunt, ille bonus, hic malus.

6. Ὡς μὲν οὖν γεωργίας ἐργασία γῆς, καὶ γεωργοῦ γῆς ἐργάτης διαφέρουσιν, εἴρηται. Σκεπτέον δέ, μὴ καὶ ἄλλαι τινὲς εἰσὶν ἰδέαι συγγενεῖς τῶν εἰρημένων, διὰ τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασι κοινωνίαν ἐπικρύπτουσαι τὰς ἐν τοῖς πράγμασι διαφοράς. Εἰσὶ δέ γε ἃς ἀναζητοῦντες εὕρομεν διτταί, περὶ ὧν τὰ προσήκοντα, ἐὰν οἷόν τε ᾖ, λέξομεν. Αὐτίκα τοίνυν ὡς γεωργὸν καὶ γῆς ἐργάτην, δόξαντας ἀδιαφορεῖν ἀλλήλων, εὕρομεν ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν ἀλληγοροῦντες μακρῷ διεστηκότας, οὕτω ποιμένα καὶ κτηνοτρόφον· μέμνηται γὰρ ποτὲ μὲν κτηνοτροφίας, ποτὲ δ' αὖ ποιμενικῆς ὁ νομοθέτης. Καὶ οἵ γε μὴ λίαν ἠκριβωμένοι τάχα που τῆς αὐτῆς ἐπιτηδεύσεως συνωνυμούσας ὑπολήψονται προσρήσεις εἶναι· εἰσὶ δέ γε πραγμάτων διαφερόντων ἐν ταῖς δι' ὑπονοιῶν ἀποδόσεσι. Καὶ γὰρ εἰ τοῖς θρεμμάτων προεστηκόσιν ἀμφότερα ἐπιφημίζειν ἔθος κτηνοτρόφων καὶ ποιμένων ὀνόματα, ἀλλ' οὔ γε τῷ τὴν ψυχῆς ἀγέλην ἐπιτετραμμένῳ λογισμῷ· φαῦλος μὲν γὰρ ὢν ὁ ἀγελάρχης οὗτος καλεῖται κτηνοτρόφος,

ἀγαθὸς δὲ καὶ σπουδαῖος ὀνομάζεται ποιμήν. Ὃν δὲ τρόπον, ἐπιδείξομεν αὐτίκα.

Pecuarius. (7. 8.)

7. Ἡ φύσις ἡμῶν ἑκάστῳ κτήνη συγγεγέννηκε, τῆς ψυχῆς ὥσπερ ἀπὸ μιᾶς ῥίζης ἔρνη διττὰ ἀναβλαστούσης, ὧν τὸ μὲν ἄτμητον ὅλον δι᾽ ὅλων ἐαθὲν ἐπεφημίσθη νοῦς, τὸ δ᾽ ἑξαχῇ σχισθὲν εἰς ἑπτὰ φύσεις, πέντε τῶν αἰσθήσεων καὶ δυοῖν ἄλλων ὀργάνων, φωνητηρίου τε καὶ γονίμου. Αὕτη δὲ πᾶσα ἡ πληθὺς ἄλογος οὖσα κτήνει ἀπεικάζεται, πλήθουσα δὲ νόμῳ φύσεως ἡγεμόνος ἐξ ἀνάγκης ἐπιδέεται. Ἐπειδὰν μὲν οὖν ἄπειρος ἀρχῆς ἅμα καὶ [*] πλούσιος ἐξαναστὰς ἄρχοντα ἑαυτὸν ἀποφήνῃ, μυρίων αἴτιος κακῶν γίνεται τοῖς θρέμμασιν· αὐτὸς μὲν γὰρ ἄφθονα παρέχει τὰ ἐπιτήδεια· τὰ δὲ ἀμέτρως ἐμφορούμενα ὑπὸ πλεοναζούσης τροφῆς ἐξυβρίζει — κόρου γὰρ ὕβρις ἔγγονον γνήσιον —, ἐξυβρίζοντα μέντοι σκιρτᾷ καὶ ἀφηνιάζει, καὶ κατὰ μέρος σκιδνάμενα διαλύει τὸ τῆς ἀγέλης συντεταγμένον στῖφος. Ὁ δὲ τέως ἡγεμὼν καταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχομένων ἰδιώτης ἀνεφάνη, καὶ ἐπιτρέχει μὲν σπουδάζων, εἴ τι δύναιτο συλλαβεῖν ἐξ ὑπαρχῆς καὶ ὑπαγαγέσθαι· ὅταν δὲ ἀδυνατῇ, στένει καὶ κλαίει, τὴν ἰδίαν κακίζων εὐχέρειαν, καὶ ἑαυτὸν τῶν συμβεβηκότων αἰτιώμενος. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ τὰ τῶν αἰσθήσεων θρέμματα, ἐπειδὰν ὁ νοῦς ὑπτίως καὶ ῥαθύμως ἔχῃ, τῆς τῶν αἰσθητῶν ἀπλήστως ἐμφορούμενα ἀφθονίας ἀπαυχενίζει τε καὶ σκιρτᾷ καὶ πλημμελῶς ὅπῃ τύχῃ φέρεται· ὀφθαλμοὶ πρὸς πάντα ἀναπεπταμένοι τὰ ὁρατά, καὶ ἃ μὴ θέμις ὁρᾶν, ἐξοκέλλουσι, καὶ ἀκοαὶ πάσας φωνὰς παραδεχόμεναι καὶ μηδέποτε

πληρούμεναι, διψῶσαι δὲ ἀεὶ περιεργίας καὶ φιλοπραγμοσύνης, ἔστι δὲ ὅπου καὶ ἀνελευθέρου χλεύης, ἐκπεφοιτήκασιν.

8. Ἐπεὶ πόθεν ἄλλοθεν τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης θέατρα νομίζομεν ἀμυθήτων μυριάδων ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν πληροῦσθαι; οἱ γὰρ ἀκουσμάτων καὶ θεαμάτων ἥττους καὶ ὦτα καὶ ὀφθαλμοὺς χωρὶς ἡνίων ἐάσαντες φέρεσθαι, καὶ κιθαριστὰς καὶ κιθαρῳδοὺς καὶ πᾶσαν τὴν κεκλασμένην καὶ ἄνανδρον μουσικὴν περιέποντες, ἔτι δὲ ὀρχηστὰς καὶ τοὺς ἄλλους μίμους ἀποδεχόμενοι, ὅτι σχέσεις καὶ κινήσεις ἐκτεθηλυμένας ἴσχονται καὶ κινοῦνται, τὸν ἐπὶ σκηνῆς ἀεὶ πόλεμον συγκροτοῦσι, μήτε τῆς τῶν ἰδίων, μήτε τῆς τῶν κοινῶν ἐπανορθώσεως πεφροντικότες, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῶν, οἱ δυστυχεῖς, διά τε ὀφθαλμῶν καὶ ὤτων ἀνατρέποντες βίον. Ἄλλοι δὲ εἰσὶν οἱ τούτων ἀθλιώτεροι καὶ κακοδαιμονέστεροι, οἳ τὴν γεῦσιν ὥσπερ ἐκ δεσμῶν ἔλυσαν· ἡ δὲ πρὸς πᾶν σιτίον τε καὶ ποτὸν ἄφετος εὐθὺς ὁρμήσασα τὰ ἤδη εὐτρεπισθέντα ἐπιλέγεται, καὶ πεῖναν ἄλεκτον καὶ ἄπληστον ἴσχει τῶν ἀπόντων, ὡς, καὶ ἂν αἱ τῆς γαστρὸς ἀποπληρωθῶσι δεξαμεναί, σπαργῶσαν ἔτι καὶ μαιμῶσαν τὴν ἀεὶ κενὴν ἐπιθυμίαν περιβλέπεσθαι καὶ περιφοιτᾶν, μή τί που παροραθὲν λείψανον ἄφετον, ἵνα καὶ τοῦτο παμφάγου πυρὸς δίκην ἐπιλιχνεύσηται. Γαστριμαργίᾳ τοίνυν ἡ ὀπαδὸς ἐκ φύσεως ἀκολουθεῖ συνουσίας ἡδονή, μανίαν ἔκτοπον καὶ οἶστρον ἀνεπίσχετον καὶ λύτταν ἀργαλεωτάτην ἐπιφέρουσα. Ὅταν γὰρ ὑπὸ ὀψοφαγίας καὶ ἀκράτου καὶ πολλῆς [*] μέθης ἄνθρωποι πιεσθῶσιν, οὐκέτι κρατεῖν ἑαυτῶν δύνανται, πρὸς δὲ τὰς ἐρωτικὰς μίξεις ἐπειγόμενοι κωμάζουσι καὶ θυραυλοῦσι, μέχρις ἂν τὸν πολὺν

τοῦ πάθους ἀποχετευσάμενοι βρασμὸν ἠρεμῆσαι δυνηθῶσιν. Οὗ χάριν καὶ ἡ φύσις ὡς ἔοικεν ὑπογάστρια τὰ συνουσίας ὄργανα ἐδημιούργησε, προλαβοῦσα, ὅτι λιμῷ οὐ χαίρει, πλησμονῇ δὲ ἕπεται καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἐνεργείας ὑπανίσταται.

Pastor.

9. Τοὺς οὖν τοῖς θρέμμασι τούτοις ἐπιτρέποντας ἀθρόον ὧν ὀρέγονται πάντων ἐμφορεῖσθαι, κτηνοτρόφους λεκτέον· ποιμένας δ᾽ ἔμπαλιν, ὅσοι τά τε ἀναγκαῖα καὶ αὐτὰ μόνα τὰ ἐπιτήδεια παρέχουσι, περιτεμνόμενοι καὶ ἀποκόπτοντες τὴν περιττὴν καὶ ἀλυσιτελῆ πᾶσαν ἀφθονίαν, ἥπερ τῆς ἀπορίας καὶ ἐνδείας οὐχ ἥκιστα βλάπτει, πρόνοιάν τε πολλὴν ἔχουσι τοῦ μὴ ἐξ ἀμελείας καὶ ῥαθυμίας νοσῆσαι τὴν ἀγέλην, εὐχόμενοι μηδὲ τὰς ἔξωθεν εἰωθυίας κατασκήπτειν νόσους ἐπιγενέσθαι. Στοχάζονται δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ τοῦ μὴ διασπασθεῖσαν αὐτὴν σποράδην διασκεδασθῆναι, φόβον ἐπανατεινόμενοι τὸν σωφρονιστὴν τῶν λόγῳ μηδέποτε πειθομένων, καὶ κολάσει χρώμενοι συνεχεῖ, μετρίᾳ μὲν κατὰ τῶν ἰάσιμα νεωτεριζόντων, ἀφορήτῳ δὲ κατὰ τῶν ἀνίατα· τὸ γὰρ εἶναι δοκοῦν ἀπευκτὸν μέγιστον ἀγαθὸν ἀφραίνουσιν, ἡ κόλασις, ὥςπερ τοῖς τὰ σώματα κάμνουσιν αἱ ἰατρικαὶ ὗλαι.

Pastores reges. Pastores Iacob, Moses.

10. Ταῦτα τὰ ἐπιτηδεύματα ποιμένων ἐστίν, οἳ τῶν σὺν ἡδονῇ βλαβερῶν τὰ μετὰ ἀηδείας ποιοῦσιν ὠφέλιμα. Οὕτω γοῦν σεμνὸν καὶ λυσιτελὲς νενόμισται τὸ ποιμαί-

νειν, ὥςτε τὸ μὲν ποιητικὸν γένος τοὺς βασιλέας ποιμένας λαῶν εἴωθε καλεῖν, ὁ δὲ νομοθέτης τοὺς σοφούς, οἳ μόνοι πρὸς ἀλήθειαν βασιλεῖς εἰσιν· ἄρχοντας γὰρ αὐτοὺς ὡς ἂν ποίμνης εἰςάγει τῆς ἀνθρώπων ἁπάντων ἀλόγου φορᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ τελειωθέντι ἐξ ἀσκήσεως Ἰακὼβ τὴν ποιμενικὴν ἐπιστήμην περιῆψε, „ποιμαίνει γὰρ οὗτος τὰ πρόβατα Λάβαν“ (Gen. 30, 36), τῆς τοῦ ἄφρονος ψυχῆς, τῆς τὰ αἰσθητὰ μόνα καὶ φαινόμενα νομιζούσης ἀγαθά, χρώμασι καὶ σκιαῖς ἠπατημένης καὶ δεδουλωμένης — λευκασμὸς γὰρ ἑρμηνεύεται Λάβαν. Καὶ Μωϋσεῖ τῷ πανσόφῳ τὴν αὐτὴν τέχνην μεταδίδωσι (Exod. 3, 1)· καὶ γὰρ οὗτος ποιμὴν ἀποδείκνυται διανοίας τῦφον πρὸ ἀληθείας ἀσπαζομένης καὶ πρὸ τοῦ εἶναι τὸ δοκεῖν [*] ἀποδεχομένης· περισσὸς γὰρ ὁ Ἰοθὸρ ἑρμηνεύεται, περιττὸν δὲ καὶ ἐπειςηγμένον ἀπλανεῖ βίῳ πρὸς ἀπάτην τῦφος, ᾧ καὶ τὰ κατὰ πόλεις ἕτερα παρ᾿ ἑτέροις, οὐ τὰ *αὐτὰ* δίκαια παρὰ πᾶσιν ἔθος εἰςηγεῖσθαι, τὰ κοινὰ τῆς φύσεως καὶ ἀκίνητα νόμιμα οὐδ᾿ ὄναρ ἰδόντι. Λέγεται γάρ, ὅτι „Μωϋσῆς ἦν ποιμαίνων τὰ πρόβατα Ἰοθὸρ τοῦ ἱερέως Μαδιάμ“ (ibid.). Ὁ δ᾿ αὐτὸς οὗτος εὔχεται, μὴ ἀνεπιτρόπευτον τὴν ποίμνην, τὸν ὄχλον *καὶ λαὸν* ἅπαντα τῆς ψυχῆς, ἀφεθῆναι, τυχεῖν δὲ ἀγαθοῦ ποιμένος, ἐξάγοντος μὲν ἀπὸ τῶν ἀφροσύνης καὶ ἀδικίας καὶ πάσης κακίας δικτύων, εἰςάγοντος δὲ εἰς τὰ παιδείας καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς δόγματα· „Ἐπισκεψάσθω“ γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς συναγωγῆς ταύτης.“ (Num. 27, 16 s.) Εἶτα ὀλίγα προςειπὼν ἐπιφέρει· „καὶ οὐκ ἔσται ἡ συναγωγὴ κυρίου ὡςεὶ πρόβατα, οἷς οὐκ ἔστι ποιμήν.“

Ne pastor desit gregi!

11. Ἀλλ᾽ οὐκ ἄξιον εὔχεσθαι μὴ χωρὶς ἐπιστάτου καὶ ἡγεμόνος ἐαθῆναι τὸ συγγενὲς καὶ εὐφυὲς ἡμῶν ἑκάστῳ ποίμνιον, ὡς μὴ τῆς φαυλοτάτης τῶν κακοπολιτειῶν, ὀχλοκρατίας, ἣ παράκομμα τῆς ἀρίστης δημοκρατίας ἐστὶν, ἀναπλησθέντες θορύβοις καὶ ταραχαῖς καὶ ἐμφυλίοις στάσεσιν ἀεὶ χρώμενοι διατελῶμεν; Οὐ μὴν ἀναρχία μόνον ὀχλοκρατίαν τίκτουσα δεινόν, ἀλλὰ καὶ ἡ παρανόμου καὶ βιαίου τινὸς ἐφ᾽ ἡγεμονίαν ἐπανάστασις· τύραννος γὰρ ἐκ φύσεως ἐχθρὸς πόλεων μὲν ἄνθρωπος, σώματος δὲ καὶ ψυχῆς καὶ τῶν καθ᾽ ἑκάτερον πραγμάτων, τὴν ἀκρόπολιν ἐπιτετειχικὼς ἑκάστῳ, ὁ θηριωδέστατος νοῦς. Ἀλυσιτελεῖς δὲ οὐχ αὗται μόνον δεσποτεῖαι, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων αἱ τῶν λίαν ἐπιεικῶν ἀρχαί τε καὶ προστασίαι. Χρηστότης γὰρ πρᾶγμα εὐκαταφρόνητον, καὶ ἑκατέροις ἄρχουσί τε καὶ ὑπηκόοις βλαβερόν· τοῖς μὲν ἐκ τῆς τῶν ὑποτεταγμένων εἰς αὐτοὺς ὀλιγωρίας μηδὲν μήτε ἴδιον μήτε κοινὸν ἐπανορθώσασθαι δυναμένοις, ἔστι δὲ ὅτε καὶ τὰς ἡγεμονίας ἀναγκαζομένοις ἀποτίθεσθαι· τοῖς δὲ ἐκ συνεχοῦς τῆς πρὸς τοὺς ἄρχοντας ὀλιγωρίας πειθοῦς ἠμεληκόσι, καταδεὲς ἐπὶ μεγάλου κακοῦ κτήσει περιποιησαμένοις, αὐθάδειαν. Τούτους μὲν θρεμμάτων, ἐκείνους δὲ κτηνοτρόφων οὐδὲν νομιστέον διαφέρειν· οἱ μὲν γὰρ τρυφᾶν ἐν ἀφθόνοις ὕλαις ἀναπείθουσιν, οἱ δὲ τὸν κόρον ἀδυνατοῦντες φέρειν ἐξυβρίζουσι. Χρὴ δὲ ὥσπερ αἰπόλον ἢ βουκόλον ἢ ποιμένα, ἢ κοινῶς νομέα, τὸν ἡμέτερον ἄρχειν νοῦν, τὸ [*] συμφέρον πρὸ τοῦ ἡδέος ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς θρέμμασιν αἱρούμενον.

Deus pastor — felix grex! (12-14.)

12. Ἡ δὲ τοῦ θεοῦ ἐπίσκεψις πρῶτον καὶ σχεδὸν μόνον αἴτιον τοῦ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς μὴ ἀνεπιτρόπευτα ἀφεθῆναι, τυχεῖν δὲ ἀνυπαιτίου καὶ πάντα ἀγαθοῦ ποιμένος, οὗ κατασταθέντος ἀμήχανον τὴν σύνοδον τῆς διανοίας γενέσθαι σποράδα· ὑπὸ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σύνταξιν ἐξ ἀνάγκης φανεῖται, πρὸς τὴν ἑνὸς ἐπιστασίαν ἀφορῶσα, ἐπεὶ τό γε πολλαῖς ὑπακούειν ἀρχαῖς ἀναγκάζεσθαι βαρύτατον ἄχθος. Οὕτω μέντοι τὸ ποιμαίνειν ἐστὶν ἀγαθόν, ὥςτε οὐ βασιλεῦσι μόνον καὶ σοφοῖς ἀνδράσι καὶ ψυχαῖς τέλεια κεκαθαρμέναις, ἀλλὰ καὶ θεῷ τῷ πανηγεμόνι δικαίως ἀνατίθεται. Τούτου δὲ ἐγγυητὴς οὐχ ὁ τυχών, ἀλλὰ προφήτης ἐστίν, ᾧ καλὸν πιστεύειν, ὁ τὰς ὑμνῳδίας ἀναγράψας. Λέγει γὰρ ὧδε· „Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει.“ (Psalm. 23 [22], 1.) Λεγέτω καὶ ἕκαστος ἐν μέρει τὸ αὐτὸ τοῦτο, τὸ γὰρ τοιοῦτον ᾆσμα παντὶ φιλοθέῳ μελετᾶν ἐμπρεπές, τῷ δὲ δὴ κόσμῳ διαφερόντως· καθάπερ γάρ τινα ποίμνην γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ πῦρ καὶ ὅσα ἐν τούτοις φυτά τε αὖ καὶ ζῶα, τὰ μὲν θνητά, τὰ δὲ θεῖα, ἔτι δὲ οὐρανοῦ φύσιν καὶ ἡλίου καὶ σελήνης περιόδους καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τροπάς τε αὖ καὶ χορείας ἐναρμονίους ὡς ποιμὴν καὶ βασιλεὺς ὁ θεὸς ἄγει κατὰ δίκην καὶ νόμον, προστησάμενος τὸν ὀρθὸν αὐτοῦ λόγον, πρωτόγονον υἱόν, ὃς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης οἷά τις μεγάλου βασιλέως ὕπαρχος διαδέξεται. †Καὶ γὰρ εἴρηταί που· „Ἰδοὺ ἐγώ εἰμι, ἀποστελῶ ἄγγελόν μου εἰς πρόςωπόν σου τοῦ φυλάξαι σε ἐν τῇ ὁδῷ.“ (Exod. 23, 20.)† Λεγέτω τοίνυν καὶ ὁ κόσμος ἅπας, ἡ

μεγίστη καὶ τελειοτάτη τοῦ ὄντος θεοῦ ποίμνη· „Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει." (Psalm. l. c.) Λεγέτω καὶ ἕκαστος τῶν ἐν μέρει τὸ αὐτὸ τοῦτο, μὴ τῇ διὰ γλώττης καὶ στόματος ῥεούσῃ φωνῇ, πρὸς βραχεῖαν αέρος ἐξικνουμένῃ μοῖραν, ἀλλὰ τῇ τῆς διανοίας εὐρυνομένῃ καὶ τῶν τοῦ παντὸς ἁπτομένῃ περάτων· [*] ἀμήχανον γὰρ τῶν ἐπιβαλλόντων ἔνδειαν εἶναί τινος, ἐπιστατοῦντος θεοῦ, πλήρη καὶ τέλεια τὰ ἀγαθὰ τοῖς οὖσιν ἅπασιν εἰωθότος χαρίζεσθαι.

13. Παγκάλη δὲ καὶ εἰς ἰσότητα παραίνεσις ἡ διὰ τοῦ λεχθέντος ᾄσματος. Τῷ γὰρ ὄντι ὁ μὲν πάντα τὰ ἄλλα δοκῶν ἔχειν, τῇ δὲ ἑνὸς προστασίᾳ δυσχεραίνων, ἀτελὴς καὶ πένης· εἴ τις δὲ ὑπὸ θεοῦ ποιμαίνεται ψυχή, τὸ ἓν καὶ μόνον ἔχουσα, οὗ τὰ πάντα ἐκκρέμαται, ἀπροσδεής ἐστιν εἰκότως ἄλλων, οὐ τυφλὸν πλοῦτον βλέπουσα, τὰ δὲ καὶ σφόδρα ὀξυδερκοῦσα καὶ θαυμάζουσα *). Τούτου πάντες οἱ μαθηταὶ εἰς σύντονον καὶ δυσαπάλλακτον ἔρωτα ἦλθον, διὰ κτηνοτροφίαν γελάσαντες ἐξεπόνησαν ποιμενικὴν ἐπιστήμην. Τεκμήριον δὲ ὁ τὴν περὶ σῶμα καὶ τὰς κενὰς δόξας ὑπόθεσιν ἀεὶ μελετῶν Ἰωσήφ, ἄρχειν μὲν καὶ ἐπιστατεῖν ἀλόγου φύσεως οὐκ ἐπιστάμενος — πρεσβύτας γὰρ ἔδος ἐπὶ τὰς ἀνυπαιτίους ἀρχὰς καλεῖσθαι, νέος δέ ἐστιν οὗτος ἀεί, καὶ ἂν τὸ χρόνου μήκει γῆρας ἐπιγινόμενον ἐνέγκηται —, τρέφειν δὲ εἰωθὼς καὶ συναύξειν ὑπολαμβάνει καὶ τοὺς φιλαρέτους πεῖσαι δυνήσεσθαι μεταβάλλειν ὡς αὐτόν, ἵνα τῶν ἀλόγων καὶ ἀψύχων περιεχόμενοι ἐνευκαιρεῖν μὴ δύνωνται ψυχῆς λογικῆς ἐπιτηδεύμασι. Φησὶ γάρ· „Ἂν ὁ βασιλεὺς" — νοῦς,

---

*) Mang. legi vult: οὐ τυφλὸν πλοῦτον, βλέποντα δὲ καὶ σφόδρα ὀξυδερκοῦντα θαυμάζουσα.

τῆς σωματικῆς χώρας — „πυνθάνηται, τί τὸ ἔργον ὑμῶν, ἀποκρίνεσθε· Ἄνδρες κτηνοτρόφοι ἐσμέν.“ (Gen. 46, 33 s.) Τοῦτο ἀκούσαντες κατὰ τὸ εἰκὸς δυσχεραίνουσιν, εἰ ἡγεμόνες ὄντες ὑπηκόων τάξιν ἔχειν ὁμολογήσουσιν· οἱ μὲν γὰρ τροφὰς ταῖς αἰσθήσεσι διὰ τῆς τῶν αἰσθητῶν ἀφθονίας εὐτρεπίζόμενοι δοῦλοι γίνονται τῶν τρεφομένων καθάπερ δεσποίναις οἰκέται φόρον τελοῦντες καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἀναγκαῖον, ἄρχοντες δὲ οἱ τούτων ἐπιστατοῦντες καὶ τὰ περιττὰ τῆς εἰς ἀπληστίαν ὁρμῆς αὐτῶν ἐπιστομίζοντες. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, καίτοι τοῦ λεχθέντος οὐ καθ᾽ ἡδονὴν ἀκούσαντες, ἐχεμυθήσουσι, περιττὸν ἡγούμενοι τὸ μὴ μαθησομένοις διαφορὰν κτηνοτροφίας καὶ ποιμενικῆς ὑφηγεῖσθαι· αὖθις δὲ ὅταν ὁ περὶ τούτων ἀγὼν ἐνστῇ, διαγωνιοῦνται πάσῃ δυνάμει καὶ πρὶν ἀνὰ κράτος ἑλεῖν οὐκ ἀνήσουσι, τὸ τῆς φύσεως ἐλεύθερόν τε καὶ εὐγενὲς καὶ ἡγεμονικὸν τῷ ὄντι ἐπιδειξάμενοι. Πυνθανομένου γοῦν τοῦ βασιλέως· „Τί τὸ ἔργον ὑμῶν;“ ἀποκρινοῦνται· „Ποιμένες ἐσμέν, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν.“ (Gen. 47, 3.)

14. Εἶτ᾽ οὐκ ἂν δόξαιεν ἐπὶ ποιμενικῇ τοσοῦτον αὐχεῖν, ὅσον οὐδὲ ἐπὶ τῷ τοσούτῳ κράτει τῆς ἀρχῆς ὁ προσομιλῶν αὐτοῖς βασιλεύς; Οἵ γε οὐχ αὐτοῖς μόνοις τὴν προαίρεσιν τοῦ βίου τούτου μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ὡς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἁπάσης [*] ἀξίου, καίτοι γε εἰ μὲν ἦν περὶ αἰγῶν ἢ προβάτων ἐπιμελείας ὁ λόγος, καὶ ἂν ἴσως ᾐδέσθησαν ὁμολογεῖν, ἀτιμίαν φυγόντες· ἄδοξα γὰρ καὶ ταπεινὰ τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῖς ὄγκον μὲν εὐτυχίας τὸν ἄνευ φρονήσεως περιβεβλημένοις καὶ μάλιστα βασιλεῦσι νενόμισται. Τὸ δὲ Αἰγυπτιακὸν ἐκ φύσεως καὶ διαφερόντως ἐστὶν ὑπέρ-

αυχον, ὁπότε μικρά τις αὐτὸ μόνον καταπνεύσειεν αὔρα εὐπραγίας, ὡς χλεύην καὶ πλατὺν γέλωτα ἡγεῖσθαι τὰς τῶν δημοτικωτέρων ἀνθρώπων περὶ βίον σπουδάς τε καὶ φιλοτιμίας. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῶν ἐν ψυχῇ δυνάμεων λογικῶν τε αὖ καὶ ἀλόγων πρόκειται σκοπεῖν, εἰκότως αὐχήσουσιν οἱ πεπεισμένοι, ὅτι δύνανται κρατεῖν τῶν ἀλόγων, συμμάχοις χρώμενοι ταῖς λογικαῖς. Ἐὰν μέντοι τις βάσκανος καὶ φιλεγκλήμων αἰτιώμενος φάσκῃ· Πῶς οὖν ποιμενικὴν τέχνην διαπονοῦντες καὶ τῆς συμφυοῦς ποίμνης ἐπιμέλειαν ἔχειν καὶ προστασίαν ἐπαγγελόμενοι προςαρμίσασθαι τῇ σώματος καὶ παθῶν χώρᾳ διενοήθητε, Αἰγύπτῳ, ἀλλ᾽ οὐχ ἑτέρωσε τὸν πλοῦν ἐποιήσασθε; μετὰ παῤῥησίας αὐτῷ λεκτέον, ὅτι „παροικεῖν, οὐ κατοικεῖν ἤλθομεν“ (Gen. 47, 4). Τῷ γὰρ ὄντι πᾶσα μὲν ψυχὴ σοφοῦ πατρίδα μὲν οὐρανόν, ξένην δὲ γῆν ἔλαχε, καὶ νομίζει τὸν μὲν σοφίας οἶκον ἴδιον, τὸν δὲ σώματος ὀθνεῖον, ᾧ καὶ παρεπιδημεῖν οἴεται. Οὐκοῦν ἐπειδὰν ὁ ἀγελάρχης νοῦς παραλαβὼν τὴν ψυχῆς ἀγέλην, νόμῳ φύσεως διδασκάλῳ χρώμενος, εὐτόνως ἀφηγῆται, δόκιμον αὐτὴν καὶ σφόδρα ἐπαινετὴν ἀπεργάζεται, ὅταν δὲ παρανομίᾳ ῥᾳθύμως καὶ ἀνειμένως προςφερόμενος, ψεκτήν. Εἰκότως τοίνυν ὁ μὲν βασιλέως ὄνομα ὑποδύσεται, ποιμὴν προςαγορευθείς, ὁ δὲ ὀψαρτυτοῦ τινος ἢ σιτοπόνου, κτηνοτρόφος ἐπιφημισθείς, εὐωχίαν καὶ θοίνην ἀδδηφαγεῖν θρέμμασιν εἰωθόσιν εὐτρεπιζόμενος. —

Discrimen inter equitem et insessorem, hunc imperitum, illum peritum.

15. Ὃν οὖν δὴ τρόπον γεωργὸς μὲν ἐργάτου γῆς, ποιμὴν δὲ κτηνοτρόφου διενήνοχεν, οὐκ ἀμελῶς ἐπιδέ-

δειχα. Καὶ τρίτον δ᾽ ἔστι συγγένειάν τινα ἔχον πρὸς τὰ λεχθέντα, περὶ οὗ νῦν ἐροῦμεν. Ἱππέα τε γὰρ καὶ ἀναβάτην, οὐ μόνον ἀνθρώπου ἐποχουμένου ἐποχούμενον χρεμετιστικῷ ζώῳ μακρῷ διαφέρειν ἡγεῖται, ἀλλὰ καὶ λογισμὸν λογισμοῦ. Ὁ μὲν τοίνυν ἄνευ τέχνης ἱππικῆς ἐπιβεβηκὼς λέγεται μὲν εἰκότως ἀναβάτης, ἐκδέδωκε δὲ ἑαυτὸν ἀλόγῳ καὶ σκιρτητικῷ θρέμματι, ὥςθ᾽, ὅπῃ ἂν ἐκεῖνο χωρῇ, [*] ἐκεῖσε πάντως ἀναγκαῖον φέρεσθαι, καὶ μὴ προειδόμενον χάσμα γῆς ἢ βαθύν τινα βόθρον ὑπὸ τῆς ἐν τῷ δρόμῳ ῥύμης κατακρημνισθῆναι συνηνέχθη καὶ συγκαταποθῆναι τὸν φερόμενον. Ὁ δὲ ἱππεὺς πάλιν ὅταν ἀνέρχεσθαι μέλλῃ, χαλινὸν ἐντίθησι, καὶ ἔπειτ᾽ ἐφαλλόμενος τῆς περιαυχενίου χαίτης ἐνείληπται, καὶ φέρεσθαι δοκῶν αὐτός, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἄγει τὸ κομίζον τρόπον κυβερνήτου· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἄγεσθαι δοκῶν ὑπὸ νεὼς τῆς κυβερνωμένης ἄγει πρὸς ἀλήθειαν αὐτὴν καὶ ἐφ᾽ οὓς ἐπείγεται παραπέμπει λιμένας. Ὅταν μὲν οὖν εὐηνίως προέρχηται, καταψήχει ὁ ἱππεύς, ὡς ἂν ἐπαινῶν τὸν ἵππον· ὅταν δὲ σὺν πλείονι ὁρμῇ πέρα ἐκφέρηται τοῦ μετρίου, μετὰ βίας εὐτόνως ἀναχαιτίζει, ὡς ὑπανεῖναι τοῦ τάχους· ἐὰν δὲ ἀπειθῶν ἐπιμένῃ, λαβὼν τοῦ χαλινοῦ ὅλον ἀντέσπασε καὶ ἀντιπεριήγαγεν αὐτοῦ τὸν αὐχένα, ὡς ἐξ ἀνάγκης στῆναι· καὶ πρὸς σκιρτήσεις μὲν καὶ τοὺς συνεχεῖς ἀφηνιασμοὺς εἰσὶ μάστιγες καὶ μύωπες εὐτρεπεῖς, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα πωλοδάμναις ἵππων κατεσκεύασται κολαστήρια. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· ἀνιόντος γὰρ τοῦ ἱππέως καὶ ἱππικὴ τέχνη συνέρχεται, ὥςτε δύο ὄντες καὶ ἐποχούμενοι καὶ ἐπιστήμονες, εἰκότως ἑνὸς καὶ ὑποβεβλημένου καὶ ἀπαραδέκτου τέχνης ζώου περιέσονται.

Mens sive eques sive insessor est, prout equos i. e. furorem et concupiscentiam aut prudenter aut imprudenter tractat. Imprudens perit.

16. *Μεταβὰς* τοίνυν ἀπὸ τῶν χρεμετιζόντων καὶ τῶν ἐποχουμένων αὐτοῖς τὴν σαυτοῦ ψυχὴν εἰ θέλεις ἐρεύνησον· εὑρήσεις γὰρ ἐν τοῖς μέρεσιν αὐτῆς καὶ ἵππους καὶ ἡνιοχικὸν ἀναβάτην, ὅσαπερ καὶ ἐν τοῖς ἐκτός. Ἵπποι μὲν οὖν ἐπιθυμία καὶ θυμός εἰσιν, ὁ μὲν ἄῤῥην, ἡ δὲ θήλεια. Διὰ τοῦθ᾿ ὁ μὲν γαυριῶν ἄφετος εἶναι βούλεται καὶ ἐλεύθερος, καὶ ἔστιν ὑψαύχην ὡς ἂν ἄῤῥην· ἡ δ᾿ ἀνελεύθερος καὶ δουλοπρεπὴς καὶ πανουργίᾳ χαίρουσα, οἰκόσιτος, οἰκοφθόρος, θήλεια γάρ. Ἀναβάτης δὲ καὶ ἡνίοχος εἷς ὁ νοῦς· ἀλλ᾿ ἡνίκα μὲν μετὰ φρονήσεως ἄνεισιν, ἡνίοχος, ὁπότε δὲ μετ᾿ ἀφροσύνης, ἀναβάτης. Ἄφρων μὲν οὖν ὑπὸ ἀμαθίας κρατεῖν ἀδυνατεῖ τῶν ἡνιῶν, αἱ δὲ τῶν χειρῶν ἀποῤῥυεῖσαι χαμαὶ πίπτουσι, τὰ δὲ ζῶα εὐθὺς ἀφηνιάσαντα πλημμελῆ καὶ ἄτακτον ποιεῖται τὸν δρόμον, ὁ δὲ ἐπιβεβηκὼς οὐδενὸς ἐνειλημμένος, ὑφ᾿ οὗ στηριχθήσεται, πίπτει, περιδρυπτόμενος δὲ γόνυ καὶ χεῖρας καὶ πρόσωπα μεγάλα κλαίει τὴν ἰδίαν κακοπραγίαν ὁ δείλαιος· πολλάκις δὲ καὶ τὰς βάσεις πρὸς τὸν δίφρον ἐξημμένος ἀνατραπεὶς ὕπτιος ἐπὶ νῶτα [*] ἀπῃώρηται, καὶ ἐν ἁρματροχιαῖς αὐταῖς κεφαλήν τε καὶ αὐχένα καὶ ὤμους ἀμφοτέρους περιθραύεται κατασυρόμενος· εἶθ᾿ ὧδε καὶ ἐκεῖσε φορούμενος καὶ πᾶσι τοῖς ἐν ποσὶ προσαραττόμενος οἰκτρότατον ὑπομένει θάνατον. Τῷ μὲν δὴ τοιοῦτον ἀποβαίνει τὸ τέλος. Τὸ δὲ ὄχημα ἀνακουφιζόμενον καὶ ἐξαλλόμενον μετὰ βίας, ὅταν ἐπὶ γῆν παλίσσυτον ἐνεχθῇ, ῥᾷστα κατάγνυται, ὡς μηκέτ᾿

αὖθις ἁρμοσθῆναι καὶ παγῆναι δύνασθαι. Τὰ δὲ ζῶα πάντων τῶν συνεχόντων ἀφειμένα παρακινεῖται καὶ οἰστρᾷ, καὶ οὐ παύεται φερόμενα, πρὶν ὑποσκελισθέντα πεσεῖν ἢ κατά τινος ἐνεχθέντα κρημνοῦ βαθέος παραπολέσθαι.

Dei autem auxilio et exercitu, i. e. virtutibus, affectus compescuntur. Deus ideo laudandus.

17. Τοῦτον οὖν ἔοικε τὸν τρόπον αὐτοῖς ἐπιβάταις τὸ τῆς ψυχῆς ὄχημα σύμπαν διαφθείρεσθαι, πλημμελήσαν τὴν ἡνιόχησιν. Τοὺς δὴ τοιούτους ἵππους καὶ τοὺς ἐποχουμένους ἄνευ τέχνης αὐτοῖς λυσιτελὲς καθαιρεῖσθαι, ἵνα τὰ ἀρετῆς ἐγείρηται· πιπτούσης γὰρ ἀφροσύνης ἀνάγκη φρόνησιν ὑπανίστασθαι. Διὰ τοῦτο ἐν προτρεπτικοῖς Μωϋσῆς φησιν· „Ἐὰν ἐξέλθῃς εἰς πόλεμον ἐπ᾽ ἐχθρούς σου, καὶ ἴδῃς ἵππον καὶ ἀναβάτην καὶ λαὸν πλείονα, οὐ φοβηθήσῃ, ὅτι κύριος ὁ θεὸς μετὰ σοῦ.“ (Deut. 20, 1.) Θυμοῦ γὰρ καὶ ἐπιθυμίας καὶ συνόλως ἁπάντων παθῶν ἢ καὶ τῶν ὅλων ἐποχουμένων ὥσπερ ἵπποις ἑκάστοις λογισμῶν, καὶ ἂν ἀμάχῳ ῥώμῃ κεχρῆσθαι νομίζωσιν, ἀλογητέον τοὺς ἔχοντας τὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως θεοῦ δύναμιν ὑπερασπίζουσαν καὶ προαγωνιζομένην αἰεὶ καὶ πανταχοῦ. Στρατὸς δὲ θεῖος αἱ ἀρεταί, φιλοθέων ὑπέρμαχοι ψυχῶν, αἷς, ἐπειδὰν ἴδωσι τὸν ἀντίπαλον ἡττημένον, ἁρμόττει πάγκαλον καὶ πρεπωδέστατον ὕμνον ᾄδειν τῷ νικηφόρῳ καὶ καλλινίκῳ θεῷ. Δύο δὲ χοροί, ὁ μὲν τῆς ἀνδρωνίτιδος, ὁ δὲ τῆς γυναικωνίτιδος ἑστίας, στάντες ἄντηχον καὶ ἀντίφωνον ἀναμέλψουσιν ἁρμονίαν· χρήσεται δ᾽ ὁ μὲν τῶν ἀνδρῶν χορὸς ἡγεμόνι Μωϋσεῖ, νῷ τελείῳ, ὁ δὲ τῶν γυναικῶν,

Μαριάμ, αἰσθήσει κεκαθαρμένη (Exod. 15, 20). Δίκαιον γὰρ καὶ νοητῶς καὶ αἰσθητῶς τοὺς εἰς τὸ θεῖον ὕμνους καὶ εὐδαιμονισμοὺς ἀνυπερθέτως ποιεῖσθαι, καὶ τῶν ὀργάνων ἐμμελῶς κρούειν ἑκάτερον, τό τε νοῦ καὶ αἰσθήσεως, ἐπὶ τῇ τοῦ μόνου σωτῆρος εὐχαριστίᾳ καὶ τιμῇ. Τὴν γοῦν παράλιον ᾠδὴν ᾄδουσι μὲν πάντες ἄνδρες, οὐ μὴν τυφλῇ διανοίᾳ, ἀλλ' ὀξὺ καθορῶντες, Μωϋσέως ἐξάρχοντος· ᾄδουσι δὲ καὶ γυναῖκες πρὸς ἀλήθειαν ἄρισται, τῷ τῆς ἀρετῆς ἐγγεγραμμέναι πολιτεύματι, Μαριὰμ ἀφηγουμένης αὐταῖς.

Ne princeps eligatur equorum alitor! (18. 19.)

18. Ὕμνος δὲ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέροις ᾄδεται τοῖς χοροῖς, ἐπῳδὸν ἔχων θαυμασιώτατον, ὃν ἐφυμνεῖσθαι καλόν. Ἔστι δὲ καὶ τοιόσδε· „Ἄισωμεν τῷ κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ [*] δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔῤῥιψεν εἰς θάλασσαν.“ (Exod. 15, 1.) Ἀμείνονα γὰρ καὶ τελειοτέραν οὐκ ἄν τις εὕροι σκοπῶν νίκην, ἢ καθ' ἣν τὸ τετράπουν καὶ σκιρτητικὸν καὶ ὑπέραυχον ἥττηται παθῶν τε καὶ κακιῶν ἀλκιμώτατον στῖφος· καὶ γὰρ κακίαι τῷ γένει τέτταρες, καὶ πάθη ταύταις ἰσάριθμα. Πρὸς δὲ καὶ ὁ ἐπιβάτης αὐτῶν νοῦς, ὁ μισάρετος καὶ φιλοπαθής, καταπεσὼν οἴχεται, ὃς ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις, ἀδικίαις τε καὶ πανουργίαις, ἔτι δὲ ἁρπαγαῖς καὶ πλεονεξίαις, καὶ τοῖς παραπλησίοις θρέμμασιν ἐγεγήθει. Παγκάλως οὖν ὁ νομοθέτης ἐν ταῖς παραινέσεσιν ἐκδιδάσκει, μηδ' ἄρχοντα χειροτονεῖν ἱπποτρόφον, ἀνεπιτήδειον οἰόμενος εἶναι πρὸς ἡγεμονίαν πάντα, ὃς ἂν περὶ ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας καὶ ἔρωτας ἀκαθέκτους μεμηνὼς οἷα ἀχαλίνωτος καὶ ἀφηνιαστὴς ἵππος οἰστρᾷ. Λέγει

γὰρ ὧδε· „Οὐ δυνήσῃ καταστῆσαι ἐφʼ αὑτὸν ἄνθρωπ ἀλλότριον, ὅτι οὐκ ἀδελφός σού ἐστι· διότι οὐ πληθυν ἑαυτῷ ἵππον, οὐδʼ οὐ μὴ ἀποτρέψει τὸν λαὸν εἰς Α γυπτον." (Deut. 17, 15.) Οὐκοῦν τῶν ἱπποτρόφων πρ ἀρχὴν πέφυκεν οὐδεὶς κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν· κα τοι φαίη τις ἂν ἴσως, ὅτι μεγάλη χεὶρ ἐστι βασιλέως ἱπ πικὴ δύναμις, οὔτε πεζῆς οὔτε ναυτικῆς ἀποδέουσα, πολ λαχοῦ δὲ καὶ λυσιτελεστέρα, καὶ μάλιστα ἐν οἷς ἀνυπερ θέτῳ καὶ συντόμῳ τάχει τῆς ἐπεξόδου δεῖ, τῶν καιρῶ μέλλειν οὐκ ἐπιτρεπόντων, ἀλλʼ ἐπʼ αὐτῆς ἱσταμένω ἀκμῆς, ὡς μὴ ἀναβάλλεσθαι τοὺς ὑστερηκότας μᾶλλον ἀποτυχεῖν ἂν εἰκότως εἰς ἅπαν νομισθῆναι, φθάντω παρελθεῖν ὥσπερ νέφους ἐκείνων.

19. Εἴποιμεν δʼ ἂν αὐτοῖς· Οὐδεμίαν, ὦ γενναῖοι φρουρὰν ἄρχοντος ὁ νομοθέτης ὑποτέμνεται, οὐδὲ τὸ συλλεχθὲν αὐτῷ στράτευμα ἀκρωτηριάζει τῆς δυνάμεως, τὸ ἀνυσιμώτερον, τὴν ἱππικὴν δύναμιν, ἀποκόπτων, ἀλλʼ ὡς οἷόν τε πειρᾶται συναύξειν, ἵνʼ εἴς τε ἰσχὺν καὶ πλῆθος ἐπιδιδόντες οἱ σύμμαχοι ῥᾷστα τοὺς ἐναντίους καθαιρῶσι. Τίνι γὰρ οὕτως λοχίσαι στρατεύματα καὶ τάξαι καὶ κατὰ φάλαγγος διανεῖμαι, καὶ λοχαγοὺς καὶ ταξιάρχους καὶ τοὺς ἄλλους τῶν πλειόνων ἢ ἐλαττόνων ἡγεμόνας καταστῆσαι, ἢ ὅσα τακτικὰ καὶ στρατηγικὰ εὕρηται, καὶ τοῖς ὀρθῶς χρησομένοις ὑφηγήσασθαι κατὰ πολλὴν τῆς ἐν τούτοις ἐπιστήμης περιουσίαν ἐξεγένετο; Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἔστι νῦν ὁ λόγος αὐτῷ περὶ δυνάμεως ἱππικῆς, ἣν συγκροτεῖσθαι πρὸς ἄρχοντας ἐπʼ ἀναιρέσει δυσμενῶν καὶ σωτηρίᾳ φίλων ἀναγκαῖον, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀλόγου καὶ ἀμέτρου καὶ ἀπειθοῦς φορᾶς, ἣν ἐπιστομίζειν λυσιτελές· μή ποτε τὸν λαὸν αὐτῆς ἅπαντα

ἐς Αἴγυπτον, τὴν τοῦ σώματος χώραν, ἀποστρέψῃ, καὶ φιλήδονον καὶ φιλοπαθῆ μᾶλλον ἢ φιλάρετον καὶ φιλόθεον ἀνὰ κράτος [*] ἐργάσηται, ἐπειδὴ τὸν πλῆθος ἵππων παρ' ἑαυτῷ κτώμενον ἀνάγκη τὴν εἰς Αἴγυπτον, ὡς αὐτὸς ἔφη, βαδίζειν ὁδόν (Deut. 17, 16). Ὅταν γὰρ καθ' ἑκάτερον τοῖχον τῆς ψυχῆς νεὼς τρόπον, τόν τε νοῦ καὶ αἰσθήσεως, ὑπὸ βιαστῶν καταπνεόντων εἰς αὐτὴν παθῶν τε καὶ ἀδικημάτων, ἀντιῤῥεπούσης καὶ κλινομένης ἐξαιρόμενον ἐπιβαίνῃ τὸ κῦμα, τόθ' ὡς εἰκὸς ὑπέραντλος ὁ νοῦς γενόμενος καταποντοῦται· βυθὸς δέ ἐστιν εἰς ὃν καταποντοῦται καὶ καταδύεται, σῶμα αὐτὸ ἀπεικασθὲν Αἰγύπτῳ.

Cave tu quoque, ne in equos (affectus) alendos incumbas.

20. Μή ποτ' οὖν περὶ τοῦτο σπουδάσῃς τῆς ἱπποτροφίας τὸ εἶδος. Οἱ μὲν γὰρ θάτερον μετιόντες ψεκτοὶ μὲν καὶ αὐτοί. Πῶς γὰρ οὔ; παρ' οἷς ἄλογα ζῶα μᾶλλον τετίμηται, ὧν ἐκ τῆς οἰκίας ἵππων μὲν ἀγέλαι κατευωχημένων ἀεὶ προέρχονται, ἀνθρώπων δὲ ἑπομένων οὐδὲ εἰς ἔρανον εἰς ἐπανόρθωσιν ἐνδείας, οὐ δωρεὰν εἰς περιουσίαν εὑρισκόμενος. Ἀλλ' ὅμως κουφότερα ἀδικοῦσιν. Ἀθλητὰς γὰρ ἵππους ἀνατρέφοντες τούς τε ἱεροὺς ἀγῶνας καὶ τὰς πανταχῇ πανηγύρεις ἀγομένας φασὶ κοσμεῖν, καὶ οὐχ ἡδονῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς περὶ τὴν θέαν τέρψεως αἴτιοι γίνεσθαι τοῖς ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν κακῶν ἀσκήσεώς τε καὶ μελέτης· οἱ γὰρ τὸν τοῦ νικηφορῆσαι πόθον ἐνδιδόντες θηρίοις, διὰ τιμῆς ἔρωτα καὶ ζῆλον ἀρετῆς ἀλέκτῳ τινὶ προτροπῇ καὶ προθυμίᾳ χρησάμενοι, πόνους ἡδεῖς ὑποστάντες τῶν οἰκείων καὶ ἐπιβαλλόντων οὐκ ἀφέξονται, πρὶν ἢ ἐπὶ τέλος ἐλθεῖν

αὐτῶν. Ἀλλ' οὗτοι μὲν εὑρεσιλογοῦσιν ἀδικοῦντες. Ο
δ' ἄνευ ἀπολογίας διαμαρτάνοντές εἰσιν, οἱ τὸν ἀναβά
την νοῦν ἔποχον ἀποφαίνοντες, ἄπειρον ἱππικῆς ἐπιστή
μης, κακίᾳ καὶ πάθει τετράποδι. Ἐὰν μέντοι τέχνην τὴ
ἡνιοχικὴν ἀναδιδαχθεὶς ἐπὶ πλέον ἐνομιλήσῃς καὶ ἐνδια
τρίψῃς αὐτῇ, καὶ ἤδη νομίσῃς ἱκανὸς εἶναι δύνασθα
κρατεῖν ἵππων, ἀναβὰς ἔχου τῶν ἡνιῶν· οὕτω γὰρ οὔτ
ἀνασκιρτώντων αὐτὸς ἀποπίπτων μετὰ τραυμάτων δυσ
ιάτων γέλωτα παρὰ πᾶσι χαιρεκακοῦσιν ὀφλήσεις θεα
ταῖς, οὔτ' ἐξ ἐναντίας ἢ κατόπιν ἐπιτρεχόντων ἐχθρῶ
ἁλώσῃ, τοὺς μὲν τάχει φθάνων τῷ προεκδραμεῖν διακον
τας, τῶν δὲ προσιόντων ἀλογῶν διὰ τὴν τοῦ δύνασθα
ἐξαναχωρεῖν ἀσφαλῶς ἐπιστήμην.

Insessoribus interitus, equitibus salus et victoria. (21-27.)

21. Οὐκ εἰκότως οὖν Μωϋσῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀναβατῶ
ᾄδων ἀπωλείᾳ τοῖς ἱππεῦσιν εὔχεται σωτηρίαν παντελῆ
δύνανται γὰρ οὗτοι χαλινὸν ταῖς ἀλόγοις δυνάμεσιν ἐμ-
βαλόντες αὐτῶν ἐπιστομίζειν τῆς πλεοναζούσης τὴν φορὰ
ὁρμῆς. Τίς οὖν ἡ εὐχή, λεκτέον. „Γενέσθω,“ φησί,
„Δὰν ὄφις ἐφ' ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου, δάκνω
πτέρναν ἵππου, καὶ πεσεῖται ὁ ἱππεὺς εἰς τὰ ὀπίσω, τὴ
σωτηρίαν περιμένων κυρίου.“ (Gen. 49, 17.) Ὁ δ' αἰ-
νίττεται διὰ τῆς εὐχῆς, μηνυτέον. Ἑρμηνεύεται Δὰ
κρίσις· τὴν [*] οὖν ἐξετάζουσαν καὶ ἀκριβοῦσαν κα
διακρίνουσαν καὶ τρόπον τινὰ δικάζουσαν ἕκαστα τῆς
ψυχῆς δύναμιν ὡμοίωσε δράκοντι — ζῷον δ' ἐστὶ τὴ
κίνησιν ποικίλον καὶ συνετὸν ἐν τοῖς μάλιστα, καὶ πρὸς
ἀλκὴν ἕτοιμον, καὶ τοὺς χειρῶν ἄρχοντας ἀδίκων ἀμύνα-
σθαι δυνατώτατον —, οὐ μὴν τῷ φίλῳ καὶ συμβούλῳ

ζωῆς — Εὔαν πατρίῳ γλώττῃ καλεῖν αὐτὴν ἔθος —, ἀλλὰ τῷ πρὸς Μωϋσέως ἐξ ὕλης χαλκοῦ δημιουργηθέντι, ὃν οἱ δηχθέντες ὑπὸ τῶν ἰοβόλων ὄφεων, καίτοι μέλλοντες τελευτήσειν, ὁπότε κατίδοιεν, ἐπιβιοῦν καὶ μηδέποτε ἀποθνήσκειν λέγονται.

22. Ταῦτα δὲ οὕτω μὲν λεγόμενα φάσμασιν ἔοικε καὶ τέρασι· δράκων ἀνθρώπου προϊέμενος φωνὴν καὶ ἐνσοφιστεύων ἀκακωτάτοις ἤθεσι καὶ πιθανότησιν εὐπαραγώγοις γυναῖκα ἀπατῶν, καὶ ἕτερος αἴτιος σωτηρίας γενόμενος παντελῶς τοῖς θεασαμένοις. Ἐν δὲ ταῖς δι' ὑπονοιῶν ἀποδόσεσι τὸ μὲν μυθῶδες ἐκποδὼν οἴχεται, τὸ δ' ἀληθὲς ἀρίδηλον εὑρίσκεται. Τὸν μὲν οὖν τῆς γυναικὸς ὄφιν, αἰσθήσεως καὶ σαρκῶν ἐκκρεμαμένης ζωῆς, ἡδονὴν εἶναί φαμεν, ἰλυσπωμένην καὶ πολυπλοκωτάτην, ἀνεγερθῆναι μὴ δυναμένην, ἀεὶ καταβεβλημένην, ἐπὶ μόνα τὰ γῆς ἕρπουσαν ἀγαθά, καταδύσεις τὰς ἐν τῷ σώματι ζητοῦσαν, ὥσπερ ὀρύγμασιν ἢ χάσμασιν ἑκάστῃ τῶν αἰσθήσεων ἐμφωλεύουσαν, *ἐπίβουλον* ἀνθρώπου, φονῶσαν κατὰ τοῦ κρείττονος, ἰοβόλοις καὶ ἀνωδύνοις γλιχομένην δήγμασιν ἀποκτεῖναι· τὸν δὲ Μωϋσέως ὄφιν τὴν ἡδονῆς ἐναντίαν διάθεσιν, καρτερίαν, παρ' ὃ καὶ τῆς χαλκοῦ κραταιοτέρας ὕλης κατεσκευασμένος εἰσάγεται. Τὸν οὖν ἄκρως καταθεασάμενον τὸ καρτερίας εἶδος, κἂν εἰ δεδηγμένος πρότερον ὑπὸ τῶν φίλτρων ἡδονῆς τυγχάνοι, ζῆν ἀναγκαῖον: ἣ μὲν γὰρ ἐπανατείνεται ψυχῇ θάνατον ἀπαραίτητον, ἐγκράτεια δὲ ὑγείαν καὶ σωτηρίαν προτείνει βίου· ἀντιπαθὲς δ' ἀκολασίας φάρμακον ἡ ἀλεξίκακος σωφροσύνη, παντὶ δὲ σοφῷ τὸ καλὸν φίλον, ὃ καὶ πάντως ἐστὶ [*] σωτήριον. Ὥσθ' ὅταν εὔχηται Μωϋσῆς γενέσθαι *ὄφιν* Δᾶν, *ἢ* αὐτὸν ἐκεῖ-

νον ὄφιν — ἑκατέρως γὰρ ἔστιν ἐκδέξασθαι — παρά πλήσιον τῷ ὑπ᾽ αὐτοῦ κατασκευασθέντι, ἀλλ᾽ οὐχ ὅμοιον τῷ τῆς Εὔας εὔχεται· τὴν γὰρ εὐχὴν ἀγαθῶν αἴτησιν εἶναι σύμβέβηκε. Τὸ μὲν οὖν τῆς καρτερίας γένος ἀγαθὸν καὶ οἰστικὸν ἀφθαρσίας, ἀγαθοῦ τελείου, τὸ δὲ τῆς ἡδονῆς κακὸν τὴν μεγίστην τιμωρίαν ἐπιφέρον, θάνατον. Διὸ λέγει· „Γενέσθω Δὰν ὄφις“, οὐχ ἑτέρωθι μᾶλλον ἢ „ἐφ᾽ ὁδοῦ“. Τὰ μὲν γὰρ τῆς ἀκρασίας καὶ λαιμαργίας, καὶ ὅσα ἄλλα αἱ ἀμέτρητοι καὶ ἄπληστοι πληρούμεναι πρὸς τῆς τῶν ἐκτὸς ἀφθονίας ὠδίνουσι καὶ τίκτουσιν ἡδοναί, κατὰ λεωφόρου καὶ εὐθυτενοῦς βαίνειν οὐκ ἐπιτρέπει ψυχήν, φάραγξι δὲ καὶ βαράθροις ἐμπίπτειν ἄχρι τοῦ καὶ διαφθεῖραι παντελῶς αὐτὴν ἀναγκάζει· τὰ δὲ καρτερίας καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐχόμενα [τῆς ὁδοῦ] μόνα, μηδενὸς ὄντος ἐν ποσὶν ὀλισθηροῦ, ᾧ προσπταίσασα κλιθήσεται. Προσφυέστατα οὖν ἔχεσθαι τῆς ὁδοῦ τῆς ὀρθῆς σωφροσύνην εἶπε, διότι καὶ τὴν ἐναντίαν ἕξιν ἀκολασίαν ἀνοδίᾳ χρῆσθαι συμβέβηκε.

23. Τὸ δὲ „καθήμενος ἐπὶ τρίβου“ τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν, ὥς γε ἐμαυτὸν πείθω. Τρίβος ἐστὶν ἡ τετριμμένη πρός τε ἀνθρώπων καὶ ὑποζυγίων ἱππήλατος καὶ ἁμαξήλατος ὁδός. Ταύτην φασὶν ἡδονῇ ἐμφερεστάτην εἶναι· σχεδὸν γὰρ ἀπὸ γενέσεως ἄχρι τοῦ μακροῦ γήρως ἐπιβαίνουσι καὶ ἐμπεριπατοῦσι καὶ μετὰ σχολῆς καὶ ῥαστώνης ἐνδιατρίβουσι τῇ ὁδῷ ταύτῃ οὐκ ἄνθρωποι [μόνον], ἀλλὰ καὶ ὅσαι ἄλλαι ἰδέαι τῶν ζώων εἰσίν. Ἓν γὰρ οὐδέν ἐστιν, ὃ μὴ πρὸς ἡδονῆς δελεασθὲν εἵλκυσται καὶ ἐμφέρεται τοῖς πολυπλοκωτάτοις δικτύοις αὐτῆς, ἃ πολὺς διεκδῦναι πόνος. Αἱ δὲ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ὁδοί, καὶ εἰ μὴ ἄβα-

τοι, ἀλλά τοι πάντως ἄτρεπτοι· ὀλίγος γὰρ ἀριθμός ἐστι τῶν αὐτὰς βαδιζόντων, οἳ πεφιλοσοφήκασιν ἀνόθως καὶ πρὸς μόνον τὸ καλὸν ἑταιρείαν ἔθεντο, τῶν ἄλλων ἅπαξ ἁπάντων ἀλογήσαντες. Ἐγκάθηται οὖν, καὶ οὐχ ἅπαξ, ὅτῳ ζῆλος καὶ φροντίς τις εἰσέρχεται καρτερίας, ἵν᾽ ἐξ ἐνέδρας ἐπιθέμενος τὴν ἐθάδα ἡδονήν, πηγὴν ἀεννάων κακῶν, ἐπιφράξῃ καὶ ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀνέλῃ χωρίου. Τότε, ὥς φησιν ἀκολουθίᾳ χρώμενος, ἀναγκαίως „δήξεται πτέρναν ἵππου“· καρτερίας γὰρ καὶ σωφροσύνης ἴδιον τὰς τῆς ὑψαυχενούσης κακίας καὶ τοῦ παρατεθηγμένου καὶ ὀξυκινήτου καὶ σκιρτητικοῦ πάθους ἐπιβάθρας [*] διασεῖσαι καὶ ἀνατρέψαι.

24. Τὸν μὲν οὖν τῆς Εὔας ὄφιν εἰσάγει κατ᾽ ἀνθρώπου φονῶντα — λέγει γὰρ ἐν ταῖς ἀραῖς· „Αὐτός σου τηρήσει κεφαλήν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν“ (Gen. 3, 15) —, τὸν δὲ τοῦ Δᾶν, περὶ οὗ νῦν ἐστιν ὁ λόγος, ἵππου πτέρναν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀνθρώπου δάκνοντα. Ὁ μὲν γὰρ τῆς Εὔας, ἡδονῆς ὢν σύμβολον, ὡς ἐδείχθη πρότερον, ἀνθρώπῳ, τῷ καθ᾽ ἕκαστον ἡμῶν ἐπιτίθεται λογισμῷ — φθορὰ γὰρ διανοίας πλεοναζούσης ἡδονῆς ἀπόλαυσίς τε καὶ χρῆσις —, ὁ δὲ τοῦ Δᾶν, εἰκών τις ὢν ἐῤῥωμενεστάτης ἀρετῆς, καρτερίας, ἵππον, τὸ πάθους καὶ κακίας σύμβολον, δήξεται, διότι σωφροσύνη τὴν τούτων καθαίρεσίν τε καὶ φθορὰν μελετᾷ. Δηχθέντων μέντοι καὶ ὀκλασάντων „ὁ ἱππεύς“ φησι „πεσεῖται“. Ὁ δ᾽ αἰνίττεται, τοιοῦτόν ἐστι· καλὸν καὶ περιμάχητον εἶναι νομίζειν μηδενὶ τῶν ἐκ πάθους ἢ κακίας τὸν ἡμέτερον ἐποχεῖσθαι νοῦν, ἀλλ᾽ ὁπότ᾽ ἐπιβῆναί τινι αὐτῶν βιασθείη, σπουδάζειν καθάλλεσθαι καὶ ἀποπίπτειν. Τὰ γὰρ τοιαῦτα πτώματα φέρει τὰς εὐκλεεστάτας νίκας.

Διὸ καὶ τῶν πάλαι τις προκληθεὶς ἐπὶ λοιδορίας ἅμιλλαν „Οὐκ ἂν εἰς τοιοῦτον ἀγῶνα“ ἔφη „ποτὲ παρέλθοιμ, ἐν ᾧ χείρων ὁ νικῶν ἐστι τοῦ ἡττωμένου“.

25. Καὶ σὺ τοίνυν, ὦ οὗτος, μηδέποτ' εἰς κακῶν παρέλθῃς ἅμιλλαν μηδὲ περὶ πρωτείων τῶν ἐν τούτοις διαγωνίσῃ, ἀλλὰ μάλιστα μέν, ἐὰν οἷόν τε ᾖ, σπούδασον ἀποδρᾶναι. Ἐὰν δέ που πρὸς ἐῤῥωμενεστέρας δυνάμεως βιασθεὶς ἀναγκασθῇς διαγωνίσασθαι, μὴ μελλήσῃς ἡττᾶσθαι· τότε γὰρ εὖ μὲν ἔσῃ νενικηκὼς ὁ ἡττώμενος, ἡττώμενοι δὲ οἱ νενικηκότες. Καὶ μὴ ἐπιτρέψῃς μηδὲ κήρυκι κηρῦξαι μηδὲ βραβευτῇ στεφανῶσαι τὸν ἐχθρόν, ἀλλ' αὐτὸς παρελθὼν τὰ βραβεῖα καὶ τὸν φοίνικα ἀνάδος, καὶ στεφάνωσον, εἰ θέλει, καὶ ταῖς ταινίαις ἀνάδησον, καὶ κήρυξον αὐτὸς μεγάλῃ καὶ ἀῤῥήκτῳ φωνῇ κήρυγμα τοιοῦτον· Τὸν ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ καὶ ἀκολασίας, ἀφροσύνης τε αὖ καὶ ἀδικίας προτεθέντα ἀγῶνα, ὦ θεαταὶ καὶ ἀθλοθέται, ἥττημαι μὲν ἐγώ, νενίκηκε δ' οὑτοσί· καὶ οὕτως ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νενίκηκεν, ὥστε καὶ παρὰ τοῖς ἀνταγωνισταῖς ἡμῖν, οἷς νῖκος ἦν βασκαίνειν, μὴ φθονεῖσθαι. Τὰ μὲν οὖν τῶν ἀνιέρων τούτων ἀγώνων ἆθλα παραχώρησον ἄλλοις, τὰ δὲ τῶν ἱερῶν ὄντως αὐτὸς ἀνάδησαι. Ἱεροὺς δὲ μὴ νομίσῃς ἀγῶνας, οὓς αἱ πόλεις ἐν ταῖς τριετηρίσιν ἄγουσι, θέατρα ἀναδειμάμεναι πολλὰς ἀνθρώπων δεξάμενα μυριάδας· ἐν [*] γὰρ τούτοις ἢ ὁ καταπαλαίσας τινὰ καὶ ὕπτιον ἢ πρηνῆ τείνας ἐπὶ γῆν, ἢ ὁ παλαίειν καὶ παγκρατιάζειν δυνάμενος, μηδεμιᾶς μήτε ὕβρεως μήτε ἀδικίας ἀπεχόμενος, φέρεται τὰ πρωτεῖα.

26. Εἰσὶ δὲ οἳ σφόδρα καὶ κραταιότατα σιδήρου τρόπον ἀκονησάμενοι καὶ στομώσαντες ἑκατέραν τῶν

χειρῶν, περιάψαντες κεφαλὰς καὶ πρόσωπα τῶν ἀντιπάλων ἀποσκάπτουσι καὶ τὰ ἄλλα. Ἐπὰν δὲ τύχωσι τὰς πληγὰς ἐνεγκόντες ἀποθραύουσιν, εἶτα βραβείων καὶ στεφάνων τῆς ἀνηλεοῦς ὠμότητος ἕνεκα μεταποιοῦνται. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ἀγωνίσματα δρομέων ἢ πεντάθλων τίς οὐκ ἂν γελάσαι τῶν εὖ φρονούντων, ἐπιτετηδευκότων μήκιστα ἐξάλλεσθαι, καὶ μετρουμένων τὰ διαστήματα, καὶ περὶ ποδῶν ὠκύτητος ἁμιλλωμένων, οὓς οὐ μόνον τῶν ἁδροτέρων ζώων δορκὰς ἢ ἔλαφος, ἀλλὰ καὶ τῶν βραχυτάτων, σκυλάκιον ἢ λαγωδάριον, μὴ σφόδρα ἐπειγόμενον, ῥύμῃ καὶ ἀπνευστὶ θέοντας παραδραμεῖται; Τούτων μὲν δὴ τῶν ἀγώνων πρὸς ἀλήθειαν ἱερὸς οὐδείς, καὶ ἂν πάντες ἄνθρωποι μαρτυρῶσιν, οὓς ἀνάγκη πρὸς ἑαυτῶν ψευδομαρτυριῶν ἁλίσκεσθαι· οἱ γὰρ ταῦτα θαυμάζοντες τοὺς νόμους τοὺς καθ᾽ ὑβριστῶν καὶ τιμωρίας τὰς ἐπὶ ταῖς αἰκίαις ἔθεσαν, καὶ δικαστὰς τοὺς περὶ ἑκάστων διαγνωσομένους ἀπεκλήρωσαν. Πῶς οὖν εἰκός ἐστι τοὺς αὐτοὺς ἐπὶ μὲν τοῖς ἰδίᾳ τινὰς αἰκισαμένοις ἀγανακτεῖν καὶ δίκας κατ᾽ αὐτῶν ἀπαραιτήτους ὡρικέναι, ἐπὶ δὲ τοῖς δημοσίᾳ καὶ ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις στεφάνους καὶ κηρύγματα καὶ ἄλλα τινὰ νομοθετεῖν; δυοῖν γὰρ ἐναντίων καθ᾽ ἑνός, εἴτε σώματος εἴτε πράγματος, ὁρισθέντων ἢ εὖ ἢ κακῶς ἐξ ἀνάγκης ἂν ἔχοι θάτερον· ἄμφω γὰρ ἀμήχανον. Πότερον συνεπαινοῖτ᾽ ἂν οὖν δεόντως; ἆρ᾽ οὐ τὸ τοὺς χειρῶν ἄρχοντας ἀδίκων κολάζεσθαι; Ψέγοιτ᾽ ἂν οὖν εἰκότως τὸ ἐναντίον τὸ τιμᾶσθαι· ψεκτὸν δ᾽ οὐδὲν τῶν ἱερῶν, ἀλλὰ πάντως εὐκλεές.

27. Ὁ τοίνυν Ὀλυμπιακὸς ἀγὼν μόνος ἂν λέγοιτο ἐνδίκως ἱερός, οὐχ ὃν τιθέασιν οἱ τὴν Ἦλιν οἰκοῦντες,

ἀλλ' ὁ περὶ κτήσεως τῶν θείων καὶ Ὀλυμπίων ὡς ἀληθῶς ἀρετῶν. Εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνα οἱ ἀσθενέστατοι τὰ σώματα, ἐῤῥωμενέστατοι δὲ τὰς ψυχάς, ἐγγράφονται πάντες· εἶτα ἀποδυσάμενοι καὶ κονισάμενοι πάνθ' ὅσα καὶ τέχνης καὶ δυνάμεως ἔργα δρῶσι, παραλιπόντες οὐδὲν ὑπὲρ τοῦ νικηφορῆσαι. Τῶν μὲν οὖν ἀντιπάλων οἱ ἀθληταὶ περίεισιν οὗτοι· πρὸς ἀλλήλους δὲ πάλιν περὶ πρωτείων διαλέγονται. Οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς τῆς νίκης τρόπος ἅπασιν, ἀλλὰ πάντες ἄξιοι τιμῆς ἀργαλεωτάτους καὶ βαρεῖς ἀνατρέψαντες καὶ καταβαλόντες ἐχθρούς· θαυμασιώτατος δὲ καὶ τούτων ὁ διενεγκών, ᾧ καὶ τὰ πρῶτα τῶν [*] ἀθλητῶν οὐ φθονητέον λαμβάνοντι· οἱ δὲ καὶ ἂν δευτερείων ἢ τρίτων ἀξιωθῶσι, μὴ κατηφείτωσαν, καὶ γὰρ ταῦτα ἐπ' ἀρετῆς κτήσει προτίθεται· τοῖς δὲ μὴ τῶν ἄκρων ἐφικέσθαι δυναμένοις ἡ τῶν μέσων κτῆσις ὠφέλιμος — λέγεται δὲ ὅτι καὶ βεβαιοτέρα, τὸν ἐμφυόμενον ἀεὶ τοῖς ὑπερέχουσιν ἐκφεύγουσα φθόνον. Παιδευτικώτατα οὖν εἴρηται τὸ „πεσεῖται ἱππεύς“, ἵν' εἴ τις ἀποπίπτῃ μὲν κακῶν, ἐγείρηται δὴ ἀγαθοῖς ἐπερειδόμενος καὶ συνορθιάζῃ. Διδασκαλικώτερον δὲ καὶ ἐκεῖνο, μὴ πρόσω φάναι, „κατόπιν δὲ πίπτειν“, ἐπειδὴ κακίας καὶ πάθους ὑστερίζειν ἀεὶ λυσιτελέστατον. Φθάνειν μὲν γὰρ τὰ καλὰ δρῶντα ἀεί, τὰ δὲ αἰσχρὰ μέλλειν. Καὶ ἔμπαλιν· ἐκείνοις μὲν προσέρχεσθαι, τούτων δὲ ὑστερίζειν καὶ μακρὸν ὅσον ἀπολείπεσθαι. Ὧι τῶν ἁμαρτημάτων ἐγγίνεται πάθους ὑστερίζειν, ἄνοσος διατελεῖ. Τὴν γοῦν „παρὰ τοῦ θεοῦ σωτηρίαν περιμένειν“ (Gen. 49, 18) φησὶν αὐτόν, ἵνα ἐφ' ὅσον ἀπελείφθη τοῦ ἀδικεῖν, ἐπὶ τοσοῦτον τῷ δικαιοπραγεῖν ἐπιδράμῃ.

„*Coepit Noë agricola esse*“ i. e. *non omnino peritus fuit agriculturae (allegorice: culturae animae), sed tantum rudimentis eius exercitatus.*

28. Περὶ μὲν οὖν ἱππέως καὶ ἀναβάτου, κτηνοτρόφου τε καὶ ποιμένος, ἔτι δὲ γῆν ἐργαζομένου καὶ γεωργοῦ τὰ προσήκοντα εἴρηται, καὶ αἱ καθ' ἑκάστην συζυγίαν ὡς οἷόν τε ἠκρίβωνται διαφοραί. Πρὸς δὲ τὰ ἀκόλουθα καιρὸς ἤδη τρέπεσθαι. Τὸν οὖν ἐφιέμενον ἀρετῆς οὐ παντελῆ κεκτημένον τὴν γεωργικῆς ψυχῆς ἐπιστήμην εἰσάγει, ἀλλ' αὐτὸ μόνον περὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς πεπονημένον. Λέγει γάρ· „Ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος εἶναι γεωργός“. (Gen. 9, 20.) Ἀρχὴ δέ, ὡς ὁ τῶν παλαιῶν λόγος, ἥμισυ τοῦ παντός· ὡς ἂν ἡμίσει πρὸς τὸ τέλος ἀφέστηκεν, οὗ μὴ προσγενομένου καὶ τὸ ἄρξασθαι πολλάκις μεγάλα πολλοὺς ἔβλαψεν. Ἤδη γοῦν τινες καὶ τῶν οὐκ εὐαγῶν, τῆς διανοίας κατὰ τὰς συνεχεῖς μεταβολὰς στροβουμένης, ἔννοιαν χρηστοῦ τινος ἔλαβον, ἀλλ' οὐδὲν ὤναντο· ἔστι γὰρ μὴ πρὸς τέλος ἡξάντων, φορὰν ἄθροον τῶν ἐναντίων καταῤῥαγεῖσαν ἐπικλύσαι, καὶ τὸ χρηστὸν ἐκεῖνο διαφθεῖραι νόημα.

Ita etiam Cain perfectas victimas, quamvis putaret, non obtulit; et multi se colere Deum credentes in eo peccant, quod virtutes eius non satis discernunt.

29. Οὐ διὰ τοῦτο μέντοι δόξαντι θυσίας ἀμέμπτους ἀναγαγεῖν τῷ Κάϊν λόγιον ἐξέπεσε μὴ θαῤῥεῖν ὡς κεκαλλιερηκότι; μὴ γὰρ ἐφ' ἱεροῖς καὶ τελείοις βουθυτῆσαι. Τὸ δὲ λόγιόν ἐστι τοιόνδε· „Οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς.“ (Gen. 4, 7.) Ὀρ-

θὸν μὲν οὖν ἡ τοῦ θεοῦ τιμή, τὸ δὲ ἀδιαίρετον οὐκ ὀρθόν. Ὃν δὲ ἔχει καὶ τοῦτο λόγον, ἴδωμεν. Εἰσί τινες οἱ τὸ εὐσεβὲς ἐν τῷ πάντα φάσκειν ὑπὸ θεοῦ γενέσθαι, τά τε καλὰ καὶ τὰ ἐναντία περιγράφοντες. Πρὸς οὓς ἂν λέγοιμεν, ὅτι τὸ μὲν ὑμῶν [*] ἐπαινετόν ἐστι τῆς δόξης, τὸ δ᾽ ἔμπαλιν ψεκτόν· ἐπαινετὸν μέν, ὅτι τὸ μόνον θαυμάζει τίμιον, ψεκτὸν δέ, παρ᾽ ὅσον ἄνευ τομῆς καὶ διαιρέσεως. Ἔδει γὰρ μὴ φῦραι καὶ συγχέαι, οὐ πάντων ἀθρόως ἀποφήναντας αἴτιον, ἀλλὰ μετὰ διαστολῆς μόνων ὁμολογῆσαι τῶν ἀγαθῶν. Ἄτοπον γὰρ ἱερείων μὲν πρόνοιαν ἔχειν, ὡς ὁλόκληροι τὰ σώματα καὶ παντελεῖς ἔσονται, τῶν τε καταθυομένων ζώων, ὡς οὐδὲν οὐδεμιᾷ τὸ παράπαν, ἀλλ᾽ οὐδὲ τῇ βραχυτάτῃ χρήσηται λώβῃ, καὶ τίνας δεῖ καὶ ὅσους ἐπ᾽ αὐτὸ τοῦτο χειροτονεῖν τὸ ἔργον, οὓς ἔνιοι μωμοσκόπους ὀνομάζουσιν, ἵνα ἄμωμα καὶ ἀσινῆ προσάγηται τῷ βωμῷ τὰ ἱερεῖα, — τὰς δὲ περὶ θεοῦ δόξας ἐν ταῖς ἑκάστων ψυχαῖς ἐπισυγκεχύσθαι καὶ μὴ κανόνι ὀρθοῦ λόγου διακεκρίσθαι.

Ut animal purum solummodo id censetur, quod idem ruminat et ungulam dividit, ita perfectus *homo is tantum est, qui rerum bonarum memoriam cum earum iugi tractatione coniungit.* (30 - 32.)

30. *Τὸν* „*κάμηλον*“ *οὐχ ὁρᾷς, ὅτι* „*ἀκάθαρτόν φησιν εἶναι ζῶον*“ *ὁ νόμος,* „*ἐπειδὴ μηρυκᾶται μέν, οὐ διχηλεῖ δέ*“; (Lev. 11, 4.) *Καίτοι γε πρὸς τὴν ῥητὴν ἐπίσκεψιν οὐκ οἶδ᾽ ὃν ἔχει λόγον ἡ προσαποδοθεῖσα, πρὸς δὲ τὴν δι᾽ ὑπονοιῶν ἀναγκαιότατον. Ὥσπερ γὰρ τὸ μηρυκώμενον τὴν προκαταβληθεῖσαν ὑπαναπλέουσαν αὖθις ἐπιλεαίνει τροφήν, οὕτως ἡ ψυχὴ τοῦ φιλομαθοῦς, ἐπει-*

δέν τινα δι' ἀκοῆς δέξηται θεωρήματα, λήθη μὲν αὐτὰ οὐ παραδίδωσιν, ἠρεμήσασα δὲ καθ' ἑαυτὴν ἕκαστα μεθ' ἡσυχίας τῆς πάσης ἀναπολεῖ καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῶν πάντων ἔρχεται. Μνήμη δ' οὐ πᾶσα ἀγαθόν, ἀλλ' ἡ ἐπὶ μόνοις τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπεὶ τό γε ἄληστα εἶναι τὰ κακὰ βλαβερώτατον. Οὗ ἕνεκα πρὸς τελειότητα χρεία τοῦ διχηλεῖν, ἵνα τοῦ μνημονικοῦ δίχα τμηθέντος ὁ λόγος διὰ στόματος, ὥσπερ ἄττα ἡ φύσις διττὰ εἰργάσατο, ῥέων, χείλη διαστείλῃ, τό τε ὠφέλιμον καὶ τὸ ἐπιζήμιον μνήμης γένους εἶδος. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ διχηλεῖν ἄνευ τοῦ μηρυκᾶσθαι καθ' ἑαυτὸ φαίνεταί τινα ἔχειν ὄνησιν ἐξ αὐτοῦ. Τί γὰρ ὄφελος τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων τέμνειν, ἄνωθεν ἀρξάμενον μέχρι τῶν λεπτοτάτων εἰς τὸ ἔσχατον, ἑαυτῷ μηκέτι γίνεσθαι μηδὲ ἔχειν διαίρετα τὰ μέρη, ἅπερ ἄτομα καὶ ἀμερῆ πρὸς ἐνίων εὐθυβόλως ὀνομάζεται; Ταῦτα γὰρ συνέσεως μὲν καὶ περιττῆς ἀκριβείας ἠκονημένης εἰς ὀξυτάτην ἀγχίνοιαν ἐναργῆ δείγματά ἐστιν, ὄνησιν δὲ οὐδεμίαν πρὸς καλοκἀγαθίαν καὶ [*] ἀνεπιλήπτου βίου διέξοδον ἔχει.

31. Καθ' ἑκάστην γοῦν ἡμέραν ὁ πανταχοῦ τῶν σοφιστῶν ὅμιλος ἀποκναίει τὰ ὦτα τῶν παρατυγχανόντων, ἀκριβολογούμενος καὶ τὰς διπλᾶς καὶ ἀμφιβόλους λέξεις ἀναπτύσσων, καὶ τῶν πραγμάτων ὅσα δοκεῖ μεμνῆσθαι — *πέφυκε* δὲ καὶ πλειόνων — διακρίνων. Ἢ οὐχ οἱ μὲν τὰ στοιχεῖα τῆς ἐγγραμμάτου φωνῆς εἴς τε ἄφωνα καὶ φωνήεντα τέμνουσιν; ἔνιοι δὲ τὸν λόγον εἰς τὰ ἀνωτάτω τρία, ὄνομα, ῥῆμα, σύνδεσμον; μουσικοὶ δὲ τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην εἰς ῥυθμόν, εἰς μέρος, εἰς μέλος, καὶ τὸ μέλος εἴς τε τὸ χρωματικὸν καὶ ἐναρμόνιον καὶ διατονικὸν εἶδος, καὶ διὰ τεσσάρων καὶ διὰ πέντε καὶ διὰ πα-

σῶν, συνημμένων τε καὶ διεζευγμένων, μελῳδίας; γεωμέτραι δὲ εἰς τὰς γενικωτάτας δύο γραμμάς, εὐθεῖάν τε καὶ περιφέρειαν; καὶ οἱ ἄλλοι τεχνῖται εἰς τὰς καθ᾿ ἑκάστην ἐπιστήμην ἰδέας, ἀπὸ τῶν πρώτων ἄχρι τῶν ὑστάτων; Ὧι συνεπηχείτω μέντοι καὶ τῶν φιλοσοφούντων χορὸς ἅπας, τὰ εἰωθότα διεξιών, ὅτι τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστι σώματα, τὰ δὲ ἀσώματα, καὶ τὰ μὲν ἄψυχα, τὰ δὲ ψυχὴν ἔχοντα, καὶ τὰ μὲν λογικά, τὰ δ᾿ ἄλογα, καὶ τὰ μὲν θνητά, τὰ δὲ θεῖα, καὶ τῶν θνητῶν τὸ μὲν ἄῤῥεν, τὸ δὲ θῆλυ, τὰ ἀνθρώπου τμήματα· ἢ πάλιν τῶν ἀσωμάτων τὰ μὲν τέλεια, τὰ δὲ ἀτελῆ, καὶ τῶν τελείων τὰ μὲν ἐρωτήματα καὶ πύσματα, ἀρατικά τε αὖ καὶ ὁρκικά, καὶ ὅσαι ἄλλαι τῶν κατ᾿ εἶδος ἐν ταῖς περὶ τούτων στοιχειώσεσιν ἀναγράφονται διαφοραί. Τὰ δὲ πάλιν ἃ διαλεκτικοῖς ἔθος ἐστὶν ὀνομάζειν ἀξιώματα, καὶ τούτων τὰ μὲν ἁπλᾶ, τὰ δὲ οὐχ ἁπλᾶ· καὶ τῶν οὐχ ἁπλῶν τὰ μὲν συνημμένα, τὰ δὲ παρασυνημμένα τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον· καὶ προςέτι δὲ διεζευγμένα, καὶ ἄλλα τοιουτότροπα. Τὰ δ᾿ ἀληθῆ τε καὶ ψευδῆ καὶ ἄδηλα, δυνατά τε καὶ ἀδύνατα· καὶ τὰ μὲν φθαρτὰ καὶ ἄφθαρτα, καὶ ἀναγκαῖα καὶ οὐκ ἀναγκαῖα, καὶ εὔπορά τε καὶ ἄπορα, καὶ ὅσα συγγενῆ τούτοις. Πάλιν δὲ τῶν ἀτελῶν αἱ εἰς τὰ λεγόμενα κατηγορήματα καὶ συμβεβηκότα, καὶ ὅσα τούτων ἐλάττω, διαιρέσεις προςεχεῖς.

32. Καὶ ἂν ἔτι παραθήξας ὁ νοῦς εἰς τὸ λεπτότερον ἑαυτόν, καθάπερ ἰατρὸς τὰ σώματα, τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις ἀνατέμνῃ, πλέον οὐδὲν πρὸς ἀρετῆς κτῆσιν ἐργάζεται· ἀλλὰ διχηλήσει μὲν διαστέλλειν καὶ διακρίνειν ἕκαστα δυνάμενος, οὐ μηρυκηθήσεται δέ, ὡς ὠφελίμῳ χρῆσθαι τροφῇ κατὰ τὰς ὑπομνήσεις τὴν ἐξ ἁμαρτημά-

των ἐπιγεγενημένην τραχύτητα ψυχῇ λεαινούσῃ, καὶ [*] προσηνῆ καὶ λείαν τῷ ὄντι κίνησιν ἀπεργαζομένῃ. Μυρίοι οὖν τῶν λεγομένων σοφιστῶν θαυμασθέντες κατὰ πόλεις καὶ τὴν οἰκουμένην σχεδὸν ἅπασαν ἐπὶ τιμῇ ἐπιστρέψαντες ἕνεκα ἀκριβολογίας καὶ τῆς περὶ τὰς εὑρέσεις δεινότητος ἀνὰ κράτος τοῖς πάθεσι κατεγήρασαν καὶ κατέτριψαν τὸν βίον, οὐδὲν ἰδιωτῶν ἠμελημένων καὶ φαυλοτάτων διενεγκόντες ἀνθρώπων. Διὸ καὶ παγκάλως τοὺς οὕτω βιοῦντας τῶν σοφιστῶν ὁ νομοθέτης τῷ συῶν παραβάλλει γένει, διαυγεῖ μὲν οὐδενὶ καὶ καθαρῷ, θολερῷ δὲ καὶ βαραθρώδει βίῳ καὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐμφερομένοις· τὸν γὰρ „ὗν ἀκάθαρτον εἶναι“ φησιν, „ὅτι διχηλεῖ μέν, οὐ μηρυκᾶται δέ“ (Lev. 11, 7), ὡς τὸν κάμηλον διὰ τὴν ἐναντίαν πρόφασιν, ὅτι μηρυκώμενος οὐ διχηλεῖ. Ὅσα δὲ τῶν ζώων ἀμφοτέρων μετέχει, καθαρὰ εἰκότως ἀναγράφεται, ὅτι τὴν περὶ θάτερα τῶν λεχθέντων ἀτοπίαν ἐκπέφευγε· καὶ γὰρ διαίρεσις ἄνευ μνήμης καὶ μελέτης καὶ διεξόδου τῶν ἀρίστων ἀγαθὸν ἀτελές, ἡ δ' ἀμφοῖν εἰς ταὐτὸ σύνοδός τε καὶ κοινωνία τελειότατον.

Ita etiam bello instante non omnis iuventus admittitur, sed plerique iubentur domum redire, ut prius vires peritiamque sibi comparent. (33-35.)

33. Τελειότητα δὲ καὶ οἱ δυςμενεῖς τῆς ψυχῆς καταπτήσσουσιν, ὧν μηκέτι ἐπανίστασθαι δυναμένων ἡ ἀψευδὴς εἰρήνη κρατεῖ. Ἡμέργου δὲ ὅσοι σοφίας ἢ πάλιν ἠμπαγοῦς ἔλαχον, ἀσθενέστεροι ἢ ὥστε ἁμαρτημάτων ἐκ πολλοῦ συγκεκροτημένων καὶ πρὸς ἀλκὴν ἐπιδεδωκότων ἐναντιοῦσθαι στίφει. Διὰ τοῦθ' ὅταν ἐν τῷ πολέμου καιρῷ ποιῆται τῆς στρατιᾶς κατάλογον, οὐχ ἅπα-

σαν καλεῖ τὴν νεότητα, καὶ ἂν μετὰ προθυμίας τῆς πάσης αὐτοκελεύστῳ χρῆται πρὸς ἐχθρῶν ἄμυναν ἑτοιμότητι· προστάττει δὲ ἀπιόντας οἴκοι καταμεῖναι, ἕως ἂν ἐκ συνεχοῦς μελέτης τὴν τοῦ ποτε δύνασθαι νικᾷν ἀνὰ κράτος ἰσχύν τε καὶ ἐμπειρίαν εὕρωνται κραταιοτάτην. Ἡ δὲ πρόσταξις διὰ τῶν τῆς στρατιᾶς γραμματέων γίνεται, ὅταν ὁ πόλεμος ἐγγὺς καὶ ἐπὶ θύρας ὢν ἤδη τυγχάνῃ. Ταυτὶ δὲ φήσουσι· „Τίς ὁ ἄνθρωπος ὁ οἰκοδομήσας οἰκίαν καινὴν καὶ οὐκ ἐνεκαίνισεν αὐτήν; πορευέσθω καὶ ἀποστραφήτω εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, μὴ ἀποθάνῃ ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἄνθρωπος ἕτερος ἐγκαινιεῖ αὐτήν. Καὶ τίς ὃς ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ οὐκ εὐφράνθη ἐξ αὐτοῦ; πορευέσθω καὶ ἀποστραφήτω εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, μὴ ἀποθάνῃ ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἄνθρωπος ἕτερος εὐφρανθήσεται ἐξ αὐτοῦ. Καὶ τίς ἐμνηστεύσατο γυναῖκα καὶ οὐκ ἔλαβεν αὐτήν; πορευέσθω καὶ ἀποστραφήτω εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, μὴ ἀποθάνῃ ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἄνθρωπος ἕτερος [*] λήψεται αὐτήν.“ (Deut. 20, 5-7.)

34. Διὰ τί γὰρ εἴποιμ᾽ ἄν· Ὦ θαυμασιώτατε, οὐχὶ τούτους μᾶλλον ἑτέρων εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ πολέμου κατατάττειν ἀξιοῖς, οἳ γύναια καὶ οἰκίας καὶ ἀμπελῶνας καὶ τὴν ἄλλην κτῆσιν ἀφθονωτάτην περιπεποίηνται; τοὺς γὰρ περὶ τῆς τούτων ἀσφαλείας κινδύνους, καὶ *ἂν* πάντως εἶεν βαρύτατοι, κουφότατα οἴσουσιν, ἐπεὶ οἷς γε τῶν λεχθέντων οὐδὲν πρόσεστιν, ἅτε μηδὲν ἔχοντες ἀναγκαῖον ἐνέχυρον, ὄκνῳ καὶ ῥαθυμίᾳ τὰ πολλὰ χρήσονται. Ἢ παρ᾽ ὅσον οὐδενὸς τῶν κτηθέντων ἀπολελαύκασιν, εἶτα μηδ᾽ ὕστερον δυνηθῶσιν ἀπολαῦσαι; τοῖς γὰρ κρατηθεῖσι τῷ πολέμῳ τίς ἀπολείπεται τῶν κτηθέντων ὄνησις; Ἀλλ᾽ οὐχ ἁλώσονται; Εὐθὺς μὲν οὖν τό

γε ἐπὶ τοῖς ἀστρατεύτοις πείσονται· οἴκοι γὰρ καθιζομένων καὶ τρυφώντων ἀνάγκη τοὺς τὰ τοῦ πολέμου συντόνως δρῶντας ἐχθροὺς οὐκ ἀναιμωτὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκονετὶ κρατεῖν. Ἀλλὰ τὸ τῶν ἄλλων συμμάχων πλῆθος καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων ἀγῶνα προθύμως ἀναδέξεται; Πρῶτον μὲν ἄτοπον ἐπὶ ταῖς ἑτέρων σπουδαῖς ἢ τύχαις ὁρμεῖν, καὶ μάλιστα ὅτε περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀνδραποδισμοῦ καὶ πορθήσεως ἴδιός τε καὶ κοινὸς ἐπικρέμαται κίνδυνος, δυναμένοις συνδιαφέρεσθαι τὰ τοῦ πολέμου καὶ μήθ᾽ ὑπὸ νόσου μήθ᾽ ὑπὸ γήρως μήθ᾽ ὑπ᾽ ἄλλης κακοπραγίας μηδεμιᾶς κωλυομένοις· ἁρπάσαντας γὰρ δεῖ τὰ ὅπλα ἐν ταῖς πρώταις φάλαγξι τούτους καὶ ὑπερέχειν τῶν συμμάχων τὰς ἀσπίδας, εὐθύμως καὶ φιλοκινδύνως μαχομένους.

35. Ἔπειτ᾽ οὐ προδοσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ἀναλγησίας ἐξενηνοχότες εἶεν δείγματα, εἰ οἱ μὲν ἄλλοι προπολεμήσουσιν, αὐτοὶ δὲ πρὸς τοῖς οἰκείοις πράγμασιν ἔσονται; καὶ οἱ μὲν τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐκείνων σωτηρίας ἀγῶνας ἀναῤῥίπτειν θελήσουσιν, οἱ δὲ οὐδὲ τοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀναδέξονται; καὶ οἱ μὲν ἀσιτίας καὶ χαμευνίας καὶ τὰς ἄλλας σώματός τε καὶ ψυχῆς κακώσεις ἄσμενοι διὰ τὸν τοῦ νικῆσαι πόθον καρτερήσουσιν, οἱ δὲ κονιάματα καὶ λήρους, κόσμον ἄψυχον, οἰκίαις περιτιθέντες, ἢ τὴν κατ᾽ ἀγροὺς ὀπώραν δρεπόμενοι καὶ τὰ ἐπιλήνια ἄγοντες, ἢ ταῖς ὁμολογηθείσαις ἔκπαλαι παρθένοις νῦν πρῶτον εἰς ὁμιλίαν ἐρχόμενοι καὶ συνευναζόμενοι ὡς ἐν ἐπιτηδειοτάτῳ τοῦ γαμεῖν καιρῷ διατελοῦσι; Καλόν γε τοίχων ἐπιμελεῖσθαι, προσόδους ἐκλέγειν, ἑστιᾶσθαι, μεθύειν, θαλαμεύεσθαι, νυμφοστολεῖσθαι τὰς γεγηρακυίας καὶ σαπράς, τὸ λεγόμενον· ἀλλ᾽ εἰρήνης ἔργα. Ἐν δ᾽

ἔτι ἡβῶντάς τε καὶ ἀνθοῦντας ἀκμῇ πολέμου πάντα δρᾶν· ἢ τούτων οὐχ ὁ πατήρ, οὐκ ἀδελφός, οὐ τῶν ἀφ' αἵματος οὐδείς, οὐ γένους ἐστράτευται, ἀλλὰ πανοίκιος αὐτοῖς ἐμπεφώλευκεν [*] ἡ δειλία; Ἀλλὰ πάντως εἰσὶ μυρίοι τῶν συγγενῶν ἀγωνιζόμενοι. Τούτων οὖν τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς κίνδυνον αἱρουμένων οἱ χλιδῶντες καὶ ἁβροδιαίτως ζῶντες τίνας οὐκ ἂν ἀτιθάσσους θῆρας δι' ὑπερβολὴν ὠμότητος παραδράμοιεν; Ἀλλὰ χαλεπὸν τὸ ἑτέρους ἀπονητὶ τῶν ἡμετέρων ἀπολαῦσαι πόνων. Καὶ πότερον χαλεπώτερον, ἐχθροὺς ἔτι ζώντων, ἢ φίλους καὶ συγγενεῖς τετελευτηκότων ἐπὶ τὸν κλῆρον ἐλθεῖν; Ἢ καὶ τὸ συγκρίνειν τὰ οὕτω μακρὰν ἀφεστῶτα εὔηθες. Καὶ μὴν εὔλογον, μὴ μόνον ὅσα τοῖς ἐστρατευμένοις πρόσεστιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐκείνους ἐχθρῶν κεκρατηκότων γενέσθαι κτήματα· τοῖς δέ γε ἀποθνήσκουσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας, καὶ εἰ μηδενὸς ἀπέλαυσαν ἀφ' ὧν ἂν τὸ πρότερον εἶχον τῶν κατὰ τὴν οὐσίαν, ἡδίστη τελευτὴ γίνεται, λογιζομένοις, ὅτι πρὸς οὓς ηὔξαντο διαδόχους τὴν οὐσίαν ἐλθεῖν ἔτυχε.

At locus allatus allegorice intelligendus de perfectae virtutis studio vitaeque incolumitate, deque actionum laudabilium initiis, profectibus, perfectionibus, quae tria proci desponsione, vineae plantatione et domus aedificatione innuuntur. (36-38.)

36. Τὸ μὲν οὖν τοῦ νόμου ῥητὸν τοσαύτας καὶ ἔτι πλείους ἐπισκέψεις ἴσως ἔχει. Ὡς δὲ μηδεὶς εὑρεσιλογῶν θρασύνηται τῶν κακοτεχνούντων, ἀλληγοροῦντες φήσομεν, ὅτι πρῶτον μὲν οὐ μόνον οἴεται δεῖν ὁ νόμος περὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν πονεῖσθαί τινα κτῆσιν, ἀλλὰ καὶ

περὶ τὴν τῶν κτηθέντων ἀπόλαυσιν, καὶ τό γε εὐδαιμονεῖν ἀρετῆς χρήσει τελείας περιγενέσθαι νομίζει, σῶον καὶ παντελῆ περιποιούσης βίον· ἔπειθ᾽, ὅτι οὐ περὶ οἰκίας ἢ ἀμπελῶνος ἢ τῆς καθ᾽ ὁμολογίαν ἐγγυηθείσης γυναικός ἐστιν ὁ λόγος αὐτῷ, ὅπως τὴν μὲν ὡς μνηστὴρ ἀγάγηται, τοῦ δ᾽ ἀμπελῶνος τὸν καρπὸν ὁ φυτουργὸς ἀποδρεψάμενος καὶ ἀποθλίψας εἶτ᾽ ἐμπιὼν μεθύσματος ἀκράτου γανωθῇ, τὴν δ᾽ οἰκίαν ὁ ἀναδειμάμενος οἰκήσῃ, — ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ ψυχὴν δυνάμεων, δι᾽ ὧν συμβέβηκεν ἀρχάς τε λαμβάνειν καὶ *προκοπὰς* καὶ τελειότητας ἐν πράξεσιν ἐπαινεταῖς. *Αἱ* μὲν τοίνυν ἀρχαὶ περὶ μνηστῆρα φιλοῦσι γίνεσθαι· καθάπερ γὰρ ὁ μνώμενος γυναῖκα μέλλει, ἐπεὶ ἀνὴρ οὐ γέγονεν ἤδη, τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ εὐφυὴς εὐγενῆ μὲν καὶ καθαρὰν ἄξεσθαι παρθένον, παιδείαν, ἐλπίζεται, μνᾶται δ᾽ αὐτίκα. *Αἱ* δὲ προκοπαὶ περὶ γεωργόν· ὡς γὰρ ἐπιμελὲς τῷ φυτουργῷ τὰ δένδρα αὔξεσθαι, καὶ τῷ φιλομαθεῖ τὰ φρονήσεως θεωρήματα ποιῆσαι μηκίστην λαβεῖν ἐπίδοσιν. *Αἱ* δὲ τελειότητες περὶ δημιουργίαν οἰκίας, τελειουμένης μέν, οὔπω δὲ πῆξιν λαβούσης.

37. *Ἁρμόττει* δὲ πᾶσι τούτοις, ἀρχομένοις, προκόπτουσι, τετελειωμένοις, βιοῦν ἀφιλονείκως, καὶ μὴ τῷ τῶν σοφιστῶν ἐπαποδύεσθαι πολέμῳ, δύσεριν ταραχὴν ἐπὶ νοθείᾳ τοῦ ἀληθοῦς ἀεὶ μελετῶντι, ἐπειδὴ τὸ ἀληθὲς εἰρήνῃ φίλον, [*] ἡ δυσμενὴς αὐτοῖς. *Εἰ* γὰρ εἰς τοῦτον ἀφίξονται τὸν ἀγῶνα πρὸς ἐμπειροπολέμους ἰδιῶται, παντελῶς ἁλώσονται· ὁ μὲν ἀρχόμενος, ὅτι ἄπειρος, ὁ δὲ προκόπτων, ὅτι ἀτελής, ὁ δὲ τέλειος, ὅτι οὔπω ἄτριβος ἀρετῆς. *Δεῖ* δὲ ὥσπερ τὰ κονιάματα στηριχθῆναι βεβαίως καὶ λαβεῖν πῆξιν, οὕτω τὰς τῶν τελειωθέντων

ψυχὰς κραταιωθείσας παγιώτερον ἱδρυνθῆναι μελέτῃ συνεχεῖ καὶ γυμνάσμασιν ἐπαλλήλοις. Οἱ δὲ μὴ τούτων τυγχάνοντες παρὰ τοῖς φιλοσόφοις διαλεληθότες *ἑαυτοὺς* λέγονται σοφοί· τοὺς γὰρ ἄχρι σοφίας ἄκρας ἐληλακότας καὶ τῶν ὅρων αὐτῆς ἄρτι πρῶτον ἁψαμένους ἀμήχανον εἰδέναι φασὶ τὴν ἑαυτῶν τελείωσιν, μὴ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἄμφω συνίστασθαι, τήν τε πρὸς τὸ πέρας ἄφιξιν καὶ τὴν τῆς ἀφίξεως κατάληψιν, ἀλλ' εἶναι μεθόριον ἄγνοιαν, οὐ τὴν μακρὰν ἀπεληλαμένην ἐπιστήμης, ἀλλὰ τὴν ἐγγὺς καὶ ἀγχίθυρον αὐτῇ. Τοῦτο μὲν καταλαμβάνοντος καὶ συνιέντος, καὶ τὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐπισταμένου ἄκρως, γένοιτ' ἂν ἔργον πολεμῆσαι τῷ φιλέριδι καὶ σοφιστικῷ στίφει· νικήσειν γὰρ τὸν τοιοῦτον ἐλπίς. Ὧι δὲ ἔτι τὸ ἀγνοίας ἐπίπροσθεν, εἰκότως *), μήπω τὸ τῆς ἐπιστήμης ἀναλάμψαι φέγγος ἰσχυκότι, ἀσφαλὲς οἴκοι καταμεῖναι, τουτέστιν εἰς τὴν περὶ ὧν ἄκρως οὐ κατείληφε μὴ παρελθεῖν ἅμιλλαν, ἀλλ' ἠρεμῆσαί τε καὶ ἡσυχάσαι. Ὁ δὲ ὑπ' αὐθαδείας ἐξενεχθεὶς τὰ παλαίσματα τῶν ἀντιπάλων οὐκ εἰδώς, πρὶν δρᾶσαι, παθεῖν φθήσεται καὶ τὸν ἐπιστήμης θάνατον ἐνδέξεται, ὅς ἐστιν ἀργαλεώτερος τοῦ ψυχὴν καὶ σῶμα διακρίνοντος. Ὀφείλει δὲ τοῦτο συμβαίνειν τοῖς πρὸς τῶν σοφισμάτων ἀπατωμένοις· ὅταν γὰρ τὰς λύσεις αὐτῶν εὑρεῖν μὴ δυνηθῶσιν, ὡς ἀληθέσι τοῖς κατεψευσμένοις πεπιστευκότες ἀποθνήσκουσι βίον τὸν τῆς ἐπιστήμης, ταὐτὸν πεπονθότες τοῖς ὑπὸ κολάκων φενακιζομένοις· καὶ γὰρ τούτων ἡ τῆς ψυχῆς ὑγιαίνουσα καὶ ἀληθὴς ὑπὸ τῆς φύσει νοσερᾶς ἐξωθεῖται καὶ ἀνατρέπεται φιλίας.

*) **Mang.** locum *Ὧι δὲ — εἰκότως* restitui vult ita: *Ὧι δὲ ἔτι τὸ τῆς ἀγνοίας ἐπιπροσθεῖ σκότος, κτλ.*

38. Συμβουλευτέον οὖν εἰς τοὺς τοιούτους ἀγῶνας μὴ παρέρχεσθαι τοῖς τε ἀρχομένοις τοῦ μανθάνειν, ἀνεπιστήμονες γάρ, καὶ τοῖς προκόπτουσι, διότι οὐ τέλειοι, καὶ τοῖς πρῶτον τελειωθεῖσι, διότι λέληθεν αὐτοὺς ἄχρι πη τελειότης. Τῶν δὲ ἀπειθησάντων „ἄλλος" φησὶν „ἄνθρωπος τὴν μὲν οἰκίαν οἰκήσει, τὸν δὲ ἀμπελῶνα κτήσεται, τὴν δὲ γυναῖκα ἄξεται" (Deut. 20, 5). Τὸ δ' ἐστὶν ἴσον τῷ· αἱ λεχθεῖσαι δυνάμεις σπουδῆς, βελτιώσεως, [*] τελειώσεως ἐπιλείψουσι μὲν οὐδέποτε, ἄλλοτε δὲ ἄλλοις ἐνομιλήσουσιν ἀνθρώποις ἐπιφοιτῶσαι καὶ τὰς ψυχὰς οὐ τὰς αὐτὰς ἀμείβουσαι, σφραγῖσιν ὁμοιούμεναι — καὶ γὰρ αὗται τὸν κηρὸν ἐπειδὰν τυπώσωσι, παθοῦσαι μηδέν, ἀπ' αὐτῶν εἶδος ἐγχαράξασαι, μένουσιν ἐν ὁμοίῳ· καὶ ἂν ὁ τυπωθεὶς συγχυθῇ κηρὸς καὶ ἀφανισθῇ, πάλιν ἕτερος ὑποβληθήσεται. Ὥστε, ὦ γενναῖοι, μὴ ὑπολαμβάνετε συμφθειρομένοις συμφθείρεσθαι τὰς δυνάμεις ὑμῶν· ἀθάνατοι γὰρ οὖσαι μυρίους ἄλλους πρὸ ὑμῶν ἀσπάζονται τῆς ἀπ' αὐτῶν εὐκλείας, οὓς ἂν αἴσθωνται, μὴ ὥςπερ ὑμᾶς διὰ τὸ ῥιψοκίνδυνον ἀποδεδρακότας τὴν ὁμιλίαν αὐτῶν, ἀλλὰ προσιόντας καὶ θεραπευτικῶς ἀσφαλείας ἔχοντας. Εἰ δέ τις ἀρετῆς φίλος, εὐχέσθω τὰ καλὰ πάντα ἐμφυτευθῆναι αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς φανῆναι, καθάπερ ἐν ἀνδριάντι καὶ γραφῇ τελείᾳ τὰς εἰς εὐμορφίαν συμμετρίας, λογιζόμενος, ὅτι εἰσὶν ἔφεδροι μυρίοι, οἷς ἡ φύσις ἀντ' αὐτοῦ δωρήσεται ταῦτα πάντα, εὐμαθείας, προκοπάς, τελειότητας. Ἄμεινον δὲ πρὸ ἐκείνων αὐτὸν ἐκλάμψαι, ταμιευόμενον τὰς ὑπὸ τοῦ θεοῦ δοθείσας ἀσφαλῶς χάριτας, καὶ μὴ προενεγκόντα πόρθησιν ἐχθροῖς ἀφειδοῦσιν ἑτοιμοτάτην λείαν παρασχεῖν.

Perfecti non sunt perfecti, qui suopte studio, non Dei benignitate profecisse sibi videntur.

39. Οὐκοῦν βραχὺ ὄφελος ἀρχῆς, ἣν τέλος αἴσιον οὐκ ἐσφράγισεν; Πολλάκις μέντοι καὶ τελειωθέντες τινὲς ἀτελεῖς ἐνομίσθησαν, τῷ παρὰ τὴν ἰδίαν προθυμίαν, ἀλλὰ μὴ κατ᾽ ἐπιφροσύνην θεοῦ βελτιωθῆναι δόξαι, καὶ διὰ τοῦτο μέντοι τὸ δόξαι *μετεωρισθέντες* καὶ ἐξαρθέντες ἐπὶ μήκιστον ἀφ᾽ ὑψηλοτέρων χωρίων εἰς ἔσχατον κατενεχθέντες βυθὸν ἠφανίσθησαν. „Ἐὰν“ γάρ, φησίν, „οἰκοδομήσῃς οἰκίαν καινὴν καὶ ποιήσῃς στεφάνην τῷ δώματι, καὶ οὐ ποιήσεις φόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου, ἐὰν πέσῃ ὁ πεσὼν ὑπ᾽ αὐτοῦ.“ (Deut. 22, 8.) Πτωμάτων γὰρ ἀργαλεώτατον θεοῦ τιμῆς ἀποπεσεῖν ὀλισθόντα, στεφανώσαντα πρὸ ἐκείνου ἑαυτόν, καὶ φόνον ἐμφύλιον ἐργασάμενον. Κτείνει γὰρ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ μὴ τὸ ὂν τιμῶν, ὡς ἀνόνητον αὐτῷ γενέσθαι παιδείας τὸ οἰκοδόμημα. Παιδεία δὲ φύσιν ἔλαχε τὴν ἀγήρων, διόπερ καινὴν εἶπε τὴν οἰκίαν αὐτῆς· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα χρόνῳ φθείρεται, ἡ δ᾽, ἐφ᾽ ὅσον πρόεισιν ἐπὶ μήκιστον, ἡβᾷ καὶ ἐπακμάζει, τὸ ἀειθαλὲς εἶδος φαιδρυνομένη καὶ ταῖς συνεχέσιν ἐπιμελείαις καινουμένη. Καὶ ἐν τοῖς [*] προτρεπτικοῖς μέντοι παραινεῖ, τοὺς κτῆσιν ἀγαθῶν λαχόντας πλείστην μὴ ἑαυτοὺς ἀναγράψαι τῆς κτήσεως αἰτίους, ἀλλὰ καὶ „μνησθῆναι θεοῦ τοῦ διδόντος ἰσχὺν ποιῆσαι δύναμιν.“ (Deut. 8, 18.) Τοῦτο μὲν οὖν τὸ εὐπραγίας ἦν πέρας, ἀρχαὶ δ᾽ ἐκεῖναι, ὥστε τοὺς ἐκλανθανομένους τοῦ τέλους μηδὲ τῆς τῶν κτηθέντων [ἀρχῆς] εὖ ἂν ἐπαπόνασθαι δυνηθῆναι. Τούτοις μὲν οὖν ἑκούσια γίνεται διὰ φιλαυτίαν τὰ σφάλματα, οὐχ ὑπομένουσι τὸν θεό-

φιλον καὶ τελεςφόρον θεὸν αἴτιον ἀποφῆναι τῶν ἀγαθῶν.

Paucis dat Deus, ut a carceribus ad metam usque stadium vitae absque offensa lapsuque percurrant.

40. *Εἰσὶ δὲ οἳ πάντα κάλων εὐσεβείας ἀνασείσαντες ἐνορμίσασθαι τοῖς λιμέσιν αὐτῆς ταχυναντοῦντες ἐσπεύδασαν*, καὶ ἔπειτ' οὐ μακρὰν ἀφεστηκότων, ἀλλ' ἤδη μελλόντων προςίσχειν, αἰφνίδιον ἐξεναντίας καταρραγὲν πνεῦμα *πλησίστιον* εὐθυδρομοῦν τὸ σκάφος ἀνέωσεν, ὡς ὑποκεῖραι πολλὰ τῶν πρὸς εὔπλοιαν συνεργούντων. Τούτους οὐκ ἄν τις θαλαττεύοντας αἰτιάσαιτο, ἀκούσιος γὰρ αὐτοῖς ἐπιγιγνομένοις γέγονεν ἡ βραδυτής. Τίς οὖν ἀπεικάζεται τούτοις, ἢ ὁ τὴν μεγάλην λεγομένην εὐξάμενος εὐχήν; „Ἐὰν γάρ τις," φησίν, „ἀποθάνῃ ἐπ' αὐτῷ αἰφνιδίως, παραχρῆμα μιανθήσεται ἡ κεφαλὴ εὐχῆς αὐτοῦ, καὶ ξυρήσεται." (Num. 6, 9.) Εἶτα ὀλίγα προςειπὼν ἐπιφέρει· „Αἱ δὲ ἡμέραι αἱ πρότεραι ἄλογοι ἔσονται, ὅτι ἐμιάνθη ἡ κεφαλὴ εὐχῆς αὐτοῦ." Δι' ἀμφοτέρων, τοῦ τε „αἰφνίδιον" καὶ τοῦ „παραχρῆμα" εἰπεῖν, ἡ ἀκούσιος παρίσταται τῆς ψυχῆς τροπή. Πρὸς μὲν γὰρ τὰ ἑκούσια τῶν ἁμαρτημάτων εἰς τὸ βουλεύσασθαι, ποῦ καὶ πότε καὶ πῶς πρακτέον, χρόνου δεῖ· τὰ δὲ ἀκούσια ἐξαίφνης, ἀπερισκέπτως, καί, εἰ οἷόν τε τοὔτ' εἰπεῖν, ἀχρόνως κατασκήπτει· χαλεπὸν γάρ, ὥςπερ τοὺς δρομεῖς, ἀρξαμένους ὁδοῦ τῆς πρὸς εὐσέβειαν ἀπταίστως καὶ ἀπνευστὶ διευθῦναι τὸν δρόμον, ἐπειδὴ μυρία ἐμποδὼν παντὶ τῷ γενομένῳ. Πρότερον μέν, ὃ ἓν καὶ μόνον εὐεργεσία, μηδενὸς τῶν κατὰ γνώμην ἀδικημάτων ἐφάψασθαι, πᾶσάν τε τὴν ἀμήχανον τῶν ἑκουσίων πληθὺν

ἴσχυσε διώσασθαι· δεύτερον δέ, τὸ μήτε πολλοῖς ἀκουσίων, μήτ᾽ ἐπὶ μήκιστον χρόνον διατρῖψαι. Παγκάλως δὲ τό· τῆς ἀκουσίου τροπῆς ἡμέρας εἶπεν „ἀλόγους“, οὐ μόνον ἐπειδὴ τὸ ἁμαρτάνειν ἄλογον, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ τῶν ἀκουσίων λόγον οὐκ ἔστιν ἀποδοῦναι· παρ᾽ ὃ καὶ πυνθανομένων πολλάκις τὰς τῶν [*] πραγμάτων αἰτίας φαμὲν μήτ᾽ εἰδέναι μήτ᾽ εἰπεῖν δύνασθαι, μήτε γὰρ γιγνομένων συμπαραληφθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄφιξιν αὐτῶν ἀγνοῆσαι. Σπάνιον οὖν *ὅτῳ* δωρήσεται ὁ θεὸς ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους σταδιεῦσαι τὸν βίον μήτ᾽ ὀκλάσαντι μήτ᾽ ὀλισθήσαντι, ἀλλ᾽ ἑκατέραν φύσιν ἀδικημάτων ἑκουσίων τε καὶ ἀκουσίων ῥύμῃ καὶ φορᾷ τάχους ὠκυδρομωτάτους ὑπερπτῆναι. Ταῦτα μὲν οὖν ἀρχῆς τε πέρι καὶ τέλους εἴρηται διὰ Νῶε τὸν δίκαιον, ὃς τὰ πρῶτα καὶ στοιχειώδη τῆς γεωργικῆς κτησάμενος τέχνης ἄχρι τῶν περάτων αὐτῆς ἐλθεῖν ἠσθένησε· λέγεται γάρ, ὅτι „ἤρξατο γῆς εἶναι γεωργός“ (Gen. 9, 20), οὐ τῶν ὅρων τὰς ἄκρας ἐπιστήμης ἐλάβετο. Τὰ δὲ περὶ τῆς φυτουργίας εἰρημένα αὐτοῦ λέγωμεν αὖθις.

ΠΕΡΙ
ΦΥΤΟΥΡΓΙΑΣ ΝΩΕ
ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

DE
PLANTATIONE NOE
LIBER SECUNDUS.

(Cf. Gen. 9, 20.)

[I, 329.]

Summus plantator Deus, perfectissima planta mundus.

1. [*] *Ἐν μὲν τῷ προτέρῳ βιβλίῳ τὰ περὶ γεωργικῆς τέχνης γενικῶς, ὅσα καιρὸς ἦν, εἴπομεν· ἐν δὲ τούτῳ περὶ τῆς κατ᾽ εἶδος ἀμπελουργικῆς, ὡς ἂν οἷόν τε ᾖ, ἀποδώσομεν. Τὸν γὰρ δίκαιον οὐ γεωργὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδίως ἀμπελουργὸν εἰσάγει φάσκων· „Ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος εἶναι γεωργὸς γῆς καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα.“* (Gen. 9, 20.) *Προσήκει δὲ τὸν μέλλοντα περὶ τῶν κατὰ*

μέρος φυτῶν τε καὶ γεωργιῶν διεξιέναι, κατανοῆσαι πρῶτον τὰ τελειότατα τοῦ παντὸς φυτά, καὶ τὸν μέγαν φυτουργὸν καὶ ἐπιστάτην αὐτῶν. Ὁ μὲν τοίνυν τῶν φυτουργῶν μέγιστος καὶ τὴν τέχνην τελειότατος ὁ τῶν ὅλων ἡγεμών ἐστι, φυτὸν δέ, οὐ περιέχον ἐν ἑαυτῷ τὰ ἐν μέρει φυτά, ἀλλὰ παμμυρία καθάπερ κληματίδας ἐκ μιᾶς ἀναβλαστάνοντα ῥίζης, ὅδε ὁ κόσμος. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν οὐσίαν ἄτακτον καὶ συγκεχυμένην οὖσαν ἐξ αὑτῆς εἰς τάξιν ἐξ ἀταξίας καὶ ἐκ συγχύσεως εἰς διάκρισιν ἄγων ὁ κοσμοπλάστης μορφοῦν ἤρξατο, γῆν μὲν καὶ ὕδωρ ἐπὶ τὸ μέσον ἐρρίζου, τὰ [*] δὲ ἀέρος καὶ πυρὸς δένδρα πρὸς τὴν μετάρσιον ἀνεῖλκεν ἀπὸ τοῦ μέσου χώραν· τὸν δὲ αἰθέριον ἐν κύκλῳ τόπον ὠχυροῦτο, τῶν ἐντὸς ὅρον τε καὶ φυλακτήριον αὐτὸν τιθείς, ἀφ' οὗ καὶ ὁ οὐρανὸς ὠνομάσθαι δοκεῖ· ὀχεῖσθαι μὲν γῆν ὕδατι ξηρὰν οὖσαν, ἣν δέον ἦν ὕδατι διαλύεσθαι, πυρὶ δὲ ἀέρα θερμῷ φύσει τὸν ἐξ ἑαυτοῦ ψυχρότατον, θαῦμα ἔπαπον, ὁ θαυματοποιὸς εἰργάζετο — πῶς γὰρ οὐ τεράστιον, ὑπὸ μὲν τοῦ λυομένου συνέχεσθαι τὸ λύον, πρὸς γῆς ὕδωρ, ἐπὶ δὲ τῷ ψυχροτάτῳ τὸ θερμότατον ἄσβεστον ἱδρύσασθαι, πῦρ ἐπὶ ἀέρι; Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τέλεια τοῦ παντὸς ἦν μοσχεύματα· τὸ δὲ παμμέγεθες καὶ παμφορώτατον ἔρνος ὁ κόσμος οὗτος, οὗ παραφυάδες οἱ εἰρημένοι βλαστοί.

Radix sive basis mundi est lex Dei aeterna.

2. Ὅπου ποτ' οὖν ἄρα τὰς ῥίζας καθῆκε, καὶ τίς ἐστιν αὐτῷ βάσις, ἐφ' ἧς ὥσπερ ἀνδριὰς ἐρήρεισται, σκεπτέον. Σῶμα μὲν οὖν οὐδὲν ἀπολειφθὲν εἰκὸς ἔξω πλανᾶσθαι, πᾶσαν τὴν δι' ὅλων ὕλην ἐργασαμένου καὶ δια-

κοσμήσαντος θεοῦ. Τελειότατον γὰρ ἥρμοττε τὸ μέγιστον τῶν ἔργων τῷ μεγίστῳ δημιουργῷ διαπλάσασθαι, τελειότατον δὲ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ τελείοις συνεπληροῦτο μέρεσιν· ὥστε ἐκ γῆς ἁπάσης καὶ παντὸς ὕδατος καὶ ἀέρος καὶ πυρός, μηδενὸς ἔξω μηδὲ τοῦ βραχυτάτου καταλειφθέντος, συνέστη ὅδε ὁ κόσμος. Ἀνάγκη τοίνυν ἐκτὸς ἢ κενὸν ἢ μηδὲν εἶναι. Εἰ μὲν δὴ κενόν, πῶς τὸ πλῆρες καὶ ναστὸν καὶ τῶν ὄντων βαρύτατον οὐ βρίθει ταλαντεῦον, στερεοῦ μηδενὸς ἐπερείδοντος; Ἐξ οὗ φάσματι ἂν ἐοικέναι δόξαι, ζητούσης ἀεὶ τῆς διανοίας βάσιν σωματικὴν ποίαν ἔχειν εἰκός, ἐάν τι κινούμενον τυγχάνῃ· τὸν δὲ δὴ κόσμον καὶ διαφερόντως, ὅτι τὸ μέγιστον σωμάτων ἐστὶ καὶ πλῆθος ἄλλων σωμάτων ὡς οἰκεῖα ἐγκεκόλπισται μέρη. Τὰς δυσαπορίας οὖν εἴ τις ἀποδιδράσκειν βούλοιτο τὰς ἐν τοῖς διαπορηθεῖσι, λεγέτω μετὰ παῤῥησίας, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν ὕλαις κραταιὸν οὕτως, ὡς τὸν κόσμον ἀχθοφορεῖν ἰσχῦσαι. Νόμος δὲ ὁ ἀΐδιος θεοῦ τοῦ αἰωνίου τὸ ὀχυρώτατον καὶ [*] βεβαιότατον ἔρεισμα τῶν ὅλων ἐστίν. Οὗτος ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων ἐπὶ τὰ μέσα ταθείς, δολιχεύει τὸν τῆς φύσεως δρόμον ἀήττητον, συνάγων τὰ μέρη πάντα καὶ σφίγγων· δεσμὸν γὰρ αὐτὸν ἄῤῥηκτον τοῦ παντὸς ὁ γεννήσας ἐποίει πατήρ. Εἰκότως οὖν οὐδὲ γῆ πᾶσα διαλυθήσεται πρὸς παντὸς ὕδατος, ὅπερ αὐτῆς οἱ κόλποι κεχωρήκασιν, οὐδ᾽ ὑπὸ ἀέρος σβεσθήσεται πῦρ, οὐδ᾽ ἔμπαλιν ὑπὸ πυρὸς ἀὴρ ἀναφλεχθήσεται, τοῦ θείου νόμου μεθόριον τάττοντος αὐτόν, καθάπερ φωνήεντα στοιχείων ἀφώνων, ἵνα τὸ ὅλον ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἐγγραμμάτου μούσης συνηχήσῃ, τὰς τῶν ἐναντίων ἀπειλὰς πειθοῖ τῇ συνόδῳ μεσιτεύοντός τε καὶ διαιτῶντος.

Minores stirpes partim loco moventur, quae sunt animantes, partim loco non moventur, plantae proprie dictae.

3. *Οὕτω μὲν δὴ τὸ παμφορώτατον φυτὸν ἐῤῥιζοῦτο, καὶ ῥιζωθὲν ἐκρατεῖτο· τῶν δὲ ἐν μέρει καὶ βραχυτέρων φυτῶν τὰ μὲν μεταβατικῶς κινητά, τὰ δὲ ἄνευ μεταβάσεως ὡς ἂν ἑστῶτα κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον ἐδημιουργεῖτο. Τὰ μὲν οὖν μεταβατικῇ κινήσει χρώμενα, ἃ δή φαμεν ἡμεῖς ζῶα εἶναι, ταῖς τοῦ παντὸς ὁλοσχερεστέραις προσεγένετο μοίραις· γῇ μὲν τὰ χερσαῖα, πλωτὰ δὲ ὕδατι, τὰ δὲ πτηνὰ ἀέρι, καὶ τὰ πυρίγονα πυρί — ὧν τὴν γένεσιν ἀριδηλοτέραν κατὰ Μακεδονίαν λόγος ἔχει προφαίνεσθαι — καὶ τῶν ἀστέρων ἐν οὐρανῷ· ζῶα γὰρ καὶ τούτους νοερὰ δι' ὅλων φασὶν οἱ φιλοσοφήσαντες, οἱ μὲν πλανῆτες ἐξ ἑαυτῶν, οἱ δ' ἀπλανεῖς τῇ τοῦ παντὸς συμπεριαγόμενοι φορᾷ τόπους ἐναλλάττειν δοκοῦσι. Τὰ δὲ ἀφαντάστῳ φύσει διοικούμενα, ἅπερ ἰδίως λέγεται φυτά, μεταβατικῆς κινήσεως ἀμέτοχα.*

Duplex et in aëre et in terra animantium genus: in aëre partim volucres (corporeae), partim incorporearum animarum variae species; in terra animalia cum flexo deorsum capite, erectus homo. (4-6.)

4. *Διττὰ δὲ ἔν τε γῇ καὶ ἀέρι γένη ὁ ποιῶν ἐποίει· ἀέρι μὲν τὰ πτηνὰ αἰσθητὰ καὶ δυνάμεις ἄλλας αἰσθήσει οὐδαμῇ οὐδαμῶς καταλαμβανομένας. Ψυχῶν ὁ θίασος οὗτος ἀσωμάτων ἐστί, διακεκοσμημένων οὐ ταῖς αὐταῖς ἐν τάξεσι· τὰς μὲν γὰρ εἰσκρίνεσθαι λόγος ἔχει σώμασι θνητοῖς, καὶ κατά τινας ὡρισμένας περιόδους ἀπαλλάττεσθαι πάλιν, τὰς δὲ θειοτέρας κατασκευῆς λαχούσας*

ἅπαντος ἀλογεῖν τοῦ γῆς χωρίου, ἀνωτάτω δ᾿ εἶναι πρὸς αὐτῷ τῷ [*] αἰθέρι τὰς καθαρωτάτας, ἃς οἱ μὲν παρ᾿ Ἕλλησι φιλοσοφήσαντες ἥρωας [καὶ δαίμονας] καλοῦσι, Μωϋσῆς δὲ ὀνόματι εὐθυβόλῳ χρώμενος ἀγγέλους προσαγορεύει, πρεσβευομένας καὶ διαγγελλούσας τά τε παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τοῖς ὑπηκόοις ἀγαθά, καὶ τῷ βασιλεῖ ὧν εἰσιν ὑπήκοοι χρεῖοι. Γῇ δὲ ζῶά τε χερσαῖα καὶ φυτά, δύο πάλιν, προσένειμε, τὴν αὐτήν τε μητέρα βουληθεὶς εἶναι καὶ τροφόν. Καθάπερ γὰρ γυναικὶ καὶ παντὶ τῷ θήλει πηγαὶ πρὸς τὸ μέλλειν ἀποκυΐσειν ἀποχέονται γάλακτος, ἵνα τοῖς γεννωμένοις ἄρδωσι τὰς ἀναγκαίας καὶ ἁρμοττούσας τροφάς· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῇ χερσαίων ζώων μητέρι γῇ πάσας φυτῶν προσένειμεν ἰδέας, ἵνα συγγενέσι καὶ μὴ ὀθνείαις τροφαῖς τὰ γεννώμενα χρῆσηται. Καὶ μὴν τὰ μὲν φυτὰ κατωκάρα ἀνειργάζετο, τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐν τοῖς βαθυγειοτάτοις γῆς μέρεσι πήξας· ζώων δὲ τῶν ἀλόγων τὰς κεφαλὰς ἀνελκύσας ἀπὸ γῆς ἐπὶ προμήκους αὐχένος ἄκρας ἡρμόζετο, τῷ αὐχένι ὥσπερ ἐπίβασιν τοὺς ἐμπροσθίους πόδας θείς. Ἐξαιρέτου δὲ τῆς κατασκευῆς ἔλαχεν ἄνθρωπος. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων τὰς ὄψεις περιήγαγε κάτω κάμψας, διὸ νένευκε πρὸς χέρσον· ἀνθρώπου δὲ ἔμπαλιν ἀνώρθωσεν, ἵνα τὸν οὐρανὸν καταθεᾶται, φυτὸν οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ᾿ οὐράνιον, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, ὑπάρχων.

5. Ἀλλ᾿ οἱ μὲν ἄλλοι τῆς αἰθερίου φύσεως τὸν ἡμέτερον νοῦν μοῖραν εἰπόντες εἶναι, συγγένειαν ἀνθρώπῳ πρὸς αἰθέρα ἀνῆψαν. Ὁ δὲ μέγας Μωϋσῆς οὐδενὶ τῶν γεγονότων τῆς λογικῆς ψυχῆς τὸ εἶδος ὁμοίως ὠνόμασεν, ἀλλ᾿ εἶπεν αὐτὴν τοῦ θείου καὶ ἀοράτου εἰκόνα, δόκιμον εἶναι νομίσας ῥυσιωθεῖσαν καὶ τυπωθεῖσαν σφραγῖδι

θεοῦ *), ἧς ὁ χαρακτήρ ἐστιν ἀΐδιος λόγος. „Ἐνέπνευσε" γάρ, φησίν, „ὁ θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς" (Gen. 2, 7), ὥστε ἀνάγκη πρὸς τὸν ἐκπέμποντα τὸν δεχόμενον ἀπεικονίσθαι· διὸ καὶ λέγεται „κατ' εἰκόνα θεοῦ τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι" (Gen. 1, 27), οὐ μὴν κατ' εἰκόνα τινὸς τῶν γεγονότων. Ἀκόλουθον οὖν, τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς κατὰ τὸν ἀρχέτυπον τοῦ αἰτίου λόγου ἀπεικονισθείσης, καὶ τὸ σῶμα ἀνεγερθὲν πρὸς τὴν καθαρωτάτην τοῦ παντὸς μοῖραν, οὐρανόν, τὰς ὄψεις ἀνατεῖναι, ἵνα τῷ φανερῷ τὸ ἀφανὲς εὐδήλως καταλαμβάνηται. Ἐπειδὴ τοίνυν τὴν πρὸς τὸ ὂν διανοίας ὁλκὴν ἀμήχανον ἦν ἰδεῖν, ὅτι μὴ τοὺς ἀχθέντας πρὸς αὐτοῦ μόνους, — ὃ γὰρ πέπονθεν ἕκαστος, αὐτὸς ἐξαιρέτως οἶδεν —, εἴδωλον [*] ἐναργὲς ἀειδοῦς ὄμματος, τὰ τοῦ σώματος ποιεῖ, δυνάμενα πρὸς αἰθέρα ἀπονεύειν. Ὁπότε γὰρ οἱ ἐκ φθαρτῆς ὕλης παγέντες ὀφθαλμοὶ τοσοῦτον ἐπέβησαν, ὡς ἀπὸ τοῦ τῆς γῆς χωρίου πρὸς τὸν μακρὰν οὕτως ἀφεστῶτα ἀνατρέχειν οὐρανὸν καὶ ψαύειν τῶν περάτων αὐτοῦ, πόσον τινὰ χρὴ νομίσαι τὸν πάντῃ δρόμον τῶν ψυχῆς ὀμμάτων, ἅπερ ὑπὸ πολλοῦ τοῦ τὸ ὂν κατιδεῖν τηλαυγῶς ἱμέρου πτερωθέντα οὐ μόνον πρὸς τὸν ἔσχατον αἰθέρα τείνεται, παραμειψάμενα δὲ καὶ παντὸς τοῦ κόσμου τοὺς ὅρους ἐπείγεται πρὸς τὸν ἀγένητον!

6. Διὰ τοῦτ' ἐν τοῖς χρησμοῖς οἱ σοφίας καὶ ἐπιστήμης ἄπληστοι διατελοῦντες „ἀνακεκλῆσθαι" (Exod. 31, 2) λέγονται. Πρὸς γὰρ τὸ θεῖον ἄνω καλεῖσθαι

*) Euseb. verba ita tradit: ἀοράτου πνεύματος ἐκείνου δόκιμον εἶναι νόμισμα σημειωθὲν καὶ τυπωθὲν σφραγῖδι θεοῦ.

ἐμις τοὺς ὑπ' αὐτοῦ καταπνευσθέντας. Δεινὸν γάρ, τυφῶσι μὲν καὶ ἁρπυίαις αὐτόπρεμνα δένδρα πρὸς ἀέρα ἀνασπᾶται, καὶ μυριάγωγα σκάφη βρίθοντα φόρτῳ καθάπερ τινὰ τῶν κουφοτάτων ἐκ μέσων τῶν πελαγῶν ἀναρπάζεται, καὶ λίμναι καὶ ποταμοὶ μετάρσιοι φέρονται, τοὺς γῆς κόλπους ἐκλιπόντος τοῦ ῥεύματος, ὅπερ ἐμιμήσαντο αἱ τῶν ἀνέμων κραταιόταται καὶ πολυπλοκώταται δῖναι —, τῇ δὲ τοῦ θείου πνεύματος καὶ πάντα δυνατοῦ καὶ τὰ κάτω νικῶντος φύσει κοῦφος ὁ νοῦς ὢν οὐκ ἐπελαφρίζεται καὶ πρὸς μήκιστον ὕψος ἐξαίρεται, καὶ μάλιστα ὁ τοῦ φιλοσοφήσαντος ἀνόθως. Οὗτος γὰρ κάτω μὲν οὐ βρίθει, πρὸς τὰ σώματος καὶ γῆς φίλα τεοντεύων, ὧν διάζευξιν καὶ ἀλλοτρίωσιν ἀεὶ διεπόνησεν· ἄνω δὲ φέρεται, τῶν μεταρσίων καὶ ἱεροπρεπεστάτων καὶ εὐδαιμόνων φύσεων ἀκορέστως ἐρασθείς. Τοιγαροῦν Μωϋσῆς ὁ ταμίας καὶ φύλαξ τῶν τοῦ ὄντος ὀργίων ἀνακεκλήσεται, λέγεται γὰρ ἐν Λευϊτικῇ βίβλῳ· „Ἀνεκάλεσε Μωϋσῆν.“ (Exod. 19, 20.) Ἀνακεκλήσεται δὲ καὶ ὁ τῶν δευτερείων ἀξιωθεὶς Βεσελεήλ· καὶ γὰρ τοῦτον „ἀνακαλεῖ“ (Exod. 31, 2) ὁ θεὸς πρὸς τὴν τῶν ἱερῶν κατασκευήν τε καὶ ἐπιμέλειαν ἔργων. Ἀλλ' ὁ μὲν τὰ δευτερεῖα τῆς ἀνακλήσεως, Μωϋσῆς δὲ ὁ πάνσοφος οἴσεται τὰ πρωτεῖα· ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὰς σκιὰς πλάττει, καθάπερ οἱ ζωγραφοῦντες, οἷς οὐ θέμις οὐδὲν ἔμψυχον δημιουργῆσαι, — Βεσελεὴλ γὰρ ἐν σκιαῖς ποιῶν ἑρμηνεύεται —, Μωϋσῆς δὲ οὐ σκιάς, ἀλλὰ τὰς ἀρχετύπους φύσεις αὐτὰς τῶν πραγμάτων ἔλαχεν ἀνατυποῦν. Ἄλλως τε καὶ τὸ αἴτιον οἷς μὲν τηλαυγέστερον καὶ ἀριδηλότερον ὡς ἂν ἐν ἡλίῳ καθαρῷ, οἷς δὲ ἀμυδρότερον ὡς ἂν ἐν σκιᾷ τὰ οἰκεῖα εἴωθεν ἐπιδείκνυσθαι.

Item in homine, microcosmo, Deus plantavit arbores, sensus extra, intus animi facultates (7), *quod etiam Paradisi plantatione significatur* (8-10), *aeque atque arca Noë* (11).

7. [*] *Διεξεληλυθότες οὖν περὶ τῶν ὁλοσχερεστέρων ἐν κόσμῳ φυτῶν, ἴδωμεν ὃν τρόπον καὶ τὰ ἐν τῷ βραχεῖ κόσμῳ, τῷ ἀνθρώπῳ, δένδρα ὁ πάνσοφος ἐδημιούργει θεός. Αὐτίκα τοίνυν ὥσπερ βαθύγειον χωρίον σῶμα τὸ ἡμέτερον λαβὼν δεξαμενὰς αὐτῷ τὰς αἰσθήσεις ὑπειργάζετο καὶ ἔπειτα οἷα φυτὸν ἥμερον καὶ ὠφελιμώτατον ἑκάστην αὐτῶν ἐνετίθει· ἀκοὴν μὲν εἰς τὸ οὖς, ὄψιν δὲ εἰς ὄμματα, καὶ εἰς μυκτῆρας ὄσφρησιν, καὶ τὰς ἄλλας εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ συγγενῆ χωρία. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ ὁ θεσπέσιος ἀνήρ, ἐν ὕμνοις λέγων ὧδε: „Ὁ φυτεύων οὖς οὐκ ἀκούει; Ὁ πλάσσων ὀφθαλμοὺς οὐκ ἐπιβλέψει;“* (Ps. 94 [93], 9.) *Καὶ τὰς διηκούσας μέντοι μέχρι σκελῶν τε καὶ χειρῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοῦ σώματος μερῶν, ὅσα ἐντός τε καὶ ἐκτός, δυνάμεις ἁπάσας εὐγενῆ μοσχεύματα εἶναι συμβέβηκε· τὰ δὲ ἀμείνω καὶ τελειότερα τῷ μεσαιτάτῳ καὶ καρποφορεῖν δυναμένῳ διαφερόντως ἡγεμονικῷ προσερρίζου. Ταῦτα δέ εἰσι νόησις, κατάληψις, εὐστοχία, μελέτη, μνῆμαι, ἕξεις, διαθέσεις, τεχνῶν ἰδέαι πολύτροποι, βεβαιότης ἐπιστημῶν, τῶν ἀρετῆς ἁπάσης θεωρημάτων ἄληστος ἀνάληψις. Τούτων οὐδὲν οὐδεὶς θνητὸς ἱκανὸς φυτουργῆσαι, πάντων δὲ ἀθρόων εἷς ὁ ἀγέννητος τεχνίτης, οὐ πεποιηκὼς μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιῶν καθ᾽ ἕκαστον τῶν γεννωμένων τὰ φυτὰ ταῦτα.*

8. *Τοῖς εἰρημένοις ἐστὶν ἀκόλουθος καὶ ἡ τοῦ πα-*

..δείσου φυτουργία, λέγεται γάρ· „Ἐφύτευσεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασε.“ (Gen. 2, 8.) Τὸ μὲν οὖν ἀμπέλους καὶ ἐλαιῶν ἢ μηλεῶν ἢ ῥοιῶν ἢ τῶν παραπλησίων δένδρα οἴεσθαι πολλὴ καὶ δυςθεράπευτος ἡ εὐήθεια. Τίνος γὰρ ἕνεκα; εἴποι τις ἄν· ἵνα ἐνδιαιτήσεις εὐαγώγους ἔχῃ; Οὐ γὰρ κόσμος ἅπας αὐταρκέστατον ἐνδιαίτημα ἂν νομισθείη θεῷ τῷ πανηγεμόνι, — ἢ οὐχὶ μυρίων καὶ ἄλλων δόξαι ἂν ὑστερίζειν, ὡς πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀξιόχρεων ὑποληφθῆναι χωρίον, ᾧ μηδὲ εὐαγὲς εἶναι οἴεσθαι τὸ αἴτιον ἐν τῷ αἰτιατῷ περιέχεσθαι, τῷ μηδὲ τὰ δένδρα τοὺς ἐτησίους δήπου φέρειν καρπούς; Πρὸς τὴν τίνος οὖν ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν καρποφορήσει ὁ παράδεισος; Ἀνθρώπου μὲν οὐδενός· οὐδεὶς γὰρ εἰςάγεται τὸ παράπαν τὸν παράδεισον οἰκῶν, ἐπεὶ καὶ τὸν πρῶτον διαπλασθέντα ἐκ γῆς μεταναστῆναί φησιν ἐνθένδε, ὄνομα Ἀδάμ. Καὶ μὴν ὅ γε θεός, ὥςπερ τῶν ἄλλων, καὶ τροφῆς ἀνεπιδεής ἐστιν· ἀνάγκη γὰρ τὸν τροφῇ χρώμενον δεῖσθαι μὲν πρῶτον, ἔπειτα δὲ ὄργανα ηὐτρεπίσθαι, δι᾿ ὧν καὶ τὴν εἰσιοῦσαν παραδέξεται καὶ τὴν ἐκμασσηθεῖσαν θύραζε ἀποπέμψει. [*] Ταῦτα δὲ μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας τῆς περὶ τὸ αἴτιον ἀπᾴδει τῶν ἀνθρωπόμορφον, ἔτι δὲ καὶ ἀνθρωποπαθὲς αὐτὸ εἰςαγόντων ἐπ᾿ εὐσεβείας καὶ ὁσιότητος καθαιρέσει, μεγάλων ἀρετῶν, ἐκθεσμότατα ὄντα εὑρέματα.

9. Ἰτέον οὖν ἐπ᾿ ἀλληγορίαν τὴν ὁρατικοῖς φίλην ἀνδράσι· καὶ γὰρ οἱ χρησμοὶ τὰς εἰς αὐτὴν ἡμῖν ἀφορμὰς ἐναργέστατα προτείνουσι. Λέγουσι γὰρ ἐν τῷ παραδείσῳ φυτὰ εἶναι μηδὲν ἐοικότα τοῖς παρ᾿ ἡμῖν, ἀλλὰ

ζωῆς, ἀθανασίας, εἰδήσεως, καταλήψεως, συνέσεως, καλοῦ καὶ πονηροῦ φαντασίας. Ταῦτα δὲ χέρσου μὲν οὐκ ἂν εἴη, λογικῆς δὲ ψυχῆς ἀναγκαίως φυτά, ἡ μὲν πρὸς ἀρετὴν ὁδὸς αὐτῇ ζωὴν καὶ ἀθανασίαν ἔχουσα τὰ τέλος, ἡ δὲ πρὸς κακίαν φυγήν τε τούτων καὶ θάνατον. Τὸν οὖν φιλόδωρον θεὸν ὑποληπτέον ἐν τῇ ψυχῇ καθάπερ παράδεισον ἀρετῶν καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὰς πράξεων ἐμφυτεύειν, πρὸς τελείαν εὐδαιμονίαν αὐτὴν ἄγοντα· διὰ τοῦτο καὶ τόπον οἰκειότατον προσένειμε τῷ παραδείσῳ καλούμενον Ἐδέμ — ἑρμηνεύεται δὲ τρυφή —, σύμβολον ψυχῆς τῆς ἄρτια βλεπούσης, ἀρεταῖς ἐγχορευούσης καὶ ὑπὸ πλήθους καὶ μεγέθους χαρᾶς ἀνασκιρτώσης, ἀπόλαυσμα ἓν ἀντὶ μυρίων τῶν παρὰ ἀνθρώποις ἡδίστων προτεθειμένης, τὴν τοῦ μόνου θεραπείαν σοφοῦ. Τούτου τοῦ γανώματος ἀκράτου τις σπάσας, ὁ τοῦ Μωϋσέως δὲ θιασώτης, ὃς οὐχὶ τῶν ἠμελημένων ἦν, ἐν ὑμνῳδίαις ἀνεφθέγξατο πρὸς τὸν ἴδιον νοῦν φάσκων· „Κατατρύφησον τοῦ κυρίου“ (Psalm. 37 [36], 4), παρακεκινημένος πρὸς τὸν οὐράνιον καὶ θεῖον ἔρωτα τῇ φωνῇ, τὰς μὲν τοῖς λεγομένοις καὶ φαινομένοις ἀνθρωπίνοις ἀγαθοῖς χλιδὰς καὶ θρύψεις δυςχεράνας, ὅλον δὲ τὸν νοῦν ὑπὸ θείας κατοχῆς συναρπασθεὶς οἴστρῳ καὶ ἐνευφραινόμενος μόνῳ θεῷ.

10. Καὶ τὰ πρὸς ἀνατολαῖς μέντοι τὸν παράδεισον εἶναι (Gen. 2, 8) δεῖγμα τοῦ λεχθέντος ἐστί. Σκοταῖον μὲν γὰρ καὶ δυόμενον καὶ νυκτιφόρον ἀφροσύνη, λαμπρότατον δὲ καὶ περιαυγέστατον καὶ ἀνατέλλον ὡς ἀληθῶς φρόνησις, καὶ καθάπερ ἀνίσχων ἥλιος ὅλον τὸν οὐρανοῦ κύκλον φέγγους ἀναπληροῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ ἀρετῆς ἀκτῖνες ἀναλάμψασαι τὸ διανοίας χωρίον ὅλον

μεστὸν αὐγῆς καθαρᾶς ἀπεργάζονται. Τὰ μὲν οὖν ἀνθρώπου κτήματα φρουροὺς ἔχει καὶ φύλακας ἀγριωτάτους θῆρας εἰς τὴν τῶν ἐπιόντων καὶ κατατρεχόντων ἄμυναν, τὰ δὲ τοῦ θεοῦ κτήματα λογικὰς φύσεις· „ἔθετο“ γάρ, φησίν, „ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασεν,“ ὃ ἐπὶ λογικῶν μόνων τῶν ἀρετῶν ἐστιν. Αἱ οὖν ἀσκήσεις τε καὶ χρήσεις ἐξαίρετον γέρας παρὰ τὰς τῶν ἄλλων ψυχὰς τουτὶ παρὰ τοῦ θεοῦ ἔλαβον· διὸ καὶ ἐμφαντικώτατα εἴρηται, ὅτι τὸν ἐν ἡμῖν πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπον, [*] τουτέστι τὸν νοῦν, ἔθηκεν ἐν ἱερωτάτοις καλοκἀγαθίας βλαστήμασι καὶ φυτοῖς· ἐπὶ δὲ τῶν διανοίας ἀμετόχων ἱκανὸν οὐδὲν ἄρα τις ἐγεώργησεν, ὧν τὸ παράπαν λαμβάνειν οὐ πέφυκε κατάληψιν.

11. Οὐκ ἔστι δ' οὖν ἀπορητέον, τί δήποτε εἰς μὲν τὴν κιβωτόν, ἣν ἐν τῷ μεγίστῳ κατακλυσμῷ κατασκευασθῆναι συνέβη, πᾶσαι τῶν θηρίων αἱ ἰδέαι εἰςάγονται, εἰς δὲ τὸν παράδεισον οὐδεμία. Ἡ μὲν γὰρ κιβωτὸς σύμβολον ἦν σώματος, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης κεχώρηκε τὰς παθῶν καὶ κακιῶν ἀτιθάσσους καὶ ἐξηγριωμένας κῆρας, ὁ δὲ παράδεισος ἀρετῶν· ἀρεταὶ δὲ οὐδὲν ἀνήμερον ἢ συνόλως ἄλογον παραδέχονται. Παρατετηρημένως δ' οὐ τὸν κατὰ τὴν εἰκόνα τυπωθέντα ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν „πεπλασμένον“ εἰςαχθῆναί φησιν εἰς τὸν παράδεισον. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ τὴν εἰκόνα θεοῦ χαραχθεὶς πνεύματι οὐδὲν διαφέρει τοῦ τὴν ἀθάνατον ζωὴν καρποφοροῦντος, ὡς ἔμοιγε φαίνεται, δένδρου· ἄμφω γὰρ ἄφθαρτα καὶ μοίρας τῆς μεσαιτάτης καὶ ἡγεμονικωτάτης ἠξίωται, λέγεται γάρ, ὅτι „τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐστιν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου“ (Gen. 2, 9). Ὁ δὲ τοῦ πολυμιγοῦς καὶ γεωδεστέρου σώματος ἀπλάστου καὶ ἁπλῆς φύσεως ἀμέ-

τοχος — ἧς ὁ ἀσκητὴς ἐπίσταται τὸν οἶκον καὶ τὰς αὐλὰς τοῦ κυρίου οἰκεῖν μόνος, „Ἰακὼβ“ γὰρ „ἄπλαστος οἰκῶν οἰκίαν“ (Gen. 25, 27) εἰςάγεται — πολυτρόπῳ τε καὶ ἐκ παντοίων συνηρημένῃ καὶ πεπλασμένῃ διαθέσει χρώμενος. Τιθέναι οὖν ἐν τῷ παραδείσῳ, τῷ παντὶ κόσμῳ, ῥιζωθέντα εἰκὸς ἦν τὸν μέσον νοῦν, ὁλκαῖς πρὸς τὰ ἐναντία κεχρημένον δυνάμεσιν, ἐπὶ τὴν διάκρισίν τε αὐτῶν μετακλιθῆναι, ἵνα πρὸς αἵρεσιν καὶ φυγὴν ὁρμήσας, εἰ μὲν τὰ ἀμείνω δεξιώσαιτο, ἀθανασίας καὶ εὐκλείας ἀπόναιτο, εἰ δὲ αὖ τὰ χείρω, ψεκτὸν θάνατον εὕρηται.

Plantatur et in Dei hereditate constituitur Israel pie Deum colens, ubi exsulat Adamus, sensus terrenus (12-15): *ad quam eandem sententiam etiam docent et priscus quidam sapiens et Moses res terrestres esse despiciendas, solam sapientiam autem expetendam* (16. 17).

12. Τοιαῦτα μὲν δὴ δένδρα ὁ μόνος σοφὸς ἐν ψυχαῖς λογικαῖς ἐῤῥίζου. Μωϋσῆς δέ, οἰκτιζόμενος τοὺς μετανάστας ἐκ τοῦ τῶν ἀρετῶν παραδείσου γεγονότας, καὶ τὸ αὐτεξούσιον τὸ θεοῦ κράτος αὐτοῦ καὶ τὰς ἵλεως καὶ ἡμέρους δυνάμεις εὔχεται, ὅθεν ὁ γήϊνος νοῦς Ἀδὰμ πεφυγάδευται, κεῖθι τοὺς ὁρατικοὺς ἐμφυτευθῆναι. Λέγει γάρ· „Εἰςαγαγὼν καταφύτευσον αὐτοὺς εἰς ὄρος κληρηδοσίας σου, ἕδρασμα εἰς καθέδραν σου κατειργάσω, κύριε, ἁγίασμα, κύριε, ὃ ἡτοίμασαν αἱ χεῖρές σου. Κύριος βασιλεύων τῶν αἰώνων καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι.“ (Exod. 15, 17 s.) [*] Οὐκοῦν σαφέστατα, εἰ καί τις ἄλλος, ἔμαθεν, ὅτι τὰ σπέρματα καὶ τὰς ῥίζας ἁπάντων καθεὶς ὁ θεὸς αἴτιός ἐστι καὶ τοῦ τὸ μέγιστον ἀναβλα-

στῆσαι φυτόν, τόνδε τὸν κόσμον, ὃν καὶ νῦν ἔοικεν αἰνίττεσθαι δι᾽ αὐτοῦ τοῦ λεχθέντος ᾄσματος, „ὄρος αὐτὸν κληρονομίας“ εἰπών, ἐπειδὴ τοῦ πεποιηκότος οἰκειότατον τὸ γενόμενον κτῆμα καὶ κλῆρος. Εὔχεται οὖν ἡμᾶς ἐν τούτῳ φυτευθῆναι, οὐχ ἵνα ἄλογοι καὶ ἀφηνιασταὶ γενώμεθα τὰς φύσεις, ἀλλ᾽ ἵνα ἑπόμενοι τῇ τοῦ τελειοτάτου διοικήσει, τὴν κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡςαύτως ἔχουσαν αὐτοῦ διέξοδον ἀπομιμούμενοι σώφρονι καὶ ἀπταίστῳ βίῳ χρώμεθα. Τὸ γὰρ ἀκολουθίᾳ φύσεως ἰσχῦσαι ζῆν εὐδαιμονίας τέλος εἶπον οἱ πρῶτοι. Καὶ μὴν τά γε αὖθις λεγόμενα συνᾴδει τῷ προτεθέντι, τῷ τὸν κόσμον εὐπρεπῆ καὶ ἕτοιμον αἰσθητὸν οἶκον εἶναι θεοῦ τὸ κατειργάσθαι καὶ μὴ ἀγένητον εἶναι, ὡς ᾠήθησάν τινες· τὸ δὲ „ἁγίασμα“, οἷον ἁγίων ἀπαύγασμα, μίμημα ἀρχετύπου, ἐπεὶ τὰ αἰσθήσει καλὰ καὶ νοήσει καλῶν εἰκόνες· τὸ δὲ „ἡτοιμάσθαι ὑπὸ χειρῶν θεοῦ“, τῶν κοσμοποιῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Ἀλλ᾽ ὅπως μηδεὶς ὑπολάβῃ τὸν ποιητὴν χρεῖον εἶναί τινος τῶν γεγονότων, τὸ ἀναγκαιότατον ἐπιφωνήσει· „βασιλεύων τῶν αἰώνων καὶ ἐπ᾽ αἰῶνα καὶ ἔτι.“ Βασιλεὺς δὲ οὐδενὸς δεῖται, τὰ δὲ δὴ ὑπήκοα βασιλέως θέμις πάντα. Τινὲς δὲ ἔφασαν κλῆρον εἶναι καὶ λέγεσθαι θεοῦ τὸ ἀγαθόν, οὗ τὴν χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν εὔχεσθαι νυνὶ Μωϋσῆν προςγενέσθαι. „Εἰςαγαγὼν“ γάρ, φησίν, ἡμᾶς οἷα παῖδας ἄρτι μανθάνειν ἀρχομένους διὰ τῶν σοφίας δογμάτων καὶ θεωρημάτων καὶ μὴ ἀστοιχειώτους ἐάσας ἐν ὑψηλῷ καὶ οὐρανίῳ λόγῳ „καταφύτευσον“· κλῆρος γὰρ οὗτος ἑτοιμότατος καὶ προχειρότατος οἶκος, ἐπιτηδειότατον ἐνδιαίτημα, ὃ „κατειργάσω ἅγιον“· ἀγαθῶν γὰρ καὶ ἁγίων, ὦ δέσποτα, ποιητὴς ὢν τυγχάνεις, ὡς ἔμπαλιν κακῶν καὶ βεβήλων γένεσις ἡ

φθαρτή. Βασίλευε δὴ τὸν ἄπειρον αἰῶνα ψυχῆς τῆς ἱκέτιδος, μηδὲ ἀκαρὲς ἐῶν αὐτὴν ἀνηγεμόνευτον· ἡ γὰρ ἀδιάστατος παρὰ σοὶ δουλεία τῆς μεγίστης ἀρχῆς, οὐκ ἐλευθερίας μόνον ἀμείνων.

13. Πολλοῖς δὲ ἂν τάχα που ζήτησιν παράσχοι, τίνα ἔχει λόγον τὸ „εἰς ὄρος κληρονομίας σου"· κληροδοτεῖν μὲν θεὸν ἀναγκαῖον, κληρονομεῖν δὲ ἴσως οὐκ εὔλογον, πάντων αὐτοῦ κτημάτων ὄντων. Ἀλλὰ μήποτε τοῦτο λέγεται ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν ἐξαίρετον οἰκειώσεως λόγον δεσποζομένων πρὸς αὐτοῦ, καθάπερ οἱ βασιλεῖς ἁπάντων μὲν ἄρχουσι τῶν ὑπηκόων, διαφερόντως δὲ τῶν οἰκετῶν, οἷς πρὸς [*] τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἄλλην δίαιταν ὑπηρέταις εἰώθασι χρῆσθαι. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν ἁπάντων ὄντες κτημάτων δεσπόται, καὶ ὅσων ἐπικρατεῖν οἱ ἰδιῶται δοκοῦσι, μόνα ταῦτα ἔχειν νομίζονται, ἅπερ ἐπιτρόποις καὶ ἐπιμεληταῖς ἐγχειρίσαιεν, ἀφ᾽ ὧν καὶ τὰς ἐτησίους προσόδους ἐκλέγουσιν· εἰς ἃ πολλάκις ἀνέσεως καὶ εὐθυμίας ἕνεκα προσέρχονται, τὸ βαρύτατον τῶν ἐν πολιτείᾳ καὶ βασιλείᾳ φροντίδων ἄχθος ἀποτιθέμενοι. Καὶ καλεῖται μέντοι ταῦτα τὰ κτήματα αὐτοῖς βασιλικά. Καὶ μὴν ἄργυρός τε καὶ χρυσός, καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις θησαυροφυλακεῖται, τῶν ἡγουμένων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόντων ἐστίν· ἀλλ᾽ ὅμως ἴδιοι τῶν βασιλέων θησαυροὶ λέγονται, ἐν οἷς οἱ ταχθέντες τῶν φόρων ἐκλογισταὶ ἀπὸ τῆς χώρας προσόδους κατατίθενται. Μηδὲν οὖν θαυμάσῃς, εἰ καὶ τοῦ πανηγεμόνος θεοῦ τὸ ἐφ᾽ ἅπασι κράτος εἰληχότος ἐξαίρετος κλῆρος εἶναι λέγεται ψυχῶν σοφῶν ὁ θίασος, ὡς ὀξυωπέστατα ὁρῶν, ἀμέμπτῳ καὶ ἀκραιφνεῖ κεχρημένος τῷ διανοίας ὄμματι, μύσαντι

μὲν οὐδέποτε, ἀεὶ δὲ ἀναπεπταμένῳ καὶ εὐθυτενῶς βλέποντι.

14. Καὶ διὰ τοῦτο μέντοι καὶ ἐν ᾠδῇ τῇ μείζονι λέγεται· „Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί σοι. Ὅτε διεμέρισεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ, καὶ ἐγένετο μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰσραήλ.“ (Deut. 32, 7 s.) Ἰδοὺ γὰρ πάλιν μερίδα καὶ κλῆρον εἴρηκε θεοῦ τὸν ὁρατικὸν αὐτοῦ καὶ γνήσιον θεραπευτὴν τρόπον, τοὺς δὲ γῆς παῖδας, οὓς Ἀδὰμ ὠνόμασεν υἱούς, ἐσπάρθαι καὶ ἀνασκεδασθῆναι καὶ [μὴ] ἐπισυναχθῆναι στῖφός τε ἐγγενέσθαι, ἡγεμόνι χρήσασθαι ὀρθῷ λόγῳ μὴ δυναμένους. Τῷ γὰρ ὄντι ἁρμονίας μὲν καὶ ἑνώσεως αἴτιον ἀρετή, διαλύσεως δὲ καὶ διαρτήσεως ἡ ἐναντία διάθεσις. Δεῖγμα μέντοι τῶν εἰρημένων ἐστὶ τὸ γινόμενον ἀνὰ πᾶν ἔτος ἡμέρᾳ τῇ λεγομένῃ τοῦ ἱλασμοῦ· τότε γὰρ διείρηται „δύο τράγους διακληροῦν, τὸν μὲν τῷ κυρίῳ, τὸν δὲ τῷ ἀποπομπαίῳ“ (Lev. 16, 7), [*] διττὸν λόγον, ὃν μὲν θεῷ, ὃν δὲ γενέσει. Ὁ ἀποσεμνύνων οὖν τὸ αἴτιον, τιμὴν αὐτῷ προςκληρώσεται, ὁ δὲ γενέσει, φυγαδευθήσεται, τῶν μὲν ἱερωτάτων ἐλαυνόμενος χωρίων, εἰς δὲ ἄβατα καὶ βέβηλα καὶ βάραθρα ἐμπίπτων.

15. Τοσαύτῃ μέντοι τῇ θεοφιλοῦς περιουσίᾳ χρῆται Μωϋσῆς, ὥςτε αὐτῷ τούτῳ μάλιστα πεπιστευκὼς θερμοτέροις καὶ μείζοσιν ἢ κατὰ τὰς ἑτέρων ἡμῶν ἀκοὰς λόγοις τε καὶ δόγμασιν εἴωθε χρῆσθαι. Οὐ γὰρ μόνον ἀξιοῖ κληρονομεῖν θεόν, ἀλλὰ καὶ αὐτόν, παραδοξότατον, κλῆρον ἑτέρων εἶναι· φυλὴν γὰρ ὅλην πρόςφυγα καὶ ἱκέτιν αὐτοῦ λῆξιν μὲν τῆς χώρας, καθάπερ τὰς ἄλλας

ἕνδεκα, οὐκ ἠξίωσε νείμασθαι, γέρας δὲ ἐξαίρετον λαβεῖν ἱερωσύνην, οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ' ὀλύμπιον κτῆμα. „Οὐ γὰρ ἔσται" φησὶ „τῇ φυλῇ Λευῒ μερὶς οὔτε κλῆρος ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ, ὅτι κύριος αὐτὸς κλῆρος αὐτῶν." (Deut. 10, 9.) Καὶ ἐκ προσώπου μέντοι τοῦ θεοῦ ᾄδεται διὰ τῶν χρησμῶν τὸν τρόπον τοῦτον· „Ἐγὼ μερίς σου καὶ κληροδοσία." (Num. 18, 20.) Τῷ γὰρ ὄντι ὁ τελείως κεκαθαρμένος νοῦς καὶ πάντα τὰ γενέσεως ἀπογινώσκων ἓν μόνον οἶδε καὶ γνωρίζει τὸ ἀγέννητον, ᾧ προςελήλυθεν, ὑφ' οὗ καὶ προςείληπται. Τίνι γὰρ ἔξεστιν εἰπεῖν· „Αὐτός μοι μόνος ἐστὶν ὁ θεός," ἢ τῷ μηδὲν τῶν μετ' αὐτὸν ἀσπαζομένῳ; „Αὐτὸς" δέ ἐστιν ὁ Λευΐτης τρόπος· ἑρμηνεύεται γὰρ „αὐτός μοι" διὰ τὸ ἄλλα ἄλλοις τετιμῆσθαι, μόνῳ δὲ αὐτῷ τὸ ἀνωτάτω καὶ πάντων ἄριστον αἴτιον.

16. Ἤδη τινὰ τῶν παλαιῶν φασι καθάπερ ἐκπρεπεστάτης γυναικὸς τῷ σοφίας ἐπιμανέντα κάλλει, πολυτελεστάτης πομπῆς θεασάμενον παρασκευὴν ἄφθονον, ἀπιδόντα πρός τινας τῶν συνηθῶν εἰπεῖν· „Ἴδετε, ὦ ἑταῖροι, ὅσων χρείαν οὐκ ἔχω," καίτοι γε ἔξω τῶν ἀναγκαίων οὐδὲν ἁπλῶς περιβεβλημένον, ὡς μηδὲ ὑποφυσηθέντα πλούτου μεγέθει, ὃ μυρίοις συνέβη, δόξαι τῷ λόγῳ καταλαζονεύεσθαι τοῦ θεοῦ. Ὁ νομοθέτης ἐκδιδάσκει φρονεῖν δεῖν τοὺς μηδὲν χρημάτων ἐν γενέσει πορίζοντας, ἀπογινώσκοντας δὲ ὅσα γεννητὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀγέννητον οἰκειότητα, ὃν μόνον πλοῦτον καὶ εὐδαιμονίας ὅρον τελειοτάτης ἐνόμισαν. Μηκέτι νῦν οἱ τὰς βασιλείας καὶ ἡγεμονίας ἀναψάμενοι μεγαλαυχείτωσαν, οἱ μέν, ὅτι μίαν πόλιν ἢ χώραν ἢ ἔθνος ἓν ὑπηγάγοντο, οἱ δέ, ὅτι πάντα μὲν γῆς κλίματα μέχρι τῶν περάτων αὐ-

της, πάντα δὲ ἑλληνικὰ καὶ βαρβαρικὰ ἔθνη, πάντας δὲ ποταμοὺς καὶ τὰ ἄπειρα πλήθει καὶ μεγέθει πελάγη προςεκτήσαντο· καὶ γὰρ εἰ μετὰ τούτων τῆς μεταρσίου φύσεως, ὃ μηδὲ εἰπεῖν εὐαγές, ἣν μόνην ἐκ πάντων ἀδούλωτον καὶ ἐλεύθερον ὁ ποιητὴς εἰργάσατο, ἐπεκράτησαν, ἰδιῶται νομισθεῖεν ἂν κατὰ σύγκρισιν [*] μεγάλων βασιλέων, οἳ τὸν θεὸν κλῆρον ἔλαχον. Ὅσῳ γὰρ ὁ κτησάμενος τὸ κτῆμα τοῦ κτήματος ἀμείνων καὶ τὸ πεποιηκὸς τοῦ γεγονότος, τοσούτῳ βασιλικώτεροι ἐκεῖνοι.

17. Τοὺς μὲν οὖν πάντα τοῦ σπουδαίου φάσκοντας εἶναι παραδοξολογεῖν ᾠήθησάν τινες, ἀφορῶντες εἰς τὴν ἐκτὸς ἔνδειάν τε καὶ περιουσίαν, καὶ μηδένα τῶν ἀχρημάτων ἢ ἀκτημόνων πλούσιον νομίζοντες. Μωϋσῆς δὲ οὕτω περίβλεπτον καὶ περιμάχητον ἡγεῖται σοφίαν, ὥςτε οὐ μόνον τὸν σύμπαντα κόσμον ἀξιόχρεων κλῆρον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν ὅλων ἡγεμόνα νομίζειν. Τὰ δὲ δόγματα οὐκ ἐπαμφοτεριζόντων ταῦτ' ἐστίν, ἀλλὰ τῶν βεβαίᾳ πίστει κατεσχημένων· ἐπεὶ καὶ νῦν εἰσί τινες τῶν ἐπιμορφαζόντων εὐσέβειαν, οἳ τὸ πρόχειρον τοῦ λόγου παρασυκοφαντοῦσι, φάσκοντες οὔθ' ὅσιον οὔτ' ἀσφαλὲς λέγειν ἀνθρώπου θεὸν κλῆρον. Οὐ γὰρ ἀπὸ γνησίου τοῦ πάθους, ἀλλ' ὑποβολιμαίου καὶ νόθου πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν πραγμάτων, εἴποιμ' ἂν αὐτοῖς, ἥκετε· ἐν ἴσῳ γὰρ ᾠήθητε τὰ ἀμπέλων ἢ ἐλαιῶν ἢ τῶν ὁμοιοτρόπων κτήματα ἐχόντων, καὶ σοφῶν τὸν θεὸν κλῆρον λέγεσθαι, καὶ οὐκ ἐνενοήσατε, ὅτι καὶ ζωγράφοις ζωγραφία καὶ συνόλως τέχνη τῷ τεχνίτῃ λέγεται κλῆρος, οὐχ ὡς γήϊνον κτῆμα, ἀλλ' ὡς ὀλύμπιον ἀγώνισμα. Δεσπόζεται γὰρ τῶν τοιούτων οὐδέν, ἀλλ' ὠφελεῖ τοὺς ἔχοντας· ὥςτε καὶ τὸ ὂν κλῆρον μὴ ὡς κτῆμα τούτοις ἐμφερὲς

ἀκούετε τοῖς λεχθεῖσιν, ὦ συκοφάνται, ἀλλ᾽ ὡς ὠφελιμώτατον καὶ μέγιστον τοῖς θεραπεύειν ἀξιοῦσιν ἀγαθῶν αἴτιον.

„Plantasse" etiam Abrahamus dicitur „agrum ad puteum iuramenti et invocasse nomen Dei", quo tria significantur: arbor, locus et fructus. Arbor est sententia, Deum rerum omnium initium et finem esse; locus, nihil in rebus creatis inveniri perfectum, excepta gratia divina; fructus, Dei beneficientiam esse perpetuam. (18-21.)

18. *Εἰρηκότες* οὖν περὶ τοῦ πρώτου φυτουργοῦ καὶ φυτοῦ τὰ ἁρμόζοντα, μέτιμεν ἑξῆς ἐπὶ τὰς τῶν μαθημάτων ἅμα καὶ μιμημάτων ἐπιμελείας. Εὐθέως τοίνυν ὁ σοφὸς Ἀβραὰμ λέγεται „φυτεῦσαι ἄρουραν ἐπὶ τῷ φρέατι τοῦ ὅρκου, καὶ ἐπικαλέσαι τὸ ὄνομα κυρίου θεοῦ αἰωνίου" (Gen. 21, 33)· καὶ οὐ δεδήλωται τῶν φυτῶν ἡ ἰδιότης, ἀλλ᾽ αὐτὸ μόνον τοῦ χωρίου τὸ μέγεθος. Φασὶ δέ, οἷς ἔθος ἐρευνᾶν τὰ τοιαῦτα, πάντα θεοῦ ὅσα ἐν κτήμασιν ἠκριβῶσθαι διαφερόντως, καὶ τὸ δένδρον, καὶ τὸ χωρίον, καὶ τὸν τοῦ δένδρου καρπόν· τὸ μὲν οὖν δένδρον αὐτὴν εἶναι τὴν ἄρουραν, ἀλλ᾽ οὐχ ὁμοίαν τοῖς βλαστάνουσιν ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ θεοφιλοῦς ῥιζωθεῖσαν διάνοιαν, — τὸ δὲ χωρίον τὸ φρέαρ τοῦ ὅρκου, τὸν δὲ καρπὸν τὴν τοῦ κυρίου ὀνόματος μετάληψιν εἰς θεὸν αἰώνιον. Τὸν δὲ περὶ ἑκάστου τῶν προτεθέντων εἰκότα λόγον ἀναγκαῖον προσαποδοῦναι· ἡ μὲν τοίνυν ἄρουρα μήκους πηχῶν [*] οὖσα ἑκατὸν καὶ πλάτους τῶν ἴσων, κατὰ τὴν τοῦ τετραγώνου φύσιν πολυπλασιασθέντων, εἰς μυρίων ἀριθμὸν ἐπιπέδων συντίθεται πηχῶν. Ἔστι δὲ ὅρος οὗτος τῶν ἀπὸ μονάδος παραυξηθέντων ὁ μέγι-

στος καὶ τελειότατος, ὥστε ἀρχὴν μὲν ἀριθμῶν εἶναι μονάδα, τέλος δὲ ἐν τοῖς κατὰ τὴν πρώτην σύνθεσιν μυριάδα. Παρ᾽ ὃ καί τινες οὐκ ἄπο σκοποῦ βαλβῖδι μὲν μονάδα, καμπτῆρι δὲ εἴκασαν μυριάδα, τοὺς δὲ μεθορίους πάντας ἀριθμοὺς τοῖς δρόμον ἀγωνιζομένοις· ἀρχόμενοι γὰρ ὥσπερ ἀπὸ βαλβῖδος φέρεσθαι μονάδος, παρὰ μυριάδα τὸ τέλος ἵστανται. Μετιόντες οὖν ἀπὸ τούτων τινὲς ὡσανεὶ συμβόλων ἔφασαν τὸν θεὸν ἀρχὴν καὶ πέρας εἶναι τῶν ἁπάντων — δόγμα κατασκευαστικὸν εὐσεβείας. Τοῦτο τὸ δόγμα φυτευθὲν ἐν ψυχῇ κάλλιστον καὶ τροφιμώτατον καρπόν, ὁσιότητα, τίκτει. Τόπος ἐστὶν οἰκειότατος τῷ φυτῷ τὸ φρέαρ, ὃ κέκληται ὅρκος, ἐν ᾧ κατέχει λόγος μὴ ἀνευρεθῆναι ὕδωρ· „παραγενόμενοι γάρ" φησιν „οἱ παῖδες Ἰσαὰκ ἀπήγγειλαν αὐτῷ περὶ τοῦ φρέατος οὗ ὤρυξαν, καὶ εἶπον· Οὐχ εὕρομεν ὕδωρ, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ ὅρκος." (Gen. 26, 32.) Τοῦτο δὲ ἣν ἔχει δύναμιν θεασώμεθα.

19. Οἱ τὴν τῶν ὄντων φύσιν διερευνῶντες καὶ τὰς περὶ ἑκάστων ζητήσεις μὴ ὀλιγώρως ποιούμενοι παραπλήσια ποιοῦσι τοῖς τὰ φρέατα ὀρύττουσι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὰς ἐν ἀφανεῖ πηγὰς ἀναζητοῦσι, καὶ κοινὸς μὲν πόθος ἅπασίν ἐστι, ποτὸν ἀνευρεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν δι᾽ οὗ σῶμα, τοῖς δὲ δι᾽ οὗ ψυχὴ πέφυκε τρέφεσθαι. Ὥσπερ οὖν ἔνιοι τῶν ἀνατεμνόντων τὰ φρέατα τὸ ζητούμενον ὕδωρ πολλάκις οὐχ εὗρον, οὕτως οἱ προσωτέρω χωροῦντες τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπὶ πλέον ἐμβατεύοντες αὐταῖς ἀδυνατοῦσι τοῦ τέλους ἐπιψαῦσαι. Τοὺς γοῦν πολυμαθεῖς φασιν ἀμαθίαν δεινὴν ἑαυτῶν κατηγορεῖν, μόνον γὰρ ὅσον τοῦ ἀληθοῦς ὑστερίζουσιν ᾔσθοντο. Καί τινα τῶν παλαιῶν λόγος ἔχει θαυμαζόμενον ἐπὶ σοφίᾳ

„εἰκότως“ φάναι „θαυμάζεσθαι, μόνον γὰρ εἰδέναι, ὅτι οὐδὲν οἶδεν.“ Ἑλοῦ δὲ εἰ θέλεις ἣν ἂν διανοηθῇς μικρὰν ἢ μείζονα τέχνην, καὶ τὸν κατὰ ταύτην γενόμενον ἄριστόν τε καὶ δοκιμώτατον, εἶτα κατανόησον, εἰ τὰ ἐπαγγέλματα τῆς τέχνης ἰσάζει τοῖς ἔργοις τοῦ τεχνίτου· σκοπῶν γὰρ εὑρήσεις ταῦτα ἐκείνων οὐ βραχέσιν, ἀλλὰ μεγάλοις διαστήμασιν ἀποδέοντα, σχεδὸν ἀδυνάτου καθεστῶτος πρὸς ἥντινοῦν τελειωθῆναι τέχνην, πηγῆς τρόπον ἀεὶ κινουμένην καὶ θεωρημάτων παντοίων ἰδέας ἀνομβροῦσαν. Διὰ τοῦθ᾽ ὅρκος ὠνομάσθη προσφυέστατα τὸ πίστεως βεβαιότατον σύμβολον, μαρτυρίαν θεοῦ [*] περιεχούσης· ὡς γὰρ ὁ ὀμνὺς τῶν ἀμφιςβητουμένων καλεῖ θεὸν μάρτυρα, ἐπ᾽ οὐδενὶ οὕτως ἐστὶν εὐορκῆσαι, ὡς ἐπὶ τῷ μηδεμιᾶς ἐπιστήμης εὑρίσκεσθαι παρὰ τῷ τεχνίτῃ τέλος. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ὅσαι περὶ ἡμᾶς δυνάμεις ὀλίγου δεῖν κεχώρηκεν· ὥςπερ γὰρ ἐν τῷ λεχθέντι φρέατι ὕδωρ φασὶ μὴ εὑρεθῆναι, οὕτως οὐδὲ ἐν ὀφθαλμοῖς τὸ ὁρατόν, οὐδ᾽ ἐν ὠσὶ τὸ ἀκούειν, οὐδ᾽ ἐν μυκτῆρσι τὸ ὀσφραίνεσθαι, οὐδὲ συνόλως ἐν αἰσθήσεως ὀργάνοις τὸ αἰσθάνεσθαι, κατὰ τὸ παραπλήσιον δὲ οὐδ᾽ ἐν νῷ τὸ καταλαμβάνειν. Πῶς γὰρ ἂν παρορᾶν ἢ παρακούειν ἢ παρανοεῖν συνέβαινεν, εἴπερ ἐν τούτοις πάγιαι ἦσαν αἱ ἀντιλήψεις ἑκάστου, ἀλλὰ μὴ ἐπ᾽ αὐτῶν θεοῦ σπείροντος τὸ βέβαιον ἐπεφύκεσαν;

20. Ἱκανῶς οὖν καὶ περὶ τοῦ χωρίου διειλεγμένοι, ἐν ᾧ τὸ δένδρον ἀνθεῖ, καὶ περὶ τοῦ καρποῦ τελευταῖον ἐξεργασώμεθα. Τίς οὖν ὁ καρπὸς αὐτοῦ, αὐτὸς ὑφηγήσεται· „ἐπεκάλεσε“ γὰρ „ὄνομα κύριος ὁ θεὸς αἰώνιος.“ (Gen. 21, 33.) Αἱ τοίνυν λεχθεῖσαι προσρήσεις

τας περὶ τὸ ὂν ἐμφαίνουσι δυνάμεις, ἡ μὲν γὰρ κύριος καθ᾽ ἣν ἄρχει, ἡ δὲ θεὸς καθ᾽ ἣν εὐεργετεῖ. Οὗ χάριν καὶ τῇ κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν κοσμοποιΐᾳ πάσῃ τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα ἀναλαμβάνεται· ἥρμοττε γὰρ τὴν δύναμιν, καθ᾽ ἣν ὁ ποιῶν εἰς γένεσιν ἄγων ἐτίθετο καὶ διεκοσμεῖτο, διὰ ταύτης καὶ κατακληθῆναι. Καθ᾽ ὃ μὲν οὖν ἄρχων ἐστίν, ἄμφω δύναται, καὶ εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, συμμεταβαλλόμενος πρὸς τὴν τοῦ δράσαντος ἀπόδοσιν· καθ᾽ ὃ δὲ εὐεργέτης, θάτερον μόνον βούλεται, τὸ εὐεργετεῖν. Μέγιστον δ᾽ ἂν ψυχῆς γένοιτο ἀγαθόν, μηκέτι ἐνδοιάζειν περὶ τῆς πρὸς ἑκάτερα τοῦ βασιλέως ἰσχύος, ἀλλ᾽ ἀνενδοιάστως τὸν μὲν ἕνεκα τοῦ κράτους τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ φόβον ἐπικρεμάμενον καταλύειν, τὴν δὲ ἐκ τοῦ προαιρετικῶς εἶναι φιλόδωρον ἀγαθῶν κτήσεως καὶ χρήσεως ἐλπίδα βεβαιοτάτην ζωπυρεῖν. Τὸ δὴ „θεὸς αἰώνιος“ ἴσον ἐστὶ τῷ· ὁ χαριζόμενος οὐ ποτὲ μὲν ποτὲ δὲ οὔ, ἀεὶ δὲ καὶ συνεχῶς, ὁ ἀδιαστάτως εὐεργετῶν, ὁ τὴν τῶν δωρεῶν ἐπάλληλον φορὰν ἀπαύστως συνείρων, ὁ τὰς χάριτας ἐχομένας ἀλλήλων ἀνακυκλῶν, καὶ δυνάμεσιν ἑνωτικαῖς καθαρμοζόμενος, ὁ μηδένα καιρὸν τοῦ ποιεῖν εὖ παραλείπων, ὁ κύριος ὤν, ὡς καὶ βλάπτειν δύνασθαι.

21. Τοῦτο καὶ ὁ ἀσκητὴς Ἰακὼβ ᾐτήσατο ἐπὶ τέλει τῶν ἱεροπρεπεστάτων εὐχῶν. Εἶπε γάρ που· „Καὶ ἔσται κύριος ἐμοὶ εἰς θεόν“ (Gen. 28, 21), ἴσον τῷ· οὐκέτι μοι τὸ δεσποτικὸν ἐπιδείξεται τῆς αὐτοκράτορος [*] ἀρχῆς, ἀλλὰ τὸ εὐεργετικὸν τῆς ἵλεω περὶ πάντα καὶ σωτηρίου δυνάμεως, τὸν μὲν οἷα ἐπὶ δεσπότῃ φόβον ἀναιρῶν, τὴν δὲ ὡς ἐπ᾽ εὐεργέτῃ φιλίαν καὶ εὔνοιαν τῇ ψυχῇ παρέχων. Τίς ἂν τοῦθ᾽ ὑπολάβοι ψυχή, ὅτι ὁ δεσπότης

καὶ ἡγεμὼν τῶν ὅλων οὐδὲν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μεταβάλλων, μένων δὲ ἐν ὁμοίῳ, ἀγαθός ἐστι συνεχῶς καὶ φιλόδωρος ἀνελλιπῶς, ὅθεν ὄντως ἀγαθῶν ἀφθόνων καὶ ἀενάων αἴτιος τελειότατος τοῖς εὐδαιμονοῦσι; Βασιλεῖ δὲ πεπιστευκέναι, μὴ τῷ μεγέθει τῆς ἀρχῆς ἐπαιρομένῳ πρὸς βλάβας τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ τὸ ἀνενδεὲς ἑκάστῳ ἐπανορθοῦσθαι προαιρουμένῳ, μέγιστόν ἐστι πρὸς εὐθυμίαν καὶ ἀσφάλειαν ἕρκος.

„Plantae pomiferae impuritas auferenda“ — virtutis impedimenta sunt removenda.

22. Ἃ τοίνυν ὑπεσχόμεθα, ἤδη σχεδὸν ἀποδέδεικται, τὸ φυτὸν μὲν τὸ ἀρχήν τινα κάλλιστον λαμβάνεσθαι *) τῶν ἁπάντων εἶναι θεόν, χωρίον δὲ τὸ ἀκόλουθον, τὸ ἐν μηδενὶ τῶν ἐν γενέσει τέλειον εὑρίσκεσθαι, ἐπ' αὐτῶν δὲ ἔσθ' ὅτε χάρισι τοῦ αἰτίου προφαίνεσθαι, καρπὸς δὲ τὸ τὰς τοῦ θεοῦ διαιωνίζειν χάριτας καὶ ὀμβρούσας ἀπαύστως μηδέποτε λήγειν. Οὕτω μὲν δὴ καὶ ὁ σοφὸς ἑπόμενος τῇ τοῦ πρώτου καὶ μεγίστου φυτουργοῦ τέχνῃ τὴν γεωργικὴν ἐπιδείκνυται. Βούλεται δὲ ὁ ἱερὸς λόγος καὶ τοῖς μήπω τελειωθεῖσιν ἡμῖν, ἔτι δὲ ἐν μέσοις ἀριθμοῖς τῶν λεγομένων καθηκόντων ἐξεταζομένοις, διαπονηθῆναι τὰ γεωργικά. Φησὶ γάρ· „Ὅταν εἰςέλθητε εἰς τὴν γῆν, ἣν κύριος ὁ θεὸς δίδωσιν ἡμῖν, καὶ καταφυτεύσητε πᾶν ξύλον βρώσεως, περικαθαριεῖτε τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτοῦ, τὸν καρπὸν αὐτοῦ· τρία ἔτη ἔσται ἀκάθαρτος, οὐ βρωθήσεται· τῷ δὲ ἔτει τῷ τετάρτῳ ἔσται πᾶς καρπὸς αὐ-

*) Mang. verba ita restituit: τὸ ἀρχήν τε καὶ τέλος ὑπολαμβάνεσθαι κτλ.

οὗ ἅγιος, αἰνετὸς τῷ κυρίῳ· τῷ δὲ ἔτει τῷ πέμπτῳ φάγεσθε τὸν καρπὸν πρόςθεμα ὑμῖν τὰ γεννήματα αὐτοῦ. Ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν." (Lev. 19, 23 ss.) Οὐκοῦν τῶν ξύλων τὰ ἐδώδιμα, πρὶν εἰς τὴν ὑπὸ θεοῦ δοθεῖσαν χώραν μεταναστῆναι, φυτεύειν ἀδύνατον· „Ὅταν γὰρ εἰςέλθητε πρὸς τὴν γῆν καὶ φυτεύσητε πᾶν ξύλον βρώσιμον" φησίν. Ὥςτε ἔξω διατρίβοντες οὐκ ἂν δυναίμεθα τὰ τοιαῦτα τῶν δένδρων γεωργεῖν· καὶ μήποτ' εἰκότως. Ἕως μὲν γὰρ εἰς τὴν σοφίας ὁδὸν οὐ προςελήλυθεν ὁ νοῦς, τετραμμένος δὲ πόῤῥω πλανᾶται, τῶν τῆς ἀγρίας ὕλης ἐπιμελεῖται φυτῶν, ἅπερ ἤτοι ἄγονα ὄντα ἐστείρωται ἢ γεννῶντα ἐδωδίμων ἐστὶν ἄφορα. Ὅταν δὲ εἰς τὴν φρονήσεως ἐμβὰς ὁδὸν συνειςέρχηται [*] τοῖς δόγμασι καὶ συντρέχειν πᾶσιν ἄρξηται, τὴν ἥμερον καὶ καρπῶν ἡμέρων οἰστικὴν ἀντὶ τῆς ἀγρίας ἐκείνης γεωργεῖ, ἀπάθειαν ἀντὶ παθῶν, καὶ ἀντὶ ἀγνοίας ἐπιστήμην, καὶ ἀντὶ κακῶν τὰ ἀγαθά. Ἐπεὶ οὖν ἀρετῆς ὁ εἰςαγόμενος μακρὰν τοῦ τέλους ἀφέστηκεν, εἰκότως φυτεύσαντι αὐτῷ προςτέτακται περιελεῖν τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ φυτευθέντος. Τί δὲ τοῦτ' ἐστὶν ἐπισκεψώμεθα.

Recta depositi restitutio.

23. Τὰ μέσα τῶν καθηκόντων ἡμέρων φυτῶν τὸν αὐτὸν ἔχειν μοι δοκεῖ λόγον· ἑκάτερα γὰρ ὠφελιμωτάτους φέρει καρπούς, τὰ μὲν σώμασι, τὰ δὲ ψυχαῖς. Πολλὰ δὲ ἐν τοῖς μέσοις συναναβλαστάνοντα καὶ ἐπιφυόμενα τῶν βλαβερῶν, ἀναγκαίως ἂν *τέμνοιτο*, τοῦ μὴ ζημιοῦσθαι τὰ ἀμείνω χάριν. Ἢ οὐκ ἂν εἴποιμεν φυτὸν ἥμερον ψυχῆς παρακαταθήκης ἀπόδοσιν; Ἀλλὰ τοῦτό γε τὸ φυτὸν καθάρσεως δεῖται καὶ περιττοτέρας ἐπιμελείας.

Τίς οὖν ἡ κάθαρσις; Ἧδε. Παρὰ νήφοντος λαβὼν παρακαταθήκην, μήτε μεθύοντι μήτ᾽ ἀσώτῳ μήτε μεμηνότι ἀποδῷς· ὁ γὰρ λαβὼν ὄνησιν ἐκ τοῦ κομίσασθαι οὐχ ἕξει καιρὸν ὠφεληθῆναι. Μηδὲ χρεώσταις ἢ δούλοις ἀποδῷς, δανειστῶν καὶ δεσποτῶν ἐφεδρευόντων· προδοσία γὰρ τοῦτ᾽ ἐστίν, οὐκ ἀπόδοσις. Μηδὲ τὴν ἐν ὀλίγοις πίστιν φύλαττε θήρᾳ τῆς ἐν πλείοσι πίστεως. Δελέατά γε οἱ μὲν ἁλιευόμενοι μικρὰ καθιέντες ἐπὶ τῷ τοὺς μείζους ἀγκιστρεύεσθαι τῶν ἰχθύων οὐ σφόδρα ἂν ὑπαίτιοι, τῆς κατ᾽ ἀγορὰν εὐετηρίας προνοεῖσθαι φάσκοντες, καὶ ὡς ἂν ἄφθονον ἀνθρώποις τὴν καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ποιήσωνται δίαιταν. Δέλεαρ δὲ μηδεὶς ὀλιγοχρημάτου παρακαταθήκης ἀπόδοσιν ἐπ᾽ ἄγρᾳ μείζονος προφερέτω, χερσὶ μὲν τὰ ἑνὸς καὶ ὀλίγα προτείνων, διανοίᾳ δὲ τὰ πάντων καὶ ἀμύθητα νοσφιζόμενος. Ἐὰν οὖν ὡς δένδρου τῆς παρακαταθήκης περιέλῃς τὰ ἀκάθαρτα, τὰς ἀπὸ τῶν ἐφεδρευόντων βλάβας, τὰς ἀκαιρίας, τὰς ἐνέδρας, τὰ ὁμοιότροπα πάντα, ἡμερώσεις τὸ μέλλον ἀγριαίνεσθαι.

Amicitiae stolones resecandi.

24. Καὶ ἐν τῷ φιλίας μέντοι φυτῷ ταῦτα δὴ τὰ παραβλαστάνοντα τεμεῖν καὶ ἀποκόψαι φυλακῆς ἕνεκα τοῦ βελτίονος ἀναγκαῖον. Τὰ δὲ παραβλαστάνοντα ταῦτ᾽ ἐστιν· ἑταιρῶν πρὸς ἐραστὰς γοητεῖαι, πρὸς τοὺς κολακευομένους οἰκοσίτων ἀπάται. Τὰς γὰρ μισθαρνούσας ἐπὶ τῇ ὥρᾳ τοῦ σώματος ἰδεῖν ἔστι περιεχομένας τῶν ἐραστῶν ὡς δὴ σφόδρα φιλούσας· φιλοῦσι δὲ οὐκ ἐκείνους, ἀλλ᾽ ἑαυτάς, καὶ τοῖς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν λήμμασιν ἐπικεχήνασι. Τούς τε κόλακας ἄλεκτον μὲν ἔστιν

ιε μῖσος πρὸς τοὺς [*] θεραπευομένους φυλάττοντας, ψοφαγίαν δὲ καὶ λαιμαργίαν ἀγαπῶντας, ὑφ᾽ ὧν ἀναείθονται τοὺς χορηγοὺς τῶν ἀμέτρων ἐπιθυμιῶν πειέπειν. Τὸ δὲ τῆς ἀκιβδηλεύτου φιλίας δένδρον, ἀποισάμενον καὶ μεθέμενον ταῦτα, καρπὸν τοῖς χρησομέοις ὠφελιμώτατον οἴσει, τὸ ἀδέκαστον· εὔνοια γάρ ἐστι ούλησις τοῦ τῷ πλησίον εἶναι τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ χάριν κείνου. Αἱ δέ γε χαμαίτυποι καὶ οἱ κόλακες αὐτῶν νεκα σπουδάζουσιν, αἱ μὲν τοῖς ἐρασταῖς, οἱ δὲ τοῖς κοακευομένοις τὰ ἀγαθὰ προσάγειν. Τὰς οὖν εἰρωνείας αὶ γοητείας καθάπερ ἐπιφυομένας κῆρας τῷ φιλίας φυῷ περικοπτέον.

Falsa pietas fugienda.

25. Ἱερουργίαι γε μὴν καὶ ἡ περὶ τὰς θυσίας πίστις βλάστημα κάλλιστον, ἀλλὰ παραναπέφυκεν αὐτῷ κακόν, δεισιδαιμονία, ἣν πρὶν χλοῆσαι λυσιτελὲς ἐκτεμεῖν. Ἔνιοι γὰρ ᾠήθησαν τὸ βουθυτεῖν εὐσέβειαν εἶναι, καὶ ἐξ ὧν ἂν κλέψωσιν ἢ ἀρνήσωνται ἢ χρεωκοπήσωσιν ἢ ἁρπάσωσιν ἢ λεηλατήσωσι μοίρας ἀπονέμουσι τοῖς βωμοῖς, οἱ δυσκάθαρτοι, τὸ μὴ δοῦναι δίκην ἐφ᾽ οἷς ἐξήμαρτον ὤνιον εἶναι νομίζοντες. Ἀλλὰ γὰρ εἴποιμ᾽ ἂν αὐτοῖς· Ἀδέκαστόν ἐστιν, ὦ οὗτοι, τὸ θεοῦ δικαστήριον, ὡς τοὺς μὲν γνώμῃ κεχρημένους ὑπαιτίῳ, καὶ ἂν ἅπασαν ἡμέραν ἑκατὸν βόας ἀνάγωσιν, ἀποστρέφεσθαι, τοὺς δὲ ἀνυπαιτίους, κἂν μηδὲν θύωσι τὸ παράπαν, ἀποδέχεσθαι. Βωμοῖς γὰρ ἀπύροις, περὶ οὓς ἀρεταὶ χορεύουσι, γέγηθεν ὁ θεός, ἀλλ᾽ οὐ πολλῷ πυρὶ φλέγουσιν, ὅπερ αἱ τῶν ἀνιέρων ἄθυτοι θυσίαι συνανέφλεξαν, ὑπομιμνή-

σκουσαι τὰς ἑκάστων ἀγνοίας τε καὶ διαμαρτίας. Καὶ γάρ εἶπέ που Μωϋσῆς θυσίαν „ἀναμιμνήσκουσαν ἁμαρτίαν“ (Num. 5, 15). Πάντ᾽ οὖν τὰ τοιαῦτα μεγάλης γιγνόμενα ζημίας αἴτια χρὴ περιαιρεῖν καὶ ἀποκόπτειν ἑπομένους τῷ χρησμῷ, ἐν ᾧ διείρηται „περιαιρεῖν τὴν ἀκαθαρσίαν ξύλου τοῦ φυτευθέντος ἐδωδίμου“ (Lev. 19, 23).

Virtutis bonum ad exemplum Iacobi sponte est acquirendum.

26. Ἀλλ᾽ ἡμεῖς μὲν οὐδὲ διδασκόμενοι πρὸς εὐμάθειαν ἐπιδίδομεν. Ἔνιοι δὲ αὐτοδιδάκτῳ τῇ φύσει χρησάμενοι τὸ ἀγαθὸν ἐξέδυσαν τῶν ἐνειλημμένων βλαβῶν, καθάπερ ὁ ἀσκητὴς ἐπίκλην Ἰακώβ. Οὗτος γὰρ „ῥάβδους ἐξελέπισε λεπίσματα λευκά, περισύρων τὸ χλωρόν“ (Gen. 30, 37), ἵνα τῆς ἐν μέσοις ποικιλίας σκοτεινῆς καὶ ζοφερᾶς πανταχοῦ ἀναιρεθείσης τὸ μὴ τέχνῃ ποικιλλομένῃ, φύσει δὲ γεννώμενον ἀδελφὸν αὐτῆς λευκὸν εἶδος ἀναδειχθῇ. Παρ᾽ ὃ καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς λέπρας [*] τεθέντι νόμῳ διείρηται, τὸν μηκέτι διηνθισμένον ποικιλίᾳ χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι᾽ ὅλων ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν ἄκρων, καθαρὸν εἶναι (Lev. 13, 12), ἵνα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος μετάβασιν, τὸ ποικίλον καὶ πανοῦργον καὶ ἀντιῤῥέπον καὶ ἐπαμφοτερίζον τῆς διανοίας μεθέμενοι πάθος, τὸ ἀποίκιλον καὶ ἀνενδοίαστον ἀληθείας ἁπλοῦν χρῶμα δεξώμεθα. Τὸ μὲν οὖν ξύλον φάσκειν περικαθαίρεσθαι λόγον ἔχει βεβαιούμενον ἀληθείᾳ, τὸ δὲ τὸν καρπόν, οὐ πάνυ τῷ ἐναργεῖ πεπίστευται· σῦκα γὰρ ἢ σταφυλὴν ἢ συνόλως καρπὸν οὐδεὶς γεωργῶν περικαθαίρει.

„Fructus per triennium non circumpurgatus" — animi probi fructus diurnus et purus.

27. Καὶ μήν φησί γε· „Ὁ καρπὸς αὐτοῦ τρία ἔτη ἔσται *ἀπερικάθαρτος* οὐ βρωθήσεται" (Lev. 19, 23), ὡς εἰωθότος δήπου περικαθαίρεσθαι ἀεί. Λεκτέον οὖν, ὅτι καὶ τοῦθ' ἕν ἐστι τῶν ἐν ὑπονοίαις ἀποδιδομένων, τοῦ ῥητοῦ μὴ σφόδρα συνᾴδοντος. Ἡ δὲ λέξις ἐστὶν ἀμφίβολος. Δηλοῖ γὰρ ἓν μέν τι τοιοῦτον· „Ὁ καρπὸς αὐτοῦ τρία ἔτη ἔσται", εἶτα ἰδίᾳ τὸ „ἀπερικάθαρτος οὐ βρωθήσεται". Ἕτερον δέ· „Ὁ καρπὸς αὐτοῦ τρία ἔτη ἔσται ἀπερικάθαρτος", καὶ ἔπειθ'· „οὐ βρωθήσεται." Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρότερον σημαινόμενον ταῦτα ἄν τις ἐκδέξαιτο τῶν τριῶν ἐτῶν ἀντὶ τοῦ τριμεροῦς χρόνου παραλαμβανομένων, ὃς εἰς τὸν παρεληλυθότα καὶ ἐνεστῶτα καὶ μέλλοντα τέμνεσθαι πέφυκεν. Ὁ τῆς παιδείας οὖν καρπὸς ἔσται καὶ ὑποστήσεται καὶ μενεῖ σῶος κατὰ πάντα τὰ χρόνου τμήματα, ἴσον τῷ· δι' αἰῶνος φθορὰν μὴ δεχόμενος· — ἄφθαρτος γὰρ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις. „Ἀπερικάθαρτος δὲ καρπὸς οὐ βρωθήσεται," παρ' ὅσον οἱ μὲν κεκαθαρμένοι καὶ ὑγιαίνοντες ἀστεῖοι λόγοι ψυχὴν τρέφουσι καὶ νοῦν αὔξουσιν, οὐ τρόφιμοι δέ εἰσιν οἱ ἐναντίοι, νόσον καὶ φθορὰν ἐπιλάμποντες αὐτῇ. Κατὰ δὲ τὸ ἕτερον σημαινόμενον, ὥσπερ ἀναπόδεικτος λέγεται διχῶς, ὅ τε δυσκόλως ἀργαλεότητος ἕνεκα ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὁ ἐνθένδε γνώριμος, ἐξ αὐτοῦ τὸ σαφές, οὐκ ἐκ τῆς ἑτέρου μαρτυρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμφαινομένης ἐναργείας αὐτῷ πιστούμενος, καὶ πρὸς τοὺς συλλογιστικοὺς εἴωθεν ἡ διαλεκτικὴ λόγοις χρῆσθαι· οὕτως ἀπερικάθαρτος καρπὸς ὅ τε δεόμενος καθάρσεως

καὶ μὴ κεκαθαρμένος, καὶ ὁ τηλαυγέστατος. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ τῆς παιδείας καρπός· „τρία ἔτη“, τουτέστι τὸν τριμερῆ χρόνον, τὸν σύμπαντα αἰῶνα, καθαρώτατος καὶ διαυγέστατος, ὑπ᾽ οὐδενὸς βλαβεροῦ συσκιαζόμενος, λουτρῶν καὶ περιῤῥαντηρίων ἢ συνόλως ἑτέρου τινὸς τῶν εἰς κάθαρσιν τεινόντων οὐδαμῶς χρεῖος ὤν.

„Quarto anno fructus omnis sanctus erit, laudabilis Domino“ i. e. omnis virtus dedicanda Deo, cui imprimis debetur gratiarum actio. (28-31.)

28. „Τῷ [*] δὲ ἔτει“ φησὶ „τῷ τετάρτῳ ἔσται πᾶς ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἅγιος, αἰνετὸς τῷ κυρίῳ.“ (Lev. 19, 24.) Τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν πολλαχοῦ μὲν τῆς νομοθεσίας, μάλιστα δὲ ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως ἀποσεμνύνειν ἔοικεν ὁ προφητικὸς λόγος· τὸ γὰρ αἰσθητὸν καὶ τίμιον φῶς, τὸ καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων σαφέστατον γνώρισμα, καὶ τοὺς τοκέας αὐτοῦ ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὸν ἱερώτατον χορὸν τῶν ἄστρων, οἳ νύκτα τε καὶ ἡμέραν, ἔτι τε μῆνας καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ ἀνατολαῖς καὶ δύσεσιν ἐπεράτωσαν, *ἀριθμῶν* τε φύσιν ἀνέδειξαν, οἷς τὸ μέγιστον ψυχῆς ἀγαθὸν ἀνάκειται, ἡμέρᾳ τετάρτῃ φησὶ (Gen. 1, 14) δημιουργηθῆναι. Διαφερόντως δὲ καὶ νῦν αὐτὴν ἐκτετίμηκεν, οὐκ ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ τὸν τῶν δένδρων καρπὸν ἀναθεὶς τῷ θεῷ, ἢ ἐνιαυτῷ τῆς φυτείας τετάρτῳ. Λόγον γὰρ καὶ φυσικώτατον καὶ ἠθικώτατον ἔχει· τάς τε γοῦν τοῦ παντὸς ῥίζας, ἐξ ὧν ὁ κόσμος, τέτταρας εἶναι συμβέβηκε, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ· καὶ τὰς ἐτησίους ὥρας ἰσαρίθμους, χειμῶνα καὶ θέρος καὶ τὰς μεθορίους, ἔαρ τε καὶ μετόπωρον. Πρεσβύτατός τε αὖ τετραγώνων ὁ ἀριθμὸς ὢν ἐν ὀρθαῖς γωνίαις, ὡς τὸ κα-

τὰ γεωμετρίαν δηλοῖ σχῆμα, ἐξετάζεται. Αἱ δὲ εἰσιν ὀρθότητος λόγου σαφῆ δείγματα· πηγὴ δὲ αέναος ἀρετῶν ὁ ὀρθὸς λόγος. Ἀνάγκη μέντοι τὰς τοῦ τετραγώνου πλευρὰς ἴσας εἶναι. Δικαιοσύνην δὲ ἰσότης τὴν ἔξαρχον καὶ ἡγεμονίδα τῶν ἀρετῶν ἔτεκεν. Ὥστε ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ πάσης ἀρετῆς, χωρὶς τῶν ἄλλων, ἐπιδείκνυται τὸν ἀριθμὸν εἶναι σύμβολον. Καλεῖται δὲ τετρὰς καὶ „πᾶς", ὅτι τὰ ἄχρι δεκάδος καὶ αὐτὴν δεκάδα περιέχει δυνάμει.

29. Ὅτι μὲν οὖν τὰ πρὸ αὐτῆς, παντί γε δῆλον· ὅτι δὲ καὶ τοὺς μετ᾽ αὐτήν, ἐξ ἐπιλογισμοῦ ῥᾴδιον ἰδεῖν ἐν ἀριθμῷ. Ἕν, δύο, τρία, τέτταρα συντιθέντες ὃ ἠποροῦμεν εὑρήσομεν· ἐκ μὲν γὰρ ἑνὸς καὶ τεττάρων πεντὰς ἔσται, ἐκ δὲ δυοῖν καὶ τεττάρων ἑξάς, ἑβδομὰς δὲ ἐκ τριῶν καὶ τεττάρων· καὶ κατὰ τὴν τριπλῆν σύνθεσιν ἐξ ἑνὸς καὶ τριῶν καὶ τεττάρων ὀγδοάς, καὶ πάλιν ἐκ δυοῖν καὶ τριῶν καὶ τεττάρων ὁ ἐννέα ἀριθμός, δεκὰς δὲ ἐκ πάντων, ἓν γὰρ καὶ δύο καὶ τρία καὶ τέτταρα δέκα γεννᾷ. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς εἶπεν, ὅτι „ἔτει τῷ τετάρτῳ ἔσται πᾶς ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἅγιος" (Lev. 19, 24)· ἄρτιον γὰρ καὶ ὁλόκληρον καὶ πλήρη, ὡς καὶ σύμπαντα, ὡς τύπῳ φάναι, λόγον ἔχει, διὰ τὸ δεκάδα, ἣν τετρὰς ἐγέννησε, πρῶτον καμπτῆρα τῶν ἀπὸ μονάδος συντιθεμένων ἀριθμῶν ἑστάναι. [*] Δεκὰς δὲ καὶ τετρὰς „πᾶς" μὲν ἀριθμὸς εἶναι λέγεται, ἀλλὰ δεκὰς μὲν ἀποτελέσματι, τετρὰς δὲ δυνάμει.

30. Τόν τε παιδείας καρπὸν οὐ μόνον „ἅγιον", ἀλλὰ καὶ „αἰνετὸν" εἶναί φησι προσηκόντως· ἑκάστη μέν γε τῶν ἀρετῶν ἐστι χρῆμα * αἰνετόν *, εὐχαριστία δὲ ὑπερβαλλόντως. Θεῷ δὲ οὐκ ἔστι γνησίως εὐχαριστῆσαι δι᾽

ὧν νομίζουσιν οἱ πολλοί, κατασκευῶν, ἀναθημάτων, θυσιῶν, — οὐδὲ γὰρ σύμπας ὁ κόσμος ἱερὸν ἀξιόχρεων ἂν γένοιτο πρὸς τὴν τούτου τιμήν —, ἀλλὰ δι᾽ ἐπαίνων καὶ ὕμνων, οὐχ οὓς ἡ γεγωνὸς ᾄσεται φωνή, ἀλλὰ οὓς ὁ ἀειδὴς καὶ καθαρώτατος νοῦς ἐπηχήσει καὶ ἀναμέλψει. Παλαιὸς γοῦν ᾄδεται λόγος, ὑπὸ μὲν σοφῶν εὑρεθείς, μνήμῃ δέ, οἷα φιλεῖ, κατὰ διαδοχὰς παραδοθεὶς τοῖς μετ᾽ ἔπειτα, οὐδὲ τὰς παιδείας ἀεὶ λίχνους ἡμετέρας παρῆλθεν ἀκοάς. Ἔστι δὲ τοιόςδε. „Ἡνίκα“ φασὶ „τὸν σύμπαντα κόσμον ὁ ποιητὴς ἐτελεςφόρησεν, ἑνὸς τῶν ὑποφητῶν ἐπύθετο, εἴ τι ποθεῖ μὴ γενόμενον τῶν ὅσα κατὰ γῆς καὶ καθ᾽ ὕδατος, ἢ ὅσα κατὰ τὴν μετάρσιον ἀέρος ἢ τὴν ἐσχάτην τοῦ παντὸς φύσιν οὐρανοῦ γέγονεν. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, τέλεια μὲν καὶ πλήρη πάντα διὰ πάντων εἶναι, ἓν δὲ μόνον ζητεῖν, τὸν ἐπαινέτην αὐτῶν λόγον, ὃς τὰς ἐν πᾶσι καὶ τοῖς βραχυτάτοις καὶ ἀφανεστάτοις δοκοῦσιν ὑπερβολὰς οὐκ ἐπαινέσει μᾶλλον ἢ ἐξαγγελεῖ· τὰς γὰρ διηγήσεις τῶν τοῦ θεοῦ ἔργων αὐταρκέστατον ἐκείνων ἔπαινον εἶναι, προςθήκης οὐδεμιᾶς ἔξωθεν εἰς κόσμον δεομένων, ἀλλὰ τὸ ἀψευδὲς τῆς ἀληθείας τελειότατον ἐχόντων ἐγκώμιον. Ἀκούσαντα δὲ τὸν πατέρα τοῦ παντὸς τὸ λεχθὲν ἐπαινέσαι, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν τὸ πάμμουσον καὶ ὑμνῳδὸν ἀναφανῆναι γένος, ἐκ μιᾶς δὲ τῶν περὶ αὐτὸν δυνάμεων παρθένου Μνήμης, ἣν Μνημοσύνην παρατρέποντες οἱ πολλοὶ τὸ ὄνομα καλοῦσιν.“

31. Ὁ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν μῦθος ὧδε ἔχει. Ἑπόμενοι δὲ ἡμεῖς αὐτῷ λέγομεν, ὅτι οἰκειότατόν ἐστιν ἔργον θεὸν μὲν εὐεργετεῖν, γένεσιν δὲ εὐχαριστεῖν, μηδὲν ἔξω τούτου πλέον τῶν εἰς ἀμοιβὴν ἀντιπαρασχεῖν *δυναμένην*· ὃ γὰρ ἂν θελήσῃ τῶν ἄλλων ἀντιχαρίσασθαι, τοῦθ᾽

εὑρήσεται τοῦ πάντα πεποιηκότος, ἀλλ᾿ οὐ τῆς κομιζούσης φύσεως κτῆμα ἴδιον. Μαθόντες οὖν, ὡς ἓν ἔργον ἡμῖν ἐπιβάλλει μόνον ἐν τοῖς πρὸς τιμὴν θεοῦ, τὸ εὐχάριστον, τοῦτο ἀεὶ καὶ πανταχοῦ μελετῶμεν, διὰ φωνῆς καὶ διὰ γραμμάτων ἀστείων, καὶ μηδέποτε ἐπιλείπωμεν μήτε λόγους ἐγκωμιαστικοὺς μήτε ποίημα συντιθέντες, ἵνα καὶ ἐμμελῶς καὶ χωρὶς μέλους, καὶ καθ᾿ ἑκατέραν φωνῆς ἰδέαν, ἣ τὸ λέγειν καὶ τὸ ᾄδειν ἀποκεκλήρωται, ὅ τε κοσμοποιὸς καὶ ὁ κόσμος γεραίρηται, ὁ μέν, ὡς ἔφη τις, [*] „ἄριστος τῶν αἰτίων", ὁ δὲ „τελειότατος τῶν γεγονότων".

„Anno quinto fructum edite" — postremo fructus virtutis etiam ad nos redundabit. (32. 33.)

32. Ἐπειδὰν οὖν ἔτει καὶ ἀριθμῷ τετάρτῳ πᾶς ὁ ψυχῆς ἀφιερωθῇ καρπός, τῷ πέμπτῳ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ χρῆσιν ἡμεῖς αὐτοῖς χρήσομεν. Φησὶ γάρ· „Ἐν τῷ ἔτει τῷ πέμπτῳ φάγεσθε καρπόν", ἐπειδὴ τὸ γεγονὸς τοῦ πεποιηκότος ὕστερον ἐν ἅπασιν ἐξετάζεσθαι νόμος φύσεως ἀνεπίληπτος, ὥστε, καὶ ἂν εἰ τῶν δευτερείων ἀντιλαμβανοίμεθα, καὶ θαυμαστὸν ἡγεῖσθαι. Καὶ διὰ τοῦτο μέντοι τὸν καρπὸν τοῦ πέμπτου ἡμῖν ἀνατίθησιν, ὅτι αἰσθήσεως πεντὰς ἀριθμὸς οἰκεῖος καί, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ τρέφον τὸν νοῦν ἡμῶν ἐστιν αἴσθησις, ἢ δι᾿ ὀφθαλμῶν τὰς χρωμάτων καὶ σχημάτων ποιότητας εὐτρεπίζουσα, ἢ δι᾿ ὤτων παντοδαπὰς τὰς τῶν φωνῶν ἰδιότητας, ἢ διὰ μυκτήρων ὀσμάς, ἢ χυλοὺς διὰ στόματος, ἢ μαλακότητας εὐενδότους καὶ σκληρότητας ἀντιτύπους ἢ λειότητας καὶ τραχύτητάς τε αὖ καὶ θερμότητας

διὰ τῆς ἀνὰ πᾶν τὸ σῶμα σκιδναμένης δυνάμεως, ἣν ἔθος ὀνομάζειν ἁφήν.

33. Τῶν δὲ εἰρημένων παράδειγμα σαφέστατον οἱ Λείας υἱοί, τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἅπαντες, ἀλλὰ τέταρτός τε καὶ πέμπτος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ τετάρτου φησὶ Μωϋσῆς, ὅτι „ἔστη τοῦ τίκτειν“ (Gen. 29, 35)· καλεῖται δὲ Ἰούδας, ὃς ἑρμηνεύεται κυρίῳ ἐξομολόγησις. Τὸν δὲ πέμπτον Ἰσσάχαρ προσαγορεύει· μισθὸς δὲ μεταληφθεὶς καλεῖται. Καὶ τεκοῦσα τὸν τρόπον τοῦτον ἡ ψυχὴ ὃ ἔπαθεν εὐθὺς ἐξελάλησεν· „ἐκάλεσε“ γάρ φησι „τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσσάχαρ, ὅ ἐστι μισθός.“ (Gen. 30, 18.) Οὐκοῦν Ἰούδας ὁ εὐλογῶν τὸν θεὸν νοῦς, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν εὐχαρίστους ὑμνῳδίας ἀπαύστως μελετῶν, αὐτὸς ὁ πρὸς ἀλήθειαν „ἅγιος καὶ αἰνετὸς καρπὸς“ (Lev. 19, 24) ἦν, οὐχ ὑπὸ γῆς δένδρων, ἀλλ᾽ ὑπὸ φύσεως λογικῆς καὶ σπουδαίας ἐνεχθείς. Παρ᾽ ὃ καὶ ἡ τεκοῦσα αὐτὸν φύσις „στῆναι“ λέγεται „τοῦ τίκτειν“, ἐπεὶ καὶ πῇ τραπῇ οὐκ εἶχεν, ἔτι πρὸς τὸν τελειότητος ὅρον ἐλθοῦσα· τῶν γὰρ ἀποκυηθέντων κατορθωμάτων ἁπάντων ἄριστον καὶ τελειότατον γέννημα ὁ εἰς τὸν πατέρα τοῦ παντὸς ὕμνος. Ὁ δὲ πέμπτος υἱὸς τῆς κατὰ τὸν πέμπτον ἐνιαυτὸν τῶν φυτευθέντων ἀδιαφορεῖ χρήσεως· ὅ τε γὰρ γεωπόνος μισθὸν τρόπον τινὰ λαμβάνει παρὰ τῶν δένδρων ἔτει πέμπτῳ, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς γέννημα Ἰσσάχαρ, ὃς μισθὸς ἐκαλεῖτο, καὶ σφόδρα εἰκότως, μετὰ τὸν εὐχάριστον Ἰούδαν ἀποκυηθείς· τῷ γὰρ [*] εὐχαρίστῳ μισθὸς αὐτῷ τὸ εὐχαριστεῖν αὐταρκέστατος. Οἱ μὲν οὖν τῶν δένδρων καρποὶ γεννήματα λέγονται τῶν ἐχόντων, ὁ δὲ παιδείας καὶ φρονήσεως, οὐκέτι ἀνθρώπου, „μόνου“ δέ, ὡς φησὶ Μωϋσῆς, „τοῦ πανηγεμόνος“. Εἰ-

πὼν γὰρ τὰ γεννήματα αὐτοῦ ἐπιφέρει· „Ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν“ (Lev. 19, 25), ἐναργέστατα παριστάς, ὅτι, οὗ τὸ γέννημα καὶ ὁ τῆς ψυχῆς καρπός, εἷς ἐστιν ὁ θεός. Τούτῳ καὶ παρά τινι τῶν προφητῶν χρησθὲν συνᾴδει τόδε· „Ἐξ ἐμοῦ ὁ καρπός σου εὕρηται. Τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα; συνετὸς καὶ γνώσεται αὐτά;“ (Hos. 14, 9.) Οὐ γὰρ πιστός, ἀλλὰ μόνου σοφοῦ τὸ γνῶναι, τίνος ὁ διανοίας καρπός ἐστι.

„*Plantavit Noë etiam vineam, et bibit de vino eius, et inebriatus est.*“

34. *Περὶ μὲν οὖν γεωργίας τῆς πρεσβυτάτης καὶ ἱερωτάτης*, ᾗ τὸ αἴτιον πρὸς τὸν κόσμον, τὸ παμφορώτατον φυτόν, χρῆται, καὶ περὶ τῆς ἑπομένης, ἣν ὁ ἀστεῖος ἐπιτηδεύει, καὶ περὶ τῆς φερομένης τετράδος τῶν ἄθλων, καὶ ἃ κατὰ προστάξεις καὶ ὑφηγήσεις νόμων συνεκροτεῖτο, ὡς οἷόν τε ἦν εἴπομεν. Τὴν δὲ τοῦ δικαίου Νῶε ἀμπελουργίαν, εἶδος γεωργικῆς οὖσαν, ἐπισκεψώμεθα. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος εἶναι γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔπιε τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη“ (Gen. 9, 20 s.). Οὐκοῦν τὸ μέθης φυτὸν ἐξεργάζεται τεχνικῶς καὶ ἐπιστημόνως ὁ δίκαιος, τῶν ἀφρόνων ἄτεχνον καὶ πλημμελῆ ποιουμένων αὐτοῦ τὴν ἐπιστασίαν, ὥστε ἀναγκαῖον τὰ προσήκοντα περὶ μέθης εἰπεῖν· εὐθὺς γὰρ εἰσόμεθα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ παρέχοντος αὐτῇ τὰς ἀφορμὰς φυτοῦ. Τὰ μὲν οὖν εἰρημένα τῷ νομοθέτῃ περὶ μέθης εἰσόμεθα ἐπ᾽ ἀκριβείας αὖθις, νυνὶ δὲ ἐξερευνήσομεν ὅσα καὶ τοῖς ἄλλοις ἔδοξεν.

Anne sapiens inebriabitur? Variae philosophorum sententiae. Duplex ebrietas: vino madere, vino delirare.

35. Ἐσπουδάσθη δὲ παρὰ πολλοῖς τῶν φιλοσόφων ἡ σκέψις οὐ μετρίως. Προτείνεται δὲ οὕτως· Εἰ μεθυσθήσεται ὁ σοφός; Ἔστι τοίνυν τὸ μεθύειν διττόν· ἓν μὲν ἴσον τι τῷ οἰνοῦσθαι, ἕτερον δὲ ἴσον τῷ ληρεῖν ἐν οἴνῳ. Τῶν δὲ ἐπιχειρησάντων τῇ προτάσει οἱ μὲν ἔφασαν μήτε ἀκράτῳ πλείονι χρῆσθαι τὸν σοφόν, μήτε ληρήσει· τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημα, τὸ δὲ ἁμαρτήματος εἶναι ποιητικόν, ἑκάτερον δὲ ἀλλότριον κατορθοῦντος. Οἱ δὲ τὸ μὲν οἰνοῦσθαι καὶ σπουδαίῳ προςῆκον ἀπεφήναντο, τὸ δὲ ληρεῖν ἀνοίκειον· τὴν γὰρ ἐν αὐτῷ φρόνησιν ἱκανὴν εἶναι τοῖς βλάπτειν ἐπιχειροῦσιν ἀντιστατῆσαι καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ψυχῇ νεωτερισμὸν αὐτῶν καθελεῖν, δύναμιν δὲ περιβεβλῆσθαι φρόνησιν παθῶν σβεστήριον, εἴτε ὑπὸ φλεγμαίνοντος ἔρωτος οἴστρῳ ἀνεῤῥιπισμένων, εἴτε ὑπὸ πολλοῦ καὶ ζέοντος ἐξημμένων οἴνου, δι' ἣν ὑπεράνω στήσεται· ἐπεὶ [*] καὶ τῶν κατὰ ποταμοῦ βαθέος ἢ θαλάττης δυομένων οἱ μὲν ἄπειροι τοῦ ναυτίλλεσθαι διαφθείρονται, οἱ δὲ τοῦ πράγματος ἐπιστήμονες τάχιστα διασώζονται. Καὶ μὴν ὥςπερ χειμάῤῥους ὁ πολὺς ἄκρατος ἐπικλύζων τὴν ψυχὴν τοτὲ μὲν βρίθουσαν εἰς ἀμαθίας ἔσχατον βυθὸν κατέῤῥιψε, τοτὲ δὲ ὑπὸ τῆς σωτηρίου παιδείας ἐπικουφιζομένην καὶ ἐπελαφριζομένην οὐδὲν ἴσχυσε βλάψαι. Οἱ δέ, τὸ μέγεθος τῆς περὶ τὸ πάθος ὑπερβολῆς οὐ κατανοήσαντες, οἶμαι, τοῦ σοφοῦ, μετεωροπολοῦντα αὐτὸν ὥςπερ οἱ τὰ πτηνὰ θηρῶντες ἐπὶ τὴν γῆν ἀπ' οὐρανοῦ κατεβίβασαν, ἵν' εἰς τὰς ὁμοίας κῆρας ἀγάγωσιν· οἱ δὲ ὁρῶντες ἀρετῆς εἰς ὕψος ἔφασαν,

ὅτι χρησάμενος οἴνῳ πλείονι τοῦ μετρίου πάντως ἀκράτωρ αὐτὸς ἑαυτοῦ γενόμενος διαμαρτήσεται, καὶ οὐ χεῖρας μόνον ὑπ᾽ ἀσθενείας, οἷα τῶν ἀθλητῶν οἱ νενικημένοι, καθείς, ἀλλὰ καὶ αὐχένα καὶ κεφαλὴν παραβαλὼν καὶ ὀκλάσας καὶ ὅλον τὸ σῶμα παρασυρεὶς πεσεῖται.

Sapiens non temere vino se replet.

36. Τοῦτο μέντοι προμαθὼν οὐκ ἄν ποτε ἀξιώσειεν ἑκὼν εἰς πολυοινίας ἀγῶνα ἐλθεῖν, εἰ μὴ μεγάλα εἴη τὰ διαφέροντα, σωτηρία πατρίδος, ἢ τιμὴ γονέων, ἢ τέκνων καὶ τῶν οἰκειοτάτων σωμάτων ἀσφάλεια, ἢ συνόλως ἰδίων τε καὶ κοινῶν ἐπανόρθωσις πραγμάτων. Οὐ γὰρ θανάσιμον φάρμακον προσενέγκαιτο ἄν, εἰ μὴ πάνυ βιάζοιντο οἱ καιροί, καθάπερ ἐκ πατρίδος μετανίστασθαι τοῦ βίου — φάρμακον δέ, εἰ καὶ οὐ θανάτου, μανίας γοῦν ἄκρατον εἶναι αἴτιον συμβέβηκε. Διὰ τί δὲ οὐχὶ καὶ μανίαν λεκτέον θάνατον, ὡς τὸ κράτιστον ἀποθνήσκει τῶν ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς; Ἀλλά μοι δοκεῖ τις ἂν εἰκότως τὸν διακρίνοντα καὶ διαλύοντα ψυχήν τε καὶ σῶμα, ὡς κουφότερον, ἀντὶ βαρυτέρου τοῦ κατὰ τὴν ἔκστασιν, εἴ τις ἦν αἵρεσις, ἀνενδοιάστως ἑλέσθαι. Διὰ τοῦτο μέντοι καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς περὶ τὸν οἶνον ἐργασίας μαινομένην ἐκάλεσαν οἱ πρῶτοι, καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ κατασχέτους γενομένας βάκχας μαινάδας, ἐπεὶ μανίας καὶ παραφροσύνης αἴτιος τοῖς ἀπλήστως ἐμφορουμένοις ὁ οἶνος.

Sententia de usu vini sapientibus concesso una: — rerum homonymia et synonymia.

37. Τὰ μὲν οὖν ὡσανεὶ προοίμια τῆς σκέψεως τοι-

αὐτά ἐστι. Τὸν δὲ περὶ αὐτῆς λόγον ἤδη περαίνωμεν, διπλοῦν ὡς εἰκὸς ὄντα· τὸν μέν, ὅτι ὁ σοφὸς μεθυσθήσεται, κατασκευάζοντα, τὸν δὲ τὸ ἐναντίον, ὅτι οὐ μεθυσθήσεται, βεβαιούμενον. Τοῦ δὲ προτέρου τὰς πίστεις ἁρμόττον λέγειν, πρότερον ποιησαμένους ἐνθένδε τὴν ἀρχήν· τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ὁμώνυμα, τὰ δὲ συνώνυμα εἶναι συμβέβηκεν. Ὁμωνυμία δὲ καὶ συνωνυμία τὰ ἐναντία ὁμολογεῖται· [*] ὅτι ὁμωνυμία μὲν κατὰ πολλῶν ὑποκειμένων ἓν ὄνομα, συνωνυμία δὲ καθ᾽ ἑνὸς ὑποκειμένου. Ἡ κυνὸς φωνὴ πάντως ὁμώνυμος, ἐμφερομένη πλειόνων ἀνομοίων, ἃ δι᾽ αὐτῆς σημαίνεται· τό τε γὰρ χερσαῖον ὑλακτικὸν ζῶον κύων, καὶ θὴρ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ οὐράνιος ἀστήρ, ὃν ὀπωρινὸν οἱ ποιηταὶ καλοῦσιν, ὃς τῆς ὀπώρας ἄρτι ἡβώσης ἐπιτέλλει τοῦ τελεσφορηθῆναί τε χάριν αὐτὴν καὶ πεπανθῆναι, — καὶ προσέτι ὁ ἀπὸ τῆς κυνικῆς αἱρέσεως ὁρμηθεὶς φιλόσοφος Ἀρίστιππος καὶ Διογένης, καὶ ἄλλων οἳ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύειν ἠξίωσαν ἀπερίληπτος ἀριθμὸς ἀνθρώπων. Ἄλλαι δέ εἰσι προςρήσεις διάφοροι κατὰ σημαινομένου ἑνός, ὡς ἰός, ὀϊστός, βέλος· τὸ γὰρ διὰ τῆς τόξου νευρᾶς ἐπὶ τὸν σκοπὸν ἀφιέμενον πάντα ταῦτα λέγεται. Καὶ πάλιν εἰρεσία, κώπη, πλάτη, τὸ πρὸς πλοῦν ἰσοδυναμοῦν ἱστίοις· ὁπότε γὰρ μὴ δύναιτο χρῆσθαι ναῦς κατὰ νηνεμίας ἢ ἀντιπνοίας ἱστίοις, πρόςκωποι καθίσαντες, οἷς ἐπιμελές, καὶ οἷα ταρσοὺς ἑκατέρωθεν ἀποτείναντες ὑπόπτερον αὐτὴν φέρεσθαι βιάζονται· ἡ δὲ ἐξαιρομένη πρὸς ὕψος, ἐπιτρέχουσα τοῖς κύμασι μᾶλλον ἢ ἐντέμνουσα ταῦτα, τροχάζουσα ταχυναυτεῖ καὶ ναυλοχωτάτοις ὑποδρόμοις ἐνορμίζεται. Καὶ μὴν πάλιν σκίπων, βακτηρία, ῥάβδος, ἑνὸς ὑποκειμένου διάφορει κλήσεις, ᾧ τύπτειν καὶ ἀκραδάντως

σκηρίπτεσθαι καὶ ἐπερείδεσθαι καὶ ἄλλα πλείω ποιεῖν ἔνεστι. Ταῦτα δ' οὐ μακρολογοῦντες ὅλως εἴπομεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ σαφέστερον γνῶναι τὸ ζητούμενον.

Sententia altera: diversus vini apud priscos et recentiores homines usus, imprimis in sacris. (38. 39.)

38. Τὸν ἄκρατον, ὥςπερ οἶνον, οὕτω καὶ μέθυ οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν· πολλαχοῦ γοῦν τῆς ποιήσεώς ἐστι τουτὶ τὸ ὄνομα ἐμφερόμενον, ὥςτ' εἰ τὰ συνωνυμοῦντα καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου λέγεται, οἶνος καὶ μέθυσμα, καὶ τὰ ἀπὸ τούτων, οὐδὲν ὅ τι μὴ φωναῖς διοίσει μόνον, τό τε οἰνοῦσθαι καὶ τὸ μεθύειν ἕν. Ἑκάτερον δὲ πλείονος οἴνου χρῆσιν ἐμφαίνει, ἣν πολλῶν ἕνεκα αἰτίων οὐκ ἂν ἀποστρέφοιτο ὁ σπουδαῖος. Εἰ δὲ οἰνωθήσεται, καὶ μεθυσθήσεται, χεῖρον οὐδὲν ἐκ τῆς μέθης διατεθείς, ἀλλὰ ταὐτόν, ὅπερ καὶ ὁ ἐκ ψιλῆς τῆς οἰνώσεως παθών. Μία μὲν ἀπόδειξις περὶ τοῦ τὸν σοφὸν μεθυσθῆναι λέλεκται. Δευτέρα δέ ἐστι τοιαύτη. Σχεδὸν οἱ νῦν ἄνθρωποι τοῖς προτέροις ἔξω μέρους βραχέος οὐδὲν ὁμοιότροπον ζηλοῦν ἀξιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις τὸ μὴ συνῳδὸν καὶ διαφωνοῦν ἐπιδείκνυνται· τοὺς μὲν γὰρ λόγους ὑγιαίνοντας καὶ ἐῤῥωμένους εἰς πάθος ἀνήκεστον καὶ φθορὰν περιήγαγον, ἀντὶ σφριγώσης καὶ ἀθλητικῆς ὄντως [*] εὐεξίας οὐδὲν ὅ τι μὴ νοσοῦν κατασκευάσαντες, καὶ τὸν πλήρη καὶ ναστόν, ὥς ἔφη τις, ὑπ' εὐτονίας ὄγκον εἰς παρὰ φύσιν οἰδοῦσαν καχεξίαν ἀγαγόντες καὶ κενῷ φυσήματι μόνον ἐπαίροντες, ὃ δι' ἔνδειαν τῆς συνεχούσης δυνάμεως, ὅταν μάλιστα περιταθῇ, ῥήγνυται· τὰς δὲ πράξεις γενέσεως καὶ σπουδῆς ἀξίας καὶ αὐτάς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄῤῥενας ἐξεθήλυναν, αἰσχρὰς ἀντὶ καλῶν ἐργαζό-

μενοι, ὡς ὀλίγους εἶναι παντάπασιν ἑκατέροις, ἔργοις τε καὶ λόγοις, ἀρχαιοτρόπου ζηλώσεως ἐρῶντες. Τοιγαροῦν ἐπ' ἐκείνων ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, καὶ ὅσοι περὶ τὰ ἄλλα μουσικῆς ἐσπούδαζον, ἤνθουν, οὐ τὰς ἀκοὰς διὰ τῆς ἐν ῥυθμοῖς φωνῆς ἀφηδύνοντές τε καὶ θρύπτοντες, ἀλλὰ εἴ τι τῆς διανοίας κατεαγὸς καὶ κεχαλασμένον ἐγείροντες, καὶ ὅσον ἐμμελὲς αὐτῆς ἁρμοζόμενοι φύσεως καὶ ἀρετῆς ὀργίοις. Ἐφ' ἡμῶν δὲ ὀψαρτυταὶ καὶ σιτοπόνοι, καὶ ὅσοι τῆς ἐν βαφικῇ καὶ μυρεψικῇ τεχνῖται περιεργείας, ἀεί τι καινὸν χρῶμα ἢ σχῆμα ἢ ἀτμὸν ἢ χυλὸν ἐπιτειχίζονται ταῖς αἰσθήσεσιν, ὅπως τὸν ἡγεμόνα πορθήσωμεν νοῦν.

39. Τίνος δὲ χάριν τούτων ἐμνήσθην; Ἵν' ἐπιδείξω, ὅτι καὶ τὸ ἄκρατον οὐχ ὁμοίως οἱ νῦν τοῖς πάλαι προςφέρονται. Νῦν μὲν γὰρ ἄχρι τοῦ σῶμα καὶ ψυχὴν παρεθῆναι πίνουσιν ἀθρόως καὶ ἀπνευστὶ χαίροντες, ἔτι καὶ προςφέρειν τοῖς οἰνοχοουμένοις κελεύοντες, καὶ ἂν διαμέλλωσιν ἀγανακτοῦντες, ὅτι τὸν θερμὸν λεγόμενον παρ' αὐτοῖς ποτὸν περιψύχουσι, καὶ τὸ παράκομμα τῶν γυμνικῶν, τὸν παροίνιον ἀγῶνα πρὸς τοὺς συνόντας ἐπιδείκνυνται, ἐν ᾧ μεγάλα καὶ καλὰ ἀλλήλους ἀντιδρῶσιν, ὦτα, ῥῖνας καὶ χειρῶν ἄκρους δακτύλους, καὶ ὁποῖα δ' ἂν τύχῃ μέρη τοῦ σώματος, ἀπεσθίοντες. Ταῦτ' ἔστι τῆς ἡβώσης καὶ νεωτέρας καὶ ἄρτι ἀκμαζούσης ἆθλα, ὡς ἔοικεν, εὐφροσύνης, τῆς δὲ ἀρχαίας καὶ πρεσβυτέρας τὰ ἐναντία. Πάσης γὰρ καλῆς πράξεως ἀφ' ἱερῶν τελείων οἱ πρότεροι κατήρχοντο, νομίζοντες μάλιστα οὕτως αἴσιον ἀποβήσεσθαι τὸ τέλος αὐτοῖς, καὶ πρὶν εὔξασθαί τε καὶ θῦσαι, καὶ εἰ σφόδρα τοῦ πράττειν ἔσπευδον οἱ καιροί, πάντως ἀνέμενον, οὐκ ἀεὶ τὸ ταχὺ τοῦ βραδέος

ἡγούμενοι κρεῖττον. Οὐ προμηθεὶς μὲν γὰρ τάχος βλαβερόν, βραδυτὴς δὲ μετ' εὐελπιστίας ὠφέλιμον. Εἰδότες οὖν, ὅτι ἡ τοῦ οἴνου ἀπόλαυσίς τε καὶ χρῆσις δεῖται πολλῆς ἐπιμελείας, οὔτε ἄρδην [*] οὔτε ἀεὶ προςεφέροντο τὸν ἄκρατον, ἀλλ' ἔν τε κόσμῳ καὶ καιρῷ προςήκοντι· πρότερον γὰρ εὐξάμενοι καὶ θυσίας ἀναγαγόντες καὶ ἱλασάμενοι τὸ θεῖον, σώματα καὶ ψυχὰς καθηράμενοι, τὰ μὲν λουτροῖς, τὰ δὲ νόμων καὶ παιδείας ὀρθῆς ῥεύμασι, φαιδροὶ καὶ γεγηθότες πρὸς ἀνειμένην δίαιταν ἐτρέποντο, μηδὲ οἴκαδε πολλάκις ἀφικόμενοι, ἀλλ' ἐν οἷς ἔθυσαν ἱεροῖς διαπατοῦντες, ἵνα καὶ τῶν θυσιῶν μεμνημένοι καὶ τὸν τόπον αἰδούμενοι ἱεροπρεπεστάτην ὡς ἀληθῶς ἄγωσιν εὐωχίαν, μήτε λόγῳ, μήτε ἔργῳ διαμαρτάνοντες. Ἀπὸ τούτου γέ τοι φασὶ τὸ μεθύειν ὠνομάσθαι, ὅτι μετὰ τὸ θύειν ἔθος ἦν τοῖς πρότερον οἰνοῦσθαι. Τίσι δὴ μᾶλλον οἰκεῖος ἂν εἴη τῆς τοῦ ἀκράτου χρήσεως ὁ λεχθεὶς τρόπος ἢ σοφοῖς ἀνδράσιν, οἷς νῦν καὶ τὸ πρὸ τῆς μέθης ἔργον ἁρμόττει τὸ θύειν; σχεδὸν γὰρ οὐδὲ εἷς τῶν φαύλων πρὸς ἀλήθειαν ἱερουργεῖ, καὶ ἂν ἐνδελεχεῖς μυρίους βόας ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν ἀγάγῃ· τὸ γὰρ ἀναγκαιότατον ἱερεῖον αὐτῷ λελώβηται, ὁ νοῦς, λώβας δὲ οὐ θέμις βωμοῦ προςψαύσασθαι. Δεύτερος μὲν δὴ λόγος οὗτος εἴρηται, δεικνύς, ὅτι οὐκ ἀλλότριον σπουδαίου τὸ μεθύειν.

Sententia tertia: vocis μέθη etymologia.

40. Τρίτον δέ ἐστιν ἀπὸ διαφερούσης τῆς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν πιθανότητος ἠρτημένον. Τὴν γὰρ μέθην οὐ μόνον ἐπειδὴ μετὰ θυσίας ἐπιτελεῖται νομίζουσί τινες εἰρῆσθαι, ἀλλ' ὅτι καὶ μεθέσεως ψυχῆς αἰτία γίγνεται·

μεθίεται δὲ ὁ μὲν τῶν ἀφρόνων λογισμὸς εἰς πλειόνων ἴσχυσιν ἁμαρτημάτων, ὁ δὲ τῶν εὐφρόνων εἰς ἀνέσεως καὶ εὐθυμίας καὶ ἱλαρότητος ἀπόλαυσιν. Ἡδίων γὰρ αὐτὸς ἑαυτοῦ νήφοντος οἰνωθεὶς ὁ σοφὸς γίνεται, ὥστε οὐδὲν ταύτῃ διαμαρτάνοιμεν φάσκοντες ὅτι μεθυσθήσεται. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐκεῖνο λεκτέον, ὅτι οὐ σκυθρωπὸν καὶ αὐχμηρὸν τὸ τῆς σοφίας εἶδος, ὑπὸ συννοίας καὶ κατηφείας ἐσταλμένον, ἀλλ' ἔμπαλιν ἱλαρὸν καὶ γαληνίζον, μεστὸν γηθοσύνης καὶ χαρᾶς· ὑφ' ὧν πολλάκις προήχθη τις οὐκ ἀμούσως παῖξαί τι καὶ χαριεντίσασθαι, παιδιὰν μέντοι τῇ σεμνότητι καὶ σπουδῇ, καθάπερ ἐν ἡρμοσμένῃ λύρᾳ φθόγγοις ἀντιφώνοις εἰς ἑνὸς μέλους κρᾶσιν συνηχοῦσαν. Κατὰ γοῦν τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν τέλος ἐστὶ σοφίας παιδιὰ καὶ γέλως, ἀλλ' οὐχ ἃ τοῖς νηπίοις ἄνευ φρονήσεως πᾶσι μελετᾶται, ἀλλ' ἃ τοῖς ἤδη πολιοῖς, οὐ χρόνῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ βουλαῖς ἀγαθαῖς γεγανόσιν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι τὸν αὐτηκόου καὶ αὐτουργοῦ τῆς ἐπιστήμης ἀρυσάμενον οὐ μετέχοντα γέλωτος, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι γέλωτά φησιν; Οὗτός ἐστιν Ἰσαάκ, ὃς ἑρμηνεύεται γ έ λ ω ς, ὃν παίζειν μετὰ τῆς ὑπομονῆς, ἣν Ῥεβέκκαν Ἑβραῖοι καλοῦσιν, ἁρμόττει.

Vini usus sapientem reddit comiorem, pravum quidem etiam vehementiorem.

41. Τὴν δὲ [*] θείαν παιδιὰν τῆς ψυχῆς ἰδιώτῃ μὲν οὐ θέμις ἰδεῖν, βασιλεῖ δὲ ἔξεστιν, ᾧ πάμπολυν χρόνον παρῴκησεν, εἰ καὶ μὴ πάντ' ἐνῴκησε τὸν αἰῶνα, σοφία. Προσαγορεύεται οὗτος Ἀβιμέλεχ, ὃς διακύψας τῇ θυρίδι, τῷ διοιχθέντι καὶ φωσφόρῳ τῆς διανοίας ὄμματι, τὸν Ἰσαὰκ εἶδε παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ.

ί γὰρ ἄλλο ἐμπρέπει ἔργον σοφῷ, ἢ τὸ παίζειν καὶ γα-
νῦσθαι καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ τῶν καλῶν ὑπομονῇ;
ξ ὧν ὅτι καὶ μεθυσθήσεται δῆλόν ἐστι, τῆς μέθης ἠθο-
οιούσης καὶ ἄνεσιν καὶ *ἀφέλειαν* ἐργαζομένης· ὁ γὰρ
κρατος τὰ τῇ φύσει προςόντα ἐπιτείνειν καὶ σφοδρύνειν
οικεν, εἴτε καλά, εἴτε καὶ τὰ ἐναντία, — καθάπερ καὶ
ολλὰ τῶν ἄλλων, ἐπεὶ καὶ χρήματα αἴτια μὲν ἀγαθῷ
γαθῶν, κακῷ δέ, ὥς ἔφη τις, κακῶν, καὶ πάλιν δόξα τοῦ
ιὲν ἄφρονος τὴν κακίαν ἐπιφανεστέραν, τοῦ δὲ δικαίου
ὴν ἀρετὴν εὐκλεεστέραν ἐπιφαίνει. Οὕτως οὖν καὶ ὁ
ἄκρατος ἀναχυθεὶς τὸν μὲν πάθεσι κεχρημένον εὐπαθέ-
στερον, τὸν δὲ εὐπαθείαις εὐμενέστερον καὶ ἵλεων μᾶλλον
ἀπειργάσατο. Τίς γε μὴν οὐκ εἶδεν, ὅτι δυοῖν ἐναντίων
ἐπειδὰν θάτερον εἶδος ἐφαρμόζῃ πλείοσι, καὶ θάτερον
ἐξ ἀνάγκης συμβήσεται; Οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος ἐναν-
τίων ὄντων, εἰ τὸ λευκὸν ἀστείοις τε καὶ φαύλοις, καὶ τὸ
μέλαν ἐξίσου δήπουθεν ἀμφοτέροις, οὐχὶ μόνοις προς-
έσται τοῖς ἑτέροις. Καὶ μὴν τό γε νήφειν καὶ τὸ με-
θύειν ἐναντία· μετέχουσι δὲ τοῦ νήφειν, ὡς ὁ τῶν προ-
τέρων λόγος, ἀγαθοί τε καὶ φαῦλοι, ὥςτε καὶ τὸ μεθύειν
ἑκατέρῳ τῶν εἰδῶν ἐφαρμόττει. Μεθυσθήσεται τοι-
γάρτοι καὶ ὁ ἀστεῖος, μηδὲν τῆς ἀρετῆς ἀποβαλών.

Sententiae antea propositae testes.

42. Εἰ δὲ ὥςπερ ἐν δικαστηρίῳ μὴ μόνον ταῖς ἐντέ-
χνοις ἀποδείξεσιν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀτέχνοις λεγομέναις
χρηστέον, ὧν μία ἐστὶν ἡ διὰ τῶν μαρτυριῶν, πολλοὺς
καὶ εὐδοκίμους μαρτυροῦντας παρεξόμεθα παῖδας ἰα-
τρῶν καὶ φιλοσόφων, οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ γράμ-
μασι τὴν μαρτυρίαν σημαινομένους. Μυρίας γὰρ ἀπο-

λελοίπασι συντάξεις, ἐπιγράψαντες περὶ μέθης, ἐν αἷ
περὶ ψιλῆς αὐτὸ μόνον οἴνου χρήσεως σκοποῦσιν, οὐδ
περὶ τῶν ληρεῖν εἰωθότων προσεξετάζοντες, ἀλλ' ὅσον τ
παροινίας παραπέμψαντες εἶδος· ὥστε καὶ παρὰ τούτο
σαφέστατα ἀνωμολογῆσθαι, ὅτι τὸ μεθύειν ἦν τὸ οἰνο
σθαι. Οἴνου δὲ σπᾶσαι πλείονος οὐκ ἂν εἴη χεῖρον
καιρῷ σοφόν. Οὐ τοίνυν διαμαρτησόμεθα [*] λέγοντ
ὅτι μεθυσθήσεται. Ἐπεὶ δὲ οὐδεὶς καθ' αὑτὸν ἀγων
ζόμενος ἀναγράφεται νικῶν — εἰ δὲ ἀγωνίζεται σκιομ
χεῖν μᾶλλον ἂν εἰκότως δόξαι —, ἀνάγκη καὶ τοὺς
ἐναντίον κατασκευάζοντας λόγους εἰπεῖν, ἵνα δικαιοτ
γενηθῇ κρίσις, μηδὲ ἑτέρου μέρους ἐξ ἐρήμου καταδ
σθέντος. Ἔστι δὲ πρῶτος καὶ δυνατώτατος οὗτος, εἰ
μεθύοιμι οὐκ ἄν τις εὐλόγως λόγον ἀπόῤῥητον παρα
τάθοιτο· οὐκ ἄρα μεθύει ὁ ἀστεῖος. Ἆρ' οὖν πρ
τοὺς ἄλλους ἑξῆς συνείρειν, ἄμεινον καθ' ἕκαστον
προτεινομένων ἀντιλέγειν, ἵνα μὴ μακρηγοροῦντες
πλεῖον διοχλεῖν δοκῶμεν. Φήσει δή τις ἐναντιούμε
ὅτι κατὰ τὸν λεχθέντα λόγον ὁ σοφὸς οὔτε μελαγχολ
ποτέ, οὔτε κοιμηθήσεται, οὔτε συνόλως ἀποθανεῖται
δὲ μὴ συμβαίνει τι τοιοῦτον, ἄψυχόν ἐστιν ἢ θεῖον,
θρωπος δὲ οὐκ ἂν εἴη τὸ παράπαν. Τὴν παραγω
τοῦ λόγου μιμησάμενος, ἐφαρμόσει τὸν τρόπον το
τῷ μελαγχολῶντι, ἢ κοιμωμένῳ, ἢ ἀποθνήσκοντι.
ἄν τις γὰρ εὐλόγως λόγον ἀπόῤῥητον τῷ τοιούτῳ π
κατάθοιτο, τῷ δὲ σοφῷ εὐλόγως· * οὐκ ἄρα * μελαγχ
οὔτε κοιμᾶται, οὔτε ἀποθνήσκει ὁ σοφός.

ΠΕΡΙ
ΜΕΘΗΣ.

DE
EBRIETATE
SEU DE
TEMULENTIA.

(Cf. Gen. 9, 20.)

[I, 357.]

Moyses vini usum aliis concedit, aliis non.

1. [*] *Τὰ μὲν τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις εἰρημένα περὶ ...θης, ὡς οἷόν τε ἦν, ἐν τῇ πρὸ ταύτης ὑπεμνήσαμεν βί...ῳ. Νυνὶ δὲ ἐπισκεψώμεθα, τίνα τῷ πάντα μεγάλῳ ... σοφῷ νομοθέτῃ περὶ αὐτῆς δοκεῖ· πολλαχοῦ γὰρ τῆς ...μοθεσίας οἴνου καὶ τοῦ γεννῶντος φυτοῦ τὸν οἶνον, ...πέλου, διαμέμνηται. Καὶ τοῖς μὲν ἐμπίνειν ἐπιτρέπει, ...ῖς δ᾽ οὐκ ἐφίησι· καὶ τοῖς αὐτοῖς ἔστιν ὅτε προστάττει ... ἐναντία οἴνῳ χρῆσθαί τε καὶ μή. Οὗτοι μὲν οὖν εἰ-*

σιν οἱ τὴν μεγάλην εὐχὴν εὐξάμενοι, οἷς ἀκράτῳ χρῆσθαι ἀπείρηται, οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς. Οἱ δὲ προσφερόμενοι τὸν οἶνον, μυρίοι, μάλιστα τῶν ἐπ' ἀρετῇ καὶ παρ' αὐτῷ τεθαυμασμένων. Πρὶν δὲ περὶ τούτων ἄρξασθαι λέγειν, τὰ συντείνοντα πρὸς τὰς κατασκευὰς αὐτῶν ἀκριβωτέον. Ἔστι δέ, ὥς γ' οἶμαι, τάδε.

Varia, quae mero significantur. — Nuditas, cuius causae variae.

2. Σύμβολον τὸν ἄκρατον Μωϋσῆς οὐχ ἑνός, ἀλλὰ πλειόνων εἶναι νομίζει, τοῦ ληρεῖν καὶ παραπαίειν, ἀναισθησίας παντελοῦς, ἀπληστίας ἀκορέστου, καὶ δυσαρέστου εὐθυμίας, καὶ εὐφροσύνης τῆς τὰ ἄλλα περιεχούσης, καὶ πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ἐμφαινομένης γυμνότητος, ᾗ τὸν Νῶε [*] μεθυσθέντα φησὶ χρήσασθαι. Τὸν μὲν οὖν οἶνον λέγεται ταῦτα ἐργάζεσθαι. Μυρίοι δὲ καὶ τῶν οὐ προσαψαμένων ἀκράτου νήφειν ὑπολαμβάνοντες τοῖς ὁμοίοις ἁλίσκονται, καὶ ἔστιν ἰδεῖν τοὺς μὲν αὐτῶν ἀφραίνοντάς τε καὶ ληροῦντας, τοὺς δὲ ἀναισθησίᾳ παντελεῖ κατεσχημένους, τοὺς δὲ μηδέποτε πληρουμένους, ἀεὶ δὲ τῶν ἀνηνύτων διψῶντας, διὰ χρείαν ἐπιστήμης· τοὺς δὲ ἔμπαλιν γανωμένους καὶ εὐφραινομένους· τοὺς δὲ τῷ ὄντι γυμνουμένους. Τοῦ μὲν οὖν ληρεῖν αἴτιον ἡ ἐπιδήμιος ἀπαιδευσία, λέγω δ' οὐ τὴν παιδείας ἀνεπιστημοσύνην, ἀλλὰ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀλλοτρίωσιν· τοῦ δ' ἀναισθητεῖν ἡ ἐπίβουλος καὶ πηρὸς ἄγνοια· ἀπληστίας δὲ ἡ ἀργαλεωτάτη παθῶν ψυχῆς ἐπιθυμία· εὐφροσύνης δὲ κτῆσις ὁμοῦ καὶ χρῆσις ἀρετῆς. Γυμνότητος μέντοι πολλά, ἄγνοια τῶν ἐναντίων, ἀκακία καὶ ἀφέλεια ἠθῶν, ἀλήθεια ἡ τὰ τῶν συνεσκιασμένων πραγμάτων ἀνακαλυ-

ιτήρια ἄγουσα δύναμις, τῇ μὲν ἀπαμφιάσασα ἀρετήν, τῇ δὲ κακίαν ἐν μέρει. Ἅμα μὲν γὰρ οὐχ οἷον ἀποδύσασθαι, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐνσκευάσασθαι ταύτας δυνατόν· ἐπειδὰν δέ τις ἀποῤῥίψῃ τὴν ἑτέραν, ἐξ ἀνάγκης τὴν ἐναντίαν ἀναλαβὼν ἐπαμφίσκεται. Ὥσπερ γὰρ ἡδονὴν καὶ ἀλγηδόνα φύσει μαχομένας, ὥς ὁ παλαιὸς λόγος, εἰς μίαν κορυφὴν συνάψας ὁ θεὸς ἑκατέρας αἴσθησιν οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ, διαλλάττουσι δὲ χρόνοις ἐνειργάσατο, κατὰ τὴν φυγὴν τῆς ἑτέρας κάθοδον τῇ ἐναντίᾳ ψηφισάμενος· οὕτως ἀπὸ μιᾶς ῥίζης τοῦ ἡγεμονικοῦ τά τε ἀρετῆς καὶ κακίας διττὰ ἀνέδραμεν ἔρνη, μήτε βλαστάνοντα, μήτε καρποφοροῦντα ἐν τῷ αὐτῷ. Ὁπότε μὲν γὰρ φυλλοῤῥοεῖ καὶ ἀφαναίνεται θάτερον, ἄρχεται ἀναβλαστάνειν καὶ χλοηφορεῖν τὸ ἐναντίον, ὡς ὑπολαβεῖν, ὅτι ἑκάτερον τῇ θατέρου δυσχεραῖνον εὐπραγίᾳ στέλλεται. Δι᾽ ἣν αἰτίαν φυσικωτάτην τὴν Ἰακὼβ ἔξοδον, εἴσοδον Ἡσαῦ παρίστησιν· „Ἐγένετο γάρ,“ φησίν, „ὅσον ἐξῆλθεν Ἰακώβ, ἧκεν Ἡσαῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ.“ (Gen. 27, 30.) Μέχρι μὲν γὰρ ἐνσχολάζει καὶ ἐμπεριπατεῖ τῇ ψυχῇ φρόνησις, ὑπερόριος πᾶς ὁ ἀφροσύνης ἑταῖρος ἐκτετόξευται· ἐπειδὰν δὲ μεταναστῇ, γεγηθὼς κάτεισιν ἐκεῖνος, τῆς πολεμίου καὶ δυσμενοῦς, δι᾽ ἣν ἠλαύνετο καὶ ἐφυγαδεύετο, μηκέτι τὸν αὐτὸν χῶρον οἰκούσης.

Morum ruditas prima delirandi et peccandi causa idemque quod prae mero deliratio.

3. Τὰ μὲν οὖν ὡσανεὶ προοίμια τῆς γραφῆς ἀρκούντως λέλεκται. Τὰς δ᾽ ἀποδείξεις ἑκάστων προσαποδώσομεν, ἀπὸ τοῦ πρώτου πρῶτον ἀρξάμενοι διδάσκειν. Τὴν τοίνυν ἀπαιδευσίαν τοῦ [*] ληρεῖν καὶ ἁμαρτάνειν

αἰτίαν ἔφαμεν εἶναι, καθάπερ μυρίοις τῶν ἀφρόνων τὸν πολὺν ἄκρατον· ἀπαιδευσία γὰρ τῶν ψυχῆς ἁμαρτημάτων, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ ἀρχέκακον, ἀφ᾽ ἧς ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς ῥέουσιν αἱ τοῦ βίου πράξεις, πότιμον μὲν καὶ σωτήριον οὐδὲν οὐδενὶ νᾶμα ἐκδιδοῦσαι τὸ παράπαν, ἁλμυρὸν δὲ νόσου καὶ φθορᾶς τοῖς χρησαμένοις αἴτιον. Οὕτως γοῦν κατὰ ἀναγώγων καὶ ἀπαιδεύτων ὁ νομοθέτης φονᾷ, ὡς κατ᾽ οὐδενὸς ἴσως ἑτέρου. Τεκμήριον δὲ· τίνες εἰσὶν οἱ μὴ ἐπιτηδεύσει μᾶλλον ἢ φύσει σύμμαχοι παρά τε ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις γένεσι τῶν ζώων; Ἀλλ᾽ οὐδὲ μανεὶς ἑτέρους ἂν εἴποι τις ἢ τοὺς τοκέας εἶναι· κήδεται γὰρ ἀδιδάκτῳ τῇ φύσει τὸ πεποιηκὸς ἀεὶ τοῦ γενομένου, καὶ σωτηρίας αὐτοῦ καὶ διαμονῆς τῆς εἰς ἅπαν πρόνοιαν ἔχει.

Poenae gravissimae a Moyse in liberos rudes constitutae.

4. Τοὺς οὖν ἐκ φύσεως συναγωνιστὰς ὑπάρχοντας εἰς ἐχθρῶν μετελθεῖν τάξιν ἐσπούδασε, κατηγόρους ἐπιστήσας τοὺς δεόντως ἂν συναγορεύσοντας, πατέρα καὶ μητέρα, ἵν᾽ ὑφ᾽ ὧν εἰκὸς ἦν σώζεσθαι μόνων, παραπόλλωνται. „Ἐὰν γάρ τινι," φησίν, „υἱὸς ᾖ ἀπειθὴς καὶ ἐρεθιστής, οὐχ ὑπακούων φωνῆς πατρὸς καὶ μητρός, καὶ παιδεύωσιν αὐτόν, καὶ μὴ εἰςακούῃ αὐτῶν· συλλαβόντες αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ ἐξάξουσιν εἰς τὴν γερουσίαν τῆς πόλεως αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν πύλην τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ ἐροῦσι τοῖς ἀνδράσι τῆς πόλεως αὐτῶν· Ὁ υἱὸς ἡμῶν οὗτος ἀπειθεῖ καὶ ἐρεθίζει, καὶ οὐκ εἰςακούει τῆς φωνῆς ἡμῶν, συμβολοκοπῶν οἰνοφλυγεῖ. Καὶ λιθοβολήσουσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως, καὶ ἐξαρεῖς τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν." (Deut. 21, 18-21.) Οὐκοῦν

αἱ κατηγορίαι ἀριθμῷ τέτταρες· ἀπείθεια καὶ ἐρεθισμὸς καὶ συμβολῶν εἰςφορὰ καὶ μέθη. Μεγίστη δὲ ἡ τελευταία, παραύξην ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπειθείας λαβοῦσα· ἀρξαμένη γὰρ ἀφηνιάζειν ἡ ψυχὴ καὶ προελθοῦσα διὰ ἔριδος καὶ φιλονεικίας, ἐπὶ ὕστατον ὅρον ἔρχεται, μέθην, τὴν ἐκστάσεως καὶ παραφροσύνης αἰτίαν. Ἑκάστης δὲ τῶν κατηγοριῶν τὴν δύναμιν ἰδεῖν ἀναγκαῖον, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς πρώτης λαβόντας.

Ruditatis quatuor species: contumacia, protervitas (5), *symbolarum collatio* (6. 7), *pessima inter omnes temulentia* (8).

5. Ἀνωμολόγηται τοίνυν περιφανῶς, ὅτι τὸ εἴκειν καὶ πειθαρχεῖν ἀρετῇ καλὸν καὶ συμφέρον, ὥςτε τὸ ἀπειθεῖν ἔμπαλιν αἰσχρὸν καὶ οὐ μετρίως ἀλυσιτελές, τὸ δὲ δὴ καὶ ἐρεθίζειν ὑπερβολὴν πᾶσαν κεχώρηκε τοῦ δεινοῦ· ὁ γὰρ ἀπειθὴς τοῦ φιλέριδος ἧττον μοχθηρός ἐστιν, ὁ μὲν αὐτὸ μόνον τῶν προςτεττομένων ἀλογῶν, ὁ δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις ἐγχειρεῖν σπουδὴν πεποιημένος. Φέρε δὲ ὡς ἔχει τοῦτο θεασώμεθα. Νόμου κελεύοντος, εἰ τύχοι, τοὺς [*] γονεῖς τιμᾶν — ὁ μὴ τιμῶν ἀπειθής, ὁ δ' ἀτιμάζων φίλερις. Καὶ πάλιν τοῦ τὴν πατρίδα σώζειν ὄντος δικαίου — τὸν μὲν πρὸς αὐτὸ τοῦτο ὄκνῳ χρώμενον ἀπειθῆ, τὸν δ' ἔτι καὶ προδιδόναι διεγνωκότα δύςερον καὶ φιλόνεικον λεκτέον. Ὅ τε μὴ χαριζόμενός τισιν, ἐναντιούμενος δὲ τῷ φάσκοντι δεῖν ὠφελεῖν, ἀπειθεῖ· ὁ δὲ πρὸς τῷ μὴ χαρίζεσθαι καὶ ὅσα βλάβης ἐστὶν ἐμποιῶν, ἔριδι ἐπαιρόμενος, ἀνίατα ἐξαμαρτάνει. Καὶ μὴν ὅ γε ἱερουργίαις καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα πρὸς εὐσέβειαν ἀναφέρεται μὴ χρώμενος ἀπειθεῖ προςτάξεσιν, ἃς ὁ νόμος εἴωθε

περὶ τούτων προστάττειν· ἀνερεθίζει δὲ ὁ πρὸς τὸ ἐναντίον, ἀσέβειαν, ἀποκλίνας καὶ ἀθεότητος εἰςηγητής.

6. Οἷος ἦν ὁ φάσκων· „Τίς ἐστιν οὗ ὑπακούσομαι;" καὶ πάλιν· „Οὐκ οἶδα τὸν κύριον." (Exod. 5, 2.) Διὰ μὲν οὖν τῆς προτέρας φωνῆς παρίστησιν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ θεῖον· διὰ δὲ τῆς ἔπειτα, ὅτι εἰ καὶ ἔστιν, ἀλλά τοι ἀγνοεῖται, ὅπερ ἐκ τοῦ μὴ προνοεῖν συνάγεται· εἰ γὰρ προενόει, καὶ ἂν ἐγινώσκετο. Συμβολάς γε μὴν καὶ ἐράνους φέρειν ἐπὶ μὲν τῇ τοῦ ἀρίστου κτήματος μετουσίᾳ, φρονήσεως, ἐπαινετὸν καὶ συμφέρον, ἕνεκα δὲ τῆς τοῦ ἀκροτάτου πάντων ἀφροσύνης, ἀλυσιτελές τε καὶ ψεκτόν. Αἱ μὲν οὖν πρὸς τὸ ἄριστον συμβολαί· πόθος ἀρετῆς, τῶν καλῶν ζῆλος, μελέται συνεχεῖς, ἀσκήσεις ἐπίπονοι, ἄτρυτοι καὶ ἀκμῆτες πόνοι. Αἱ δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον· ἄνεσις, ῥᾳθυμία, τρυφή, θρύψις, παντελὴς ἐκδιαίτησις. Ἰδεῖν μέντοι καὶ τοὺς ἐπαποδυομένους πολυοινίᾳ καὶ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν γυμναζομένους καὶ ἀθλοῦντας τοὺς ἐπ᾽ ἀπληστίᾳ γαστρὸς ἄθλους ἐστὶ συμβολὰς μὲν ὡς ἐπί τινι τῶν λυσιτελῶν εἰςφέροντας, ζημιουμένους δὲ πάντα, χρήματα, σώματα, ψυχάς· τὰ μὲν γὰρ εἰςφέροντες μειοῦσι τὴν οὐσίαν, τῶν δὲ σωμάτων διὰ τὸ ἁβροδίαιτον κατακλῶσι καὶ θρύπτουσι τὰς δυνάμεις, τὰς δὲ ψυχάς, ποταμοῦ χειμάῤῥου τρόπον ἀμετρίᾳ τροφῶν ἐπικλύζοντες, εἰς βυθὸν ἀναγκάζουσι δύεσθαι. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὅσοι φέρουσιν ἐράνους ἐπὶ καθαιρέσει παιδείας, τὸ κυριώτατον τῶν ἐν αὐτοῖς ζημιοῦσι, διάνοιαν, ἀποκόπτοντες αὐτῆς τὰ σωτήρια, φρόνησιν καὶ σωφροσύνην, ἔτι δὲ ἀνδρίαν καὶ δικαιοσύνην. Διό μοι δοκεῖ καὶ αὐτὸς ὀνόματι συνθέτῳ χρῆσθαι, τῷ „συμβολοκοπῶν", πρὸς δήλωσιν ἐναργεστέραν τοῦ σημαινομένου,

διότι τὰ κατὰ ἀρετῆς ἐπιχειρήματα ὥσπερ τινὰς συμβολὰς· καὶ ἐράνους εἰςφέροντες τιτρώσκουσι καὶ διαιροῦσι καὶ συγκόπτουσι μέχρι παντελοῦς φθορᾶς τὰς φιληκόους καὶ φιλομαθεῖς ψυχάς.

7. Ὁ μὲν οὖν σοφὸς Ἀβραὰμ ἐπανελθεῖν λέγεται „ἀπὸ τῆς κοπῆς τοῦ Χοδολλογόμορ καὶ τῶν βασιλέων τῶν μετ' αὐτοῦ“ (Gen. 14, 17), ὁ δὲ Ἀμαλὴκ ἔμπαλιν „τοῦ ἀσκητοῦ τὴν οὐραγίαν κόπτειν“ (Deut. 25, 18), — ἀκολουθίᾳ φύσεως, ἐχθρὰ γὰρ [*] τὰ ἐναντία καὶ τὸν ἐπ' ἀλλήλοις ὄλεθρον ἀεὶ μελετῶντα. Τὸν δὲ κομίζοντα τὰς συμβολὰς καὶ ταύτῃ μάλιστ' ἄν τις αἰτιάσαιτο, ὅτι οὐ μόνον ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ συναδικεῖν ἔγνωκεν ἑτέροις, ἀξιῶν τὰ μὲν αὐτὸς εἰςηγεῖσθαι, τὰ δὲ εἰςηγουμένων ἄλλων ἀκροᾶσθαι, ὅπως καὶ φύσει καὶ μαθήσει διαμαρτάνων μηδεμίαν εἰς σωτηρίαν ὑπολείπηται χρηστὴν ἐλπίδα ἑαυτῷ, — καὶ ταῦτα νόμου διειρηκότος „μὴ γίνεσθαι μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακίᾳ“ (Exod. 32, 2)· τῷ γὰρ ὄντι πολύχουν μὲν καὶ πολυφορώτατον ἐν ἀνθρώπων ψυχαῖς τὸ κακόν, ἐσταλμένον δὲ καὶ σπάνιον τὸ ἀγαθόν· παραίνεσις αὖθις ὠφελιμωτάτη μὴ τοῖς πολλοῖς μεθ' ὧν τὸ ἀδικεῖν, ἀλλ' ὀλίγοις, μεθ' ὧν τὸ δικαιοπραγεῖν, συμφέρεσθαι.

8. Τέταρτον καὶ μέγιστον τοίνυν ἔγκλημα ἦν τὸ μεθύειν, οὐκ ἀνειμένως, ἀλλὰ σφόδρα συντόνως· τὸ γὰρ οἰνοφλυγεῖν ἴσον ἐστὶ τῷ τὸ παραίτιον ἀφροσύνης φάρμακον, ἀπαιδευσίαν, ἐντύφεσθαι καὶ ἀνακαίεσθαι καὶ ἀναφλέγεσθαι, μηδέποτε σβεσθῆναι δυναμένην, ἀλλ' ὅλην δι' ὅλων ἀεὶ τὴν ψυχὴν ἐμπιπρῶσάν τε καὶ πυρπολοῦσαν. Εἰκότως οὖν ἕψεται δίκη, πάντα μοχθηρὸν τρόπον ἐκκαθαίρουσα διανοίας. Λέγεται γάρ· „ἐξαρεῖς τὸν πονη-

ρόν," οὐκ ἐκ πόλεως ἢ χώρας ἢ ἔθνους, ἀλλ' „ἐξ ὑμῶν αὐτῶν." (Deut. 21, 21.) Ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς ἐνυπάρχουσι καὶ ἐμφωλεύουσιν οἱ ὑπαίτιοι καὶ ἐπίληπτοι λογισμοί, οὕς, ὁπότε ἀνιάτως ἔχοιεν, ἀποκόπτειν καὶ διαφθείρειν ἀναγκαῖον. Τὸν οὖν ἀπειθῆ καὶ φίλεριν, καὶ λόγων πιθανότητας ὥσπερ τινὰς συμβολὰς καὶ ἐράνους ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ καλοῦ πορίζοντα, καὶ ἀκράτῳ φλεγόμενον, καὶ καταμεθύοντα ἀρετῆς, καὶ παροινίας ἐκτόπως εἰς αὐτὸν παροινοῦντα, δίκαιον ἦν κατηγόρους μὲν τοὺς συμμάχους λαβεῖν, πατέρα καὶ μητέρα δέον ἐνδέξασθαι παντελῆ νουθεσίαν καὶ σωφρονισμὸν τῶν οἵων τε σώζεσθαι. Πατρὸς δὲ καὶ μητρὸς κοιναὶ μὲν αἱ κλήσεις, διάφοροι δὲ δυνάμεις· τὸν γοῦν τόδε τὸ πᾶν ἐργασάμενον δημιουργὸν ὁμοῦ καὶ πατέρα εἶναι τοῦ γεγονότος εὐθὺς ἐν δίκῃ φήσομεν, μητέρα δὲ τὴν τοῦ πεποιηκότος ἐπιστήμην, ᾗ συνὼν ὁ θεὸς — οὐχ ὡς ἄνθρωπος — ἔσπειρε γένεσιν. Ἡ δὲ παραδεξαμένη τὸ τοῦ θεοῦ σπέρμα τελεσφόροις ὠδῖσι τὸν μόνον καὶ ἀγαπητὸν αἰσθητὸν υἱὸν [*] ἀπεκύησε, τόνδε τὸν κόσμον. Εἰσάγεται γοῦν παρά τινι τῶν ἐκ τοῦ θείου χοροῦ ἡ σοφία περὶ αὐτῆς λέγουσα τὸν τρόπον τοῦτον· „Ὁ θεὸς ἐκτήσατό με πρωτίστην τῶν ἑαυτοῦ ἔργων, καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με." (Prov. 8, 22 s.) Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον τῆς μητρὸς καὶ τιθήνης τῶν ὅλων πάνθ' ὅσα εἰς γένεσιν ἦλθε εἶναι νεώτερα·

Parentum accusationem quis ferre possit? Pater autem est recta ratio, mater disciplina encyclica: qui parentes quatuor habent filiorum ordines.

9. Τούτων οὖν τῶν γονέων τίς ἱκανὸς ὑποστῆναι

κατηγορίαν· ἀλλ᾽ οὐδὲ μετρίαν ἀπειλὴν ἢ ἐλαφροτάτην κατάμεμψιν. Οὐδὲ γὰρ τῶν δωρεῶν ἱκανὸς οὐδεὶς χωρῆσαι τὸ ἄφθονον πλῆθος, ἴσως δὲ οὐδ᾽ ὁ κόσμος, ἀλλ᾽ οἷα βραχεῖα δεξαμενὴ μεγάλης ἐπιῤῥεούσης τῶν τοῦ θεοῦ χαρίτων πηγῆς τάχιστα ἀποπληρωθήσεται, ὡς ἀναβλύζειν τε καὶ ὑπερεκχεῖσθαι. Εἰ δὲ τὰς εὐεργεσίας ἀδυνατοῦμεν δέχεσθαι, τὰς κολαστηρίους δυνάμεις πῶς ἐπιφερομένας οἴσομεν; Τοὺς μὲν δὴ τοῦ παντὸς γονεῖς ὑπεξαιρετέον τοῦ παρόντος λόγου· τοὺς δὲ φοιτητὰς καὶ γνωρίμους αὐτῶν τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν εἰληχότας ψυχῶν, ὅσαι μὴ ἀναγωγοὶ καὶ ἄμουσοι, νῦν ἐπισκεψώμεθα. Πατέρα τοίνυν εἶναί φαμεν τὸν ἄῤῥενα καὶ τέλειον καὶ ὀρθὸν λόγον, μητέρα δὲ τὴν *μέσην* καὶ ἐγκύκλιον χορείαν τε καὶ παιδείαν, οἷς καλὸν καὶ συμφέρον, ὡς ἂν ἔκγονον τοκεῦσι, πείθεσθαι. Τοῦ μὲν οὖν πατρός, ὀρθοῦ λόγου, παράγγελμα, ἕπεσθαι καὶ ἀκολουθεῖν τῇ φύσει, γυμνὴν καὶ ἀπημφιασμένην ἀλήθειαν μεταδιώκοντας· παιδείας δέ, τῆς μητρός, θέσει δικαίοις προσέχειν, ἃ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ χώρας ἔθεντο οἱ πρῶτοι δόκησιν πρὸ ἀληθείας ἀσπασάμενοι. Τοῖς γονεῦσι τούτοις τέτταρες παίδων εἰσὶ τάξεις· ἡ μὲν ἀμφοτέροις καταπειθής, ἡ δὲ οὐδετέρῳ προσέχουσα, ἐναντία τῇ προτέρᾳ —, τῶν δὲ ἄλλων ἡμιτελὴς ἑκατέρα· ἡ μὲν γὰρ αὐτῶν φιλοπάτωρ σφόδρα γεγονυῖα τῷ μὲν προσέχει, μητρὸς δὲ καὶ τῶν ἐπισκέψεων αὐτῆς ἀλογεῖ, ἡ δὲ ἔμπαλιν φιλομήτωρ εἶναι δοκοῦσα τῇ μὲν πάντα ὑπηρετεῖ, τῶν δὲ τοῦ πατρὸς ἥκιστα φροντίζει. Ἡ μὲν οὖν πρώτη τὰ κατὰ πάντων ἆθλα οἴσεται νικητήρια, ἡ δὲ ἀντίπαλος ἧτταν ὁμοῦ καὶ φθορὰν ἀναδέξεται, τῶν δὲ ἄλλων ἑκατέρα ἡ μὲν δευτερείων, ἡ δὲ τρίτων ἄθλων μεταποιήσεται, δευτε-

ρείων μὲν ἡ πειθαρχοῦσα πατρί, τρίτων δὲ ἡ μητρί.

Horum ordinum unus est φιλομήτωρ, inanibus quidem impiis opinionibus ductus, et a Iothore repraesentatu (10. 11.)

10. *Τῆς μὲν οὖν φιλομήτορος, ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις ὑπεικούσης καὶ κατὰ τὰς πολυτρόπους τοῦ βίου ζηλώσεις παντοδαπὰς μεταβαλλούσης ἰδέας, [*] Αἰγυπτίου Πρωτέως τὸν τρόπον, ὃς τῷ πάνθ' ὅσα ἐν τῷ παντὶ πεφυκέναι γίνεσθαι τὸ ἀληθὲς ἀδηλούμενον ἔσχεν εἶδος, τύπος ἐναργέστατος Ἰοθόρ, πλάσμα τύφου, πρὸς πόλιν καὶ πολιτείαν συγκλύδων καὶ μιγάδων ἀνθρώπων κεναῖς αἰωρουμένων δόξαις μάλιστα ἁρμόττων. Μωϋσέως γὰρ τοῦ σοφοῦ τὸν λεὼν ἅπαντα τῆς ψυχῆς πρὸς εὐσέβειαν καὶ τιμὴν θεοῦ μετακαλοῦντος καὶ τάς γε προστάξεις καὶ τοὺς ἱερωτάτους νόμους ἀναδιδάσκοντος — φησὶ γάρ, ὅτι „ἐπειδὰν γένηται αὐτοῖς ἀντιλογία καὶ ἔλθωσι πρός με, διακρινῶ ἕκαστον, καὶ συμβιβάσω τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ" (Exod. 18, 16) — παρελθὼν ὁ δοκησίσοφος Ἰοθόρ, τῶν μὲν θείων ἀμύητος ἀγαθῶν, τοῖς δὲ ἀνθρωπίνοις καὶ φθαρτοῖς μάλιστ' ἐνωμιληκώς, δημαγωγεῖ καὶ νόμους ἐναντίους τοῖς τῆς φύσεως ἀναγράφει, πρὸς τὸ δοκεῖν ἀφορῶν, ἐκείνων ἀναφερομένων πρὸς τὸ εἶναι. Καίτοι καὶ τοῦτον ἐλεήσας, καὶ οἰκτισάμενος τοῦ πολλοῦ πλάνου, μεταδιδάσκειν οἴεται δεῖν καὶ ἀναπείθειν, ἀποστῆναι μὲν τῶν κενῶν δοξῶν, ἀκολουθῆσαι δὲ παγίως τῷ ἀληθεῖ. „Ἐξάραντες" γάρ, φησίν, „ἡμεῖς" καὶ ἀποκόψαντες τῆς διανοίας τὸν κενὸν τῦφον „μετανιστάμεθα εἰς τὸν ἐπιστήμης τόπον, ὃν χρη-

μοῖς καὶ ὁμολογίαις θείαις λαμβάνομεν. Ἴθι δὴ μεθ' ἡμῶν καὶ εὖ σοὶ ποιήσομεν." (Num. 10, 29.) Ἀποβαλεῖς μὲν γὰρ τὴν βλαβερωτάτην δόκησιν, κτήσῃ δὲ τὴν ὠφελιμωτάτην ἀλήθειαν. Ἀλλὰ γὰρ τὰ τοιαῦτα κατπασθεὶς ἀλογήσει τῶν εἰρημένων καὶ ἐπιστήμῃ μὲν οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἕψεται, ἀναχωρήσει δὲ καὶ ἀναδραμεῖται πρὸς τὸν ἴδιον καὶ κενὸν τῦφον, λέγεται γάρ, ὅτι εἶπε πρὸς αὐτόν· „Οὐ πορεύσομαι, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου καὶ τὴν γενεάν μου" (ibid. v. 30), τουτέστι τὴν συγγενῆ ψευδοδοξοῦσαν ἀπιστίαν, ἐπειδὴ τὴν ἀληθεύουσαν ἀνδράσι φίλην πίστιν οὐκ ἔμαθε.

11. Καὶ γὰρ ὅταν ἐπίδειξιν εὐσεβείας βουλόμενος ποιήσασθαι λέγῃ· „Νῦν ἔγνων, ὅτι μέγας κύριος παρὰ πάντας τοὺς θεούς" (Exod. 18, 11), ἀσέβειαν παρὰ δικάζειν ἐπισταμένοις ἀνδράσιν ἑαυτοῦ κατηγορεῖ. Φήσουσι γὰρ αὐτῷ· Νῦν ἔγνως, ἀνόσιε, πρότερον δ' οὐκ ἠπίστασο τὸ μέγεθος τοῦ παντὸς ἡγεμόνος; ἦν γάρ τι πρεσβύτερον θεοῦ ᾧ προεντετύχηκας, ἢ τοῖς ἐκγόνοις οὐχ αἱ τῶν γονέων ἀρεταὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἅπαξ ἁπάντων γνώριμοι; τοῦ δὲ παντὸς οὐκ ἄρα ἀρχηγέτης ὁ κτίστης καὶ πατὴρ αὐτοῦ; ὥστ' εἰ νῦν ἐγνωκέναι φῂς σύ, οὐδὲ νῦν ἔγνωκας, ὅτι οὐκ ἀπὸ γενέσεως ἀρχῆς. Ἐλέγχῃ δ' οὐδὲν ἧττον ἐπιμορφάζων, ὅταν συγκρίνῃς τὰ ἀσύγκριτα, καὶ λέγῃς παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὄντος ἐγνωκέναι· εἰ γὰρ ᾔδεις ἀληθείᾳ τὸ ὄν, οὐδένα ἂν τῶν ἄλλων ὑπέλαβες εἶναι θεὸν αὐτεξούσιον. Ὥσπερ γὰρ ἀνατείλας ὁ ἥλιος ἀποκρύπτει [*] τοὺς ἀστέρας, τῶν ἡμετέρων ὄψεων ἀθρόον τὸ ἑαυτοῦ καταχέας φέγγος, οὕτως, ὅταν τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι ἀμιγεῖς καὶ καθαρώτατοι καὶ τηλαυγέσταται τοῦ φωσφόρου θεοῦ

νοηταὶ ἐναστράψωσιν αὐγαί, κατιδεῖν οὐδὲν ἕτερον δύναται· ἐπιλάμψασα γὰρ ἡ τοῦ ὄντος ἐπιστήμη πάντα περιαυγάζει, ὡς καὶ τοῖς λαμπροτάτοις ἐξ ἑαυτῶν εἶναι δοκοῦσιν ἐπισκοτεῖν. Θεοῖς οὖν τοῖς ψευδωνύμοις οὐκ ἂν πιστὸν ἀληθῆ θεὸν συγκρίνειν ὑπέμεινεν, εἴπερ ἀψευδῶς ἐγίνωσκεν αὐτόν· ἀλλ' ἡ ἀνεπιστημοσύνη τοῦ ἑνὸς τὴν ἐπὶ πολλοῖς ὡς ὑπάρχουσι, πρὸς ἀλήθειαν οὐκ οὖσι, δόξαν εἰργάσατο.

Eiusdem generis est Laban, antiquiora prius, recentiora posterius in usum adhibenda censens, quum potius a recentioribus ad antiquiora, a iuvenilibus studiis ad perfectiora sit progrediendum. (12. 13.)

12. Τῆς αὐτῆς προαιρέσεώς ἐστι πᾶς, ὅτῳ τὰ μὲν ψυχῆς ἀπέγνωσται, τὰ δὲ περὶ σῶμα καὶ τὰ ἐκτὸς χρώμασι καὶ σχήμασι πεποικιλμένα πρὸς ἀπάτην αἰσθήσεως εὐπαραγώγου θαυμάζεται. Καλεῖ δὲ τὸν τοιοῦτον ὁ νομοθέτης Λάβαν, ὃς τοὺς ἀληθεῖς τῆς φύσεως νόμους οὐ κατιδὼν ψευδογραφεῖ τοὺς παρὰ ἀνθρώποις, φάσκων· „Οὐκ ἔστιν οὕτως ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν, δοῦναι τὴν νεωτέραν πρὶν ἢ τὴν πρεσβυτέραν.“ (Gen. 29, 26.) Οὗτος μὲν γὰρ τὴν ἐν χρόνοις τάξιν φυλάττειν οἴεται δεῖν, τὰ πρεσβύτερα πρότερα, καὶ τὰ νεώτερα αὖθις εἰς κοινωνίαν ἄγεσθαι δικαιῶν. Ὁ δὲ σοφίας ἀσκητής, εἰδὼς καὶ φύσεις ἀχρόνους ὑπαρχούσας, ἐφίεται καὶ νεωτέρων προτέρων, καὶ πρεσβυτέρων ὑστέρων. Ἔχει δὲ καὶ τὸν ἠθοποιὸν λόγον ἑαυτῷ συνᾴδοντα· τοῖς γὰρ ἀσκηταῖς ἀνάγκη πρότερον ἐντυχεῖν τῇ νεωτέρᾳ παιδείᾳ, ἵνα τῆς τελειοτέρας αὖθις ἀπόνασθαι βεβαίως δυνηθῶσι. Παρ' ὃ καὶ μέχρι νῦν οἱ καλοκἀγαθίας ἐρασταὶ οὐ πρότερον

ἐπὶ τὰς τῆς πρεσβυτέρας ἀφικνοῦνται θύρας φιλοσοφίας, πρὶν ἢ ταῖς νεωτέραις ἐντυχεῖν γραμματικῇ καὶ γεωμετρίᾳ καὶ τῇ συμπάσῃ τῶν ἐγκυκλίων μουσικῇ· αὗται γὰρ σοφίαν τοῖς ἀδόλως καὶ καθαρῶς μνωμένοις ἀεὶ προξενοῦσιν. Ὁ δ᾽ ἀντισοφίζεται, βουλόμενος τὴν πρεσβυτέραν ἡμᾶς ἀγαγέσθαι προτέραν, οὐχ ἵνα βεβαίως ἔχωμεν, ἀλλ᾽ ἵνα τοῖς τῆς νεωτέρας φίλτροις δελεασθέντες αὖθις τὸν ἐπ᾽ ἐκείνῃ πόθον ἐκλύσωμεν.

13. Καὶ σχεδὸν τοῦτο συνέβη, πολλοῖς τῶν ἀνοδίᾳ πρὸς παιδείαν χρησαμένων· ἔτι γάρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπ᾽ αὐτῶν σπαργάνων πρὸς τελειότατον ἐπιτήδευμα, φιλοσοφίαν, ἐλθόντες, ἀμύητοι τῶν ἐγκυκλίων εἰς ἅπαν οὐ δικαιώσαντες γενέσθαι, ὀψὲ καὶ μόλις αὐτῶν ἅψασθαι διενοήθησαν, καὶ ἔπειτα, ὑπὸ τῆς μείζονος καὶ πρεσβυτέρας ἐπὶ τὴν τῶν ἐλαττόνων καὶ νεωτέρων θέαν καταβάντες, ἐνεγήρασαν αὐτοῖς, ὡς μηκέτ᾽ ἀναδραμεῖν ὅθεν ὥρμησαν ἰσχῦσαι. Διὰ τοῦτο οἶμαί φησι· „Συντέλεσον τὰ ἕβδομα ταύτης“ (Gen. 29, 27), ἴσον τῷ· [*] Μὴ ἀτελεύτητον ἔστω σοι τὸ τῆς ψυχῆς ἀγαθόν, ἀλλ᾽ ὅρον ἐχέτω καὶ πέρας, ἵνα καὶ τῇ νεωτέρᾳ τάξει τῶν ἀγαθῶν ἐντύχῃς, ἣν σώματος κάλλος καὶ δόξα καὶ πλοῦτος καὶ τὰ ὁμοιότροπα κεκλήρωται. Ὁ δὲ συντελέσειν μὲν οὐχ ὑπισχνεῖται, „ἀναπληρώσειν“ (ibid. v. 28) δὲ αὐτὴν ὁμολογεῖ, τουτέστι μηδέποτ᾽ ἐπιλείψειν τὰ πρὸς αὔξησιν καὶ συμπλήρωσιν αὐτῆς ἐπιτηδεύων, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ περιέσεσθαι, καὶ ἂν μυρία τὰ ἀντισπῶντα καὶ ἀνθέλκοντα ᾖ. Πάνυ δ᾽ ἐκδήλως τὸ τὰ ἔθη γυναιξὶ μᾶλλον ἢ ἀνδράσιν ἐπιτηδεύεσθαι δοκεῖ μοι παρίστασθαι διὰ τῶν Ῥαχὴλ τῆς μόνα τὰ αἰσθητὰ θαυμαζούσης λόγων, φησὶ γὰρ πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτῆς· „Μὴ βαρέως φέρε, κύριε,

οὐ δύναμαι ἀναστῆναι ἐνώπιόν σου, ὅτι τὰ κατ᾽ ἐθισμὸν τῶν γυναικῶν μοί ἐστιν." (Gen. 31, 35.) Οὐκοῦν γυναικῶν ἴδιον τὸ ἔθεσι πείθεσθαι, καὶ γὰρ τῷ ὄντι ἀσθενεστέρας καὶ θηλυτέρας ψυχῆς τὸ ἔθος· ἀνδρῶν γάρ τοι ἡ φύσις καὶ ἐῤῥωμένου καὶ ἄῤῥενος ὡς ἀληθῶς λογισμοῦ ἕπεσθαι φύσει.

Rachel et Sara sibi oppositae, illa mulierum consuetudinem sequens, haec relinquens.

14. Καταπέπληγμαι δὲ τὸ ἀψευδὲς τῆς ψυχῆς τῆς ἐν τοῖς ἑαυτῆς διαλόγοις ὁμολογούσης, ὅτι οὐ δύναται τῶν φαινομένων ἀγαθῶν κατεξαναστῆναι, ἀλλ᾽ ἕκαστον αὐτῶν τέθηπε καὶ τιμᾷ, καὶ μονονοὺχ ἑαυτῆς προκέκρικεν. Ἐπεὶ τίς ἡμῶν ἀντιστατεῖ πλούτῳ; τίς δὲ πρὸς δόξαν κονίεται; τίς δὲ τιμῆς ἢ ἀρχῆς καταπεφρόνηκε σχεδὸν τῶν ἔτι φυρομένων ἐν κεναῖς δόξαις; Οὐδὲ εἷς τὸ παράπαν. Ἀλλ᾽ ἕως μὲν οὐδὲν τούτων πάρεστιν, ὑψηγοροῦμεν ὡς ὀλιγοδείας ἑταῖροι, τὸν αὐταρκέστατον καὶ δικαιότατον καὶ ἐλευθέροις καὶ εὐγενέσιν ἁρμόττοντα περιποιούσης βίον. Ἐπειδὰν δέ τινος τῶν εἰρημένων ἐλπὶς ἢ ἐλπίδος αὐτὸ μόνον αὖρα βραχεῖα καταπνεύσῃ, διελεγχόμεθα· ὑπείκοντες γὰρ εὐθὺς ἐνδίδομεν, καὶ ἀντιβῆναι καὶ ἀντισχεῖν οὐ δυνάμεθα, προδοθέντες δὲ ὑπὸ τῶν φίλων αἰσθήσεων ὅλην τὴν ψυχῆς συμμαχίαν ἐκλείπομεν καὶ οὐκέτι λανθάνοντες, ἀλλ᾽ ἤδη φανερῶς αὐτομολοῦμεν. Καὶ μήποτ᾽ εἰκότως· ἔτι γὰρ ἡμῖν ἔθη τὰ γυναικῶν ἐπιπεπόλακεν, οὔπω δυνηθεῖσι τὰ μὲν ἀποδύσασθαι, πρὸς δὲ τὴν ἀνδρωνῖτιν μεταδραμεῖν ἑστίαν, καθάπερ λόγος ἔχει τὴν φιλάρετον διάνοιαν, ὄνομα Σάῤῥαν. Αὕτη γὰρ εἰσάγεται διὰ τῶν χρησμῶν „τὰ γυναι-

ϊα πάντ' ἐκλιποῦσα" (Gen. 18, 11), ἡνίκα τὸ αὐτομα-
ἐς γένος ὠδίνειν καὶ ἀποτίκτειν ἔμελλεν, ἐπίκλησιν
σαάκ. Λέγεται δὲ καὶ ἀμήτωρ γενέσθαι, τὴν ἐκ πα-
ρός, οὐ πρὸς μητρὸς αὐτὸ μόνον κληρωσαμένη συγγέ-
ειαν, θήλεος γενεᾶς ἀμέτοχος. Εἶπε γάρ πού τις·
Καὶ γὰρ ἀληθῶς [*] ἀδελφή μού ἐστιν ἐκ πατρός, ἀλλ'
ὐκ ἐκ μητρός" (Gen. 20, 12) — οὐ γὰρ ἐξ ὕλης τῆς
ἰσθητοῦ συνισταμένης ἀεὶ καὶ λυομένης, ἣν μητέρα καὶ
ροφὸν καὶ τιθηνὴν τῶν ποιητῶν ἔφασαν οἷς πρώτοις
οφίας ἀνεβλάστησεν ἔρνος, ἀλλ' ἐκ τοῦ πάντων αἰτίου
αὶ πατρός. Αὕτη μὲν οὖν ὑπερκύψασα τὸν σωματοει-
ῆ πάντα κόσμον ὑπὸ τῆς ἐν θεῷ χαρᾶς γανωθεῖσα γέ-
λωτα τὰς ἀνθρώπων θήσεται σπουδάς, ὅσαι περὶ τῶν
κατὰ πόλεμον ἢ κατ' εἰρήνην πραγμάτων εἰσίν.

Alter filiorum ordo neglecta matre patrem veretur.

15. Ἡμεῖς δή, ἔτι ὑπὸ τῆς ἀνάνδρου καὶ γυναικώδους συνηθείας τῆς περὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ πάθη καὶ τὰ αἰσθητὰ νικώμενοι, τῶν φανέντων οὐδενὸς κατεξαναστῆναι δυνάμεθα, πρὸς πάντων δὲ καὶ τῶν ἐπιτυχόντων οἱ μὲν ἄκοντες, οἱ δὲ καὶ ἑκόντες ἑλκόμεθα. Καὶ ἂν τὸ στῖφος ἡμῶν τοῖς τοῦ πατρὸς ἐπιτάγμασιν ἀδυνατοῦν ὑπηρετεῖν ἁλίσκηται, σύμμαχον οὐδὲν ἧττον ἕξει τὴν μητέρα, παιδείαν μέσην, τὰ νομιζόμενα καὶ δοκοῦντα εἶναι δίκαια γράφουσαν κατὰ πόλεις καὶ ἄλλα ἄλλοις νομοθετοῦσαν. Εἰσὶ δέ τινες, οἳ τῶν μητρῴων ὑπερορῶντες περιέχονται παντὶ σθένει τῶν πατρῴων, οὓς καὶ τῆς μεγίστης τιμῆς, ἱερωσύνης, ὁ ὀρθὸς λόγος ἠξίωσε. Καὶ ἐὰν τὰς πράξεις αὐτῶν διέλθωμεν, ἐφ' αἷς τὸ γέρας τοῦτο εὕραντο, χλεύην ἴσως παρὰ πολλοῖς ὀφλήσομεν τοῖς

ταῖς προχείροις φαντασίαις ἀπατωμένοις, τὰς δὲ ἀφανεῖς καὶ συνεσκιασμένας δυνάμεις οὐ κατανοοῦσιν· οἱ γὰρ εὐχὰς καὶ θυσίας καὶ πᾶσαν τὴν περὶ τὸ ἱερὸν ἁγιστείαν ἐγχειρισθέντες εἰσὶ — τὸ παραδοξότατον — ἀνδροφόνοι, ἀδελφοκτόνοι, τῶν οἰκειοτάτων καὶ φιλτάτων σωμάτων αὐτόχειρες, οὓς ἐχρῆν καθαροὺς καὶ ἐκ καθαρῶν, μηδενὸς ἄγους προςαψαμένους ἑκουσίου μέν, ἄπαγε, ἀλλὰ μηδ' ἀκουσίου χειροτονεῖσθαι. Λέγεται γάρ· „Ἀποκτείνατε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἔγγιστα αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Λευΐ, καθ' ἃ ἐλάλησε Μωϋσῆς. Καὶ ἔπεσον ἐκ τοῦ λαοῦ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τριςχιλίους ἄνδρας.“ (Exod. 32, 27 ss.) Καὶ τοὺς τοσαύτην ἀνῃρηκότας πληθὺν ἐπαινεῖ φάσκων· „Ἐπληρώσατε τὰς χεῖρας ἕκαστος σήμερον κυρίῳ ἐν τῷ υἱῷ ἢ τῷ ἀδελφῷ, δοθῆναι ἐφ' ὑμᾶς εὐλογίαν.“

Sunt ii quidem homicidae, Levitarum instar, sed nihil nisi carnem a mente resecant, rebus divinis potius studentes, quapropter a Deo praemiis maximis ornantur, pace et sacerdotio. (16-18.)

16. Τί οὖν λεκτέον, ἢ ὅτι οἱ τοιοῦτοι τοῖς μὲν κοινοῖς ἀνθρώπων ἔθεσιν ἁλίσκονται, κατήγορον ἔχοντες τὴν πολιτευομένην καὶ δημαγωγὸν μητέρα, συνήθειαν, τοῖς δὲ τῆς φύσεως διασώζονται, συμμάχῳ χρώμενοι ὀρθῷ λόγῳ, τῷ πατρί; καὶ γὰρ οὐδ', ὥςπερ νομίζουσί τινες, ἀνθρώπους ἀναιροῦσιν οἱ ἱερεῖς, ζῶα λογικὰ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶτα, ἀλλ' ὅσα οἰκεῖα καὶ φίλα τῇ σαρκὶ ἀποκόπτουσι τῆς διανοίας ἑαυτῶν, [*] εὐπρεπὲς εἶναι νομίζοντες τοῖς θεραπευταῖς τοῦ μόνου σοφοῦ γε-

ησομένοις, πάντων ὅσα γένεσιν εἴληχεν ἀλλοτριοῦσθαι, αἰ πᾶσιν ὡς ἐχθροῖς καὶ δυςμενεστάτοις προςφέρεσθαι. Ἰιὰ τοῦτο καὶ „ἀδελφόν“, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ψυῆς ἀδελφὸν σῶμα ἀποκτενοῦμεν, τουτέστι τοῦ φιλαρέου καὶ θείου τὸ φιλοπαθὲς καὶ θνητὸν διαζεύξομεν. Ἀποκτενοῦμεν καὶ τὸν „πλησίον“ πάλιν, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν χορὸν *αἰσθήσεων*· οὗτος γὰρ ψυχῆς ἐστιν ὁμοῦ οἰκεῖος καὶ δυςμενής, δελέατα καὶ παγίδας ἐπ' αὐτὸ τιθείς, ἵνα, τοῖς ἐπιῤῥέουσιν αἰσθητοῖς κατακλυζομένη, μηδέποτε πρὸς οὐρανὸν ἀνακύψῃ εἰς τὸ τὰς καλὰς καὶ θεοειδεῖς φύσεις ἀσπάσασθαι. Ἀποκτενοῦμεν καὶ „τὸν ἔγγιστα“· ὁ δὲ ἐγγυτάτω διανοίας ὁ κατὰ προφορὰν ἐστι λόγος, εὐλόγοις καὶ εἰκόσι καὶ πιθανότησι δόξας ψευδεῖς ἐντιθείς, ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ κρατίστου κτήματος, ἀληθείας.

17. Διὰ τί οὖν οὐχὶ καὶ τοῦτον σοφιστὴν ὄντα καὶ μιαρὸν ἀμυνούμεθα, τὸν ἁρμόττοντα αὐτῷ καταψηφισάμενοι θάνατον, ἡσυχίαν — λόγου γὰρ ἡσυχία θάνατος —, ἵνα μηκέτ' ἐνσοφιστεύοντες ὁ νοῦς μεθέλκηται, δύνηται δὲ ἀπηλλαγμένος πάντως τῶν κατὰ τὸ „ἀδελφὸν“ σῶμα ἡδονῶν, τῶν κατὰ τὰς „πλησίον“ καὶ ἀγχιθύρους αἰσθήσεις γοητειῶν, τῶν κατὰ τὸν „ἔγγιστα“ λόγον σοφιστειῶν ἐλεύθερος καὶ ἄφετος ἐαθεὶς καθαρῶς τοῖς νοητοῖς ἅπασιν ἐπιβάλλειν; Οὗτός ἐστιν ὁ „λέγων τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρί“, τοῖς θνητοῖς γονεῦσιν· „Οὐχ ἑώρακα ὑμᾶς,“ ἀφ' οὗ τὰ θεῖα εἶδον —, ὁ „μὴ γνωρίζων τοὺς υἱούς“, ἀφ' οὗ γνώριμος σοφίας ἐγένετο, ὁ „ἀπογινώσκων τοὺς ἀδελφούς“ (Deut. 33, 9), ἀφ' οὗ μὴ ἀπεγνώσθη παρὰ θεῷ, ἀλλὰ σωτηρίας ἠξιώθη παντελοῦς. Οὗτός ἐστιν ὁ „τὸν σειρομάστην λαβὼν“

(Num. 25, 8), τουτέστιν ὁ μαστεύσας καὶ ἀναζητήσας τὸ τῆς φθαρτῆς γενέσεως, ἧς ἐν σιτίοις καὶ ποτοῖς τὸ εὐδαιμον τεθησαύρισται, καὶ „εἰς τὴν κάμινον", ὥς φησι Μωϋσῆς, „εἰςελθών", τὸν καιόμενον καὶ φλεγόμενον ὑπερβολαῖς ἀδικημάτων καὶ μηδέποτε σβεσθῆναι δυνάμενον ἀνθρώπων βίον, καὶ ἔπειτα ἰσχύσας καὶ τὴν „γυναῖκα διὰ τῆς μήτρας ἀνατεμεῖν", ὅτι αἰτία τοῦ γεννᾶν ἔδοξεν εἶναι πάσχουσα πρὸς ἀλήθειαν μᾶλλον ἢ δρῶσα, καὶ πάντα „ἄνθρωπον" καὶ λογισμὸν τὸν ἐπακολουθήσαντα τῇδε τῇ δόξῃ τῇ τοῦ *μόνου* τῶν γινομένων αἰτίου θεοῦ περιαπτούσῃ πάθη ταῖς οὐσίαις *).

18. Ἆρ᾽ οὐχὶ καὶ οὗτος ἀνδροφόνος παρὰ πολλοῖς ἂν εἶναι νομισθείη, τοῖς [*] πρὸς γυναικῶν ἔθεσιν ἀλισκόμενος; Ἀλλὰ παρά γε θεῷ τῷ πανηγεμόνι καὶ πατρὶ μυρίων ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων καὶ ἀναφαιρέτων ἄθλων ἀξιωθήσεται. Τὰ δ᾽ ἆθλα μεγάλα καὶ ἀδελφά, εἰρήνη καὶ ἱερωσύνη· τό τε γὰρ τὴν ἐν τῷ σπουδαζομένῳ παρὰ πολλοῖς ἀνθρώποις βίῳ δυςάλωτον στρατείαν καὶ τὸν ἐν ψυχῇ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐμφύλιον πόλεμον καταλῦσαι δυνηθέντα, εἰρήνην βεβαιώσασθαι, μέγα καὶ λαμπρόν· τό τε ἔργον μηδὲν ἄλλο, μὴ πλοῦτον, μὴ δόξαν, μὴ τιμήν, μὴ ἀρχήν, μὴ κάλλος, μὴ ἰσχύν, μὴ ὅσα σώματος πλεονεκτήματα, μηδ᾽ αὖ γῆν ἢ οὐρανὸν ἢ τὸν σύμπαντα κόσμον· ἀλλὰ τὸ πρεσβύτατον τῶν *ἄθλων*, τὸν πρὸς ἀλήθειαν θεραπείας καὶ τῆς ἀνωτάτω τιμῆς ἄξιον ὄντα μόνον, τῆς ἱερωσύνης λαβεῖν τάξιν, θαυμαστὸν καὶ περιμάχητον. Ἀδελφὰ δ᾽ ἔφην τὰ ἆθλα οὐκ ἄπο σκοποῦ, ἀλλ᾽ εἰδώς·

---

*) Mang. hic conicit: θεοῦ περιαπτούσῃ ἔργα παθητοῖς οὐσίαις.

ὅτι οὔτ' ἂν ὁ ἱερεὺς γένοιτο πρὸς ἀλήθειαν ἔτι τὴν ἀνθρωπίνην καὶ θνητὴν στρατευόμενος στρατείαν, ἐν ᾗ ...αγματαρχοῦσιν αἱ κεναὶ δόξαι, οὐδ' ἂν εἰρηνικὸς ἀνὴρ ...ὴ τὸ μόνον ἀμέτοχον πολέμου καὶ τὴν αἰώνιον εἰρήνην ...άγων ἀψευδῶς καὶ ἁπλῶς θεραπεύων.

Tertius filiorum ordo utrique parenti infensus, rebus et divinis et humanis adversans, — civitatum pestes.

19. Τοιοῦτοι μὲν εἰσιν οἱ τὸν πατέρα καὶ τὰ τοῦ πατρὸς τιμῶντες, μητρὸς δὲ καὶ τῶν ἐκείνης ἥκιστα φροντίζοντες. Τὸν δ' ἀμφοτέροις πολεμωθέντα τοῖς γονεῦσι διασυνίστησιν εἰςαγαγὼν λέγοντα· „Οὐκ οἶδα τὸν κύριον, τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἐξαποστέλλω." (Exod. 5, 2.) Οὗτος γὰρ ἔοικε καὶ τοῖς πρὸς θεὸν ὀρθῷ λόγῳ βραβευομένοις καὶ τοῖς πρὸς γένεσιν παιδείᾳ βεβαιουμένοις ἐναντιοῦσθαι, καὶ συγχεῖν πάντα διὰ πάντων. Εἰσὶ δὲ καὶ ἔτι νῦν — οὔπω γὰρ τὸ ἀνθρώπων γένος τὴν ἄκρατον κακίαν ἐκαθήρατο — μήτε τῶν εἰς εὐσέβειαν μήτε τῶν εἰς κοινωνίαν μηδὲν ἁπλῶς δρᾶν ἐγνωκότες, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ἀσεβείας μὲν καὶ ἀθεότητος ἑταῖροι, πρὸς δὲ τοὺς ὁμοίους ἄπιστοι. Καὶ περινοστοῦσιν αἱ μέγισται τῶν πόλεων κῆρες οὗτοι, τὰ ἴδια καὶ τὰ κοινὰ ὑπὸ φιλοπραγμοσύνης διέποντες, μᾶλλον δέ, εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀνατρέποντες, οὓς ἐχρῆν ὥςπερ μεγάλην νόσον, λιμὸν ἢ λοιμὸν ἤ τι κακὸν ἄλλο θεήλατον εὐχαῖς καὶ θυσίαις ἀποτρέπεσθαι· φθοραὶ γὰρ οὗτοι μεγάλαι τοῖς ἐντυχοῦσι. Παρ' ὃ καὶ Μωϋσῆς τὸν ὄλεθρον αὐτῶν ᾖδει, πρὸς τῆς ἰδίου συμμαχίας ἁλόντων καὶ ὥςπερ τρικυμίαις ταῖς ἰδίαις δόξαις ἐγκαταποθέντων.

Quartus ordo et institutiones humanas et rectam rationem colit.

20. Λέγωμεν τοίνυν ἑξῆς καὶ περὶ τῶν τούτοις μὲν ἐχθρῶν, παιδείαν δὲ καὶ ὀρθὸν λόγον ἐκτετιμηκότων, ὧν ἦσαν οἱ τῶν ἑτέρων γονέων προςκείμενοι τῇ ἀρετῇ [*] ἡμιτελεῖς χορευταί. Οὗτοι νῦν καὶ νόμων, οὓς ὁ πατήρ, ὁ ὀρθὸς λόγος, ἔθηκεν, ἄριστοι φύλακες, καὶ ἐθῶν πιστοὶ ταμίαι, ἅπερ ἡ παιδεία, μήτηρ αὐτῶν, εἰςηγήσατο· ἐδιδάχθησαν δὲ ὑπὸ μὲν ὀρθοῦ λόγου, πατρός, τὸν πατέρα τῶν ὅλων τιμᾶν, ὑπὸ δὲ παιδείας, τῆς μητρός, τῶν θέσει καὶ νομιζομένων παρὰ πᾶσιν εἶναι δικαίων μὴ ὀλιγωρεῖν. Ἡνίκα γοῦν ὁ ἀσκητὴς Ἰακὼβ καὶ τοὺς ἀρετῆς ἄθλους διαθλῶν ἔμελλεν ἀκοὰς ὀφθαλμῶν ἀντιδιδόναι, καὶ λόγους ἔργων, καὶ προκοπὰς τελειότητος, τοῦ φιλοδώρου θεοῦ βουληθέντος αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνομματῶσαι, ἵνα ταῦτ᾿ ἐναργῶς ἴδῃ ἃ πρότερον ἀκοῇ παρελάμβανε, — πιστοτέρα γὰρ ὄψις ὤτων —, ὑπήχησαν οἱ χρησμοί· „Οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραὴλ ἔσται σου ὄνομα, ὅτι ἴσχυσας μετὰ θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατῶς.“ (Gen. 32, 28.) Ἰακὼβ μὲν οὖν μαθήσεως καὶ προκοπῆς ὄνομα, ἀκοῆς ἐξηρτημένων δυνάμεων, Ἰσραὴλ δὲ τελειότητος, ὅρασιν γὰρ θεοῦ μηνύει τὸ ὄνομα· τελειότερον δὲ τί ἂν εἴη τῶν ἐν ἀρεταῖς, ἢ τὸ ὄντως ὂν ἰδεῖν; Ὁ δὴ κατιδὼν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο παρ᾿ ἀμφοτέροις ἀνωμολόγηται τοῖς γονεῦσιν εὐδόκιμος, ἰσχὺν μὲν τὴν ἐν θεῷ, δύναμιν δὲ τὴν παρὰ ἀνθρώποις εὑράμενος. Εὖ μοι δοκεῖ καὶ ἐν Παροιμίαις (Prov. 3, 4) εἰρῆσθαι· „Προνοοῦντων καλὰ ἐνώπιον κυρίου καὶ ἀνθρώπων,“ ἐπειδὰν δι᾿ ἀμφοτέρων παντελὴς

ἡ κτῆσις τοῦ ἀγαθοῦ περιγίνεται· διδαχθεὶς γὰρ „φυλάσσειν νόμους“ (ib. 4, 3 ss.) πατρὸς καὶ „μὴ ἀθετεῖσθαι θεσμοὺς μητρὸς“ θαῤῥήσεις ἐπισεμνυνόμενος εἰπεῖν· „Υἱὸς γὰρ ἐγενόμην καὶ ἐγὼ πατρὶ ὑπήκοος καὶ ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ μητρός.“

Apparatus templi imago utriusque, et externae et internae, perfectionis.

21. Ἀλλ' οὐκ ἔμελλες, εἴποιμ' ἂν αὐτῷ, στέργεσθαι, φυλάττων μὲν τὰ παρὰ γεννητοῖς καθεστῶτα νόμιμα διὰ πόθον κοινωνίας, φυλάττων δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἀγεννήτου θεσμοὺς δι' εὐσεβείας ἔρωτα καὶ ζῆλον; Τοιγάρτοι καὶ θεοπρόπος Μωϋσῆς διὰ τῆς τῶν κατὰ τὸν νεὼν δημιουργίας ἱερῶν τὴν ἐν ἀμφοτέροις τελειότητα διαδείξει· οὐ γὰρ ἀπερισκέπτως ἡμῖν τὴν κιβωτὸν ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν χρυσῷ περιαμπίσχει, οὐδὲ στολὰς τῷ ἀρχιερεῖ διττὰς ἀναδίδωσιν, οὐδὲ βωμοὺς δύο, τὸν μὲν ἔξω πρὸς τὰ ἱερεῖα, τὸν δὲ πρὸς τὸ ἐπιθυμιᾶν ἔνδον, δημιουργεῖ, ἀλλὰ βουλόμενος διὰ συμβόλων τούτων τὰς καθ' ἑκάτερον εἶδος ἀρετὰς παραστῆσαι. Τὸν γὰρ σοφὸν καὶ ἐν τοῖς κατὰ ψυχὴν ἔνδον ἀοράτοις καὶ ἐν τοῖς ἔξω περιφαινομένοις δεῖ τῇ παντὸς τιμιωτέρᾳ χρυσοῦ φρονήσει κεκοσμῆσθαι, καὶ ὁπότε μὲν τῶν ἀνθρωπείων σπουδασμάτων ὑποκεχώρηκε, τὸ ὂν θεραπεύων μόνον, τὴν ἀποίκιλον ἀληθείας ἐνδύεσθαι στολήν, ἧς [*] οὐδὲν ἐφάψεται θνητόν — καὶ γάρ ἐστι λινῆς ὕλης ἐξ οὐδενὸς τῶν πεφυκότων ἀποθνήσκειν γεννωμένης —, ὁπότε δὲ μέτεισι πρὸς πολιτείαν, τὴν μὲν ἔνδον ἀποτίθεσθαι, ποικιλωτάτην δὲ καὶ ὀφθῆναι θαυμασιωτάτην ἑτέραν ἀναλαμβάνειν· πολύτροπος γὰρ ὢν ὁ βίος ποικιλωτάτης δεῖται τῆς σοφίας

τοῦ πηδάλιον σχήσοντος κυβερνήτου. Οὗτος κατὰ μὲν τὸν περιφανῆ βωμὸν ἢ βίον καὶ δορᾶς καὶ σαρκῶν καὶ αἵματος καὶ πάντων ὅσα περὶ σῶμα δόξει πολλὴν ποιεῖσθαι πρόνοιαν, ὡς μὴ μυρίοις ἀπέχθοιτο κρίνουσιν ἀγαθὰ μετὰ τὰ ψυχῆς δευτερείοις τετιμημένα τὰ περὶ σῶμα, κατὰ δὲ τὸν ἔνδον πᾶσιν ἀναίμοις, ἀσάρκοις, ἀσωμάτοις, τοῖς ἐκ λογισμοῦ μόνοις χρήσεται, ἃ λιβανωτῷ καὶ τοῖς ἐπιθυμιωμένοις ἀπεικάζεται· ὡς γὰρ ταῦτα ῥῖνας, ἐκεῖνα τὸν ψυχῆς ἅπαντα χῶρον εὐωδίας ἀναπίμπλησι.

Sapientia una, disciplinae multae.

22. Χρὴ μέντοι μηδὲ τοῦτ' ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ σοφία, τέχνη τεχνῶν οὖσα, δοκεῖ μὲν ταῖς διαφόροις ὕλαις ἐναλλάττεσθαι, τὸ δὲ αὑτῆς ἀληθὲς εἶδος ἄτρεπτον ἐμφαίνει τοῖς ὀξυδορκοῦσι καὶ μὴ τῷ περικεχυμένῳ τῆς οὐσίας ὄγκῳ μεθελκομένοις, ἀλλὰ τὸν ἐνεσφραγισμένον ὑπὸ τῆς τέχνης αὐτῆς χαρακτῆρα διορῶσι. Τὸν ἀνδριαντοποιὸν Φειδίαν ἐκεῖνον καὶ χαλκὸν λαβόντα φασὶ καὶ ἐλέφαντα καὶ χρυσὸν καὶ ἄλλας διαφόρους ὕλας ἀνδριάντας ἀπεργάσασθαι, καὶ ἐν ἅπασι τούτοις μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνσημήνασθαι τέχνην, ὡς μὴ μόνον ἐπιστήμονας, ἀλλὰ καὶ λίαν ἰδιώτας τὸν δημιουργὸν ἀπὸ τῶν δημιουργηθέντων γνωρίσαι. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν διδύμων ἡ φύσις χρησαμένη τῷ αὐτῷ πολλάκις χαρακτῆρι παρὰ μικρὸν ἀπαραλλάκτους ὁμοιότητας ἐτύπωσε, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τελεία τέχνη, μίμημα καὶ ἀπεικόνισμα φύσεως οὖσα, ὅταν διαφόρους ὕλας παραλάβῃ, σχηματίζει καὶ ἐνσφραγίζεται τὴν αὐτὴν ἁπάσας ἰδέαν, ὡς ταύτῃ μάλισα συγγενῆ καὶ ἀδελφὰ καὶ δίδυμα τὰ δημιουργηθέντα γενέσθαι. Τὸ αὐτὸν οὖν καὶ ἡ ἐν τῷ σοφῷ δύναμις ἐπιδεί-

;εται· πραγματευομένη γὰρ τὰ περὶ τοῦ ὄντος εὐσέβεια καὶ ὁσιότης ὀνομάζεται, τὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὸν φυσιολογία, μετεωρολογικὴ δὲ τὰ περὶ τὸν ἀέρα, καὶ ὅσα κατὰ τὰς τροπὰς αὐτοῦ καὶ μεταβολὰς ἔν τε ταῖς ὁλοσχερέσιν ἐτησίοις ὥραις καὶ ταῖς ἐν μέρει κατά τε μηνῶν καὶ ἡμερῶν περιόδους πέφυκε συνίστασθαι, ἠθικὴ δὲ τὰ πρὸς ἀνθρωπίνων ἐπανόρθωσιν ἠθῶν, ἧς ἰδέαι πολιτική τε ἡ πρὸς πόλιν, καὶ ἡ πρὸς οἰκίαν ἐπιμέλεια, οἰκονομική, συμποτική [*] τε ἡ περὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰς εὐωχίας· ἔτι δ᾽ αὖ ἡ μὲν περὶ ἀνθρώπων ἐπιστασίαν βασιλική, ἡ δὲ περὶ προστάξεις καὶ ἀπαγορεύσεις νομοθετική. Πάντα γὰρ ταῦτα ὁ πολύφημος ὡς ἀληθῶς καὶ πολυώνυμος σοφὸς κεχώρηκεν, εὐσέβειαν, ὁσιότητα, φυσιολογίαν, μετεωρολογίαν, ἠθοποιΐαν, πολιτείαν, οἰκονομίαν, βασιλικήν, νομοθετικήν, ἄλλας μυρίας δυνάμεις, καὶ ἐν ἁπάσαις ἓν εἶδος καὶ τὸ αὐτὸν ἔχων ὀφθήσεται.

Filii parentibus obsecuti nominatim appellati.

23. Διειλεγμένοι δὲ περὶ τῶν ἐν τοῖς ἐκγόνοις τεττάρων τάξεων οὐκ ἂν οὐδὲ ἐκεῖνο παρίδοιμεν, ὃ γένοιτ᾽ ἂν τῆς διαιρέσεως καὶ τομῆς τῶν κεφαλαίων ἐναργεστάτη πίστις. Τοῦ γὰρ μετεωρισθέντος καὶ φυσηθέντος ὑπ᾽ ἀνοίας παιδὸς οἱ γονεῖς τὸν τρόπον τοῦτον κατηγόρησαν εἰπόντες· „Ὁ υἱὸς ἡμῶν οὗτος“ (Deut. 21, 20), δεικνύντες τὸν ἀπειθῆ καὶ ἀπαυχενίζοντα. Διὰ γὰρ τῆς δείξεως τῆς „οὗτος“ ἐμφαίνουσιν, ὅτι καὶ ἑτέρους ἐγέννησαν, τοὺς μὲν τῷ ἑτέρῳ, τοὺς δ᾽ ἀμφοτέροις καταπειθεῖς· λογισμοὺς εὐφυεῖς, ὧν παράδειγμα Ῥουβίμ· φιληκόους καὶ φιλομαθεῖς ἑτέρους, ὧν ἐστι Συμεών, ἀκοὴ

γὰρ οὗτος ἑρμηνεύεται· πρόσφυγας καὶ ἱκέτας θεοῦ, Λευϊτῶν ὁ θίασος οὗτος· τὸν εὐχαριστικὸν ὕμνον ᾄδοντας οὐ γεγωνῷ φωνῇ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ, ὧν ἔξαρχος Ἰούδας· διὰ τὴν μετὰ πόνων ἀρετῆς κτῆσιν ἑκούσιον μισθῶν καὶ δωρεῶν ἂν ἀξιωθέντας, ὥςπερ Ἰσσάχαρ· μεταναστὰς ἀπὸ τῆς Χαλδαϊκῆς μετεωρολογικῆς θεωρίας γεγονότας εἰς τὴν περὶ τοῦ ἀγεννήτου σκέψιν, ὡς Ἀβραὰμ αὐτήκοον καὶ αὐτομαθῆ κτησαμένους ἀρετήν, ὥςπερ Ἰσαάκ· λήμματος καὶ ἰσχύος πλήρεις καὶ φίλους τῷ θεῷ, καθάπερ Μωϋσῆν τὸν τελειότατον.

Iustis ex causis filium contumacem lapidari lex sacra iubet.

24. Εἰκότως οὖν τὸν ἀπειθῆ καὶ ἐρεθιστὴν καὶ συμβολὰς εἰςφέροντα, τουτέστι συμβάλλοντα καὶ συνάπτοντα ἁμαρτήματα ἁμαρτήμασι, μεγάλα μικροῖς, νέα παλαιοῖς, ἑκούσια ἀκουσίοις, καὶ ὥςπερ ὑπ᾽ οἴνου φλεγόμενον ἄληκτον καὶ ἀνεπίσχετον μέθην τοῦ βίου παντὸς καταμεθύοντα καὶ παροινοῦντα διὰ τὸ τοῦ τῆς ἀφροσύνης πόματος ἀκράτου καὶ πολλοῦ σπάσαι, καταλεύειν ὁ ἱερὸς λόγος δικαιοῖ, ὅτι καὶ τὰς ὀρθοῦ λόγου προστάξεις τοῦ πατρὸς καὶ τὰς παιδείας τῆς μητρὸς νομίμους ὑφηγήσεις ἀνεῖλε, καί, παράδειγμα ἔχων τὸ καλοκἀγαθίας, τοὺς τοῖς γονεῦσιν εὐδοκίμους ἀδελφούς, τὴν τούτων ἀρετὴν οὐκ ἐμιμήσατο, τὸ ἐναντίον δὲ καὶ προςεπιβαίνειν ἠξίωσεν, ὡς θεοπλαστεῖν μὲν τὸ σῶμα, θεοπλαστεῖν δὲ τὸν παρὰ Αἰγυπτίοις μάλιστα τιμώμενον Τῦφον, οὗ σύμβολον ἡ τοῦ χρυσοῦ ταύρου [*] κατασκευή, περὶ ὃν χοροὺς ἱστάντες οἱ φρενοβλαβεῖς ᾄδουσι καὶ ἐξάρχουσιν, οὐ παροίνιον καὶ κωμαστικόν, οἷα ἐν ἑορταῖς καὶ θαλείαις ἠδι-

στον μέλος, ἀλλὰ τὸν ὡς ἐπὶ τεθνεῶσιν ἀληθῆ θρῆνον αὐτῶν, ὥςπερ ἔξοινοι καὶ τῆς ψυχῆς τὸν τόνον ὑπεκλύσαντές τε καὶ φθείραντες. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἀκούσας Ἰησοῦς τοῦ λαοῦ κεκραγότων εἶπε πρὸς Μωϋσῆν· Φωνὴ πολέμου ἐν τῇ παρεμβολῇ. Καὶ λέγει· Οὐκ ἔστι φωνὴ ἐξαρχόντων κατ' ἰσχύν, οὐδὲ φωνὴ ἐξαρχόντων τροπῆς, ἀλλὰ φωνὴν ἐξαρχόντων οἴνου ἐγὼ ἀκούω. Καὶ ἡνίκα ἤγγιζε τῇ παρεμβολῇ, ὁρᾷ τὸν μόσχον καὶ τοὺς χορούς.“ (Exod. 32, 17 s.) Ἃ δὲ διὰ τούτων αἰνίττεται, παραστήσομεν ὡς ἂν οἷοί τε ὦμεν.

„Clamor pugnantium in castris“ — tumultus cupiditatum in vita corporis, quem fugit sapiens, pacem potius cum Deo petens (25. 26), *omniaque ab eo, non a creaturis, quamvis earum ope accipiens* (27. 28).

25. Τὰ περὶ ἡμᾶς τοτὲ μὲν ἠρεμεῖ, τοτὲ δὲ ὁρμαῖς καὶ ἐκβοήσεσιν ἀκαίροις ὡςανεὶ χρῆται, καί ἐστι μὲν ἡσυχία τούτων εἰρήνη βαθεῖα, τὰ δὲ ἐναντία πόλεμος ἄσπονδος. Μάρτυς δὲ ὁ πεπονθὼς ἀψευδέστατος. Ἀκούσας γὰρ τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ κεκραγότων λέγει πρὸς τὸν σκεπτικὸν καὶ ἐπίσκοπον τῶν πραγμάτων· „Φωνὴ πολέμου ἐν τῇ παρεμβολῇ.“ Ἕως μὲν γὰρ οὐκ ἐκινοῦντο καὶ ἐκεκράγεσαν ἐν ἡμῖν αἱ ἄλογοι ὁρμαί, σταθερώτερον ὁ νοῦς ἵδρυτο· ἐπειδὰν δὲ ἤρξαντο πολύφωνον καὶ πολύηχον ἀπεργάζεσθαι τὸ ψυχῆς χωρίον, τὰ πάθη συγκαλοῦσαι καὶ ἀνεγείρουσαι στάσιν ἐμφύλιον ἐγέννησαν. Ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ ὁ πόλεμος. Φυσικώτατα· ποῦ γὰρ ἀλλαχόθι ἔριδες, μάχαι, φιλονεικίαι, πάνθ' ὅσα ἔργα ἀκαθαιρέτου πολέμου, πλὴν ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ, ὃν ἀλληγορῶν καλεῖ στρατόπεδον; Τοῦτον εἴωθεν

ἀπολιπεῖν ὁ νοῦς, ὅταν θεοφορηθεὶς πρὸς αὐτῷ τῷ ὄντι γένηται, καταθεώμενος τὰς ἀσωμάτους ἰδέας. „Λαβὼν γὰρ Μωϋσῆς," φησί (Exod. 33, 7), „τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν ἔπηξεν ἔξω τῆς παρεμβολῆς," καὶ οὐ πλησίον, ἀλλὰποῤῥωτάτω καὶ „μακρὰν ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς". Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων, ὅτι σοφὸς μέτοικος καὶ μετανάστης ἐστὶν ἀπὸ πολέμου πρὸς εἰρήνην, καὶ ἀπὸ τοῦ θνητοῦ καὶ πεφυρμένου στρατοπέδου πρὸς τὸν ἀπόλεμον καὶ εἰρηναῖον λογικῶν καὶ εὐδαιμόνων ψυχῶν βίον θεῖον.

26. Λέγει δὲ καὶ ἑτέρωθι, ὅτι „ἐπειδὰν ἐξέλθω τὴν πόλιν, ἐκπετάσω τὰς χεῖρας πρὸς τὸν κύριον, καὶ αἱ φωναὶ παύσονται" (Exod. 9, 29). Μὴ νομίσῃς δὲ τὸν διαλεγόμενον ἄνθρωπον εἶναι, τὸ ψυχῆς καὶ σώματος ὕφασμα ἢ πλέγμα ἢ κρᾶμα ἢ ὅ τί ποτε χρὴ καλεῖν τουτὶ τὸ σύνθετον ζῶον, ἀλλὰ νοῦν εἰλικρινέστατον καὶ καθαρώτατον, ὃς ἐν μὲν τῇ πόλει τοῦ σώματος καὶ θνητοῦ βίου περιεχόμενος ἔσταλται καὶ συνείληπται, καὶ ὥσπερ ἐν δεσμωτηρίῳ καθειργμένος μηδὲ ἐλευθέρου δύνασθαι σπᾶν ἀέρος ἄντικρυς ὁμολογεῖ, ἐπειδὰν δὲ ἐξέλθῃ τὴν πόλιν ταύτην, καθάπερ πόδας καὶ χεῖρας οἱ δεσμῶται, τὰς ἐννοίας [*] αὐτὸς καὶ διανοήσεις λυθεὶς ἀφέτοις καὶ ἀπελευθεριαζούσαις χρήσεται ταῖς ἐνεργείαις, ὡς τὰς ἐπικελεύσεις τῶν παθῶν εὐθὺς ἐπισχεθῆναι. Ἢ οὐχ ἡδονῆς μὲν ἀνατεταμέναι αἱ ἐκβοήσεις, δι' ὧν τὰ ἑαυτῇ φίλα εἴωθε προστάττειν; ἐπιθυμίας δὲ ἄῤῥηκτος ἡ φωνὴ χαλεπὰς ἀπειλὰς κατὰ τῶν μὴ ὑπηρετούντων ἀπειλούσης; καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστου πολύηχος καὶ μεγαλόφωνός τις ἡ γῆρυς; Ἀλλὰ γὰρ οὐδ', εἰ μυρίοις στόμασι καὶ γλώτταις ἕκαστον τῶν παθῶν τῷ κατὰ τοὺς ποιητὰς λεγομένῳ χρήσαιτο ὁμάδῳ, τὰς τοῦ τελείου δύναιτ' ἂν ἀκοὰς σιγ-

ίαι, μετεληλυθότος ἤδη καὶ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις πόλιν μηκέτ' οἰκεῖν ἐγνωκότος.

27. Φαμένου δὴ τοῦ πεπονθότος, ὅτι ἐν τῷ σωματικῷ στρατοπέδῳ τὰς τοῦ πολέμου φωνὰς εἶναι πάσας συμβέβηκε, τῆς εἰρήνῃ φίλης ἡσυχίας μακρὰν ἀπεληλαμένης, ὁ ἱερὸς συναινεῖ λόγος. Οὐ γὰρ λέγει μὴ εἶναι πολέμου φωνήν, ἀλλὰ μὴ τοιαύτην, ὁποίαν ἔνιοι νομίζουσιν ἢ νενικηκότων ἢ κεκρατημένων, ἀλλ' ἥτις ἂν γένοιτο βεβαρημένων καὶ πεπιεσμένων οἴνῳ· τὸ γὰρ „Οὐκ ἔστι φωνὴ ἐξαρχόντων κατ' ἰσχὺν" ἴσον ἐστὶ τῷ περιγεγενημένων τῷ πολέμῳ, ἰσχὺς γὰρ τοῦ κρατεῖν αἴτιον. Οὕτως τὸν σοφὸν Ἀβραὰμ μετὰ τὴν τῶν ἐννέα καθαίρεσιν βασιλέων, παθῶν μὲν τεττάρων, πέντε δὲ αἰσθητικῶν δυνάμεων, αἳ παρὰ φύσιν ἐκινοῦντο, εἰσάγει τὸν εὐχαριστικὸν ὕμνον ἐξάρχοντα καὶ φάσκοντα ταυτί· „Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, εἰ ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφαιρωτῆρος ὑποδήματος λήψομαι ἀπὸ πάντων τῶν σῶν." (Gen. 14, 22 s.) Δείκνυσι δέ, ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, τὸ γεγονὸς πᾶν, οὐρανόν, γῆν, ὕδωρ, πνεῦμα, ζῶα ὁμοῦ καὶ φυτά. Ἑκάστῳ γὰρ αὐτῶν ὁ τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας πρὸς θεὸν τείνας καὶ παρ' αὐτοῦ μόνου τὰς ὠφελείας ἐπελπίζων δεόντως ἂν εἴποι· Οὐδενὸς λήψομαι τῶν σῶν, — οὐ παρ' ἡλίου τὸ μεθημερινόν, οὐ παρὰ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὸ νυκτὶ φέγγος, οὐ παρ' ἀέρος καὶ νεφελῶν ὑετούς, οὐ παρὰ ὕδατος καὶ γῆς ποτὰ καὶ σιτία, οὐ παρὰ ὀφθαλμῶν τὸ ὁρᾶν, οὐ τὸ ἀκούειν παρὰ ὤτων, οὐ παρὰ μυκτήρων ὀσμάς, οὐ παρ' ἐνστομίου χυλοῦ τὸ γεύεσθαι, οὐ παρὰ γλώττης τὸ λέγειν, οὐ παρὰ χειρῶν τὸ διδόναι καὶ λαμβάνειν, οὐ τὸ προσέρχεσθαι καὶ ἐξα-

ναχωρεῖν παρὰ ποδῶν, οὐκ ἀναπνοὴν παρὰ πνεύμονος, οὐ πέψιν παρ' ἥπατος, οὐ παρὰ τῶν ἄλλων σπλάγχνων τὰς καθ' ἕκαστον οἰκείους ἐνεργείας, οὐ παρὰ δένδρων καὶ σπαρτῶν τοὺς ἐτησίους καρπούς, — ἀλλὰ πάντα παρὰ τοῦ μόνου σοφοῦ, τὰς αὑτοῦ χαριστηρίους δυνάμεις πάντῃ τείνοντος καὶ διὰ τούτων ὠφελοῦντος.

28. Ὁ μὲν οὖν τοῦ ὄντος [*] ὁρατικὸς τὸν αἴτιον ἐπιστάμενος τὰ ὧν ἐστιν αἴτιος δεύτερα μετ' ἐκεῖνον τετίμηκεν, ὁμολογῶν ἀκολακεύτως τὰ προσόντα αὐτοῖς. Ἡ δὲ ὁμολογία δικαιοτάτη· Παρ' ὑμῶν μὲν οὐδέν, παρὰ δὲ τοῦ θεοῦ λήψομαι, οὗ τὰ πάντα κτήματα· δι' ὑμῶν δὲ ἴσως, ὄργανα γὰρ ὑπηρετήσοντα ταῖς ἀθανάτοις αὐτοῦ χάρισι γεγένησθε. Ὁ δὲ ἀπερίσκεπτος διάνοιαν τυφλωθείς, ᾗ τὸ ὂν μόνῃ καταληπτόν ἐστιν, αὐτῇ μὲν οὐδαμῇ οὐδαμῶς οἶδε, τὰ δὲ ἐν κόσμῳ σώματα αἰσθήσεσι ταῖς ἑαυτοῦ, ἃ δὴ πάντων ἐνόμισε γινομένων αἴτια. Παρ' ὃ καὶ θεοπλαστεῖν ἀρξάμενος ἀγαλμάτων καὶ ξοάνων καὶ ἄλλων μυρίων ἀφιδρυμάτων ὕλαις διαφόροις τετεχνιτευμένων κατέπλησε τὴν οἰκουμένην, γραφεῦσι καὶ πλάσταις, οὓς ὑπερορίους ὁ νομοθέτης τῆς κατ' αὐτὸν πολιτείας ἤλασεν, ἆθλά τε μεγάλα καὶ τιμὰς ὑπερβαλλούσας ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ ψηφισάμενος κατειργάσατο τὸ ἐναντίον οὗ προσεδόκησεν, ἀντὶ ὁσιότητος ἀσέβειαν — τὸ γὰρ πολύθεον ἐν ταῖς τῶν ἀφρόνων ψυχαῖς ἀθεότης, καὶ θεοῦ τιμῆς ἀλογοῦσιν οἱ τὰ θνητὰ θειώσαντες· — οἷς οὐκ ἐξήρκεσεν ἡλίου καὶ σελήνης, εἰ δὲ ἠβούλοντο, καὶ γῆς ἁπάσης καὶ παντὸς ὕδατος εἰκόνας διαπλάσασθαι, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀλόγοις ζώοις καὶ φυτοῖς τῆς τῶν ἀφθάρτων τιμῆς μετέδοσαν. Ὁ δὲ τούτοις ἐπιτιμῶν τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ἐξάρχων ἐδείχθη.

Iunc Deum, iactantiae ultorem, sapientiae largitorem, carmine celebrat etiam Moyses.

29. Καὶ Μωϋσῆς μέντοι κατὰ ταῦτα, ἐπειδὰν ἴδῃ ὃν „βασιλέα τῆς Αἰγύπτου“ (Exod. 14, 7), τὸν ὑπέρωχον νοῦν, „σὺν τοῖς ἑξακοσίοις ἅρμασι,“ ταῖς τοῦ ὀργανικοῦ σώματος ἓξ κινήσεσιν ἡρμοσμέναις, „τοῖς ἐπιβεβηκόσι τριστάταις,“ οἳ, μηδενὸς τῶν κατὰ γένεσιν πεφυκότος ἑστάναι, τὴν περὶ πάντων οἴονται δεῖν ὡς ἂν παγίως ἱδρυμένων καὶ μηδεμίαν δεχομένων μεταβολὴν ἀποφαίνεσθαι, δίκην ἀξίαν τῆς ἀσεβείας ὑποσχόντα, καὶ τὸν ἀσκητικὸν ἔμπαλιν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πολεμίων ἐκφυγόντα καὶ ἀνὰ κράτος ἀπροσδοκήτως διασωθέντα, τὸν δίκαιον καὶ ἀληθῆ βραβευτὴν ὑμνεῖ θεόν, τὰ πρεπωδέστατα καὶ οἰκειότατα ταῖς συντυχίαις ἐξάρχων ᾄσματα, διότι „ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔῤῥιψεν εἰς θάλασσαν“ (Exod. 15, 4), τὸν ἐποχούμενον νοῦν ταῖς τοῦ τετράποδος καὶ ἀφηνιαστοῦ πάθους ἀλόγοις ὁρμαῖς ἀφανίσας, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἐγένετο τῆς ὁρατικῆς ψυχῆς, ὡς χαρίσασθαι παντελῆ σωτηρίαν αὐτῇ. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τοῦ φρέατος ἐξάρχει, οὐκέτι μόνον ἐπὶ καθαιρέσει τῶν παθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ τὸ κάλλιστον κτημάτων, σοφίαν ἀνανταγώνιστον, ἰσχῦσαι λαβεῖν, ἣν ἀπεικάζει φρέατι· βαθεῖα γάρ, καὶ οὐκ ἐπιπόλαιος, γλυκὺ ἀναδιδοῦσα νᾶμα, καλοκἀγαθίας [*] διψώσαις ψυχαῖς ἀναγκαιότατον ὁμοῦ καὶ ἥδιστον ποτόν. Ἰδιώτῃ δὲ οὐδενὶ παιδείας ἐφεῖται τοῦτο τὸ φρέαρ ὀρύττειν, μόνοις δὲ βασιλεῦσιν, ἦ φησιν· „Ἐλατόμησαν αὐτὸ βασιλεῖς.“ (Num. 21, 16-18.) Μεγάλων γὰρ ἡγεμόνων ἀναζητῆσαι καὶ κατεργάσασθαι σοφίαν, οὐχὶ τῶν ὅπλοις γῆν καὶ θάλατταν

ὑπηγμένων, ἀλλὰ τῶν ψυχῆς δυνάμεσι τὸν πολύτροπον αὐτῆς καὶ μιγάδα καὶ πεφορημένον ὄχλον κατηγωνισμένων.

Item aperte confitendum, hoc rerum universum esse donum Dei, qui etiam singularia dona, virtutes, hominibus largitur.

30. Τούτων φοιτητὰς καὶ γνωρίμους εἶναι συμβέβηκε τοὺς λέγοντας· „Οἱ παῖδές σου εἰλήφασι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀνδρῶν τῶν πολεμιστῶν τῶν μεθ᾽ ἡμῶν· οὐ διαπεφώνηκεν ἀπ᾽ αὐτῶν οὐδὲ εἷς, προςαγήοχε τὸ δῶρον κυρίῳ ἀνήρ, ὃ εὗρεν.“ (Num. 31, 49 s.) Ἐοίκασι γὰρ καὶ οὗτοι πάλιν ἐπινίκιον ᾆσμα ἐξάρχειν, τελείων καὶ ἡγεμονικῶν δυνάμεων ἐφιέμενοι· τὸν γὰρ συντιθέντα τὸ κεφάλαιον καὶ πλεῖστον ἀριθμὸν τῶν κατ᾽ ἀνδρείαν λόγων φασὶ λαβεῖν, οὓς ἐκ φύσεως εἶναι πολεμικοὺς συμβέβηκε, δυσὶν ἀντιτεταγμένους τέλεσιν, ἑνὶ μέν, οὗ ἡ δυσθήρατος ἀφηγεῖται δειλία, ἑτέρου δέ, οὗ ἡ ἀρειμάνιος θρασύτης — ἀμφότεραι δὲ γνώμης ἀγαθῆς ἀμέτοχοι. Παγκάλως δὲ εἴρηται τὸ μηδένα διαπεφωνηκέναι, πρὸς ὁλοκλήρου καὶ παντελοῦς μετουσίαν ἀνδρείας. Καθάπερ λύρα καὶ πᾶν μουσικῆς ὄργανον ἐκμελές, καὶ ἂν εἷς *αὐτὸ* μόνον ἀπῳδὸς ᾖ φθόγγος, ἡρμοσμένον δέ, ὅταν μιᾷ πλήξει συνηχῶσι, τὴν αὐτὴν συμφωνίαν ἀποτελοῦντες· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ ψυχῆς ὄργανον ἀσύμφωνον μέν, ὅταν ἢ θράσει σφόδρα ἐπιτεινόμενον πρὸς τὸ ὀξύτατον βιάζηται, ἢ δειλίᾳ πλέον τοῦ μετρίου ἀνιέμενον πρὸς τὸ βαρύτατον χαλᾶται, σύμφωνον δέ, ὅταν οἱ τῆς ἀνδρείας καὶ πάσης ἀρετῆς τόνοι πάντες ἀνακραθέντες ἓν εὐάρμοστον ἀπογεννήσωσι μέλος. Τῆς δὲ συμφωνίας

κὶ εὐαρμοστίας μέγα τεκμήριον τὸ προςαγηοχέναι τὸ ῶρον τῷ θεῷ. Τοῦτο δέ ἐστι τιμῆσαι πρεπόντως τὸ ν διὰ τοῦ σαφέστατα ὡμολογηκέναι, ὅτι δῶρόν ἐστιν ὑτοῦ τόδε τὸ πᾶν. Λέγει γὰρ φυσικώτατα· „Ἀνὴρ ὃ ῦρε, τοῦτο προςήνεγκε δῶρον." (Num. 31, 50.) Ἕκατος δὲ ἡμῶν γενόμενος εὐθὺς εὑρίσκει τὸ μέγα δῶρον θεοῦ τὸν παντελῆ κόσμον, αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἀρίτοις μέλεσιν ὄρεσιν ἐχαρίσατο.

Miseri sunt, qui affectibus dediti, ut vino ebriosi, sibi ipsi insaniam consciscunt.

31. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν μέρει δωρεαί, ἃς θεῷ τε [*] δοῦαι καὶ λαβεῖν ἀνθρώποις ἐμπρεπές. Αὗται δὲ ἂν εἶεν ἀρεταὶ καὶ αἱ κατ᾽ αὐτὰς ἐνέργειαι, ὧν τὴν εὕρεσιν σχεδὸν ἄχρονον οὖσαν διὰ τὸ ὑπερβάλλον τοῦ χαριζομένου τάχος, ἐν οἷς εἴωθε δωρεῖσθαι, πᾶς καταπέπληκται, καὶ ὅτῳ μηδὲν μέγα τῶν ἄλλων ὑπείληπται. Διὸ καὶ πυνθάνεται· „Τί τοῦτο, ὃ ταχὺ εὗρες, ὦ τέκνον;" (Gen. 27, 20) τεθαυμακὼς τῆς σπουδαίας διαθέσεως τὴν ὀξύτηται. Ὁ δὲ εὖ παθὼν εὐθυβόλως ἀποκρίνεται· „Ἃ παρέδωκε κύριος ὁ θεός." Παραδόσεις γὰρ καὶ ὑφηγήσεις βραδεῖαι μὲν αἱ δι᾽ ἀνθρώπων, ὀξύνται δὲ αἱ διὰ θεοῦ, φθάνουσαι καὶ τὴν ὀξυτάτου χρόνου κίνησιν. Οἱ μὲν οὖν κατ᾽ ἰσχὺν καὶ δύναμιν ἔξαρχοι καὶ ἡγεμόνες τοῦ τὸν ἐπινίκιον καὶ εὐχαριστικὸν ὕμνον ᾄδοντος χοροῦ οἱ λεχθέντες εἰσίν· οἱ δὲ κατὰ τροπὴν καὶ ἀσθένειαν τοῦ τὸν ἐφ᾽ ἥτταις θρῆνον σφαδάζοντες ἑταῖροι, οὓς οὐ καχίζειν μᾶλλον ἢ οἰκτίζεσθαι χρή, καθάπερ τοὺς τὰ σώματα ἐκ φύσεως ἐπικήρως ἔχοντας, οἷς καὶ ἡ τυχοῦσα νόσου πρόφασις μέγα ἐμπόδιον πρὸς τὸ σώζεσθαι. Ἔνιοι

δὲ οὐ τῷ μαλθακωτέροις τοῖς ψυχῆς κεχρῆσθαι τόνοις ἀνέπεσον ἄκοντες, ὑπ᾽ ἐῤῥωμενεστέρας τῶν ἀντιπάλων ἰσχύος πιεσθέντες, ἀλλὰ μιμούμενοι τοὺς ἐθελοδούλους ἑκόντες ἑαυτοὺς πικροῖς δεσπόταις ὑπέῤῥιψαν, γένος ὄντες ἐλεύθεροι. Διὸ μὴ δυνάμενοι πεπρᾶσθαι τὸ παραλογώτατον αὐτοὶ δεσπότας ὠνούμενοι προσεκτῶντο, τὸ αὐτὸ δρῶντες τοῖς ἐμφορουμένοις ἀπλήστως πρὸς μέθην οἴνου· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι γνώμῃ τὸν ἄκρατον, οὐ βιασθέντες, προςφέρονται, ὥςτε καὶ γνώμῃ τὸ μὲν νηφάλιον ἐκτέμνουσι τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ παράληρον αἱροῦνται. „Φωνὴν“ γάρ, φησίν, „ἐξαρχόντων ὑπ᾽ οἴνου ἐγὼ ἀκούω“ (Exod. 32, 17. 18), τουτέστιν, οὐκ ἀκούσιον ἐνδεδειγμένων μανίαν, ἀλλ᾽ ἑκουσίῳ φρενοβλαβείᾳ βεβλαμμένων.

Ora Deum, ne unquam hortator fias ad pocula, i. e. in via praecedas ad ruditatem ducente.

32. Πῶς δὲ ὁ συνεγγίζων τῇ παρεμβολῇ „τὸν μόσχον ὁρᾷ καὶ τοὺς χορούς“, ἢ καὶ αὐτὸς διασυνίστησι. Τύφῳ γὰρ καὶ τοῖς τύφου χορευταῖς ἐντυγχάνομεν, ὅσοι πλησίον ἵστασθαι τοῦ σωματικοῦ στρατοπέδου διανοούμεθα γνώμῃ, ἐπεὶ τοῖς φιλοθεάμοσι καὶ τὰ ἀσώματα ὁρᾶν γλιχομένοις, ἅτε ἀτυφίας οὖσιν ἀσκηταῖς, ποῤῥωτάτω τοῦ σώματος ἔθος διοικίζεσθαι. Εὔχου δὴ τῷ θεῷ, μηδέποτε ἔξαρχος οἴνου γενέσθαι, τουτέστι μηδέποτε ἑκὼν ἀφηγήσασθαι τῆς εἰς ἀπαιδευσίαν καὶ ἀφροσύνην ἀγούσης ὁδοῦ· τὰ γὰρ ἀκούσια κακῶν ἡμίσει κουφότερα, καθαρῷ τῷ τοῦ συνειδότος ἐλέγχῳ μὴ βαρυνόμενα. Τελεςφορηθεισῶν δέ σοι τῶν εὐχῶν ἰδιώτης μὲν ἔτι μένειν οὐκ ἂν δύναιο, τὴν δὲ μεγίστην ἡγεμονιῶν ἀρχήν, ἱερωσύνην, κτήσῃ· σχεδὸν γὰρ ἱερέων καὶ θερα-

πευτῶν· θεοῦ μόνον τὸ ἔργον [*] νηφάλια θύειν, οἴνου καὶ παντὸς τοῦ ληρεῖν αἰτίου βεβαιότητι διανοίας κατεξανισταμένων. „Ἐλάλησε" γάρ, φησί, „κύριος τῷ Ἀαρὼν λέγων· Οἶνον καὶ σίκερα οὐ πίεσθε, σὺ καὶ οἱ υἱοί σου μετὰ σέ, ἡνίκα ἂν εἰςπορεύησθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἢ προςπορεύησθε τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνητε· νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν διαστεῖλαι ἀνὰ μέσον ἁγίων καὶ βεβήλων, καὶ ἀνὰ μέσον καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων." (Lev. 10, 8 s.) Ἀαρὼν δέ ἐστιν ὁ ἱερεύς, καὶ τὸ ὄνομα ὀρεινὸς ἑρμηνεύεται, μετέωρα καὶ ὑψηλὰ φρονῶν λογισμός, οὐ διὰ μεγαλαυχίας κενοῦ φυσήματος ὑπόπλεων ὄγκον, ἀλλὰ διὰ μέγεθος ἀρετῆς, ἣ τὸ φρόνημα ἐξαίρουσα πέραν οὐρανοῦ ταπεινὸν οὐδὲν ἐᾷ λογίζεσθαι. Διακείμενος δὲ οὕτως ἄκρατον καὶ πᾶν ἀφροσύνης φάρμακον ἑκὼν οὔποτε προσοίσεται· ἀνάγκη γάρ ἐστι ἢ ἀῤῥηφοροῦντα αὐτοῖς εἰς τὴν σκηνὴν εἰσιέναι τὰς ἀοράτους ἐπιτελέσοντα τελετάς, ἢ τῷ βωμῷ προσιόντα θυσίας ὑπέρ τε τῶν ἰδίων καὶ κοινῶν χαριστηρίους ἀναγαγεῖν· νήψεως δὲ καὶ περιττῆς ἀγχινοίας ταῦτα δεῖται.

Ad tabernaculum testimonii et altare nonnisi sobrii accedent, i. e. eum, qui virtutem eiusque divinam pulchritudinem considerat, mox subit ruditatis et ineruditionis oblivio, succedente eruditionis et scientiae memoria. (33. 34).

33. Θαυμάσαι μὲν οὖν εἰκότως ἄν τις καὶ τὸ ῥητὸν τῆς προστάξεως. Πῶς γὰρ οὐ σεμνόν, νήφοντας καὶ ἐν ἑαυτοῖς ὄντας πρὸς εὐχὰς ἱερουργίας χωρεῖν; ὡς ἔμπαλιν ἀμφότερα σῶμα καὶ ψυχὴν παρειμένους ὑπὸ οἴνου καταγέλαστον; Εἰ μὴ δεσπόταις μὲν καὶ γονεῦσι καὶ

ἄρχουσιν οἰκέται καὶ υἱοὶ καὶ ὑπήκοοι μέλλοντες προσέρχεσθαι πρόνοιαν ἕξουσι τοῦ νήφειν, ὡς μήτε ἐν τοῖς λεγομένοις καὶ πραττομένοις διαμάρτοιεν, μήθ' ὡς καταπεφρονηκότες τῆς ἐκείνων ἀξιώσεως κολασθεῖεν, ἢ τὸ γοῦν ἐπιεικέστατον χλεύην ὄφλοιεν· — τὸν δὲ τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ πατέρα τις θεραπεύειν δικαιῶν οὐ καὶ σιτίων καὶ ποτῶν καὶ ὕπνου καὶ πάντων ὅσα ἀναγκαῖα τῇ φύσει περιέσται, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἁβροδίαιτον ἀποκλίνας τὸν τῶν ἀσώτων ζηλώσει βίον, καὶ βεβαρημένος τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπ' οἴνου καὶ τὴν κεφαλὴν παραβάλλων καὶ τὸν αὐχένα ἐγκάρσιον *ὀκλάζων* καὶ ὑπ' ἀμετρίας ἐρευγόμενος καὶ ὅλῳ διαῤῥέων τῷ σώματι χέρνιβος ἢ βωμῶν ἢ θυσιῶν προσάψεται; Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἱερὰν ἐξ ἀπόπτου φλόγα θεάσασθαι τῷ τοιούτῳ θέμις. Εἰ μέντοι μήτε σκηνὴν μήτε θυσιαστήριον ὑπολάβοι τις λέγεσθαι τὰ ὁρώμενα ἐκ τῆς ἀψύχου καὶ φθαρτῆς δημιουργηθέντα ὕλης, ἀλλὰ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ νοητὰ [*] θεωρήματα, ὧν αἰσθηταὶ ταῦτα εἰκόνες, καταπλαγήσεται μᾶλλον τὴν ὑφήγησιν. Ἐπειδὴ γὰρ παντὸς τὸ μὲν παράδειγμα, τὸ δὲ μίμημα ὁ ποιῶν ἐποίει, καὶ ἀρετῆς τὴν μὲν ἀρχέτυπον σφραγῖδα εἰργάζετο, τὸν δὲ ἀπὸ ταύτης ἐνεσημαίνετο ἐμφερέστατον χαρακτῆρα. Ἡ μὲν οὖν ἀρχέτυπος σφραγὶς ἀσώματός ἐστιν ἰδέα, ἡ δὲ χαραχθεῖσα εἰκὼν σῶμα ἤδη φύσει μὲν αἰσθητόν, οὐ μὴν εἰς αἴσθησιν ἐρχόμενον· καθάπερ καὶ τὸ ἐν τῷ βαθυτάτῳ τοῦ Ἀτλαντικοῦ πελάγους ξύλον εἴποι τις ἂν πεφυκέναι μὲν πρὸς τὸ καίεσθαι, μηδέποτε δὲ ὑπὸ πυρὸς ἀναλωθήσεσθαι, διὰ τὴν τῆς θαλάττης ἀνάχυσιν.

34. Τὴν οὖν σκηνὴν καὶ τὸν βωμὸν ἐννοήσωμεν ἰδέας, τὴν μὲν ἀρετῆς ἀσωμάτου, τὸν δὲ αἰσθητῆς εἰκό-

νος εἶναι σύμβολον· τὸν μέν γε βωμὸν καὶ τὰ ἐπ᾽ αὐτοῦ ῥάδιον ἰδεῖν, ἔξω τε γὰρ ἔχει τὴν κατασκευὴν καὶ ἀσβέστῳ πυρὶ ἀναλίσκεται, ὡς μὴ μεθ᾽ ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ περιλάμπεσθαι· ἡ δὲ σκηνὴ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα ἀθέατα, οὐχὶ τῷ μόνον ἐσωτάτω καὶ ἐν ἀδύτοις ἱδρύσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ προσαψάμενον ἢ διὰ περιεργίαν ὀφθαλμῶν ἰδόντα ἀπαραιτήτῳ δίκῃ θανάτου κατὰ πρόςταξιν νόμου κολάζεσθαι, — πλὴν εἰ μή τις ὁλόκληρος καὶ παντελὴς εἴη, περὶ μηδὲν μὴ μέγα, μὴ μικρὸν ἁπλῶς κηραίνων πάθος, ἀλλ᾽ ἀρτίῳ καὶ πλήρει καὶ πάντα τελειοτάτῃ κεχρημένος τῇ φύσει· τούτῳ γὰρ ἐπιτέτραπται δι᾽ ἔτους ἅπαξ εἰςιόντι ἐπισκοπεῖν τὰ ἀθέατα ἄλλοις, ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἁπάντων μόνῳ ὁ τῶν ἀσωμάτων καὶ ἀφθάρτων ἀγαθῶν πτηνὸς καὶ οὐράνιος ἔρως ἐνδιαιτᾶται. Ὅταν οὖν ὑπὸ τῆς ἰδέας πληχθεὶς ἕπηται τῇ τὰς κατὰ μέρος ἀρετὰς τυπούσῃ σφραγῖδι, κατανοῶν καὶ καταπληττόμενος αὐτῆς τὸ θεοειδέστατον κάλλος, ᾗτινι προςέρχεται δεξαμένῃ τὸν ἐκείνης χαρακτῆρα, λήθη μὲν ἀμαθίας καὶ ἀπαιδευσίας, μνήμη δὲ παιδείας καὶ ἐπιστήμης εὐθὺς ἐγγίνεται. Διὸ λέγει· „Οἶνον καὶ σίκερα οὐ πίεσθε, σὺ καὶ οἱ υἱοί σου μετὰ σέ, ἡνίκα ἂν εἰςπορεύησθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ἢ προςπορεύησθε τῷ θυσιαστηρίῳ.“ Ταῦτα δ᾽ οὐκ ἀπαγορεύων μᾶλλον ἢ γνώμην ἀποφαινόμενος διεξέρχεται· τῷ μέντοι ἀπαγορεύοντι οἰκεῖον ἦν εἰπεῖν· Οἶνον, ὅταν ἱερουργῆτε, μὴ πίνετε, — τῷ δὲ γνώμην ἀποφαινομένῳ τὸ Οὐ πίεσθε. Καὶ γάρ ἐστιν ἀμήχανον τὸ μέθης καὶ παροινίας ψυχῆς αἴτιον, ἀπαιδευσίαν, προςίεσθαι τὸν ταῖς γενικαῖς καὶ κατ᾽ εἶδος ἀρεταῖς ἐμμελετῶντα καὶ ἐγχορεύοντα. Τὴν δὲ „σκηνὴν μαρτυρίου“ (Exod. 33, 7) καλεῖ πολλάκις·

ἤτοι παρʼ ὅσον ὁ ἀψευδὴς θεὸς ἀρετῆς ἐστι μάρτυς, ᾧ καλὸν καὶ σύμφορον προςέχειν, ἢ παρʼ ὅσον ἡ ἀρετὴ βεβαιότητα ταῖς ψυχαῖς ἐντίθησι, τοὺς ἐνδοιάζοντας καὶ ἐπαμφοτερίζοντας λογισμοὺς ἀνὰ κράτος ἐκτέμνουσα καὶ ὥςπερ ἐν δικαστηρίῳ [*] τῷ βίῳ τὸ ἀληθὲς ἀνακαλύπτουσα.

Ruditas mortem, immortalitatem affert disciplina.

35. *Λέγει δέ, ὅτι „οὐδʼ ἀποθανεῖται ὁ νηφάλια θύων", ὡς ἀπαιδευσίας μὲν θάνατον ἐπιφερούσης, παιδείας δὲ ἀφθαρσίαν. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν νόσος μὲν διαλύσεως, ὑγεία δὲ σωτηρίας αἰτία, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν ταῖς ψυχαῖς τὸ μὲν σῶζόν ἐστι φρόνησις — ὑγεία γάρ τις αὕτη διανοίας —, τὸ δὲ φθεῖρον ἀφροσύνη, νόσον ἀνίατον κατασκήπτουσα. Τοῦτο δὲ „νόμιμον αἰώνιον εἶναι"* (Lev. 10, 9) *φησιν ἄντικρυς ἀποφαινόμενος· ὑπολαμβάνει γὰρ νόμον ἀθάνατον ἐν τῇ τοῦ παντὸς ἐστηλιτεῦσθαι φύσει ταυτὶ περιέχοντα, ὅτι ὑγιεινὸν μὲν καὶ σωτήριον χρῆμα παιδεία, νόσου δὲ καὶ φθορᾶς αἴτιον ἀπαιδευσία. Παρεμφαίνει δέ τι καὶ τοιοῦτον· Τὸ πρὸς ἀλήθειαν νόμιμον εὐθύς ἐστιν αἰώνιον, ἐπεὶ καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, ὃς δὴ νόμος ἐστίν, οὐ φθαρτός. Καὶ γὰρ αὖ τὸ ἐναντίον παράνομον ἐφήμερόν τε καὶ εὐδιάλυτον ἐξ ἑαυτοῦ παρὰ τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἀνωμολόγηται. Νόμου δὲ καὶ παιδείας ἴδιον βέβηλα ἁγίων καὶ ἀκάθαρτα καθαρῶν διαστέλλειν, ὡς ἔμπαλιν ἀνομίας καὶ ἀπαιδευσίας εἰς τὸ αὐτὸν ἄγειν τὰ μαχόμενα βιάζεσθαι, φυρούσας τὰ πάντα καὶ συγχεούσας.*

Hinc Samuel (mens) a matre Gratia (gratia divina) natus et haec ipsa vinum non biberunt: rebus vanis abstinentes soli Deo se consecrarunt. (36. 37.)

36. *Διὰ τοῦτο ὁ καὶ βασιλέων καὶ προφητῶν μέγιστος Σαμουὴλ „οἶνον καὶ μέθυσμα," ὥς ὁ ἱερὸς λόγος φησίν, „ἄχρι τελευτῆς οὐ πίεται"* (1 Sam. [1 Reg.] 1, 15)· *τέτακται γὰρ ἐν τῇ τοῦ θείου στρατοπέδου τάξει, ἣν οὐδέποτε λείψει προμηθείᾳ τοῦ σοφοῦ ταξιάρχου. Σαμουὴλ δὲ γέγονε μὲν ἴσως ἄνθρωπος, παρείληπται δὲ οὐχ ὡς σύνθετον ζῶον, ἀλλ' ὡς νοῦς, λατρείᾳ καὶ θεραπείᾳ θεοῦ μόνῃ χαίρων· ἑρμηνεύεται γὰρ τεταγμένος θεῷ, διὰ τὸ τὰς πράξεις, ὅσαι κατὰ κενὰς δόξας συνίστανται, χαλεπὴν ἀταξίαν εἶναι νομίζειν. Οὗτος μητρὸς γέγονεν ἀνθρωπίνης, ἧς τὸ ὄνομα μεταληφθέν ἐστι χάρις· ἄνευ γὰρ θείας χάριτος ἀμήχανον ἢ λειποτακτῆσαι τὰ θνητὰ ἢ τοῖς ἀφθάρτοις ἀεὶ παραμεῖναι. Χάριτος δὲ ἥτις ἂν πληρωθῇ ψυχή, γέγηθεν εὐθὺς καὶ μειδιᾷ καὶ ἀνορχεῖται· βεβάκχευται γάρ, ὡς πολλοῖς τῶν ἀνοργιάστων μεθύειν καὶ παρακινεῖν καὶ ἐξιστάναι ἂν δόξαι. Διὸ καὶ λέγεται πρὸς αὐτὴν ὑπὸ παιδαρίου τινός, οὐχ ἑνός, ἀλλ' ὑπὸ παντὸς τοῦ νεωτερίζειν καὶ τὰ καλὰ χλευάζειν ἀκμὴν ἔχοντος· „Ἕως πότε μεθυσθήσῃ; Περιελοῦ* [*] *τὸν οἶνόν σου."* (1 Sam. [1 Reg.] 1, 14.) *Φιλεῖ γὰρ τοῖς θεοφορήτοις οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον ἐγείρεσθαι καὶ ὥσπερ ἐξοιστρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα ἐνερευθὲς εἶναι καὶ πεπυρωμένον, τῆς ἔνδον ἀναχεούσης καὶ χλιαινούσης χαρᾶς τὸ πάθος εἰς τὰ ἔξω διαδιδούσης, ὑφ' οὗ πολλοὶ τῶν ἀφρόνων ἀπατηθέντες τοὺς νήφοντας μεθύειν ὑπετόπασαν. Καίτοι γε ἐκεῖνοι μὲν τρόπον τινὰ*

μεθύουσιν οἱ νήφοντες τὰ ἀγαθὰ ἀθρόα ἠκρατισμένοι καὶ τὰς προπόσεις παρὰ τελείας ἀρετῆς δεξάμενοι· οἱ δὲ τὴν ἀπὸ οἴνου μεθύοντες μέθην ἄγευστοι φρονήσεως διετέλεσαν, νηστείαν συνεχῆ καὶ λιμὸν αὐτῆς ἄγοντες. Εἰκότως οὖν ἀποκρίνεται πρὸς τὸν νεωτεροποιὸν καὶ γέλωτα τίθεσθαι οἰόμενον τὸν σεμνὸν καὶ αὐστηρὸν αὐτῆς βίον· „Ὦ θαυμάσιε, γυνὴ ἡ σκληρὰ ἡμέρα ἐγώ εἰμι, καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα οὐ πέπωκα, καὶ ἐκχεῶ τὴν ψυχήν μου ἐνώπιον κυρίου.“ (Ibid. v. 15.) Παμπόλλη γε παῤῥησία τῆς ψυχῆς, ἣ τῶν χαρίτων τοῦ θεοῦ πεπλήρωται. Πρῶτον μέν γε „σκληρὰν ἡμέραν“ εἶπεν ἑαυτήν, πρὸς τὸ χλευάζον ἀπιδοῦσα παιδάριον. Τούτῳ γὰρ καὶ παντὶ ἄφρονι τραχεῖα καὶ δύςβατος καὶ ἀργαλεωτάτη νενόμισται ἡ ἐπ' ἀρετὴν ἄγουσα ὁδός, καθ' ἃ καὶ τῶν παλαιῶν τις *) ἐμαρτύρησεν εἰπών·

Τὴν μέντοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἑλέσθαι·
τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεὸς προπάροιθεν ἔθηκεν
ἀθάνατος, μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτήν,
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηαι,
ῥηϊδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.

37. Εἶτα οἶνον καὶ μέθυσμα οὔ φησι προςενέγκασθαι, τῷ συνεχῶς καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον νήφειν ἐπαυχοῦσα· καὶ γὰρ ὄντως ἀφέτῳ καὶ ἐλευθεριάζοντι καὶ καθαρῷ χρῆσθαι λογισμῷ πρὸς μηδενὸς πάθους παροινουμένῳ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἦν ἔργον. Ἐκ τούτου δὲ συμβαίνει νήψεως ἀκράτου τὸν νοῦν ἐμφορηθέντα σπονδὴν ὅλον δι' ὅλων γίνεσθαί τε καὶ σπένδεσθαι θεῷ· τί

*) Hesiodus, ἔργ. κ. ἡμ. v. 287 ss.

γὰρ ἦν τὸ „ἐκχεῶ τὴν ψυχήν μου ἐναντίον κυρίου“ ἢ· σύμπασαν αὐτὴν ἀνιερώσω; Δεσμὰ μέν, οἷς πρότερον ἐσφίγγετο, ἃ περιῆψαν αἱ τοῦ θνητοῦ βίου κεναὶ σπουδαί, πάντα λύσας, προαγαγὼν δὲ ἔξω καὶ τείνας καὶ ἀναχέας τοσοῦτον, ὡς καὶ τῶν τοῦ παντὸς ἅψασθαι περάτων καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀγεννήτου παγκάλην καὶ ἀοίδιμον θέαν ἐπειχθῆναι. Νηφόντων μὲν οὖν ὁ [*] χορὸς οὗτος, παιδείαν προστησαμένων ἡγεμονίδα· μεθυόντων δὲ ὁ πρότερος, οὗπερ ἦν ἔξαρχος ἀπαιδευσία.

Alia ebrietatis ad animam relatae species est ignorantia.

38. Ἐπεὶ δὲ τὸ μεθύειν οὐ μόνον ἐδήλου τὸ ληρεῖν, ὃ δημιουργὸν ἀπαιδευσίας εἶχεν, ἀλλὰ καὶ τὸ παντελῶς ἀναισθητεῖν, ἀναισθησίας δὲ τῆς μὲν κατὰ τὸ σῶμα δημιουργὸς ὁ οἶνος, τῆς δὲ κατὰ ψυχὴν ἄγνοια τούτων, ὧν εἰκὸς ἦν ἐπιστήμην ἀνειληφέναι, λεκτέον καὶ περὶ ἀγνοίας βραχέα, αὐτὰ τὰ καίρια ὑπομιμνήσκοντας. Τίνι οὖν ἀπεικάσομεν τῶν ἐν τῷ σώματι τὸ ἐν ψυχῇ πάθος ὃ κέκληται ἄγνοια; ἢ τῇ τῶν αἰσθητηρίων πηρώσει; Οὐκοῦν ὅσοι ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα ἐβλάβησαν, οὐδὲν ἔτι ἰδεῖν οὔτ᾽ ἀκοῦσαι δύνανται, ἡμέραν μὲν καὶ φῶς, ὧν ἕνεκα μόνων, εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ ζῆν αἱρετόν, οὐκ εἰδότες, μακρῷ δὲ σκότῳ καὶ νυκτὶ αἰωνίῳ συνοικοῦντες, πρὸς πάντα καὶ μικρὰ καὶ μείζω κεκωφωμένοι, οὓς εἰκότως ὁ βίος ἀδυνάτους εἴωθε καλεῖν. Καὶ ἂν γὰρ αἱ τοῦ ἄλλου σώματος ἅπασαι δυνάμεις ἐπ᾽ αὐτὸ δὴ τὸ πέρας ἰσχύος ἔλθωσι καὶ ῥώμης, ὑποσκελισθεῖσαι πρὸς ὀφθαλμῶν καὶ ὤτων πηρώσεως μέγα πτῶμα πίπτουσιν, ὡς μηκέτι ἀναστῆναι δύνασθαι· τὰ γὰρ ὑπερείδοντα καὶ στηρίζοντα ἄνθρωπον λόγῳ μὲν αἱ βάσεις εἰσίν, ἔργῳ δὲ ἀκοαί τε

καὶ ὄψεις, ἃς ἔχων μέν τις ὁλοκλήρους ἐγήγερται καὶ ἀνωρθίασται, στερόμενος δὲ αὐτῶν κλίνεται καὶ εἰς ἅπαν καθαιρεῖται. Τὸ παραπλήσιον οὖν ἐν ψυχῇ πάντως ἄγνοια ἐργάζεται, τὰ βλέποντα καὶ ἀκούοντα αὐτῆς λυμαινομένη καὶ μήτε φῶς μήτε λόγον παρεισελθεῖν ἐῶσα, τὸν μέν, ἵνα μὴ διδάξῃ, τὸ δέ, ἵνα μὴ δείξῃ τὰ ὄντα· βαθὺ δὲ σκότος καὶ πολλὴν ἀλογίαν καταχέασα κωφὸν λίθον τὸ περικαλλέστατον εἶδος ψυχῆς εἰργάσατο.

Scientiae prae ignorantia praestantia.

39. Καὶ γὰρ τῇ ἀγνοίᾳ τὸ ἐναντίον ἡ ἐπιστήμη τρόπον τινὰ ψυχῆς καὶ ὀφθαλμοὶ καὶ ὦτά ἐστι· καὶ γὰρ τοῖς λεγομένοις προσέχει τὸν νοῦν καὶ καταθεᾶται τὰ ὄντα, καὶ οὐδὲν οὔτε παρορᾶν οὔτε παρακούειν ὑπομένει, πάντα δὲ ὅσα ἀκοῆς καὶ θέας ἄξια περισκοπεῖ καὶ περιβλέπεται, καὶ ἂν εἰ πεζεύειν καὶ πλεῖν δεῖ γῆς καὶ θαλάττης, ἄχρι τῶν περάτων ἀφικνεῖται, ἵνα ἴδῃ τι πλεῖον ἢ ἀκούσῃ καινότερον· ἀοκνότατος γὰρ ὁ ἐπιστήμης ἔρως, ἐχθρὸς μὲν ὕπνου, φίλος δὲ ἐγρηγόρσεως. Διανιστὰς οὖν καὶ ἀνεγείρων καὶ παραθήγων ἀεὶ διάνοιαν πανταχόσε περιφοιτᾶν ἀναγκάζει, λίχνον ἀκοῆς ἐργαζόμενος καὶ μαθήσεως δίψαν ἄληκτον ἐντήκων. Οὐκοῦν ἐπιστήμη μὲν τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν περιποιεῖ, δι' ὧν αἱ κατορθώσεις· ὁ γὰρ ἰδὼν καὶ ἀκούσας, γνοὺς [*] τὸ συμφέρον, τὸ μὲν ἑλόμενος, τὸ δὲ ἐναντίον ἀποστραφεὶς ὠφέληται. Ἄγνοια δέ, χαλεπωτέραν τῆς ἐν τῷ σώματι πήρωσιν ἐπιφέρουσα τῇ ψυχῇ, πάντων ἁμαρτημάτων αἰτία γίνεται, μηδὲν μήτ' ἐκ τοῦ προϊδέσθαι, μήτ' ἐκ τοῦ προακοῦσαι δυναμένη λαβεῖν ἔξωθεν βοήθημα· διὰ γοῦν τὴν πολλὴν ἐρημίαν ἑαυτῆς ἀφρούρητος

καὶ ἀφύλακτος ἐαθεῖσα καὶ πρὸς τῶν ἐπιτυχόντων ἀνθρώπων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων ἐπιβουλεύεται. Μηδέποτ᾽ οὖν μήτ᾽ ἄκρατον προσενεγκώμεθα τοσοῦτον, ὡς ἀπραξίαν ἐμποιῆσαι ταῖς αἰσθήσεσι, μήτε τοσοῦτον ἐπιστήμης ἀλλοτριωθῶμεν, ὡς ἄγνοιαν, τὸ μέγα καὶ βαθὺ σκότος, τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς κατασκεδάσαι.

Duo ignorantiae genera, alterum simplex sensu prorsus carens, alterum duplex, involuntarium et voluntarium, cuius posterioris generis ignorantia Loti.

40. *Διττὸν* δὲ τὸ ἀγνοίας γένος, τὸ μὲν ἁπλοῦν, ἡ παντελὴς ἀναισθησία, τὸ δὲ διπλοῦν, ὅταν μὴ μόνον ἀνεπιστημοσύνῃ τις συνέχηται, ἀλλὰ καὶ οἴηται εἰδέναι ἃ μηδαμῶς οἶδε, δόξῃ ψευδεῖ σοφίας ἐπαιρόμενος. Τὸ μὲν οὖν πρότερον κακὸν ἔλαττον, κουφοτέρων γὰρ ἁμαρτημάτων καὶ τάχα ἀκουσίων αἴτιον· τὸ δὲ δεύτερον μεῖζον, μεγάλα γὰρ ἀποτίκτει, καὶ οὐκ ἀκούσια μόνον, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ ἐκ προνοίας ἀδικήματα. Περὶ ταῦτά μοι δοκεῖ Λὼτ ὁ θυγατροποιὸς μάλιστα κηραίνειν, ἄῤῥεν καὶ τέλειον ἐν ψυχῇ φυτὸν ἀναθρέψαι μὴ δυνάμενος· δύο γὰρ θυγατέρας ἐκ τῆς λιθουμένης γυναικὸς ἔσχηκεν, ἣν εὐθυβόλῳ χρησάμενος ὀνόματι καλέσειεν ἄν τις συνήθειαν, ἐχθρὰν φύσιν ἀληθείας, καὶ ὁπότε ἄγοι τις αὐτήν, ὑστερίζουσαν καὶ περιβλεπομένην τὰ ἀρχαῖα καὶ σύντροφα, καὶ ἀψύχου τρόπον στήλης ἐν μέσοις αὐτοῖς καταμένουσαν. Τῶν δὲ θυγατέρων ἡ μὲν πρεσβυτέρα κεκλήσεται βουλή, συναίνεσις δὲ ἡ νεωτέρα· τῷ μὲν γὰρ βουλεύσασθαι τὸ συναινεῖν ἕπεται, συναινέσας δὲ οὐδὲ εἷς ἔτι βουλεύεται. Καθίσας οὖν ὁ νοῦς ἐν τῷ αὑτοῦ συνεδρίῳ διακινεῖν ἄρχεται τὰς θυγατέρας, καὶ μετὰ μὲν τῆς

πρεσβυτέρας, βουλῆς, σκοπεῖσθαί τε καὶ διερευνᾶν ἕκαστα, μετὰ δὲ τῆς νεωτέρας, συναινέσεως, ἐπινεύειν ῥᾳδίως τοῖς ἐπιτυχοῦσι, καὶ ὡς φίλα τὰ ἐχθρὰ ἀσπάζεσθαι, δέλεαρ εἴ τι μικρὸν ἡδονῆς αὐτὸ μόνον ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἐνδιδῴη. Ταῦτα δὲ νήφων μὲν λογισμὸς οὐκ ἀνέχεται, μέθῃ δὲ κατεσχημένος καὶ ὥςπερ ἔξοινος ὤν.

Natura hominis ignorantiae obnoxia.

41. Διὸ λέγεται· „Ἐπότισαν τὸν πατέρα οἶνον" (Gen. 19, 33), ἀναισθησίαν παντελῆ, ἱκανὸν δοκεῖν βουλεύεσθαι τὸν νοῦν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὰ συμφέροντα ἢ τοῖς ὁπωςοῦν φανεῖσιν ὡς τὸ ἀληθὲς πάγιον ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι συναινέσαι, — τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μηδαμῇ μηδαμῶς ἱκανῆς οὔσης, ἢ ἐκ περισκέψεως τὸ σαφὲς εὑρεῖν, ἢ ὡς ἀληθῆ καὶ συμφέροντα ἑλέσθαι, ἢ ὡς ψευδῆ καὶ βλάβης αἴτια [*] ἀποστραφῆναι. Πολὺ γὰρ σκότος τῶν ὄντων καὶ σωμάτων καὶ πραγμάτων κατακεχυμένον οὐκ ἐᾷ τὴν ἑκάστου φύσιν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἂν βιασάμενός τις ὑπὸ περιεργίας ἢ τοῦ φιλομαθοῦς ἐθελήσῃ διανακῦψαι, καθάπερ οἱ πεπηρωμένοι προςπταίων τοῖς ἐν ποσί, πρίν τι λαβεῖν, ἀναπεσὼν ὑστερίζει, ἢ ταῖς χερσὶν ἐφαπτόμενος τὰ ἄδηλα εἰκάζει, στοχασμὸν πρὸ ἀληθείας κτώμενος. Οὐδὲ γὰρ εἰ δᾳδουχοῦσα παιδεία παραπέμπει τὸν νοῦν, φῶς ἁψαμένη τὸ οἰκεῖον, ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων θέαν ὀνῆσαι δύναιτ᾽ ἂν μᾶλλον ἢ βλάψαι· τὸ γὰρ βραχὺ φέγγος ὑπὸ πολλοῦ σκότους σβέννυσθαι πέφυκε· σβεσθέντος δὲ ἀνωφελὴς πᾶσα ὄψις. Τὸν μέντοι σεμνυνόμενον ἢ ἐπὶ τῷ βουλεύεσθαι ἢ ἐπὶ τῷ τὰ μὲν αἱρεῖσθαι, τὰ δὲ φεύγειν ἱκανῶς δύνασθαι, διὰ τούτων ὑπομνηστέον· εἰ μὲν ἀπὸ τῶν αὐτῶν τὰς αὐτὰς ἀεὶ συνέβαινε προςπίπτειν

ἀπαραλλάκτους φαντασίας, ἣν ἴσως ἀναγκαῖον, τά τε ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φύσει κατασκευασθέντα διττὰ κριτήρια, αἴσθησίν τε καὶ νοῦν, ὡς ἀψευδῆ καὶ ἀδέκαστα θαυμάζειν, καὶ περὶ μηδενὸς ἐνδοιάζοντας ἐπέχειν, ἀλλὰ τοῖς ἅπαξ φανεῖσι πιστεύοντας, τὰ μὲν αἱρεῖσθαι, τὰ δὲ ἔμπαλιν ἀποστρέφεσθαι· ἐπειδὰν δὲ διαφόρως ἀπ' αὐτῶν εὑρισκόμεθα κεκινημένοι, βέβαιον περὶ οὐδενὸς οὐδὲν ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν, ἅτε μὴ ἑστῶτος τοῦ φανέντος, ἀλλὰ πολυτρόποις καὶ πολυμόρφοις χρωμένου ταῖς μεταβολαῖς.

Perceptionis incertae incertum iudicium: sive spectemus naturam animalium —

42. Ἀνάγκη γὰρ ἀνιδρύτου τῆς φαντασίας οὔσης ἀνίδρυτον εἶναι καὶ τὴν ἐπ' αὐτῇ κρίσιν. Αἴτια δὲ τούτου πολλά· πρῶτον μὲν αἱ ἐν τοῖς ζῴοις οὐ καθ' ἑνὸς μέρους, ἀλλὰ σχεδὸν περὶ πάντα ἀμύθητοι διαφοραί, αἱ περὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν, αἱ περὶ τὰς τροφὰς καὶ διαίτας, αἱ περὶ τὰς αἱρέσεις καὶ φυγάς, αἱ περὶ τὰς αἰσθητικὰς ἐνεργείας τε καὶ κινήσεις, αἱ περὶ τὰς τῶν κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀμυθήτων παθῶν ἰδιότητας. Χωρὶς γὰρ τῶν κρινόντων ἴδε καὶ τῶν κρινομένων ἔνια, οἷα τὸν χαμαιλέοντα [καὶ] τὸν πολύποδα· τὸν μέν γε φασὶ τὴν χρόαν ἀλλάττοντα τοῖς ἐδάφεσιν ὁμοιοῦσθαι καθ' ὧν εἴωθεν ἕρπειν, τὸν δὲ ταῖς κατὰ θαλάττης πέτραις, ὧν ἂν περιδράξηται, τάχα που τῆς σωτηρίου φύσεως ἀλεξίκακον συλλήψεως δωρησαμένης τὴν εἰς τὸ πολυχρώματον αὐτοῖς τροπὴν φάρμακον. Τὸν δὲ αὐχένα τῆς περιστερᾶς ἐν ἡλιακαῖς αὐγαῖς οὐ κατενόησας μυρίας χρωμάτων ἀλλάττοντα ἰδέας; ἢ οὐχὶ φοινικοῦν καὶ κυανοῦν, πυρωπόν τε αὖ καὶ ἀνθρακωειδές, ἔτι δὲ ὠχρὸν καὶ ἐρυθρὸν καὶ ἄλλα παντοδαπὰ ἴσχει χρώματα,

ὧν οὐδὲ τὰς κλήσεις ῥάδιον ἀπομνημονεῦσαι; Φασὶ μέντοι καὶ ἐν Σκύθαις, τοῖς [*] καλουμένοις Γελωνοῖς, θαυμασιώτατόν τι γίνεσθαι σπανίως μέν, γίνεσθαι δὲ ὅμως θηρίον, ὃ καλεῖται τάρανδος, μέγεθος μὲν βοὸς οὐκ ἀποδέον, ἐλάφῳ δὲ τὸν τοῦ προσώπου τύπον ἐμφερέστατον. Λόγος ἔχει τοῦτο μεταβάλλειν ἀεὶ τὰς τρίχας πρός τε τὰ χωρία καὶ τὰ δένδρα, καὶ πάνθ᾽ ἁπλῶς οἷς ἂν ἐγγὺς ἱστῆται, ὡς διὰ τὴν τῆς χρόας ὁμοιότητα λανθάνειν τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ ταύτῃ μᾶλλον ἢ τῇ περὶ σῶμα ἀλκῇ δυςθήρατον εἶναι. Ταῦτα δὴ καὶ τὰ τούτοις ὅμοια πίστεις ἐναργεῖς ἀκαταληψίας ἐστίν.

Sive hominum cogitationes et mores.

43. Ἔπειτα δὲ αἱ μηκέτι τῶν ζώων ἁπάντων, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων ἰδίᾳ πρὸς ἀλλήλους περὶ πάντων ποικιλίαι. Οὐ γὰρ μόνον ἄλλοτε ἄλλως τὰ αὐτὰ κρίνουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρως ἕτεροι, ἡδονάς τε καὶ ἀηδίας ἔμπαλιν τῶν αὐτῶν λαμβάνοντες· οἷς γὰρ δυςηρέστησαν ἐνίοτε ἔνιοι, ἐτέρφθησαν ἄλλοι, καὶ κατὰ τὸ ἐναντίον, ἅπερ ὡς φίλα καὶ οἰκεῖα ἐπισπασάμενοί τινες ἐδεξιώσαντο, ταῦθ᾽ ἕτεροι ὡς ἀλλότρια καὶ δυςμενῆ μακρὰν ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἐσκοράκισαν. Ἤδη γοῦν ἐν θεάτρῳ πολλάκις παρατυχὼν εἶδον ὑφ᾽ ἑνὸς μέλους τῶν ἀγωνιζομένων ἐπὶ τῆς σκηνῆς τραγῳδῶν ἢ κιθαρῳδῶν τοὺς μὲν οὕτως ἀχθέντας, ὡς ἀνεγειρομένους καὶ συνηχοῦντας ἄκοντας τὰ πρὸς ἔπαινον ἐκφωνεῖν, τοὺς δὲ οὕτως ἀτρώτως ἔχοντας, ὡς μηδὲ τῶν ἀψύχων βάθρων ἐφ᾽ οἷς καθέζονται, ταύτῃ γοῦν διαφέρειν γραμμάτων ἂν νομισθῆναι, ἐνίους δὲ οὕτως ἀλλοτριωθέντας, ὡς καὶ τὴν θέαν οἴχεσθαι καταλιπόντας, ἔτι καὶ προςαποσειομένους ἑκατέρᾳ τῶν χειρῶν τὰ

ὦτα, μή ἄρα τι ἔναυλον ἀπολειφθὲν ἀηδίαν ὑπηχοῦν δυςκόλοις καὶ δυςαρέστοις ψυχαῖς ἐργάσηται. Καίτοι τί ταῦτά φαμεν; Αὐτός τις εἷς ὢν ἕκαστος ἐφ᾽ ἑαυτοῦ — τὸ παραδοξότατον — μυρίας μεταβολὰς καὶ τροπὰς δεχόμενος, κατά τε σῶμα καὶ ψυχήν, τοτὲ μὲν αἱρεῖται, τοτὲ δὲ ἀποστρέφεται, οὐδαμῶς μεταβάλλοντα, μένειν δ᾽ ἐπὶ τῆς αὐτῆς πεφυκότα κατασκευῆς· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ὑγιαίνουσι καὶ νοσοῦσι προςπίπτειν φιλεῖ, οὐδὲ ἐγρηγορόσι καὶ κοιμωμένοις, οὐδὲ ἡβῶσι καὶ γεγηρακόσι, καὶ ἑστὼς μέντοι καὶ κινούμενός τις ἑτέρας ἔλαβε φαντασίας, καὶ θαῤῥῶν καὶ δεδιὼς ἔμπαλιν, ἔτι μέντοι λυπούμενός τε καὶ χαίρων, καὶ φιλῶν καὶ τὸ ἐναντίον μισῶν. Καὶ τί δεῖ μακρηγοροῦντα περὶ τούτων ἐνοχλεῖν; συνελόντι γὰρ φράσαι· Πᾶσα ἡ σώματος καὶ ψυχῆς κατὰ φύσιν τε αὐτὴ καὶ παρὰ [*] φύσιν κίνησις αἰτία τῆς περὶ τὰ φαινόμενα ἀστάτου φορᾶς γίνεται, μαχόμενα καὶ ἀσύμφωνα προςβαλλούσης ὀνείρατα.

Sive locorum positionem et intervalla.

44. Γίνεται δὲ οὐχ ἥκιστα τὸ περὶ τὰς φαντασίας ἄστατον καὶ περὶ τὰς θέσεις καὶ περὶ τὰ διαστήματα καὶ περὶ τοὺς τόπους, οἷς ἕκαστα ἐμπεριέχεται. Ἢ τοὺς κατὰ θαλάττης ἰχθῦς οὐχ ὁρῶμεν, ὁπότε τὰς πτέρυγας διατείνοντες ἐνήχοιντο, μείζους ἀεὶ τῆς φύσεως προφαινομένους; καὶ τὰς εἰρεσίας μέντοι, καὶ ἂν σφόδρα ὦσιν εὐθυτενεῖς, κεκλασμένας ὁρᾶσθαι συμβαίνει καθ᾽ ὕδατος; Τὰ δέ γε μὴν πόῤῥωτάτω ψευδεῖς προςβάλλοντα φαντασίας τὸν νοῦν εἴωθεν ἀπατᾶν· ἄψυχα γάρ ἐστιν ὅτε ὄντα ὑπετοπήθη ζῶα εἶναι, καὶ τὸ ἐναντίον τὰ ἔμψυχα ἄψυχα, ἔτι δὲ τὰ ἑστῶτα κινεῖσθαι, καὶ τὰ κινού-

μενα ἑστάναι, καὶ τὰ μὲν προσιόντα ἐξαναχωρεῖν, τὰ δὲ ἀπιόντα πάλιν προσέρχεσθαι, καὶ βραχύτατα μὲν τὰ περιμηκέστατα, περιφερῆ δ᾽ αὖ τὰ πολυγώνια. Καὶ μυρία ἄλλα ὑπὸ τῆς φανερᾶς ὄψεως ψευδογραφεῖται, οἷς οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν ὡς βεβαίοις συνεπιγράψαιτο.

Sive rerum quantitates et qualitates.

45. *Τί δὲ αἱ ἐν τοῖς σκευαζομένοις ποσότητες!* Παρὰ γὰρ τὸ πλέον ἢ ἔλαττον αἵ τε βλάβαι καὶ ὠφέλειαι συνίστανται, καθάπερ ἐπὶ μυρίων ἄλλων καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην ἔχει φαρμάκων. Ἡ γὰρ ἐν ταῖς συνθέσεσι ποσότης ὅροις καὶ κανόσι μεμέτρηται, ὧν οὔτε ἐντὸς κάμψαι, οὔτε περαιτέρω προελθεῖν ἀσφαλές· τὸ μὲν γὰρ ἔλαττον χαλᾷ, τὸ δὲ πλεῖον ἐπιτείνει τὰς δυνάμεις. Βλαβερὸν δὲ ἑκάτερον, τὸ μὲν ἀδυνατοῦν ἐνεργῆσαι δι᾽ ἀσθένειαν, τὸ δὲ βλάψαι βιαζόμενον διὰ καρτερωτάτην ἰσχύν. Λειότησί γε αὖ καὶ τραχύτησι, πυκνώσεσί τε αὖ καὶ πιλήσεσι, καὶ τὸ ἐναντίον μανότησι καὶ ἐξαπλώσεσι, τὸν εἰς βοήθειαν καὶ βλάβην ἔλεγχον ἐναργῶς διασυνίστησιν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἐκεῖνό τις ἀγνοεῖ, ὅτι τῶν ὄντων σχεδὸν ἐξ αὑτοῦ καὶ καθ᾽ αὑτὸ νενόηται τὸ παράπαν οὐδέν, τῇ δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον παραθέσει δοκιμάζεται, οἷον τὸ μικρὸν παρὰ τὸ μέγα, τὸ ξηρὸν παρὰ τὸ ὑγρόν, παρὰ τὸ ψυχρὸν τὸ θερμόν, παρὰ τὸ βαρὺ τὸ κοῦφον, τὸ μέλαν παρὰ τὸ λευκόν, τὸ ἀσθενὲς παρὰ τὸ ἰσχυρόν, τὰ ὀλίγα παρὰ πολλά. Κατὰ τὸ παραπλήσιον μέντοι καὶ ὅσα ἐπ᾽ ἀρετὴν ἢ καὶ κακίαν ἀναφέρεται, τὰ ὠφέλιμα διὰ τῶν βλαβερῶν γνωρίζεται, τὰ καλὰ τῇ τῶν αἰσχρῶν ἀντιθέσει, τὰ δίκαια καὶ κοινῶς ἀγαθὰ τῇ τῶν ἀδίκων καὶ κακῶν παραθέσει.

ϰαὶ πάντα μέντοι τὰ ϰαλὰ ὅσα ἐν ϰόσμῳ σϰοπῶν ἄν τις εὕροι ϰατὰ τὸν αὐτὸν τύπον λαμβάνοντα τὴν ἐπίϰρισιν· ἐξ ἑαυτοῦ μὲν γὰρ ἕϰαστον ἀϰατάληπτον, ἐϰ δὲ τῆς πρὸς ἕτερον συγϰρίσεως γνωρίζεσθαι δοϰεῖ. Τὸ δὲ μὴ ἑαυτῷ [386] μαρτυρεῖν ἱϰανόν, τῆς δ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου χρῇζον συνηγορίας, ἀβέβαιον εἰς πίστιν, ὥστε ϰαὶ ταύτῃ τοὺς εὐχερῶς ὁμολογοῦντας ἢ ἀρνουμένους περὶ παντὸς οὑτινος ἐλέγχεσθαι. Καὶ τί θαυμαστόν; προσωτέρω γάρ τις χωρήσας τῶν πραγμάτων ϰαὶ εἰλιϰρινέστερον αὐτὰ αὐγασάμενος εἴσεται τοῦτο, ὅτι ἓν οὐδὲν ϰαθ᾽ ἁπλῆν ἡμῖν τὴν αὑτοῦ προσπίπτει φύσιν, ἀλλὰ πάντα μίξεις πολυπλοϰωτάτας ἔχοντα ϰαὶ ϰράσεις.

Sive colorum rationem.

46. Αὐτίϰα τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβανόμεθα. Πῶς; ἆρ᾽ οὐ σὺν ἀέρι ϰαὶ φωτὶ τοῖς ἐϰτός, ϰαὶ τῷ ϰατ᾽ αὐτὴν τὴν ὄψιν ὑγρῷ; Γλυϰὺ δὲ ϰαὶ πιϰρὸν τίνα τρόπον δοϰιμάζεται; μὴ δίχα τῶν ϰαθ᾽ ἡμᾶς αὐτοὺς ἐνστομίων; Χυλῶν δὲ ὅσοι ϰατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν, οὐ δήπου; Τί δὲ αἱ ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιωμένων ὀσμαί, μὴ τὰς ἁπλᾶς εἰλιϰρινεῖς τῶν σωμάτων φύσεις παριστῶσιν; ἢ τὰς ϰεϰραμένας ἔϰ τε αὐτῶν ϰαὶ ἀέρος; ἔστι δὲ ὅτε ϰαὶ τοῦ ϰαίοντος τὰ σώματα πυρὸς ϰαὶ τῆς ϰατὰ τοὺς μυϰτῆρας δυνάμεως; Ἐϰ δὴ τούτων συνάγεται, ὅτι οὔτε χρωμάτων ἀντιλαμβανόμεθα, ἀλλὰ τοῦ συνισταμένου ϰράματος ἔϰ τε τῶν ὑποϰειμένων ϰαὶ φωτός· οὔτε ὀσμῶν, ἀλλὰ μίγματος, ὅπερ συνέστη διά τε τοῦ ῥυέντος ἀπὸ τῶν σωμάτων ϰαὶ τοῦ πανδεχοῦς ἀέρος· οὔτε χυλῶν, ἀλλὰ τοῦ γενομένου διά τε τοῦ προσιόντος γευστοῦ ϰαὶ τῆς ϰατὰ τὸ στόμα ὑγρᾶς οὐσίας.

Sive populorum hominumque institutiones et leges.

47. Τούτων ἤδη τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον εὐήθειαν ἢ προπέτειαν ἢ ἀλαζονείαν ἄξιον καταγινώσκειν τῶν ἢ ὁμολογεῖν ἢ ἀρνεῖσθαι περὶ παντὸς οὑτινοσοῦν ῥᾳδίως ὑπομενόντων. Εἰ μὲν γὰρ αἱ ἁπλαῖ δυνάμεις ἐκποδών, αἱ δὲ μικταὶ καὶ ἐκ πλειόνων συνηρανισμέναι πρόοπτοι, ἀμήχανον δὲ καὶ τὰς ἀοράτους ἰδεῖν καὶ διὰ τῶν κεκραμένων τὸν ἑκάστης τῶν συνερανισθεισῶν τύπον ἰδίᾳ κατανοῆσαι, τί ἂν εἴη λοιπὸν ἢ τὸ ἐπέχειν ἀναγκαῖον; Ἐκεῖ δὲ ἡμᾶς οὐ παρακαλεῖ μὴ λίαν τοῖς ἀφανέσι προπιστεύειν, ἃ σχεδὸν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀνακέχυται, κοινὸν Ἕλλησιν ὁμοῦ καὶ Βαρβάροις ἐπαγαγόντα τὸν ἐκ τοῦ κρίνειν ὄλισθον; Τίνα οὖν ταῦτ᾽ ἐστίν; Ἀγωγαὶ δήπουθεν αἱ ἐκ παίδων, καὶ ἔθη πάτρια, καὶ παλαιοὶ νόμοι, ὧν ἓν οὐδὲν ὁμολογεῖται ταὐτὸν εἶναι πᾶσιν, ἀλλὰ κατὰ χώρας καὶ ἔθνη καὶ πόλεις, μᾶλλον δὲ καὶ κατὰ κώμην καὶ οἰκίαν ἑκάστην, ἄνδρα μὲν οὖν καὶ γυναῖκα καὶ νήπιον παῖδα τοῖς ὅλοις διακέκριται. Τὰ γοῦν αἰσχρὰ παρ᾽ ἡμῖν ἑτέροις καλά, καὶ τὰ πρέποντα ἀπρεπῆ, καὶ τὰ δίκαια ἄδικα, καὶ ἀνόσια μὲν τὰ ὅσια, νόμιμα δ᾽ αὖ τὰ παράνομα, ἔτι δὲ ψεκτὰ τὰ ἐπαινετά, καὶ ὑπόδικα τὰ τιμῆς ἄξια, καὶ ὅσα ἄλλα ἐναντία ταὐτὰ νομίζουσι. Καὶ τί δεῖ μακρηγορεῖν τὸν ὑπὸ [*] ἑτέρων ἀναγκαιοτέρων μεθελκόμενον. Εἰ μέντοι βουληθείη τις, ὑπὸ μηδεμιᾶς ἄλλης καινοτέρας θέας ἀγόμενος, ἐνευκαιρῆσαι τῷ προτεθέντι κεφαλαίῳ τὰς ἑκάστων ἀγωγὰς καὶ ἔθη καὶ νόμους ἐπιέναι, χωρῶν, ἐθνῶν, τόπων, πόλεων, ὑπηκόων, ἡγεμόνων, ἐνδόξων, ἀδόξων, ἐλευθέρων, οἰκετῶν, ἰδιωτῶν, ἐπιστημόνων, οὐχ ἡμέραν μίαν οὐδὲ δύο, ἀλλ᾽

ὐδὲ μῆνα ἢ ἐνιαυτόν, τὸν δὲ ἅπαντα ἑαυτοῦ κατατρίψει ἴον, καὶ ἂν αἰῶνι χρήσηται μακρῷ, καὶ οὐδὲν ἧττον πολ-ὰ ἀδιερεύνητα καὶ ἀπερίσκεπτα καὶ * ἀφανῆ * λήσει κα-αλιπών. Οὐκοῦν ἄλλων παρ᾽ ἄλλοις οὐ βραχεῖ μόνον ιεστηκότων, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὅλοις ἀπᾳδόντων, ὡς ἀντι-τατεῖν καὶ διαμάχεσθαι, ἀνάγκη καὶ τὰς προσπιπτού-ας διαφέρειν φαντασίας καὶ τὰς κρίσεις ἀλλήλαις πεπο-εμῶσθαι.

Sive vagas coecasque vulgi et ipsorum philosophorum pugnantes inter se sententias.

48. Ὧν ὑπαρχόντων τίς οὕτως ἔκφρων ἐστὶ καὶ πα-ράληρος, ὡς φάναι παγίως, ὅτι τὸ τοιόνδε ἐστὶ δίκαιον ἢ φρόνιμον ἢ καλὸν ἢ συμφέρον; ὃ γὰρ ἂν οὗτος ὁρίσῃ, τὰ ἐναντία μεμελετηκὼς ἐκ παίδων ἕτερος ἀκυρώσει. Ἐγὼ δὲ οὐ τεθαύμακα, εἰ συμπεφορημένος καὶ μιγὰς ὄχλος, ἐθῶν καὶ νόμων τῶν ὁπωσοῦν εἰσηγμένων ἀκλεὴς δοῦλος, ἐπ᾽ αὐτῶν ἔτι σπαργάνων ὑπακούειν ὡς ἂν δεσποτῶν ἢ τυράννων ἐκμαθών, κατακεκονδυλισμένος τὴν ψυχὴν καὶ μέγα καὶ νεανικὸν φρόνημα λαβεῖν μὴ δυνάμενος πιστεύει τοῖς ἅπαξ παραδοθεῖσι, καὶ τὸν νοῦν ἐάσας ἀγύμναστον ἀδιερευνήτοις καὶ ἀνεξετάστοις συναινέσεσί τε καὶ ἀρνή-σεσι χρῆται. Ἀλλ᾽ εἰ καὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων ἡ πληθὺς, τὸ ἐν τοῖς οὖσι σαφὲς καὶ ἀψευδὲς ἐπιμορφά-ζουσα θηρᾶν, κατὰ στίφη καὶ λόχους διακέκριται καὶ δό-γματα ἀσύμφωνα, πολλάκις δὲ καὶ ἐναντία οὐ περὶ ἑνὸς τίθενται τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ σχεδὸν περὶ πάντων μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐν οἷς αἱ ζητήσεις συνίστανται — οἱ γὰρ ἄπειρον τὸ πᾶν εἰσηγούμενοι τοῖς πεπερασμένον εἶ-ναι λέγουσιν, ἢ οἱ τὸν κόσμον ἀγένητον τοῖς γεννητὸν

ἀποφαινομένοις, ἢ οἱ χωρὶς ἐπιστάτου καὶ ἡγεμόνος ἀλόγου καὶ ἀπαυτοματιζούσης ἐξάψαντες φορᾶς τοῖς ὑπολαμβάνουσι πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν ὅλου καὶ τῶν μερῶν θαυμαστήν τινα εἶναι, ἡνιοχοῦντος καὶ κυβερνῶντος ἀπταίστως καὶ σωτηρίως θεοῦ —, πῶς ἂν δύναιντο τὰς αὐτὰς καταλήψεις τῶν ὑποκειμένων ποιεῖσθαι πραγμάτων; Αἱ δὲ περὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ σκέψιν φαντασίαι ἆρ' οὐκ ἐπέχειν μᾶλλον ἢ ὁμολογεῖν βιάζονται, τῶν μὲν ἀγαθὸν εἶναι νομιζόντων μόνον τὸ καλὸν καὶ θησαυριζομένων αὐτὸ ἐν ψυχῇ, τῶν δὲ πρὸς πλείω κατακερματιζόντων καὶ ἄχρι σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς ἀποτεινόντων; Οὗτοι λέγουσι τὰς μὲν τυχηρὰς εὐπραγίας δορυφόρους εἶναι σώματος, ὑγείαν τε καὶ ἰσχὺν καὶ τὸ [*] ὁλόκληρον καὶ τὴν ἀκρίβειαν αἰσθητηρίων, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, τῆς βασιλίδος ψυχῆς· τρισὶ γὰρ τῆς ἀγαθοῦ φύσεως κεχρημένης τάξεσι τὴν μὲν τρίτην καὶ ἐξωτάτην τῆς δευτέρας καὶ ὑπεικούσης πρόμαχον εἶναι, τὴν δὲ δευτέραν τῆς πρώτης μέγα πρόβλημα καὶ φυλακτήριον γεγενῆσθαι. Καὶ περὶ αὐτῶν τούτων μέντοι καὶ βίων διαφορᾶς, καὶ τελῶν πρὸς ἃ χρὴ τὰς πράξεις ἁπάσας ἀναφέρεσθαι, καὶ μυρίων ἄλλων ὅσα τε ἡ λογικὴ καὶ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ πραγματεία περιέχει, γεγόνασι σκέψεις ἀμύθητοι, ὧν ἄχρι τοῦ παρόντος οὐδεμία παρὰ πᾶσι τοῖς σκεπτικοῖς συμπεφώνηται.

Rebus ita comparatis tutius est assensum suspendere.

49. Οὐκ εἰκότως οὖν τῶν δύο θυγατέρων, βουλῆς τε καὶ συναινέσεως, ἁρμοσθεισῶν καὶ συνευνασθεισῶν ὁ νοῦς ἀγνοίᾳ ἐπιστήμης χρώμενος εἰσάγεται; Λέγεται γάρ, ὅτι „οὐκ ᾔδει ἐν τῷ κοιμηθῆναι αὐτὰς καὶ ἀναστῆ-

ναι“ (Gen. 19, 35)· οὔτε γὰρ ὕπνον, οὔτε ἐγρήγορσιν, οὔτε σχέσιν, οὔτε κίνησιν ἔοικε σαφῶς καὶ παγίως καταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ ὁπότε ἄριστα βεβουλεῦσθαι δοκεῖ, τότε μάλιστα ἀβουλότατος ὢν εὑρίσκεται, τῶν πραγμάτων μὴ ὅμοιον τοῖς προσδοκηθεῖσι λαβόντων τὸ τέλος, καὶ ὁπότε συνεπιγράφεσθαί τισιν ὡς ἀληθέσιν ἔδοξε, τὴν ἐπ᾽ εὐχερείᾳ καρποῦται κατάγνωσιν, ἀπίστων καὶ ἀβεβαίων, οἷς πρότερον ὡς βεβαιοτάτοις ἐπίστευε, φαινομένων. Ὥστε εἰς τὰ ἐναντία, ὧν ὑπετόπησέ τις, εἰωθότων περιΐστασθαι τῶν πραγμάτων, ἀσφαλέστατον τὸ ἐπέχειν εἶναι.

Perniciosissima ebrietatis species heluatio.

50. Διειλεγμένοι δὴ περὶ τούτων ἱκανῶς ἐπὶ τὰ ἀκόλουθα τῷ λόγῳ τρεψώμεθα. Ἔφαμεν τοίνυν ἐκ τοῦ μεθύειν καὶ τὴν πολλοὺς πολλάκις μεγάλα βλάπτουσαν γαστριμαργίαν δηλοῦσθαι, ἣ τοὺς χρωμένους ἔστιν ἰδεῖν, καὶ ἂν τὰς τοῦ σώματος δεξαμενὰς ἀποπληρωθῶσι πάσας, ἔτι κενοὺς τὰς ἐπιθυμίας ὄντας. Οὗτοι, καὶ ἂν ὑπὸ πλήθους ὧν ἐνεφορήσαντο διακορεῖς γενόμενοι πρὸς ὀλίγον χρόνον, καθάπερ οἱ πεπονηκότες ἀθληταί, τὰ σώματα διαπνεύσωσι, πάλιν ἐπαποδύονται τοῖς αὐτοῖς ἀγωνίσμασιν. Ὁ γοῦν βασιλεὺς τῆς Αἰγυπτίας χώρας, τοῦ σώματος, τῷ μέθης ὑπηρέτῃ δόξας οἰνοχόῳ δυσχερᾶναι, πάλιν οὐκ εἰς μακρὰν καταλλαττόμενος ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις εἰσάγεται, τοῦ τὰς ἐπιθυμίας ἀναῤῥηγνύντος πάθους ὑπομνησθεὶς ἐν ἡμέρᾳ γενέσεως φθαρτῆς, οὐκ ἐν ἀφθάρτῳ τοῦ ἀγεννήτου φωτός. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἡμέρα γενέσεως ἦν Φαραώ“ (Gen. 40, 20), ἡνίκα ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου τὸν ἀρχιοινοχόον ἐπὶ σπονδαῖς μεταπέμ-

ψατο. Τοῦ γὰρ φιλοπαθοῦς ἴδιον, λαμπρὰ τὰ [*] γε- νητὰ καὶ φθαρτὰ ἡγεῖσθαι, διὰ τὸ νυκτὶ καὶ σκότῳ χρῆσθαι βαθεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀφθάρτων ἐπιστήμην. Οὗ χάριν εὐθὺς τὴν ἐξ ἀρχόντων ἡδονὴν μέθην καὶ τὸν ὑπηρέτην αὐτῆς δεξιοῦται.

Tres heluonis famuli: ἀρχισιτοποιός, ἀρχιμάγειρος, ἀρχι- οινοχόος. Ἀρχιμάγειρος *eunuchus.*

51. Τρεῖς δὲ εἰσὶν οἱ τῆς ἀκολάστου καὶ ἀκράτορος ψυχῆς ἑστιοῦχοί τε καὶ θεραπευταί, ἀρχισιτοποιός, ἀρ- χιμάγειρος, ἀρχιοινοχόος, ὧν ὁ θαυμάσιος μέμνηται Μωϋσῆς διὰ τούτων· „Καὶ ὠργίσθη Φαραὼ ἐπὶ τοῖς δυσὶν εὐνούχοις, ἐπὶ τῷ ἀρχιοινοχόῳ καὶ ἐπὶ τῷ ἀρχισι- τοποιῷ, καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν φυλακῇ παρὰ τῷ ἀρχιμα- γείρῳ.“ (Gen. 40, 2.) Ἔστι δὲ καὶ ὁ ἀρχιμάγειρος εὐ- νοῦχος, λέγει γὰρ ἑτέρωθι· „Κατήχθη δὲ Ἰωσὴφ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐκτήσατο αὐτὸν εὐνοῦχος Φαραὼ ἀρ- χιμάγειρος.“ (Gen. 39, 1.) Καὶ πάλιν· „Ἀπέδοντο τὸν Ἰωσὴφ τῷ σπάδοντι Φαραώ, ἀρχιμαγείρῳ.“ (Gen. 37, 36.) Τίνος δὲ χάριν οὔτ᾽ ἀνὴρ οὔτε γυνὴ τῶν λε- χθέντων οὐδὲν ἁπλῶς ἐπιτέτραπται; ἢ ὅτι σπείρειν μὲν ἄνδρες, γονὰς ὑποδέχεσθαι γυναῖκες ἐκ φύσεως πεπαί- δευνται, ὧν τὴν εἰς ταὐτὸ σύνοδον αἰτίαν γενέσεως καὶ τῆς τοῦ παντὸς διαμονῆς εἶναι συμβέβηκεν; Ἀγόνου δὲ καὶ ἐστειρωμένης, μᾶλλον δὲ ἐξευνουχισμένης ψυχῆς, σι- τίοις πολυτελέσι καὶ ποτοῖς καὶ ὄψων περιέργοις παραρ- τύσεσι χαίρειν, μήτε τὰ ἀρετῆς ἄῤῥενα ὡς ἀληθῶς σπέρ- ματα καταβάλλεσθαι δυναμένης, μήτε τὰ καταβληθέντα παραδέξασθαι καὶ ἀναθρέψασθαι, ἀλλ᾽ οἷα λυπρὰν ἄρουραν καὶ λιθώδη πρὸς διαφθορὰν μόνον πεφυκέναι

ῶν ἀεὶ ζῆν ὀφειλόντων. Δόγμα δὴ τίθεται κοινωφελέστατον, ὅτι πᾶς δημιουργὸς ἡδονῆς σοφίας ἐστὶν ἄγονος, οὔτε ἄῤῥην ὢν οὔτε θήλεια, διὰ τὸ μήτε διδόναι μήτε λαμβάνειν τὰ πρὸς ἀφθαρσίαν ἱκανὸς εἶναι σπέρματα, μελετᾶν δὲ αἰσχίστην κατὰ τοῦ βίου μελέτην, φθείρειν τὰ ἄφθαρτα καὶ σβεννύναι τὰ μένοντα τῆς φύσεως λαμπάδια ἄσβεστα. Τῶν τοιούτων οὐδενὶ ἐπιτρέπει Μωϋσῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀφικνεῖσθαι θεοῦ, λέγει γάρ, ὅτι „θλαδίας καὶ ἀποκεκομμένος οὐκ εἰςελεύσεται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου“ (Deut. 23, 1).

Tria heluonis desideria: cibi, cupediae, potus.

52. Τί γὰρ τῷ σοφίας ἀγόνῳ λόγων ἀκροάσεως ἱερῶν ὄφελος, ἐκτετμημένῳ πίστιν, καὶ παρακαταθήκην βιωφελεστάτων δογμάτων φυλάξαι μὴ δυναμένῳ; Τρεῖς δ᾽ ἄρ᾽ εἰσὶν ἀνθρώπων γένους ἑστιάτορες· ἀρχισιτοποιός, οἰνοχόος, ὀψαρτυτής. Εἰκότως· ἐπειδὴ τριῶν χρήσεώς τε καὶ ἀπολαύσεως ἐφιέμεθα· σιτίων, ὄψου, ποτῶν. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν μόνων τῶν ἀναγκαίων, οἷς πρός τε τὸ ὑγιεινῶς καὶ μὴ ἀνελευθέρως ζῆν ἐξ ἀνάγκης χρώμεθα· οἱ δὲ ἀμέτρων καὶ σφόδρα περιττῶν, ἃ τὰς ὀρέξεις ἀναῤῥηγνύντα καὶ τὰς τοῦ σώματος δεξαμενὰς πλήθει βαρύνοντα καὶ πιέζοντα μεγάλα καὶ [*] παντοδαπὰ τίκτειν νοσήματα φιλεῖ. Οἱ μὲν οὖν ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ παθῶν ἰδιῶται, καθάπερ οἱ ἐν ταῖς πόλεσι δημοτικοί, ἀμισῆ καὶ ἀνεπαχθῆ βίον ζῶντες, ἅτε ὀλιγοδεεῖς ὄντες, οὐ ποικίλων καὶ περιέργων τὴν τέχνην δέονται ὑπηρετῶν, ἀλλ᾽ *ἀποικίλῳ* χρωμένων ὑπηρεσίᾳ μαγείρων, οἰνοχόων, σιτοποιῶν. Οἱ δὲ ἡγεμονίαν καὶ βασιλείαν εἶναι νομίζοντες τὸ ἡδέως ζῆν καὶ πάντα, καὶ μικρὰ καὶ

μείζω, πρὸς τοῦτ' ἀναφέροντες ἀρχιμαγείροις καὶ ἀρχιοινοχόοις καὶ ἀρχισιτοποιοῖς ὑπηρέταις ἀξιοῦσι χρῆσθαι, τουτέστιν ἄκρως ἐκπεπονηκόσιν ἕκαστον ὧν ἐπετήδευσαν· τὰ μὲν γὰρ ἀμήτων καὶ μελιπήκτων καὶ ἄλλων ἀμυθήτων πεμμάτων ποικιλώτατα γένη οὐ μόνον ταῖς τῆς ὕλης διαφοραῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ τῆς κατασκευῆς καὶ τοῖς σχήμασι πρὸς οὐ μόνον τὴν γεύσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψεως ἀπάτην περιειργασμένα οἱ περὶ σιτοποιΐαν ἄκροι μελετῶσι· τὰ δὲ περὶ ἐξέτασιν οἴνου θᾶττον ἀναδιδομένου καὶ μὴ κεφαλαλγοῦς, καὶ τὸ ἐναντίον ἀναίμου καὶ εὐωδεστάτου, πολλὴν ἢ ὀλίγην ἀναδεχομένου τὴν μεθ' ὕδατος κρᾶσιν εἰς σφοδρὸν καὶ σύντονον ἢ πρᾶον καὶ ἀνειμένον ἐπιτήδειον ποτόν, καὶ ὅσα τοιουτότροπα ἀρχιοινοχόων ἐπιτηδεύματα, ἐπ' αὐτὸ δὴ τῆς τέχνης ἀφιγμένων τὸ τέλος. Ἰχθύας δὲ καὶ ὄρνις καὶ τὰ παραπλήσια ποικίλως ἀρτῦσαι καὶ κατασκευάσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ὄψα ἡδῦναι, περιττοὶ τὴν ἐπιστήμην εἰσὶν εὐπρεπεῖς ὀψαρτυταί, μυρία, χωρὶς ὧν ἤκουσαν ἢ εἶδον, ἄλλα ἐκ τῆς συνεχοῦς μελέτης καὶ τριβῆς τῆς εἰς ἁβροδίαιτον καὶ τεθρυμμένον τὸν ἀβίωτον βίον ἐπινοῆσαι δεινοί.

Cum pincerna foedus arctius. Quae omnia Deus prohibeat!

53. Ἀλλὰ γὰρ οὗτοι πάντες ἐδείχθησαν εὐνοῦχοι σοφίας ἄγονοι. Πρὸς ὃν δὲ συμβατηρίους τίθεται σπονδὰς ὁ γαστρὸς βασιλεύς, νοῦς, οἰνοχόος ἦν· φίλοινον γὰρ ὑπερφυῶς τὸ ἀνθρώπων γένος καὶ πρὸς μόνον τοῦτο διαφερόντως ἀκόρεστον. Εἴ γε ὕπνου μὲν καὶ ἐδωδῆς καὶ συνουσίας καὶ τῶν ὁμοίων ἀπλήρωτος οὐδείς, ἀκράτου δὲ σχεδὸν ἅπαντες καὶ μάλισθ' οἷς τὸ πρᾶγμα ἀσκεῖται· πιόντες γὰρ ἔτι διψῶσι, καὶ ἄρχονται μὲν ἀπὸ

τῶν βραχυτέρων κυάθων, προϊόντες δὲ ταῖς μείζοσιν οἰνοχοαῖς ἐγχεῖν παραγγέλλουσιν· ἐπειδὰν ἀκροθώρακες γενόμενοι χλιανθῶσιν, οὐκέτι κρατεῖν ἑαυτῶν δυνάμενοι, τὰς οἰνηρύσεις καὶ τὰς ἀμύστεις καὶ τοὺς κρατῆρας ὅλους προσενεγκάμενοι ἀκράτους πίνουσιν ἀθρόως, [*] μέχρις ἂν ἢ βαθεῖ ὕπνῳ δαμασθῶσιν οὐκέτι κρατεῖν ἑαυτῶν δυνάμενοι, ἢ τῶν ὄγκων ἀποπληρωθέντων ὑπερβλύσῃ τὸ ἐπεισχεόμενον.. Ἀλλὰ καὶ τότε ὅμως ἡ ἄπληστος ἐν αὐτοῖς ὄρεξις, ὥσπερ ἔτι λιμώττουσα, *μαιμάζει*. „Ἐκ γὰρ τῆς ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν,“ ᾗ φησι Μωϋσῆς, „καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόῤῥας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτοῖς· θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος.“ (Deut. 32, 32.) Σόδομα μέντοι στείρωσις καὶ τύφλωσις ἑρμηνεύεται· ἀμπέλῳ δὲ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῆς γινομένοις ἀπεικάζει τοὺς οἰνοφλυγίας καὶ λαιμαργίας, καὶ τῶν αἰσχίστων ἡδονῶν ἥττους. Ἃ δὲ αἰνίττεται, τοιαῦτ᾽ ἐστίν. Εὐφροσύνης μὲν ἀληθοῦς οὐδὲν ἐμπέφυκε τῇ τοῦ φαύλου ψυχῇ φυτόν, ἅτε οὐχ ὑγιαινούσαις κεχρημένῃ ῥίζαις, ἀλλὰ ἐμπεπρησμέναις καὶ τεφρωθείσαις, ὁπότε ἀνθ᾽ ὕδατος τὰς κεραυνίους φλόγας, θεοῦ τὴν κατὰ ἀσεβῶν καλῶς δικάσαντος δίκην, ὁ οὐρανὸς ἀσβέστους ἔνιφεν, ἀκρότητος δὲ ἐπιθυμίας τῆς ἐστειρωμένης τὰ καλὰ καὶ πεπηρωμένης πρὸς πάντα τὰ θέας ἄξια, ἣν ἀμπέλῳ παραβέβληκεν, οὐχὶ τῇ καρπῶν ἡμέρων μητρί, ἀλλ᾽ ἥτις πικρίας καὶ πονηρίας καὶ πανουργίας, ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ καὶ ἀκροχολωτάτων ἠθῶν οἰστικὴ γέγονε, δάκνουσα τὴν ψυχὴν ἐχέων καὶ ἀσπίδων τρόπον ἰοβόλων, καὶ παντελῶς ἀνίατα. Ὧν ἀποτροπὴν εὐχόμεθα γενέσθαι, τὸν πάντα ἵλεων ποτνιώμενοι θεόν, ἵνα

καὶ τὴν ἀγρίαν ταύτην ἄμπελον διολέσῃ, καὶ τοῖς εὐνούχοις καὶ πᾶσιν ἀγόνοις ἀρετῆς ἀΐδιον ψηφίσηται φυγήν, ἀντὶ δὲ τούτων ἥμερα μὲν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν δένδρα τὰ παιδείας ὀρθῆς ἐμφυτεύσῃ, γενναίους δὲ καὶ ἄῤῥενας ὡς ἀληθῶς καρποὺς καὶ λόγους χαρίσηται, δυναμένους μὲν σπείρειν καλὰς πράξεις, δυναμένους δὲ συναύξειν ἀρετάς, ἱκανοὺς δὲ τὴν εὐδαιμονίας ἅπασαν συνέχειν καὶ διαφυλάττειν εἰς ἀεὶ συγγένειαν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ
ΕΞΕΝΗΨΕ ΝΩΕ.

DE HIS VERBIS:
RESIPUIT NOE,
SEU
DE SOBRIETATE.

[I, 392.]

Quantorum malorum auctor est ebrietas, tantorum e diverso bonorum sobrietas, tam animabus, quam corporibus.

1. [*] *Τὰ περὶ μέθης καὶ τῆς ἑπομένης αὐτῇ γυμνότητος εἰρημένα τῷ νομοθέτῃ διεξεληλυθότες πρότερον, ἀρξόμεθα τοῖς λεχθεῖσι τὸν ἑξῆς προσαρμόττειν λόγον. Περιέσται τοίνυν ἐν τοῖς χρησμοῖς ἀκόλουθα τάδε· „Ἐξένηψε δὲ Νῶε ἀπὸ τοῦ οἴνου, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς ὁ νεώτερος.“* (Gen. 9, 24.) *Τὸ νήφειν οὐ μόνον ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ σώμασιν ὠφελιμώτατον ἀνωμολόγηται· τάς τε γὰρ ἐξ ἀμέτρου πλησμονῆς*

γινομένας νόσους ἀπωθεῖται, καὶ τὰς αἰσθήσεις πρὸς ἄκρας ὀξύτητας ἀκονᾷ, καὶ ὅλα μέντοι τὰ σώματα οὐκ ἐᾷ βαρυνόμενα πίπτειν, ἀλλ᾽ ἐξαίρει καὶ ἐπικουφίζει, καὶ πρὸς τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἀνακαλεῖ, πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἑτοιμότητα ἐντίκτον. Καὶ συνόλως, ὅσων δημιουργὸς κακῶν ἡ μέθη, τοσούτων ἔμπαλιν ἀγαθῶν τὸ νηφάλιον. Ὁπότ᾽ οὖν καὶ σώμασιν, οἷς ἡ οἴνου πόσις οἰκεῖον, λυσιτελέστατον τὸ νήφειν, οὐ πολὺ μᾶλλον ψυχαῖς, ὧν φθαρτὴ τροφὴ πᾶσα ἀλλότριον; Νηφούσης γὰρ διανοίας τί τῶν παρὰ ἀνθρώποις μεγαλειότερον; Τίς δόξα; Τίς πλοῦτος; Τίς δυναστεία; Τίς ἰσχύς; Τί τῶν πάντων ὅσα θαυμάζεται; Φέρε μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ὅλον ἰσχῦσαι δι᾽ ὅλων διοιχθῆναι καὶ μηδὲν οἷα ὑπὸ ῥεύματος συγχυθῆναι μέρος ἢ καταμύσαι· τότε γὰρ μάλιστα ὀξυωπῆσαν, σύνεσιν καὶ φρόνησιν αὐτὴν ἐμβλέπον, τοῖς νοητοῖς [*] ἀγάλμασιν ἐντεύξεται, ὧν ἡ θέα ψυχαγωγοῦσα πρὸς οὐδὲν ἔτι τῶν αἰσθητῶν ἀπονεύειν ἐάσει. Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ τῷ νηφαλίῳ τῆς ψυχῆς καὶ βλέποντι ὀξυωπέστατα τῶν γένεσιν λαχόντων μηδέν ἐστιν ἰσότιμον; Καὶ γὰρ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ καὶ τὸ αἰσθητὸν φῶς περιττῶς πρὸς ἡμῶν πάντων τετίμηται· πολλοὶ γοῦν τῶν τὰς ὄψεις ἀποβαλόντων καὶ τὸ ζῆν ἑκουσίως προσαπέβαλον, κουφότερον κακὸν πηρώσεως θάνατον εἶναι δικάσαντες ἑαυτοῖς. Ὅσῳ τοίνυν ψυχὴ σώματος κρείττων, τοσούτῳ καὶ νοῦς ὀφθαλμῶν ἀμείνων· ὅς, εἴπερ ἀπήμων εἴη καὶ ἀζήμιος, πρὸς μηδενὸς τῶν μέθῃ παραφόρῳ ἐργαζομένων ἀδικημάτων ἢ παθῶν πιεσθείς, ὕπνῳ μὲν ἀποτάξεται λήθην καὶ ὄκνον ἐμποιοῦντι τῶν πρακτέων, ἐγρήγορσιν δὲ ἀσπασάμενος πρὸς τὰ θεῖας ἄξια πάντα ὀξυδερκήσει, μνήμαις μὲν ὑποβαλλου-

σαις ἐγειρόμενος, πράξεσι δὲ τοῖς γνωσθεῖσιν ἑπομέναις χρώμενος.

Voces „pueri" vel „iuvenis" non ad aetatem, sed ad mores pueriles vel iuveniles referendae. (2. 3.)

2. Τοῦ μὲν δὴ νήφοντος κατάστασίς ἐστι τοιαύτη. „Νεώτερον" δὲ ὅταν φῇ „υἱόν", οὐχ ἡλικίας ὄνομα ἀναγράφει, νεωτεροποιΐαν δὲ ἀγαπῶντος ἐμφαίνει τρόπου διάθεσιν· ἐπεὶ πῶς ἂν ἢ τὰ ἀθέατα κατιδεῖν παρὰ νόμον καὶ δίκην ἐβιάσατο, ἢ ἐκλαλῆσαι τὰ ὀφειλόμενα ἡσυχάζεσθαι, ἢ εἰς τὸ ἐμφανὲς προενεγκεῖν τὰ δυνάμενα οἴκοι συσκιάζεσθαι καὶ τοὺς ψυχῆς ὅρους μὴ ὑπερβαίνειν, εἰ μὴ νεωτέρων πραγμάτων ἥπτετο, γελῶν τὰ ἑτέροις συμπίπτοντα, δέον ἐπιστένειν, καὶ μὴ χλευάζειν ἐφ᾽ οἷς εἰκὸς ἦν καὶ εὐλαβούμενον τὸ μέλλον σκυθρωπάζειν; Πολλαχοῦ μέντοι τῆς νομοθεσίας καὶ τοὺς ἡλικίᾳ προήκοντας νέους, καὶ τοὺς μηδέπω γεγηρακότας ἔμπαλιν ὀνομάζει πρεσβυτέρους, οὐκ εἰς πολυετίαν ἀφορῶν ἢ βραχὺν καὶ μήκιστον χρόνον, ἀλλ᾽ εἰς ψυχῆς δυνάμεις κινουμένης εὖ τε καὶ χεῖρον. Τὸν γοῦν Ἰσμαὴλ εἰκοσαετίαν ἤδη που βεβιωκότα σχεδὸν κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἐν ἀρεταῖς τέλειον Ἰσαὰκ σύγκρισιν ὀνομάζει παιδίον· „Ἔλαβε" γάρ, φησίν, „ἄρτους καὶ ἀσκὸν ὕδατος καὶ ἔδωκεν Ἄγαρ, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν ὦμον καὶ τὸ παιδίον, ἡνίκα αὐτοὺς οἴκοθεν Ἀβραὰμ ἐξέπεμψε." Καὶ πάλιν· „Ἔῤῥιψε τὸ παιδίον ὑποκάτω μιᾶς ἐλάτης." Καί· „Οὐ μὴ ἴδω τὸν θάνατον τοῦ παιδίου." (Gen. 21, 14. 15.) Καίτοι πρὸ μὲν τῆς γενέσεως Ἰσαὰκ τρισκαίδεκα γεγονὼς ἐτῶν Ἰσμαὴλ περιτέτμηται· περὶ δὲ τὴν ἑπταέτιν ἡλικίαν παυσαμένῳ τῆς ἐν γάλακτι τροφῆς ἐκείνῳ, τῷ τὴν ἐν

παιδιαῖς ἰσότητα φέρεσθαι νόθος γνησίῳ, [*] φυγαδεύεται σὺν τῇ τεκούσῃ. Ἀλλ' ὅμως παιδίον νεανίας ὢν ἤδη καλεῖται, ὁ σοφιστὴς ἀντεξεταζόμενος σοφῷ· σοφίαν μὲν γὰρ Ἰσαάκ, σοφιστείαν δὲ Ἰσμαὴλ κεκλήρωται, ὡς, ἐπειδὰν ἑκάτερον χαρακτηρίζωμεν, ἔν τισι διαλόγοις ἐπιδείκνυμεν. Ὃν γὰρ ἔχει λόγον κομιδῇ νήπιον παιδίον πρὸς ἄνδρα τέλειον, τοῦτον καὶ σοφιστὴς πρὸς σοφόν, καὶ τὰ ἐγκύκλια τῶν μαθημάτων πρὸς τὰς ἐν ἀρεταῖς ἐπιστήμας.

3. Καὶ ἐν ᾠδῇ μέντοι μείζονι τὸν λεὼν ἅπαντα, ὁπότε νεωτερίζοι, τὸ τῆς ἄφρονος καὶ νηπίας ὄνομα ἡλικίας „τέκνα“ καλεῖ· „Δίκαιος“ γάρ, φησί, „καὶ ὅσιος ὁ κύριος· ἥμαρτον οὐκ αὐτῷ τέκνα μωμητά, γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη. Ταῦτα κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; Οὕτως λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός;“ (Deut. 32, 5.) Οὐκοῦν ἐναργῶς ὠνόμακε τοὺς μώμους ἔχοντας ἄνδρας ἐν ψυχῇ καὶ μωρίᾳ καὶ ἀνοίᾳ τὰ πολλὰ σφαλλομένους ἐν ταῖς κατὰ τὸν ὀρθὸν βίον πράξεσιν, οὐκ εἰς τὰς ἐν παισὶ σώματος ἡλικίας ἀπιδών, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς διανοίας ἀλόγιστον καὶ πρὸς ἀλήθειαν βρεφῶδες. Οὕτω μέντοι καὶ Ῥαχήλ, ἡ σώματος εὐμορφία, νεωτέρα Λείας, κατὰ ψυχὴν κάλλους, ἀναγράφεται· ἡ μὲν γὰρ θνητή, τὸ δ' ἔστιν ἀθάνατον, καὶ ὅσα μέντοι τίμια πρὸς αἴσθησιν, ἑνὸς μόνου τοῦ κατὰ ψυχὴν καλοῦ ἀτελέστερα. Οἷς ἀκολουθεῖ καὶ τὸν Ἰωσὴφ νέον τε καὶ „νεώτατον“ (Gen. 49, 22) ἀεὶ λέγεσθαι· καὶ γὰρ ὅταν ἐπιστατῇ τῆς ποίμνης „μετὰ τῶν νόθων ἀδελφῶν“ (Gen. 37, 2), „νέος“ προσαγορεύεται, καὶ ὅταν εὔχηται ὁ πατὴρ αὐτῷ, φησίν· „Υἱὸς ηὐξημένος νεώτατος, πρός με ἀνάστρεψον.“ Οὗτος δέ ἐστιν ὁ τῆς περὶ τὸ σῶμα ἁπάσης ὑπέρμαχος δυ-

νάμεως καὶ ὁ τῆς τῶν ἐκτὸς ἀφθονίας ἀκολάκευτος ἑταῖρος, ὁ τῆς πρεσβυτέρας ψυχῆς πρεσβύτερον καὶ τιμιώτερον ἀγαθὸν μήπω τέλειον εὑρημένος. Εἰ γὰρ εὕρητο, καὶ ὅλην Αἴγυπτον ἀμεταστρεπτὶ φεύγων ᾤχετο. Νυνὶ δὲ ἐπὶ τῷ τρέφειν αὐτὴν καὶ τιθηνοκομεῖν μάλιστα σεμνύνεται, ἧς τὸ μάχιμον καὶ ἡγεμονεῦον ὅταν ἴδῃ ὁ ὁρῶν καταποντωμένον καὶ διεφθαρμένον ὕμνον εἰς τὸν θεὸν ᾄδει. Νέος μὲν οὖν τρόπος, ὁ μήπω δυνάμενος μετὰ τῶν γνησίων ἀρετῶν ποιμαίνειν, τὸ δ᾽ ἔστι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀλόγου φύσεως ἄρχειν τε καὶ ἐπιτροπεύειν, ἀλλ᾽ ἔτι μετὰ τῶν νόθων τὰ δοκήσει πρὸ τῶν γνησίων καὶ τῷ εἶναι παραριθμουμένων τετίμηται· νεώτατος δέ, καὶ ἂν ἐπίδοσιν καὶ αὔξησιν πρὸς τὸ ἄμεινον λάβῃ, παρὰ τῷ τελείῳ νενόμισται μόνον ἀγαθὸν ἡγουμένῳ τὸ καλόν, οὗ χάριν προτρέπων φησί· „Πρός με ἀνάστρεψον," ἴσον τῷ· Πρεσβυτέρας γνώμης ὀρέχθητι, μὴ πάντα νεωτέριζε, ἤδη ποτὲ τὴν ἀρετὴν δι᾽ αὑτὴν μόνην [*] στέρξον, μὴ καθάπερ παῖς ἄφρων τῇ τῶν τυχηρῶν λαμπρότητι περιαυγαζόμενος ἀπάτης καὶ ψευδοῦς δόξης ἀναπίμπλασο.

Ita etiam „senior" i. q. probus et sapiens. (4-6.)

4. Ὡς μὲν τοίνυν πολλαχοῦ νέον οὐκ εἰς τὴν σώματος ἀκμήν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς νεωτεροποιΐαν ἀφορῶν εἴωθε καλεῖν, ἐπιδέδεικται. Ὡς δὲ καὶ πρεσβύτερον οὐ τὸν γήρᾳ κατεσχημένον, ἀλλὰ τὸν γέρεως καὶ τιμῆς ἄξιον ὀνομάζει, δηλώσομεν. Τίς οὖν ἀγνοεῖ τῶν ἐντετευχηκότων ταῖς ἱερωτάταις βίβλοις, ὅτι σχεδὸν τῶν προγόνων ἑαυτοῦ πάντων ὁ σοφώτατος Ἀβραὰμ ὀλιγοχρονιώτατος εἰσάγεται; Καὶ ἐκείνων μέν, οἶμαι, οἳ μακροβιώτατοι γεγόνασιν, οὐδὲ εἷς, οὗτοσὶ δὲ ἀναγέγραπται πρεσβύτερος.

Φασὶν οὖν οἱ χρησμοί, ὅτι „Ἀβραὰμ ἦν πρεσβύτερος προβεβηκώς“, καὶ „Κύριος εὐλόγησε τὸν Ἀβραὰμ κατὰ πάντα.“ (Gen. 24, 1.) Τοῦτό μοι δοκεῖ τῶν προκειμένων αἰτίας ἀπόδοσις εἶναι, δι' ἣν πρεσβύτερος ἐλέχθη ὁ σοφός· ἐπιφροσύνῃ γὰρ θεοῦ τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς μέρος ὅταν εὖ διατεθῇ καὶ μὴ καθ' ἓν εἶδος, ἀλλὰ κατὰ πάσας τὰς ἐπιβολὰς εὐλογισθῇ, πρεσβυτέρᾳ γνώμῃ χρώμενον καὶ αὐτὸ δήμου πρεσβύτερόν ἐστιν. Οὕτω καὶ τοὺς συνέδρους τοῦ θεοφιλοῦς λαοῦ *δέκα* ἑβδομάδων ἀριθμὸν εἰληφότας πρεσβυτέρους ὀνομάζειν ἔθος, λέγεται γάρ· „Συνάγαγέ μοι ἑβδομήκοντα ἄνδρας ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων Ἰσραήλ, οὓς αὐτὸς σὺ οἶδας, ὅτι οὗτοί εἰσι πρεσβύτεροι.“ (Num. 11, 16.) Οὐκοῦν οὐ τοὺς ὑπὸ τῶν τυχόντων γέροντας νομιζομένους, ὡς ἱεροφάντες, ἀλλ' οὓς ὁ σοφὸς οἶδε μόνος, τῆς τῶν πρεσβυτέρων ἠξίωσε προσρήσεως· οὓς μὲν γὰρ ἂν οὗτος ἀποδοκιμάσῃ καθάπερ ἀργυραμοιβὸς ἀγαθὸς ἐκ τοῦ τῆς ἀρετῆς νομίσματος, κεκιβδηλευμένοι, νεωτεροποιοὶ τὰς ψυχὰς ἅπαντες· οὓς δ' ἂν γνωρίμους ἐθελήσῃ ποιήσασθαι, δόκιμοί τε καὶ τὸ φρόνημα πρεσβύτεροι κατὰ τὸ ἀναγκαῖον εἰσιν.

5. Ἐνὶ μέντοι νόμου διατάγματι τοῖς ἀκούειν ἐπισταμένοις ἑκάτερον ὧν ἂν εἴπον ἐναργέστερον φαίνεται δεδηλωκώς· „Ἐὰν γὰρ γένωνται,“ φησίν, „ἀνθρώπῳ δύο γυναῖκες, ἠγαπημένη καὶ μισουμένη, καὶ τέκωσιν αὐτῷ ἡ ἠγαπημένη καὶ ἡ μισουμένη, καὶ γένηται υἱὸς πρωτότοκος τῆς μισουμένης, ᾗ ἂν ἡμέρᾳ κληροδοτῇ τοῖς υἱοῖς τὰ ὑπάρχοντα, οὐ δυνήσεται πρωτοτοκεῦσαι τῷ υἱῷ τῆς ἠγαπημένης, ὑπεριδὼν τὸν υἱὸν τῆς μισουμένης τὸν πρωτότοκον, ἀλλὰ τὸν πρωτότοκον υἱὸν τῆς μισουμένης ἐπι-

νώσεται, δοῦναι αὐτῷ διπλᾶ ἀπὸ πάντων ὧν ἂν εὑρεθῇ ὑτῷ, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀρχὴ τέκνων αὐτοῦ, καὶ τούτῳ καήκει τὰ πρωτοτόκια.“ (Deut. 21, 15 s.) [*] Παρατεήρηκας ἤδη, ὅτι τὸν μὲν τῆς στεργομένης υἱὸν οὐδέποτε ρωτότοκον ἢ πρεσβύτερον καλεῖ, τὸν δὲ τῆς μισουμένης ολλάκις· καίτοι τοῦ μὲν τὴν γένεσιν προτέρου, τοῦ δὲ κ τῆς στυγουμένης ὑστάτου δεδήλωκεν εὐθὺς ἀρχόμενος πὸ τῆς προστάξεως, „ἐὰν γὰρ τέκωσι,“ φησίν, „ἡ ἠγαημένη καὶ ἡ μισουμένη.“ Ἀλλ᾽ ὅμως τὸ μὲν τῆς προέρας γέννημα, καὶ ἂν πολυχρονιώτερον ᾖ, νεώτερον παρ᾽ ρθῷ λόγῳ δικάζοντι νενόμισται, τὸ δὲ τῆς ὑστέρας, καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὴν γέννησιν χρόνοις ὑστερίζῃ, τῆς μείονος καὶ πρεσβυτέρας μοίρας ἠξίωται. Διὰ τί; Ὅτι ῶν γυναικῶν τὴν μὲν στεργομένην ἡδονῆς, τὴν δὲ στυουμένην φρονήσεως εἶναί φαμεν σύμβολον· τῆς μὲν γὰρ) πολὺς ὅμιλος ἀνθρώπων τὴν συνουσίαν ὑπερφυῶς ἀγαπᾷ, δελέατα καὶ φίλτρα ἐξ ἑαυτῆς ἐπαγωγότατα ἐνιδούσης ἀπὸ γενέσεως ἀρχῆς ἄχρι πανυστάτου γήρως, ῆς δὲ ἐκτόπως τὸ αὐστηρὸν καὶ περίσεμνον διαμεμίσηκε, καθάπερ οἱ ἄφρονες παῖδες τὰς τῶν γονέων καὶ τρεφόντων ὠφελιμωτάτας μέν, ἀτερπεστάτας δὲ ὑφηγήσεις. Τίκτουσι δὲ ἀμφότεραι, ἡ μὲν τὸν φιλήδονον, ἡ δ᾽ αὖ τὸν φιλάρετον ἐν ψυχῇ τρόπον· ἀλλ᾽ ὁ μὲν φιλήδονος ἀτελὴς καὶ ὄντως ἀεὶ παῖς ἐστι, καὶ ἂν εἰς πολυετίας αἰῶνα μήκιστον ἀφίκοιτο, ὁ δ᾽ αὖ φιλάρετος ἐν γερουσίᾳ τῆς φρονήσεως ἐξ ἔτι σπαργάνων — τὸ τοῦ λόγου δὴ τοῦτο — ἀγήρως ὢν τάττεται. Παρ᾽ ὃ καὶ λίαν ἐμφαντικῶς εἴρηκεν ἐπὶ τοῦ τῆς μισουμένης ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀρετῆς γεγονότος, ὅτι „οὗτός ἐστιν ἀρχὴ τέκνων,“ καὶ τάξει καὶ ἡγεμονίᾳ δήπου πρῶτος ὤν. Καὶ τούτῳ καθήκει „τὰ

πρωτοτόκια,“ νόμῳ φύσεως, οὐκ ἀνομίᾳ τῇ παρ᾽ ἀνθρώποις.

6. Ἑπόμενος οὖν αὐτῷ, καὶ ὥςπερ ἐπὶ προτεθέντα σκοπὸν ἀφιεὶς εὐστόχως τὰ βέλη, κατὰ ἀκολουθίαν εἰςάγει τὸν Ἰακὼβ γενέσει μὲν τοῦ Ἡσαῦ νεώτερον — ὅτι ἀφροσύνη μὲν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἡμῖν ἐστι σύντροφος, ὀψίγονος δὲ ὁ τοῦ καλοῦ ζῆλος —, δυνάμει δὲ πρεσβύτερον. Παρ᾽ ὃ καὶ τῶν πρωτοτοκίων ὁ μὲν Ἡσαῦ ἐξίσταται, μεταποιεῖται δὲ οὗτος εἰκότως (Gen. 25, 33). Τούτοις συνᾴδει καὶ τὰ ἐπὶ τῶν υἱῶν Ἰωσήφ, ἐκ πολλῆς περισκέψεως ἀνεζητημένα, ἡνίκα ἐνθουσιῶν ὁ σοφὸς ἄντικρυς παρεστηκότων οὐκ ἐπιτίθησι ταῖς κεφαλαῖς ἐξ ἐναντίας καὶ κατευθὺ τὰς χεῖρας ἐπενεγκών, ἀλλ᾽ ἐναλλάξας, ὅπως τῇ μὲν εὐωνύμῳ τοῦ πρεσβυτέρου δοκοῦντος εἶναι, τοῦ δὲ νεωτέρου τῇ δεξιᾷ ψαύσῃ. Καλεῖται δὲ ὁ μὲν ἐν γενέσει πρεσβύτερος Μανασσῆς, ὁ νεώτερος δὲ Ἐφραΐμ (Gen. 48, 13). Ταῦτα δέ, εἰ μεταληφθείη τὰ ὀνόματα εἰς ἑλλάδα γλῶτταν, μνήμης καὶ ἀναμνήσεως εὑρεθήσεται σύμβολα· ἑρμηνεύεται γὰρ [*] Μανασσῆς μὲν ἐκ λήθης, τὸ δ᾽ ἔστιν *ὀνόματι* ἑτέρῳ καλούμενον ἀνάμνησις — ὁ γὰρ ὧν ἐπελάθετο εἰς ἀνάμνησιν ἐρχόμενος ἔξω πρόεισι τῆς λήθης —, Ἐφραῒμ δὲ καρποφορία, μνήμης πρόςρησις οἰκειοτάτη, διότι καρπὸς ὠφελιμώτατος καὶ τῷ ὄντι ἐδώδιμος ψυχαῖς, τὸ ἄληστον ἐν τοῖς ἀδιαστάτοις. Μνῆμαι μὲν οὖν ἠνδρωμένοις ἤδη καὶ παγίοις συντυγχάνουσι, παρ᾽ ὃ καὶ νεώτεραι ἐνομίσθησαν, ὀψὲ φυόμεναι· λήθη δὲ καὶ ἀνάμνησις ἐπαλλήλως σχεδὸν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἑκάστῳ σύνεισιν, οὗ ἕνεκα τὰ χρόνῳ πρεσβεῖα εὕρηνται, καὶ ἐπ᾽ εὐωνύμοις παρὰ σοφῷ ταξιαρχοῦντι τάττονται. Τῶν δὲ ἀρετῆς αἱ μνῆ-

αι κοινωνήσουσι πρεσβείων, ἃς ὁ θεοφιλὴς δεξιωσάμεος τῆς ἀμείνονος παρ᾽ ἑαυτῷ μοίρας ἀξιώσει. Νήψας ὖν ὁ δίκαιος καὶ γνοὺς ὅσα „ἐποίησεν ὁ νεώτερος αὐτῷ ἱός“ (Gen. 9, 24), ἀρὰς χαλεπωτάτας τίθεται. Τῷ ἀρ ὄντι ὅταν ὁ νοῦς νήψῃ, κατὰ τὸ ἀκόλουθον εὐθὺς ἰσθάνεται ὅσα ἡ νεωτεροποιὸς αὐτῷ κακία πρότερον ἰργάζετο, ἃ μεθύων ἀδυνάτως καταλαβεῖν εἶχε.

Cur Noë non filio, sed nepoti maledicat.

7. Τίνι μέντοι καταρᾶται, σκεπτέον· ἓν γάρ τι καὶ οὗτο τῶν ἐρεύνης ἀξίων ἐστὶν, ἐπειδήπερ οὐ τῷ δοκοῦνι ἡμαρτηκέναι παιδί, ἀλλὰ τῷ ἐκείνου μὲν υἱῷ, ἑαυτοῦ ὲ υἱωνῷ, οὗ φανερὸν οὐδὲν εἴς τε τὸ παρὸν ἀδίκημα, οὐ ιικρόν, οὐ μέγα δεδήλωκεν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ περιεργίας δεῖν τὸν πατέρα γυμνὸν ἐθελήσας, καὶ γελάσας ἃ εἶδε, :αὶ ἐκλαλήσας τὰ δεόντως ἡσυχασθέντα, ὁ υἱὸς ἦν τοῦ Νῶε Χάμ· ὁ δέ, ἐφ᾽ οἷς ἕτερος ἠδίκησε τὰς αἰτίας ἔχων :αὶ τὰς ἀρὰς καρπούμενος, Χαναάν ἐστι, λέγεται γάρ· „Ἐπικατάρατος Χαναὰν παῖς οἰκέτης, δοῦλος δούλων ᾽σται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.“ (Gen. 9, 25.) Τί γὰρ ἡμάρτησεν, ὥς ἔφην, οὗτος; Ἀλλ᾽ ἐσκέψαντο μὲν ἐφ᾽ ἑαυτῶν ἴσως οἷς ἔθος ἀκριβοῦν τὰς ῥητὰς καὶ προχείρους ἐν τοῖς νόμοις ἀποδόσεις· ἡμεῖς δὲ πειθόμενοι τῷ ὑποβάλλοντι ὀρθῷ λόγῳ τὴν ἐγκειμένην ἀπόδοσιν διερμηνεύσομεν, ἐκεῖνα ἀναγκαίως προειπόντες.

Discrimen inter statum et motum, habitum et actum.

8. Σχέσις καὶ κίνησις διαφέρουσιν ἀλλήλων· ἡ μὲν γάρ ἐστιν ἠρεμία, φορὰ δὲ ἡ κίνησις, ἧς εἴδη δύο, τὸ μὲν

R 2

μεταβατικόν, τὸ δὲ περὶ τὸν αὐτὸν τόπον εἱλούμενον. Σχέσει μὲν οὖν [*] ἀδελφὸν ἕξις, κινήσει δ' ἐνέργεια. Τὸ δὲ λεγόμενον παραδείγματι οἰκείῳ γνωριμώτερον γένοιτ' ἄν. Τέκτονα καὶ ζωγράφον καὶ γεωργὸν καὶ μουσικὸν καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας, καὶ ἂν ἡσυχίαν ἄγωσι, μηδὲν τῶν κατὰ τὰς τέχνας ἐνεργοῦντες, οὐδὲν ἧττον τοῖς εἰρημένοις ἔθος καλεῖν ὀνόμασιν, ἐπεὶ τὴν ἐν ἑκάστοις ἐμπειρίαν καὶ ἐπιστήμην ἀνειληφότες ἔχουσιν. Ἐπειδὰν δὲ ὁ τεκτονικὸς ξύλων ὕλην ἐργάζηται λαβών, ὁ δὲ ζωγράφος τὰ οἰκεῖα κερασάμενος χρώματα ἐπὶ τοῦ πίνακος διαγράφῃ τοὺς τύπους ὧν ἂν διανοῆται, ὁ δ' αὖ γεωργὸς ἀνατέμνων γῆς αὔλακας καταβάλλῃ τὰ σπέρματα, κληματίδας δὲ καὶ μοσχεύματα δένδρων ἐμφυτεύῃ, ἅμα δὲ τροφὴν ἀναγκαιοτάτην ἄρδῃ καὶ ἐποχετεύῃ τοῖς φυτευθεῖσι, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα γεωργικὰ πᾶσιν ἐγχειρῇ, ὁ δ' αὖ μουσικὸς αὐλοῖς καὶ κιθάραις καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις μέτρα καὶ ῥυθμοὺς καὶ πάσας μέλους ἰδέας ἁρμόττῃ, δύνηται δὲ καὶ δίχα τῶν χειροτμήτων τῷ τῆς φύσεως ὀργάνῳ χρῆσθαι διὰ φωνῆς ἡρμοσμένης πᾶσι τοῖς φθόγγοις, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος τεχνιτῶν εἴπερ ἐγχειρεῖ τοῖς κατὰ τὰς ἐπιστήμας ἕτερα ἐξ ἀνάγκης οἰκεῖα τοῖς προτέροις ὀνόματα προσγίνεται, τῷ μὲν τέκτονι τὸ τεκτονεῖν, τῷ δὲ ζωγράφῳ τὸ ζωγραφεῖν ἤδη, καὶ τὸ γεωργεῖν μέντοι τῷ γεωργῷ, καὶ τὸ αὐλεῖν ἢ κιθαρίζειν ἢ ᾄδειν, ἤ τι τῶν παραπλησίων ποιεῖν τῷ μουσικῷ. Τίσιν οὖν οἱ ψόγοι καὶ οἱ ἔπαινοι παρακολουθοῦσιν; ἆρ' οὐχὶ τοῖς ἐνεργοῦσι καὶ δρῶσι; Κατορθοῦντος μὲν γὰρ ἔπαινον, ψόγον δ' ἔμπαλιν καρποῦνται διαμαρτάνοντες. Οἱ δ' ἄνευ τῶν τι ποιεῖν ἐπιστήμονες, αὐτὸ μόνον ἀλώδυνον γέρας εἰληφότες ἡσυχίαν, ἠρεμοῦσιν.

Virtutes et vitia aut quiescunt aut moventur occasione aut data aut non data.

9. Ὁ αὐτὸς τοίνυν λόγος ἐφαρμόττει καὶ τοῖς κατ' ἀφροσύνην, καὶ συνόλως τοῖς κατ' ἀρετήν τε καὶ κακίαν. Οἱ φρόνιμοί τε καὶ σώφρονες καὶ ἀνδρεῖοι καὶ δίκαιοι τὰς ψυχὰς μυρίοι γεγόνασι, φύσεως μὲν εὐμοιρίᾳ, νομίμοις δ' ὑφηγήσεσι, πόνοις δ' ἀηττήτοις καὶ ἀοκνοτάτοις χρησάμενοι· τὸ δὲ κάλλος τῶν ἐν ταῖς διανοίαις ἀγαλμάτων οὐκ ἴσχυσαν ἐπιδείξασθαι διὰ πενίαν ἢ ἀδοξίαν ἢ νόσον σώματος, ἢ τὰς ἄλλας κῆρας, ὅσαι τὸν ἀνθρώπινον περιπολοῦσι βίον. Οὐκοῦν οὗτοι μὲν ὥσπερ δεδεμένα καὶ καθειργμένα ἐκτήσαντο ἀγαθά. Ἕτεροι δ' εἰσὶν οἳ λελυμένοις καὶ ἀφέτοις καὶ ἐλευθέροις ἐχρήσαντο πᾶσι, τὰς εἰς ἐπίδειξιν ὕλας ἀφθονωτάτας προσλαβόντες· ὁ μὲν φρόνιμος ἰδίων τε καὶ κοινῶν περιουσίαν πραγμάτων, οἷς σύνεσιν καὶ εὐβουλίαν ἐνεπιδείξεται, ὁ δὲ σώφρων τὸν εἰς ἀσωτίαν δεινὸν ἐπᾶραι καὶ παρακαλέσαι τυφλὸν πλοῦτον, ἵνα βλέποντα ἀποδείξῃ, ὁ δὲ δίκαιος ἀρχήν, δι' ἧς τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμειν ἑκάστῳ τῶν ὄντων ἀκωλύτως δυνατὸς ἔσται, ὁ δ' ἀσκητὴς εὐσέβειαν, ἱερωσύνην καὶ χωρίων [*] ἱερῶν καὶ τῆς ἐν τούτοις ἁγιστείας ἐπιμέλειαν. Ἄνευ δὲ τούτων ἀρεταὶ μὲν εἰσιν, ἀκίνητοι δὲ ἀρεταὶ καὶ ἡσυχίαν ἄγουσαι, καθάπερ ὁ τεθησαυρισμένος ἐν ἀφανέσι γῆς μυχοῖς ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς οὐδὲν χρήσιμος. Πάλιν τοίνυν κατὰ τὰ ἐναντία μυρίους ἔστιν ἰδεῖν ἀνάνδρους, ἀκολάστους, ἄφρονας, ἀδίκους, ἀσεβεῖς ἐν ταῖς διανοίαις ὑπάρχοντας, τὸ δὲ κακίας ἑκάστης αἶσχος ἀδυνατοῦντας ἐπιδείκνυσθαι δι' ἀκαιρίαν τῶν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν καιρῶν, ἐπειδὰν δὲ τοῦ δύνασθαι πολλὴ καὶ με-

γάλη κατασκήψῃ φορά, γῆν καὶ θάλατταν μέχρι τερμάτων ἀμυθήτων ἀναπιμπλάντας κακῶν, καὶ μηδέν, μὴ μικρόν, μὴ μέγα, ἀζήμιον ἐῶντας, ἀλλὰ ῥύμῃ μιᾷ ἀνατρέποντάς τε καὶ φθείροντας. Ὥσπερ γὰρ τοῦ πυρὸς ἡ δύναμις ἀπουσίᾳ μὲν ὕλης ἡσυχάζει, παρουσίᾳ δὲ ἀνακαίεται, οὕτω καὶ ὅσαι πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν ψυχῆς δυνάμεις ἀφορῶσι, σβέννυνται μὲν ἀκαιρίαις, καθάπερ ἔφην, καιρῶν, τυχηραῖς δὲ εὐπορίαις ἀναφλέγονται.

Cham vitium quiescens, Chanaan vitium motum.

10. Τίνος δὴ ταῦθ᾽ εἵνεκα εἶπον, ἢ τοῦ διδάξαι χάριν, ὅτι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Νῶε Χὰμ ἠρεμούσης κακίας ἐστὶν ὄνομα, ὁ δὲ υἱωνὸς ἤδη καὶ κινουμένης; Ἑρμηνεύεται γὰρ θέρμη μὲν Χάμ, σάλος δὲ Χαναάν. Θέρμη δὲ ἐν μὲν σώματι πυρετὸν ἐμφαίνει, κακίαν δὲ ἐν ψυχαῖς· ὡς γάρ, οἶμαι, καταβολὴ πυρετοῦ νόσος ἐστὶν οὐ μέρους, ἀλλ᾽ ὅλου σώματος, οὕτως ὅλης τῆς ψυχῆς ἀῤῥώστημα ἔσται κακία. Ἀλλ᾽ ὁτὲ μὲν ἠρεμεῖ, ὁτὲ δὲ κινεῖται. Τὴν δὲ κίνησιν αὐτῆς ὀνομάζει σάλον, ὃς Ἑβραίων γλώττῃ Χαναὰν καλεῖται. Νομοθετῶν δὲ οὐδεὶς ἐπιτίμιον ὁρίζει κατὰ ἀδίκων ἠρεμούντων, ἀλλὰ δὴ κινουμένων καὶ τοῖς κατὰ ἀδικίαν ἔργοις χρωμένων, καθάπερ οὐδὲ τῶν δακετῶν οὐδὲν ἀνὴρ μέτριος κτείνειν ἂν ἐθελήσαι, μὴ μέλλον δάκνειν· λόγου γὰρ ὑπεξαιρετέον ψυχῆς ὠμότητα φύσει καὶ κατὰ πάντων φονῶσαν. Εἰκότως οὖν ὁ δίκαιος τὰς ἀρὰς τῷ υἱωνῷ Χαναὰν δόξει τίθεσθαι· δόξει δὲ εἶπον, ὅτι δυνάμει τῷ υἱῷ Χὰμ δι᾽ ἐκείνου καταρᾶται, κινηθεὶς γὰρ πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν Χὰμ αὐτὸς γίνεται Χαναάν. Ἓν γὰρ τὸ ὑποκείμενον κακία, ἧς τὸ μὲν ἐν σχέσει, τὸ δὲ ἐν κινήσει θεωρεῖται. Πρεσβύτερον δὲ κινήσεως σχέσις, ὡς

ἐγγόνου λόγον ἔχειν τὸ κινούμενον πρὸς τὸ ἰσχόμενον. Παρ᾽ ὃ καὶ τοῦ Χὰμ υἱὸς ὁ Χαναὰν φυσικῶς ἀναγράφεται, σάλος ἠρεμίας, ἵνα καὶ [*] τὸ ἑτέρωθι λεχθὲν ἐπαληθεύῃ, τό· „Ἀποδιδοὺς ἀνομίας πατρῶν ἐπὶ υἱούς, ἐπὶ τρίτους καὶ τετάρτους." (Exod. 20, 5.) Ἐπεὶ γὰρ τὰ ἀποτελέσματα καὶ ὡς ἂν ἔγγονα τῶν λογισμῶν στείχουσιν αἱ τιμωρίαι κατ᾽ αὐτούς, ἐκείνων, εἰ μηδεμία προσγένοιτο πρᾶξις ἐπίληπτος, ἀποδιδρασκόντων τὰ ἐγκλήματα. Διὰ τοῦτο μέντοι καὶ ἐν τῷ νόμῳ τῆς λέπρας ὁ μέγας πάντα Μωϋσῆς τὴν μὲν κίνησιν καὶ ἐπὶ πλέον αὐτῆς φορὰν καὶ χύσιν ἀκάθαρτον, τὴν δ᾽ ἠρεμίαν καθαρὰν ἀναγράφει, λέγει γάρ, ὅτι „Ἐὰν διαχέηται ἐν τῷ δέρματι, μιανεῖ ὁ ἱερεύς. Ἐὰν δὲ κατὰ χώραν μείνῃ τὸ τηλαύγημα καὶ μὴ διαχέηται, καθαριεῖ." (Lev. 13, 12 s.) Ὥςτε τὴν μὲν ἡσυχίαν ἐκτὸς εἶναι μόνην κακῶν καὶ παθῶν τῶν κατὰ ψυχὴν — τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τῆς λέπρας — οὐχ ὑπαίτιον εἶναι, τὴν δὲ κίνησιν καὶ φορὰν ὑποσχεῖν δεόντως. Τὸ παραπλήσιον καὶ ἐν τοῖς περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως χρησθεῖσι λογίοις περιέχεται σημειωδέστερον, λέγεται γὰρ πρὸς τὸν φαῦλον· „Ὦ οὗτος, ἥμαρτες, ἡσύχασον," τοῦ μὲν ἁμαρτάνειν ἐν τῷ κινεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖν κατὰ κακίαν ὄντος ἐνόχου, τοῦ δὲ ἡσυχάζειν ἐν τῷ ἴσχεσθαι καὶ ἠρεμεῖν ἀνυπαιτίου καὶ σωτηρίου.

Vota pro Sem et pro Iapheth facta. (11. 12.)

11. Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς γε, οἶμαι, προείρηται. Τὰ δὲ ἀρὰς ἔχοντα, ὃν ἔχουσι λόγον, ἴδωμεν. „Ἐπικατάρατος," φησί, „Χαναὰν παῖς, οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς Σήμ, καὶ ἔσται Χαναὰν δοῦλος αὐτοῖς." (Gen. 9, 25 s.) Ἔφαμεν πά-

λαι, ὅτι Σὴμ ἐπώνυμός ἐστιν ἀγαθοῦ, καλούμενος οὐκ ὀνόματος εἴδει, ἀλλ' ὅλον τὸ γένος αὐτῷ ὄνομα· παρ' ὅσον καὶ τὸ ἀγαθὸν ὀνομαστὸν μόνον καὶ εὐφημίας καὶ εὐκλείας ἄξιον, ὡς ἔμπαλιν ἀνώνυμον καὶ δυςώνυμον τὸ κακόν. Τίνος οὖν τὸν τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ μεμοιραμένον εὐχῆς ἀξιοῖ; Τίνος καινοτάτης καὶ παραλλαγμένης, ἣ θνητὸς οὐδεὶς ὑπηρετῆσαι δυνατός, ἀφ' ἧς σχεδὸν ὥςπερ ἀπ' ὠκεανοῦ ῥέουσιν αἱ ἄφθονοι καὶ ἀέναοι πλημμυροῦσαι καὶ ἀναχεόμεναι τῶν καλῶν πηγαί; Τὸν γὰρ κύριον καὶ θεὸν τοῦ τε κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πάντων ἰδίᾳ θεὸν — κατ' ἐξαίρετον χάριν — τοῦ Σὴμ ἀνακαλεῖ. Καὶ ὅρα, τίνας ὑπερβολὰς τοῦτο οὐχ ὑπερβάλλει, σχεδὸν γὰρ ἰσότιμος ὁ τοῦτο λαχὼν γίνεται κόσμῳ· ὅταν γὰρ τὸ ἐπιστατοῦν καὶ κηδόμενον ἀμφοῖν ταὐτόν, καὶ τὰ ἐπιτροπευόμενα κατ' ἀναγκαῖον εὐθύς ἐστιν ἰσότιμα. Μήποτε δὲ καὶ ἐπιδαψιλεύεται τὰ τῶν δωρεῶν· τοῦ μὲν γὰρ [*] αἰσθητοῦ κόσμου δεσπότης καὶ εὐεργέτης ἀνείρηται διὰ τοῦ „κύριος καὶ θεός", τοῦ δὲ νοητοῦ ἀγαθοῦ σωτὴρ καὶ εὐεργέτης αὐτὸ μόνον, οὐχὶ δεσπότης ἢ κύριος. Φίλον γὰρ τὸ σοφὸν θεῷ μᾶλλον ἢ δοῦλον. Παρ' ὃ καὶ σαφῶς ἐπὶ Ἀβραὰμ φάσκει· „Μὴ ἐπικαλύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραὰμ τοῦ φίλου μου;" (Gen. 18, 17.) Ὁ δὲ ἔχων τὸν κλῆρον τοῦτον πέραν ὅρων ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας προελήλυθε· μόνος γὰρ εὐγενής, ἅτε θεὸν ἐπιγεγραμμένος πατέρα, καὶ γεγονὼς εἰςποιητὸς αὐτῷ μόνος υἱός· οὐ πλούσιος, ἀλλὰ πάμπλουτος, ἐν ἀφθόνοις καὶ γνησίοις, οὐ χρόνῳ παλαιουμένοις, καινουμένοις δὲ καὶ ἡβῶσιν ἀεὶ τρυφῶν ἀγαθοῖς μόνοις· οὐκ ἔνδοξος, ἀλλ' εὐκλεής, τὸν μὴ κολακείᾳ νοθούμενον, ἀλλὰ βεβαιούμενον ἀληθείᾳ καρπούμενος ἔπαινον· μόνος

βασιλεύς, παρὰ τοῦ πανηγεμόνος λαβὼν τῆς ἐφ᾽ ἅπασιν ἀρχῆς τὸ κράτος ἀνανταγώνιστον· μόνος ἐλεύθερος, ἀφιέμενος ἀργαλεωτάτης δεσποίνης, κενῆς δόξης, ἣν ὑπέραυχον οὖσαν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως ἄνωθεν ὁ ἐλευθεροποιὸς καθεῖλε θεός. Τούτῳ δὴ τῶν τοσούτων καὶ οὕτως ὑπερβαλλόντων καὶ ἀθρόων ἀξιωθέντι ἀγαθῶν τί προσήκει ποιεῖν, ἢ λόγοις καὶ ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις τὸν εὐεργέτην ἀμείβεσθαι; Τοῦτ᾽ ἔσθ᾽, ὡς ἔοικεν, ὃ αἰνίττεται αὐτῷ· „Εὐλογημένος κύριος ὁ θεὸς Σήμ“ (Gen. 9, 26), ἐπειδὴ τῷ τὸν θεὸν ἔχοντι κλῆρον εὐλογεῖν καὶ ἐπαινεῖν αὐτὸν ἁρμόττει, μόνον τοῦτ᾽ ἀντιπαρασχεῖν δυναμένῳ, τὰ δ᾽ ἄλλα ἀνὰ κράτος πάνθ᾽ ἁπλῶς ἀδυνατοῦντι.

12. Τῷ μὲν δὴ Σὴμ εὔχεται ταῦτα. Τῷ δὲ Ἰάφεθ ὁποῖα, θεασώμεθα. „Πλατύναι,“ φησίν, „ὁ θεὸς τῷ Ἰάφεθ, καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σήμ, καὶ γενέσθω Χαναὰν δοῦλος αὐτοῖς.“ (Gen. 9, 27.) Τοῦ ἀγαθὸν ἡγουμένου τὸ καλὸν μόνον ἔσταλται καὶ συνῆκται τὸ τέλος, ἑνὶ γάρ, μυρίων ὄντων τῶν περὶ ἡμᾶς, τῷ ἡγεμόνι νῷ συνέζευκται· τοῦ δὲ τρισὶν ἐφαρμόζοντος αὐτὸ γένεσι, τῷ περὶ ψυχήν, τῷ περὶ σῶμα, τῷ περὶ τὰ ἐκτός, ἅτ᾽ εἰς πολλὰ καὶ ἀνόμοια κατακερματιζόμενον, εὐρύνεται. Διόπερ οἰκείως εὔχεται τούτῳ προσγενέσθαι πλάτος, ὅπως καὶ ταῖς περὶ ψυχὴν ἀρεταῖς, φρονήσει καὶ σωφροσύνῃ καὶ ἑκάστῃ τῶν ἄλλων χρῆσθαι δύναιτο, καὶ ταῖς σώματος ὑγείαις καὶ εὐαισθησίᾳ, δυνάμει τε καὶ ῥώμῃ, καὶ ταῖς τούτων συγγενέσιν, ἔτι μέντοι καὶ τοῖς ἐκτὸς πλεονεκτήμασιν, ὅσα εἰς πλοῦτον καὶ δόξαν, ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν τῶν ἀναγκαίων ἡδονῶν ἄγεται.

„In domibus Sem habitat": — in anima sincera et pura habitat Deus. Quod ut sibi quoque contingat, a Deo quisque petat.

13. [*] *Περὶ μὲν τοῦ πλάτους ταῦτα.* *Τίνα δὲ ἐν τοῖς οἴκοις εὔχεται τοῦ Σὴμ κατοικῆσαι, σκεπτέον· σαφῶς γὰρ οὐ μεμήνυκεν. Ἔνεστι μὲν δὴ φάναι, ὅτι τὸν ἡγεμόνα τοῦ παντός. Τίς γὰρ οἶκος παρὰ γενέσει δύναιτ' ἂν ἀξιοπρεπέστερος εὑρεθῆναι θεῷ, πλὴν ψυχῆς τελείως κεκαθαρμένης καὶ μόνον τὸ καλὸν ἡγουμένης ἀγαθόν, τὰ δὲ ἄλλα ὅσα νενόμισται δορυφόρων καὶ ὑπηκόων λόγῳ ταττούσης; Κατοικεῖν δὲ λέγεται ἐν οἴκῳ ὁ θεὸς οὐχ ὡς ἐν τόπῳ — περιέχει γὰρ τὰ πάντα, πρὸς μηδενὸς περιεχόμενος —, ἀλλ' ὡς πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐκείνου τοῦ χωρίου διαφερόντως ποιούμενος· παντὶ γὰρ τῷ δεσπόζοντι οἰκίας ἡ ταύτης κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ἀνῆπται φροντίς. Εὐχέσθω δὲ πᾶς θεῷ, ὅτῳ τὸ θεοφιλὲς ὤμβρησεν ἀγαθόν, οἰκήτορος λαχεῖν τοῦ πανηγεμόνος, ὃς τὸ βραχὺ τοῦτο οἰκοδόμημα, τὸν νοῦν, ἐξαίρων εἰς ὕψος ἀπὸ γῆς τοῖς οὐρανοῦ συνάψει πέρασι. Καὶ τὸ ῥητὸν μέντοι συνᾴδειν ἔοικεν· ὁ γὰρ Σὴμ ὡσανεὶ ῥίζα καλοκἀγαθίας ὑποβέβληται, δένδρον δὲ ἡμεροτοκοῦν ἐκ ταύτης ὁ σοφὸς Ἀβραὰμ ἀνέδραμεν, οὗ τὸ αὐτήκοον καὶ αὐτομαθὲς γένος, Ἰσαάκ, ὁ καρπὸς ἦν, ἀφ' οὗ πάλιν αἱ διὰ πόνων ἀρεταὶ κατασπείρονται, ὧν ἀθλητής ἐστιν ὁ τὴν πρὸς πάθη πάλην γεγυμνασμένος Ἰακώβ, ἀγγέλοις ἀλείπταις λόγοις χρώμενος. Οὗτος τῶν δώδεκα κατάρχει φυλῶν, ἃς οἱ χρησμοὶ „βασίλειον καὶ ἱεράτευμα θεοῦ"* (Exod. 19, 6) *φασιν εἶναι, κατὰ τὴν πρὸς τὸν πρῶτον Σὴμ ἀκολουθίαν, οὗ ἐν τοῖς οἴκοις ἦν εὐχὴ τὸν*

θεὸν οἰκῆσαι· βασίλειον γὰρ ὁ βασιλέως δήπουθεν οἶκος, ἱερὸς ὄντως καὶ μόνος ἄσυλος. Ἴσως μέντοι τὰ τῆς εὐχῆς καὶ ἐπὶ τὸν Ἰάφεθ ἀναφέρεται, ὅπως ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σὴμ ποιῆται τὰς διατριβάς· τῷ γὰρ καὶ τὰ σώματος καὶ τὰ ἐκτὸς πλεονεκτήματα ἀγαθὰ ἡγουμένῳ καλὸν εὔξασθαι πρὸς μόνον τὸ ψυχῆς ἀναδραμεῖν καὶ μὴ μέχρι τοῦ παντὸς αἰῶνος ἀληθοῦς δόξης διαμαρτεῖν, ἃ κοινὰ καὶ τῶν ἐπαρατωτάτων καὶ κακίστων ἐστίν, ὑγείαν ἢ πολυχρηματίαν ἢ ὅσα ὁμοιότροπα νομίσαντα εἶναι ἀγαθά, τῆς ἀψευδοῦς τῶν ἀγαθῶν μερίδος οὐδενὶ φαύλῳ συνταττομένης. Ἀκοινώνητον γὰρ φύσει κακῶν τὸ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτ᾽ ἐν ψυχῇ μόνῃ τεθησαύρισται, ἧς τοῦ κάλλους οὐδενὶ μέτεστι τῶν ἀφρόνων. Τοῦτον ὅ γε πρόλογος τῶν σπουδαίων ἔγραψε μὲν εὔχεσθαί τινι τῶν ἑαυτοῦ γνωρίμων, λέγοντα· „Πρός με ἀνάστρεψον“ (Gen. 49, 22), ἵνα ἐπὶ τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐπανελθών, [*] τὸ καλὸν ὡς ἀγαθὸν μόνον δεξιωσάμενος, τὰς τῶν ἑτεροδόξων παραδράμῃ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ φήμας. Ἐν οὖν τοῖς οἴκοις τῆς ψυχῆς τοῦ λέγοντος μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθὸν κατοικησάτω, παροικήσας ἐν τοῖς τῶν ἑτέρων, οἷς καὶ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτὸς τετίμηται. Εἰκότως μέντοι καὶ δοῦλον τὸν ἄφρονα τῶν τῆς ἀρετῆς μεταποιουμένων ἀνέγραψεν, ἵν᾽ ἢ κρείττονος ἐπιστασίας ἀξιωθεὶς ἀμείνονι βίῳ χρήσηται, ἢ ἐπιμένων τῷ ἀδικεῖν μετ᾽ εὐμαρείας αὐτοκράτορι ἡγεμόνων ἀρχῇ τῶν δεσποτῶν κολάζηται.

ΠΕΡΙ

ΣΥΓΧΥΣΕΩΣ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ.

DE

CONFUSIONE LINGUARUM.

(Cf. Gen. 11, 1—9.)

[I, 404.]

Scripturae sacrae de turri Babylonica narratio.

1. [*] *Περὶ μὲν δὴ τούτων ἀρκέσει εἰρημένα. Σκεπτέον δὲ ἑξῆς οὐ παρέργως, ἃ περὶ τῆς τῶν διαλέκτων συγχύσεως φιλοσοφεῖ. Λέγει γὰρ ὧδε· „Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινῆσαι αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν, εὗρον πεδίον ἐν τῇ γῇ Σενναάρ, καὶ κατῴκησαν ἐκεῖ. Καὶ εἶπεν ἄνθρωπος τῷ πλησίον· Δεῦτε, πλινθεύσωμεν πλίνθους καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον, καὶ ἄσφαλτος ἦν αὐτοῖς ὁ πηλός. Καὶ εἶπον· Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ*

κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσωμεν ἑαυτοῖς ὄνομα, πρὸ τοῦ διασπαρῆναι ἐπὶ πρόςωπον πάσης τῆς γῆς. Καὶ κατέβη κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ εἶπε κύριος· Ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χεῖλος ἓν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐκλείψει ἀπ᾽ αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν· δεῦτε, καὶ καταβάντες συγχέωμεν ἐκεῖ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον. Καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐκεῖθεν ἐπὶ πρόςωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς σύγχυσις, ὅτι ἐκεῖ συνέχεε κύριος τὰ χείλη πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐκεῖθεν διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐπὶ πρόςωπον πάσης τῆς γῆς.“ (Gen. 11, 1 ss.)

Adversariorum de hac narratione cavillationes. (2-4.)

2. [*] *Οἱ μὲν δυςχεραίνοντες τῇ πατρίῳ πολιτείᾳ, ψόγον καὶ κατηγορίαν ἀεὶ τῶν νόμων μελετῶντες, τούτοις καὶ τοῖς παραπλησίοις ὡς ἂν ἐπιβάθραις τῆς ἀθεότητος αὐτῶν, οἱ δυςσεβεῖς, χρῶνται, φάσκοντες· Ἔτι νῦν σεμνηγορεῖτε περὶ τῶν διατεταγμένων ὡς τοὺς ἀληθείας κανόνας αὐτῆς περιεχόντων; Ἰδοὺ γὰρ αἱ ἱεραὶ λεγόμεναι βίβλοι παρ᾽ ὑμῖν καὶ μύθους περιέχουσιν, ἐφ᾽ οἷς εἰώθατε γελᾶν, ὅταν ἄλλων διεξιόντων ἀκούητε, καίτοι τί δεῖ τοὺς πολλαχόθι τῆς νομοθεσίας ἐσπαρμένους ἀναλέγεσθαι, ὥςπερ σχολὴν ἄγοντας καὶ ἐνευκαιροῦντας διαβολαῖς, ἀλλ᾽ *ἢ* μόνον τῶν ἐν χερσὶ καὶ παρὰ πόδας ὑπομιμνήσκειν; Εἷς μὲν οὖν ἐστιν ὁ ἐοικὼς τῷ συντεθέντι ἐπὶ τῶν Ἀλωαδῶν, οὓς ὁ μέγιστος καὶ δοκιμώτατος τῶν*

ποιητῶν Ὅμηρος διανοηθῆναί φησι τρία τὰ περιμήκιστα τῶν ὀρῶν ἐπιφορῆσαι καὶ ἐπιχῶσαι, ἐλπίσαντας τὴν εἰς οὐρανὸν ὁδὸν ταῖς ἀνέρχεσθαι βουλομένοις, εὐμαρῆ διὰ τούτων ἔσεσθαι πρὸς αἰθέριον ὕψος ἀρθέντων. Ἔστι δὲ τὰ περὶ τούτων ἔπη τοιαῦτα·

Ὄσσαν ἐπ᾽ Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ᾽ Ὄσσῃ
Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν᾽ οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη.

Ὄλυμπος δὲ καὶ Ὄσσα καὶ Πήλιον ὀρῶν ὀνόματα. Πύργον δὲ ὁ νομοθέτης ἀντὶ τούτων εἰσάγει πρὸς τῶν τότε ἀνθρώπων κατασκευαζόμενον, θελησάντων ὑπ᾽ ἀνοίας ἅμα καὶ μεγαλουργίας οὐρανοῦ ψαῦσαι. Πᾶσα γὰρ οὖν φρενοβλάβεια δεινή· καὶ γὰρ εἰ τὰ τῆς συμπάσης μέρη γῆς ἐποικοδομηθείη προκαταβληθέντι βραχεῖ θεμελίῳ καὶ ἀνεγερθείη τρόπον κίονος ἑνός, μυρίοις τῆς αἰθερίου σφαίρας ἀπολειφθήσεται διαστήμασι, καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς ζητητικοὺς τῶν φιλοσόφων, οἳ τοῦ παντὸς κέντρον εἶναι τὴν γῆν ἀνωμολόγησαν.

3. Ἕτερον δέ τι συγγενὲς τούτῳ περὶ τῆς τῶν ζώων ὁμοφωνίας πρὸς μυθοπλαστῶν ἀναγράφεται. Λέγεται γάρ, ὡς ἄρα πάνθ᾽ ὅσα ζῶα χερσαῖα καὶ ἔνυδρα καὶ πτηνὰ τὸ παλαιὸν ὁμόφωνα ἦν, καὶ ὅνπερ τρόπον ἀνθρώπων Ἕλληνες μὲν Ἕλλησι, Βαρβάροις δὲ νῦν Βάρβαροι ὁμόγλωττοι διαλέγονται, τοῦτον τὸν τρόπον καὶ πάντα πᾶσι, περὶ ὧν ἢ δρᾶν ἢ πάσχειν τι συνέβαινεν, ὡμίλει, ὡς καὶ ἐπὶ ταῖς κακοπραγίαις συνάχθεσθαι καί, ἄν εἴ πού τι λυσιτελὲς ἁπάντων, συνευφραίνεσθαι. Τάς τε γὰρ ἡδονὰς καὶ ἀηδίας ἀλλήλοις ἀναφέροντα διὰ τοῦ ὁμοφώνου συνήδετο καὶ συναηδίζετο, [*] καὶ τούτων τὸ ὁμοιότροπον καὶ ὁμοιοπαθὲς εὑρίσκετο, μέχριπερ κορε-

σθέντα τῆς τῶν παρόντων ἀγαθῶν ἀφθονίας, ὃ πολλάκις γίνεσθαι φιλεῖ, πρὸς τὸν τῶν ἀνεφίκτων ἔρωτα ἐξώκειλε καὶ περὶ ἀθανασίας ἐπρεσβεύετο, γήρως ἔκλυσιν καὶ τὴν εἰς ἀεὶ νεότητος ἀκμὴν αἰτούμενα, φάσκοντα καὶ τῶν παρ᾽ αὐτοῖς ἓν ἤδη ζώων τὸ ἑρπετόν, ὄφιν, τετυχηκέναι ταύτης τῆς δωρεᾶς, ἀποδυόμενον γὰρ τὸ γῆρας πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνηβᾶν· ἄτοπον δὲ εἶναι ἢ τὰ κρείττω τοῦ χείρονος ἢ ἑνὸς τὰ πάντα λειφθῆναι. Δίκην μέντοι τοῦ τολμήματος ἔδωκε τὴν προσήκουσαν· ἑτερόγλωττα γὰρ εὐθὺς ἐγίνετο, ὡς ἐξ ἐκείνου μηκέτ᾽ ἀλλήλων ἐπακοῦσαι δυνηθῆναι, χάριν τῆς ἐν ταῖς διαλέκτοις, εἰς ἃς ἡ μία καὶ κοινὴ πάντων ἐτμήθη, διαφορᾶς.

4. Ὁ δὲ ἐγγυτέρω τοῦ ἀληθοῦς προσάγων τὸν λόγον τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν διέζευξεν, ὡς ἀνθρώποις μόνοις μαρτυρῆσαι τὸ ὁμόφωνον. Ἔστι δέ, ὥς φασι, καὶ τοῦτο μυθῶδες, καὶ μὴν τῆς γε φωνῆς εἰς μυρίας διαλέκτων ἰδέας τομήν, ἣν καλεῖ γλώττης σύγχυσιν, ἐπὶ θεραπείᾳ λέγουσιν ἁμαρτημάτων συμβῆναι, ὡς μηκέτ᾽ ἀλλήλων ἀκροώμενοι κοινῇ συναδικῶσιν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ἄλλοι ἀλλήλοις κεκωφωμένοι κατὰ συμπράξεις ἐγχειρῶσι τοῖς αὐτοῖς. Τὸ δὲ οὐκ ἐπ᾽ ὠφελείᾳ φαίνεται συμβῆναι, καὶ γὰρ αὖθις οὐδὲν ἧττον κατὰ ἔθνη διῳκισμένων καὶ μὴ μιᾷ διαλέκτῳ χρωμένων γῆ καὶ θάλαττα πολλάκις ἀμυθήτων κακῶν ἐπληρώθη· οὐ γὰρ αἱ φωναί, ἀλλὰ αἱ ὁμότροποι τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν ζηλώσεις τοῦ συναδικεῖν αἴτιαι, καὶ γὰρ ἐκτετμημένοι γλῶτταν νεύμασι καὶ βλέμμασι καὶ ταῖς ἄλλαις τοῦ σώματος σχέσεσι καὶ κινήσεσιν, οὐχ ἧττον τῆς διὰ λόγων προφορᾶς, ἃ ἂν θέλωσιν ὑποσημαίνουσι. Χωρὶς τοῦ καὶ ἔθνος ἓν πολλάκις οὐχ ὁμόφωνον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁμόνομον καὶ ὁμο-

δίαιτον τοσοῦτον ἐπιβῆναι κακίας, ὥστε τοῖς ἀνθρώπων ἁπάντων ἁμαρτήμασιν ἰσοστάσια δύνασθαι πλημμελεῖν· ἀπειρίᾳ τε διαλέκτων μυρίοι πρὸς τῶν ἐπιτιθεμένων, οὐ προειδόμενοι τὸ μέλλον, προκατελήφθησαν, ὡς ἔμπαλιν ἐπιστήμῃ τοὺς ἐπικρεμασθέντας ἴσχυσαν φόβους τε καὶ κινδύνους ἀπώσασθαι. Ὥςτε λυσιτελὲς μᾶλλον ἢ βλαβερὸν εἶναι τὴν ἐν ταῖς διαλέκτοις κοινωνίαν, ἐπεὶ καὶ μέχρι νῦν οἱ καθ᾽ ἑκάστην χώραν, καὶ μάλιστα τῶν αὐτοχθόνων, δι᾽ οὐδὲν οὕτως ὡς διὰ τὸ ὁμόγλωσσον ἀπαθεῖς κακῶν διατελοῦσι. Καὶ ἂν εἰ μέντοι τις ἀνὴρ πλείους ἀναμάθοι διαλέκτους, εὐδόκιμος εὐθὺς παρὰ τοῖς ἐπισταμένοις ἐστίν, ὡς ἤδη φίλιος ὤν, οὐ βραχὺ γνώρισμα κοινωνίας ἐπιφερόμενος τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασι [*] συνήθειαν, ἀφ᾽ ἧς τὸ ἀδεὲς εἰς τὸ μηδὲν ἀνήκεστον παθεῖν ἔοικε πεπορίσθαι. Τί οὖν ὡς κακῶν αἴτιον τὸ ὁμόγλωττον ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιζε, δέον ὡς ὠφελιμώτατον ἱδρύσθαι;

Χεῖλος ἓν καὶ φωνὴ μία potius magnorum in mundo malorum concentum significat.

5. Τοὺς δὴ ταῦτα συντιθέντας καὶ κακοτεχνοῦντας ἰδίᾳ μὲν διελέγξουσιν οἱ τὰς προχείρους ἀποδόσεις τῶν ἀεὶ ζητουμένων ἐκ τῆς φανερᾶς τῶν νόμων γραφῆς ἀφιλονείκως οὐκ ἀντισοφιζόμενοί ποθεν, ἀλλ᾽ ἑπόμενοι τῷ τῆς ἀκολουθίας εἱρμῷ προςπταίειν οὐκ ἐῶντι, ἀλλά, καὶ ἄν εἴ τινα ἐμποδὼν εἴη, ῥᾳδίως ἀναστέλλοντι, ὅπως αἱ τῶν λόγων διέξοδοι γίνωνται ἄπταιστοι. Φαμὲν τοίνυν ἐκ τοῦ „τὴν γῆν εἶναι πᾶσαν χεῖλος ἓν καὶ φωνὴν μίαν" κακῶν ἀμυθήτων καὶ μεγάλων συμφωνίαν δηλοῦσθαι, ὅσα τε πόλεις πόλεσι καὶ ἔθνεσιν ἔθνη καὶ χώραις

ῶραι ἀντεπιφέρουσι, καὶ ὅσα μὴ μόνον εἰς ἑαυτούς, λλὰ καὶ εἰς τὸ θεῖον ἀσεβοῦσιν ἄνθρωποι. Καίτοι ῦτα πληθῶν ἐστιν ἀδικήματα. Σκεπτώμεθα δὲ ἡμεῖς ὶ ἐφ᾽ ἑνὸς ἀνδρὸς τὸ ἀδιεξήγητον τῶν κακῶν πλῆθος, ὶ μάλισθ᾽ ὅταν τὴν ἀνάρμοστον καὶ ἐκμελῆ καὶ ἄμουον σχοίη συμφωνίαν.

(alis et corporis et animae universis coniunctim eodemque tempore hominem eiusque duplex satellitium aggredientibus quid miserius?

6. Τὰ μὲν δὴ τυχηρὰ τίς οὐκ οἶδεν, ὅταν πενίᾳ καὶ δοξίᾳ, σώματος νόσοις ἢ πηρώσεσι συνενεχθῶσι; καὶ άλιν ταῦτα ψυχῆς ἀῤῥωστήμασιν, ἔκφρονος ὑπὸ μελαγολίας, ἢ μακροῦ γήρως, ἤ τινος ἄλλης βαρείας κακοδαιονίας γεγενημένης, ἀνακραθῶσι; Καὶ γὰρ ἓν μόνον ῶν εἰρημένων βιαίως ἀντιστατῆσαν ἱκανὸν ἀνατρέψαι αὶ καταβαλεῖν καὶ τὸν λίαν ὑπέρογκόν ἐστιν. Ὅταν δὲ θρόα ὥσπερ προστάξει μιᾷ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνῇ τάντα σωρηδὸν ἐπιθεῖναι τὰ σώματος, τὰ ψυχῆς, τὰ κτός, τίνα οὐχ ὑπερβάλλει σχετλιότητα; πεσόντων γὰρ δορυφόρων ἀνάγκη καὶ τὸ δορυφορούμενον πίπτειν. Δορυφόροι μὲν οὖν σώματος πλοῦτος, εὐδοξίαι, τιμαί, ὀρθοῦντες αὐτὸ καὶ εἰς ὕψος αἴροντες καὶ γαῦρον ἀποδεικνύντες, ὡς τὰ ἐναντία, ἀτιμία, ἀδοξία, πενία, πολεμίων τρόπον καταράττουσι. Πάλιν τε δορυφόροι ψυχῆς ἀκοαὶ καὶ ὄψεις, ὄσφρησίς τε καὶ γεῦσις, καὶ ξύμπαν τὸ αἰσθήσεως στῖφος, ἔτι μέντοι ὑγίεια καὶ ἰσχὺς δύναμίς τε καὶ ῥώμη· τούτοις γὰρ ὥσπερ ἑστῶσι καὶ κραταιῶς ἐρηρεισμένοις εὐερκέσιν ὅροις ὁ νοῦς ἐμπεριπατῶν καὶ διαιτώμενος ἀγάλλεται, πρὸς μηδενὸς ταῖς ἰδίαις ὁρμαῖς χρη-

σθαι κωλυόμενος, ἀλλ' εὐμαρεῖς καὶ λεωφόρους ἀναπεπταμένας ἔχων τὰς διὰ πάντων ὁδούς. Τὰ δὲ [*] τοῖς δορυφόροις τούτοις ἐχθρὰ ἀντικάθηται πήρωσις αἰσθητηρίων καὶ νόσος, ὡς ἔφην, οἷς ἡ διάνοια συγκαταχρηματισθῆναι πολλάκις ἐμέλλησε. Καὶ τὰ μὲν τυχηρὰ ταῦτα, ἀργαλέα σφόδρα καὶ σχέτλια ἐξ ἑαυτῶν, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἐκ προνοίας σύγκρισιν κουφότερα πολλῷ.

Mala voluntaria etiam graviora. Anima tripartita.

7. Τίς οὖν ἡ τῶν ἑκουσίων κακῶν συμφωνία, πάλιν ἐν μέρει σκοπῶμεν. Τριμεροῦς ἡμῶν τῆς ψυχῆς ὑπαρχούσης τὸ μὲν νοῦς καὶ λόγος, τὸ δὲ θυμός, τὸ δὲ ἐπιθυμία κεκληρῶσθαι λέγεται. Κηραίνει δὲ καθ' αὑτὸ ἕκαστον ἰδίᾳ, καὶ πρὸς ἄλληλα πάντα κοινῇ, ἐπειδὰν ὁ μὲν νοῦς, ὅσα ἀφροσύναι καὶ δειλίαι, ἀκολασίαι τε καὶ ἀδικίαι σπείρουσι, θερίσῃ, ὁ δὲ θυμὸς τὰς ἐκμανεῖς καὶ παραφόρους λύττας, καὶ ὅσα ἄλλα ὠδίνει κακά, τέκῃ, ἡ δὲ ἐπιθυμία τοὺς ὑπὸ νεότητος ἀεὶ κούφους ἔρωτας καὶ τοῖς ἐπιτυχοῦσι σώμασί τε καὶ πράγμασι προσιπταμένους ἐπιπέμψῃ πανταχόσε· τότε γὰρ ὥςπερ ἐν σκάφει ναυτῶν, ἐπιβατῶν, κυβερνητῶν κατά τινα φρενοβλάβειαν ἐπ' ἀπωλείᾳ τούτου συμφωνησάντων καὶ οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῇ οὐχ ἥκιστα συναπώλοντο. Βαρύτατον γὰρ κακῶν καὶ σχεδὸν ἀνίατον μόνον ἡ πάντων τῶν ψυχῆς μερῶν πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν συνέργεια, μηδενὸς οἷα ἐν πανδήμῳ συμφορᾷ δυνηθέντος ὑγιαίνειν, ἵνα τοὺς πάσχοντας ἰᾶται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰατρῶν ἅμα τοῖς ἰδιώταις καμνόντων, οὓς ἡ λοιμώδης νόσος ἐφ' ὁμολογουμένῃ συμφορᾷ πιέσασα κατέχει. Τοῦ παθήματος τούτου [εἶδος] ὁ μέγας ἀναγραφεὶς παρὰ τῷ νομοθέτῃ κατακλυσμός ἐστι, τῶν

ε ἀπ᾽ οὐρανοῦ καταῤῥακτῶν τοὺς κακίας αὐτῆς λάβρῳ
ορᾷ χειμάῤῥους ἐπομβρούντων, καὶ τῶν ἀπὸ γῆς, λέγω
ὲ τοῦ σώματος, πηγῶν ἀναχεουσῶν τὰ πάθους ἑκάστου
εύματα, πολλὰ ὄντα καὶ μεγάλα, ἅπερ εἰς ταὐτὸν τοῖς
ροτέροις συνιόντα καὶ ἀναμιγνύμενα κυκᾶταί τε καὶ τὸ
εδεγμένον ἅπαν τῆς ψυχῆς στροβεῖ χωρίον δίναις ἐπαλ-
ήλοις. „Ἰδὼν“ γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεός, ὅτι ἐπλη-
θύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
τᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ ἐπιμελῶς τὰ πονηρὰ πά-
τας τὰς ἡμέρας, ἔγνω τὸν ἄνθρωπον,“ λέγω δὲ τὸν νοῦν
ιετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἑρπετῶν τε καὶ πτηνῶν καὶ τῆς ἄλ-
ἡς ἀλόγου τῶν ἀτιθάσσων θηρίων πληθύος, ἐφ᾽ οἷς
ἀνίατα ἠδικήκει, „τίασθαι“ (Gen. 6, 5). Ἡ δὲ τιμω-
ρία κατακλυσμός· ἦν γὰρ ἔφεσις ἁμαρτημάτων καὶ πολ-
λὴ τοῦ ἀδικεῖν, μηδενὸς κωλύοντος, φορά, ἀλλὰ προς-
αναῤῥηγνυμένων ἀδεῶς ἁπάντων εἰς χορηγίας ἀφθόνους
τοῖς πρὸς τὰς ἀπολαύσεις ἑτοιμοτάτοις. Καὶ μήποτ᾽
εἰκότως· οὐ γὰρ ἕν τι μέρος διέφθαρτο τῆς ψυχῆς, ἵνα
τοῖς ἄλλοις ὑγιαίνουσι σώζεσθαι δύναιτο, ἀλλ᾽ οὐδὲν
ἄνοσον οὐδὲ ἀδιάφθαρτον αὐτῆς [*] καταλείπετο. Ἰδὼν
γάρ, ὅτι πᾶς τις, φησί, διανοεῖται λογισμός, οὐχὶ μόνος
εἷς, τὴν ἁρμόττουσαν ὁ ἀδέκαστος δικαστὴς ἐπήγαγε τι-
μωρίαν.

Vires (animae) male foederatae (8) *animi constantia* (9) *sermonisque sapientia* (10) *profligandae.*

8. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπὶ τῆς „ἁλμυρᾶς φάραγγος ὁμαι-
χμίαν πρὸς ἀλλήλους θέμενοι“. Κοῖλον γὰρ καὶ τραχὺ
καὶ φαραγγῶδες τὸ κακιῶν παθῶν χωρίον, ἁλμυρὸν τῷ
ὄντι καὶ πικρὰς φέρον ὠδῖνας, ὧν ὁ σοφὸς Ἀβραὰμ τὸ

ἐνώμοτον καὶ ἔκσπονδον, οὐθ' ὅρκων οὔτε σπονδῶν ἐπάξιον εἰδώς, καθαιρεῖ. Λέγεται γάρ, ὅτι „πάντες οὗτοι συνεφώνησαν ἐπὶ τὴν φάραγγα τὴν ἁλυκήν· αὕτη ἡ θάλασσα τῶν ἁλῶν." (Gen. 14, 3.) Ἢ οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐστειρωμένους σοφίαν καὶ τυφλοὺς διάνοιαν, ἣν ὀξυδερκεῖν εἰκὸς ἦν, Σοδομίτας κατὰ γλῶτταν, „ἀπὸ νεανίσκου ἕως πρεσβυτέρου, πάνθ' ὁμοῦ τὸν λεών, ἐν κύκλῳ τὴν οἰκίαν," τῆς ψυχῆς, „περιθέοντας," ἵνα τοὺς ξενωθέντας ἱεροὺς καὶ ὁσίους λόγους, αὐτῆς φρουροὺς καὶ φύλακας ὄντας, αἰσχύνωσι καὶ διαφθείρωσι, μηδενὸς τὸ παράπαν μήτε τοῖς ἀδικοῦσιν ἐναντιοῦσθαι μήτε τοῦ τι ποιεῖν ἄδικον ἀποδιδράσκειν ἐγνωκότος; Οὐ γὰρ οἱ μέν, οἱ δὲ οὔ, „πᾶς δέ," ὥς φησιν, „ὁ λαὸς περιεκύκλωσαν ἅμα τὴν οἰκίαν, νέοι τε καὶ πρεσβῦται" (Gen. 19, 4), κατὰ τῶν θείων ἔργων καὶ λόγων συνομοσάμενοι, οὓς καλεῖν ἔθος ἀγγέλους.

9. Ἀλλ' ὅ γε θεοπρόπος Μωϋσῆς θράσει πολλῷ ῥέοντας αὐτοὺς ὑπαντιάσας ἐφέξει, καὶ ἂν τὸν θρασύτατον καὶ δεινότατον εἰπεῖν ἐν ἑαυτοῖς βασιλέα λόγον προστησάμενοι μιᾷ ῥύμῃ κατατρέχωσι, συναύξοντες τὰ οἰκεῖα καὶ ποταμοῦ τρόπον πλημμύροντες. „Ἰδοὺ γάρ, φησίν, „ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀφικνεῖται. Σὺ δὲ στήσῃ συναντῶν αὐτῷ ἐπὶ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ." (Exod. 7, 15.) Οὐκοῦν ὁ μὲν φαῦλος ἔξεισιν ἐπὶ τὴν τῶν ἀδικημάτων καὶ παθῶν καὶ ἀθρόων φοράν, ἅπερ ὕδατι ἀπεικάζεται· ὁ δὲ σοφὸς πρῶτον μὲν κτᾶται γέρας παρὰ τοῦ ἑστῶτος ἀεὶ θεοῦ συγγενὲς αὐτοῦ τῇ ἀκλινεῖ καὶ ἀῤῥεπεῖ πρὸς πάντα δυνάμει λαβών. Εἴρηται γάρ· „Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ' ἐμοῦ" (Deut. 5, 31), ἵνα ἐνδοιασμὸν καὶ ἐπαμφοτερισμόν, ἀβεβαίου

ψυχῆς διαθέσεις, ἀποδυσάμενος, τὴν ὀχυρωτάτην καὶ βεβαιοτάτην διάθεσιν, πίστιν, ἐνδύσηται. Ἔπειτα δὲ στὰς — τὸ παραδοξότατον — ὑπαντᾷ· — στήσῃ γὰρ ἀπαντιάζων· καὶ τὸ μὲν ὑπαντᾶν ἐν κινήσει, κατὰ δὲ ἠρεμίαν τὸ ἵστασθαι θεωρεῖται. Λέγει δὲ οὐ τὰ μαχόμενα, τὰ δὲ τῇ φύσει μάλιστα ἀκολουθοῦντα· ὅτῳ γὰρ ἠρεμεῖν πέφυκεν ἡ γνώμη καὶ ἀῤῥεπῶς ἱδρύσθαι, συμβαίνει πᾶσιν ἀνθίστασθαι τοῖς σάλῳ καὶ κλύδωνι χαίρουσι καὶ τὸν γαληνιάσαι δυνάμενον χειροποιήτῳ χειμῶνι κυμαίνουσιν.

10. Εὖ μέντοι γε ἔχει „παρὰ τὸ [*] χεῖλος τοῦ ποταμοῦ" τὴν ἐναντίωσιν συνίστασθαι· χείλη δὲ στόματος μέν ἐστι πέρατα, φραγμὸς δέ τις γλώττης, δι' ὧν φέρεται τὸ τοῦ λόγου ῥεῦμα, ὅταν ἄρξηται κατέρχεσθαι. Λόγῳ δὲ καὶ οἱ μισάρετοι καὶ φιλομαθεῖς συμμάχῳ χρῶνται πρὸς τὴν τῶν ἀδοκίμων δογμάτων εἰσήγησιν· καὶ πάλιν οἱ σπουδαῖοι πρός τε τὴν τούτων ἀναίρεσιν καὶ πρὸς τὸ τῶν ἀμεινόνων καὶ ἀψευδῶν ἀγαθῶν κράτος ἀνανταγώνιστον. Ὅταν μέντοι πάντα κάλων ἀνασείσαντες ἐριστικῶν δογμάτων ὑπ' ἐναντίας ῥύμης λόγων ἀνατραπέντες ἀπόλωνται, τὸ ἐπινίκιον δικαίως καὶ προσηκόντως ὁ σοφὸς ᾆσμα, χορὸν ἱερώτατον στησάμενος, εὐμελῶς ᾄσεται. „Εἶδε" γάρ, φησίν, „Ἰσραὴλ τοὺς Αἰγυπτίους", οὐχ ἑτέρωθι „τεθνεῶτας", ἀλλὰ „παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ" (Exod. 14, 30), θάνατον λέγων οὐ τὴν ἀπὸ σώματος ψυχῆς διάκρισιν, ἀλλὰ τὴν ἀνοσίων δογμάτων καὶ λόγων φοράν, οἷς ἐχρῶντο διὰ στόματος καὶ γλώττης καὶ τῶν ἄλλων φωνητηρίων ὀργάνων. Λόγου δὲ θάνατός ἐστιν ἡσυχία, οὐχ ἣν οἱ ἐπιεικέστεροι, ποιούμενοι σύμβολον αἰδοῦς, μετέρχονται — δύναμις γὰρ καὶ ἥδε

ἐστὶν ἀδελφὴ τῆς ἐν τῷ λέγειν, ταμιευομένη μέχρι καιροῦ τὰ λεκτέα —, ἀλλ' ἣν οἱ ἐξησθενηκότες καὶ ἀπειρηκότες διὰ τὴν τῶν ἐναντίων ἰσχὺν ὑπομένουσιν ἄκοντες, λαβὴν οὐδεμίαν ἔθ' εὑρίσκοντες. Ὧν τε γὰρ ἂν ἐφάψωνται, διαῤῥεῖ, καὶ οἷς ἂν ἐπιβῶσιν, οὐχ ὑπομένει, ὡς πρὶν ἢ στῆναι πίπτειν ἀναγκάζεσθαι, — ὥσπερ ἡ ἕλιξ τὸ ὑδρηλὸν ὄργανον ἔχει. Κατὰ γὰρ μέσον αὐτῆς γεγόνασι βαθμοί τινες, ὧν ὁ γεωπόνος, ὅταν ἐθελήσῃ ποτίσαι τὰς ἀρούρας, ἐπιβαίνει μέν, περιολισθαίνει δὲ ἀναγκαίως· ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ πίπτειν συνεχῶς πλησίον ἐχυροῦ τινος ταῖς χερσὶ περιδράττεται, οὗ ἐνειλημμένος τὸ ὅλον σῶμα ἀπῃώρηκεν αὑτοῦ — ἀντὶ μὲν γὰρ ποδῶν χερσίν, ἀντὶ δὲ χειρῶν ποσὶ χρῆται· ἵσταται μὲν γὰρ ἐπὶ χειρῶν, δι' ὧν εἰσιν αἱ πράξεις, πράττει δὲ ἐν ποσίν, ἐφ' ὧν εἰκὸς ἵστασθαι.

Conventus multorum mali fugiendi, sapientia una sibique constans appetenda.

11. Πολλοὶ δὲ οὐ δυνάμενοι τὰς πιθανὰς τῶν σοφιστῶν εὑρέσεις ἀνὰ κράτος ἑλεῖν, τῷ μὴ σφόδρα περὶ λόγους διὰ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις συνεχῆ μελέτην γεγυμνάσθαι, κατέφυγον ἐπὶ τὴν τοῦ μόνου σοφοῦ συμμαχίαν, καὶ βοηθὸν αὐτὸν ἱκέτευσαν γενέσθαι. Καθ' ἃ καὶ τῶν Μωϋσέως γνωρίμων τις ἐν ὕμνοις εὐχόμενος εἶπεν· „Ἄλαλα γενέσθω τὰ χείλη τὰ δόλια.“ (Psalm. 30 [31], 19.) Πῶς δὲ ἂν ἡσυχάσαι, εἰ μὴ πρὸς μόνου τοῦ καὶ τὸν λόγον αὐτὸν ἔχοντος ὑπήκοον ἐπιστομισθείη; Τὰς μὲν οὖν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν συνόδους ἀμεταστρεπτὶ φευκτέον, τὸ δὲ ἔνσπονδον πρὸς τοὺς φρονήσεως καὶ [*] ἐπιστήμης ἑταίρους βεβαιωτέον. Παρ' ὃ καὶ τοὺς λέγοντας· „Πάντες

ἐσμὲν υἱοὶ ἑνὸς ἀνθρώπου, εἰρηνικοί ἐσμεν" (Gen. 42, 11) τεθαύμακα τῆς εὐαρμόστου συμφωνίας, ἐπεὶ Καὶ πῶς οὐκ ἐμέλλετε, φήσαιμ᾽ ἄν, ὦ γενναῖοι, πολέμῳ μὲν δυςχεραίνειν, εἰρήνην δὲ ἀγαπᾶν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιγεγραμμένοι πατέρα, οὐ θνητόν, ἀλλ᾽ ἀθάνατον, ἄνθρωπον θεοῦ, ὃς τοῦ ἀϊδίου λόγος ὢν ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτός ἐστιν ἄφθαρτος; Οἱ μὲν γὰρ πολλὰς ἀρχὰς τοῦ κατὰ ψυχὴν γένους συνιστάμενοι, τῷ πολυθέῳ λεγομένῳ κακῷ προςνείμαντες ἑαυτούς, ἄλλοι πρὸς ἄλλων τιμὰς τραπόμενοι, ταραχὰς καὶ στάσεις ἐμφυλίους τε καὶ ξενικὰς ἐδημιουργήσαντο, ἀπ᾽ ἀρχῆς γενέσεως ἄχρι τελευτῆς βίον πολέμων ἀκηρύκτων καταπλήσαντες. Οἱ δὲ ἑνὶ γένει χαίροντες καὶ ἕνα πατέρα τὸν ὀρθὸν τιμῶντες λόγον, τὴν εὐάρμοστον καὶ πάμμουσον συμφωνίαν ἀρετῶν τεθαυμακότες εὔδιον καὶ γαληνὸν βίον ζῶσιν, οὐ μὴν ἀργὸν καὶ ἀγεννῆ τινα, ὥς ἔνιοι νομίζουσιν, ἀλλὰ σφόδρα ἀνδρεῖον καὶ λίαν ἠκονημένον κατὰ τῶν σπονδὰς λύειν ἐπιχειρούντων καὶ σύγχυσιν ὁρκίων ἀεὶ μελετώντων· τοὺς γὰρ εἰρηναίους φύσει πολεμικοὺς εἶναι συμβέβηκεν, ἀντικαθημένους καὶ ἀνθεστῶτας τοῖς τὸ εὐσταθὲς τῆς ψυχῆς ἀνατρέπουσι.

Sapiens perpetuus stultorum hostis. (12. 13.)

12. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ πρῶτον μὲν ἡ ἑκάστου τῶν φιλαρέτων διάνοια διακειμένη τὸν τρόπον τοῦτον, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ προφητικοῦ θιασώτης χοροῦ, ὃς καταπνευσθεὶς ἐνθουσιῶν ἀνεφθέγξατο· „Ὦ μῆτερ, ἡλίκον με ἔτεκες ἄνθρωπον μάχης καὶ ἄνθρωπον ἀηδίας πάσης τῆς γῆς! Οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησάν με, οὐδὲ ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἀπὸ καταρῶν αὐτῶν." (Ier. 15, 10.)

Ἀλλʼ οὐ πᾶς σοφὸς πᾶσι φαύλοις ἐχθρός ἐστιν ἄσπονδος, οὐ τριηρῶν ἢ μηχανημάτων ἢ ὅπλων ἢ στρατιωτῶν παρασκευῇ πρὸς ἄμυναν χρώμενος, ἀλλὰ λογισμοῖς; Ὅταν γὰρ τὸν ἐν τῇ ἀπολέμῳ εἰρήνῃ συνεχῆ καὶ ἐπάλληλον ἀνθρώπων ἁπάντων ἴδιον καὶ κοινόν, μὴ κατὰ ἔθνη καὶ χώρας ἢ πόλεις καὶ κώμας αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατʼ οἰκίαν καὶ ἕνα ἕκαστον τῶν ἐν μέρει συγκροτούμενον πόλεμον θεάσηται, τίς ἐστιν ὅ γε μὴ παροῦσι κακίζων, νουθετῶν, σωφρονίζων, οὐ μεθʼ ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ, τῆς ψυχῆς αὐτῷ ἠρεμεῖν μὴ δυναμένης διὰ τὸ μισοπόνηρον φύσει; πάντα γάρ, ὅσα ἐν πολέμῳ, δρᾶται κατʼ εἰρήνην· συλῶσιν, ἁρπάζουσιν, ἀνδραποδίζονται, [*] λεηλατοῦσι, πορθοῦσιν, ὑβρίζουσιν, αἰκίζονται, φθείρουσιν, αἰσχύνουσι, δολοφονοῦσιν, ἄντικρυς, ἢν ὦσι δυνατώτεροι, κτείνουσι. Πλοῦτον γὰρ ἢ δόξαν ἕκαστος αὐτῶν σκοπὸν προτεθειμένος, ἐπὶ τοῦτον ὥςπερ βέλη τὰς τοῦ βίου πράξεις ἁπάσας ἀφιεὶς ἰσότητος ἀλογεῖ, τὸ ἄνισον διώκει, κοινωνίαν ἀποστρέφεται, μόνος ἔχειν τὰ πάντων ἀθρόα ἐσπούδακε, μισάνθρωπος καὶ μισάλληλός ἐστιν, ὑποκρινόμενος εὔνοιαν, κολακείας νόθης ἑταῖρος ὤν, φιλίας γνησίου πολέμιος, ἀληθείας ἐχθρός, ὑπέρμαχος ψεύδους, βραδὺς ὠφελῆσαι, ταχὺς βλάψαι, διαβαλεῖν προχειρότατος, ὑπερασπίσαι μελλητής, δεινὸς φενακίσαι, ψευδορκότατος, ἀπιστότατος, δοῦλος ὀργῆς, εἴκων ἡδονῇ, φύλαξ κακῶν, φθορεὺς ἀγαθῶν.

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς ᾀδομένης καὶ θαυμαζομένης εἰρήνης περιμάχητα κειμήλια, ἅπερ ἡ ἑκάστου τῶν ἀφρόνων ἀγαλματοφοροῦσα διάνοια τέθηπε καὶ προςκυνεῖ. Ἐφʼ οἷς εἰκότως καὶ πᾶς σοφὸς ἄχθεται καὶ πρός γε τὴν μητέρα καὶ τιθήνην ἑαυτοῦ, σοφίαν, εἴωθε

λέγειν· „Ὦ μῆτερ, ἡλίκον με ἔτεκες!“ οὐ δυνάμει σώματος, ἀλλὰ τῇ πρὸς μισοπόνηρον ἀλκῇ, ἄνθρωπον ἀηδίας καὶ μάχης, φύσει μὲν εἰρηνικόν, διὰ δὲ τοῦτο καὶ πολεμικὸν κατὰ τῶν αἰσχυνόντων τὸ περιμάχητον κάλλος εἰρήνης. „Οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησάν με,“ οὔτε αὐτοὶ τοῖς ἐμοῖς ἀγαθοῖς ποτε ἐχρήσαντο, οὔτε ἐγὼ τοῖς ἐκείνων κακοῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ Μωϋσέως γράμμα· „Ἐπιθύμημα οὐδενὸς αὐτῶν ἔλαβον“ (Num. 16, 15), σύμπαν τὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν γένος θησαυρισαμένων παρ᾽ ἑαυτοῖς ὡς μέγιστον ὄφελος ὑπερβάλλον βλάβος. „Οὐδὲ ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἀπὸ τῶν ἀρῶν, ἃς ἐπίθεντό μοι“ (Psalm. 79, 7), δυνάμει δὲ κραταιοτάτῃ τῶν θείων ἐπειλημμένος δογμάτων οὔτε ἐκκακούμενος ἐκνάμφθην, ἀλλὰ ἐῤῥωμένως ὠνείδισα τοῖς ἐξ αὐτῶν μοι καταρωμένοις. „Ἔθετο γὰρ ἡμᾶς ὁ θεὸς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτοσιν ἡμῶν,“ ὡς καὶ ἐν ὕμνοις που λέλεκται, πάντας τοὺς ὀρθῆς γνώμης ἐφιεμένους. Ἀλλ᾽ οὐκ ἀντιλογικοὶ φύσει γεγόνασιν, ὅσοι τὸν ἐπιστήμης καὶ ἀρετῆς ζῆλον ἔσχον, ἀεὶ τοῖς γείτοσι ψυχῆς ἀντιφιλονεικοῦντες, ἐλέγχοντες μὲν τὰς συνοίκους ἡδονάς, ἐλέγχοντες δὲ τὰς ὁμοδιαίτους ἐπιθυμίας, δειλίας τε καὶ φόβους, τὸ παθῶν καὶ κακιῶν στῖφος δυςωποῦντες; ἐλέγχοντες μέντοι καὶ πᾶσαν αἴσθησιν, περὶ μὲν ὧν εἶδον, ὀφθαλμούς, περὶ ὧν δὲ ἤκουσαν, ἀκοάς, ὀσμάς τε περὶ ἀτμῶν, καὶ γεύσεις περὶ χυμῶν, ἔτι δὲ ἁφὰς περὶ τῶν κατὰ τὰς προςπιπτούσας τῶν ἐν τοῖς σώμασι δυνάμεων ἰδιότητας, καὶ μὲν δὴ τὸν προφορικὸν λόγον, περὶ ὧν [*] διεξελθεῖν ἔδοξε; Τίνα γὰρ ἢ πῶς ἢ διὰ τί ἡ αἴσθησις ᾔσθετο ἢ ὁ λόγος διηρμήνευσεν ἢ τὸ πάθος διέθηκεν, ἄξιον ἐρευνᾶν μὴ παρέργως, καὶ τῶν σφαλμάτων διελέγχειν ἕκαστον. Ὁ δὲ μηδενὶ

τούτων ἀντιλέγων, ἅπασι δὲ ἑξῆς συνεπινεύων, ἑαυτὸν λέληθεν ἀπατῶν καὶ ἐπιτειχίζων ψυχῇ βαρεῖς γείτονας, οἷς ἄμεινον ὑπηκόοις ἢ ἄρχουσι χρῆσθαι· ἡγεμονεύοντες γὰρ πολλὰ πημανοῦσι καὶ μεγάλα, βασιλευούσης παρ᾽ αὐτοῖς ἀνοίας, ὑπακούοντες δὲ τὰ δέονθ᾽ ὑπηρετοῦσι πειθηνίως, οὐκέθ᾽ ὁμοίως ἀπαυχενίζοντες. Οὕτω μέντοι τῶν μὲν ὑπακούειν μαθόντων, τῶν δ᾽ οὐκ ἐπιστήμῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμει τὴν ἀρχὴν λαβόντων πάντες οἱ δορυφόροι καὶ ὑπέρμαχοι ψυχῆς συμφρονήσουσι λογισμοί, καὶ τῷ πρεσβυτάτῳ τῶν ἐν αὐτοῖς προσελθόντες ἐροῦσιν· „Οἱ παῖδές σου εἰλήφασι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀνδρῶν τῶν πολεμιστῶν τῶν μεθ᾽ ὑμῶν, οὐ διαπεφώνηκεν αὐτῶν οὐδὲ εἷς.“ (Num. 31, 49.) Ἀλλ᾽ ὥςπερ τὰ μουσικῆς ὄργανα ἄκρως ἡρμοσμένα πᾶσι τοῖς φθόγγοις, οὕτως ἡμεῖς πάσαις ταῖς ὑφηγήσεσι συνηχήσαμεν, ἐκμελὲς ἢ ἀπῳδὸν οὐδὲ ῥῆμα εἰπόντες, οὐδ᾽ ἔργον διαπραξάμενοι, ὡς τὸν ἕτερον τῶν ἀμούσων χορὸν πάντῃ ἄφωνον καὶ νεκρὸν ἀποδεῖξαι γελασθέντα, τὴν τῶν σωματικῶν *τροφὸν* Μαδιὰμ καὶ τὸν ἔγγονον αὐτῆς, „δερμάτινον ὄγκον,“ Βεελφεγὼρ ὄνομα, ὑπνοῦντα. „Γένος γάρ ἐσμεν τῶν ἐπιλέκτων τοῦ τὸν θεὸν ὁρῶντος Ἰσραήλ, ὧν διεφώνησεν οὐδὲ εἷς“ (Exod. 24, 11), ἵνα τὸ τοῦ παντὸς ὄργανον, ὁ κόσμος πᾶς, ταῖς ἁρμονίαις μουσικῶς μελῳδῆται. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς τῷ πολεμικωτάτῳ λόγῳ, ὃς καλεῖται Φινεές, „γέρας εἰρήνης“ φησὶ (Num. 25, 12) διδόσθαι, ὅτι ζῆλον τὸν ἀρετῆς λαβὼν καὶ πόλεμον πρὸς κακίαν ἀράμενος ὅλην ἀνέτεμε γένεσιν· ἑξῆς τοῖς βουλομένοις, διακύψασι καὶ διερευνησαμένοις ἀκριβῶς, ὄψει πρὸ ἀκοῆς σαφεστέρῳ χρησαμένοις μάρτυρι, πιστεῦσαι, ὅτι γέμει τὸ θνητὸν ἀπιστίας, ἐκ μόνου τοῦ δοκεῖν ἠρτημένον. Θαυ-

μάσιος μὲν οὖν ἡ λεχθεῖσα συμφωνία, θαυμασιωτάτη δὲ καὶ πάσας τὰς ἁρμονίας ὑπερβάλλουσα ἡ κοινὴ πάντων, καθ᾽ ἣν ὁ λαὸς ἅπας ὁμοθυμαδὸν εἰσάγεται λέγων· „Πάντα ὅσα εἶπεν ὁ θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα" (Deut. 5, 27)· οὗτοι γὰρ οὐκέτι ἐξάρχοντι πείθονται λόγῳ, ἀλλὰ τῷ τοῦ παντὸς ἡγεμόνι θεῷ, δι᾽ ὧν πρὸς τὰ ἔργα φθάνουσι μᾶλλον ἢ τοὺς [*] λόγους ἀπαντῶντες. Τῶν γὰρ ἄλλων ἐπειδὰν ἀκούσωσι πραττόντων οὗτοι — τὸ παραδοξότατον — ὑπὸ κατακωχῆς ἐκ θέου πράξειν φασὶ πρότερον, εἶτα ἀκούσεσθαι, ἵνα μὴ διδασκαλίᾳ καὶ ὑφηγήσει δοκῶσιν, ἀλλὰ ἐθελουργῷ καὶ αὐτοκελεύστῳ διανοίᾳ πρὸς τὰ καλὰ τῶν ἔργων ὑπαντᾶν. Ἐργασάμενοι δὲ ἀκούσεσθαί φασιν, ὅπως ἐπικρίνωσι τὰ πραχθέντα, εἰ λόγοις θείοις καὶ ἱεραῖς παραινέσεσι συνᾴδει.

Duae in anima orientis species, alter virtutum, alter vitiorum. Exempla.

14. Τοὺς δὲ συνομοσαμένους ἐπ᾽ ἀδικήμασιν „ἀπὸ ἀνατολῶν φησι κινήσαντας εὑρεῖν πεδίον ἐν τῇ γῇ Σεναάρ, καὶ ἐκεῖ κατοικῆσαι" (Gen. 11, 2)· φυσικώτατα. Διττὸν γὰρ εἶδος τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν ἀνατολῆς, τὸ μὲν ἄμεινον, τὸ δὲ χεῖρον· ἄμεινον μέν, ὅταν ἡλιακῶν ἀκτίνων τρόπον ἀνάσχῃ τὸ ἀρετῶν φέγγος, χεῖρον δέ, ὅταν αἱ μὲν ἐπισκιασθῶσι, κακίαι δὲ ἀνάσχωσι. Παράδειγμα τοῦ μὲν προτέρου τόδε· „Καὶ ἐφύτευσεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς" (Gen. 2, 8), οὐ χερσαίων φυτῶν, ἀλλ᾽ οὐρανίων ἀρετῶν, ἃς ἐξ ἀσωμάτου τοῦ παρ᾽ ἑαυτῷ φωτός, ἀσβέστους εἰς ἀεὶ γενησομένας, ὁ φυτουργὸς ἀνέτειλεν. Ἤκουσα μέντοι καὶ τῶν Μωϋσέως ἑταίρων τινὸς ἀποφθεγξαμένου τοιόνδε λόγον·

„Ἰδοὺ ἄνθρωπος, ᾧ ὄνομα ἀνατολή.“ (Zach. 6, 12.) Καινοτάτη γε πρόσρησις, ἐὰν μέν γε τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνεστῶτα λέγεσθαι νομίσῃς· ἐὰν δὲ τὸν ἀσώματον ἐκεῖνον, θείας ἀδιαφοροῦντα εἰκόνος, ὁμολογήσεις, ὅτι εὐθυβολώτατον ὄνομα ἐπεφημίσθη τὸ ἀνατολῆς αὐτῷ. Τοῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον υἱὸν ὁ τῶν ὄντων ἀνέτειλε πατήρ, ὃν ἑτέρωθι πρωτόγονον ὠνόμασε, καὶ ὁ γεννηθεὶς μέντοι, μιμούμενος τὰς τοῦ πατρὸς ὁδούς, πρὸς παραδείγματα ἀρχέτυπα ἐκείνου βλέπων ἐμόρφου εἴδη.

A vitiorum oriente profecti veniunt in campum Senaar i. e. excussionis: excutitur enim et turbatur semper vitiosorum vita. (15. 16.)

15. Τοῦ δὲ χείρονος ἀνατολῆς εἴδους ὑπόδειγμα τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ βουλομένου „ἐπαινούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ καταράσασθαι“ (Num. 23, 7), πρὸς γὰρ ἀνατολαῖς εἰςάγεται καὶ ἐκεῖνος οἰκῶν· αἵτινες ὁμωνυμοῦσαι ταῖς προτέραις ἐναντιότητα καὶ μάχην πρὸς αὐτὰς ἔχουσιν. „Ἐκ Μεσοποταμίας“ γάρ, φησί, „μετεπέμψατό με Βαλάκ, ἐξ ὀρέων ἀπὸ ἀνατολῶν, λέγων· Δεῦρο, ἄρασαί μοι, ὃν μὴ ἀρᾶται ὁ θεός.“ Ἑρμηνεύεται δὲ Βαλὰκ ἄνους, εὐθυβολώτατα· πῶς [*] γὰρ οὐ δεινὸν ἦν τὸ ὂν ἐλπίσαι ἀπατᾶσθαι καὶ γνώμην αὐτοῦ τὴν βεβαιοτάτην ἀνθρώπων σοφίσμασι παρατρέπεσθαι; Διὰ τοῦτο καὶ Μεσοποταμίαν οἰκεῖ, καταπεποντωμένης ὥςπερ ἐν μεσαιτάτῳ ποταμοῦ βυθῷ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ μὴ δυναμένης ἀνανήξασθαι καὶ ἀνακῦψαι. Τοῦτο δὲ τὸ πάθος ἀνατολὴ μὲν ἀφροσύνης, κατάδυσις δὲ εὐλογιστίας ἐστίν. Οἱ τὴν ἀσύμφωνον οὖν ἁρμοζόμενοι συμφωνίαν ἀπὸ ἀνατο-

λῶν κινεῖσθαι λέγονται — πότερον ἄρα γε τῶν κατὰ κακίαν; Ἀλλ᾽ ἡ μὲν τῶν κατ᾽ ἀρετὴν παντελὴς ὑπογράφεται διάζευξις, ἡ δὲ τῶν κατὰ κακίαν ἡνωμένη τις κίνησις, καθάπερ ἐπὶ χειρῶν ἔχει, οὐκ ἰδίᾳ κατὰ ἀπάρτησιν, ἀλλ᾽ ἐν ἁρμονίᾳ τινὶ τῷ ὅλῳ σώματι συγκινουμένων. Ἀρχὴ γὰρ ἡ ἀφροσύνη φαύλῳ πρὸς τὰς παρὰ φύσιν ἐνεργείας, τὸ κακίας χωρίον· ὅσοι δὲ μετανάσται μὲν ἀρετῆς ἐγένοντο, ταῖς δ᾽ ἀφροσύνης ἐχρήσαντο ἀφορμαῖς, οἰκειότατον εὑρόντες οἰκοῦσι τόπον, ὃς Ἑβραίων μὲν γλώττῃ Σενναάρ, Ἑλλήνων δὲ ἐκτιναγμὸς καλεῖται. Σπαράττεται γὰρ καὶ κλονεῖται καὶ τινάττεται πᾶς ὁ τῶν φαύλων βίος, κυκώμενος ἀεὶ καὶ ταραττόμενος, καὶ μηδὲν ἴχνος ἀγαθοῦ γνησίου θησαυριζόμενος ἐν ἑαυτῷ. Καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν ἀποτινασσομένων, ὅσα μὴ ἑνώσει διακρατεῖται, πάντα ἐκπίπτει, τοῦτόν μοι δοκεῖ καὶ ἡ τοῦ συμπεπνευκότος ἐπὶ τῷ ἀδικεῖν ἐκτετινάχθαι τὸν τρόπον ψυχή· πᾶσαν γὰρ ἰδέαν ἀρετῆς ἀποῤῥίπτει, ὡς μήτε σκιάν, μήτε εἴδωλον αὐτῇ ἐμφαίνεσθαι τὸ παράπαν.

16. Τὸ γοῦν φιλοσώματον γένος τῶν Αἰγυπτίων οὐκ ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ἀλλ᾽ „ὑπὸ τὸ ὕδωρ“ φεῦγον, τουτέστιν ὑπὸ τὴν τῶν παθῶν φορὰν εἰσάγεται· καὶ ἐπειδὰν ὑποδράμῃ τὰ πάθη, τινάττεται καὶ κυκᾶται, τὸ μὲν εὐσταθὲς καὶ εἰρηναῖον ἀποβάλλον ἀρετῆς, τὸ δὲ ταραχῶδες ἐπαναιρούμενον κακίας. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἐξετίναξε τοὺς Αἰγυπτίους, κατὰ μέσον τῆς θαλάσσης φεύγοντας ὑπὸ τὸ ὕδωρ“ (Exod. 14, 27). Οὗτοί εἰσιν οἱ „μηδὲ τὸν Ἰωσὴφ εἰδότες“, τὸν ποικίλον τοῦ βίου τῦφον, ἀλλ᾽ ἀποκεκαλυμμένοις χρώμενοι τοῖς ἁμαρτήμασιν, οὐδὲ ἴχνος ἢ σκιὰν καὶ εἴδωλον καλοκἀγαθίας ταμιευσάμενοι.

„Ἀνέστη“ γάρ, φησί, „βασιλεὺς ἕτερος ἐπ᾽ Αἴγυπτον, ὃς οὐδὲ“ τὸ πανύστατον καὶ νεώτατον αἰσθητὸν ἀγαθὸν „ᾔδει τὸν Ἰωσήφ“, ὅςτις οὐ μόνον τελειότητας, ἀλλὰ καὶ προκοπάς, οὐδὲ *ἐνάργειαν* τὴν οἵαν δι᾽ ὁράσεως, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν τὴν δι᾽ ἀκοῆς ἐγγινομένην ἀνῄρει λέγων· „Δεῦρο, ἄρασαί μοι τὸν Ἰακώβ, καὶ δεῦρο ἐπικατάρασαί μοι τὸν Ἰσραήλ“ (Num. 22, 6), ἴσον τῷ· Ἐλθέ, ἀμφότερα κατάλυσον, ὅρασίν τε καὶ ἀκοὴν ψυχῆς, ἵνα μηδὲν ἀληθὲς καὶ γνήσιον καλὸν μήτε ἴδῃ μήτε ἀκούσῃ — ὁράσεως μὲν γὰρ Ἰσραήλ, Ἰακὼβ δὲ ἀκοῆς σύμβολον. Ὁ μὲν δὴ τῶν τοιούτων νοῦς ἀποῤῥίπτει πᾶσαν τὴν ἀγαθοῦ [*] φύσιν, τρόπον τινὰ τιναττόμενος· ἔμπαλιν δὲ ὁ τῶν ἀστείων, ἀμιγοῦς καὶ ἀκράτου μεταποιούμενος τῆς τῶν ἀγαθῶν ἰδέας, ἀποτινάττει καὶ ἀποβάλλει τὰ φύλλα. Θέασαι οὖν τὸν ἀσκητήν, οἷά φησιν· „Ἄρατε τοὺς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους τοὺς μεθ᾽ ὑμῶν ἐκ μέσου ὑμῶν, καὶ καθαρίσασθε καὶ ἀλλάξατε τὰς στολὰς ὑμῶν, καὶ ἀναστάντες ἀναβῶμεν εἰς Βαιθήλ“ (Gen. 35, 2 s.), ἵνα, καὶ ἂν Λάβαν ἐρευνᾶν αἰτῆται, ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ μὴ εὑρεθῇ τὰ εἴδωλα, [ἀλλὰ] πράγματα ὑφεστηκότα καὶ ὄντως ὑπαρκτά, ἐστηλιτευμένα ἐν τῇ τοῦ σοφοῦ διανοίᾳ, ὧν καὶ τὸ αὐτομαθὲς γένος Ἰσαὰκ κληρονομεῖ. Τὰ γὰρ „ὑπαρκτὰ μόνος οὗτος παρὰ τοῦ πατρὸς λαμβάνει.“ (Gen. 25, 5.)

Sapientes inquilini, indigenae rebus terrestribus addicti.

17. Παρατήρει δέ, ὅτι οὔ φησιν ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς τὸ πεδίον ἐν ᾧ κατέμειναν, ἀλλὰ „εὑρεῖν“ ἀναζητήσαντας πάντως καὶ σκεψαμένους τὸ ἐπιτηδειότατον ἀφροσύνης χωρίον. Τῷ γὰρ ὄντι πᾶς ἄφρων οὐ παρ᾽ ἑτέρου λαμ-

βάνει ἑαυτῷ, τὰ δὲ κακὰ ζητῶν ἀνευρίσκει, μὴ μόνον ἀρκούμενος τούτοις, ἐφ᾽ ἅπερ ἡ μοχθηρὰ φύσις δι᾽ ἑαυτῆς βαδίζει, ἀλλὰ προστιθεὶς τὰ ἐκ τοῦ κακοτεχνεῖν τέλεια γυμνάσματα. Καὶ εἴθε μέντοι πρὸς ὀλίγον ἐνδιατρίψας αὐτοῖς χρόνον μετανίσταιο! Νυνὶ δὲ καὶ καταμένειν ἀξιοῖ, λέγεται γάρ, ὅτι „εὑρόντες τὸ πεδίον κατῴκησαν" (Gen. 11, 2) ὡς ἐν πατρίδι, οὐχ ὡς ἐπὶ ξένης παρῴκησαν. Ἧττον γὰρ ἦν δεινὸν συντυχόντας ἁμαρτήμασιν ὀθνεῖα αὐτὰ καὶ ὥσπερ ἀλλοδαπὰ νομίσαι, ἀλλὰ μὴ οἰκεῖα καὶ συγγενῆ ὑπολαβεῖν εἶναι· παρεπιδημήσαντες γὰρ καὶ ἂν ἀπέστησαν αὖθις, κατοικήσαντες δὲ βεβαίως καταμένειν εἰς ἅπαν ἔμελλον. Διὰ τοῦτο οἱ κατὰ Μωϋσῆν σοφοὶ πάντες εἰςάγονται παροικοῦντες, αἱ γὰρ τούτων ψυχαὶ στέλλονται μὲν ἀποικίαν δήποτε τὴν ἐξ οὐρανοῦ· εἰώθασι δὲ ἕνεκα τοῦ φιλοθεάμονος καὶ φιλομαθοῦς εἰς τὴν περίγειον φύσιν ἀποδημεῖν. Ἐπειδὰν οὖν ἐνδιατρίψασαι σώμασι τὰ αἰσθητὰ καὶ θνητὰ δι᾽ αὐτῶν πάντα κατίδωσιν, ἐπανέρχονται ἐκεῖσε πάλιν, ὅθεν ὡρμήθησαν τὸ πρῶτον, πατρίδα μὲν τὸν οὐράνιον χῶρον ἐν ᾧ πολιτεύονται, ξένον δὲ τὸν περίγειον ἐν ᾧ παρῴκησαν νομίζουσαι. Τοῖς μὲν γὰρ ἀποικίαν στειλαμένοις ἀντὶ τῆς μητροπόλεως ἡ ὑποδεξαμένη δήπου πατρίς, ἡ δ᾽ ἐκπέμψασα μένει τοῖς ἀποδεδημηκόσιν, εἰς ἣν καὶ ποθοῦσιν ἐπανέρχεσθαι. [*] Τοιγαροῦν εἰκότως Ἀβραὰμ ἐρεῖ τοῖς νεκροφύλαξι καὶ ταμίαις τῶν θνητῶν, ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ νεκροῦ βίου καὶ τάφου· „Πάροικος καὶ παρεπίδημός εἰμι ἐγὼ μεθ᾽ ὑμῶν" (Gen. 23, 4), αὐτόχθονες δὲ ὑμεῖς, κόνιν καὶ χοῦν ψυχῆς προτιμήσαντες, προεδρίας ἀξιώσαντες ὄνομα Ἐφρών, ὃς ἑρμηνεύεται χοῦς. Εἰκότως δὲ καὶ ὁ ἀσκητὴς Ἰακὼβ τὴν ἐν σώματι παροικίαν

ὀλοφύρεται λέγων· „Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ἃς παροικῶ, μικραὶ καὶ πονηραὶ γεγόνασιν· οὐκ ἐξίκοντο εἰς ἡμέρας τῶν πατέρων μου, ἃς παρῴκησαν.“ (Gen. 47, 9.) Τῷ δὲ αὐτοδιδάκτῳ καὶ λόγιον ἐχρήσθη τοιόνδε· „Μὴ καταβῇς εἰς“ τὸ πάθος „Αἴγυπτον, κατοίκησον δὲ ἐν τῇ γῇ, ἣν ἄν σοι εἴπω“ (Gen. 26, 2), τῇ ἀδείκτῳ καὶ ἀσωμάτῳ φρονήσει, καὶ παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, τῇ δεικνυμένῃ καὶ αἰσθητῇ οὐσίᾳ, — πρὸς δὸ δεῖξαι, ὅτι παροικεῖ μὲν ὁ σοφὸς ὡς ἐν ξένῃ σώματι αἰσθητῷ, κατοικεῖ δὲ ὡς ἐν πατρίδι νοηταῖς ἀρεταῖς, ἃς λαλεῖ ὁ θεὸς ἀδιαφορούσας λόγων θείων. Μωϋσῆς δὲ „Γειώρας,“ φησίν, „εἰμὶ ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ“ (Exod. 2, 22), διαφερόντως οὐ μόνον ξένην τὴν ἐν σώματι μονήν, ὡς οἱ μέτοικοι, νομίζων, ἀλλὰ καὶ ἀλλοτριώσεως ἀξίαν οὐκ ἔμπαλιν οἰκειώσεως ὑπολαμβάνων.

„Faciamus lateres“ i. e. animam unam dividamus in sensus eorumque usu fruamur. (18. 19.)

18. Τὸ δὲ ὁμόφωνον καὶ ὁμόγλωττον οὐκ ἐν τοῖς ὀνόμασι καὶ ῥήμασι μᾶλλον ἢ ἐν τῇ τῶν ἀδίκων πράξεων κοινωνίᾳ βουλόμενος ὁ φαῦλος ἐπιδείξασθαι πόλιν ἄρχεται καὶ πύργον ὡς ἀκρόπολιν τυράννῳ κακίᾳ κατασκευάζειν, καὶ τοὺς θιασώτας πάντας παρακαλεῖ τοῦ ἔργου μετασχεῖν, τὴν ἁρμόττουσαν προευτρεπισαμένους ὕλην. „Ἴτε“ γάρ, φησί, „πλινθεύσωμεν πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί“ — ἴσον τῷ· Νῦν ἐστιν ἡμῖν συμπεφορημένα καὶ συγκεχυμένα τὰ πάντα τῆς ψυχῆς, ὡς ἐναργῆ τύπον μηδένα μηδενὸς εἴδους προφαίνεσθαι· ἁρμόττει δέ, ὥςπερ ἀνείδεόν τινα καὶ ἄποιον οὐσίαν τό τε πάθος καὶ τὴν κακίαν παραλαβόντας, εἰς τὰς ἁρμοττεύσας ποι-

τητας καὶ τὰ προςεχέστατα μέχρι τῶν ἐσχάτων ἀεὶ τεμῶν εἴδη, πρός τε ἐναργεστέραν κατάληψιν αὐτῶν καὶ τὴν ὴν ἐμπειρίᾳ χρῆσίν τε καὶ ἀπόλαυσιν, ἢ πλείους ἡδονὰς αὶ τέρψεις ἔοικεν ἐντίκτειν. Πάριτε οὖν, οἱ λογισμοὶ ιάντες βουλευτῶν τινα τρόπον εἰς τὸ ψυχῆς συνέδριον, ὅσοι τὸν δικαιοσύνης καὶ πάσης ἀρετῆς συγκατατάττεσθε ὄλεθρον, καὶ πεφροντισμένως διασκεψώμεθα, ὡς πιθέμενοι κατορθώσομεν. Τῆς μέντοι κατορθώσεως ἔσονται μὲν θεμέλιοι κραταιότατοι οἵδε, ἄμορφα μορφῶται τύποις καὶ σχήμασι, καὶ περιγραφαῖς ἕκαστον ἰδίᾳ διακρῖναι, μὴ κραδαίνοντα καὶ χωλαίνοντα, ἀλλὰ [*] πεπηγότα βεβαίως, τῇ τοῦ τετραγώνου σχήματος οἰκειούμενα φύσει — ἀκράδαντον γὰρ τοῦτό γε —, ἵνα πλίνθου τινὰ τρόπον ἀκλινῶς ἐρηρεισμένα βεβαίως καὶ τὰ ἐποικοδομούμενα δέχηται.

19. Τούτων πᾶς ὁ ἀντίθεος νοῦς, ὅν φαμεν Αἰγύπτου, τοῦ σώματος, εἶναι βασιλέα, δημιουργὸς ἀνευρίσκεται· καὶ γὰρ τοῦτον εἰςάγει Μωϋσῆς τοῖς ἐκ πλίνθου κατεσκευασμένοις χαίροντα οἰκοδομήμασιν. Ἐπειδὰν γάρ τις τὴν ὕδατος καὶ γῆς, τὴν μὲν ὑγράν, τὴν δὲ αὖ στερεὰν οὐσίαν, διαλυομένας καὶ φθειρομένας, ἀνακερασάμενος τρίτον μεθόριον ἀμφοῖν ἀπεργάσηται, ὃ καλεῖται πηλός, τέμνων κατὰ μοίρας τοῦτον οὐ παύεται, σχήματα περιτιθεὶς ἑκάστῳ τῶν τμημάτων τὰ οἰκεῖα, ὅπως εὐπαγέστατά τε καὶ εὐφορώτατα γένηται· ῥᾳδίως γὰρ οὕτως ἔμελλε τὰ κατασκευαζόμενα τελειοῦσθαι. Τοῦτ' ἀπομιμούμενοι τὸ ἔργον οἱ μοχθηροὶ τὰς φύσεις ὅταν τὰς ἀλόγους καὶ πλεοναζούσας τῶν παθῶν ὁρμὰς ταῖς ἀργαλεωτάταις κακίαις ἀνακεράσωνται, τέμνουσι τὸ κραθὲν εἰς εἴδη, καὶ διαπλάττουσι καὶ σχηματίζουσιν οἱ βα-

ρυδαίμονες, δι' ὧν ὁ τῆς ψυχῆς ἐπιτειχισμὸς μετέωρος ἀρθήσεται, τὴν αἴσθησιν εἰς ὅρασιν καὶ ἀκοήν, ἔτι δὲ γεῦσιν ὄσφρησίν τε καὶ ἁφήν, τὸ δὲ πάθος εἰς ἡδονὴν καὶ ἐπιθυμίαν φόβον τε καὶ λύπην, τό τε κακιῶν γένος εἰς ἀφροσύνην, ἀκολασίαν, δειλίαν, ἀδικίαν καὶ ὅσα ἄλλα ἀδελφὰ καὶ συγγενῆ τούτοις.

Laterariorum nequissimum genus. — Deum contra colentes videre eum cupiunt mundique ordinem intelligere.

20. Ἤδη δὲ καὶ προσυπερβάλλοντές τινες οὐ μόνον τὰς αὐτῶν ψυχὰς ἐπὶ ταῦτα ἤλειψαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμείνους καὶ γένους ὄντας ὁρατικοῦ βιασάμενοι „κατηνάγκασαν πλινθουργεῖν καὶ πόλεις οἰκοδομεῖν ὀχυράς" (Exod. 1, 11) τῷ βασιλεύειν δοκοῦντι νῷ, βουλόμενοι τοῦτο ἐνδείξασθαι, ὅτι δοῦλον μὲν τὸ ἀγαθὸν κακοῦ, πάθος τε εὐπαθείας δυνατώτερον, φρόνησις δὲ καὶ πᾶσα ἀρετὴ ἀφροσύνης καὶ κακίας ἁπάσης ὑπήκοον, ὡς ὑπηρετεῖν ἐξ ἀνάγκης ἅττ' ἂν προστάττῃ τὸ δεσπόζον. Ἰδοὺ γάρ, φησί, καὶ ὁ ψυχῆς ὀφθαλμὸς ὁ διαυγέστατος καὶ καθαρώτατος καὶ πάντων ὀξυωπέστατος, ᾧ μόνῳ τὸν θεὸν ἔξεστι καθορᾶν, ὄνομα Ἰσραήλ, ἐνδεθείς ποτε τοῖς σωματικοῖς Αἰγύπτου δικτύοις, ἐπιταγμάτων βαρυτάτων ἀνέχεται, ὡς πλίνθον καὶ πᾶν τὸ γεῶδες ἐργάζεσθαι μετὰ ἀργαλεωτάτων καὶ ἀτρυτωτάτων πόνων, ἐφ' οἷς εἰκότως ὀδυνᾶται καὶ στένει, τοῦτο μόνον ὡς ἐν κακοῖς τεθησαυρισμένος κειμήλιον, ἐκδακρῦσαι τὰ παρόντα. Λέγεται γὰρ ὑγιῶς, ὅτι „κατεστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων" (Exod. 2, 23). Τίς δ' οὐκ ἂν τῶν εὖ φρονούντων τὰ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ἰδὼν ἔργα καὶ τὰς ὑπερβαλλούσας σπουδάς, αἷς ἢ πρὸς ἀργυρισμὸν ἢ δό-

ἂν ἢ τὴν ἐν ἡδοναῖς ἀπόλαυσιν εἰώθασι χρῆσθαι, μὴ σφόδρα καταφήσῃ καὶ πρὸς τὸν μόνον σωτῆρα θεὸν ἐκβοήσῃ, ἵνα τὰ [*] μὲν ἐπικουφίσῃ, λύτρα δὲ καὶ σῶστρα καταθεὶς τῆς ψυχῆς εἰς ἐλευθερίαν αὐτὴν ἐξέληται; Τίς οὖν ἐλευθερία βεβαιοτάτη; Ἡ τοῦ μόνου θεραπεία σοφοῦ, καθάπερ μαρτυροῦσιν οἱ χρησμοί, ἐν οἷς εἴρηται· „Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν, ἵνα με θεραπεύῃ.“ (Exod. 8, 1.) Ἴδιον δὲ τῶν τὸ ὂν θεραπευόντων, οἰνοχόων μὲν ἢ σιτοποιῶν ἢ μαγείρων ἔργα ἢ ὅσα ἄλλα γεώδη μήτε διαπλάττειν μήτε συντιθέναι σώματα πλίνθου τρόπον, ἀναβαίνειν δὲ τοῖς λογισμοῖς πρὸς αἰθέριον ὕψος, Μωϋσῆν, τὸ θεοφιλὲς γένος, προστησαμένους ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ. Τότε γὰρ „τὸν μὲν τόπον ὃς δῆλός ἐστι“ θεάσονται, ᾧ ὁ ἀκλινὴς καὶ ἄτρεπτος θεὸς ἐφέστηκε, „τὰ δὲ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τὸ ὡσεὶ ἔργον λίθου σαπφείρου καὶ ὡς ἂν εἶδος στερεώματος τοῦ οὐρανοῦ“ (Exod. 24, 10), τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὃν αἰνίττεται διὰ τούτων· ἐμπρεπὲς γὰρ τοῖς ἑταιρίαν πρὸς ἐπιστήμην θεμένοις ἐφίεσθαι μὲν τοῦ τὸ ὂν ἰδεῖν, εἰ δὲ μὴ δύναιντο, τὴν γοῦν εἰκόνα αὐτοῦ, τὸν ἱερώτατον λόγον, μεθ' ὃν καὶ τὰ ἐν αἰσθητοῖς τελειότατον ἔργον, τόνδε τὸν κόσμον. Τὸ γὰρ φιλοσοφεῖν οὐδὲν ἦν ἄλλο ἢ ταῦτα σπουδάζειν ἀκριβῶς ἰδεῖν.

Mundus scabellum Dei dictus laterculoque assimilatus.

21. Τὸν δὲ αἰσθητὸν κόσμον ὡς ἂν ὑποπόδιον θεοῦ φησιν εἶναι διὰ τάδε· πρῶτον μέν, ἵν' ἐπιδείξῃ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ γεγονότι τὸ πεποιηκὸς αἴτιον· ἔπειτα δέ, ὑπὲρ τοῦ παραστῆσαι, ὅτι οὐδ' ὁ κόσμος ἅπας ἀφέτῳ καὶ ἀπελευθεριαζούσῃ κινήσει κέχρηται, ἀλλ' ἐπιβέβηκεν ὁ κυβερνήτης θεὸς τῶν ὅλων οἰκονομῶν καὶ πηδαλιουχῶν σωτη-

ρίως τὰ σύμπαντα, οὔτε ποσὶν, οὔτε χερσὶν, οὔτε ἄλλῳ τῶν ἐν γενέσει κεχρημένος μέρει τὸ παράπαν οὐδενὶ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεὸς, ἀλλὰ τῶν ἕνεκα αὐτὸ μόνον διδασκαλίας εἰςαγομένων ἡμῶν τῶν ἑαυτοὺς ἐκβῆναι μὴ δυναμένων, ἀλλ᾿ ἀπὸ τῶν ἡμῖν αὐτοῖς συμβεβηκότων τὰς περὶ τοῦ ἀγεννήτου καταλήψεις λαμβανόντων. Παγκάλως δὲ ἔχει τὸ ἐν παραβολῆς εἴδει φάναι τὸν κόσμον ὡς εἶδος πλίνθου· δοκεῖ μὲν γὰρ ἑστάναι καὶ βεβηκέναι ὡς ἐκείνη κατὰ τὰς αἰσθητῆς ὄψεως προσβολάς, κέχρηται δὲ ὠκυτάτῃ [*] κινήσει καὶ τὰς ἐν μέρει πάσας παραθεούσῃ. Καὶ γὰρ μεθ᾿ ἡμέραν ἡλίου καὶ νύκτωρ σελήνης φαντασίαν ὡς ἑστώτων οἱ σώματος ὀφθαλμοὶ λαμβάνουσι· καίτοι τις οὐκ οἶδεν, ὅτι τῆς περὶ αὐτοὺς φορᾶς τάχος ἀνανταγώνιστόν ἐστιν, εἴ γε τὸν σύμπαντα οὐρανὸν μιᾷ περιπολοῦσιν ἡμέρᾳ; Οὕτω μέντοι καὶ αὐτὸς ὁ σύμπας οὐρανὸς ἑστάναι δοκῶν περιδινεῖται κύκλῳ, τῆς κινήσεως τῷ ἀειδεῖ καὶ θειοτέρῳ καταλαμβανομένης τῷ κατὰ διάνοιαν ὀφθαλμῷ.

„Coquunt" etiam lateres, i. e. affectus et vitia indurant, ne a virtute deleantur.

22. Πυροῦντες δὲ τὰς πλίνθους εἰςάγονται, συμβολικῶς τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας θερμῷ καὶ κινητικωτάτῳ λόγῳ κραταιούμενοι, ὡς μὴ πρὸς τῶν σοφίας δορυφόρων ποτὲ καθαιρεθεῖεν, οἷς τὰ πρὸς ἀνατροπὴν αὐτῶν αἰεὶ μηχανήματα συγκροτεῖται. Διὸ καὶ ἐπιλέγεται· „Ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον." (Gen. 11, 3.) Τί γὰρ μανὸν καὶ κεχυμένον τῆς μὴ σὺν λόγῳ φορᾶς, εἰς ἀντιτύπου καὶ στερεᾶς φύσιν πιληθὲν καὶ πυκνωθὲν λόγοις δυνατοῖς καὶ ἀποδείξεσιν ἐχυρωτάταις μετέβαλεν

ἀνδρωθείσης τρόπον τινὰ τῆς τῶν θεωρημάτων καταλήψεως, ἥτις ἐν ἡλικίᾳ διαῤῥεῖ παιδικῇ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ὑγρότητα μήπω δυναμένης τοὺς ἐνσφραγιζομένους πήττειν καὶ διαφυλάττειν χαρακτῆρας. „Καὶ ἡ ἄσφαλτος ἦν αὐτοῖς πηλός,“ οὐκ ἔμπαλιν ὁ πηλὸς ἄσφαλτος. Δοκοῦσι μὲν γὰρ οἱ φαῦλοι τὰ ἀσθενῆ κραταιοῦσθαι κατὰ τῶν ἀμεινόνων, καὶ τὰ διαλυόμενα καὶ ῥέοντα ἐξ αὐτῶν πήττειν, ἵν᾽ ἐπ᾽ ἐχυροῦ βάλωσι καὶ τοξεύσωσιν ἀρετήν. Ὁ δὲ ἵλεως καὶ πατὴρ τῶν καλῶν οὐκ ἐφήσει τὸ δεδεμένον ἐκείνων εἰς ἀδιάλυτον ἀσφάλειαν, ῥεούσης σπουδῆς μὴ ὑφεστὼς ἔργον ὡς πλαδῶντα πηλὸν ἀναδεῖξαι. Εἰ μὲν γὰρ ὁ πηλὸς ἐγίνετο ἄσφαλτος, μέχρι παντὸς ἂν ἴσως τὸ ἐν συνεχεῖ ῥύσει γεῶδες αἰσθητὸν εἰς ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάβλητον δύναμιν ἐξενίκησεν· ἐπεὶ δὲ τὸ ἐναντίον ἡ ἄσφαλτος εἰς πηλὸν μετέβαλεν, οὐκ ἀθυμητέον, ἐλπὶς γὰρ ἐλπὶς τὰ βέβαια τῆς κακίας ἐρείσματα κράτει θεοῦ διακοπῆναι. Τοιγαροῦν ὁ δίκαιος καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ καὶ ἐπαλλήλῳ τοῦ βίου κατακλυσμῷ μήπω δυνάμενος δίχα αἰσθήσεως ψυχῇ μόνῃ τὰ ὄντα ὄντως ὁρᾶν „τὴν κιβωτόν“, λέγω δὲ τὸ σῶμα, „ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν ἀσφάλτῳ“ (Gen. 6, 14) καταχρίσει, βεβαιούμενος τὰς δι᾽ αὐτοῦ φαντασίας καὶ ἐνεργείας· λωφήσαντος δὲ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς φορᾶς ἐπισχούσης ἐξελεύσεται χρησάμενος ἀσωμάτῳ διανοίᾳ πρὸς τὴν ἀληθείας ἀντίληψιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀστεῖος ἀπὸ γενέσεως ἀρχῆς φυτευθεὶς καὶ προσαγορευθεὶς τρόπος, ὄνομα Μωϋσῆς, ὁ τὸν κόσμον ὡς ἄστυ καὶ πατρίδα οἰκήσας, ἅτε κοσμοπολίτης γενόμενος, ἐνδεθείς ποτε τῷ ἐπαληλιμμένῳ ὡς ἐν „ἀσφαλτοπίσσῃ“ (Exod. 2, 3) σώματι καὶ δοκοῦντι τὰς πάντων ὑποκειμένων ἐν [*] αἰσθήσει φαντασίας ἀσφαλῶς ἐνδέχεσθαί τε

καὶ κεχωρηκέναι, „κατακλαίει“ (Exod. 2, 6) μὲν τὴν ἔνδεσιν, ἀσωμάτου φύσεως πιεσθεὶς ἔρωτι· „κατακλαίει“ δὲ καὶ τὸν πλάνητα καὶ τετυφωμένον τῶν πολλῶν ἄθλιον νοῦν, ὃς ψευδοῦς δόξης ἐκκρεμασθεὶς ᾠήθη τι παρ᾽ ἑαυτῷ βέβαιον καὶ ἀσφαλές, ἢ συνόλως παρά τινι τῶν γενομένων ἄτρεπτον ἱδρύσθαι, τοῦ παγίως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡςαύτως ἔχοντος ἐστηλιτευμένου παρὰ μόνῳ τῷ θεῷ.

„Exstruamus nobis urbem et turrim“ i. e. societatem ineamus firmam, quo tutius voluptatibus fruamur.

23. Τὸ δὲ „Δεῦτε καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ“ (Gen. 11, 4) τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν. Πόλεις ὁ νομοθέτης οὐχὶ ταύτας μόνον οἴεται εἶναι, τὰς ἐπὶ γῆς δημιουργηθείσας, ὧν εἰσιν ὗλαι ξύλα καὶ λίθοι, ἀλλὰ καὶ ἃς ἄνθρωποι περιφέρουσι ταῖς ψυχαῖς ἑαυτῶν ἐνιδρυμένας. Εἰσὶ δ᾽ αὗται μέν, ὡς εἰκός, ἀρχέτυποι ἅτε θειοτέρας κατασκευῆς λαχοῦσαι, ἐκεῖναι δὲ μιμήματα ὡς ἂν ἐκ φθαρτῆς οὐσίας συνεστῶσαι. Διττὸν δὲ πόλεως εἶδος, τὸ μὲν ἄμεινον, τὸ δὲ χεῖρον· ἄμεινον μὲν τὸ δημοκρατίᾳ χρώμενον, ἰσότητα τιμώσῃ πολιτείᾳ, ἧς ἄρχοντές εἰσι νόμος καὶ δίκη — θεοῦ δὲ ὕμνος ἡ τοιάδε —, χεῖρον δὲ τὸ κιβδηλεῦον αὐτὴν ὡς τὸ παράσημον καὶ παρακεκομμένον ἐν νομίσμασιν, ὀχλοκρατία, ἣ θαυμάζει τὸ ἄνισον, ἐν ᾗ ἀδικία καὶ ἀνομία καταδυναστεύουσιν. Ἐγγράφονται δὲ οἱ μὲν ἀστεῖοι τῷ τῆς προτέρας πολιτεύματι, τῶν δὲ φαύλων ἡ πληθὺς τὴν ἑτέραν καὶ χείρω διέζωσται, πρὸ εὐκοσμίας ἀκοσμίαν, καὶ σύγχυσιν πρὸ εὐσταθοῦς καταστάσεως ἀγαπῶσα. Συνεργοῖς δὲ ὁ ἄφρων ἀξιοῖ πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, οὐκ ἀρκούμενος αὐτῷ μόνῳ,

χρῆσθαι, καὶ προτρέπει μὲν ὅρασιν, προτρέπει δὲ ἀκοήν, παρακαλεῖ δὲ πᾶσαν αἴσθησιν ἀνυπερθέτως αὐτῷ συντετάχθαι, φερούσης ἑκάστης τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν ἐπιτήδεια πάντα. Ἐπαίρει μέντοι καὶ παραθήγει καὶ τὸ ἄλλο ἀτίθασσον ἐκ φύσεως τῶν παθῶν στῖφος, ἵνα ἄσκησιν καὶ μελέτην προςλαβὼν ἀνύποιστον γένηται. Τούτους οὖν καλέσας τοὺς συμμάχους ὁ νοῦς φησιν· „Οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν,“ ἴσον τῷ· Ὀχυρωσώμεθα τὰ οἰκεῖα· καταφραξώμεθα δυνατῶς, ὡς μὴ πρὸς τῶν κατατρεχόντων εὐμαρῶς ἁλισκοίμεθα· διέλωμεν καὶ διανείμωμεν ὥςπερ κατὰ φυλὰς καὶ δήμους ἑκάστας τῶν ἐν ψυχῇ δυνάμεων, προςκληρώσαντες τὰς μὲν λογικῇ, τὰς δὲ ἀλόγῳ μερίδι· ἄρχοντας ἑλώμεθα τοὺς ἱκανούς, πλοῦτον, δόξαν, τιμάς, ἡδονάς, ἀφ᾽ ὧν ἂν δύνωνται περιποιεῖν ἁπάντων· τὴν πενίας καὶ ἀδοξίας αἰτίαν δικαιοσύνην τιθεμένους ἐκποδὼν γράφωμεν νόμους, οἳ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον βεβαιώσουσι τοῖς πλέον ἑτέρων ἀεὶ φέρεσθαι δυναμένοις. „Πύργος“ δὲ ὡς ἂν ἀκρόπολις κατεσκευάσθω, τῇ [*] τυράννῳ κακίᾳ βασίλειον ὀχυρώτατον, ἧς οἱ μὲν πόδες ἐπὶ γῆς βαινέτωσαν, ἡ δὲ κεφαλὴ πρὸς οὐρανὸν φθανέτω τοσοῦτον ὑπὸ μεγαλοψυχίας ὕψος ἐπιβᾶσα. Τῷ γὰρ ὄντι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀδικημάτων ἵσταται, μετατρέχει δὲ καὶ τὰ ὀλύμπια τοὺς ἀσεβείας καὶ ἀθεότητος λόγους προτείνουσα, ἐπειδὰν ἢ ὡς οὐκ ἔστι τὸ θεῖον διεξίῃ, ἢ ὡς ὂν προνοεῖ, ἢ ὡς ὁ κόσμος οὔ ποτε γενέσεως ἔλαβεν ἀρχήν, ἢ ὡς γενόμενος ἀστάτοις αἰτίαις ὡς ἂν τύχῃ φέρηται, ποτὲ μὲν πλημμελῶς, ποτὲ δὲ οὐχ ὑπαιτίως, — καθάπερ ἐπὶ πλοίων καὶ τεθρίππων εἴωθε γίνεσθαι, φιλεῖ γὰρ ἔστιν ὅτε χωρὶς ἡνιόχων τε καὶ κυβερνητῶν ὅ τε

πλοῦς καὶ ὁ δρόμος εὐθύνεσθαι. Προνοίας δὲ οὐ τὸ ὀλιγάκις, ἀλλὰ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης πολλάκις, τῆς δὲ θείας ἀδιαστάτως ἀεὶ κατορθοῦν, ἐπεὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀλλότριον ἀνωμολόγηται θείας δυνάμεως. Κατασκευάζουσι μέντοι συμβολικῶς ὡςανεὶ πύργον τὸν περὶ κακίας λόγον οἱ φρενοβλαβεῖς, τί βουλόμενοι, ἢ ὄνομα αὐτῶν ὑπολείπεσθαι τὸ δυςώνυμον;

„Faciamus nobis nomen." At quale! — Caini posteri! (24. 25.)

24. *Λέγουσι γάρ· „Ποιήσωμεν ἑαυτῶν ὄνομα."* Ὦ περιττῆς καὶ κεχυμένης ἀναισχυντίας! Τί φατε; Νυκτὶ καὶ βαθεῖ σκότῳ τὰ ἑαυτῶν ἀδικήματα συγκρύπτειν ὀφείλοντες καὶ προκάλυμμα αὐτῶν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἀληθῆ, τὴν γοῦν προςποιητὸν αἰδῶ πεποιῆσθαι, ἢ χάριτος ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς ἐπιεικεστέρους, ἢ διαδύσεως τῶν ἐφ' ὁμολογουμένοις ἁμαρτήμασι τιμωριῶν, τοσοῦτον τῆς τόλμης ἐπιβαίνετε, ὥςτε μόνον οὐ πρὸς φῶς καὶ λαμπρότατον ἥλιον ἐναυγάζεσθαι, μήτε τὰς ἀνθρώπων τῶν ἀμεινόνων ἀπειλάς, μήτε τὰς ἀπαραιτήτους ἐκ θεοῦ δίκας τοῖς οὕτως ἀνοσιουργοῖς ἀπαντωμένας καταδείσαντες; Ἀλλὰ καὶ πανταχόσε φήμας ἀγγέλους τῶν οἰκείων ἀδικημάτων περιπέμπειν ἀξιοῦτε, ὡς μηδεὶς ἀμύητος, μηδ' ἀνήκοος γένοιτο τῶν ὑμετέρων, ὦ σχέτλιοι καὶ παμμίαροι, τολμημάτων. Ὀνόματος οὖν ποίου γλίχεσθε; ἢ τοῦ τοῖς πραττομένοις οἰκειοτάτου; Ἆρ' οὖν ἕν ἐστι μόνον; Γένει μὲν ἴσως ἕν, μυρία δὲ τοῖς εἴδεσιν, ἅ, καὶ ἂν ἡσυχάζητε, ἑτέρων λεγόντων ἀκούσεσθε. Προπέτεια τοίνυν ἐστὶ μετὰ ἀναισχυντίας, ὕβρις μετὰ βίας, βία μετὰ ἀνδροφονίας, σὺν μοιχείαις φθοραί, σὺν ἀμέτροις ἡδοναῖς

ἀόριστος ἐπιθυμία, μετὰ θράσους ἀπόνοια, μετὰ πανουργίας ἀδικία, κλοπαὶ μετὰ ἁρπαγῆς, σὺν ψευδολογίαις ψευδορκίαι, μετὰ παρανομιῶν ἀσέβειαι. Ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια τῶν τοιούτων ἐστὶν ὀνόματα· — καλὸν δὲ ἐναυχῆσαι καὶ ἐπισεμνύνεσθαι, δόξαν θηρωμένους τὴν ἀπ' αὐτῶν, ἐφ' οἷς εἰκὸς ἦν ἐγκαλύπτεσθαι! Καὶ μὴν ἔνιοι μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ τούτοις, ὡς ἄμαχόν τινα ἰσχὺν ἐκ τοῦ τοιούτου [*] νομισθῆναι παρὰ πᾶσι καρπωσαμένους, οὓς τοῦ πολλοῦ θράσους ἡ ὀπαδὸς τοῦ θεοῦ δίκη τίσεται, καίτοι τάχα τὸν οἰκεῖον οὐ μαντευομένους μόνον, ἀλλὰ καὶ προορωμένους ὄλεθρον. Φασὶ γάρ· „Πρὶν διασπαρῆναι" (Gen. 11, 4) φροντίσωμεν ὀνόματός τε καὶ δόξης. Οὐκοῦν εἴποιμ' ἂν αὐτοῖς, ὅτι σκεδασθήσεσθε γινώσκετε; Τί οὖν ἁμαρτάνετε; Ἀλλὰ μήποτε τὸν τρόπον τῶν ἀφρόνων διασυνίστησιν, οἳ καίτοι μεγίστων ἐπικρεμαμένων οὐκ ἀδήλως, ἀλλ' ἐκ τοῦ φανεροῦ πολλάκις τιμωριῶν ἀδικεῖν ὅμως οὐκ ὀκνοῦσι· γνωριμώταται δέ εἰσιν αἱ τέχναι ἀδηλοῦσθαι νομισθεῖσαι, ἃς ἐκ θεοῦ κατασκήπτειν συμβέβηκε. Πάντες γὰρ οἱ φαυλότατοι λαμβάνουσιν ἐννοίας περὶ τοῦ μὴ λήσειν τὸ θεῖον ἀδικοῦντας, μήτε τὸ δίκην ὑφέξειν εἰς ἅπαν ἰσχῦσαι διακρούσασθαι, — ἐπεὶ πόθεν ἴσασιν, ὅτε σκεδασθήσονται; Καὶ μὴν λέγουσι: „Πρὶν ἡμᾶς διασπαρῆναι." Ἀλλὰ τὸ συνειδὸς ἔνδοθεν ἐλέγχει καὶ σφόδρα ἐπιτηδεύοντας ἀθεότητα κεντεῖ, ὡς ἄκοντας εἰς συναίνεσιν ἐπισπᾶσθαι περὶ τοῦ τὰ κατὰ ἀνθρώπους πάντα πρὸς ἀμείνονος φύσεως ἐφορᾶσθαι καὶ δίκην ἐφεστάναι τιμωρὸν ἀδέκαστον, ἀσεβῶν πράξεις ἐχθαίρουσαν ἀδίκους καὶ λόγους τοὺς συνηγόρους αὐταῖς.

25. Ἀλλ' εἰσὶν ἀπόγονοι πάντες οὗτοι τῆς αἰεὶ μὲν

ἀποθνησκούσης, μηδέποτε δὲ τεθνηκυίας μοχθηρίας, ἧς Κάϊν ἐστὶν ὄνομα. Ἢ οὐχὶ καὶ ὁ Κάϊν (Gen. 4, 17) υἱὸν γεννήσας, ὃν Ἐνὼχ ἐκάλεσεν, ὁμώνυμον αὐτῷ καὶ κτίζων εἰςάγεται πόλιν καὶ τρόπον τινὰ τὰ γεννητὰ καὶ θνητὰ οἰκοδομῶν ἐπὶ τῇ τῶν θειοτέρας κατασκευῆς λαχόντων ἀνατροπῇ; Ὁ γὰρ Ἐνὼχ ἑρμηνεύεται χάρις σου· τῶν δ' ἀνοσίων ἕκαστος διάνοιαν μὲν ἡγεῖται χαρίζεσθαι ἑαυτῷ τάς τε καταλήψεις καὶ διανοήσεις, ὀφθαλμοὺς δὲ τὸ βλέπειν, καὶ ἀκούειν ὦτα, καὶ μυκτῆρας ὀσφραίνεσθαι, καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις τὰ οἰκεῖα ἑαυταῖς, ἔτι μέντοι καὶ τὰ φωνῆς ὄργανα τὸ λέγειν, — θεὸν δὲ ἢ μὴ συνόλως ἢ μὴ ὡς πρῶτον αἴτιον ὄν. Διὰ τοῦτο καὶ ὧν ἐγεωπόνησε τὰς ἀρχὰς ἑαυτῷ ταμιεύεται, καρποὺς δὲ αὐτῷ μόνον αὖθις προςενεγκεῖν θεῷ λέγεται, καίτοι παραδείγματος ὑγιοῦς ἐγγὺς ἑστῶτος· ὁ γὰρ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὰ πρωτότοκα οὐ τὰ δεύτερα τῆς ποίμνης ἔκγονα ἱερουργεῖ, τὰς τῶν γενομένων πρεσβυτέρας αἰτίας κατὰ τὸ πρεσβύτατον τῶν αἰτίων ὁμολογῶν συνίστασθαι. Τῷ δ' ἀσεβεῖ τὸ ἐναντίον δοκεῖ, αὐτοκράτορα μὲν εἶναι τὸν νοῦν ὧν βούλεται, αὐτοκράτορα δὲ καὶ τὴν αἴσθησιν ὧν αἰσθάνεται· δικάζειν γὰρ ἀνυπαιτίως καὶ ἀψευδῶς, τὴν μὲν τὰ σώματα, τὸν δὲ πάντα. Τούτων δὲ τί [*] ἂν γένοιτο ἐπιληπτότερον ἢ μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἐλεγχόμενον; Ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νοῦς πολλάκις ἐπὶ μυρίων ὅσων ἠλέγχθη παρανοιῶν; Καὶ αἱ αἰσθήσεις ἅπασαι ψευδομαρτυριῶν ἑάλωσαν, οὐ παρ' ἀλόγοις δικασταῖς, οὓς εἰκὸς ἀπατᾶσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς φύσεως αὐτῆς δικαστηρίῳ, ἣν οὐ θέμις δεκάσασθαι. Καὶ μὴν σφαλλομένων γε τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς περί τε νοῦν καὶ αἴσθησιν κριτηρίων, ἀνάγκη τὸ ἀκόλουθον ὁμολογεῖν, ὅτι ὁ θεὸς

τῷ μὲν τὰς ἐννοίας, τῇ δὲ τὰς ἀντιλήψεις ἐπομβρεῖ, καί ἐστιν οὐ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς μερῶν χάρις τὰ γινόμενα, ἀλλὰ τοῦ δι᾽ ὃν καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν, δωρεαὶ πᾶσαι.

„Turris" est turris — diruta ista — Phanuel i. e. aversio Dei.

26. Τὸν φιλαυτίας κλῆρον παραλαβόντες παῖδες παρὰ πατρὸς συναυξῆσαι γλίχονται μέχρις οὐρανοῦ, ἕως ἂν ἡ φιλάρετός τε καὶ μισοπόνηρος δίκη παρελθοῦσα καθέλῃ τὰς πόλεις, ἃς ἐπετείχισαν ψυχῇ τῇ ταλαίνῃ, καὶ τὸν πύργον, οὗ τὸ ὄνομα ἐν τῇ τῶν κριμάτων ἀναγραφομένῃ βίβλῳ δεδήλωται. Ἔστι δέ, ὡς μὲν Ἑβραῖοι λέγουσι, „Φανουήλ", ὡς δὲ ἡμεῖς, ἀποστροφὴ θεοῦ· τὸ γὰρ κατεσκευασμένον ὀχύρωμα διὰ τῆς τῶν λόγων πιθανότητος οὐδενὸς ἕνεκα ἑτέρου κατεσκευάζετο, ἢ τοῦ μετατραπῆναι καὶ μετακλιθῆναι διάνοιαν ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ τιμῆς, — οὗ τί ἂν γένοιτο ἀδικώτερον; Ἀλλὰ πρός γε τὴν τοῦ ὀχυρώματος τούτου καθαίρεσιν ὁ πειρατὴς τῆς ἀδικίας καὶ φρονῶν αἰεὶ κατ᾽ αὐτῆς εὐτρέπισται, ὃν Ἑβραῖοι καλοῦσι „Γεδεών", ὃς ἑρμηνεύεται πειρατήριον. „Ὤμοσε" γάρ, φησί, „Γεδεὼν τοῖς ἀνδράσι Φανουήλ, λέγων· Ἐν τῷ με ἐπιστρέφειν μετ᾽ εἰρήνης τὸν πύργον τοῦτον κατασκάψω." (Iud. 8, 9.) Πάγκαλον καὶ πρεπωδέστατον αὔχημα μισοπονήρῳ ψυχῇ κατὰ ἀσεβῶν ἠκονημένῃ, τὸ βεβαιοῦσθαι καθαιρήσειν πάντα λόγον ἀποστρέφειν διάνοιαν ὁσιότητος ἀναπείθοντα! Καὶ πέφυκεν οὕτως ἔχειν· ὅταν γὰρ ὁ νοῦς ἐπιστρέψῃ, τὸ ἀποκλῖνον καὶ ἀποστρεφόμενον αὐτοῦ πάλιν λύεται. Τούτου δὲ καιρός ἐστι τῆς καθαιρέσεως — τὸ παραδοξότατον, ᾗ φησιν — οὐ πόλεμος, ἀλλ᾽ εἰρήνη·

διανοίας γὰρ εὐσταθίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ, ἣν εὐσέβεια γεννᾶν πέφυκεν, ἀνατρέπεται πᾶς λόγος, ὃν ἐδημιούργησεν ἀσέβεια. Πολλοὶ καὶ τὰς αἰσθήσεις πύργου τινὰ τρόπον ἐπὶ τοσοῦτον ἤγειραν, ὡς ἅψασθαι τῶν οὐρανοῦ περάτων — οὐρανὸς δὲ συμβολικῶς ὁ νοῦς ἡμῶν ἐστι, καθ' ὃν αἱ ἄρισται καὶ θεῖαι φύσεις περιπολοῦσιν. Οἱ δὲ ταῦτα τολμῶντες αἴσθησιν μὲν διανοίας προκρίνουσιν, ἀξιοῦσι δὲ καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν τὰ νοητὰ πάντα ἑλεῖν ἀνὰ κράτος, εἰς μὲν δούλων τάξιν τὰ δεσπόζοντα, εἰς δὲ ἡγεμόνων τὰ φύσει δοῦλα μεθαρμόσασθαι βιαζόμενοι.

„Descendit Dominus" more humano dictum, cum motus notio in Deum non cadat; „ut videret etc.", quo monemur, ut ipsi quoque res videamus praesentesque cognoscamus.

27. [*] Τὸ δὲ „Κατέβη κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον" (Gen. 11, 5) τροπικώτερον πάντως ἀκουστέον· προςεῖναι γάρ, ἢ ἀπεῖναι, ἢ κατιέναι, ἢ τὸ ἐναντίον ἔρχεσθαι, ἢ συνόλως τὰς αὐτὰς τοῖς κατὰ μέρος ζώοις σχέσεις καὶ κινήσεις ἴσχεσθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ θεῖον ὑπολαμβάνειν, ὑπερωκεάνιος καὶ μετακόσμιος, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐστὶν ἀσέβεια. Ταῦτα δὲ ἀνθρωπολογεῖται παρὰ τῷ νομοθέτῃ περὶ τοῦ μὴ ἀνθρωπομόρφου θεοῦ διὰ τὰς τῶν παιδευομένων ἡμῶν, ὡς πολλάκις ἐν ἑτέροις εἶπον, ὠφελείας. Ἐπεὶ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τῷ κατιόντι τὸν μὲν ἀπολείπειν, τὸν δὲ ἐπιλαμβάνειν τόπον ἀναγκαῖον; Ὑπὸ δὲ τοῦ θεοῦ πεπλήρωται τὰ πάντα, περιέχοντος, οὐ περιεχομένου, ᾧ πανταχοῦ τε καὶ οὐδαμοῦ συμβέβηκεν εἶναι μόνῳ· οὐδαμοῦ μέν, ὅτι καὶ χώραν καὶ τόπον αὐτὸς τοῖς σώμασι συγγεγέννηκε, τὸ δὲ πεποιηκὸς ἐν οὐδενὶ τῶν γεγονότων θέμις εἰπεῖν περιέχε-

σθαι· πανταχοῦ δέ, ὅτι τὰς δυνάμεις αὐτοῦ διὰ γῆς καὶ ὕδατος ἀέρος τε καὶ οὐρανοῦ τείνας μέρος οὐδὲν ἔρημον ἀπολέλοιπε τοῦ κόσμου, πάντα δὲ συναγαγὼν διὰ πάντων ἀοράτοις ἔσφιγξε δεσμοῖς, ἵνα μήποτε λυθείη, οὗ χάριν μελίσας ᾄσω —, τὸ μὲν γὰρ ὑπεράνω τῶν δυνάμεων ὂν ἐπινοεῖται περιττεύειν, οὐ κατὰ τὸ εἶναι μόνον. Τούτου δύναμις δέ, ᾗ ἔθηκε καὶ διετάξατο τὰ πάντα, κέκληται μὲν ἐτύμως θεός, ἐγκεκόλπισται δὲ τὰ ὅλα καὶ διὰ τῶν τοῦ παντὸς μερῶν διελήλυθε. Τὸ δὲ θεῖον καὶ ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον πανταχοῦ ὂν ὁρατόν τε καὶ καταληπτὸν οὐδαμοῦ πρὸς ἀλήθειάν ἐστιν. „Ὁ δὲ στὰς ἐγὼ πρὸ τοῦ σὲ“ (Exod. 17, 6) δείκνυσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι δοκῶν, πρὸ πάσης δείξεως καὶ φαντασίας ὑπερβαλὼν τὰ γεγονότα. Τῶν οὖν μεταβατικῆς κινήσεως ὀνομάτων οὐδὲν ἐφαρμόττει τῷ κατὰ τὸ εἶναι θεῷ, τὸ ἄνω, τὸ κάτω, τὸ ἐπὶ δεξιά, τὸ ἐπ' εὐώνυμα, τὸ πρόσω, τὸ κατόπιν· ἐν οὐδενὶ γὰρ τῶν λεχθέντων ἐπινοεῖται, ὅς οὐδ' ἂν μετατρεπόμενος ἐναλλάττοι χωρία. Λέγεται δὲ οὐδὲν ἧττον „κατελθὼν ἰδεῖν“ ὁ προλήψει πάντα, οὐ γενόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὶν γενέσθαι σαφῶς κατειληφώς — προτροπῆς ἕνεκα καὶ διδασκαλίας, ἵνα μηδεὶς ἀνθρώπων, οἷς οὐ πάρεστιν, ἀβεβαίῳ χρώμενος εἰκασίᾳ, μακρὰν ἀφεστὼς προπιστεύῃ, ἀλλ' ἄχρι τῶν πραγμάτων ἐλθὼν καὶ διακύψας εἰς ἕκαστα καὶ ἐπιμελῶς αὐτὰ αὐγασάμενος· ὄψιν γὰρ ἀπλανῆ πρὸ ἀκοῆς ἀπατεῶνος ἄξιον μάρτυρα τίθεσθαι. Οὗ χάριν καὶ παρὰ τοῖς ἄριστα πολιτευομένοις ἀναγέγραπται νόμος, [*] ἀκοῇ μὴ μαρτυρεῖν, ὅτι φύσει τὸ δικαστήριον αὐτῆς πρὸς τὸ δεκάζεσθαι ταλαντεύει. Καὶ Μωϋσῆς μέντοι φησὶν ἐν τοῖς ἀπαγορευτικοῖς· „Οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν“

(Exod. 23, 1), οὐχὶ μόνον τοῦτο λέγων, μὴ παραδέχεσθαι ψευδῆ λόγον ἢ εὐήθη δι' ἀκοῆς, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρὸς τὴν σαφῆ τῆς ἀληθείας κατάληψιν μακρὸν ὅσον ὄψεως ὑστερίζουσα διελέγχεται γέμουσα ματαιότητος ἀκοή.

„Quam aedificarunt filii hominum" — multi patres, multi dii; unus pater, unus Deus. „Filii Dei" quanto praestantiores filiis hominum!

28. *Ταύτην φαμὲν αἰτίαν εἶναι τοῦ λέγεσθαι „τὸν θεὸν καταβεβηκέναι τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον θεάσασθαι"* (Gen. 11, 5). *Οὐ παρέργως δὲ πρόςκειται· „ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων." Ἴσως γὰρ ἄν τις εἴποι τῶν οὐκ εὐαγῶν ἐπιχλευάζων ἅμα· Καινὸν ἡμᾶς ἀναδιδάσκει μάθημα ὁ νομοθέτης, ὅτι πύργους καὶ πόλεις οὐχ ἕτεροί τινες, ἀλλὰ παῖδες ἀνθρώπων ἀνοικοδομοῦνται. Τίς γὰρ τά γε οὕτως ἐμφανῆ καὶ περίοπτα καὶ τῶν λίαν ἐξεστηκότων ἀγνοεῖ; Ἀλλὰ μὴ τὸ πρόχειρον τοῦτο καὶ κατημαξευμένον ἐν τοῖς ἱερωτάτοις χρησμοῖς ἀναγέγραπται, ἀλλ' ὅπερ ἀποκεκρυμμένον ἰχνηλατεῖται διὰ τῶν ἐμφανῶν ὀνομάτων. Τί οὖν ἐστι τοῦτο; Οἱ πολλοὺς ἐπιγραφόμενοι τῶν ὄντων ὡςανεὶ πατέρας καὶ τὸ πολύθεον εἰςηγούμενοι στῖφος, ἀπειρίαν ὁμοῦ καὶ πολυμιγίαν τῶν πραγμάτων καταχέαντες καὶ τὸ τῆς ψυχῆς τέλος ἡδονῇ παραδόντες, δημιουργοὶ τῆς εἰρημένης πόλεως καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀκροπόλεως, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, γεγόνασι, τὰ ποιητικὰ τοῦ τέλους τρόπον οἰκοδομημάτων συναύξοντες, τῶν ἐκ πόρνης ἀποκυηθέντων οὐδέν, ὥς γ' οἶμαι, διαφέροντες, οὓς ὁ νόμος ἐκκλησίας ἀπελήλακε θείας, εἰπών· „Οὐκ εἰςελεύσεται ἐκ πόρνης*

εἰς ἐκκλησίαν κυρίου“ (Deut. 23, 2)· ὅτι καθάπερ περὶ πολλὰ τέλη πλανώμενοι τοξόται καὶ μηδενὸν εὐστόχως ἐφιέμενοι σκοποῦ, μυρίας ἀρχὰς καὶ αἰτίας τῆς τῶν ὄντων ὑποθέμενοι γενέσεως, ψευδωνύμους πάσας, τὸν ἕνα ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἠγνόησαν. Οἱ δὲ ἐπιστήμῃ κεχρημένοι τοῦ ἑνὸς υἱοὶ θεοῦ προσαγορεύονται δεόντως, καθ᾽ ἃ καὶ Μωϋσῆς ὁμολογεῖ φάσκων· „Υἱοί ἐστε κυρίου τοῦ θεοῦ“ (ibid. 14, 1), καί· „Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε“ (ibid. 32, 18), καί· „Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατήρ;“ Ἕπεται μέντοι τοῖς οὕτω τὴν ψυχὴν διατεθεῖσι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν εἶναι νομίζειν, ὅπερ τῷ τέλει τῆς ἡδονῆς πρὸς ἐμπειροπολέμων ἀνδρῶν ἀντιτειχίζεται, καὶ πρὸς ἀνατροπὴν καὶ καθαίρεσιν ἐκείνου. [*] Καὶ ἂν μηδέπω μέντοι τυγχάνῃ τις ἀξιόχρεως ὢν υἱὸς θεοῦ προσαγορεύεσθαι, σπουδαζέτω κοσμεῖσθαι κατὰ τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ λόγον, τὸν ἄγγελον πρεσβύτατον, ὡς ἀρχάγγελον πολυώνυμον ὑπάρχοντα· καὶ γὰρ ἀρχή, καὶ ὄνομα θεοῦ, καὶ λόγος, καὶ ὁ κατ᾽ εἰκόνα ἄνθρωπος, καὶ ὁρῶν Ἰσραὴλ προσαγορεύεται. Διὸ προήχθην ὀλίγῳ πρότερον ἐπαινέσαι τὰς *ἀρετὰς* τῶν φασκόντων, ὅτι „Πάντες ἐσμὲν υἱοὶ ἑνὸς ἀνθρώπου“ (Gen. 42, 11). Καὶ γὰρ εἰ μήπω ἱκανοὶ θεοῦ παῖδες νομίζεσθαι γεγόναμεν, ἀλλά τοι τῆς ἀϊδίου εἰκόνος αὐτοῦ, λόγου τοῦ ἱερωτάτου· θεοῦ γὰρ εἰκὼν λόγος ὁ πρεσβύτατος. Καὶ πολλαχοῦ μέντοι τῆς νομοθεσίας υἱοὶ πάλιν Ἰσραὴλ καλοῦνται, τοῦ ὁρῶντος οἱ ἀκούοντες; ἐπειδὴ μεθ᾽ ὅρασιν ἀκοὴ δευτερείοις τετίμηται, καὶ τὸ διδασκόμενον τοῦ χωρὶς ὑφηγήσεως ἐναργεῖς τύπους τῶν ὑποκειμένων λαμβάνοντος αἰεὶ δεύτερον. Ἄγαμαι καὶ τῶν ἐν βασιλικαῖς βίβλοις (Esr. 8, 2) ἱεροφαντηθέντων, καθ᾽ ἃς οἱ πολλαῖς γενεαῖς ὕστερον ἀκμά-

σαντες καὶ βιώσαντες ὑπαιτίως υἱοὶ τοῦ τὸν θεὸν ὑμνήσαντος Δαβὶδ ἀναγράφονται, οὗ περιόντος οὐδ' οἱ πρόπαπποι τούτων ἦσαν πιστῶς γεγεννημένοι· ψυχῶν γὰρ ἀπαθανατιζομένων ἀρεταῖς οὐ φθαρτῶν σωμάτων ἐστὶ γένεσις, ἣν ἐπὶ τοὺς καλοκἀγαθίας ἡγεμόνας ὡςανεὶ γεννητὰς καὶ πατέρας ἀναφέρεσθαι συμβαίνει.

„*Ecce genus unum et labium unum omnium*" — *vitiorum concordia.* „*Coeperuntque hoc facere*" — *coeperunt, non perfecerunt.* (29. 30.)

29. Κατὰ δὲ τῶν ἐπ' ἀδικίαις σεμνυνομένων εἶπε κύριος· „Ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χεῖλος ἓν πάντων", ἴσον τῷ Ἰδοὺ μία οἰκειότης καὶ συγγένεια, καὶ πάλιν ἁρμονία καὶ συμφωνία ἡ αὐτὴ πάντων ὁμοῦ, μηδενὸς ἠλλοτριωμένου τὴν γνώμην μηδ' ἀπᾴδοντος, καθάπερ ἔχει καὶ ἐπ' ἀνθρώπων ἀμούσων. Τὸ γὰρ φωνητήριον αὐτοῖς ὄργανον πᾶσι τοῖς φθόγγοις ἔστιν ὅτε δι' ὅλων ἐκμελὲς καὶ ἀπῳδὸν οὐ μετρίως καθέστηκε, πρὸς ἀναρμοστίαν ἄκρως ἡρμοσμένον καὶ πρὸς τὸ ἀσύμφωνον συμφωνίαν μόνον ἄγον. Καὶ ἐπὶ τῆς πολίτιδος τὸ κατασκευαστὸν παραπλήσιον ἰδεῖν ἔστιν· ἔτι γὰρ ἀμφημεριναὶ καὶ διάτριτοι καὶ τεταρταΐζουσαι παρὰ παισὶν ἰατρῶν λεγόμεναι περίοδοι μεθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτωρ περὶ τὰς αὐτὰς ὥρας κατεσκευάκασι τὴν εἰς τὰ αὐτὰ τάξιν φυλάττουσαι. Τὸ δὲ „Καὶ τοῦτο ἤρξαντο [*] ποιῆσαι" μετ' οὐ μετρίου σχετλιασμοῦ λέλεκται, διότι τοῖς ῥᾳδιουργοῖς οὐ τὰ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους μόνον συγχεῖν δίκαια ἐξήρκεσεν, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ὀλυμπίων ἐπιβαίνειν ἐτόλμησαν, ἀδικίαν μὲν σπείραντες, ἀσέβειαν δὲ θερίσαντες. Ὄφελος δὲ τοῖς ἀθλίοις οὐδέν· οὐ γάρ, ὥσπερ ἀδικοῦντες ἀλλήλους πολ-

λὰ ὧν ἂν ἐθελήσωσι ἀνύουσιν, ἔργοις βεβαιούμενοι τὰ βουλαῖς ἀγνώμοσιν ἐπιλογισθέντα, οὕτω καὶ ἀσεβοῦντες· ἀζήμια γὰρ καὶ ἀπήμονα τὰ θεῖα, τοῦ δὲ πλημμελεῖν εἰς αὐτὰ οἱ δυσκάθαρτοι τὰς ἀρχὰς εὑρίσκονται μόνον, πρὸς δὲ τὸ τέλος φθάνουσιν οὐδέποτε. Διὸ καὶ λέγεται τοῦτο· „Ἤρξαντο ποιῆσαι“. Κορεσθέντες οἱ τοῦ παρανομεῖν ἄπληστοι τῶν ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ καὶ ἀέρι, ἃ φθαρτῆς φύσεως ἔλαχε, κακῶν, ἐπὶ τὰς ἐν οὐρανῷ θείας φύσεις μετατάξασθαι διενοήθησαν· ἃ ἐστι τῶν ὄντων ἔξω τοῦ κατηγορεῖν ἔθος *) ἐστὶ διαθεῖναι τὸ παράπαν οὐδέν. Καὶ αὐτὸ μέντοι τὸ βλασφημεῖν οὐ τοῖς κατηγορουμένοις ἐπιφέρει τινὰ ζημίαν, ἃ τῆς ἀϊδίου φύσεως οὔ ποτ᾽ ἐξίσταται, ἀλλὰ καὶ τοῖς καταιτιωμένοις συμφορὰς ἀνηκέστους· οὐκ ἐπειδὴ μέντοι μόνον ἤρξαντο, πρὸς τὸ τέλος ἐλθεῖν ἀδυνατήσαντες ἀσεβείας, διὰ τοῦτ᾽ αὐτοὺς οὐχ ὡς διαπραξαμένους ἕκαστα ὧν διενοήθησαν αἰτιατέον; Τούτου χάριν καὶ τετελειωκέναι φησὶ τὸν πύργον αὐτούς, οὐ τελειώσαντας, ἐπειδὰν λέγῃ· „Κύριος κατέβη ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον“ (Gen. 11, 5), οὐχ ὃν οἰκοδομῆσαι μέλλουσιν, ἀλλ᾽ ὃν ᾠκοδόμησαν ἤδη.

30. Τίς οὖν πίστις τοῦ μὴ τετελεσιουργῆσθαι τὴν κατασκευήν; Ἡ ἐνάργεια πρώτη. Γῆς γὰρ ὁτιοῦν μέρος ἀμήχανον οὐρανοῦ ψαῦσαι, διὰ τὴν ἔμπροσθεν αἰτίαν, ὅτιπερ οὐδὲν κέντρον περιφερείας ἅπτεται. Δεύτερον δέ, ὅτι ὁ αἰθὴρ ἱερὸν πῦρ φλόξ ἐστιν ἄσβεστος, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, παρὰ τὸ αἴθειν, ὃ δὴ καίειν ἐστὶ κατὰ γλῶτταν εἰρημένον. Μάρτυς δὲ μία μοῖρα

*) Mang. verba restitui vult ita: ἅς τι τῶν ὄντων ἔξω κατηγορεῖν θέμις ἐστὶ κτλ.

τῆς οὐρανίου πυρᾶς, ἥλιος, ὅς, τοσοῦτον γῆς ἀφεστώς, ἄχρι μυχῶν τὰς ἀκτῖνας ἐπιπέμπων αὐτήν τε καὶ τὸν ἀπ᾿ αὐτῆς ἀνατείνοντα μέχρι τῆς οὐρανίου σφαίρας ἀέρα φύσει ψυχρὸν ὄντα τῇ μὲν ἀλεαίνει, τῇ δὲ καταφλέγει· τὰ μὲν γάρ, ὅσα ἢ μακρὰν ἀφέστηκεν αὐτοῦ τῆς φορᾶς ἢ ἐγκάρσια παρακέκλιται, ἀλεαίνει μόνον, τὰ δ᾿ ἐγγὺς ἢ ἐπ᾿ εὐθείας ὄντα καὶ προςανακαίει βίᾳ. Εἰ ταῦθ᾿ οὕτως ἔχει, τοὺς ἀναβαίνειν τολμῶντας ἀνθρώπους οὐκ ἀναγκαῖον ἦν ἐμπεπρῆσθαι κεραυνωθέντας, ἀτελοῦς αὐτοῖς τῆς μεγαλουργηθείσης ἐπινοίας γενομένης. Τοῦτ᾿ ἔοικεν αἰνίττεσθαι διὰ τῶν αὖθις λεγομένων· „Ἐπαύσαντο“ γάρ, φησίν, „οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον“ (Gen. 11, 8) — οὐ δήπου [*] τελειώσαντες, ἀλλὰ τελεσιουργῆσαι κωλυθέντες διὰ τὴν ἐπιγινομένην σύγχυσιν. Οὐ μὴν ἐκπεφεύγασι τὴν τῶν διαπράξεων αἰτίαν οἱ πρὸς τῷ βουλεύσασθαι καὶ ἐγκεχειρηκότες.

At par maleficium, patrasse scelus et decrevisse.

31. Τὸν γοῦν οἰωνομάντιν καὶ τερατοσκόπον περὶ τὰς ἀβεβαίους εἰκασίας ματαιάζοντα — καὶ γὰρ μάταιος ἑρμηνεύεται Βαλαάμ — φησὶν ὁ νόμος „τῷ ὁρῶντι καταράσασθαι“ (Num. 23, 4 ss.), καίτοι διὰ τῶν λόγων εὐφήμους ποιησάμενον εὐχάς, — σκοπῶν οὐ τὰ λεχθέντα, ἃ προμηθείᾳ θεοῦ μετεχαράττετο οἷα δόκιμον ἀντὶ κιβδήλου νόμισμα, τὴν δὲ διάνοιαν, ἐν ᾗ τὰ βλάψαντα πρὸ τῶν ὠφελησάντων ἀνεπολεῖτο. Ἔστι δὲ φύσει πολέμια ταῦτα, στοχασμὸς ἀληθείᾳ, καὶ ματαιότης ἐπιστήμῃ, καὶ ἡ δίχα ἐνθουσιασμοῦ μαντεία νηφούσῃ σοφίᾳ· καὶ ἂν ἐξ ἐνέδρας μέντοι τις ἐπιχειρήσας ἀνελεῖν τινα μὴ δυνηθῇ κτεῖναι, τῇ τῶν ἀνδροφόνων οὐδὲν

ττον ὕποχος δίκῃ καθέστηκεν, ὡς ὁ γραφεὶς περὶ τού-
ων δηλοῖ νόμος. „Ἐὰν“ γάρ, φησί, „τις ἐπιθῆται τῷ
ιλησίον ἀποκτεῖναι αὐτὸν δόλῳ, καὶ καταφύγῃ, ἐπὶ τοῦ
θυσιαστηρίου λήψῃ αὐτὸν θανατῶσαι.“ (Exod. 21, 14.)
Καίτοι ἐπιτίθεται μόνον, οὐκ ἀνῄρηκεν. Ἀλλ᾽ ἴσον ἡγή-
σατο ἀδίκημα τῷ κτεῖναι τὸ βουλεῦσαι τὸν φόνον· οὐ
χάριν οὐδ᾽ ἱκέτῃ γενομένῳ δέδωκεν ἀμνηστίαν, ἀλλὰ καὶ
ἐξ ἱεροῦ ἐκέλευσεν ἀπάγειν τὸν ἀνιέρῳ γνώμῃ χρησάμε-
νον. Ἀνίερος δὲ οὐ ταύτῃ μόνον, ὅτι κατὰ ψυχῆς τῆς
αἰεὶ ζῆν δυναμένης ἀρετῶν κτήσει τε καὶ χρήσει τὸν διὰ
προςβολῆς κακίας φόνον ἐβούλευσεν, ἀλλὰ καὶ ὅτι θεὸν
τῆς ἀνοσιουργοῦ τόλμης αἰτιᾶται· τὸ γὰρ „καταφύγῃ“
τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν, διότι πολλοί, τὰ καθ᾽ ἑαυτῶν
ἀποδιδράσκειν ἐθέλοντες ἐγκλήματα καὶ ῥύεσθαι τῶν ἐφ᾽
οἷς ἠδίκησαν ἀξιοῦντες ἑαυτοὺς τιμωριῶν, τὸ οἰκεῖον ἄγος
τῷ κακοῦ μὲν μηδενός, ἀγαθῶν δὲ ἁπάντων αἰτίῳ προς-
βάλλουσι, θεῷ. Διὸ καὶ ἀπ᾽ αὐτῶν βωμῶν τοὺς τοιού-
τους ἀπάγειν ὅσιον εἶναι ἐνομίσθη. Δίκην δὲ ὑπερβάλ-
λουσαν κατὰ τῶν ἐπ᾽ ἀθεότητι λόγων οἰκοδομουμένων
καὶ συγκροτούντων ὁρίζει, ἣν ἴσως τινὲς τῶν ἀφρόνων οὐ
βλάβην, ἀλλ᾽ ὠφέλειαν ὑποτυπήσουσιν· „οὐ γὰρ ἐκλεί-
ψει“, φησίν, „ἀπ᾽ αὐτῶν πάντα ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποι-
εῖν“ (Gen. 11, 6). Ὦ τῆς ἀπεριγράπτου καὶ ἀμέτρου
κακοδαιμονίας! πάνθ᾽ οἷς ἂν ὁ φρενοβλαβέστατος ἐπι-
θῇ νοῦς, ὑποχείρια εἶναι καὶ ὑπήκοα, καὶ μηδὲν μέγα,
μὴ μικρὸν ὑστερίζειν τὸ παράπαν, ἀλλ᾽ ὡςπερεὶ φθάνον-
τα προαπαντᾶν πρὸς τὰς [*] χρείας ἑκάστας.

O quam salubria sceleris impedimenta!

32. Ψυχῆς ταῦτα φρονήσεως χηρευούσης ἐστὶν ἐπί-

δειξις, μηδὲν τῶν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν ἐχούσης ἐμποδών· εὔξαιτο γὰρ ἂν ὁ μὴ σφόδρα ἀνιάτως ἔχων τὰ ἐξ ὑποθέσεως τοῦ νοῦ πάντα ἐπιλιπεῖν αὐτῷ, ἵνα μή, τῷ κλέπτειν ἢ μοιχεύειν ἢ ἀνδροφονεῖν ἢ ἱεροσυλεῖν ἢ τινι τῶν ὁμοιοτρόπων ἐπιθέμενος, εὐοδῇ, μυρία δὲ εὑρίσκῃ τὰ κωλυσιεργήσοντα. Κώλυσις μὲν γὰρ τὴν μεγίστην νόσον, ἀδικίαν, ἀποβάλλει, σὺν ἀδείᾳ δὲ ἐπεξελθὼν ταύτην ἀναδέξεται. Τί οὖν ἔτι τὰς τῶν τυράννων τύχας, ὦ μακάριοι, ζηλοῦτε καὶ θαυμάζετε, δι᾽ ἃς εὐπετῶς ἕκαστα ἐπεξιᾶσιν, ὧν ἂν ὁ ἐκλελυττηκὼς καὶ ἐκτεθηριωμένος τέκῃ νοῦς, καὶ ἐν ἑαυτοῖς δέον ἐπιστένειν, εἴ γε ἀπορία καὶ ἡ ἀσθένεια κακοῖς λυσιτελές, ὡς περιουσία καὶ ἰσχὺς ἀγαθοῖς ὠφελιμώτατον; Εἷς δέ τις τῶν ἀφρόνων, ᾐσθημένος εἰς ὅσην κακοδαιμονίας ὑπερβολὴν ἄγει ἡ τοῦ διαμαρτάνειν ἐκεχειρία, μετὰ παῤῥησίας εἶπε· „Μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με.“ (Gen. 4, 13.) Παγχάλεπον γὰρ ἀχαλίνωτον ἐαθῆναι ψυχὴν ἀτίθασσον οὖσαν ἐξ ἑαυτῆς, ἣν μόλις ἡνίαις μετ᾽ ἐπανατάσεως μαστίγων ἐστὶ κατασχόντα πραῦναι. Διόπερ λόγιον τοῦ ἵλεω θεοῦ μεστὸν ἡμερότητος ἐλπίδας χρηστὰς ὑπογράφει τοῖς παιδείας ἐρασταῖς ἀνῄρηται τοιόνδε· „Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ᾽ οὐ μή σε ἐγκαταλίπω.“ (Jos. 1, 5.) Τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς δεσμῶν χαλασθέντων, οἷς διεκρατεῖτο, ἡ μεγίστη παρέπεται συμφορὰ καταλειφθῆναι ὑπὸ θεοῦ, ὃς τοῖς ὅλοις δεσμοὺς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις περιῆψεν ἀῤῥήκτους, αἷς τὰ πάντα σφίγξας ἄλυτα εἶναι βούλεται. Λέγει μέντοι καὶ ἑτέρωθι, ὅτι „πάνθ᾽, ὅσα δεσμῷ καταδέδεται, καθαρά ἐστιν“ (Num. 19, 15), ἐπειδὴ τῆς ἀκαθάρτου φθορᾶς αἴτιον ἡ διάλυσις. Μηδέποτ᾽ οὖν ἰδὼν τινα οἷς ἂν ἐπιθῆται πᾶσιν εὐμαρῶς ἐπεξιόντα θαυμά-

της ὡς κατορθοῦντα, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ὡς ἀποτυγχάνοντα οἴκτιζου, ὅτι ἀφορίᾳ μὲν ἀρετῆς, κακίας δὲ εὐφορίᾳ χρώμενος διατελεῖ.

„*Agite, descendamus et confundamus linguam eorum.*“ *Numero plurali Deus unus angelos ministros alloquitur.* (33. 34.)

33. Σκέψασθαι δὲ οὐ παρέργως ἄξιον, τίν' ἔχει λόγον τὸ εἰρημένον ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ· „Δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν ἐκεῖ αὐτῶν τὴν γλῶτταν.“ (Gen. 11, 7.) Φαίνεται γὰρ διαλεγόμενός τισιν ὡς ἂν συνεργοῖς αὐτοῦ. Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς ἀναγέγραπται· „Εἶπε“ γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν“ (ibid. 1, 26), τοῦ „Ποιήσωμεν“ πλῆθος ἐμφαίνοντος. Καὶ πάλιν „εἶπεν ὁ θεός· Ἰδού, γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν“ (ibid. 3, 22)· [*] τὸ γὰρ „ὡς εἷς ἡμῶν“ οὐκ ἐφ' ἑνός, ἀλλ' ἐπὶ πλειόνων τίθεται. Λεκτέον οὖν ἐκεῖνο πρῶτον, ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἰσότιμον ὑφέστηκε θεῷ, ἀλλ' ἔστιν εἷς ἄρχων καὶ ἡγεμὼν καὶ βασιλεύς, ᾧ πρυτανεύειν καὶ διοικεῖν μόνῳ θέμις τὰ σύμπαντα. Τὸ γὰρ

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεύς,

οὐκ ἐπὶ πόλεων καὶ ἀνθρώπων λέγοιτ' ἂν ἐν δίκῃ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ κόσμου καὶ θεοῦ· ἑνὸς γὰρ ἕνα ποιητήν τε καὶ πατέρα πάλιν, καὶ δεσπότην ἀναγκαῖον εἶναι.

34. Τούτου δὴ προδιομολογηθέντος ἀκόλουθον ἂν εἴη συνυφαίνειν τὰ ἁρμόζοντα. Τίν' οὖν ἐστι, σκοπῶμεν. Εἷς ὢν ὁ θεὸς ἀμυθήτους περὶ αὐτὸν ἔχει δυνά-

μεις ἀρωγοὺς καὶ σωτηρίους τοῦ γενομένου πάσας, αἷς ἐμφέρονται καὶ αἱ κολαστήριοι· ἔστι δὲ καὶ κόλασις οὐκ ἐπιζήμιον, ἁμαρτημάτων οὖσα κώλυσις καὶ ἐπανόρθωσις. Δι' αὖ τούτων τῶν δυνάμεων ὁ ἀσώματος καὶ νοητὸς ἐπάγη κόσμος, τὸ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἀρχέτυπον, ἰδέαις ἀοράτοις συσταθείς, ὥσπερ οὗτος σώμασιν ὁρατοῖς. Καταπλαγέντες οὖν τινες τὴν ἑκατέρου τῶν κόσμων φύσιν, οὐ μόνον ὅλους ἐξεθείωσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ κάλλιστα τῶν ἐν αὐτοῖς μερῶν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανόν, ἅπερ οὐδὲν αἰδεσθέντες, θεοὺς ἐκάλεσαν. Ὧν τὴν ἐπίνοιαν κατιδὼν Μωϋσῆς φησι· „Κύριε, κύριε, βασιλεῦ τῶν θεῶν" (Deut. 10, 17), [εἰς] ἔνδειξιν τῆς παρ' ὑπηκόους ἄρχοντος διαφορᾶς. Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὸν ἀέρα ψυχῶν ἀσωμάτων ἱερώτατος χορός, ὀπαδὸς τῶν οὐρανίων· ἀγγέλους γὰρ τὰς ψυχὰς ταύτας εἴωθε καλεῖν ὁ θεσπιῳδὸς λόγος. Πάντ' οὖν τὸν στρατὸν ἑκάστων ἐν ταῖς ἁρμοττούσαις διακεκοσμημένον τάξεσιν ὑπηρέτην καὶ θεραπευτὴν εἶναι συμβέβηκε τοῦ διακοσμήσαντος ἡγεμόνος, ᾧ ταξιαρχοῦντι κατὰ δίκην καὶ θέσμον ἕπεται· λειποταξίου γὰρ οὐ θέμις ἁλῶναί ποτε τὸ θεῖον στράτευμα. Βασιλεῖ δὲ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν ἐμπρεπὲς ὁμιλεῖν τε καὶ χρῆσθαι πρὸς τὰς τῶν τοιούτων πραγμάτων ὑπηρεσίας, οἷσπερ ἁρμόττει μὴ ὑπὸ μόνου πήγνυσθαι θεοῦ. Χρεῖος μὲν οὐδενός ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς πατήρ, ὡς δεῖσθαι τῆς ἀφ' ἑτέρων εἰ ἐθέλοι δημιουργῆσαι· τὸ δὲ πρέπον ὁρῶν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς γινομένοις, ταῖς ὑπηκόοις δυνάμεσιν ἔστιν ἃ διαπλάττειν ἐφῆκεν, οὐδὲ ταύταις εἰς ἅπαν αὐτοκράτορα δοὺς τοῦ τελεσιουργεῖν ἐπιστήμην, ἵνα μή τι πλημμεληθείη τῶν ἀφικνουμένων εἰς γένεσιν.

Quatenus peccat homo, angeli sunt eius auctores.

35. *Ταῦτα μὲν οὖν ἀναγκαῖον ἦν προτυπῶσαι. Ὧν δὲ χάριν, ἤδη λεκτέον. Ἡ μὲν φύσις τῶν ζώων εἴς τε ἄλογον καὶ λογικὴν μοῖραν ἐναντίας ἀλλήλαις ἐτμήθη τὸ πρῶτον· [*] ἡ δὲ αὖ λογικὴ πάλιν εἴς τε τὸ φθαρτὸν καὶ ἀθάνατον εἶδος, φθαρτὸν μὲν τὸ ἀνθρώπων, ἄφθαρτον δὲ τὸ ψυχῶν ἀσωμάτων, αἳ κατά τε ἀέρα καὶ οὐρανὸν περιπολοῦσι. Κακίας δὲ ἀμέτοχοι μὲν εἰσιν αὗται, τὸν ἀκήρατον καὶ εὐδαίμονα κλῆρον ἐξ ἀρχῆς λαχοῦσαι, καὶ τῷ συμφορῶν ἀνηνύτων οὐκ ἐνδεθεῖσαι χωρίῳ, σώματι· ἀμέτοχοι δὲ καὶ αἱ τῶν ἀλόγων, παρ᾽ ὅσον ἀμοιροῦσαι διανοίας, οὐδὲ τῶν ἐκ λογισμοῦ συμβαινόντων ἑκουσίων ἀδικημάτων ἁλίσκονται. Μόνος δὲ σχεδὸν ἐκ πάντων ὁ ἄνθρωπος ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἔχων ἐπιστήμην αἱρεῖται μὲν πολλάκις τὰ φαυλότατα, φεύγει δὲ τὰ σπουδῆς ἄξια, ὡς αὐτὰ μάλιστα ἐπὶ τοῖς ἐκ προνοίας ἁμαρτήμασι καταγινώσκεσθαι. Προσηκόντως οὖν τὴν τούτου κατασκευὴν ὁ θεὸς περιῆψε καὶ τοῖς ὑπάρχοις αὐτοῦ, λέγων· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον"* (Gen. 1, 26), *ἵνα αἱ μὲν τοῦ νοῦ κατορθώσεις ἐπ᾽ αὐτὸν ἀναφέρωνται μόνον, ἐπ᾽ ἄλλους δὲ αἱ ἁμαρτίαι. Θεῷ γὰρ τῷ πανηγεμόνι ἐμπρεπὲς οὐκ ἔδοξεν εἶναι τὴν ἐπὶ κακίαν ὁδὸν ἐν ψυχῇ λογικῇ δι᾽ ἑαυτοῦ δημιουργῆσαι· οὗ χάριν τοῖς μετ᾽ αὐτὸν ἐπέτρεψε τὴν τούτου τοῦ μέρους κατασκευήν. Ἔδει γὰρ καὶ τὸ ἀντίπαλον τῷ ἀκουσίῳ τὸ ἑκούσιον εἰς τὴν τοῦ παντὸς συμπλήρωσιν κατασκευασθὲν ἀναδειχθῆναι.*

Deus boni tantummodo auctor.

36. *Τοῦτο μὲν δὴ ταύτῃ λελέχθω. Προσήκει δὲ*

καὶ ἐκεῖνο λελογίσθαι, ὅτι μόνον ἀγαθῶν ἐστιν ὁ θεὸς αἴτιος, κακοῦ δὲ οὐδενὸς τὸ παράπαν, ἐπειδὴ καὶ τὸ πρεσβύτατον τῶν ὄντων καὶ τελειότατον ἀγαθὸν αὐτὸς ἦν. Ἐμπρεπέστατα δὲ τὰ οἰκεῖα τῇ ἑαυτοῦ φύσει δημιουργεῖν, ἄριστα τὸν ἄριστον, τὰς μέντοι κατὰ πονηρῶν κολάσεις διὰ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν βεβαιοῦσθαι. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ καὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ τελειωθέντος ἐξ ἀσκήσεως τόδε· „Ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητος, ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν.“ (Gen. 48, 16.) Ὁμολογεῖ γὰρ καὶ οὗτος ἤδη, ὅτι τὰ μὲν γνήσια τῶν ἀγαθῶν, ἃ φιλαρέτους τρέφει ψυχάς, ἐπὶ θεὸν ἀναφέρεται μόνως αἴτιον, ἡ δὲ τῶν κακῶν μοῖρα ἀγγέλοις ἐπιτέτραπται πάλιν, οὐδὲ ἐκείνοις ἔχουσι τὴν τοῦ κολάζειν αὐτοκράτορα ἐξουσίαν, ἵνα μηδενὸς τῶν εἰς φθορὰν τεινόντων ἡ σωτήριος αὐτοῦ κατάρχῃ φύσις. Διὸ λέγει· „Δεῦτε, καταβάντες συγχέωμεν.“ (Gen. 11, 7.) Οἱ μὲν γὰρ ἀσεβεῖς τοιαύτης ἐπάξιοι δίκης τυγχάνειν, ἵλεως καὶ εὐεργέτιδας καὶ φιλοδώρους αὐτοῦ δυνάμεις οἰκειοῦσθαι τιμωρίαις. Εἰδὼς μέντοι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὠφελίμους ὑπαρχούσας, δι᾽ ἑτέρων αὐτὰς ὥρισεν· ἔδει γὰρ τὸ μὲν ἐπανορθώσεως ἀξιωθῆναι, τὰς δὲ πηγὰς τῶν ἀενάων αὐτοῦ χαρίτων ἀμιγεῖς κακῶν [*] οὐκ ὄντων μόνον, ἀλλὰ καὶ νομιζομένων, φυλαχθῆναι.

Σύγχυσις, μῖξις, κρᾶσις. „Confundamus linguam etc.“ i. e. muta surdaque faciamus vitia.

37. Τίς δέ ἐστιν ἡ σύγχυσις, ἐρευνητέον. Πῶς οὖν ἐρευνήσομεν; Οὕτως, ὥς γέ μοι φαίνεται. Πολλάκις, οὓς πρότερον οὐκ ᾔδειμεν, ἀπὸ τῶν συγγενῶν καί τινα πρὸς αὐτοὺς ἐχόντων ἐμφέρειαν ἐγνωρίσαμεν· οὐκοῦν καὶ

ράγματα τὸν αὐτὸν τρόπον, ἃ μὴ ῥᾴδιον ἐξ ἑαυτῶν κααλαμβάνεσθαι, δῆλα γένοιντ᾽ ἂν κατὰ τὴν τῶν οἰκείων ὑτοῖς ὁμοιότητα. Τίνα οὖν ἐστι συγχύσει πράγματα ὅμοια; Ἡ μῖξις, ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ κρᾶσις· ἀλλ᾽ ἡ μὲν μῖξις ἐν ξηραῖς, ἡ δὲ κρᾶσις ἐν ὑγραῖς οὐσίαις δοκιμάζεται. Μῖξις μὲν οὖν σωμάτων διαφερόντων ἐστὶν οὐκ ἐν κόσμῳ παράθεσις, ὥσπερ ἂν εἴ τις σωρὸν ποιήσει κριθὰς καὶ πυροὺς καὶ ὀρόβους καὶ ἄλλα τὰ εἴδη τῶν σπαρτῶν εἰς τὸ αὐτὸν εἰσενεγκών· κρᾶσις δὲ οὐ παράθεσις, ἀλλὰ τῶν ἀνομοίων μερῶν εἰς ἄλληλα εἰσδυομένων δι᾽ ὅλων ἀντιπαρέκτασις, ἔτι δυναμένων ἐπιτεχνήσει τινὶ διακρίνεσθαι τῶν ποιοτήτων, — ὡς ἐπὶ οἴνου καὶ ὕδατός φασι γίνεσθαι, συνελθούσας μὲν γὰρ τὰς οὐσίας ἀποτελεῖν κρᾶσιν, τὸ δὲ κραθὲν οὐδὲν ἧττον ἀποπληροῦσθαι πάλιν εἰς τὰς ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ποιότητας, σπόγγῳ γὰρ ἐλαιωμένῳ τὸ μὲν ὕδωρ ἀναλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ οἶνον ὑπολείπεσθαι, μήποτε ἐπειδήπερ ἐξ ὕδατος ἡ σπογγίας γένεσίς ἐστι, τὸ μὲν οἰκεῖον ὕδωρ πέφυκεν ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς αὐτῆς ἐκ τοῦ κράματος, τὸ δ᾽ ἀλλότριον ὑπολείπεσθαι, ὁ οἶνος. Σύγχυσις δέ ἐστι φθορὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ποιοτήτων, πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἀντιπαρεκτεινομένων εἰς διαφερούσης μιᾶς γένεσιν, ὡς ἐπὶ τῆς ἐν ἰατρικῇ τετραφαρμάκου συντέτευχε. Κηρὸς γὰρ καὶ στέαρ καὶ πίττα ῥητίνη τε, οἶμαι, συνελθόντα ταύτην ἀποτελεῖ· συνδεθείσης δὲ ἀμήχανον ἐπὶ τὰς ἐξ ὧν συνετέθη διακριθῆναι δυνάμεις, ἀλλ᾽ ἑκάστη μὲν αὐτῶν ἠφάνισται, πασῶν δὲ φθορὰ μίαν ἐξαίρετον ἄλλην ἐγέννησε δύναμιν. Ὅταν δὲ ἀπειλῇ σύγχυσιν τοῖς ἀσεβέσι λογισμοῖς ὁ θεός, οὐ μόνον ἑκάστης κακίας τό τε εἶδος καὶ τὴν δύναμιν ἀφανισθῆναι κελεύει, ἀλλὰ καὶ τὸ συνερα-

νισθὲν ἐξ αὐτῶν, ἵνα μήτε τὰ μέρη καθ᾿ ἑαυτά, μήθ᾿ ἡ πάντων σύνοδός τε καὶ συμφωνία περιβάλληταί τινα ἰσχὺν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ἀμείνονος μοίρας. Οὗ χάριν φησί· „Συγχέωμεν ἐκεῖ αὐτῶν τὴν γλῶτταν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον“ (Gen. 11, 7), ὅπερ ἴσον ἐστὶ τούτῳ· Κωφὸν ἕκαστον ἐργασώμεθα τῶν κακίας μερῶν, ὡς μήτε ἰδίαν ἀφιέναι, μήτε συνηχοῦν ἑτέρῳ βλάβης αἴτιον γίνηται.

Aliorum de confusione linguarum sententia. Συγχύσεως a διακρίσει, τομῇ, διανεμήσει *discrimen.*

38. Ταῦτα μὲν ἡμεῖς. Οἱ δὲ τοῖς ἐμφανέσι καὶ προχείροις μόνον ἐπακολουθοῦντες οἴονται γένεσιν [* διαλέκτων Ἑλλήνων τε καὶ Βαρβάρων ὑπογράφεσθαι. οὓς οὐκ ἂν αἰτιασάμενος — ἴσως γὰρ ἀληθεῖ καὶ αὐτοὶ χρῶνται λόγῳ — παρακαλέσαιμ᾿ ἄν, μὴ ἐπὶ τούτων στῆναι, μετελθεῖν δὲ ἐπὶ τὰς τροπικὰς ἀποδόσεις, νομίσαντας τὰ μὲν ῥητὰ τῶν χρησμῶν σκιάς τινας ὡσανεὶ σωμάτων εἶναι, τὰς δ᾿ ἐμφαινομένας δυνάμεις τὰ ὑφεστῶτα ἀληθείᾳ πράγματα. Δίδωσι μέντοι πρὸς τοῦτ᾿ ἀφορμὰς τὸ εἶδος τοῖς μὴ τυφλοῖς τὴν διάνοιαν ὁ νομοθέτης αὐτός, ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἐφ᾿ ὧν νῦν ἐστιν ὁ λόγος· τὸ γὰρ γινόμενον σύγχυσιν προσεῖπεν, καίτοι γε, εἰ διαλέκτων γένεσιν αὐτὸ μόνον ἐδήλου, καὶ ἂν ὄνομα εὐθυβολώτερον ἐπεφήμισεν ἀντὶ συγχύσεως διάκρισιν. Οὐ γὰρ συγχεῖται τὰ τεμνόμενα, διακρίνεται δὲ ἔμπαλιν, καὶ ἔστιν οὐ μόνον ἐναντίον ὄνομα ὀνόματι, ἀλλ᾿ ἔργον ἔργῳ. Σύγχυσις μὲν γάρ, ὡς ἔφην, ἐστὶν φθορὰ τῶν ἁπλῶν δυνάμεων εἰς συμπεφορημένης μιᾶς γένεσιν, διάκρισις δὲ ἑνὸς εἰς πλείω τομή, καθάπερ ἐπὶ γένους καὶ τῶν καθ᾿ αὑτὸ

εἰδῶν ἔχειν συντέτευχεν, ὥςτε, εἰ μίαν οὖσαν φωνὴν ἐκέλευσε τέμνειν ὁ σοφὸς εἰς πλειόνων διαλέκτων τμήματα, προςεχεστέροις ἂν καὶ κυριωτέροις ἐχρήσατο τοῖς ὀνόμασι, τομὴν ἢ διανέμησιν ἢ διάκρισιν ἤ τι ὁμοιότροπον εἰπών, οὐ τὸ μαχόμενον αὐτοῖς, σύγχυσιν. Ἀλλ᾽ ἔστιν ἡ σπουδὴ διαλῦσαι τὸ κακίας στῖφος, τὰς ὁμολογίας αὐτῆς ἀκυρῶσαι, τὴν κοινωνίαν ἀνελεῖν, τὰς δυνάμεις ἀφανίσαι καὶ διαφθεῖραι, τὸ τῆς ἀρχῆς κράτος, ὃ δειναῖς ὠχυρώσατο παρανομίας, καθελεῖν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ τῶν ψυχῆς ὁ πλάστης μερῶν οὐδὲν οὐδενὶ εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου κοινωνίαν ἤγαγεν, ἀλλ᾽ ὀφθαλμοὶ μὲν οὐκ ἂν ἀκούσειαν, ὦτα δὲ οὐκ ἂν θεάσαιντο, χεῖλος δὲ ἐν στόματι οὐκ ἂν ὄσφροιτο, οὐδ᾽ ἂν γεύσαιντο ῥῖνες, οὔτ᾽ αὖ λόγος οὐδὲν ἂν τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις πάθοι, οὐδ᾽ ἔμπαλιν ῥῆξαι φωνὴν δύναιτ᾽ ἂν αἴσθησις; Ἔγνω γὰρ ὁ τεχνίτης, ὅτι τὸ μὴ ἀκούειν ἕκαστον τούτων τῆς τοῦ πλησίον φωνῆς λυσιτελές ἐστιν, ἀλλὰ τὰ μὲν τῆς ψυχῆς μέρη ταῖς οἰκείαις δυνάμεσιν ἀσυγχύτοις χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν ζώων ὠφέλειαν καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν *ἀφῃρῆσθαι*, τὰ δὲ τῆς κακίας εἰς σύγχυσιν καὶ φθορὰν ἀχθῆναι παντελῆ, ἵνα μήτε συμφωνήσαντα, μήτε καθ᾽ ἑαυτὰ ὄντα ζημία τοῖς ἀμείνοσι γένηται. Παρ᾽ ὃ καὶ λέγει· „Διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐκεῖθεν“ (Gen. 11, 8), ἐν ἴσῳ τῷ· Ἐσκέδασεν, ἐφυγάδευσεν, ἀφανεῖς ἐποίησεν· τὸ γὰρ σπείρειν τὸ μὲν ἐπιδόσεως καὶ αὐξήσεως καὶ γενέσεως ἑτέρων ἕνεκα συμβαίνει, τὸ δὲ ἀπωλείας καὶ φθορᾶς. Βούλεται δὲ ὁ φυτουργὸς θεὸς σπείρειν μὲν ἐν τῷ παντὶ [*] καλοκἀγαθίαν, διασπείρειν δὲ καὶ ἐλαύνειν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου πολιτείας τὴν ἐπάρατον ἀσέβειαν, ἵν᾽ ἤδη ποτὲ παύσωνται τῆς κακίας πόλιν καὶ τὸν ἀθεότητος πύργον οἰκοδο-

μοῦντες μισάρετοι τρόποι. Τούτων γὰρ σκεδασθέντων οἱ πάλαι πεφευγότες τὴν τυραννίδα τῆς ἀφροσύνης ἑνὶ κηρύγματι κάθοδον εὑρήσουσι, γράψαντός τε καὶ βεβαιώσαντος τὸ κήρυγμα, ὡς δηλοῦσιν οἱ χρησμοί, ἐν οἷς διείρηται, ὅτι „Ἐὰν ᾖ ἡ διασπορά σου ἀπ᾿ ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, ἐκεῖθεν συνάξει σε“ (Deut. 30, 4). Ὥστε τὴν μὲν ἀρετῶν συμφωνίαν ἐμπρεπὲς ἁρμόζεσθαι θεῷ, τὴν δὲ κακίαν διαλύειν τε καὶ φθείρειν. Οἰκειότατον δὲ κακίας ὄνομα σύγχυσις· οὗ πίστις ἐναργὴς πᾶς ἄφρων, λόγοις καὶ βουλαῖς καὶ πράξεσιν ἀδοκίμοις καὶ πεφορημέναις χρώμενος.

ΠΕΡΙ
Α Π Ο Ι Κ Ι Α Σ.

DE
M I G R A T I O N E
A B R A H A M I.

(Cf. Gen. 12, 1—6.)

[I, 436.]

Terra, ex qua Abrahamus egredi iubetur, significat corpus, cognatio sensum, patris domus orationem prolatam.

1. [*] „Καὶ εἶπε κύριος τῷ Ἀβραάμ· Ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν, ἥν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογητός· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.“ (Gen. 12, 1-3.) Βουληθεὶς ὁ θεὸς τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν καθᾶραι, πρῶτον αὐτῇ δίδωσιν ἀφορμὴν εἰς σωτηρίαν

παντελῆ, τὴν ἐκ τριῶν χωρίων μετανάστασιν, σώματος, αἰσθήσεως καὶ λόγου τοῦ κατὰ προφοράν· τὴν μὲν γὰρ γῆν σώματος, τὴν δὲ συγγένειαν αἰσθήσεως, τὸν δὲ τοῦ πατρὸς οἶκον λόγου σύμβολον εἶναι συμβέβηκε. Διὰ τί; Ὅτι τὸ μὲν σῶμα καὶ ἐκ γῆς ἔλαβε τὴν σύστασιν, καὶ ἀναλύεται πάλιν εἰς γῆν. Μάρτυς δὲ Μωϋσῆς, ὅταν φῇ· „Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ“ (Gen. 3, 19), καὶ γὰρ παγῆναί φησιν αὐτό, χοῦν εἰς ἀνθρωπείαν μορφὴν τοῦ θεοῦ διαπλάσαντος, ἀνάγκη δὲ τὸ λυόμενον εἰς τὰ δεθέντα λύεσθαι. Αἴσθησις δὲ συγγενὲς καὶ ἀδελφὸν ἐστι διανοίας, ἄλογον λογικῆς, ἐπειδὰν μιᾶς ἄμφω μέρη ψυχῆς ταῦτα. Πατρὸς δὲ οἶκος ὁ [*] λόγος, ὅτι πατὴρ μὲν ἡμῶν ὁ νοῦς, σπείρων εἰς ἕκαστον τῶν μερῶν τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις καὶ διανέμων εἰς αὐτὰ τὰς ἐνεργείας, ἐπιμέλειάν τε καὶ ἐπιτροπὴν ἀνημμένος ἁπάντων. Οἶκος δέ, ἐν ᾧ διαιτᾶται, τῆς ὅλης ὑπεξῃρημένος οἰκίας ὁ λόγος· καθάπερ γὰρ ἀνδρὸς ἑστία, καὶ νοῦ λόγος ἐνδιαίτημα· ἑαυτὸν γοῦν καὶ ὅσα ἂν ἐνθυμήματα τέκῃ, ὥσπερ ἐν οἴκῳ τῷ λόγῳ διαθεὶς καὶ διακοσμήσας ἐπιδείκνυται. Μὴ θαυμάσῃς δέ, εἰ νοῦ τὸν λόγον ἐν ἀνθρώπῳ κέκληκεν οἶκον, καὶ γὰρ τὸν τῶν ὅλων νοῦν, τὸν θεόν, οἶκον ἔχειν φησὶ τὸν ἑαυτοῦ λόγον, οὗ τὴν φαντασίαν ὁ ἀσκητὴς λαβὼν ἄντικρυς ὁμολογεῖ, ὅτι „Οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἢ οἶκος θεοῦ“ (Gen. 28, 17), ἴσον τῷ· Ὁ τοῦ θεοῦ οἶκος οὐκ ἔστι τοῦτο τῶν εἰς δεῖξιν ἐρχομένων, ἢ συνόλως πιπτόντων ὑπ' αἴσθησιν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀόρατος, ἀειδής, ψυχῇ μόνον ὡς ψυχῇ καταλαμβανόμενος. Τίς ἂν οὖν εἴη, πλὴν ὁ λόγος ὁ πρεσβύτερος τῶν γένεσιν εἰληφότων, οὗ καθάπερ οἴακος ἐνειλημμένος ὁ τῶν ὅλων κυβερνήτης πηδαλιουχεῖ τὰ σύμπαντα, καὶ ὅτε ἐκοσμοπλά-

ιει, χρησάμενος ὀργάνῳ τούτῳ πρὸς τὴν ἀνυπαίτιον τῶν ποτελουμένων σύστασιν;

Egredere ex his" i. e. animum ab his averte, attende tibi ipsi. (2. 3.)

2. Ὡς μὲν τοίνυν γῆν μὲν τὸ σῶμα καλεῖ, συγγέιαν δὲ τὴν αἴσθησιν, οἶκον δὲ πατρὸς τὸν λόγον, δεδηώκαμεν. Τὸ δὲ „Ἄπελθε ἐκ τούτων" οὐκ ἔσθ᾽ ὅμοιον ῷ· Διαζεύχθητι κατὰ τὴν οὐσίαν, ἐπεὶ θάνατον ἦν διαορεύοντος ἡ πρόσταξις, — ἀλλ᾽ ἴσον τῷ· Τὴν γνώμην λλοτριώθητι, πρὸς μηδενὸς περισχεθεὶς αὐτῶν· ὑπεράω στῆθι πάντων· ὑπήκοοί σου εἰσί, μηδέποτε ὡς ἡγειόσι χρῶ· βασιλεὺς ὢν ἄρχειν, ἀλλὰ μὴ ἄρχεσθαι πεαίδευσο· πάντα τὸν αἰῶνα γίνωσκε σεαυτόν, ὡς καὶ Μωϋσῆς πολλαχοῦ διδάσκει, λέγων· „Πρόσεχε σεαυτῷ" Exod. 34, 12), οὕτως γὰρ ὢν τε ὑπακούειν καὶ ἐπιτάττειν προσῆκεν αἰσθήσῃ. Ἄπελθε οὖν ἐκ τοῦ περὶ σεαυτὸν γεώδους, τὸ παμμίαρον, ὦ οὗτος, ἐκφυγὼν δεσμωτήριον, τὸ σῶμα, καὶ τὰς ὥςπερ εἱρκτοφύλακας ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας αὐτοῦ, παντὶ σθένει καὶ πάσῃ δυνάμει μηδὲν τῶν εἰς κάκωσιν παρείς, ἀλλὰ πάντα ἀθρόα συλλήβδην ἐπανατεινάμενος. Ἄπελθε καὶ ἐκ τῆς συγγενοῦς αἰσθήσεως· νυνὶ μὲν γὰρ κέχρηκας ἑκάστῃ σεαυτὸν καὶ γέγονας ἀλλότριον τῶν δεδανεισμένων ἀγαθόν, ἀποβεβληκὼς τὸ ἴδιον· οἶδας δέ, καὶ ἐὰν πάντες ἡσυχάζωσιν, ὡς ὀφθαλμοί σε ἄγουσι καὶ ὦτα καὶ ἡ ἄλλη τῆς συγγενείας πληθὺς ἅπασα πρὸς τὰ φίλα ἑαυτοῖς· ἐὰν δὲ θέλῃς κομίσασθαι [*] τὰ σαυτοῦ δάνεια καὶ τὴν ἰδίαν κτῆσιν περιβαλέσθαι, μηδὲν αὐτῆς διαζεύξας ἢ ἀλλοτριώσας μέρος εὐδαίμονος μεταποιήσῃ βίου, χρῆσιν καὶ ἀπόλαυ-

σιν οὐκ ὀθνείων, ἀλλ' οἰκείων ἀγαθῶν εἰς ἀεὶ καρπούμενος. Ἀλλὰ μετανάστηθι καὶ ἐκ τοῦ κατὰ προφορὰν λόγου, ὃν πατρὸς οἶκον ἐκάλεσεν, ἵνα μὴ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων ἀπατηθεὶς κάλλεσι τοῦ πρὸς ἀλήθειαν κάλλους, ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς δηλουμένοις πράγμασι, διαζευχθῇς· ἄτοπον γὰρ ἢ σκιὰν σωμάτων ἢ μίμημα ἀρχετύπων φέρεσθαι πλέον· σκιᾷ μὲν δὴ καὶ μιμήματι ἔοικεν ἑρμηνεία, σώμασι δὲ καὶ ἀρχετύποις αἱ τῶν διερμηνευομένων φύσεις πραγμάτων, ὧν τὸν ἐφιέμενον τοῦ εἶναι μᾶλλον ἢ τοῦ δοκεῖν χρὴ περιέχεσθαι, διοικιζόμενον ἀπ' ἐκείνων.

3. Ἐπειδὰν γοῦν ὁ νοῦς ἄρξηται γνωρίζειν ἑαυτὸν καὶ τοῖς νοητοῖς ἐνομιλεῖν θεωρήμασιν, ἅπαν τὸ κλινόμενον τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ αἰσθητὸν εἶδος ἀπώσεται, ὃ κέκληται παρ' Ἑβραίοις Λώτ. Οὗ χάριν ὁ σοφὸς εἰσάγεται λέγων ἄντικρυς· „Διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ“ (Gen. 13, 9)· συνοικεῖν γὰρ ἀμήχανον τὸν ἀσωμάτων καὶ ἀφθάρτων ἔρωτι κατεσχημένον τῷ πρὸς τὰ αἰσθητὰ καὶ θνητὰ ῥέποντι. Παγκάλως οὖν ὁ ἱεροφάντης μίαν τῆς νομοθεσίας ὅλην ἱερὰν βίβλον „Ἐξαγωγὴν“ ἀνέγραψεν, οἰκεῖον ὄνομα εὑράμενος τοῖς περιεχομένοις χρησμοῖς. Ἅτε γὰρ παιδευτικὸς ὢν καὶ πρὸς νουθεσίαν καὶ σωφρονισμὸν ἑτοιμότατος τὸν οἷόν τε νουθετεῖσθαι καὶ σωφρονίζεσθαι πάντα τῆς ψυχῆς λεὼν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας χώρας, τοῦ σώματος καὶ τῶν οἰκητόρων αὐτῆς, ἐξελεῖν διανοεῖται, χαλεπώτατον καὶ βαρύτατον ἄχθος ἡγούμενος ὁρατικὴν διάνοιαν πρὸς σαρκὸς ἡδονῶν πεισθῆναι καὶ ἐπιτάγμασιν ὑπηρετεῖν, ἅττ' ἂν αἱ ἀπληστοι προστάττωσιν ἐπιθυμίαι. Τούτους μὲν οὖν στενάξαντας καὶ πολλὰ δακρύσαντας τὴν σωματικὴν εὐθηνίαν καὶ τὰς τῶν ἐκτὸς ἀφθόνους περιουσίας — λέγεται γάρ, ὅτι

„ἐστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων“ (Exod. 2, 23) — ὑφηγησαμένου τοῦ ἵλεω θεοῦ τὰ περὶ τὴν ἔξοδον ὁ προφήτης αὐτοὺς ῥύεται. Εἰσὶ δὲ οἱ μέχρι τῆς τελευτῆς τὰς πρὸς σῶμα σπονδὰς ἔθεντο καὶ ὥσπερ λάρνακι ἢ σορῷ, ἢ ὅπως ὀνομάζειν ἑτέρως φίλον, τῷδε ἐνετάφησαν· ὧν τὰ μὲν ὅσα φιλοσώματα καὶ φιλοπαθῆ μέρη λήθῃ παραδοθέντα κατορύττεται· εἰ δέ πού τι φιλάρετον παρανέβλαστε, μνήμαις ἀνασώζεται, δι' ὧν τὰ καλὰ ζωπυρεῖσθαι πέφυκε.

Ita etiam ossa Iosephi ex Aegypto transferri iubentur: virtutes eius immortales perpetuae memoriae asservantur. (4. 5.)

4. 5. Τὰ γοῦν ὀστᾶ Ἰωσήφ, λέγω δὴ τὰ μόνα ὑπολειφθέντα τῆς τοιαύτης ψυχῆς ἀδιάφθορα καὶ ἀξιομνημόνευτα εἴδη, περιποιεῖται ὁ ἱερὸς λόγος, ἄτοπον ἡγούμενος καθαρὰ [*] μὴ καθαροῖς συνεζεῦχθαι. Τὰ δ' ἀξιομνημόνευτα ταῦτα ἦν· τὸ πιστεῦσαι, ὅτι ἐπισκέψεται ὁ θεὸς τὸ ὁρατικὸν γένος (Gen. 50, 24) καὶ οὐ παραδώσει μέχρι παντὸς αὐτὸ ἀμαθίᾳ, τυφλῇ δεσποίνῃ· τὸ διακρῖναι τά τε θνητὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὰ ἄφθαρτα· καὶ τὰ μὲν ὅσα περὶ τὰς σώματος ἡδονὰς καὶ τὰς ἄλλας παθῶν ἀμετρίας, θνητὰ ὄντα, Αἰγύπτῳ καταλιπεῖν, περὶ δὲ τῶν ἀφθάρτων σπονδὴν ποιήσασθαι, ὅπως μετὰ τῶν ἀναβαινόντων εἰς τὰς ἀρετῆς πόλεις διακομισθῇ, καὶ ὅρκῳ τὴν σπονδὴν ἐμπεδώσασθαι. Τίνα οὖν τὰ ἄφθαρτα; Ἡ πρὸς ἡδονὴν ἀλλοτρίωσις, τὴν λέγουσαν· „Συνευνασθῶμεν“ (Gen. 39, 7) καὶ τῶν ἀνθρωπείων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν· ἡ μετὰ καρτερίας ἀγχίνοια, δι' ἧς τὰ τῶν κενῶν δοξῶν νομιζόμενα ἀγαθά, ὡς ἂν ἐνύπνια ὄντα, διακρίνει καὶ διαστέλλει, ὁμολογῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς

καὶ σαφεῖς τῶν πραγμάτων συγκρίσεις εἶναι κατὰ θεόν (Gen. 40, 8), τὰς δὲ ἀδήλους καὶ ἀσαφεῖς φαντασίας κατὰ τὸν πλάνητα καὶ τύφου μεστὸν μήπω κεκαθαρμένων ἀνθρώπων βίον, ταῖς διὰ σιτοπόνων καὶ μαγείρων καὶ οἰνοχόων τέρψεσι χαίροντα· τὸ μὴ ὑπήκοον, ἀλλ᾽ ἄρχοντα Αἰγύπτου, πάσης τῆς σωματικῆς χώρας, ἀναγραφῆναι· τὸ αὐχεῖν ἐπὶ τῷ γένει εἶναι Ἑβραίων (Gen. 40, 15), οἷς ἔθος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ μετανίστασθαι, περάτης γὰρ ὁ Ἑβραῖος ἑρμηνεύεται· τὸ σεμνύνεσθαι, ὅτι „ὧδε οὐκ ἐποίησεν οὐδέν" (ibid.), τὸ γὰρ μηδὲν τῶν ἐνταῦθα *σπουδασθέντων* παρὰ τοῖς φαύλοις ἐργάσασθαι, διαμισῆσαι δὲ καὶ ἀποστραφῆναι πάντα, οὐ μετρίως ἐπαινετόν· τὸ ἐμπαίζειν ἐπιθυμιῶν καὶ πάντων παθῶν ἀμετρίαις· τὸ „φοβεῖσθαι τὸν θεόν" (Gen. 42, 18), εἰ καὶ μηδέπω γέγονεν ἀγαπᾶν ἱκανός· τὸ ζωῆς ἐν Αἰγύπτῳ μεταποιεῖσθαι τῆς ἀληθοῦς, [§. 5.] ὃ δὴ θαυμάσας ὁ ὁρῶν — καὶ γὰρ ἄξιον ἦν καταπλαγῆναι — φησί· „Μέγα μοί ἐστιν, εἰ ἔτι ὁ υἱός μου Ἰωσὴφ ζῇ" (Gen. 45, 28), ἀλλὰ μὴ κεναῖς δόξαις καὶ τῷ νεκροφορουμένῳ σώματι συντέθηκε· τὸ ὁμολογεῖν, ὅτι τοῦ θεοῦ ἐστι (Gen. 50, 19), τῶν δ᾽ εἰς γένεσιν ἐλθόντων οὐδενός· τὸ ἐγνωρισμένον τοῖς ἀδελφοῖς πάντας τοὺς φιλοσωμάτους κινῆσαι καὶ σαλεῦσαι τρόπους ἑστάναι παγίως ἐπὶ τῶν ἰδίων οἰομένους δογμάτων καὶ ἀνὰ κράτος ἀπώσασθαι· τὸ φάναι μὴ πρὸς ἀνθρώπων ἀπεστάλθαι, ὑπὸ δὲ τοῦ θεοῦ κεχειροτονῆσθαι (Gen. 45, 8) πρὸς τὴν τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς ἔννομον ἐπιστασίαν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τούτοις ὁμοιότροπα, τῆς ἀμείνονος καὶ ἱερωτέρας ὄντα τάξεως· Αἴγυπτον τὸν σωματικὸν οἶκον οἰκεῖν οὐκ ἀνέχεται, οὐδ᾽ ἐνθάπτεται σορῷ τὸ παράπαν, ἔξω

δὲ παντὸς τοῦ θνητοῦ [*] *κεχωρηκὼς* παρέπεται θεσμοθέτῃ λόγῳ, Μωϋσῇ ποδηγετοῦντι. Τροφεὺς γὰρ καὶ τιθηνὸς οὗτος ἀστείων ἔργων, λόγων, βουλευμάτων, ἅ, καὶ ἂν τοῖς ἐναντίοις ἀνακραθῇ ποτε διὰ τὴν ὑποσύγχυτον τοῦ θνητοῦ πολυμιγίαν, οὐδὲν ἧττον διακρίνεται παρελθόντα, ἵνα μὴ μέχρι παντὸς τὰ καλοκἀγαθίας σπέρματα καὶ φυτὰ ἀφανισθέντα οἴχηται. Καὶ προτρέπεται μάλα ἐῤῥωμένως ἀπολιπεῖν τὴν παντὸς ἀτόπου χρηματίζουσαν μητέρα, μὴ μέλλοντας καὶ βραδύνοντας, ἀλλ' ὑπερβάλλοντας τάχει· φησὶ γὰρ μετὰ σπουδῆς δεῖν θύειν τὸ Πάσχα (Exod. 12, 11), τὸ δ' ἔστιν ἑρμηνευθὲν διάβασις, ἵνα ἀνενδοιάστῳ γνώμῃ καὶ προθυμίᾳ συντόνῳ χρώμενος ὁ νοῦς τήν τε ἀπὸ τῶν παθῶν ἀμεταστρεπτὶ ποιῆται διάβασιν *εἰς* τὴν πρὸς τὸν σωτῆρα θεὸν εὐχαριστίαν, ὃς εἰς ἐλευθερίαν οὐ προσδοκήσαντα αὐτὸν ἐξείλετο.

Sola salus saepe fuga.

6. Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ τὸν ὑπηγμένον κράτει πάθους ἀλόγου προτρέπει μὴ ἐνδιδόναι, μηδὲ τῇ ῥύμῃ τῆς ἐκείνου φορᾶς κατασυρῆναι, βιάσασθαι δὲ ἀντισχόντα, καὶ ἂν εἰ μὴ δύναιτο, ἀποδρᾶναι; Δευτέρα γὰρ ἔφοδος εἰς σωτηρίαν τοῖς ἀμύνεσθαι μὴ δυναμένοις δρασμός ἐστιν, ὁπότε καὶ τὸν ἀγωνιστὴν φύσει καὶ μηδέποτε παθῶν δοῦλον γεγενημένον, ἀεὶ δὲ ἀθλοῦντα τοὺς πρὸς ἕκαστον αὐτῶν ἄθλους, οὐκ ἐᾷ μέχρι παντὸς τοῖς παλαίσμασι χρήσασθαι, μήποτε τῷ συνεχεῖ τῆς εἰς ταὐτὸ συνόδου χαλεπὴν ἀπ' ἐκείνων κῆρα ἐναπομάξηται. Πολλοὶ γὰρ ἤδη καὶ ἀντιπάλου κακίας ἐγένοντο μιμηταί, ὡς ἀρετῆς ἔμπαλιν ἕτεροι. Διὸ λόγιον ἐχρήσθη τοιόνδε·

„Ἀποστρέφου εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρός σου, καὶ εἰς τὴν γενεάν σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ“ (Gen. 31, 3) ἴσον τῷ· Γέγονάς μοι ἀθλητὴς τέλειος καὶ βραβείων καὶ στεφάνων ἠξιώθης, ἀγωνοθετούσης ἀρετῆς καὶ προτεινούσης ἆθλά σοι τὰ νικητήρια, κατάλυσον δὲ ἤδη τὸ φιλόνεικον, ἵνα μὴ πάντοτε πονῇς, ἀλλὰ καὶ τῶν πονηθέντων ἀπόνασθαι δυνηθῇς, τοῦτο δὲ ἐνταυθοῖ καταμένων οὐδέποτε εὑρήσεις τοῖς αἰσθητοῖς ἔτι συνοικῶν καὶ ταῖς σωματικαῖς ἐνδιατρίβων ποιότησιν, ὧν Λάβαν ἐστὶν ἔξαρχος — ὄνομα δὲ ποιότητος τοῦτ᾽ ἐστίν —, ἀλλὰ μετανάστην χρὴ γενέσθαι εἰς τὴν πατρῴαν γῆν, τὴν ἱεροῦ λόγου καὶ τρόπον τινὰ τῶν ἀσκητῶν πατρός, ἣ δ᾽ ἔστι σοφία, τῶν φιλαρέτων ψυχῶν ἐνδιαίτημα ἄριστον. Ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ καὶ γένος ἐστί σοι τὸ αὐτομαθές, τὸ αὐτοδίδακτον, τὸ νηπίας καὶ γαλακτώδους τροφῆς ἀμέτοχον, τὸ χρησμῷ θείῳ καταβαίνειν εἰς Αἴγυπτον κεκωλυμένον (Gen. 26, 2), καὶ τῆς σαρκὸς ἐντυγχάνειν δελεαζούσαις ἡδοναῖς, ἐπίκλησιν Ἰσαάκ, οὗ τὸν κλῆρον παραλαβὼν ἐξ ἀνάγκης ἀποθήσῃ τὸν πόνον — αἱ γὰρ ἀφθονίαι τῶν ἑτοίμων καὶ κατὰ χεῖρας ἀγαθῶν [*] ἀπονίας αἴτιαι. Πηγὴ δέ, ἀφ᾽ ἧς ὀμβρεῖ τὰ ἀγαθά, ἡ τοῦ φιλοδώρου θεοῦ σύνοδός ἐστιν, οὗ χάριν ἐπισφραγιζόμενος τὰ τῶν εὐεργεσιῶν φησιν· „Ἔσομαι μετὰ σοῦ.“ (Gen. 31, 3.)

Otium Dei donum.

7. Τί ἂν οὖν ἐπιλείποι καλὸν τοῦ τελεσφόρου πάντως παρόντος θεοῦ μετὰ χαρίτων τῶν παρθένων αὐτοῦ θυγατέρων, ἃς ἀδιαφθόρους καὶ ἀμιάντους ὁ γεννήσας πατὴρ κουροτροφεῖ; Τότε μελέται μὲν καὶ πόνοι καὶ ἀσκήσεις ἡσυχάζουσιν, ἀναδίδοται δὲ ἄνευ τέχνης, φύσεως

προμηθείᾳ, πάντα ἀθρόα πᾶσιν ὠφέλιμα. Καλεῖται δὲ ἡ φορὰ τῶν αὐτοματιζομένων ἀγαθῶν ἄφεσις, ἐπειδήπερ ὁ νοῦς ἀφίεται τῶν κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιβολὰς ἐνεργειῶν καὶ ὥςπερ τῶν ἑκουσίων *) ἠλευθέρωται, διὰ τὴν πληθὺν τῶν ὑομένων καὶ ἀδιαστάτως ἐπομβρούντων. Ἔστι δὲ ταῦτα θαυμασιώτατα φύσει καὶ περικαλλέστατα· ὧν μὲν γὰρ ἂν ὠδίνῃ δι᾽ ἑαυτῆς ἡ ψυχή, τὰ πολλὰ ἀμβλωθρίδια, ἠλιτόμηνα· ὅσα δ᾽ ἂν ἐπινίφων ὁ θεὸς ἄρδῃ, τέλεια καὶ ὁλόκληρα καὶ πάντων ἄριστα γεννᾶται. Τὸ ἐμαυτοῦ πάθος, ὃ μυριάκις παθὼν οἶδα, διηγούμενος οὐκ αἰσχύνομαι· βουληθεὶς ἔστιν ὅτε κατὰ τὴν συνήθη τῶν κατὰ φιλοσοφίαν δογμάτων γραφὴν ἐλθεῖν, καὶ ἃ χρὴ συνθεῖναι ἀκριβῶς ἰδών, ἄγονον καὶ στεῖραν εὑρὼν τὴν διάνοιαν ἄπρακτος ἀπηλλάγην, τὴν μὲν κακίσας τῆς οἰήσεως, τὸ δὲ τοῦ ὄντος κράτος καταπλαγείς, παρ᾽ οὗ τὰς τῆς ψυχῆς ἀνοίγνυσθαί τε καὶ συγκλείεσθαι μήτρας συμβέβηκεν. Ἔστι δὲ ὅτε κενὸς ἐλθὼν πλήρης ἐξαίφνης ἐγενόμην, ἐπινιφομένων καὶ σπειρομένων ἄνωθεν ἀφανῶς τῶν ἐνθυμημάτων, ὡς ὑπὸ κατοχῆς ἐνθέου κορυβαντιᾶν καὶ πάντως ἀγνοεῖν τὸν τόπον, τοὺς παρόντας, ἐμαυτόν, τὰ λεγόμενα, τὰ γραφόμενα· σχεδὸν γὰρ ἑρμηνεύει εὕρεσιν **), φωτὸς ἀπόλαυσιν, ὀξυδερκεστάτην ὄψιν, ἐνέργειαν τῶν πραγμάτων ἀριδηλοτάτην, οἷα γένοιτ᾽ ἂν δι᾽ ὀφθαλμῶν ἐκ σαφεστάτης δείξεως.

Summum bonum sapientia, sed solus Deus sapiens.

8. Τὸ μὲν οὖν δεικνύμενον τὸ ἀξιόρατον καὶ ἀξιοθέατον καὶ ἀξιέραστόν ἐστι, τὸ τέλειον ἀγαθόν, ὃ καὶ

*) **Mang.** pro ὥςπερ τ. ἑκ. legi vult: ὡς φόρτων τῶν ἐτησίων κτλ.
) **Markland. conicit: ἔσχον γὰρ ἑρμηνείας ῥεῦσιν, κτλ.

τὰς τῆς ψυχῆς πικρίας πέφυκε μεταβάλλον γλυκαίνειν, ἡδυσμάτων συμπάντων παράρτυμα κάλλιστον, δι᾽ οὗ καὶ τὰ μὴ τρέφοντα τροφὴ γίνεται σωτήριος. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἔδειξεν αὐτῷ κύριος ξύλον, καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ“ (Exod. 15, 25), τὸν κεχυμένον καὶ πλαδῶντα καὶ πικρίας γέμοντα νοῦν, ἵνα γλυκανθεὶς ἡμερωθῇ. Τὸ δὲ ξύλον τοῦτο οὐ μόνον τροφήν, ἀλλὰ καὶ ἀθανασίαν ἐπαγγέλλεται· τὸ γὰρ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τῷ παραδείσῳ φησὶ πεφυτεῦσθαι, τὴν ἀγαθότητα δορυφορουμένην ὑπὸ τῶν κατὰ μέρος ἀγαθῶν καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὰς πράξεων, αὕτη [*] γὰρ τὸν μεσαίτατον καὶ ἄριστον ἐν ψυχῇ κεκλήρωται τόπον. Ὁ δὲ ὁρῶν ἐστιν ὁ σοφός — τυφλοὶ γὰρ ἢ ἀμυδροὶ τὰς ὄψεις οἵ γε ἄφρονες — · διὰ τοῦτο καὶ τοὺς προφήτας ἐκάλουν πρότερον „τοὺς βλέποντας“ (1 Sam. 9, 9), καὶ ὁ ἀσκητὴς ἐσπούδασεν, ὦτα ὀφθαλμῶν ἀντιδούς, ἰδεῖν ἃ πρότερον ἤκουσε, καὶ τυγχάνει τοῦ καθ᾽ ὅρασιν κλήρου, τὸν ἐξ ἀκοῆς ὑπερβάς. Εἰς γὰρ τὸν ὁρῶντα Ἰσραὴλ μεταχαράττεται τὸ μαθήσεως καὶ διδασκαλίας νόμισμα, οὗπερ ἐπώνυμος ἦν Ἰακώβ, δι᾽ οὗ καὶ τὸ ὁρᾶν γίνεται φῶς τὸ θεῖον, ἀδιαφοροῦν ἐπιστήμης, ἣ τὸ τῆς ψυχῆς διοίγνυσιν ὄμμα καὶ πρὸς τὰς ὤτων τηλαυγεστάτας καὶ ἀριδηλοτάτας ἄγει καταλήψεις· ὥσπερ γὰρ διὰ μουσικῆς τὰ κατὰ μουσικὴν καὶ διὰ πάσης τέχνης τὰ ἐν ἑκάστῃ καταλαμβάνεται, οὕτω καὶ διὰ σοφίας τὸ σοφὸν θεωρεῖται. Σοφία δὲ οὐ μόνον φωτὸς τρόπον ὄργανον τοῦ ὁρᾶν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ὁρᾷ. Αὕτη θεοῦ τὸ ἀρχέτυπον ἡλίου φέγγος, οὗ μίμημα καὶ εἰκὼν ἥλιος, ὁ δὲ δεικνὺς ἕκαστα ὁ μόνος ἐπιστήμων θεός· ἄνθρωποι μὲν γὰρ τῷ δοκεῖν ἐπίστασθαι λέγονται μόνον ἐπιστήμονες, ὁ δὲ θεὸς τῷ εἶναι

ἧττον ἢ πέφυκε λέγεται, νικῶνται γὰρ ὑπὸ τῶν τοῦ ὄντος δυνάμεων οἱ περὶ αὐτὸν ἅπαντες ἅπαξ λόγοι. Τὴν δὲ σοφίαν αὐτοῦ διασυνίστησιν οὐ μόνον ἐκ τοῦ τὸν κόσμον δεδημιουργηκέναι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τὴν ἐπιστήμην τῶν γεγονότων ἱδρυκέναι βεβαιότατα παρ᾽ ἑαυτοῦ. Λέγεται γάρ, ὅτι „Εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησεν" (Gen. 1, 31), οὐκ ἴσον τῷ· Ὄψιν ἑκάστοις προςέβαλεν, ἀλλ᾽ εἴδησιν καὶ γνῶσιν καὶ κατάληψιν ὧν ἐποίησεν. Εἶχε τοίνυν εὐπρεπὲς ὑφηγεῖσθαι καὶ διδάσκειν καὶ δεικνύναι τὰ καθ᾽ ἕκαστα τοῖς ἀγνοοῦσιν ὅτι μὴ τῷ ἐπιστήμονι, ὅςτις οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ τέχνης ὠφέληται, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἀρχὴ καὶ πηγὴ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἀνωμολόγηται.

„Quam ostendam tibi" — tempore futuro, quo certa animae de rebus in posterum assequendis spes — bonum a Deo datum — innuitur.

9. Παρατετηρημένως δὲ οὐ τὸν ἐνεστῶτα, ἀλλὰ τὸν μέλλοντα τῇ ὑποσχέσει χρόνον προδιώρισται, εἰπών, οὐχ ἣν δείκνυμι, ἀλλ᾽ „ἥν σοι δείξω" (Gen. 12, 1), εἰς μαρτυρίαν πίστεως, ἣν ἐπίστευσεν ἡ ψυχὴ θεῷ, οὐκ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπιδεικνυμένη τὸ εὐχάριστον, ἀλλ᾽ ἐκ προςδοκίας τῶν μελλόντων· ἀρτηθεῖσα γὰρ καὶ ἐκκρεμασθεῖσα ἐλπίδος χρηστῆς καὶ ἀνενδοίαστα νομίσασα ἤδη παρεῖναι τὰ μὴ παρόντα, διὰ τὴν τοῦ ὑποσχομένου βεβαιοτάτην πίστιν, ἀγαθὸν [*] τέλειον ἆθλον εὕρηται. Καὶ γὰρ αὖθις λέγεται, ὅτι „ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ θεῷ" (Gen. 15, 6), καὶ Μωϋσεῖ δὲ ὁμοίως πᾶσαν ἐπιδειξάμενος τὴν γῆν φησίν, ὅτι „Ἔδειξα τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἐκεῖ οὐκ εἰςελεύσῃ" (Deut. 34, 4). Μὴ μέντοι

νομίσῃς ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ πανσόφου, ὡς ὑπολαμβάνουσιν ἔνιοι τῶν ἀπερισκέπτων, τοῦτο εἰρῆσθαι· καὶ γὰρ εὔηθες τοὺς δούλους οἰηθῆναι πρὸ τῶν φίλων τοῦ θεοῦ τὴν ἀρετῆς χώραν διανέμεσθαι. Ἀλλὰ πρῶτον ἐκεῖνό σοι βούλεται παραστῆσαι, ὅτι ἕτερος νηπίων καὶ ἕτερος τελείων χῶρός ἐστιν, ὁ μὲν ὀνομαζόμενος ἄσκησις, ὁ δὲ καλούμενος σοφία· ἔπειτα, ὅτι τὰ κάλλιστα τῶν ἐν τῇ φύσει ὁρατὰ μᾶλλόν ἐστιν, ἢ κτητά. Κτήσασθαι μὲν γὰρ τῆς θειοτέρας μοίρας λαχόντα πῶς ἔνεστιν; Ἰδεῖν δὲ οὐκ ἀδύνατον, ἀλλ᾽ οὐχ ἅπασιν, εἴη δ᾽ ἂν μόνῳ τῷ καθαρωτάτῳ καὶ ὀξυωπεστάτῳ γένει, ᾧ τὰ ἴδια ἐπιδεικνύμενος ὁ τῶν ὅλων πατὴρ ἔργα μεγίστην πασῶν χαρίζεται δωρεάν· θεωρητικοῦ γὰρ τίς ἀμείνων βίος ἢ μᾶλλον οἰκειούμενος λογικῷ; Διὰ τοῦτο καὶ τῆς τῶν θνητῶν ζώων φωνῆς κριτήριον ἐχούσης ἀκοὴν τοὺς τοῦ θεοῦ λόγους οἱ χρησμοὶ φωτὸς τρόπον ὁρωμένους μηνύουσι, λέγεται γάρ, ὅτι „Πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνήν“ (Exod. 20, 18), οὐκ ἤκουεν, ἐπειδήπερ οὐκ ἀέρος πλῆξις ἦν διὰ τῶν στόματος καὶ γλώττης ὀργάνων τὸ γινόμενον, ἀλλὰ φέγγος ἀρετῆς τὸ περιαυγέστατον, λογικῆς ἀδιαφοροῦν πηγῆς, ὃ καὶ ἑτέρωθι μηνύεται τὸν τρόπον τοῦτον· „Ὑμεῖς ἑωράκατε, ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λελάληκα πρὸς ὑμᾶς“ (Exod. 20, 22), οὐχὶ ἠκούσατε, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἔστι δὲ ὅπου τὰ ἀκουστὰ τῶν ὁρατῶν καὶ ἀκοὴν ὁράσεως διακρίνει, λέγων· „Φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἠκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἴδετε, ἀλλ᾽ ἢ φωνήν.“ (Deut. 4, 12.) Ἄγαν περιττῶς. Τὴν μὲν γὰρ εἰς ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ συνόλως τὰ τοῦ λόγου μέρη τεμνομένην ἀκουστὴν εἰκότως εἶπεν, ὑπὸ γὰρ ἀκοῆς δοκιμάζεται· τὴν δὲ μὴ ῥημάτων, μηδ᾽ ὀνομάτων, ἀλλὰ θεοῦ φωνήν, ὁρωμένην

τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι, ὁρατὴν δεόντως εἰςάγει. Προειπὼν δὲ τὸ „ὁμοίωμα οὐκ εἴδετε“ ἐπιφέρει· „ἀλλ᾽ ἢ φωνήν, ἣν πάντες εἴδετε“· τὸ γὰρ προςυπακουόμενον τοῦτ᾽ ἂν εἴη, ὥςτε οἱ μὲν τοῦ θεοῦ λόγοι ὅρασιν ἔχουσι τὴν ἐν ψυχῇ κριτήριον, ἀκοὴν δὲ οἱ εἰς ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἰδέας μεριζόμενοι. Καινὸς δὲ ὢν ἐν ἅπασι τὴν ἐπιστήμην καὶ τοῦτ᾽ ἰδίως καὶ ξένως κεκαινούργηκεν, εἰπὼν ὁρατὴν εἶναι τὴν φωνήν, τὴν μόνην σχεδὸν τῶν ἐν ἡμῖν οὐχ ὁρατήν, ὑπεξῃρημένης διανοίας. Τὰ μὲν γὰρ κατὰ [*] τὰς ἄλλας αἰσθήσεις πάνθ᾽ ὁρατά· τὰ χρώματα, οἱ χυλοί, οἱ ἀτμοί, τὰ θερμά, τὰ ψυχρά, τὰ λεῖα, τὰ τραχέα, τὰ μαλακὰ καὶ σκληρά, ᾗ σώματα. Τί δέ ἐστι τοῦτο, σαφέστερον ἐρῶ. Ὁ χυλὸς ὁρατός ἐστιν, οὐχ ᾗ χυλός, ἀλλ᾽ ᾗ μόνον σῶμα, τὸ γὰρ ᾗ χυλὸς εἴσεται ἡ γεῦσις· καὶ ὁ ἀτμὸς ᾗ μὲν ἀτμὸς ὑπὸ ῥινῶν ἐξετασθήσεται, ᾗ δὲ σῶμα καὶ πρὸς ὀφθαλμῶν· καὶ τὰ ἄλλα ταύτῃ δοκιμασθήσεται. Φωνὴ δὲ οὔθ᾽ ὡς ἀκουστόν, οὔθ᾽ ὡς σῶμα, εἰ δὴ καὶ σῶμά ἐστιν, ὁρατὸν εἶναι πέφυκεν, ἀλλὰ δύο ταῦτα τῶν ἐν ἡμῖν ἀόρατα, νοῦς καὶ λόγος. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ ὡμοίωται τὸ ἡμέτερον ἦχημα τῷ θείῳ φωνῆς ὀργάνῳ· τὸ μὲν γὰρ ἡμέτερον ἀέρι κίρναται καὶ πρὸς τὸν συγγενῆ τόπον καταφεύγει, τὰ ὦτα· τὸ δὲ θεῖον ἀκρατοῦς καὶ ἀμιγοῦς ἐστι λόγου, φθάνοντος μὲν ἀκοὴν διὰ λεπτότητα, ὁρωμένου δὲ ὑπὸ ψυχῆς ἀκραιφνοῦς διὰ τὴν ἐν τῷ βλέπειν ὀξύτητα.

„Et faciam te in gentem magnam“ — alterum Dei donum pio sapientique concessum: incrementum virtutum et scientiarum, tam numero, quam magnitudine. (10-12.)

10. Οὐκοῦν μετὰ τὴν ἀπόλειψιν τῶν θνητῶν, πρώ-

την ὁ θεὸς χαρίζεται τῇ ψυχῇ δωρεάν, ὡς ἔφην, ἐπίδειξιν καὶ θεωρίαν τῶν ἀθανάτων δευτέραν τὴν εἰς τὸ πλῆθος ὁμοῦ καὶ μέγεθος τῶν ἀρετῆς δογμάτων ἐπίδοσιν. Λέγει γάρ· „Καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα“, διὰ μὲν „τοῦ ἔθνους“ τὸ πλῆθος, διὰ δὲ „τοῦ μεγάλου“ τὴν πρὸς τὸ ἄμεινον αὔξησιν παραλαμβάνων. Τὴν δὲ τοῦ ποσοῦ καθ᾽ ἑκάτερον εἶδος, τό τε ἐν μεγέθει καὶ τὸ ἐν πλήθει, παραύξησιν διασυνίστησι καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεύς· „Ἰδοὺ“ γάρ, φησί, „τὸ γένος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ μέγα πλῆθος“ (Exod. 1, 9), ἐπειδή γε ἀμφότερα τῷ ὁρατικῷ τοῦ ὄντος γένει προςμαρτυρεῖ, ὡς πληθύν τε καὶ μέγεθος κτησαμένῳ, τὰ περὶ τὸν βίον καὶ λόγον κατορθώματα. Οὐ γάρ, ὅπερ ἂν τις τὸν ἐν τοῖς ὀνόμασιν εἱρμὸν διαφυλάττων, πολὺ πλῆθος, ἀλλὰ „μέγα“ εἶπεν, εἰδὼς τὸ πολὺ καθ᾽ αὑτὸ ἀτελὲς μέγεθος, εἰ μὴ προςλάβοι δύναμιν νοήσεως καὶ ἐπιστήμης. Τί γὰρ ὄφελος πολλὰ μὲν θεωρήματα προςλαμβάνειν, ἕκαστον δὲ αὐτῶν εἰς τὸ ἁρμόττον μέγεθος μὴ συναυξῆσαι; Οὐδὲ γὰρ ἀγρὸς τέλειος, ᾧ μυρία μὲν ὅσα ἐνυπάρχει φυτὰ χαμαίζηλα, τέλειον δὲ μηδὲν ἔρνος γεωργικῇ τέχνῃ συνανεβλάστησεν, ἤδη καρποτοκεῖν δυνάμενον. Τοῦ δὲ μεγέθους καὶ πλήθους τῶν καλῶν ἀρχὴ καὶ τέλος ἡ ἀδιάστατος περὶ θεοῦ μνήμη καὶ ἡ κατάκλησις τῆς ἀπ᾽ αὐτοῦ συμμαχίας πρὸς τὸν ἐμφύλιον καὶ συγκεχυμένον καὶ συνεχῆ τοῦ βίου πόλεμον. Λέγει γάρ· „Ἰδοὺ λαὸς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων, τὸ ἔθνος τὸ μέγα τοῦτο· ὅτι ποῖον ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστι θεὸς ἐγγίζων, ὡς κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ἐν πᾶσιν οἷς ἂν αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα;“ (Deut. 4, 6.) Οὐκοῦν, ὅτι καὶ πρὸς βοήθειαν δύναμις [*] ἀρωγὸς εὐτρεπὴς ἐφεδρεύει παρὰ θεῷ καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν ἐγγυ-

τέρῳ πρόςεισιν ἐπʼ ὠφελείᾳ τῶν ἀξίων ὠφελεῖσθαι, δεδήλωται.

11. Τίνες δὲ οἱ τούτων ἐπάξιοι τυγχάνειν εἰσίν; Ἢ δῆλον, ὅτι οἱ σοφίας καὶ ἐπιστήμης ἐρασταὶ πάντες. Οὗτοι γάρ εἰσιν „ὁ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων", ὃν εἶπε, „λεώς," ὧν ἕκαστος μέγας εἰκότως ἐστίν, ἐπειδὴ μεγάλων ὀρέγεται, ἑνὸς δὲ καὶ λίαν ὑπερβαλλόντως, τοῦ μὴ διαζευχθῆναι θεοῦ τοῦ μεγίστου, ἀλλὰ τὴν πρόσοδον αὐτοῦ συνεγγίζοντος σταθερῶς ἄνευ καταπλήξεως ὑπομεῖναι. Οὗτος ὁ ὅρος ἐστὶ τοῦ μεγάλου, τὸ τῷ θεῷ συνεγγίζειν, ἢ ᾧ θεὸς συνεγγίζει. Ὁ μὲν δὴ κόσμος καὶ ὁ κοσμοπολίτης σοφὸς πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν ἀναπέπληστα, ὁ δὲ ἄλλος ἀνθρώπων ὅμιλος πλείοσι μὲν κέχρηται κακοῖς, ἀγαθοῖς δὲ ἐλάττοσι· σπάνιον γὰρ ἐν πεφορημένῳ καὶ συγκεχυμένῳ βίῳ τὸ καλόν. Διόπερ ἐν χρησμοῖς ᾄδεται· „Οὐχ ὅτι πολυπληθεῖτε παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, προείλατο ὁ κύριος ὑμᾶς καὶ ἐξελέξατο, ὑμεῖς γάρ ἐστε ὀλιγοστοὶ παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἀγαπᾶν κύριον ὑμᾶς." (Deut. 7, 7 s.) Εἰ γάρ τις βουληθείη τὸν ὄχλον μιᾶς ψυχῆς ὥςπερ κατὰ ἔθνη διανεῖμαι, πολλὰς μὲν ἂν εὕροι τάξεις ἀκοσμούσας, ὧν ἡδοναὶ ἢ ἐπιθυμίαι ἢ λῦπαι ἢ φόβοι ἢ πάλιν ἀφροσύναι καὶ ἀδικίαι καὶ αἱ τούτων συγγενεῖς καὶ ἀδελφαὶ ταξιαρχοῦσι, μίαν δὲ αὐτὸ μόνον εὖ διακεκοσμημένην, ἧς ὁ ὀρθὸς λόγος ἀφηγεῖται. Παρὰ μὲν οὖν ἀνθρώποις τὸ ἄδικον πλῆθος πρὸ ἑνὸς τοῦ δικαίου προτετίμηται, παρὰ δὲ τῷ θεῷ τὸ σπάνιον ἀγαθὸν πρὸ μυρίων ἀδίκων, [ἐφʼ] ᾧ καὶ παραγγέλλει μηδέποτε τοιούτῳ συναινέσαι πλήθει· „Οὐκ ἔσῃ" γάρ, φησίν, „μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακίᾳ." (Exod. 23, 2.) Ἆρʼ οὖν μετʼ ὀλίγων χρή; Μετʼ οὐδενὸς μὲν οὖν φαύλου, εἷς

δ᾽ ὧν ὁ φαῦλος πολύς ἐστι κακίαις, ᾧ συντάσσεσθαι μεγίστη ζημία. Τὸ ἐναντίον γὰρ ἀνθίστασθαι καὶ πολεμεῖν ἀκαταπλήκτῳ χρωμένους δυνάμει προςήκει· „Ἐὰν γάρ", φησίν, „ἐξέλθῃς εἰς πόλεμον ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου, καὶ ἴδῃς ἵππον", τὸ ὑπέραυχον καὶ σκιρτητικὸν πάθος ἀφηνιάζον, „καὶ ἀναβάτην", τὸν ἐποχούμενον αὐτῷ φιλοπαθῆ νοῦν, „καὶ λαὸν πλείονά σου", τοὺς ζηλωτὰς τῶν εἰρημένων φαλαγγηδὸν ἐπιόντας, „οὐ φοβηθήσῃ ἀπ᾽ αὐτῶν"· εἷς γὰρ ὢν ἑνὶ τῷ πάντων ἡγεμόνι χρήσῃ συμμάχῳ, „ὅτι κύριος ὁ θεός σου μετὰ σοῦ." (Deut. 20, 1.) Τούτου γὰρ ἡ σύνοδος καθαιρεῖ πολέμους, εἰρήνην ἀνοικοδομεῖ, τὰ πολλὰ καὶ συνήθη κακὰ ἀνατρέπει, τὸ σπάνιον καὶ θεοφιλὲς γένος ἀνασώζει, ᾧ πᾶς ὁ γενόμενος ὑπήκοος μισεῖ καὶ βδελύττεται τὰ τῶν γεωδεστέρων στίφη.

12. „Ἃ γάρ", φησί, „πολυπληθεῖ ποσὶν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἑρπετοῖς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ φάγεσθε, ὅτι βδελύγματά ἐστιν." (Lev. 11, 42.) [*] Ἀλλ᾽ οὐ μίσους ἐστὶν ἐπαξία ψυχή, ἡ καθ᾽ ἓν μέρος, ἀλλ᾽ ἡ κατὰ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα βαίνουσα ἐπὶ τὴν γῆν καὶ τὰ τοῦ σώματος περιλιχνεύουσα, καὶ συνόλως εἰς τὰς οὐρανοῦ θείας περιόδους ἀνακῦψαι μὴ δυναμένη. Καὶ μὴν ὥςπερ τὸ πολύπουν, οὕτως καὶ τὸ ἄπουν ἐν ἑρπετοῖς ψεκτόν, τὸ μὲν διὰ τὴν λεχθεῖσαν αἰτίαν, τὸ δὲ ὅτι ὅλον δι᾽ ὅλων πέπτωκεν ἐπὶ τὴν γῆν, ὑπ᾽ οὐδενός, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐπὶ τὸ βραχύτατον ἐξαιρόμενον. „Πάντα γὰρ τὸν πορευόμενον ἐπὶ κοιλίαν ἀκάθαρτον εἶναι" (ibid.) φησι, τὸν τὰς τῆς γαστρὸς ἡδονὰς μεταδιώκοντα αἰνιττόμενος. Ἔνιοι δὲ προςυπερβάλλοντες οὐ μόνον τῷ τῆς ἐπιθυμίας ἐχρήσαντο γένει, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀδελφὸν αὐτῇ πάθος τὸν θυμὸν

προςεκτήσαντο, βουληθέντες ὅλον τὸ τῆς ψυχῆς ἄλογον ἐκζωπυρῆσαι μέρος, τὸν δὲ νοῦν διαφθεῖραι. Τὸ γὰρ εἰρημένον λόγῳ μὲν ἐπὶ ὄφεως, ἔργῳ δὲ ἐπὶ παντὸς ἀλόγου καὶ φιλοπαθοῦς ἀνθρώπου χρησμὸς ὡς ἀληθῶς ἐστι θεῖος· „Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ.“ (Gen. 3, 14.) Περὶ μὲν γὰρ τὰ στέρνα ὁ θυμός, τὸ δὲ ἐπιθυμίας ἕδος ἐν κοιλίᾳ. Πορεύεται δὲ ὁ ἄφρων δι᾽ ἀμφοτέρων, θυμοῦ τε καὶ ἐπιθυμίας ἀεί, μηδένα διαλείπων χρόνον τὸν ἡνίοχον καὶ βραβευτὴν λόγον ἀποβαλών. Ὁ δὲ ἐναντίος τούτῳ θυμὸν μὲν καὶ ἐπιθυμίαν ἐκτέτμηται, κυβερνήτην δὲ ἐπιγέγραπται θεῖον λόγον, καθ᾽ ἃ καὶ Μωϋσῆς ὁ θεοφιλέστατος, ὅς, ὅταν τὰς ὁλοκαύτους τῆς ψυχῆς ἱερουργῇ θυσίας, „τὴν μὲν κοιλίαν ἐκπλυνεῖ“ (Exod. 29, 26), τουτέστιν ὅλον τὸ ἐπιθυμίας ἕδος ἐκνίψεται, τὸ δὲ „στηθύνιον ἀπὸ τοῦ κριοῦ τῆς τελειώσεως ἀφελεῖ“ (Lev. 8, 29), σύμπαντα δὴ τὸν πολεμικὸν θυμόν, ἵνα τὸ λοιπὸν μέρος καὶ ἄμεινον τῆς ψυχῆς, τὸ λογικόν, μηδενὸς ἀντισπῶντος ἔτι καὶ μεθέλκοντος ἐλευθέροις καὶ εὐγενέσιν ὁρμαῖς τῷ ὄντι χρήσηται πρὸς τὰ καλὰ πάντα. Οὕτως γὰρ εἴς τε πλῆθος καὶ μέγεθος ἐπιδώσει, λέγεται γάρ· „Ἕως τίνος παροξυνοῦσιν ὁ λαὸς οὗτος; καὶ ἕως τίνος οὐ πιστεύσουσί μοι ἐν πᾶσι τοῖς σημείοις οἷς ἐποίησα ἐν αὐτοῖς; Πατάξω αὐτοὺς θανάτῳ καὶ ἀπολῶ αὐτούς, καὶ ποιήσω σε καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ ἢ τοῦτο.“ (Num. 14, 11 s.) Ἐπειδὰν γὰρ ὁ θυμῷ καὶ ἐπιθυμίᾳ χρώμενος πολὺς ὅμιλος καταλυθῇ τῆς ψυχῆς, πάντως εὐθὺς ὁ τῆς λογικῆς φύσεως διεξηρτημένος ἀνίσχει καὶ ἀνατέλλει. Ὥσπερ δὲ τὸ πολύπουν καὶ ἄπουν, ἐναντία ὄντα ἐν τῷ γένει τῶν ἑρπετῶν, ἀκάθαρτα ἀναγράφεται, [*] οὕτως

καὶ ἡ ἄθεος καὶ πολύθεος ἀντίπαλοι ἐν ψυχῇ δόξαι βέβηλοι. Σημεῖον δέ· ἀμφοτέρας ὁ νόμος „ἐκκλησίας ἱερᾶς ἀπελήλακε" (Deut. 23, 2), τὴν μὲν ἄθεον τῷ θλαδίαν καὶ ἀποκεκομμένον εἴρξας ἐκκλησιάζειν, τὴν δὲ πολύθεον τῷ τὸν ἐκ πόρνης ὁμοίως κωλύσας ἀκούειν ἢ λέγειν· ἄθεος μὲν γὰρ ὁ ἄγονος, πολύθεος δὲ ὁ ἐκ πόρνης τυφλώττων περὶ τὸν ἀληθῆ πατέρα καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἀνθ' ἑνὸς γονεῖς αἰνιττόμενος.

„Et benedicam tibi" — tertium donum igitur εὐλογία, i. e. laudatus sermo, quippe qui nonnisi bene cogitata bene proferat. Exempla Moses et Aaron. (13 - 16.)

13. Δύο μὲν αὗται δωρεαὶ προείρηνται· θεωρητικοῦ τε ἐλπὶς βίου, καὶ πρὸς πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν καλῶν ἐπίδοσις. Τρίτη δ' ἐστὶν εὐλογία, ἧς ἄνευ βεβαιώσασθαι τὰς πρότερον χάριτας οὐκ ἔστι. Λέγει γάρ· „Καὶ εὐλογήσω σε", τουτέστιν ἐπαινετὸν λόγον δωρήσομαι· τὸ γὰρ „εὖ" πάντως *ἐπαινετόν*. Λόγος δὲ ὁ μὲν πηγῇ ἔοικεν, ὁ δὲ ἀποῤῥοῇ· πηγῇ μὲν ὁ ἐν διανοίᾳ, προφορὰ δὲ ἡ διὰ στόματος καὶ γλώττης ἀποῤῥοῇ. Ἑκάτερον δὲ εἶδος λόγου βελτιωθῆναι πολὺς πλοῦτος· διάνοιαν μὲν εὐλογιστίᾳ πρὸς πάντα μικρὰ καὶ μείζονα χρωμένην, προφορὰν δὲ ὑπὸ παιδείας ὀρθῆς ἡνιοχουμένην. Πολλοὶ μὲν γὰρ λογίζονται τὰ βέλτιστα, ὑπὸ δὲ ἑρμηνέως καλοῦ προεδόθησαν, λόγου, μουσικὴν τὴν ἐγκύκλιον οὐκ ἐκπονήσαντες· οἱ δὲ ἔμπαλιν ἑρμηνεῦσαι μὲν ἐγένοντο δυνατώτατοι, βουλεύσασθαι δὲ φαυλότατοι, καθάπερ οἱ λεγόμενοι σοφισταί, τούτων γὰρ ἀχόρευτος μὲν καὶ ἄμουσος ἡ διάνοια, πάμμουσοι δὲ αἱ διὰ τῶν φωνητηρίων ὀργάνων διέξοδοι. Χαρίζεται δὲ ὁ θεὸς

τοῖς ὑπηκόοις ἀτελὲς οὐδέν, πλήρη δὲ καὶ τέλεια πάντα· διὸ καὶ νῦν τὴν εὐλογίαν οὐχ ἑνὶ λόγου τμήματι, τοῖς δὲ μέρεσιν ἀμφοτέροις ἐπιπέμπει, δικαιῶν τὸν εὐεργετούμενον καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὰ βέλτιστα καὶ ἐξαγγέλλειν τὰ νοηθέντα δυνατῶς. Ἡ γὰρ τελειότης δι' ἀμφοῖν, ὡς ἔοικε, τοῦ γε ὑποβάλλοντος τὰ ἐνθυμήματα καθαρῶς καὶ τοῦ διερμηνεύοντος αὐτὰ ἀπταίστως. Ἢ οὐχ ὁρᾷς τὸν Ἄβελ — ὄνομα δέ ἐστι τοῦ τὰ θνητὰ πενθοῦντος καὶ τὰ ἀθάνατα εὐδαιμονίζοντος —, ὡς ἀνεπιλήπτῳ μὲν κέχρηται διανοίᾳ; Τῷ δὲ μὴ γεγυμνάσθαι περὶ λόγους ἥττηται πρὸς δεινοῦ παλαῖσαι, Κάϊν τέχνῃ μᾶλλον ἢ ῥώμῃ περιγενέσθαι δυναμένου. Διὸ καὶ θαυμάζων αὐτὸν τῆς περὶ τὴν φύσιν εὐμοιρίας τὸν τρόπον αἰτιῶμαι τοῦτον, ὅτι προκληθεὶς εἰς ἅμιλλαν λόγων ἧκεν ἀγωνιούμενος, δέον ἐπὶ τῆς συνήθους ἠρεμίας στῆναι, πολλὰ χαίρειν φράσαντα τῷ φιλονείκῳ. Εἰ δ' ἄρα ἐβούλετο πάντως διαγωνίσασθαι, μὴ πρότερον κονίσασθαι, ἢ τοῖς [*] τεχνικοῖς παλαίσμασιν ἐνασκηθῆναι· τῶν γὰρ ἀγροικοσόφων οἱ τὰ πολιτικὰ κεκομψευμένοι μάλιστά πως εἰώθασι περιεῖναι.

14. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ὁ πάνσοφος παραιτεῖται μὲν εἰς τὴν τῶν εὐλόγων καὶ πιθανῶν ἐπίσκεψιν ἐλθεῖν, ἀφ' οὗ τὸ ἀληθείας φέγγος ἤρξατο ὁ θεὸς ἐναστράπτειν αὐτῷ, διὰ τῶν ἐπιστήμης καὶ σοφίας αὐτῆς ἀθανάτων λόγων. Ἄγεται δὲ οὐδὲν ἧττον πρὸς τὴν θέαν αὐτῶν, οὐχ ἕνεκα τοῦ πλειόνων ἔμπειρος γενέσθαι πραγμάτων — ἀποχρῶσι γὰρ αἱ περὶ θεοῦ καὶ τῶν ἱερωτάτων αὐτοῦ δυνάμεων ζητήσεις τῷ φιλοθεάμονι —, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ περιγενέσθαι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ σοφιστῶν, *οἷς αἱ* μυθικαὶ πιθανότητες πρὸ τῆς τῶν ἀληθῶν ἐναργείας

τετίμηνται. Ὅταν μὲν οὖν τοῖς τοῦ πανηγεμόνος ἐμπεριπατῇ πράγμασιν ὁ νοῦς, οὐδενὸς ἑτέρου προςδεῖται πρὸς τὴν θεωρίαν, ἐπειδὴ τῶν νοητῶν μόνη διάνοια ὀφθαλμὸς ὀξυωπέστατος· ὅταν δὲ καὶ τοῖς κατ' αἴσθησιν ἢ πάθος ἢ σῶμα, ὧν ἐστιν ἡ Αἰγύπτου χώρα σύμβολον, δεήσεται καὶ τῆς περὶ λόγους τέχνης ὁμοῦ καὶ δυνάμεως. Οὗ χάριν ἐπάγεσθαι τὸν Ἀαρὼν αὐτῷ διείρηται, τὸν προφορικὸν λόγον. „Οὐκ ἰδού," φησίν (Exod. 4, 14 ss.), „Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου;" — μιᾶς γὰρ ἀμφοῖν τῆς λογικῆς φύσεως μητέρος οὔσης ἀδελφὰ δήπου τὰ γεννήματα — „ἐπίσταμαι, ὅτι λαλήσει." Διανοίας μὲν γὰρ τὸ καταλαμβάνειν, προφορᾶς δὲ τὸ λαλεῖν ἴδιον. „Λαλήσει," φησίν, „αὐτός σοι"· τὰ γὰρ ἐν αὐτῷ ταμιευόμενα μὴ δυνάμενος ὁ νοῦς ἀπαγγεῖλαι τῷ πλησίον ἑρμηνεῖ χρῆται λόγῳ πρὸς τὴν ὧν πέπονθε δήλωσιν. Εἶτα ἐπιλέγει· „Ἰδοὺ αὐτὸς ἐξελεύσεται εἰς συνάντησίν σου," ἐπειδὴ τῷ ὄντι ὁ λόγος τοῖς ἐνθυμήμασιν ὑπαντῶν, ῥήματα καὶ ὀνόματα προςτιθείς, χαράττει τὰ ἄσημα, ὡς ἐπίσημα ποιεῖν. „Καὶ ἰδών σε," φησί, „χαρήσεται ἐν αὐτῷ"· γηθεῖ γὰρ ὁ λόγος καὶ εὐφορεῖ, ὅταν μὴ ἀμυδρὸν ᾖ τὸ ἐνθύμημα, διότι τηλαυγοῦς ὄντος ἀπταίστῳ καὶ εὐτρόχῳ διερμηνεύσει χρῆται, κυρίων καὶ εὐθυβόλων καὶ γεμόντων πολλῆς ἐμφάσεως εὐπορῶν ὀνομάτων.

15. Ἐπειδὰν γοῦν ἀδηλότερά πως ᾖ τὰ νοήματα, κατὰ κενοῦ βαίνει καὶ ὀλισθὼν πολλάκις μέγα πτῶμα ἔπεσεν, ὡς μηκέτι ἀναστῆναι δύνασθαι. „Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτὸν καὶ δώσεις τὰ ῥήματά μου εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ," ἴσον τῷ· Ὑπηχήσεις αὐτῷ τὰ ἐνθυμήματα, ἃ ῥημάτων καὶ λόγων ἀδιαφορεῖ θείων. Ἄνευ γὰρ τοῦ ὑπο-

βολέως οὐ φθέγξεται ὁ λόγος· ὑποβολεὺς δὲ λόγου νοῦς, ὡς νοῦ θεός. „Καὶ αὐτός σοι προσλαλήσει πρὸς τὸν λαόν, καὶ αὐτὸς ἔσται σοῦ στόμα· σὺ δὲ αὐτῷ ἔσῃ τὰ πρὸς τὸν θεόν.“ Ἐμφαντικώτατα τό τε „Προσλαλήσει σοι“ φάναι, οἷον Διερμηνεύσει τὰ σά, καὶ ὅτι „ἔσται σοῦ [*] στόμα“· διὰ γὰρ γλώττης καὶ στόματος φερόμενον τὸ τοῦ λόγου νᾶμα συνεκφέρει τὰ νοήματα. Ἀλλ' ὁ μὲν λόγος ἑρμηνεὺς διανοίας πρὸς ἀνθρώπους, ἡ δὲ διάνοια γίνεται τῷ λόγῳ τὰ πρὸς τὸν θεόν· ταῦτα δέ ἐστιν ἐνθυμήματα, ὧν μόνος ὁ θεὸς ἐπίσκοπος. Ἀναγκαῖον οὖν ἐστι τῷ μέλλοντι πρὸς ἀγῶνα σοφιστικὸν ἀπαντᾶν ἐπιμελεῖσθαι λόγων ἐῤῥωμένως οὕτως, ὡς μὴ μόνον ἐκφεύγειν τὰ παλαίσματα, ἀλλὰ καὶ ἀντεπιτιθέμενον ἀμφοτέροις, τέχνῃ τε καὶ δυνάμει, περιεῖναι. Ἢ οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐπαοιδοὺς καὶ φαρμακευτὰς ἀντισοφιστεύοντας τῷ θείῳ λόγῳ καὶ τοῖς παραπλησίοις τολμῶντας ἐγχειρεῖν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην ἀποφῆναι περιβόητον, ὡς ἐπὶ τῷ διασῦραι καὶ χλευάσαι τὰ γινόμενα; (Exod. 7, 12.) καὶ γὰρ τὰς βακτηρίας εἰς δρακόντων μεταστοιχειοῦσι φύσεις, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς αἵματος χρόαν τρέπουσι, καὶ τῶν βατράχων τὸ ὑπολειφθὲν ἐπῳδαῖς ἀνέλκουσιν ἐπὶ γῆν, καὶ πάντα οἱ κακοδαίμονες, τὰ πρὸς τὸν οἰκεῖον ὄλεθρον συναύξοντες, ἀπατᾶν δοκοῦντες ἀπατῶνται. Πρὸς οὓς πῶς ἐνῆν ἀπαντῆσαι, μὴ τὸν ἑρμηνέα διανοίας λόγον, Ἀαρὼν ἐπίκλησιν, ἑτοιμασάμενος; ὃς νῦν μὲν εἴρηται „στόμα“, αὖθις δὲ καὶ „προφήτης“ κεκλήσεται, ὅταν καὶ ὁ νοῦς ἐπιθειάσας προσρηθῇ θεός· „Δίδωμι γάρ σε“ φησί, „θεὸν Φαραώ, καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σου προφήτης.“ (Exod. 7, 1.) Ὢ ἀκολουθίας ἐναρμονίου! τὸ γὰρ ἑρμηνεῦον τὰ θεοῦ

προφητικόν ἐστι γένος, ἐνθέῳ κατακωχῇ τε καὶ μανίᾳ χρώμενον. Τοιγαροῦν „ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν κατέπιε τὰς ἐκείνων ῥάβδους" (Exod. 7, 12), ὡς δηλοῖ τὸ λόγιον· ἐγκαταπίνονται γὰρ καὶ ἀφανίζονται πάντες οἱ σοφιστικοὶ λόγοι τῇ τῆς φύσεως ἐντέχνῳ ποικιλίᾳ, ὡς ὁμολογεῖν, ὅτι „δάκτυλος θεοῦ" (Exod. 8, 19 [15]) τὰ γινόμενά ἐστιν, ἴσον τῷ γράμμα θεῖον διαγορεῦον ἀεὶ σοφιστείαν ὑπὸ σοφίας ἡττᾶσθαι· „δακτύλῳ γὰρ θεοῦ καὶ τὰς πλάκας", ἐν αἷς ἐστηλιτεύθησαν οἱ χρησμοί, φησὶν ὁ ἱερὸς λόγος „γραφῆναι" (Exod. 32, 16). Διόπερ οὐκέτι δύνανται οἱ φαρμακευταὶ στῆναι ἐναντίον Μωυσεῖ (Exod. 8, 19 [15]), πίπτουσι δὲ ὡς ἐν ἀγῶνι ῥώμῃ τοῦ ἀντιπάλου νικηθέντες καρτερᾷ.

„Magnum faciam nomen tuum" — quartum donum: bonum ac honestum ut esse, ita etiam videri. Exempla. (16-18.)

16. Τίς οὖν ἡ τετάρτη δωρεά; Τὸ μεγαλώνυμον. Φησὶ γάρ· „Μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου." (Gen. 12, 2.) Τὸ δέ ἐστιν, ὥς γ' ἐμοὶ φαίνεται, τοιόνδε· Ὥσπερ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ καλόν, οὕτω καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι λυσιτελές. Καὶ ἀμείνων μὲν δόξης ἀλήθεια, εὔδαιμον δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν· μυρίοι γὰρ ἀνόθως καὶ ἀκολακεύτως προςελθόντες ἀρετῇ καὶ τὸ γνήσιον αὐτῆς ἐναγασάμενοι κάλλος, τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς φήμης οὐ φροντίσαντες, ἐπεβουλεύθησαν, κακοὶ νομισθέντες οἱ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθοί. Καὶ μὴν [*] οὐδὲ τοῦ δοκεῖν ὄφελος, μὴ πολὺ πρότερον τοῦ εἶναι προςόντος, ὥςπερ ἐπὶ σωμάτων πέφυκεν ἔχειν· εἰ γὰρ πάντες ἄνθρωποι τὸν νοσοῦντα ὑγιαίνειν ἢ τὸν ὑγιαίνοντα νοσεῖν ὑπολάβοιεν, ἡ δόξα καθ' αὑτὴν οὔτε νόσον, οὔτε ὑγίειαν ἐργάσεται. Ὧι δὲ

ἀμφότερα δεδώρηται ὁ θεὸς καὶ τὸ εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι, οὗτος πρὸς ἀλήθειαν εὐδαίμων, καὶ τῷ ὄντι μεγαλώνυμος. Προνοητέον δὲ ὡς μεγάλου πράγματος καὶ πολλὰ τὸν μετὰ σώματος βίον ὠφελοῦντος εὐφημίας. Περιγίνεται δὲ αὕτη σχεδὸν ἅπασιν, ὅσοι χαίροντες σὺν ἀσμενισμῷ μηδὲν κινοῦσι τῶν καθεστηκότων νομίμων, ἀλλὰ τὴν πάτριον πολιτείαν οὐκ ἀμελῶς φυλάττουσιν. Εἰσὶ γάρ τινες οἳ τοὺς ῥητοὺς νόμους σύμβολα νοητῶν πραγμάτων ὑπολαμβάνοντες τὰ μὲν ἄγαν ἠκρίβωσαν, τῶν δὲ ῥᾳθύμως ὠλιγώρησαν. Οὓς μεμψαίμην ἂν ἔγωγε τῆς εὐχερείας· ἔδει γὰρ ἀμφοτέρων ἐπιμεληθῆναι, ζητήσεώς τε τῶν ἀφανῶν ἀκριβεστέρας καὶ ταμίας τῶν φανερῶν ἀνεπιλήπτου. Νυνὶ δὲ ὥσπερ ἐν ἐρημίᾳ καθ᾽ ἑαυτοὺς μόνοι ζῶντες ἢ ἀσώματοι ψυχαὶ γεγονότες, καὶ μήτε πόλιν μήτε κώμην μήτ᾽ οἰκίαν μήτε συνόλως θίασον ἀνθρώπων εἰδότες, τὰ δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς ὑπερκύψαντες τὴν ἀλήθειαν γυμνὴν αὐτὴν ἐφ᾽ ἑαυτῆς ἐρευνῶσιν· οὓς ὁ ἱερὸς λόγος διδάσκει χρηστῆς ὑπολήψεως πεφροντικέναι καὶ μηδὲν τῶν ἐν τοῖς ἔθεσι λύειν, ἃ θεσπέσιοι καὶ μείζους ἄνδρες ἢ καθ᾽ ἡμᾶς ὥρισαν. Μὴ γάρ, ὅτι ἡ ἑβδόμη δυνάμεως μὲν τῆς περὶ τὸ ἀγέννητον, ἀπραξίας δὲ τῆς περὶ τὸ γεννητὸν δίδαγμά ἐστι, τὰ ἐπ᾽ αὐτῇ νομοθετηθέντα λύωμεν, ὡς πυρεναύζειν, ἢ γεωπονεῖν, ἢ ἀχθοφορεῖν, ἢ ἐγκαλεῖν, ἢ δικάζειν, ἢ παρακαταθήκας ἀπαιτεῖν, ἢ δάνεια ἀναπράττειν, ἢ τὰ ἄλλα ποιεῖν, ὅσα καὶ ἐν τοῖς μὴ ἑορτώδεσι καιροῖς ἐφίεται· μηδ᾽, ὅτι ἡ ἑορτὴ σύμβολον ψυχικῆς εὐφροσύνης ἐστὶ καὶ τῆς πρὸς θεὸν εὐχαριστίας, ἀποταξώμεθα ταῖς κατὰ τὰς ἐτησίους ὥρας πανηγύρεσι· μηδ᾽, ὅτι τὸ περιτέμνεσθαι ἡδονῶν καὶ παθῶν πάντων ἐκτομὴν καὶ δό-

ξης ἀναίρεσιν ἀσεβοῦς ἐμφαίνει, καθ' ἣν ὑπέλαβεν ὁ νοῦς ἱκανὸς εἶναι γεννᾶν δι' ἑαυτοῦ, ἀνέλωμεν τὸν ἐπὶ τῇ περιτομῇ τιθέντα νόμον· ἐπεὶ καὶ τῆς περὶ τὸ ἱερὸν ἁγιστείας καὶ μυρίων ἄλλων ἀμελήσομεν, εἰ μόνοις προσέξομεν τοῖς δι' ὑπονοιῶν δηλουμένοις. Ἀλλὰ χρὴ ταῦτα μὲν σώματι ἐοικέναι νομίζειν, ψυχῇ δὲ ἐκεῖνα. Ὥςπερ οὖν σώματος, ἐπειδὴ [*] ψυχῆς ἐστιν οἶκος, προνοητέον, οὕτω καὶ τῶν ῥητῶν νόμων ἐπιμελητέον· φυλαττομένων γὰρ τούτων ἀριδηλότερον καὶ ἐκεῖνα γνωρισθήσεται, ὧν εἰσιν οὗτοι σύμβολα, πρὸς τῷ καὶ τὰς ἀπὸ τῶν πολλῶν μέμψεις καὶ κατηγορίας ἀποδιδράσκειν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ὁ Ἀβραὰμ τῷ σοφῷ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ καὶ μικρὰ προςεῖναί φησι, καὶ καλεῖ τὰ μὲν μεγάλα „ὑπάρχοντα" (Gen. 25, 5 s.) καὶ ὑπαρκτά, ἃ τῷ γνησίῳ κληρονομεῖν ἐφεῖται μόνῳ, τὰ δὲ μικρὰ „δόματα", ὧν οἱ νόθοι καὶ ἐκ παλλακῶν ἀξιοῦνται. Ἐκεῖνα μὲν οὖν ἔοικε τοῖς φύσει, ταῦτα δὲ τοῖς θέσει νομίμοις.

17. Ἄγαμαι καὶ τῆς παναρέτου Λείας, ἥτις ἐπὶ τῆς Ἀσὴρ γενέσεως, ὅς ἐστι τοῦ αἰσθητοῦ καὶ νόθου σύμβολον πλούτου, φησί· „Μακαρία ἐγώ, ὅτι μακαριοῦσί με αἱ γυναῖκες." (Gen. 30, 13.) Στοχάζεται γὰρ ὑπολήψεως ἐπιεικοῦς, δικαιοῦσα μὴ μόνον ὑπὸ ἀῤῥένων καὶ ἀνδρείων ὡς ἀληθῶς λόγων ἐπαινεῖσθαι, παρ' οἷς ἡ ἀλώβητος φύσις καὶ τὸ ἀληθὲς ἀδέκαστον τετίμηται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν θηλυτέρων, οἳ τῶν φαινομένων πάντα τρόπον ἥττηνται, μηδὲν ἔξω τούτων θεωρητὸν νοῆσαι δυνάμενοι. Τελείας δὲ ψυχῆς ἐστι τοῦ εἶναι καὶ τοῦ δοκεῖν εἶναι μεταποιεῖσθαι, καὶ σπουδάζειν μὴ μόνον παρὰ τῇ ἀνδρωνίτιδι εὐδοκιμεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῆς γυναικωνίτιδος ἑστίας ἐπαινεῖσθαι. Διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν τῶν

ἱερῶν ἔργων κατασκευὴν οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶν ἐπέτρεψε ποιεῖσθαι. Τά τε γὰρ „νήματα πάντα τῆς ὑακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου καὶ βύσσου καὶ τριχῶν αἰγείων ἐπιτελοῦσι", καὶ τὸν ἑαυτῶν κόσμον ἀόκνως εἰςφέρουσι, „σφραγῖδας, ἐνώτια, δακτυλίους, περιδέξια, ἐμπλόκια" (Exod. 35, 22), πάνθ᾽ ὅσα χρυσὸν εἶχε τὴν ὕλην, τὸν σώματος κόσμον ἀνταλλαττόμεναι τοῦ τῆς εὐσεβείας. Προςφιλοτιμούμεναι μέντοι καὶ „τὰ κάτοπτρα ἑαυτῶν συγκαθιεροῦσιν εἰς τὴν τοῦ λουτῆρος κατασκευήν" (Exod. 38, 8), ἵν᾽ οἱ μέλλοντες ἱερουργεῖν, ἀπονιπτόμενοι χεῖρας καὶ πόδας, τὰ ἐγχειρήματα, οἷς ἐφορμεῖ καὶ ἐνίδρυται ὁ νοῦς, ἐνοπτρίζωνται ἑαυτοὺς κατὰ μνήμην τῶν ἐσόπτρων, ἐξ ὧν ὁ λουτὴρ δεδημιούργηται· οὕτω γὰρ οὐδὲν αἶσχος ἐν τῷ τῆς ψυχῆς εἴδει περιόψονται γινόμενον. Ἤδη δὲ τὸ νηστείας καὶ καρτερίας ἀνάθημα ἀναθήσουσιν ἱεροπρεπέστατον καὶ τελεώτατον ἀναθημάτων. Ἀλλ᾽ αὗται μὲν ἀσταί τε καὶ ἀστεῖαι γυναῖκες, αἰσθήσεις ὡς ἀληθῶς, παρ᾽ αἷς ἡ ἀρετὴ Λεία τετιμῆσθαι βούλεται. Αἱ δὲ προςαναφλέγουσαι τὸ πῦρ ἐπὶ τὸν ἄθλιον νοῦν ἀπόλιδες· λέγεται γάρ, ὅτι καὶ „γυναῖκες ἔτι προςεξέκαυσαν πῦρ ἐπὶ Μωάβ" (Num. 21, 30). Ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ ἑκάστη [*] τῶν τοῦ ἄφρονος αἰσθήσεων ἐξαπτομένη πρὸς τῶν αἰσθητῶν ἐμπίμπρησι τὸν νοῦν, πολλὴν καὶ ἀπέραντον φλόγα ἐπειςχέουσα μετὰ ῥύμης ἀνηνύτου καὶ φορᾶς; Ἄριστον γοῦν ἐξευμενίζεσθαι τὸ γυναικῶν τάγμα ἐν ψυχῇ, τῶν αἰσθήσεων, καθάπερ καὶ τῶν ἀνδρῶν, τῶν κατὰ μέρος λογισμῶν· οὕτω γὰρ ἀμείνονι βίου διεξόδῳ χρησόμεθα παγκάλως.

18. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ αὐτομαθὴς Ἰσαὰκ εὔχεται τῷ

σοφίας ἐραστῇ καὶ τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ λαβεῖν ἀγαθά. Φησὶ γάρ· „Δώη σοι ὁ θεὸς ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς πιότητος τῆς γῆς" (Gen. 27, 28), ἴσον τῷ· Πρῶτον συνεχῆ σοι τὸν νοητὸν καὶ οὐράνιον ὑετὸν ἄρδοι, μὴ λάβρως, ὡς ἐπικλύσαι, ἀλλ' ἠρέμα καὶ πράως καθάπερ δρόσον, ὡς ὀνῆσαι· δεύτερον δὲ τὸν αἰσθητὸν καὶ γήϊνον πλοῦτον χαρίσαιτο λιπαρὸν καὶ πίονα, τὴν ἐναντίαν πενίαν ψυχῆς τε καὶ τῶν αὐτῆς μερῶν ἀφανάνας. Ἐὰν μέντοι καὶ τὸν ἀρχιερέα λόγον ἐξετάζῃς, εὑρήσεις συνῳδὰ φρονοῦντα καὶ τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα αὐτῷ πεποικιλμένην ἔκ τε νοητῶν καὶ αἰσθητῶν δυνάμεων, ἧς τὰ μὲν ἄλλα μακροτέρων ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν δεῖται λόγων καὶ ὑπερθετέον, τὰ δὲ πρὸς τοῖς πέρασιν ἐξετάσωμεν, κεφαλῇ τε καὶ βάσεσιν. Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῆς κεφαλῆς ἐστι „πέταλον χρυσοῦν" (Exod. 28, 36) καθαρόν, ἔχον ἐκτύπωμα σφραγῖδος, „ἁγίασμα κυρίῳ", ἐπὶ δὲ τοῖς ποσίν, „ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦ ὑποδύτου κώδωνες καὶ ἄνθινα." Ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ σφραγὶς ἰδέα ἐστὶν ἰδεῶν, καθ' ἣν ὁ θεὸς ἐτύπωσε τὸν κόσμον, ἀσώματος δήπου καὶ νοητή, τὰ δ' ἄνθινα καὶ οἱ κώδωνες αἰσθητῶν ποιοτήτων σύμβολα, ὧν ὅρασις καὶ ἀκοὴ τὰ κριτήρια. Ἄγαν δ' ἐξητασμένως ἐπιφέρει, ὅτι „Ἔσται ἀκουστὴ φωνὴ αὐτοῦ εἰσιόντος εἰς τὰ ἅγια" (Exod. 28, 35), ἵνα πρὸς τὰ νοητὰ καὶ θεῖα καὶ ὄντως ἅγια εἰσιούσης τῆς ψυχῆς καὶ αἱ αἰσθήσεις ὠφελούμεναι κατ' ἀρετὴν συνηχῶσι, καὶ ὅλον τὸ σύστημα ἡμῶν, ὥσπερ ἐμμελὴς καὶ πολυάνθρωπος χορός, ἐκ διαφερόντων φθόγγων ἀνακεκραμένων ἓν μέλος ἐναρμόνιον συνᾴδῃ, τὰ μὲν ἐνδόσιμα τῶν νοημάτων ἐμπνεόντων — ἡγεμόνες γὰρ τοῦ χοροῦ τούτου τὰ νοητά —, τὰ δὲ ἑπόμενα τῶν

αἰσθητῶν συναναμελπόντων, ἃ τοῖς κατὰ μέρος χορευταῖς ἀπεικάζεται. Συνόλως γάρ, ἥ φησιν ὁ νόμος, „τὰ δέοντα καὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ τὴν ὁμιλίαν“ (Exod. 21, 10), τὰ τρία ταῦτα, ἀφαιρεῖσθαι τὴν ψυχὴν οὐκ ἔδει, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν βεβαίως προςνέμειν. Τὰ μὲν οὖν „δέοντα“ νοητά ἐστιν ἀγαθά, ἃ χρὴ καὶ ἃ δεῖ γενέσθαι λόγῳ φύσεως, ὁ δὲ „ἱματισμὸς“ τὰ περὶ τὸν φαινόμενον τοῦ βίου κόσμον, ἡ δὲ „ὁμιλία“ ἡ καθ' ἑκάτερα τῶν εἰρημένων εἰδῶν συνέχεια καὶ μελέτη, ἵν' οἷα τὰ ἀφανῆ νοητὰ τοιαῦτα καὶ τὰ αἰσθητὰ φαίνηται.

Quintum donum: benedictione a Deo dignum censeri. (19.20.)

19. [*] *Πέμπτη τοίνυν ἐστὶ δωρεὰ ἡ κατὰ ψιλὸν μόνον τὸ εἶναι συνισταμένη· λέλεκται δὲ ἐπὶ ταῖς προτέραις, οὐχ ὡς εὐτελεστέρα ἐκείνων, ἀλλ' ὡς ὑπερκύπτουσα καὶ ὑπερβάλλουσα πάσας· τί γὰρ ἂν εἴη μεῖζον τοῦ πεφυκέναι καὶ ἀψευδῶς καὶ ἀπλάστως ἀγαθὸν εἶναι καὶ εὐλογίας ἐπάξιον τελεωτέρας; „Ἔσῃ“ γάρ, φησίν, „εὐλογητός“ (Gen. 12, 2), οὐ μόνον εὐλογημένος· τὸ μὲν γὰρ ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις τε καὶ φήμαις παραριθμεῖται, τὸ δὲ τῷ πρὸς ἀλήθειαν εὐλογητῷ. Ὥσπερ γὰρ τὸ ἐπαινετὸν εἶναι τοῦ ἐπαινεῖσθαι διαφέρει κατὰ τὸ κρεῖττον, καὶ τὸ ψεκτὸν εἶναι τοῦ ψέγεσθαι κατὰ τὸ χεῖρον — τὸ μὲν γὰρ τῷ πεφυκέναι, τὸ δὲ τῷ νομίζεσθαι λέγεται μόνον, φύσις δὲ ἡ ἀψευδὴς δοκήσεως ὀχυρώτερον —, οὕτως καὶ τὸ εὐλογεῖσθαι πρὸς ἀνθρώπων, ὅπερ ἦν εἰς εὐλογίαν ἄγεσθαι διδασκόμενον, τῷ πεφυκέναι εὐλογίας ἄξιον, καὶ ἂν πάντες ἡσυχάζωσι, κρεῖττον, ὅπερ εὐλογητὸν ἐν τοῖς χρησμοῖς ᾄδεται.*

20. *Ταῦτα μὲν τὰ ἐθλὰ τῷ γενησομένῳ δωρεῖται*

σοφῷ. Ἃ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπονέμει διὰ τὸν σοφόν, ἑξῆς ἴδωμεν. „Εὐλογήσω“, φησί, „τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι.“ (Gen. 12, 3.) Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ τιμῇ τοῦ σπουδαίου καὶ ταῦτα γίνεσθαι παντί που δῆλον· λέγεται δὲ οὐδ᾽ ἐκεῖνο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν εὐάρμοστον ἀκολουθίαν. Τὸν γὰρ ἀγαθὸν καὶ ὁ ἐπαινῶν ἐγκωμιαστός, καὶ ὁ ψέγων ἔμπαλιν ψεκτός. Ἔπαινον δὲ καὶ ψόγον οὐχ οὕτως ἡ τῶν λεγόντων καὶ γραφόντων πιστοῦται δύναμις, ὡς ἡ τῶν γινομένων ἀλήθεια, ὥστε οὔτε ἐπαινεῖν, οὔτε ψέγειν ἂν δοκοῖεν, ὅσοι τι ψεῦδος ἐν ἑκατέρῳ παραλαμβάνουσιν ἴδιον. Τοὺς κόλακας οὐχ ὁρᾷς, οἳ μεθ᾽ ἡμέραν καὶ νύκτωρ ἀποκναίουσι τῶν κολακευομένων τὰ ὦτα θρύπτοντες, οὐκ ἐπινεύοντες ἐφ᾽ ἑκάστῳ τῶν λεγομένων αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ ῥήσεις μακρὰς συνείροντες, καὶ ῥαψῳδοῦντες, καὶ εὐχόμενοι μὲν τῇ φωνῇ πολλάκις, ἀεὶ δὲ τῇ διανοίᾳ καταρώμενοι; Τί οὖν ἄν τις εὖ φρονῶν εἴποι; ἆρ᾽ οὐχ ὥσπερ ἐχθροὺς μᾶλλον ἢ φίλους τοὺς λέγοντας ὄντας, καὶ ψέγειν μᾶλλον ἢ ἐπαινεῖν, κἂν δράματα ὅλα συντιθέντες ἐγκωμίων ἐπᾴδωσι; Τοιγαροῦν ὁ μάταιος Βαλαὰμ ὕμνους μὲν εἰς τὸν θεὸν ὑπερβάλλοντας ᾄδων, ἐν οἷς καὶ τὸ „Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός“ (Num. 23, 19), ᾀσμάτων τὸ ἱεροπρεπέστατον, ἐγκώμια δ᾽ εἰς τὸν ὁρῶντα, Ἰσραήλ, μυρία διεξερχόμενος, ἀσεβὴς μὲν καὶ ἐπάρατος καὶ παρὰ τῷ σοφῷ κέκριται νομοθέτῃ, καταρᾶσθαι δέ, οὐκ *εὐλογεῖν* νενόμισται. Τοῖς γὰρ πολεμίοις φησὶν αὐτὸν ἐπὶ μισθῷ συνταχθέντα μηνυτὴν γενέσθαι κακὸν κακῶν, ἀρὰς [*] μὲν ἐν ψυχῇ θέμενον χαλεπωτάτας γένει τῷ θεοφιλεῖ, εὐχὰς δὲ ἀναγκασθέντα διὰ στόματος καὶ γλώττης ὑπερφυεστάτας προφητεῦσαι·

τὰ μὲν γὰρ λεγόμενα καλὰ ὄντα ὁ φιλάρετος ὑπήχει θεός, τὰ δὲ ἐννοούμενα, φαυλότερα γὰρ ἦν, ἔτικτεν ἡ μισάρετος διάνοια. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ περὶ τούτων χρησμός· „Οὐ γὰρ ἔδωκε", φησίν, „ὁ θεὸς τῷ Βαλαὰμ καταράσασθαί σοι, ἀλλ' ἔτρεψε τὰς κατάρας εἰς εὐλογίαν" (Deut. 23, 5), καίτοι πάντων ὅσα εἶπε πολλῆς γεμόντων εὐφημίας. Ἀλλ' ὁ τῶν ἐν ψυχῇ ταμιευομένων ἐπίσκοπος ἰδών, ᾧ κατιδεῖν ἔξεστι μόνῳ τὰ ἀθέατα γενέσει, τὴν καταδικάζουσαν ἀπὸ τούτων ψῆφον ἤνεγκε, μάρτυς ἀψευδέστατος ὁμοῦ καὶ κριτὴς ἀδέκαστος αὐτὸς ὤν, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐναντίον ἐπαινετὸν βλασφημεῖν καὶ κατηγορεῖν δοκοῦντα τῇ φωνῇ κατὰ διάνοιαν εὐλογεῖν τε καὶ εὐφημεῖν. Σωφρονιστῶν, ὡς ἔοικε, τοῦτό ἐστι τὸ ἔθος, παιδαγωγῶν, διδασκάλων, γονέων, πρεσβυτέρων, ἀρχόντων, νόμων· ὀνειδίζοντες γάρ ἐστι δὲ ὅπου καὶ κολάζοντες ἕκαστοι τούτων ἀμείνους τὰς ψυχὰς ἀπεργάζονται τῶν παιδευομένων, καὶ ἐχθρὸς μὲν οὐδεὶς οὐδενί, φίλοι δὲ πᾶσι πάντες· φίλων δὲ ἀνόθῳ καὶ ἀκιβδήλῳ χρωμένων εὐνοίᾳ τοῦτ' ἔστιν ἔργον ἐλευθεροστομεῖν ἄνευ τοῦ κακονοεῖν. Μηδὲν οὖν μήτε τῶν εἰς εὐλογίας καὶ εὐχὰς μήτε τῶν εἰς βλασφημίας καὶ κατάρας ἐπὶ ταῖς ἐν προφορᾷ διεξόδοις ἀναφερέσθω μᾶλλον ἢ διανοίᾳ, ἀφ' ἧς ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς ἑκάτερον εἶδος τῶν λεχθέντων δοκιμάζεται.

„Benedicantur in te omnes tribus terrae" — praestantissimum donum —: mente sana omnes vires eius eiusque omnia sana; iusto superstite salva respublica. Noë. (21. 22.)

21. Ταῦτα μὲν δὴ πρῶτον διὰ τὸν ἀστεῖον ἑτέροις συντυγχάνειν φησίν, ὅταν ἢ ψόγον ἢ ἔπαινον, ἢ εὐχὰς ἢ

κατάρας ἐθελήσωσιν αὐτῷ τίθεσθαι. Μέγιστον δὲ ἑξῆς, ὅταν ἡσυχάζωσιν ἐκεῖνοι, τὸ μηδὲν μέρος φύσεως λογικῆς ἀμέτοχον εὐεργεσίας ἀπολείπεσθαι. Λέγει γάρ, ὅτι „ἐνευλογηθήσονται ἐν σοι πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.“ Ἔστι δὲ τοῦτο δογματικώτατον. Ἐὰν γὰρ ὁ νοῦς ἄνοσος καὶ ἀπήμων διατελῇ, ταῖς περὶ αὐτὸν ἁπάσαις φυλαῖς τε καὶ δυνάμεσιν ὑγιαινούσαις χρῆται, ταῖς τε καθ' ὅρασιν καὶ ἀκοὴν καὶ ὅσα αἰσθητικά, καὶ πάλιν ταῖς κατὰ τὰς ἡδονάς τε καὶ ἐπιθυμίας καὶ ὅσαι ἀντὶ παθῶν εἰς εὐπάθειαν μεταχαράττονται. Ἤδη μέντοι καὶ οἶκος καὶ πόλις, καὶ χώρα καὶ ἔθνη, καὶ κλίματα γῆς ἑνὸς ἀνδρὸς καλοκἀγαθίας προμηθουμένου μεγάλης ἀπέλαυσαν εὐδαιμονίας, καὶ μάλισθ' ὅτῳ μετὰ γνώμης ἀγαθῆς ὁ θεὸς καὶ δύναμιν ἔδωκεν ἀνανταγώνιστον, ὡς μουσικῷ καὶ παντὶ τεχνίτῃ τὰ κατὰ μουσικὴν καὶ πᾶσαν τέχνην ὄργανα, ἢ ξύλων ὕλην πυρί. Τῷ γὰρ ὄντι ἔρεισμα τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ δίκαιος, καὶ ὅσα μὲν αὐτὸς ἔχει, προφέρων εἰς μέσον ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν [*] χρησομένων ἄφθονα δίδωσιν, ὅσα δ' ἂν μὴ εὑρίσκῃ παρ' ἑαυτῷ, τὸν μόνον πάμπλουτον αἰτεῖται θεόν. Ὁ δὲ τὸν οὐράνιον ἀνοίξας θησαυρὸν ὀμβρεῖ καὶ ἐπινίφει τὰ ἀγαθὰ ἀθρόα, ὡς τῶν περιγείων ἁπάντων τὰς δεξαμενὰς πλημμυρούσας ἀναχυθῆναι. Ταῦτα δὲ τὸν ἱκέτην ἑαυτοῦ λόγον οὐκ ἀποστραφεὶς εἴωθε δωρεῖσθαι, λέγεται γὰρ ἑτέρωθι Μωϋσέως ἱκετεύσαντος· „Ἵλεως αὐτοῖς εἰμι κατὰ τὸ ῥῆμά σου“ (Num. 14, 20). Τοῦτο δέ, ὡς ἔοικεν, ἰσοδυναμεῖ τῷ· „Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοι πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.“ Οὗ χάριν καὶ ὁ σοφὸς Ἀβραάμ, πεπειραμένος τῆς ἐν ἅπασι τοῦ θεοῦ χρηστότητος, πεπίστευκεν, ὅτι, καὶ ἂν πάντα τὰ ἄλλα ἀφανισθῇ, μικρὸν δέ τι λεί-

ψανον ἀρετῆς ὥσπερ ἐμπύρευμα διασώζηται, διὰ τὸ βραχὺ τοῦτο καὶ ἐκεῖνα οἰκτείρει, ὡς πεπτωκότα ἐγείρειν καὶ τεθνηκότα ζωπυρεῖν· σπινθὴρ γὰρ καὶ ὁ βραχύτατος ἐντυφόμενος ὅταν καταπνευσθεὶς ζωπυρηθῇ, μεγάλην ἐξάπτει πυράν, καὶ τὸ βραχύτατον οὖν ἀρετῆς ὅταν ἐλπίσι χρησταῖς ὑποθαλπόμενον ἀναλάμψῃ, καὶ τὰ τέως μεμυκότα καὶ τυφλὰ ἐξωμμάτωσε, καὶ τὰ ἀφαυανθέντα ἀναβλαστεῖν ἐποίησε, καὶ ὅσα ὑπὸ ἀγονίας ἐστείρωτο, εἰς εὐφορίαν εὐτοκίας περιήγαγεν. Οὕτω τὸ σπάνιον ἀγαθὸν ἐπιφροσύνῃ θεοῦ πολὺ γίνεται χεόμενον, ἐξομοιοῦν τὰ ἄλλα ἑαυτῷ.

22. Εὐχώμεθα οὖν τὸν ὡς ἐν οἰκίᾳ στῦλον νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ἄνθρωπον δὲ ἐν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τὸν δίκαιον διαμένειν εἰς τὴν τῶν νόσων ἄκεσιν· τούτου γὰρ ὑγιαίνοντος τὰς εἰς παντελῆ σωτηρίαν οὐκ ἀπογνωστέον ἐλπίδας, δι᾽ οὗ ἔτι οἶμαι ὁ σωτὴρ θεός, τὸ πανακέστατον φάρμακον, τὴν ἵλεω δύναμιν, τῷ ἱκέτῃ καὶ θεραπευτῇ προτείνας ἑαυτοῦ, χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν καμνόντων σωτηρίαν ἐπιτρέπει, καταπλάττοντι τῶν ψυχῆς τραυμάτων, ἅπερ ἀφροσύναι καὶ ἀδικίαι καὶ ὁ ἄλλος τῶν κακιῶν ὅμιλος ἀκονηθεὶς διεῖλεν. Ἐναργέστατον δὲ παράδειγμα Νῶε ὁ δίκαιος, ὃς τῷ μεγάλῳ κατακλυσμῷ τῶν τοσούτων μερῶν τῆς ψυχῆς ἐγκαταποθέντων ἐῤῥωμένως ἐπικυματίζων καὶ ἐπινηχόμενος ὑπεράνω μὲν ἔστη τῶν δεινῶν ἁπάντων, διασωθεὶς δὲ μεγάλας καὶ καλὰς ἀφ᾽ αὑτοῦ ῥίζας ἐβάλλετο, ἐξ ὧν οἷα φυτὸν τὸ σοφίας ἀνεβλάστησε γένος, ὅπερ ἡμεροτοκῆσαν τοὺς τοῦ ὁρῶντος—Ἰσραὴλ—τριττοὺς ἤνεγκε καρπούς, αἰῶνος μέτρα· τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ. Καὶ γάρ ἐστι καὶ ἔσται καὶ γέγονεν ἐν τῷ παντὶ ἀρετή, ἣν ἀκαιρίαι μὲν ἴσως ἀνθρώπων ἐπισκιά-

ζουσιν, ὁ δὲ ὀπαδὸς θεοῦ καιρὸς ἀποκαλύπτει πάλιν, ἐν ᾧ καὶ ἡ φρόνησις ἀῤῥενογονεῖ Σάῤῥα, οὐ κατὰ τὰς χρονικὰς τοῦ ἔτους ὥρας, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀχρόνους ἀκμὰς καὶ εὐκαιρίας ἐπανθοῦσα, λέγεται γάρ· [*] „Ἐπαναστρέφων ἥξω πρός σε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἕξει υἱὸν Σάῤῥα ἡ γυνή σου.“ (Gen. 18, 10.)

„Profectus est Abraham, sicut locutus est ei Dominus“ — quo innuitur summus vitae humanae finis: iuxta naturam vivere, i. e. virtutem colere, Deum sequi. (23-26.)

23. *Περὶ μὲν οὖν τῶν δωρεῶν*, ἃς καὶ τοῖς γενησομένοις τελείοις καὶ δι' αὐτοὺς ὁ θεὸς ἑτέροις εἴωθε χαρίζεσθαι, δεδήλωται. *Λέγεται* δὲ ἑξῆς, ὅτι „ἐπορεύθη Ἀβραάμ, καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ κύριος.“ (Gen. 12, 4.) *Τοῦτο* δέ ἐστι τὸ παρὰ τοῖς ἄριστα φιλοσοφήσασιν ᾀδόμενον τέλος, τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν. *Γίνεται* δέ, ὅταν ὁ νοῦς εἰς τὴν ἀρετῆς ἀτραπὸν ἐλθὼν κατ' ἴχνος ὀρθοῦ λόγου βαίνῃ καὶ ἕπηται θεῷ, τῶν προστάξεων αὐτοῦ διαμεμνημένος καὶ πάσας ἀεὶ καὶ πανταχοῦ ἔργοις τε καὶ λόγοις βεβαιούμενος. „Ἐπορεύθη γάρ, καθ' ἃ ἐλάλησεν αὐτῷ κύριος“· τοῦτο δέ ἐστι τοιοῦτον· Ὡς λαλεῖ ὁ θεός — λαλεῖ δὲ παγκάλως καὶ ἐπαινετῶς. *Οὕτως* ὁ σπουδαῖος ἕκαστα δρᾷ, τὴν ἀτραπὸν εὐθύνων ἀμέμπτως τοῦ βίου, ὥστε τὰ ἔργα τοῦ σοφοῦ λόγων ἀδιαφορεῖν θείων. *Ἑτέρωθι* γοῦν φησιν, ὅτι „ἐποίησεν Ἀβραὰμ πάντα τὸν νόμον μου.“ (Gen. 26, 5.) *Νόμος* δὲ οὐδὲν ἄρα ἢ λόγος θεῖος, προστάττων ἃ δεῖ καὶ ἀπαγορεύων ἃ μὴ χρή, ὡς μαρτυρεῖ φάσκων, ὅτι „ἐδέξατο ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ νόμον“ (Deut. 33, 4). *Εἰ* τοίνυν λόγος μέν ἐστι θεῖος ὁ νόμος, ποιεῖ δὲ ὁ ἀστεῖος τὸν νόμον, ποιεῖ

πάντως καὶ τὸν λόγον· ὥςθ᾽, ὅπερ ἔφην, τοὺς τοῦ θεοῦ λόγους πράξεις εἶναι τοῦ σοφοῦ. Τέλος οὖν ἐστι κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν τὸ ἕπεσθαι θεῷ, ὡς καὶ ἐν ἑτέροις φησίν· „Ὀπίσω κυρίου τοῦ θεοῦ σου πορεύσῃ“ (Deut. 13, 4), οὐ κινήσει χρώμενον τῇ διὰ σκελῶν, ἀνθρώπου μὲν γὰρ ὄχημα γῆ, θεοῦ δὲ εἰ καὶ σύμπας ὁ κόσμος οὐκ οἶδα —· ἀλλ᾽ ἔοικεν ἀλληγορεῖν, τὴν τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ θεῖα δόγματα παριστὰς ἀκολουθίαν, ὧν ἡ ἀναφορὰ πρὸς τὴν τοῦ πάντων αἰτίου γίνεται τιμήν.

24. Ἐπιτείνων δὲ τὸν ἀκάθεκτον πόθον τοῦ καλοῦ παραινεῖ καὶ κολλᾶσθαι αὐτῷ· „Κύριον“ γάρ, φησί, „τὸν θεόν σου φοβηθήσῃ καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ.“ (Deut. 10, 20.) Τίς οὖν ἡ κόλλα; τίς; Εὐσέβεια δήπου καὶ πίστις, ἁρμόζουσι γὰρ καὶ ἑνοῦσιν αἱ ἀρεταὶ ἀφθάρτῳ φύσει διάνοιαν. Καὶ γὰρ Ἀβραὰμ πιστεύσας „ἐγγίζειν θεῷ“ (Gen. 18, 23) λέγεται. Ἐὰν μέντοι πορευόμενος μήτε κάμῃ ὡς ὑπενδοὺς ὀκλάσαι, μήτε ῥαθυμήσῃ ὡς παρ᾽ ἑκάτερα ἐκτραπόμενος πλανᾶσθαι τῆς μέσης καὶ εὐθυτενοῦς διαμαρτὼν ὁδοῦ, μιμησάμενος δὲ τοὺς ἀγαθοὺς δρομεῖς τὸ στάδιον ἀπταίστως ἀνύσῃ τοῦ βίου, στεφάνων καὶ ἄθλων ἐπαξίων τεύξεται πρὸς τὸ τέλος ἐλθών. Ἢ οὐ τοῦτ᾽ εἰσιν οἱ στέφανοι καὶ τὰ ἆθλα, μὴ ἀτυχῆσαι τοῦ [*] τέλους τῶν πονηθέντων, ἀλλ᾽ ἐφικέσθαι τῶν δυςεφίκτων φρονήσεως περάτων; Τί οὖν τοῦ φρονεῖν ὀρθῶς ἐστι τέλος; Ἀφροσύνην ἑαυτοῦ καὶ παντὸς τοῦ γεννητοῦ καταψηφίσασθαι· τὸ γὰρ μηδὲν οἴεσθαι εἰδέναι πέρας ἐπιστήμης, ἑνὸς ὄντος μόνου σοφοῦ τοῦ καὶ μόνου θεοῦ. Διὸ καὶ παγκάλως Μωϋσῆς καὶ πατέρα τῶν ὅλων καὶ

ἐπίσκοπον τῶν γενομένων αὐτὸν εἰςήγαγεν, εἰπών· „Εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν.“ (Gen. 1, 31.) Οὐδενὶ γὰρ ἐξῆν τὰ συσταθέντα κατιδεῖν ἄκρως, ὅτι μὴ τῷ πεποιηκότι. Πάρεστε νῦν, οἱ τύφου καὶ ἀπαιδευσίας καὶ πολλῆς ἀλαζονείας γέμοντες, οἱ δοκησίσοφοι, καὶ μὴ μόνον ὅ ἐστιν ἕκαστον εἰδέναι σαφῶς ἔτι φάσκοντες, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας προςαποδοῦναι διὰ θρασύτητα τολμῶντες, ὥςπερ ἢ τῇ τοῦ κόσμου γενέσει παρατυχόντες καὶ ὡς ἕκαστα καὶ ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο κατιδόντες, ἢ σύμβουλοι περὶ τῶν κατασκευαζομένων τῷ δημιουργῷ γενόμενοι. Εἶτα τῶν ἄλλων ἅπαξ ἁπάντων μεθέμενοι γνωρίσατε ἑαυτούς, καὶ οἵτινές ἐστε σαφῶς εἴπατε, κατὰ τὸ σῶμα, κατὰ τὴν ψυχήν, κατὰ τὴν αἴσθησιν, κατὰ τὸν λόγον. Καθ' ἕν τι, καὶ ἂν τὸ βραχύτατον τῶν εἰδῶν, τί ἐστιν ὅρασις, ἀποφήνασθε, καὶ πῶς ὁρᾶτε· τί ἀκοή, καὶ πῶς ἀκούετε· τί γεῦσις, τί ἁφή, τί ὄσφρησις, καὶ πῶς καθ' ἑκάστην ἐνεργεῖτε· ἢ τίνες εἰσὶν αἱ τούτων πηγαί, ἀφ' ὧν καὶ τὸ εἶναι ταῦτα συμβέβηκε. Μὴ γάρ μοι περὶ σελήνης καὶ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα κατ' οὐρανὸν καὶ κόσμον, οὕτως μακρὰν διῳκισμένων καὶ τὰς φύσεις διαφερόντων ἀερομυθεῖτε, ὦ κενοὶ φρενῶν, πρὶν ἑαυτοὺς ἐρευνῆσαι καὶ γνῶναι· τηνικαῦτα γὰρ ἴσως καὶ περὶ ἑτέρων διεξιοῦσι πιστευτέον. Πρὶν δὲ οἵτινές ἐστε αὐτοὶ παραστῆσαι μὴ νομίζετε κριταὶ τῶν ἄλλων ἢ μάρτυρες ἀψευδέστατοί ποτε γενήσεσθαι.

25. Τούτων δὴ τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον τελειωθεὶς ὁ νοῦς ἀποδώσει τὸ τέλος τῷ τελεςφόρῳ θεῷ, κατὰ τὸ ἱερώτατον γράμμα· νόμος γάρ ἐστι, τὸ τέλος εἶναι κυρίου (Num. 31, 40 s.). Πότε οὖν ἀποδίδωσιν; Ὅταν

„ἐπὶ τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ θεός, τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ παραγένηται“ (Gen. 22, 4), παρελθὼν τὰς πλείους μοίρας τῶν χρονικῶν διαστημάτων καὶ ἤδη πρὸς τὴν ἄχρονον μεταβαίνων φύσιν. Τότε γὰρ καὶ τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν ἱερουργήσει, οὐχὶ ἄνθρωπον — οὐ γὰρ τεκνοκτόνος ὁ σοφός —, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀρετώσης ψυχῆς γέννημα ἄῤῥεν, τὸν ἐπανθήσαντα καρπὸν αὐτῇ, ὃν πῶς ἤνεγκεν οὐκ ἔγνω, βλάστημα θεῖον, οὗ φανέντος δόξασα κυοφορῆσαι τὴν ἄγνοιαν τοῦ συμβάντος ἀγαθοῦ διηγεῖται, φάσκουσα· „Τίς ἀναγγελεῖ Ἀβραάμ;“ (Gen. 21, 7) ὡς ἀπειθοῦντι δήπου περὶ τὴν τοῦ αὐτομαθοῦς γένους ἀνατολήν, ὅτι „θηλάζει παιδίον Σάῤῥα“, οὐχὶ πρὸς Σάῤῥας θηλάζεται. Τὸ γὰρ αὐτοδίδακτον τρέφεται μὲν ὑπ᾽ οὐδενός, [*] τροφὴ δέ ἐστιν ἄλλων, ἅτε ἱκανὸν διδάσκειν, καὶ μανθάνειν οὐ δεόμενον. „Ἔτεκον γὰρ υἱόν“, οὐχ ὡς γυναῖκες Αἰγύπτιαι κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἀκμήν, ἀλλ᾽ ὡς αἱ Ἑβραῖαι ψυχαί, „ἐν τῷ γήρᾳ μου“ (Exod. 1, 18), ὅτε τὰ μὲν ὅσα αἰσθητὰ καὶ θνητὰ μεμάρανται, τὰ δὲ νοητὰ καὶ ἀθάνατα ἀνήβηκεν, ἃ γέρως καὶ τιμῆς ἐστιν ἐπάξια. Καὶ ἔτεκον μαιευτικῆς τέχνης οὐ προσδεηθεῖσα· τίκτομεν γὰρ καὶ πρὶν εἰσελθεῖν τινας ἐπινοίας καὶ ἐπιστήμας ἀνθρώπων πρὸς ἡμᾶς, ἄνευ τῶν ἐξ ἔθους συνεργούντων, σπείροντος καὶ γεννῶντος θεοῦ τὰ ἀστεῖα γεννήματα, ἃ τῷ διδόντι προσηκόντως κατὰ τὸν ἐπ᾽ εὐχαριστίᾳ τιθέντα νόμον ἀποδίδοται· „Τὰ γὰρ δῶρά μου, δόματά μου, καρπώματά μου“, φησίν, „διατηρήσατε προσφέρειν ἐμοί.“ (Num. 28, 2.)

26. Τοῦτ᾽ ἔστι τὸ τέλος τῆς ὁδοῦ τῶν ἑπομένων λόγοις καὶ προστάξεσι νομίμοις, καὶ ταύτῃ βαδιζόντων, ᾗ ἂν ὁ θεὸς ἀφηγῆται· ὁ δὲ ὑπενδοὺς ὑπὸ τοῦ πεινῶντος

ἡδονῆς καὶ λίχνου παθῶν, ὄνομα „Ἀμαλήκ“ (Deut. 25, 17 s.) — ἑρμηνεύεται γὰρ λαὸς ἐκλείχων —, ἐκτετμήσεται. Μηνύουσι δὲ οἱ χρησμοί, ὅτι λοχῶν ὁ τρόπος οὗτος· ἐπειδὰν γὰρ τὸ ἐῤῥωμενέστατον τῆς ψυχικῆς δυνάμεως κατίδῃ περαιωθέν, „ὑπανιστάμενος τῆς ἐνέδρας τὸ κεκμηκὸς μέρος ὡς οὐραγίαν κόπτει.“ Κάματος δὲ ὁ μέν ἐστιν εὐένδοτος ἀσθένεια λογισμοῦ μὴ δυναμένου τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς ἀχθοφορῆσαι πόνους, ἐν ἐσχατιαῖς οὗτος εὑρισκόμενος εὐάλωτος· ὁ δέ ἐστιν ὑπομονὴ τῶν καλῶν, τὰ μὲν καλὰ ἀθρόα ἐῤῥωμένως ἀναδεχόμενος, μηδὲν δὲ τῶν φαύλων, καὶ ἂν εἰ κουφότοτον εἴη, βαστάσαι δικαιῶν, ἀλλ᾽ ὡς βαρύτατον ἄχθος ἀποῤῥίπτων. Διὸ καὶ τὴν ἀρετὴν ὁ νόμος εὐθυβόλῳ προςεῖπεν ὀνόματι Λείαν, ἥτις ἑρμηνευθεῖσα λέγεται κοπιῶσα· τὸν γὰρ τῶν φαύλων βίον, ἐπαχθῆ καὶ βαρὺν ὄντα, φύσει κοπώδη προςηκόντως αὕτη νενόμικε καὶ οὐδὲ προςιδεῖν ἀξιοῖ, τὰς ὄψεις πρὸς μόνον τὸ καλὸν ἀποκλίνουσα. Σπουδαζέτω δὲ ὁ νοῦς μὴ μόνον ἀνενδότως καὶ εὐτόνως ἕπεσθαι θεῷ, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθεῖαν ἀτραπὸν ἰέναι πρὸς μηδέτερα νεύων, μήτε τὰ δεξιὰ μήτε τὰ εὐώνυμα, οἷς ὁ γήϊνος Ἐδὼμ ἐμπεφώλευκε, τότε μὲν ὑπερβολαῖς καὶ περιουσίαις, τότε δὲ ἐλλείψεσι καὶ ἐνδείαις χρώμενος· ἄμεινον γὰρ ὁδῷ τῇ μέσῃ βαδίζειν ἐστὶ τῇ πρὸς ἀλήθειαν βασιλικῇ, ἣν ὁ μέγας καὶ μόνος βασιλεὺς θεὸς ταῖς φιλαρέτοις ψυχαῖς ηὔρυνεν ἐνδιαίτημα κάλλιστον. Διὸ καί τινες τῶν τὴν ἥμερον καὶ κοινωνικὴν μετιόντων φιλοσοφίαν μεσότητας τὰς ἀρετὰς εἶπον εἶναι, ἐν μεθορίῳ στήσαντες αὐτάς, ἐπειδὰν τό τε ὑπέραυχον ἀλαζονείας γέμον πολλῆς [*] κακὸν καὶ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἀφανοῦς με-

ἀποιεῖσθαι σχήματος εὐεπίβατον, τὸ δὲ μεταξὺ ἀμφοῖν κεκραμένον ἐπιεικῶς ὠφέλιμον.

„Abiit cum Lot": — virtutis impedimentum comes declinans (Lot enim declinatio).

27. Τὸ δὲ „Ὤιχετο μετὰ τοῦ Λὼτ" (Gen. 12, 4) τίνα ἔχει λόγον, σκεπτέον. Ἔστι μὲν οὖν Λὼτ ἑρμηνευθεὶς ἀπόκλισις. Κλίνεται δὲ ὁ νοῦς τότε μὲν τὸ ἀγαθόν, τότε δὲ αὖ τὸ κακὸν ἀποστρεφόμενος· ἄμφω δὲ ταῦτα πολλάκις περὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν θεωρεῖται. Εἰσὶ γάρ τινες ἐνδοιασταὶ καὶ ἐπαμφοτερισταί, πρὸς ἑκάτερον τοῖχον ὥςπερ σκάφος ὑπ᾽ ἐναντίων πνευμάτων διαφερόμενον ἀποκλίνοντες, ἢ καθάπερ ἐπὶ πλάστιγγος ἀντιῤῥέποντες, ἐφ᾽ ἑνὸς στηριχθῆναι βεβαίως ἀδυνατοῦντες, ὧν οὐδὲ τὴν ἐπὶ τὰ ἀμείνω τροπὴν ἐπαινετέον, φορᾷ γάρ, ἀλλ᾽ οὐ γνώμῃ γίνεται. Τούτων καὶ ὁ Λὼτ ἐστι θιασώτης, ὅν φησιν οἴχεσθαι μετὰ τοῦ σοφίας ἐραστοῦ. Καλὸν δὲ ἦν ἀρξάμενον ἐκείνῳ παρακολουθεῖν ἀπομαθεῖν ἀμαθίαν καὶ μηκέτι παλινδρομῆσαι πρὸς αὐτήν. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ ἕνεκα τοῦ μιμησάμενον τὸν ἀμείνω βελτιωθῆναι συνέρχεται, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ καὶ ἐκείνῳ παρασχεῖν ἀντισπάσματα καὶ μεθολκάς, καὶ κατάγειν ἔνθεν ὄλισθος. Τεκμήριον δέ· ὁ μὲν ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν ὑποτροπιάσας νόσον οἰχήσεται, ληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν ἐν ψυχῇ πολεμίων, ὁ δὲ τὰς ἐξ ἐνέδρας ἐπιβουλὰς αὐτοῦ φυλαξάμενος πάσῃ μηχανῇ διοικισθήσεται. Τὸν δὲ διοικισμὸν αὖθις μέν, οὔπω δὲ ποιήσεται· νῦν μὲν γὰρ τὰ θεωρήματα αὐτῷ, ὡς ἂν ἄρτι ἀρχομένῳ τῆς θείας θεωρίας, πλαδᾷ καὶ σαλεύει· ὅταν δὲ ἤδη παγέντα κραταιότερον ἱδρυθῇ, δυνήσεται τὸ δελεάζον καὶ κο-

λακεῦον ὡς ἐχθρὸν ἀκατάλλακτον καὶ δυςθήρατον φύσει διαζεῦξαι. Τοῦτο γάρ ἐσθ' ὃ δυςαπότριπτον ὂν παρέπεται ψυχῇ, κωλῦον αὐτὴν πρὸς ἀρετὴν ὠκυδρομεῖν. Τοῦθ', ἡνίκα καὶ τὴν Αἴγυπτον ἀπολείπομεν, τὴν σωματικὴν χώραν ἅπασαν, ἀπομαθεῖν τὰ πάθη σπουδάσαντες κατὰ τοὺς προφήτου λόγους Μωϋσέως καὶ ὑφηγήσεις, ἠκολούθησεν ἡμῖν, ἐλλαμβανόμενον τῆς περὶ τὴν ἔξοδον σπουδῆς καὶ τῷ τάχει τῆς ἀπολείψεως ὑπὸ φθόνου βραδυτῆτας ἐμποιοῦν. Λέγεται γάρ, ὅτι „Καὶ ἐπίμικτος πολὺς συνανέβη αὐτοῖς, καὶ πρόβατα καὶ βόες, καὶ κτήνη πολλὰ σφόδρα" (Exod. 12, 38). Ὁ δὲ ἐπίμικτος οὗτος ἦν τὰ κτηνώδη καὶ ἄλογα τῆς ψυχῆς, εἰ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, δόγματα.

Impedimenta exitus ex Aegypto: — sensus allegoricus.

28. Παγκάλως δὲ καὶ εὐθυβόλως τὴν τοῦ φαύλου ψυχὴν „ἐπίμικτον" καλεῖ, συνηρημένη γὰρ καὶ συμπεφορημένη καὶ μιγὰς ὄντως ἐκ πλειόνων καὶ μαχομένων δοξῶν μία μὲν οὖσα ἀριθμῷ, μυρίας δὲ τῷ πολυτρόπῳ. Διὸ καὶ τῷ „ἐπίμικτος" πρόςκειται „πολύς"· ὁ μὲν γὰρ πρὸς ἓν μόνον ἀφορῶν ἁπλοῦς καὶ [*] ἀμιγὴς καὶ λεῖος ὄντως, ὁ δὲ πολλὰ τέλη τοῦ βίου προτιθέμενος πολὺς καὶ μιγὰς καὶ δασὺς ἀληθείᾳ. Οὗ χάριν οἱ χρησμοὶ τὸν μὲν ἀσκητὴν τῶν καλῶν Ἰακὼβ λεῖον, τὸν δὲ τῶν αἰσχίστων Ἡσαῦ δασὺν εἰςάγουσι. Διὰ τὸν ἐπίμικτον καὶ δασὺν τοῦτον ὄχλον ἐκ μιγάδων καὶ συγκλύδων συμπεφυρμένον δοξῶν, ὠκυδρομῆσαι δυνάμενος ὁ νοῦς ὅτε τὴν σωματικὴν χώραν ἀπεδίδρασκεν Αἴγυπτον καὶ τρισὶν ἡμέραις διαδέξασθαι τὸν ἀρετῆς κλῆρον, φασὶ τρισσῷ, μνήμῃ τῶν παρεληλυθότων καὶ *ἐναργείᾳ* τῶν παρόντων

καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι, τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀριθμόν, μῆκος τοσούτου χρόνου, τρίβεται, τὴν ἐν κύκλῳ περιάγων καὶ ἀλώμενος ἕνεκα τοῦ πολυτρόπου, τὴν ἐπ' εὐθείας ἀνυσιμωτάτην οὖσαν δέον. Οὗτός ἐστιν ὁ μὴ μόνον ὀλίγοις εἴδεσιν ἐπιθυμίας χαίρων, ἀλλὰ μηδὲν τὸ παράπαν ἀπολιπεῖν δικαιῶν, ἵνα ὅλον δι' ὅλων τὸ γένος, ᾧ πᾶν εἶδος *ἐμφέρεται*, μετέρχηται· λέγεται γάρ, ὅτι „ὁ ἐπίμικτος ὁ ἐν αὐτοῖς ἐπεθύμησεν ἐπιθυμίαν" (Num. 11, 4), αὐτοῦ τοῦ γένους, οὐχ ἑνός τινος τῶν εἰδῶν, „καὶ καθίσαντες ἔκλαιον." Συνίησι γὰρ ὀλιγοδρανοῦσα ἡ διάνοια, καὶ ὁπότε μὴ δύναται τυχεῖν ὧν ὀρέγεται, δακρύει καὶ στενάζει· καίτοι ὤφειλε χαίρειν παθῶν καὶ νοσημάτων ἀτυχοῦσα, καὶ μεγάλην εὐπραγίαν νομίζειν τὴν ἔνδειαν καὶ ἀπουσίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς χορευταῖς ἀρετῆς σφαδάζειν καὶ δακρύειν ἔθος, ἢ τὰς τῶν ἀφρόνων ὀδυρομένοις συμφορὰς διὰ τὸ φύσει κοινωνικὸν καὶ φιλάνθρωπον, ἢ διὰ περιχάρειαν· γίνεται δὲ αὕτη, ὅταν ἀθρόα ἀγαθὰ μηδὲ προσδοκηθέντα ποτὲ αἰφνίδιον ὀμβρήσαντα πλημμυρῇ, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ποιητικὸν εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ

Δακρυόεν γελάσασα.

Προσπεσοῦσα γὰρ ἐκ τοῦ ἀνελπίστου ἡ εὐπαθειῶν ἀρίστη, χαρὰ ψυχῇ μείζονα αὐτὴν ἢ πρότερον ἦν ἐποίησεν, ὡς διὰ τὸν ὄγκον μηκέτι χωρεῖν τὸ σῶμα· θλιβόμενον δὲ καὶ πιεζόμενον ἀποστάζει λιβάδας, ἃς καλεῖν ἔθος δάκρυα, περὶ ὧν ἐν ὕμνοις εἴρηται· „Ψωμιεῖς ἡμᾶς ἄρτον δακρύων" (Psalm. 80, 5), καί· „Ἐγένετό μοι τὰ δάκρυά μου ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτός" (Psalm. 42, 3). Τροφὴ γάρ ἐστι διανοίας τὰ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ σπουδαίου γέλωτος ἐμφανῆ δάκρυα, ἐπειδὰν ὁ θεῖος ἐντακεὶς ἵμερος

τὸν τοῦ γεννητοῦ θρῆνον ᾆσμα εἰς τὸν ἀγένητον ὕμνον ποιήσειεν.

Ambiguus etiam Ioseph.

29. Ἔνιοι μὲν οὖν τὸν μιγάδα καὶ δασὺν τοῦτον ἀποῤῥίπτουσι καὶ διατειχίζουσιν ἀφ᾽ ἑαυτῶν, τῷ θεοφιλεῖ [*] μόνῳ γένει χαίροντες· ἔνιοι δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν ἑταιρίαν τίθενται, μεθοδεύειν τὸν ἑαυτῶν βίον ἀξιοῦντες καὶ μεθόριον ἀνθρωπίνων τε καὶ θείων ἀρετῶν τιθέντες, ἵν᾽ ἑκατέρων ἐφάπτωνται καὶ τῶν ἀληθείᾳ καὶ τῶν δοκήσει. Τούτου τοῦ δόγματος ὁ πολιτευόμενός ἐστι τρόπος, ὃν Ἰωσὴφ ὀνομάζειν ἔθος, ᾧ συναπέρχονται μέλλοντι τὸν πατέρα κηδεύειν „πάντες οἱ παῖδες Φαραώ, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι τῆς Αἰγύπτου, καὶ πᾶσα ἡ πανοικία αὐτοῦ Ἰωσήφ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ οἰκία ἡ πατρικὴ αὐτοῦ" (Gen. 50, 7 s.). Ὁρᾷς, ὅτι μέσος τῆς Φαραὼ καὶ τῆς πατρικῆς οἰκίας ὁ πολιτικὸς οὗτος τάττεται, ἵνα καὶ τῶν κατὰ σῶμα, τὴν Αἴγυπτον, καὶ τῶν κατὰ ψυχήν, ἃ πάντα ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ θησαυροφυλακεῖται, κατ᾽ ἴσον ἐφῆται. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ· „Τοῦ θεοῦ εἰμί" (Gen. 50, 19), καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα συγγενῆ τούτῳ, τοῖς τῆς πατρῴας οἰκίας ἐμμένει νομίμοις· ὅταν δὲ ἐπὶ „τὸ δευτερεῖον ἅρμα" (Gen. 41, 43) τοῦ βασιλεύειν νοῦ δοκοῦντος ἀνέρχηται, Φαραώ, τὸν Αἰγυπτιακὸν πάλιν ἱδρύεται τῦφον. Ἀθλιώτερος δὲ ὁ νομιζόμενος ἐνδοξότερος εἶναι βασιλεύς, ὃς τῷ προηγουμένῳ τῶν ἁρμάτων ἐποχεῖται· τὸ γὰρ μὴ ἐν καλοῖς διαπρέπειν ἐπιφανέστατον αἶσχος, ὡς τὸ φέρεσθαι τὰ ἐν τούτοις δευτερεῖα κουφότερον κακόν. Τὸ μέντοι γε ἐπαμφοτερίζον

αὐτοῦ καταμάθοις ἂν καὶ ἐκ τῶν ὅρκων οὓς πεποίηται, τότε μὲν ὀμνὺς „νὴ τὴν ὑγείαν Φαραώ“ (Gen. 42, 15), τότε δὲ ἔμπαλιν „οὐ τὴν ὑγείαν Φαραώ“ (ib. v. 16). Ἀλλ᾽ ὁ μὲν περιέχων τὴν ἀπόφασιν ὅρκος τῆς πατρικῆς ἂν εἴη διάταγμα οἰκίας ἀεὶ φονώσης κατὰ τοῦ πάθους καὶ βουλομένης αὐτὸ τεθνάναι, ὁ δὲ ἕτερος Αἰγύπτου, ᾗ φίλον ἐστὶ τοῦτο σώζεσθαι. Διόπερ, καίτοι τοσαύτης πληθύος συνανιούσης, ἐπίμικτον ὄχλον οὐκ εἶπεν, ἐπειδὴ τῷ μὲν ἄκρως ὁρατικῷ καὶ φιλαρέτῳ πᾶν ὃ μὴ ἀρετὴ ἢ ἀρετῆς ἔργον ἀναμεμίχθαι καὶ συγκεχύσθαι δοκεῖ, τῷ δ᾽ ἔτι χαμαιζήλῳ καθ᾽ αὑτὰ τὰ γῆς ἆθλα ἀξιέραστα καὶ ἀξιοτίμητα νενόμισται.

Comitis digni praemia.

30. Τὸν μὲν οὖν ὡς κηφῆνα τοὺς μὲν αὐτῷ ὠφελίμους πόνους λυμαίνεσθαι διεγνωκότα καὶ διὰ τοῦτο ἐπακολουθοῦντα διατειχιεῖ, καθάπερ ἔφην, ὁ φρονήσεως ἐραστής, τοὺς δὲ ἕνεκα μιμήσεως παρεπομένους κατὰ τὸν τῶν καλῶν ζῆλον ἀποδέξεται, μοίρας αὐτοῖς ἁρμοττούσας δασάμενος· „Τῶν“ γάρ, φησί, „συμπορευθέντων ἀνδρῶν μετ᾽ ἐμοῦ Ἔσχωλ, Αὔναν, Μαμβρῆ, οὗτοι λήψονται μερίδα“ (Gen. 14, 24). Λέγει δὲ τοὺς εὐφυεῖς τρόπους καὶ φιλοθεάμονας· ὁ μὲν γὰρ Ἔσχωλ εὐφυΐας σύμβολον, πυρὸς ἔχον ὄνομα, ἐπειδὴ καὶ τὸ [*] εὐφυὲς εὔτολμον καὶ ἔνθερμον, καὶ ἐχόμενον ὧν ἂν προσάψηται· ὁ δὲ Αὔναν τοῦ φιλοθεάμονος, ὀφθαλμοὶ γὰρ ἑρμηνεύεται, τῷ καὶ τὰ ψυχῆς ὑπ᾽ εὐθυμίας ὄμματα διοίγνυσθαι· τούτων δ᾽ ἀμφοτέρων ἐστὶν ὁ θεωρητικὸς βίος κλῆρος, προσαγορευόμενος Μαμβρῆ, ὃ μεταληφθὲν ἀπὸ ὁράσεως καλεῖται, τῷ δὲ θεωρητικῷ τὸ ὁρᾶν συνῳδόν

τε καὶ οἰκειότατον. Ἐπειδὰν δὲ τούτοις ἀλείπταις χρησάμενος ὁ νοῦς μηδὲν ἐλλείπῃ τῶν πρὸς ἄσκησιν, συνομαρτεῖ καὶ συντρέχει τελείᾳ φρονήσει, μήθ' ὑπερέχων, μήθ' ὑπερεχόμενος, ἀλλὰ ἰσαίτατα καὶ ἰσοστάσια βαίνων. Δηλοῖ δὲ τὸ λόγιον, ἐν ᾧ σαφῶς εἴρηται, διότι πορευθέντες ἀμφότεροι ἀνῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον, ὃν εἶπεν ὁ θεός (Gen. 22, 3), — ὑπερβάλλουσά τε ἰσότης ἀρετῶν, ἁμίλλης ἀμείνων, πόνου μὲν πρὸς εὐεξίαν, τέχνης δὲ πρὸς τὴν αὐτοδίδακτον φύσιν, καὶ δυνηθέντων ἴσα τὰ ἆθλα τῆς ἀρετῆς ἐνέγκασθαι. Ὥσπερ ἂν εἰ ζωγραφία καὶ πλαστικὴ μὴ μόνον ὡς νῦν ἀκίνητα καὶ ἄψυχα ἐδημιούργουν, ἴσχυον δὲ κινούμενά τε καὶ ἔμψυχα τὰ γραφόμενα καὶ πλαττόμενα ποιεῖν· ἐδόκουν γὰρ ἂν φύσεως ἔργων οὖσαι τὸ πάλαι μιμητικαὶ τέχναι φύσεις αὗται γεγενῆσθαι τὰ νῦν.

Deus itineris finis idemque comes.

31. Ὁ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἄνω μετέωρος ἐξαρθεὶς οὐδὲν ἔτι τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν κάτω τοῖς θνητοῖς ἐνδιατρίβειν ἐάσει, πάντα δὲ ὥσπερ ἐκ σειρᾶς ἐκκρεμασθέντα συνεπισπάσεται. Διὸ καὶ λόγιον ἐχρήσθη τῷ σοφῷ τοιόνδε· „Ἀνάβηθι πρὸς κύριόν σου, σὺ καὶ Ἀαρὼν καὶ Ναδὰβ καὶ Ἀβιοὺδ καὶ ἑβδομήκοντα τῆς γερουσίας Ἰσραήλ.“ (Exod. 24, 1.) Τοῦτο δέ ἐστι τοιοῦτον· Ἀνάβηθι, ὦ ψυχή, πρὸς τὴν τοῦ ὄντος θέαν, εὐαρμόστως, λογικῶς, ἑκουσίως, ἀφόβως, ἀγαπητικῶς, ἐν ἀριθμοῖς ἁγίοις καὶ τελείοις ἑβδομάδος δεκαπλασιασθείσης. Ἀαρὼν μὲν γὰρ προφήτης λέγεται Μωϋσέως ἐν τοῖς νόμοις, ὁ γεγωνὸς λόγος προφητεύων διανοίᾳ· Ναδὰβ δὲ ἑκούσιος ἑρμηνεύεται ὁ μὴ ἀνάγκῃ τιμῶν τὸ θεῖον· καὶ

Ἀβιοὺδ πατήρ μου, οὗτος ὁ μὴ δι' ἀφροσύνην δεσπότου μᾶλλον ἢ πατρὸς διὰ φρόνησιν, ἄρχοντος θεοῦ, δεόμενος. Αἵδ' εἰσὶν αἱ τοῦ βασιλεύειν ἀξίου νοῦ δορυφόροι δυνάμεις, ἃς συνέρχεσθαι τῷ βασιλεῖ παραπεμπούσας αὐτὸν θέμις· ἀλλὰ γὰρ δέος ἐστὶν ἀναβαίνειν πρὸς τὴν τοῦ ὄντος θέαν ψυχῇ δι' ἑαυτῆς, ἀγνοούσῃ τὴν ὁδόν, ὑπὸ ἀμαθίας ἅμα καὶ τόλμης ἐπαρθείσῃ· μεγάλα δὲ τὰ ἐξ ἀνεπιστημοσύνης καὶ πολλοῦ θράσους παραπτώματα. Διόπερ εὔχεται Μωϋσῆς αὐτῷ τῷ θεῷ χρῆσθαι ἡγεμόνι πρὸς τὴν [*] πρὸς αὐτὸν ἄγουσαν ὁδόν, λέγει γάρ· „Εἰ μὴ αὐτός σὺ συμπορεύσῃ, μή με ἀγάγῃς ἐντεῦθεν." (Exod. 33, 15.) Διότι πᾶσα κίνησις ἡ ἄνευ θείας ἐπιφροσύνης ἐπιζήμιος, καὶ ἄμεινον ἐνταυθοῖ καταμένειν τὸν θνητὸν βίον ἀλητεύοντας, ὡς τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων γένος, ἢ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐξάραντας ἑαυτοὺς ὑπὸ ἀλαζονείας ἀνατραπῆναι, καθάπερ μυρίοις συνέβη τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ᾠήθησαν σοφίαν πιθανῶν εἶναι λόγων εὕρεσιν, ἀλλ' οὐ πραγμάτων ἀληθεστάτην πίστιν. Ἴσως δὲ καὶ τοιοῦτό τι δηλοῦται· Μή με ἄνω μετέωρον ἐξάρῃς, πλοῦτον ἢ δόξαν ἢ τιμὰς ἢ ἀρχὰς ἢ ὅσα ἄλλα τῶν ἐν τοῖς λεγομένοις ἀγαθοῖς δωρησάμενος, εἰ μὴ μέλλοις αὐτὸς συνέρχεσθαι. Ταῦτα γὰρ καὶ ζημίας καὶ ὠφελείας μεγίστης πολλάκις περιποιητικὰ τοῖς ἔχουσιν· ὠφελείας μέν, ὅταν ἀφηγῆται τῆς γνώμης ὁ θεός, βλάβης δέ, ὅταν τὸ ἐναντίον. Μυρίοις γὰρ τὰ λεγόμενα ἀγαθά, πρὸς ἀλήθειαν οὐκ ὄντα, κακῶν ἀνηκέστων γέγονεν αἴτια· ὁ δὲ ἑπόμενος θεῷ κατὰ ἀναγκαῖον συνοδοιπόροις χρῆται τοῖς ἀκολούθοις αὐτοῦ λόγοις, οὓς ὀνομάζειν ἔθος ἀγγέλους. Λέγεται γοῦν, ὅτι „Ἀβραὰμ συνεπορεύετο συμπροπέμπων αὐτούς" (Gen. 18, 16). Ὢ

παγκάλης ἐπανισώσεως, καθ' ἣν ὁ παραπέμπων παρεπέμπετο, διδοὺς ὃ ἐλάμβανεν, οὐκ ἀνθ' ἑτέρου ἕτερον, ἀλλὰ ἓν αὐτὸ μόνον ἐκεῖνο τὸ πρὸς τὰς ἀντιδόσεις ἕτοιμον. Ἕως μὲν γὰρ οὐ τετελείωται, ἡγεμόνι τῆς ὁδοῦ χρῆται λόγῳ θείῳ, χρησμὸς γάρ ἐστιν· „Ἰδοὺ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ἵνα φυλάξῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰςαγάγῃ σε εἰς τὴν γῆν ἣν ἡτοίμασά σοι. Πρόςεχε αὐτῷ καὶ εἰςάκουε αὐτοῦ, μὴ ἀπείθει αὐτῷ· οὐ γὰρ μὴ ὑποστείληταί σε, τὸ γὰρ ὄνομά μου ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ.“ (Exod. 23, 20 s.) Ἐπειδὰν δὲ πρὸς ἄκραν ἐπιστήμην ἀφίκηται, συντόνως ἐπιδραμὼν ἰσοταχήσει τῷ πρόσθεν ἡγουμένῳ τῆς ὁδοῦ. Ἀμφότεροι γὰρ οὕτως ὀπαδοὶ γενήσονται τοῦ πανηγεμόνος θεοῦ, μηδενὸς ἔτι τῶν ἑτεροδόξων παρακολουθοῦντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Λώτ, ὃς ἔκλινε τὴν ψυχὴν ὀρθὴν καὶ ἀκαμπῆ φύεσθαι δυναμένην, διοικισθέντος.

„Abraham erat annorum septuaginta quinque, quum exiret de Charran“ — de secunda quidem sede; prima enim erat Chaldaea. Chaldaeorum Pantheismus, Moysis Monotheismus.

32. „Ἀβραὰμ δὲ ἦν,“ φησίν, „ἐτῶν ἑβδομήκοντα πέντε, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ Χαῤῥάν.“ (Gen. 12, 4.) Περὶ μὲν οὖν τοῦ τῶν πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀριθμοῦ — λόγον γὰρ ἔχει συνῳδὸν τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις — αὖθις ἀκριβώσομεν. Τίς δέ ἐστι Χαῤῥὰν καὶ τίς ἡ ἐκ ταύτης ἀποικία τῆς χώρας, πρότερον ἐρευνήσωμεν. Οὐδένα τοίνυν τῶν ἐντετυχηκότων τοῖς νόμοις ἀγνοεῖν εἰκός, ὅτι πρότερον μὲν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς ἀναστὰς γῆς Ἀβραὰμ ᾤκησεν εἰς Χαῤῥάν· [*] τελευτήσαντος δὲ αὐτῷ τοῦ πα-

τρός ἐκεῖθε καὶ ἐκ ταύτης μετανίσταται, ὡς δυοῖν ἤδη τόπων ἀπόλειψιν πεποιῆσθαι. Τί οὖν λεκτέον; Χαλδαῖοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐκπεπονηκέναι διαφερόντως δοκοῦσιν ἀστρονομίαν καὶ γενεθλιαλογικήν, τὰ ἐπίγεια τοῖς μετεώροις καὶ τὰ οὐράνια τοῖς ἐπὶ γῆς ἁρμοζόμενοι, καὶ ὥσπερ διὰ μουσικῆς λόγων τὴν ἐμμελεστάτην συμφωνίαν τοῦ παντὸς ἐπιδεικνύμενοι, τῇ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα κοινωνίᾳ καὶ συμπαθείᾳ τόποις μὲν διεζευγμένων, συγγενείᾳ δὲ οὐ διῳκισμένων. Οὗτοι τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον ἐν τοῖς οὖσιν ὑπετόπησαν εἶναι μόνον, ἢ θεὸν ὄντα αὐτόν, ἢ ἐν αὐτῷ θεὸν περιέχοντα τὴν τῶν ὅλων ψυχήν· εἱμαρμένην δὲ καὶ ἀνάγκην θεοπλαστήσαντες ἀσεβείας πολλῆς κατέπλησαν τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἀναδιδάξαντες ὡς δίχα τῶν φαινομένων οὐδενός ἐστιν οὐδὲν αἴτιον τὸ παράπαν, ἀλλ' ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων αἱ περίοδοι τά τε ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐναντία ἑκάστῳ τῶν ὄντων ἀπονέμουσι. Μωϋσῆς μέντοι τῇ μὲν ἐν τοῖς μέρεσι κοινωνίᾳ καὶ συμπαθείᾳ τοῦ παντὸς ἔοικε συνεπιγράφεσθαι, ἕνα καὶ γεννητὸν ἀποφηνάμενος τὸν κόσμον εἶναι — γενομένου γὰρ καὶ ἑνὸς ὑπάρχοντος εὔλογον τάς γε στοιχειώδεις οὐσίας ὑποβεβλῆσθαι τοῖς ἀποτελουμένοις τὰς αὐτὰς ἅπασι κατὰ μέρη, καθάπερ ἐπὶ σωμάτων συμβέβηκε τῶν ἡνωμένων ἀλληλουχεῖν —, τῇ δὲ περὶ θεοῦ δόξῃ διαφέρεσθαι, μήτε γὰρ τὸν κόσμον, μήτε τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν τὸν πρῶτον εἶναι θεόν, μηδὲ τοὺς ἀστέρας ἢ τὰς χορείας αὐτῶν τὰ πρεσβύτατα τῶν τοῖς ἀνθρώποις συμβαινόντων αἴτια, ἀλλὰ συνέχεσθαι μὲν τόδε τὸ πᾶν ἀοράτοις δυνάμεσιν, ἃς ἀπὸ γῆς ἐσχάτων ἄχρις οὐρανοῦ περάτων ὁ δημιουργὸς ἀπέτεινε, τοῦ μὴ ἀνεθῆναι τὰ δεθέντα καλῶς προ-

μηθούμενος· δεσμοὶ γὰρ αἱ δυνάμεις τοῦ παντὸς ἄῤῥηκτοι. Διὸ καὶ ἐάν που τῆς νομοθεσίας λέγηται· „Ὁ θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω“ (Ios. 2, 11), μηδεὶς ὑπετοπησάτω αὐτὸν κατὰ τὸ εἶναι λέγεσθαι — τὸ γὰρ ὂν περιέχειν, ἀλλ' οὐ περιέχεσθαι θέμις —, δύναμιν δὲ αὐτοῦ, καθ' ἣν ἔθηκε καὶ διετάξατο καὶ διεκόσμησε τὰ ὅλα. Αὕτη δὲ κυρίως ἐστὶν ἀγαθότης, φθόνον μὲν τὸν μισάρετον καὶ μισόκαλον ἀπεληλακυῖα ἀφ' ἑαυτῆς, χάριτας δὲ γεννῶσα, αἷς τὰ μὴ ὄντα εἰς γένεσιν ἄγουσα ἀνέφηνεν. Ἐπεί τό γε ὂν φαντασιαζόμενον δόξῃ πανταχοῦ, πρὸς ἀλήθειαν δὲ οὐδαμοῦ φαίνεται, ὡς ἀψευδέστατον ἐκεῖνον εἶναι τὸν χρησμόν, ἐν ᾧ λέγεται· [*] „Ὧδε ἐγὼ“ ἀδεικτος ὡς ἂν δεικνύμενος, ἀόρατος ὡς ἂν ὁρατὸς ὢν — „πρὸ τοῦ σε.“ (Exod. 17, 6.) Πρὸ γὰρ τοῦ παντὸς γεννητοῦ ἔξω βαίνων ἐκείνου, καὶ μηδενὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἐμφερόμενος.

Ad Chaldaizantes adhortatio de Chaldaea, i. e. curioso rerum coelestium studio, relinquenda (33), *de Charran, i. e. sensuum contemplatione, petendo iterumque deserendo* (34), *de Deo, mundi opifice, cognoscendo* (35).

33. Τούτων λεγομένων ἐπὶ τῇ τῆς Χαλδαϊκῆς δόξης ἀνατροπῇ τοὺς ἔτι τὴν γνώμην χαλδαΐζοντας μετακλίνειν καὶ μετακαλεῖν οἴεται δεῖν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς διδασκαλίας, ἀρχόμενος ὧδε· Τί, φησιν, ὦ θαυμάσιοι, τοσοῦτον αἰφνίδιον ἀρθέντες ἀπὸ γῆς εἰς ὕψος ἐπινήχεσθε καὶ τὸν ἀέρα ὑπερκύψαντες αἰθεροβατεῖτε, ὡς ἡλίου κινήσεις καὶ σελήνης περιόδους καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων τὰς ἐμμελεῖς καὶ ἀοιδίμους ἀκριβοῦν χορείας; Ταῦτα γὰρ μείζονα ἢ κατὰ τὰς ὑμετέρας ἐστὶν ἐπινοίας, ἅτε οὐ-

δαιμονεστέρας καὶ θειοτέρας μοίρας λαχόντα. Κατάβητε οὖν ἀπ᾽ οὐρανοῦ, καὶ καταβάντες μὴ πάλιν γῆν καὶ θάλατταν καὶ ποταμοὺς καὶ φυτῶν καὶ ζώων ἰδέας ἐξετάζετε, μόνους δὲ ἑαυτοὺς καὶ τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἐρευνᾶτε, μὴ ἑτέρωθι μᾶλλον οἰκήσαντες ἢ παρ᾽ ἑαυτοῖς. Διαθεώμενοι γὰρ τὰ κατὰ τὸν ἴδιον οἶκον, τὸ δεσπόζον ἐν αὐτῷ, τὸ ὑπήκοον, τὸ ἔμψυχον, τὸ ἄψυχον, τὸ λογικόν, τὸ ἄλογον, τὸ ἀθάνατον, τὸ θνητόν, τὸ ἄμεινον, τὸ χεῖρον, εὐθὺς ἐπιστήμην θεοῦ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ σαφῆ λήψεσθε. Λογιεῖσθε γάρ, ὅτι, ὡς ἐν ἡμῖν ἐστι νοῦς, καὶ τῷ παντί ἐστι, καὶ ὡς ὁ ὑμέτερος ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν τῶν περὶ ὑμᾶς ἀναψάμενος ἕκαστον τῶν μερῶν ὑπήκοον ἀπέφηνεν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ ὁ τοῦ παντὸς τὴν ἡγεμονίαν περιβεβλημένος αὐτοκράτορι νόμῳ καὶ δίκῃ τὸν κόσμον ἡνιοχεῖ, προμηθούμενος οὐ τῶν ἀξιονικωτέρων αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀφανεστέρων εἶναι δοκούντων.

34. Μεταναστάντες οὖν ἀπὸ τῆς κατ᾽ οὐρανὸν περιεργίας ἑαυτούς, ὅπερ εἶπον, οἰκήσατε, τὴν μὲν Χαλδαίων γῆν, δόξαν, καταλιπόντες, μετοικησάμενοι δὲ εἰς Χαῤῥάν, τὸ τῆς αἰσθήσεως χωρίον, ὃ δὴ σωματικός ἐστι διανοίας οἶκος· Χαῤῥὰν γὰρ ἑρμηνεύεται τρώγλη, τρῶγλαι δὲ σύμβολα αἰσθήσεως τόπων εἰσίν· ὀπὰς γὰρ καὶ φωλεοὺς τρόπον τινὰ ὀφθαλμοὺς μὲν ὁράσεως, ἀκοῆς δὲ ὦτα, ῥῖνας δὲ ὀσμῶν, καὶ γεύσεως φάρυγγα, καὶ πᾶσαν τὴν σώματος κατασκευὴν ἁφῆς εἶναι συμβέβηκε. Τούτοις οὖν ἐπιδιατρίψαντες ἐνηρεμήσατε καὶ σχολάσατε, καὶ τὴν ἑκάστου φύσιν ὡς ἔνι μάλιστα ἀκριβώσατε, καὶ τὸ ἐν ἑκάστοις εὖ τε καὶ χεῖρον καταμαθόντες τὸ μὲν φύγετε, τὸ δὲ ἔμπαλιν ἕλεσθε. Ἐπειδὰν μέντοι σφόδρα ἀκριβῶς πάντα τὸν ἴδιον [*] διασκέψησθε οἶκον καὶ ὃν

ἔχει λόγον ἕκαστον αὐτοῦ τῶν μερῶν αὐγάσησθε, διακινήσαντες αὐτοὺς τὴν ἐνθένδε μετανάστασιν ζητεῖτε, οὐ θάνατον, ἀλλ' ἀθανασίαν καταγγέλλουσαν, ἧς δείγματα σαφῆ καὶ ἐν τοῖς σωματικοῖς καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐγκατειλημμένοι φωλεοῖς κατόψεσθε, τοτὲ μὲν ἐν τοῖς βαθέσιν ὕπνοις — ἀναχωρήσας γὰρ ὁ νοῦς καὶ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα κατὰ τὸ σῶμα ὑπεξελθὼν ἑαυτῷ προσομιλεῖν ἄρχεται, ὡς πρὸς κάτοπτρον ἀφορῶν ἀλήθειαν, καὶ *ἀποῤῥυψάμενος* πάνθ' ὅσα ἐκ τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις φαντασιῶν ἀπεμάξατο, ταῖς περὶ τῶν μελλόντων ἀψευδεστάταις διὰ τῶν ὀνείρων μαντείαις ἐνθουσιᾷ —, τοτὲ δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐγρηγόρσεσιν. Ὅταν γὰρ ἔκ τινος τῶν κατὰ φιλοσοφίαν κατασχεθεὶς θεωρημάτων ἀχθῇ πρὸς αὐτοῦ, τῷ μὲν ἕπεται, τῶν δ' ἄλλων ὅσα κατὰ τὸν σωματικὸν οἶκον ἀμνημονεῖ δήπου. Καὶ ἐὰν ἐμποδίζωσιν αἱ αἰσθήσεις πρὸς τὴν ἀκριβῆ θέαν τοῦ νοητοῦ, μέλει τοῖς φιλοθεάμοσι καθαιρεῖν αὐτῶν τὴν ἐπίθεσιν· τάς τε γὰρ ὄψεις καταμύουσι καὶ τὰ ὦτα ἐπιφράττουσι καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐπέχουσιν ὁρμάς, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καὶ σκότῳ διατρίβειν ἀξιοῦσιν, ὡς μὴ πρός τινος αἰσθητοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ᾧ νοητὰ βλέπειν ἔδωκεν ὁ θεός, ἐπισκιασθῇ.

35. Τοῦτον μέντοι τὸν τρόπον μαθόντες ἀπόλειψιν τοῦ θνητοῦ χρηματίζειν καὶ τὰς περὶ τοῦ ἀγεννήτου παιδευθήσεσθε δόξας· εἰ μὴ νομίζετε, τὸν μὲν ἡμέτερον νοῦν ἀποδυσάμενον σῶμα, αἴσθησιν, λόγον, δίχα τούτων γυμνὸν δύνασθαι τὰ ὄντα ὁρᾶν, τὸν δὲ τῶν ὅλων νοῦν τὸν θεὸν οὐκ ἔξω τῆς ὑλικῆς φύσεως πάσης ἑστάναι, περιέχοντα, οὐ περιεχόμενον, καὶ οὐκ ἐπινοίᾳ μόνον ἐπεξεληλυθέναι ὥςπερ ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τῷ οὐσιώδει, οἷα

ἁρμόττει θεόν. Ὁ μὲν γὰρ ἡμέτερος νοῦς οὐ δεδημιούργηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἔστιν ἔργον ἑτέρου· διὸ καὶ περιέχεται ὡς ἐν ἀγγείῳ τῷ σώματι. Ὁ δὲ τῶν ὅλων νοῦς τὸ πᾶν γεγέννηκε· τὸ πεποιηκὸς δὲ τοῦ γενομένου κρεῖττον, ὥστ' οὐκ ἂν ἐμφέροιτο τῷ χείρονι, δίχα τοῦ μηδὲ ἁρμόττειν πατέρα ἐν υἱῷ περιέχεσθαι, υἱὸν δὲ ταῖς τοῦ πατρὸς ἐπιμελείαις συναύξεσθαι. Οὕτω κατὰ βραχὺ μεταβαίνων ὁ νοῦς ἐπὶ τὸν εὐσεβείας καὶ ὁσιότητος ἀφίξεται πατέρα, γενεθλιαλογικῆς ἀποστὰς τὸ πρῶτον, ἥτις παρέπεισεν αὐτὸν ὑπολαβεῖν τὸν κόσμον θεὸν τὸν πρῶτον εἶναι, ἀλλὰ μὴ τοῦ πρώτου θεοῦ δημιούργημα, καὶ τὰς τῶν ἀστέρων φοράς τε καὶ κινήσεις αἰτίας ἀνθρώποις κακοπραγίας καὶ τὸ ἐναντίον εὐδαιμονίας. Ἔπειτα εἰς τὴν ἐπίσκεψιν ἐλθὼν τὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ, φιλοσοφήσας τὰ κατὰ τὸν ἴδιον οἶκον, τὰ περὶ σώματος, τὰ περὶ αἰσθήσεως, τὰ περὶ λόγου, καὶ γνοὺς κατὰ τὸ ποιητικὸν γράμμα *)

[*] Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται, ἔπειτα ἀνατεμὼν ὁδὸν τὴν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ διὰ ταύτης ἐλπίσας τὸν δυστόπαστον καὶ δυστέκμαρτον πατέρα τῶν ὅλων κατανοῆσαι, μαθὼν ἀκριβῶς ἑαυτὸν εἴσεται τάχα που καὶ θεόν, οὐκέτι μένων ἐν Χαῤῥάν, τῆς αἰσθήσεως ὀργάνοις, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων. Ἀμήχανον γὰρ ἔτι κινούμενον αἰσθητῶς μᾶλλον ἢ νοητῶς πρὸς τὴν τοῦ ὄντος ἐλθεῖν ἐπίσκεψιν.

Numeri septuagenarii et quinarii singularis vis. (36. 37.)

36. Οὗ χάριν καὶ ὁ ταχθεὶς τὴν ἀρίστην τάξιν παρὰ θεῷ τρόπος, ὄνομα Σαμουήλ, οὐχ ὑφηγεῖται τὰ τῆς βα-

---

*) Hom. Od. 4, 392.

σιλείας δίκαια τῷ Σαοὺλ οὐδ᾽ ἔτι διατρίβοντι ἐν τοῖς σκεύεσιν, ἀλλ᾽ ἐπειδὰν ἐκεῖθεν αὐτὸν ἐξελκύσῃ· πυνθάνεται μὲν γάρ, εἰ ἔτι ἔρχεται ἐνθάδε ὁ ἀνήρ, ἀποκρίνεται δὲ τὸ λόγιον· „Ἰδοὺ αὐτὸς κέκρυπται ἐν τοῖς σκεύεσι." (1 Sam. 10, 22.) Τί οὖν προσήκει τὸν ἀκούσαντα, φύσει παιδευτικὸν ὄντα, ποιῆσαι, ὅτι μὴ μετὰ σπουδῆς αὐτὸν ἐξελκύσαι; „Ἐπιδραμὼν" γάρ, φησί, „λαμβάνει αὐτὸν ἐκεῖθεν," διότι ὁ τοῖς ἀγγείοις τῆς ψυχῆς, σώματι καὶ αἰσθήσει, διατρίβων, οὐκ ἦν ἀξιόχρεως ἀκοῦσαι τῶν τῆς βασιλείας δογμάτων καὶ νόμων — βασιλείαν δὲ σοφίαν εἶναι λέγομεν, ἐπεὶ καὶ τὸν σοφὸν βασιλέα —, μεταναστὰς δέ, ἡνίκα τῆς ἀχλύος σκεδασθείσης ὀξυδορκήσειν ἔμελλεν. Εἰκότως οὖν καὶ τὴν αἰσθήσεως χώραν, ὄνομα Χαρράν, ἀπολιπεῖν οἴεται δεῖν ὁ ἐπιστήμης ἑταῖρος. Ἀπολείπει δὲ ἐτῶν γεγονὼς πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Ὁ δὲ ἀριθμὸς οὗτος αἰσθητῆς καὶ νοητῆς, πρεσβυτέρας τε καὶ νεωτέρας, ἔτι δὲ φθαρτῆς καὶ ἀφθάρτου μεθόριος φύσεώς ἐστι· νοητὸς μὲν γὰρ καὶ πρεσβύτερος καὶ ἄφθαρτος λόγος ὁ τῶν ἑβδομήκοντα, αἰσθητὸς δὲ καὶ νεώτερος ὁ ταῖς πέντε ἰσάριθμος ὢν αἰσθήσεσι. Τούτῳ καὶ ὁ ἐπιγυμναζόμενος ἀσκητὴς ἐξετάζεται, μηδέπω δεδυνημένος ἐνέγκασθαι τὰ τέλεια τὰ νικητήρια, λέγεται γάρ, ὅτι „ἦσαν αἱ πᾶσαι ψυχαὶ ἐξ Ἰακὼβ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα" (Gen. 46, 27). Τούτου γὰρ ἀθλοῦντος καὶ τὸν ὑπὲρ κτήσεως ἀρετῆς ἱερὸν ὄντως ἀγῶνα μὴ διαφθείροντος ψυχαὶ μὲν πρὸς σωμάτων γεννήματα, οὔπω δὲ κεκτημέναι τὸν λόγον, ἀλλ᾽ ἔτι τὸν αἰσθήσεως ὄχλον ἐφελκόμεναι· παλαίοντος γὰρ καὶ κονιομένου καὶ πτερνίζοντος Ἰακὼβ ἐστιν ὄνομα, οὐ νενικηκότος. Ὅταν δὲ τὸν θεὸν ὁρᾶν ἱκανὸς εἶναι δόξας Ἰσραὴλ μετονομασθῇ,

μόνῳ χρήσεται τῷ ἑβδομηκοστῷ λόγῳ, τὴν [*] πεντάδα τῶν αἰσθήσεων ἐκτεμών, λέγεται γάρ, ὅτι „ἐν ἑβδομήκοντα ψυχαῖς κατέβησαν οἱ πατέρες σου εἰς Αἴγυπτον“ (Deut. 10, 22). Οὗτός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς Μωϋσέως τοῦ σοφοῦ γνώριμος· τοὺς γὰρ ἀριστίνδην ἐκ παντὸς τοῦ πλήθους ἐπιλελεγμένους ἑβδομήκοντα εἶναι συμβέβηκε, καὶ πρεσβυτέρους ἅπαντας, οὐχ ἡλικίαις, ἀλλὰ φρονήσει καὶ βουλαῖς, γνώμαις τε καὶ ἀρχαιοτρόποις ζηλώσεσιν. Οὗτος ὁ ἀριθμὸς ἱερουργεῖταί τε καὶ ἀποδίδοται θεῷ, ὅταν οἱ τέλειοι τῆς ψυχῆς συνενεχθῶσι καρποί· τῇ γὰρ τῶν σκηνῶν ἑορτῇ χωρὶς τῶν ἄλλων θυμάτων ἑβδομήκοντα μόσχους ἀνάγειν, θυσίαν ὁλόκαυστον, διείρηται. Κατὰ τὸν ἑβδομηκοστὸν λόγον καὶ αἱ τῶν ἀρχόντων φιάλαι κατασκευάζονται, ἑκάστη γὰρ ἑβδομήκοντα σικλῶν ἐστιν ὁλκῆς· ἐπειδὴ τὰ ἔσπονδα καὶ συμβατήρια καὶ φίλα τῆς ψυχῆς ὡς ἀληθῶς ὁλκὸν ἔχει δύναμιν, τὸν ἑβδομηκοστὸν καὶ ἅγιον λόγον, ὃν Αἴγυπτος, ἡ μισάρετος καὶ φιλοπαθὴς φύσις, πενθοῦσα εἰσάγεται· „Ἑβδομήκοντα γὰρ ἡμέρας καταριθμεῖται παρ' αὐτοῖς τὸ πένθος.“ (Gen. 50, 3.)

37. Οὗτος μὲν οὖν ὁ ἀριθμός, ὡς ἔφην, Μωϋσέως γνώριμος. Ὁ δὲ τῶν πέντε αἰσθήσεων τοῦ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐκτὸς ἀσπαζομένου, ὃν ἔθος καλεῖν Ἰωσήφ. Τοσαύτην γὰρ αὐτῶν ἐπιμέλειαν πεποίηται, ὥστε τὸν μὲν ὁμογάστριον ἀδελφόν, τὸν αἰσθήσεως ἔκγονον ὄντα — ἥκιστα γὰρ ὁμοπατρίους οἶδε —, πέντε ἐξάλλοις δωρεῖται στολαῖς (Gen. 45, 22), διαπρεπεῖς ἡγούμενος τὰς αἰσθήσεις καὶ κόσμου καὶ τιμῆς ἀξίας. Ὅλῃ δὲ Αἰγύπτῳ καὶ νόμους ἀναγράφει, ὅπως τιμῶσιν αὐτὰς καὶ φόρους καὶ δασμοὺς ὡς βασιλεῦσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος κομί-

ζωσι· τὸν γὰρ σῖτον ἀποπεμπτοῦν κελεύει (Gen. 47, 24), τόδε ἐστίν, ὕλας καὶ τροφὰς ἀφθόνους θησαυροφυλακεῖν ταῖς πέντε αἰσθήσεσιν, ὅπως ἑκάστη τῶν οἰκείων ἀνεπισχέτως ἐμπιπλαμένη τρυφᾷ καὶ τὸν νοῦν τοῖς ἐπεισφορουμένοις βαρύνουσα βαπτίζῃ. Ταῖς γὰρ τῶν αἰσθήσεων εὐωχίαις λιμὸν ἄγει διάνοια, ὡς ἔμπαλιν ταῖς νηστείαις εὐφροσύνας. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ πέντε Σαλπαὰδ θυγατέρες, ἃς ἀλληγοροῦντες αἰσθήσεις εἶναί φαμεν, ἐκ τοῦ δήμου Μανασσῆ γεγόνασιν, ὃς Ἰωσὴφ υἱός ἐστι, χρόνῳ μὲν πρεσβύτερος ὤν, δυνάμει δὲ νεώτερος; Εἰκότως· καλεῖται γὰρ ἐκ λήθης, τόδε ἰσοδυναμοῦν ἐστι πρᾶγμα αἰσθήσει. Ἀνάμνησις δὲ τὰ δευτερεῖα φέρεται μνήμης, ἧς Ἐφραῒμ ἐπώνυμος γέγονεν, ὃς καρποφορία μεταληφθεὶς προσαγορεύεται· καρπὸς δὲ κάλλιστος καὶ τροφιμώτατος ψυχῆς τὸ ἄληστον ἐν μνήμαις. Λέγουσι γοῦν τὰ ἐναρμόνια ἑαυταῖς αἱ παρθένοι· „Ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀπέθανεν“ — ἀλλ᾽ ὁ θάνατος ἀναμνήσεως ἐστι λήθη —, „καὶ ἀπέθανεν οὐ δι᾽ ἁμαρτίαν ἑαυτοῦ“ (Num. 27, 3). Παγκάλως· οὐ γὰρ ἑκούσιον ἡ λήθη [*] πάθος, ἀλλ᾽ ἕν τι τῶν οὐ παρ᾽ ἡμῖν, ἐπιγινόμενον ἔξωθεν. „Υἱοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο αὐτῷ,“ ἀλλὰ θυγατέρες, ἐπειδὴ τὸ μὲν μνημονικὸν ἅτε φύσει διανιστάμενον ἀῤῥενογονεῖ, τὸ δὲ ἐπιλανθανόμενον ὕπνῳ λογισμοῦ χρώμενον θηλυτοκεῖ, ἄλογον γάρ. Ἀλόγου δὲ μέρους ψυχῆς αἰσθήσεις θυγατέρες. Εἰ δέ τις τὸν μὲν τάχει παρέδραμε, Μωϋσεῖ δὲ ἠκολούθησε, μήπω δυνηθεὶς ἰσόδρομος αὐτῷ γενέσθαι κεκραμένῳ καὶ μιγάδι ἀριθμῷ χρήσεται, τῷ πέμπτῳ καὶ ἑβδομηκοστῷ, ὅς ἐστι σύμβολον αἰσθητικῆς καὶ νοητῆς φύσεως, συναραμένων ἀμφοῖν εἰς εἴδους ἑνὸς ἀνεπιλήπτου γένεσιν.

Nullum munitius aedificium quam timor Dei.

38. Ἄγαμαι σφόδρα καὶ τὴν ὑπομονὴν Ῥεβέκκαν, ἐπειδὰν τῷ τελείῳ τὴν ψυχὴν καὶ τὰς τῶν παθῶν καὶ κακιῶν τραχύτητας καθῃρηκότι παραινῇ τότε εἰς Χαῤῥὰν ἀποδρᾶναι. Λέγει γάρ· „Νῦν οὖν, τέκνον, ἄκουσον τῆς φωνῆς μου καὶ ἀποστὰς ἀπόδραθι πρὸς Λάβαν τὸν ἀδελφόν μου εἰς Χαῤῥάν, καὶ οἴκησον μετ' αὐτοῦ ἡμέρας τινάς, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ ἀδελφοῦ σου ἀπό σου, καὶ ἐπιλάθηται ἃ πεποίηκας αὐτῷ.“ (Gen. 27, 43 s.) Παγκάλως δὲ τὴν ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις ὁδὸν δρασμὸν εἴρηκεν, ὄντως γὰρ δραπέτης ὁ νοῦς τότε γίνεται, ὅταν καταλιπὼν τὰ οἰκεῖα ἑαυτῷ νοητὰ τράπηται πρὸς τὸ ἐναντίον τάγμα τῶν αἰσθητῶν. Ἔστι δὲ ὅπου καὶ τὸ δραπετεύειν χρήσιμον, ἐπειδάν τις αὐτὸ ποιῇ μὴ ἕνεκα ἔχθους τοῦ πρὸς τὸν κρείττονα, ἀλλὰ τοῦ μὴ ἐπιβουλευθῆναι χάριν πρὸς τοῦ χείρονος. Τίς οὖν ἡ παραίνεσις τῆς ὑπομονῆς; Θαυμασιωτάτη καὶ περιμάχητος. Ἐάν ποτε, φησίν, ὁρᾷς ἀνηρεθισμένον καὶ ἐξηγριωμένον τὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς πάθος ἐν σαυτῷ ἢ τινι ἑτέρῳ, ὃ ἡ ἄλογος καὶ ἀτίθασσος ζωοτροφεῖ φύσις, μὴ μᾶλλον αὐτὸ ἀκονήσας ἐκθηριώσῃς· δήξεται γὰρ ἴσως ἀνίατα. Καταψύχων δὲ τὸ ζέον αὐτοῦ καὶ πεπυρωμένον ἄγαν ἡμέρωσον· τιθασσὸν γὰρ καὶ χειρόηθες εἰ γένοιτο, ἥκιστα ἂν βλάψοι. Τίς οὖν ὁ τρόπος τῆς τιθασσείας καὶ ἡμερώσεως αὐτοῦ; Μεθαρμοσάμενος καὶ μετασκευασάμενος, ὅσα τῷ δοκεῖν, ἀκολούθησον τὸ πρῶτον οἷς ἂν ἐθέλῃ, καὶ πρὸς μηδὲν ἐναντιωθεὶς ὁμολόγησον τὰ αὐτὰ φιλεῖν τε καὶ μισεῖν, οὕτω γὰρ ἐξευμενισθήσεται· πραϋνθέντος δὲ ἀποθήσῃ τὴν ὑπόκρισιν,

καὶ μηδὲν ἔτι προςδοκῶν ἐξ ἐκείνου κακὸν πείσεσθαι μετὰ ῥᾳστώνης ἐπανελεύσῃ πρὸς τὴν τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν. Εἰςάγεται γὰρ διὰ τοῦτο Χαῤῥὰν θρεμμάτων μὲν ἀνάπλεως, οἰκήτορσι δὲ κεχρημένη κτηνοτρόφοις· τί γὰρ ἂν εἴη χωρίον ἀλόγῳ φύσει καὶ τοῖς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν αὐτῆς ἀνειληφόσιν ἐπιτηδειότερον τῶν ἐν ἡμῖν αἰσθήσεων; Πυθομένου γοῦν τοῦ ἀσκητοῦ· „Πόθεν [*] ἐστε," ἀποκρίνονται τὸ ἀληθὲς οἱ ποιμένες, ὅτι „ἐκ Χαῤῥάν"(Gen. 29, 4)· ἐκ γὰρ αἰσθήσεως αἱ ἄλογοι ὡς ἐκ διανοίας αἱ λογικαὶ δυνάμεις εἰσί. Προςπυθομένου δέ, εἰ γινώσκουσι Λάβαν, φασὶν εἰκότως εἰδέναι· γνωρίζει γὰρ τὸ χρῶμα καὶ πᾶσαν ποιότητα αἴσθησις, ὡς οἴεται· χρωμάτων δὲ καὶ ποιοτήτων ὁ Λάβαν σύμβολον. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐπειδὰν ἤδη τελειωθῇ, τὸν μὲν τῶν αἰσθήσεων οἶκον ἀπολείψει, τὸν δὲ τῆς ψυχῆς ὡς ψυχῆς ἱδρύεται, ὃν ἔτι ὢν ἐν τοῖς πόνοις καὶ ταῖς αἰσθήσεσιν ἀναζωγραφεῖ, λέγει γάρ· „Πότε ποιήσω καὶ ἐγὼ ἐμαυτῷ οἶκον;" (Gen. 30, 30.) Πότε τῶν αἰσθητῶν καὶ αἰσθήσεων ὑπεριδὼν νοῦν καὶ διάνοιαν οἰκήσω, λόγῳ θεωρητοῖς πράγμασι συστρεφόμενος καὶ συνδιαιτώμενος, καθάπερ αἱ ζητητικαὶ τῶν ἀφανῶν ψυχαί, μαίας αὐτὰς ἔθος ὀνομάζειν; Καὶ γὰρ αὗται ποιοῦσι σκεπάσματα οἰκεῖα καὶ φυλακτήρια φιλαρέτοις ψυχαῖς. Τὸ δὲ εὐερκέστατον οἰκοδόμημα ἦν ὁ θεοῦ φόβος τοῖς φρουρὰν καὶ τεῖχος αὐτὸν ἀκαθαίρετον πεποιημένοις· „Ἐπειδὴν γάρ" φησιν, „ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν θεόν, ἐποίησαν ἑαυταῖς οἰκίας." (Exod. 1, 21.)

„Peragra", anima, omnia cognitione digna, neque defatigare.

39. Ἐξελθὼν οὖν ἐκ τῶν κατὰ τὴν Χαῤῥὰν τόπων

ὁ νοῦς λέγεται „διοδεῦσαι τὴν γῆν ἕως τοῦ τόπου Συχὲμ ἐπὶ τὴν δρῦν τὴν ὑψηλήν“ (Gen. 12, 6). Τί δέ ἐστι τὸ διοδεῦσαι, σκεψώμεθα. Τὸ φιλομαθὲς ζητητικὸν καὶ περίεργόν ἐστι φύσει, πανταχῇ βαδίζον ἀόκνως καὶ πανταχόσε διακύπτον καὶ μηδὲν ἀδιερεύνητον τῶν ὄντων μήτε σωμάτων μήτε πραγμάτων ἀπολιπεῖν δικαιοῦν· λίχνον γὰρ ἐκτόπως θεαμάτων καὶ ἀκουσμάτων εἶναι πέφυκεν, ὡς μὴ μόνον τοῖς ἐπιχωρίοις ἀρκεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τῶν ξενικῶν καὶ πορρωτάτω διῳκισμένων ἐφίεσθαι. Λέγουσι γοῦν, ὡς ἐστιν ἄτοπον ἐμπόρους μὲν καὶ καπήλους γλίσχρων ἕνεκα κερδῶν διαβαίνειν τὰ πελάγη, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐν κύκλῳ περιϊέναι ἅπασαν, μὴ θέρος, μὴ χειμῶνα, μὴ πνεύματα βίαια, μὴ ἐναντία, μὴ γῆρας, μὴ νόσον σώματος, μὴ φίλων συνήθειαν, μὴ τὰς ἐπὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ τοῖς ἄλλοις οἰκείοις ἀλέκτους ἡδονάς, μὴ πατρίδος καὶ πολιτικῶν φιλοτησιῶν ἀπόλαυσιν, μὴ χρημάτων καὶ τῆς ἄλλης περιουσίας ἀσφαλῆ χρῆσιν, μὴ τῶν ἄλλων ὁτιοῦν συνόλως μέγα ἢ μικρὸν ἐμποδὼν τιθεμένους, τοῦ δὲ καλλίστου καὶ περιμαχήτου καὶ μόνῳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων οἰκειοτάτου χάριν, σοφίας, μὴ οὐχὶ θάλατταν μὲν ἅπασαν περαιοῦσθαι, πάντα δὲ γῆς μυχὸν ἐπέρχεσθαι φιλοπευστοῦντας, εἴ που τὶ καλόν ἐστιν ἰδεῖν ἢ ἀκοῦσαι καὶ μετὰ σπουδῆς καὶ προθυμίας τῆς [*] πάσης ἰχνηλατεῖν, ἄχρις ἂν ἐγγένηται τῶν ζητουμένων καὶ ποθουμένων εἰς ἀπόλαυσιν ἐλθεῖν. Διόδευσον μέντοι, ψυχή, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰ θέλεις, ἕκαστον τῶν περὶ αὐτὸν ἀγαγοῦσα εἰς ἐπίκρισιν, οἷον εὐθέως τί τὸ σῶμα καὶ τί ποιοῦν ἢ πάσχον διανοίᾳ συνεργεῖ, τί ἡ αἴσθησις καὶ τίνα τρόπον τὸν ἡγεμόνα νοῦν ὠφελεῖ, τί λόγος καὶ τίνων γενόμενος ἑρμηνεὺς πρὸς καλοκἀγαθίαν συμβάλ-

λεται, τί ἡδονὴ καὶ τί ἐπιθυμία, τί λύπη καὶ φόβος καὶ τίς ἡ πρὸς ταῦτα ἰατρική, δι' ἧς ἢ ληφθείς τις εὐμαρῶς διεκδύσεται ἢ οὐχ ἁλώσεται πρὸς αὐτῶν τὸ παράπαν· τί τὸ ἀφραίνειν, τί τὸ ἀκολασταίνειν, τί τὸ ἀδικεῖν, τίς ἡ τῶν ἄλλων πληθὺς νοσημάτων, ὅσα ἡ φθοροποιὸς ἀποτίκτειν πέφυκε κακία, καὶ τίς ἡ τούτων ἀποστροφή· — καὶ κατὰ τὰ ἐναντία τί τὸ δίκαιον, ἢ τὸ φρόνιμον, ἢ τὸ σῶφρον, τὸ ἀνδρεῖον, τὸ εὔβουλον, ἀρετὴ συνόλως ἅπασα καὶ εὐπάθεια, καὶ ὃν τρόπον ἕκαστον αὐτῶν εἴωθε περιγίνεσθαι. Διόδευσον μέντοι καὶ τὸν μέγιστον καὶ τελεώτατον ἄνθρωπον, τόνδε τὸν κόσμον, καὶ διάσκεψαι τὰ μέρη, ὡς τόποις μὲν διέζευκται, δυνάμεσι δὲ ἥνωται, καὶ τίς ὁ ἀόρατος οὗτος τῆς ἁρμονίας καὶ ἑνώσεως πᾶσι δεσμός ἐστιν. Ἐὰν μέντοι σκοπούμενος μὴ ῥᾳδίως καταλαμβάνῃς ἃ ζητεῖς, ἐπίμενε μὴ κάμνων· οὐ γὰρ τῇ ἐκεχειρίᾳ ληπτὰ ταῦτ' ἐστιν, ἀλλὰ μόλις πολλοῖς καὶ μεγάλοις πόνοις ἀνευρισκόμενα. Οὗ χάριν ὁ φιλομαθὴς εἰς τὸ τοῦ τόπου Συχὲμ ἐνείληπται· μεταληφθὲν δὲ τὸ ὄνομα Συχὲμ ὠμίασις καλεῖται, πόνου δὲ σύμβολον, ἐπειδὴ τοῖς μέρεσι τούτοις ἀχθοφορεῖν ἔθος. Ὡς καὶ αὐτὸς ἑτέρωθι μέμνηται λέγων ἐπί τινος ἀθλητοῦ τοῦτον τὸν τρόπον· „Ὑπέθηκε τὸν ὦμον εἰς τὸ πονεῖν, καὶ ἐγένετο ἀνὴρ γεωργός.“ (Gen. 49, 15.) Ὥστε μηδέποτε, ὦ διάνοια, μαλακισθεῖσα ὀκλάσῃς, ἀλλὰ καὶ ἐάν τι δοκῇ δυσθεώρητον εἶναι, τὸ ἐν σαυτῇ βλέπον διανοίξασα διάκυψον εἴσω καὶ ἀκριβέστερον τὰ ὄντα ἐναύγασαι, καὶ μήτε ἑκοῦσα μήτε ἄκουσά ποτε μύσῃς· τυφλὸν γὰρ ὕπνος, ὡς ὀξυωπὲς ἐγρήγορσις. Ἀγαπητὸν δὲ τῷ συνεχεῖ τῆς προβολῆς εἰλικρινῆ τῶν ζητουμένων λαβεῖν φαντασίαν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ δρῦν ὑψηλὴν ἐν Συχὲμ πεφυτεῦσθαί

φησιν; Αἰνιττόμενος τὸν ἀνένδοτον καὶ ἀκαμπῆ, στεῤῥόν τε καὶ ἀῤῥαγέστατον παιδείας πόνον, ᾧ τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι τέλειον ἀναγκαῖον κεχρῆσθαι, ἵνα μὴ τὸ τῆς ψυχῆς δικαστήριον, ὄνομα Δεῖνα — κρίσις γὰρ ἑρμηνεύεται —, συλληφθῇ πρὸς τοῦ τῶν ἐναντίων μοχθοῦντος πόνου, τοῦ φρονήσεως ἐπιβούλου. [*] Ὁ γὰρ ἐπώνυμος τοῦ τόπου τούτου Συχέμ, Ἐμὼρ υἱὸς ὢν, ἀλόγου φύσεως — καλεῖται γὰρ Ἐμὼρ ὄνος —, ἀφροσύνην ἐπιτηδεύων καὶ συντραφεὶς ἀναισχυντίᾳ καὶ θράσει τὰ κριτήρια τῆς διανοίας μιαίνειν, ὁ παμμίαρος, καὶ φθείρειν ἐπεχείρησεν, — εἰ μὴ θᾶττον οἱ φρονήσεως ἀκουσταὶ καὶ γνώριμοι, Συμεών τε καὶ Λευί, φραξάμενοι τὰ οἰκεῖα ἀσφαλῶς ἐπεξῆλθον, ἔτι ὄντας ἐν τῷ φιληδόνῳ καὶ φιλοπαθεῖ καὶ ἀπεριτμήτῳ πόνῳ καθελόντες· χρησμοῦ γὰρ ὄντος, ὡς „οὐκ ἂν γένοιτό ποτε πόρνη τῶν τοῦ βλέποντος, Ἰσραήλ, θυγατέρων“ (Deut. 23, 18), οὗτοι τὴν παρθένον ψυχὴν ἐξαρπάσαντες λαθεῖν ἤλπισαν. Οὐ γὰρ ἐρημία γε τῶν βοηθησόντων τοῖς παρασπονδουμένοις ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἂν οἴωνταί τινες, οἰήσονται μόνον, ἀπελεγχθήσονται δὲ τῷ ἔργῳ ψευδοδοξοῦντες. Ἔτι γάρ ἐστιν ἡ μισοπόνηρος καὶ ἀμείλικτος καὶ ἀδικουμένων ἀρωγὸς ἀπαραίτητος δίκη, σφάλλουσα τὰ τέλη τῶν αἰσχυνόντων ἀρετήν, ὧν πεσόντων εἰς παρθενείαν πάλιν ἡ δόξασα αἰσχυνθῆναι μεταβάλλει ψυχή. „Δόξασα“ δὲ εἶπον, ὅτι οὐδέποτε ἐφθείρετο· τῶν γὰρ ἀκουσίων οὐδὲ τοῦ πάσχοντος πρὸς ἀλήθειαν πάθος, ὡς οὐδὲ τοῦ μὴ ἀπὸ γνώμης ἀδικοῦντος τὸ πραττόμενον ἔργον.

II. Lateinische Autoren.

	Thlr.	Ngr.
Catullus, Tibullus et Propertius	—	8
Horatius	—	6¼
Lucani Pharsalia	—	10
Lucretius	—	15
Martialis	—	9
Ovidii Opera, 3 Voll.	—	22½
Palingenii Zodiacus vitae	—	15
Persius et Iuvenalis	—	3¾
Phaedrus cum Gudii, Aviani et Faerni fabulis	—	4
Phaedri Fabulae	—	2½
Plauti Comoediae, 4 Voll.	1	—
Senecae Tragoediae	—	15
Silius Italicus	—	15
Terentius	—	7½
Virgilius	—	10

	Thlr.	Ngr.
Ammianus Marcellinus	—	20
Aurelius Victor	—	4

	Thlr.	Ngr.
Caesar, Iulius,	—	12½
Ciceronis Opera, 11 Voll.	6	24
Ciceronis Opera, in 35 Abtheilungen	6	18
Cornelius Nepos	—	2½
Curtius	—	10
Eutropius	—	2½
Florus	—	2½
Gellii noctes Atticae	—	18
Iustinus	—	6¼
Livii Opera, 6 Voll.	1	21
Plinii Historia Naturalis, 5 V.	3	—
Plinii Epistolae	—	9
Pomponius Mela	—	4
Quintilianus, 2 Voll.	—	15
Sallustius	—	3¾
Senecae Opera philos., 5 Voll.	2	—
Suetonius	—	7½
Taciti Opera, 2 Voll.	—	18
Valerius Maximus	—	12
Velleius Paterculus	—	4
Vitruvius	—	10

In demselben Verlage sind ferner erschienen:

	Thlr.	Ngr.
Vetus Testamentum graece, ex versione LXX interpretum, ed. Leander van Ess.	2	20
Novum Testamentum Graece. Post Joh. Aug. Henr. Tittmannum recogn. Augustus Hahn. 8.	1	7½
Novum Testamentum Graece. Ex recensione Augusti Hahnii denuo editum. 16.	—	17½
תורה נביאים וכתובים. *Biblia hebraica,* recensuit *Dr.* Aug. Hahn. gr. 8.	2	—
Dasselbe Buch in Duodez. Schulausgabe. 12.	1	15
Biblia hebraica cum Vulgata interpretatione. 2 Voll 12.	3	—

Verzeichniß der Wörterbücher

welche in demselben Verlage erschienen und durch alle Buchhandlungen zu erhalten sind.

Dictionnaire français-anglais et anglais-français	—	25
——— *français-danois et danois-français*	1	—
——— *français-hollandais et hollandais-français*	1	—
——— *français-italien et italien-français*	—	23
——— *français-suédois et suédois-français*	1	—
Dizionario italiano-danese e danese-italiano	1	—
——— *italiano-inglese ed inglese-italiano*	—	25
Fürst, hebräisches und chaldäisches Schulwörterbuch	1	10
Handwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache	1	—
Heym, russisch-französisch-deutsches Wörterb. 3 Theile. 2. Aufl.	6	—
Jordan, Dr. J. P., böhmisch und deutsches Taschenwörterbuch	1	—
——— polnisch und deutsches Taschenwörterbuch	1	—
Kaltschmidt, Wörterbuch der engl. u. deutschen Sprache 2. Ausg.	2	[illegible]
——— Wörterbuch d. französ. u. deutsch. Sprache 2. Ausg.	2	[illegible]
Kreußler und Bolbeding, lateinisches Handwörterbuch	1	[illegible]
Leopold, lexicon hebraicum et chaldaicum	—	[illegible]
Lexicon graeco-latinum manuale	1	[illegible]
Pocket-dictionary, danish-english and english-danish	1	—
——— *english-russian and russian-english*	1	—
——— *english-swedish and swedish-english*	1	—
Schmidt, deutsch-griechisches Wörterbuch. 2. Ausg.	1	—
——— griechisch-deutsches Wörterbuch. 2. Ausg.	1	—
——— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Wörterb. 2. Ausg.	2	15
——— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Taschenwörterbuch.	1	—
Schmidt, dictionnaire russe-français et français-russe	1	—
——— *dictionnaire français-polonais et polonais-français*	1	—
——— *polsko-rossyisky i rossyisko-polski Slownik*	1	—
Schul- und Reise-Taschenwörterbuch, englisch und deutsch	—	22
——— französisch u. deutsch	—	20
——— italienisch u. deutsch	—	22
Taschenwörterbuch, dänisch-deutsches und deutsch-dänisches	1	—
——— holländisch-deutsches u. deutsch-holländisches	1	—
——— schwedisch-deutsches und deutsch-schwedisches	1	—
Weber, englisch-deutsches u. deutsch-englisches Wörterbuch 3 Ausg.	1	1
——— italienisch-deutsches und deutsch-italienisches Wörterbuch	2	15

Ausführlichere Cataloge sind in allen Buchhandlungen zur Einsicht vorräthig